BESTSELLER

GRANT T. HARWARD

Războiul Sfânt al României

Militarii, motivația și Holocaustul

EDIȚIE REVIZUITĂ

CORINT ISTORIE

Între 22 iunie 1941 și 23 august 1944, România a luat parte la războiul purtat de Germania împotriva Uniunii Sovietice. Armata română a eliberat nordul Bucovinei și Basarabia, a cucerit o parte din vestul Ucrainei, inclusiv Odesa, apoi a luptat în Crimeea, în Caucaz și la Stalingrad. Sub motivația purtării unui război sfânt, atât în linia întâi, cât și în spatele frontului, o parte dintre militarii români au comis crime de război. Un număr foarte mare de civili (în special evrei), dar și partizani sau prizonieri de război au fost asasinați, ostașii români fiind puternic animați de o ideologie alcătuită din convingeri naționaliste, religioase, antisemite și anticomuniste.

„Lucrarea istoricului american Grant T. Harward – *Războiul Sfânt al României. Militarii, motivația și Holocaustul* – propune o reevaluare a rolului pe care România l-a jucat în războiul declanșat de Germania nazistă împotriva Uniunii Sovietice la 22 iunie 1941, dintr-o perspectivă mai puțin abordată de istoriografia românească: aceea a motivațiilor rasiale și naționaliste care au stat la baza violențelor comise de trupele românești în teritoriile eliberate din Basarabia și nordul Bucovinei. […] Pornind de la o cunoaștere limitată a documentelor, după 1989 au existat numeroase încercări de reabilitare a guvernării lui Ion Antonescu – proces care începuse încă de la mijlocul anilor ’80. În acest context, antisemitismul său a fost minimalizat sau trecut sub tăcere, iar legislaţia antisemită şi măsurile de deportare și exterminare a evreilor şi a romilor au fost explicate atât prin raţiuni care ţineau de natura războiului, cât şi ca urmare a alinierii la directivele germane. […] Fără îndoială că astfel de teze nu rezistă unei analize a documentelor din perioada războiului, care, dimpotrivă, probează implicarea autorităților române în elaborarea planurilor de purificare și omogenizare etnică.”

MIOARA ANTON

CATEGORIA A
ISTORIE ȘI STUDII CULTURALE
EVALUARE CNCS
2020–2024

Carte recomandată de
Historia

Parteneri media:
Radio România Cultural
OBSERVATOR CULTURAL

ISBN: 978-606-088-474-3
9 786060 884743
www.edituracorint.ro

„Harward zugrăvește o imagine deosebit de convingătoare a modului în care evenimentele de pe linia frontului au influențat tratamentul aplicat evreilor în teritoriile ocupate. Combinând istoria militară cu perspectiva asupra motivației ideologice a armatei române, *Războiul Sfânt al României* constituie o importantă contribuție adusă la clarificarea acestui subiect."

LA Review of Books

„Scrierea lui Harward este limpede, concisă, fără elemente de jargon. Cartea este bine documentată, fiind folosite materiale de arhivă pe care puțini istorici le-au consultat, dar și interviuri. O lucrare de mare preț pentru cercetători, studenți, dar și pentru pasionații de istorie."

Journal of Military History

„[Cartea] aceasta este o lucrare importantă pentru cercetătorii celui de-Al Doilea Război Mondial și pentru cei ai Holocaustului."

Journal of European Studies

GRANT T. HARWARD

Războiul Sfânt al României

Militarii, motivația și Holocaustul

Coordonator Corint Istorie
ION M. IONIȚĂ

GRANT T. HARWARD

Războiul Sfânt al României

Militarii, motivația și Holocaustul

Ediție revizuită

Traducere din limba engleză de Alina Pavelescu
Prefață de Mioara Anton

CORINT ISTORIE
2024

Redactare: Sorin Turturică
Corectură: Alin Ionescu, Alexandru Gheorghe
Tehnoredactare: Dan Crăciun, Mihaela Ciufu
Design copertă: Dan Mihalache
Ilustrație copertă: Militari români în 1941, în apropiere de Odesa © Foto-Leemage - AFP - Profimedia Images

Romania's Holy War: Soldiers, Motivation, and the Holocaust,
by Grant T. Harward, originally published by Cornell University Press
Copyright © 2021 by Cornell University
This edition is a translation authorized by the original publisher,
via Graal Ltd. Literary Agency.

Toate drepturile asupra acestei ediții în limba română aparțin
CORINT ISTORIE, un imprint al CORINT BOOKS,
str. Mihai Eminescu, nr. 54 A, București.

www.edituracorint.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
HARWARD, GRANT T.
Războiul Sfânt al României: militarii, motivația și Holocaustul /
Grant T. Harward; trad. din lb. engleză de Alina Pavelescu; pref. de Mioara Anton. - București: Corint Istorie, 2024
Conține bibliografie
Index
ISBN 978-606-088-474-3

I. Pavelescu, Alina (trad.)
II. Anton, Mioara (pref.)

94
355

Prefață

În vara anului 1940, după numai 22 de ani de existență, conturul României Mari începea să se destrame. Revizionismul a avut câștig de cauză, iar războiul care a cuprins din nou Europa urma să reașeze granițele și să schimbe soarta a milioane de oameni. Ordinea de la Versailles, la fel ca și alianțele care i-au urmat după 1918, s-au dovedit a fi iluzorii și nu au reușit să mențină stabilitatea continentului. Lovitura de grație a venit în august 1939, odată cu încheierea Pactului Ribbentrop-Molotov, care, prin protocoalele sale secrete, împărțea în sfere de interese sovietice și germane spațiul cuprins între Marea Baltică și Marea Neagră.

Avansul sovietic în Polonia, precum și integrarea statelor baltice în orbita Moscovei, prin încheierea unor tratate de „ajutor reciproc", care permiteau staționarea trupelor Armatei Roșii pe teritoriul lor, au ridicat numeroase semne de întrebare cu privire la intențiile Uniunii Sovietice față de România. La București se instalase o stare de așteptare anxioasă. Se putea repeta și în cazul românesc scenariul baltic? Însă, încercarea lui Stalin de a pune în aplicare înțelegerea cu germanii s-a poticnit în fața rezistenței finlandeze (noiembrie 1939-martie 1940), care a dus la amânarea rezolvării „litigiului" cu România.

Pentru a liniști țara, dar și pentru a arăta ca îi va apăra granițele, regele Carol al II-lea a petrecut începutul anului 1940 în mijlocul trupelor. Turneul său a început la Oradea, a trecut prin Constanța și s-a oprit la Chișinău, unde, la 6 ianuarie, le promitea basarabenilor că nicio brazdă de pământ nu va fi cedată fără luptă. Evenimentele au avut un alt curs, iar în iunie 1940, atunci când au venit notele ultimative sovietice, promisiunile regelui au rămas simple vorbe goale. Nicolae Iorga a fost unul dintre cei mai vehemenți apărători ai ideii de rezistență în fața agresiunii sovietice: „Ne batem, blestem pe noi dacă nu ne batem!" Pledoaria istoricului nu a avut câștig de cauză, iar decizia finală a fost acceptarea condițiilor sovietice și angajarea discuțiilor pentru retragerea din Basarabia și Bucovina de Nord. În doar câteva luni, România Mare nu numai că s-a destrămat, dar a trecut prin evenimente care i-au schimbat radical destinul: regele Carol al II-lea a abdicat, a fost instituit efemerul și, totodată, sângerosul stat național-legionar, și s-a aliniat politicii germane, ceea ce însemna abandonarea neutralității și participarea la război.

Lucrarea istoricului american Grant T. Harward, *Războiul Sfânt al României. Militarii, motivația și Holocaustul*, propune o reevaluare a rolului pe care România l-a jucat în războiul declanșat de Germania nazistă împotriva Uniunii Sovietice la 22 iunie 1941, dintr-o perspectivă mai puțin abordată de istoriografia românească: aceea a motivațiilor rasiale și naționaliste care au stat la baza violențelor comise de trupele române în teritoriile eliberate din Basarabia și nordul Bucovinei. Harward subliniază, de altfel, că perioada guvernării lui Ion Antonescu, dar mai ales regimul minorităților, au fost teme sensibile pentru acea parte a istoriografiei române tributară clișeelor negaționiste și naționaliste. Pornind de la o cunoaștere limitată

a documentelor, după 1989 au existat numeroase încercări de reabilitare a guvernării lui Ion Antonescu – proces care începuse încă de la mijlocul anilor '80. În acest context, antisemitismul său a fost minimalizat sau trecut sub tăcere, iar legislația antisemită și măsurile de deportare și exterminare a evreilor și a romilor au fost explicate atât prin rațiuni care țineau de natura războiului, cât și ca urmare a alinierii la directivele germane. Reabilitarea guvernării Antonescu pornea de la premisa că, în comparație cu celelalte state aflate în sfera de influență germană, România avea „meritul" de a fi salvat un număr considerabil de evrei și, prin urmare, deciziile sale nu puteau fi judecate din perspectiva „soluției finale". Fără îndoială că astfel de teze nu rezistă unei analize a documentelor din perioada războiului, care, dimpotrivă, probează implicarea autorităților române în elaborarea planurilor de purificare și omogenizare etnică. Disputele dintre istoricii militari și cei ai Holocaustului au pus în evidență rezervele primilor de a recunoaște și accepta consecințele politicilor rasiale inițiate de regimul Antonescu în perioada celui de-Al Doilea Război Mondial. Discursul naționalist eroizant perpetuat după căderea regimului comunist nu lăsa loc asumării unor măsuri discriminatorii comise de statul român împotriva propriilor cetățeni.

În iunie 1940, cedarea fără luptă a celor două provincii istorice a fost un adevărat șoc pentru administrația civilă, dar mai ales pentru cea militară, care au fost obligate să se retragă în grabă sub presiunea avansului sovieticilor. Ca urmare, panica și dezorganizarea s-au instalat cu repeziciune în teritoriile care urmau să intre sub administrație sovietică. Retragerea a fost însoțită de violențe și tulburări, rapoartele militarilor indicând fără excepție ca responsabilă pentru atacuri minoritatea

evreiască. Generalizarea din aceste documente este mai mult decât curioasă, în condițiile în care în Basarabia exista o populație eterogenă în care se regăseau, alături de români, ruși, ucraineni, evrei, germani, găgăuzi, bulgari. Rapoartele militare, precum și presa vremii, au ignorat cu bună știință atât realitatea etnică din teritoriu, cât și existența rețelelor de spionaj și sabotaj sovietice, care activau în întreaga provincie, aruncând anatema numai asupra minorității evreiești. Ideile naționalismului radical de dreapta și-au găsit un teren fertil în vara anului 1940. S-a creat o adevărată psihoză în masă, minoritatea evreiască fiind demonizată pentru abandonarea rușinoasă a celor două provincii.

Sub masca apărării împotriva iudeo-comunismului, autoritățile de la București au cultivat și promovat isteria antisemită care a cuprins societatea românească. Aderarea la comunism a minorității evreiești a fost acoperirea perfectă pentru justificarea crimelor și violențelor care au însoțit retragerea și, mai apoi, revenirea trupelor române în cele două provincii. A fi evreu în România anilor '40 însemna să fii condamnat la o moarte lentă și au fost mulți care nu au supraviețuit. Anii războiului au marcat decisiv destinele a sute de mii de oameni, care mai târziu au încercat să înțeleagă și să-și explice natura crimei instituționalizate și rațiunile întunecate ale răului.

Fața ascunsă a „Războiului Sfânt" din Răsărit a fost prea puțin cunoscută în România. Narațiunea oficială s-a concentrat asupra entuziasmului rezultat în urma eliberării celor două provincii istorice pierdute în vara anului 1940 și a trecut deliberat sub tăcere atrocitățile și violențele comise de trupele române. Grant T. Harward sesizează că „violențele cu amploare de genocid" ale armatei române împotriva evreilor s-au transformat treptat în represalii de masă, fiind vizați și prizonierii

de război sovietici, partizanii și civilii. „Războiul Sfânt" împotriva Uniunii Sovietice declanșat în iunie 1941 a fost ocazia perfectă pentru a răzbuna umilințele retragerii rușinoase din vara anului anterior. Culpabilizarea în masă a minorității evreiești a dat frâu liber violențelor și crimelor. „Curățarea terenului" de către armată și jandarmerie s-a tradus prin crime în masă, arestări, deportări, jafuri și confiscări de bunuri.

Odată eliberate, Basarabia și Bucovina de Nord au devenit adevărate „pământuri însângerate", iar „o Românie numai a românilor" s-a tradus prin ridicarea crimei la rang de politică de stat. Ordinele pentru purificarea etnică și pentru comiterea asasinatelor în masă au venit de la București, iar ele vizau nu asigurarea ordinii în spatele frontului, cum adesea era invocat, ci purificarea etnică. Bărbați, femei, copii și bătrâni și-au găsit sfârșitul în gropile comune doar pentru că se născuseră evrei. Planuri asemănătoare, de „curățare a teritoriului", au fost ordonate și pentru interiorul țării, evreii din orașele din Moldova fiind evacuați în lagărul de concentrare de la Târgu Jiu. Bombardamentele sovietice au alimentat isteria antisemită care a atins cote maxime la Iași, în zilele de 28-30 iunie 1941. Pogromul de la Iași și asasinarea câtorva mii de evrei a fost una dintre cele mai sângeroase pagini din istoria contemporană a României. Iașul s-a transformat într-o baie de sânge, iar în „trenurile morții" care îi transportau pe evrei către lagărul de la Târgu Jiu și-au găsit sfârșitul alte câteva mii de oameni. Potrivit estimărilor, pogromul de la Iași a însemnat moartea a 8 000–15 000 de evrei. Anchetele inițiale, ordonate chiar de către generalul Antonescu, au scos la iveală rolul major pe care armata l-a jucat în comiterea crimelor în masă de la Iași. Omorurile la întâmplare, jafurile și maltratările comise de către soldați au fost condamnate chiar de către Antonescu, care

cataloga ceea ce se întâmplase la Iași ca fiind o mare rușine. Pogromul de la Iași nu a dus la diminuarea isteriei antisemite, ci, dimpotrivă, aceasta a fost întreținută pe măsură ce trupele române au avansat către linia Nistrului. De la București, Mihai Antonescu, din poziția sa de vice-președinte al Consiliului de Miniștri, se pronunța, la 8 iulie 1941 pentru „migrarea forțată a elementului evreu din Basarabia și Bucovina" și pentru purificarea etnică, declarând că îi era indiferent dacă în istorie vom intra ca barbari! Doi ani mai târziu, în martie 1943, după eșecul de la Stalingrad, aceluiași oficial nu-i mai era indiferent dacă românii erau percepuți în Europa ca persecutori ai evreilor.

Cu cât avansul pe teritoriul sovietic a fost mai dificil, cu atât violențele au crescut în intensitate. Odesa a fost un adevărat test pentru autoritățile române, care au demonstrat că reușiseră să-și perfecționeze prin omorurile în masă mecanismele purificării etnice. Prima parte a campaniei din Est a stat sub semnul convingerii că războiul fulger îi va zdrobi pe sovietici. Rezistența sovietică și dificultățile întâmpinate dincolo de linia Nistrului au făcut loc tot mai mult sentimentului de îndoială că Uniunea Sovietică va putea fi înfrântă.

Organizarea lagărelor din Transnistria și deportarea evreilor în condiții greu de imaginat anunțau o nouă etapă a politicii de purificare etnică a statului român. Cei care au scăpat de furia gloanțelor au avut de îndurat frigul, foamea și bolile, care au secerat, la rândul lor, mii de vieți. Reculul german de pe Frontul de Est a dus și la reevaluarea politicii statului român față de minoritatea evreiască. Au fost abandonate atât planurile de trimitere a evreilor în lagărele de exterminare din Polonia, cât și cele de omogenizare etnică. Autoritățile române și-au moderat politica față evrei și, treptat, celor din Transnistria li

s-a permis să revină în România. Această schimbare a fost cauzată nu de un presupus umanism al autorităților române, ci de contextul extern și de modul în care România urma să-și pledeze cauza la conferința păcii. Avansul sovietic din primăvara lui 1944 a golit de semnificație toate planurile referitoare la omogenizarea etnică. Proiectele naționalismului etnic au fost abandonate, prioritare fiind negocierile pentru ieșirea din războiul antisovietic, încheierea armistițiului și întoarcerea armelor. Se încheia astfel una dintre cele mai sângeroase pagini din istoria participării României la cel de-Al Doilea Război Mondial și asupra căreia s-a instituit vreme de decenii o „uitare statal-organizată".

Mioara Anton
Institutul de Istorie „Nicolae Iorga"

Soției mele iubite pentru totdeauna, Lisa

Abrevieri

FNB	– Focșani-Nămoloasa-Brăila
GAL	– Gruparea Aeriană de Luptă
Gestapo	– Geheime Staatspolizei, poliția secretă germană
LANC	– Liga Apărării Naționale Creștine
MCG	– Marele Cartier General
MStM	– Marele Stat Major
NKVD	– Narodnîi komissariat vnutrennih del, Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne (sovietic)
OKH	– Oberkommando des Heeres, Înaltul Comandament al Forțelor Terestre (germane)
OKW	– Oberkommando der Wehrmacht, Înaltul Comandament al Armatei (germane)
SS	– Schutzstaffel, „Brigada de protecție”
SSI	– Serviciul Special de Informații
Stavka	– Stavka Verkhnovnogo Glavnokomandovanîia, Statul Major al Marelui Comandament Suprem (sovietic)

Notă asupra termenilor

Această carte se concentrează pe armata română; totuşi, fiindcă aceasta colabora îndeaproape cu armata germană în luptă şi cu formaţiunile SS în spatele frontului, cartea cuprinde şi o serie de termeni germani. Cei comuni, precum „führer", „Luftwaffe", „Reichskommissariat" sau „Einsatzgruppe", au fost scrişi fără italice. Folosesc eufemisme germane utilizate în mod comun pentru Holocaust, precum „chestiunea evreiască" sau „Soluţia Finală". Pentru această carte, am preferat ortografia „antisemitism", fără cratimă, deoarece „semit" e un termen ieşit din folosinţă ce desemnează o rasă evreiască presupus monolitică.

În ediţia românească a acestei cărţi, am preferat să utilizez termenul de *rom,* în loc de *ţigan.* Totuşi, termenul *ţigan* este folosit în citatele din documentele oficiale şi memorialistice, pentru a desemna populaţia romă. Nu am făcut asta fără a-i acorda o atenţie considerabilă. Deşi termenul de ţigan a fost folosit în limba română ca o insultă, unii dintre romii contemporani l-au revendicat. În ceea ce mă priveşte, sub nicio formă, acesta nu e folosit pentru a denigra populaţia romă. În fapt, această carte se străduieşte să pună în lumină rolul neglijat al acestui grup în armata română.

Nota editorului

În redactarea acestei cărți s-a utilizat limbajul obișnuit al istoriografiei românești tradiționale. Astfel, s-a folosit sintagma *unitate militară* pentru indicarea regimentelor, așa cum era utilizată și pe hărțile de stat-major în cele două războaie mondiale. Pentru structurile superioare regimentelor (brigadă, divizie, corp de armată, armată) s-a utilizat sintagma *mare unitate*, iar pentru cele inferioare regimentului (batalion, companie, pluton), s-a folosit termenul de *subunitate*.

Și pentru numerotarea eșaloanelor militare s-a folosit sistemul istoriografic tradițional: cifre arabe pentru companii, batalioane independente, regimente, brigăzi independente, divizii și armate, iar pentru corpurile de armată cifrele romane. De asemenea, modelul istoriografic românesc mai prevede utilizarea cifrelor romane pentru numerotarea batalioanelor din cadrul regimentelor și a brigăzilor din cadrul diviziilor (atunci când este cazul).

Pentru o parcurgere mai facilă a textului cărții, la indicarea corpurilor de armată s-a ales varianta simplificată pentru corpurile de infanterie: Corpul I, în loc de Corpul I Armată ș.a.m.d. (chiar și pentru efemerul Corp XI Fortificații). În ceea ce privește marile unități de tancuri, s-a uniformizat denumirea,

așa cum se obișnuiește, în general, în istoriografia românească: divizie blindată, corp blindat, armată de tancuri.

Pentru gruparea armatelor sub un singur comandament, românii și germanii au folosit sintagma *grup de armate* (de ex., Grupul de Armate Sud), în timp se sovieticii au folosit termenul de *front* (de ex., *Frontul 2 Ucrainean*). De multe ori, am preferat să nu indicăm și tabăra din care aceste structuri uriașe făceau parte, mai ales acolo unde se înțelegea cu ușurință din context.

Cuvânt-înainte la ediția în limba română

Acum, când scriu aceste rânduri, s-au împlinit doi ani de când Cornell University Press a publicat în limba engleză *Războiul Sfânt al României*. Germenele acestei cărți a crescut din lucrarea mea de master de la Universitatea din Edinburgh, Regatul Unit, despre stereotipurile germane referitoare la armata română în Al Doilea Război Mondial. După ce am analizat prejudecățile occidentale față de România, m-am concentrat pe istoria Frontului de Est din perspectivă românească. Iar după ce mi-am început studiile doctorale la Universitatea A&M din Texas, Statele Unite, am devenit interesat de ce anume i-a motivat pe soldații români să lupte și să comită atrocități în „Războiul Sfânt" românesc. Astfel, acest text este produsul a mai bine de un deceniu de studii, cercetări, scris, adunat reacții și revizuit.

Aș dori să profit de ocazie și să mă prezint publicului românesc. Cititorii români se întreabă, probabil: cine este acest american? Cum de vorbește românește? De ce e interesat de istoria noastră? M-am născut și am crescut în California de Sud. Nu știam aproape nimic despre România, despre oamenii ei sau despre istoria ei până când am împlinit nouăsprezece ani. La acea vreme, m-am oferit voluntar pentru a face misionariat pentru Biserica lui Isus Hristos a Sfinților din Zilele din

Urmă și, după ce mi-am depus aplicația, conducerea Bisericii m-a ales să fac misionariat în România vreme de doi ani. Nici nu bănuiam în ce măsură experiențele mele din România îmi vor influența tot restul vieții. Am luat parte mai întâi, vreme de două luni, la cursurile Centrului de Instruire Misionară din Provo, Utah, unde am învățat primele noțiuni de limbă română. După scurta ședere acolo, am plecat spre România, unde am trăit în următoarele douăzeci și două de luni, din 2005 până în 2007. În acest timp, am ajuns să vorbesc fluent românește și am discutat cu români din toate categoriile sociale. Am ajuns să iubesc țara, cultura și, mai ales, oamenii. De asemenea, am început să învăț despre istoria României, deopotrivă bogată și tumultuoasă. După încheierea misionariatului și revenirea la Universitatea Brigham Young, unde deja îmi începusem studiile de licență, mi-am schimbat imediat domeniul de interes, concentrându-mă pe istoria României. Încă de când eram copil am fost interesat de Al Doilea Război Mondial și am descoperit că se scrisese foarte puțin, în limba engleză, despre rolul pe care România l-a jucat în acest conflict. Așa am ajuns pe drumul care m-a condus la această carte. Am făcut excursii de studii în România (la început, pe cheltuială proprie) în fiecare an, din 2009 până în 2018, cu o singură excepție. Vizitele durau de obicei câteva săptămâni sau câteva luni, dar o dată am stat un an întreg, ca bursier Fulbright. Pe lângă explorarea arhivelor, bibliotecilor și muzeelor, am discutat cu veterani pentru a afla povestea și de la oamenii care au fost acolo. Am vizitat chiar multe câmpuri de luptă și locuri în care a avut loc Holocaustul pe teritoriul României, în Republica Moldova și în Ucraina, pentru a dobândi noi perspective de pe teren și din memoria locală. Deși sunt un *outsider* în România, cred că aduc o perspectivă nouă, documentată, asupra istoriei țării în Al Doilea Război Mondial.

Reacția la *Războiul Sfânt al României*, în mediul academic și în cel neacademic de limbă engleză, a fost în general una foarte pozitivă. *Association for Slavic, East Europeam and Eurasian Studies*, cea mai importantă organizație internațională dedicată studiilor avansate despre Europa de Est, Rusia, Caucaz și Asia Centrală, i-a acordat cărții, în 2022, premiul Barbara Jelavich, destinat monografiilor remarcabile cu privire la istoria Europei de Sud-Est, despre Imperiul Habsburgic și cel Otoman sau despre istoria diplomatică a Rusiei. Cercetătorii care au recenzat lucrarea au lăudat-o ca fiind o operă de pionierat care folosește o mare varietate de surse, oferind o imagine mai completă asupra motivației soldaților români. Mai mult, recenziile au comentat favorabil felul în care istoria militară și istoria Holocaustului sunt integrate pentru a oferi o nouă perspectivă asupra aceea ce a motivat armata română să lupte în campania împotriva Uniunii Sovietice. Au fost, desigur, și unele critici, inclusiv regretul că nu s-a insistat mai mult pe motivele financiare care au stat la baza participării la crimele în masă împotriva evreilor sau pe problema violențelor sexuale comise de soldații români asupra femeilor. Cred că lăcomia și corupția au fost mult prea des subliniate în studiile istorice anterioare, în parte fiindcă ele fac parte dintre stereotipurile referitoare la români. Nu neglijez aceste motivații, dar cred că rămăseseră multe altele de spus despre alți factori. Regret că nu m-am ocupat mai în detaliu de violuri și de dinamica de putere inegală între soldați și femeile civile din teritoriile ocupate, dar aveam o limită de spațiu, iar subiectul s-a aflat oarecum în afara interesului meu principal de cercetare. Deși nu toți recenzenții au fost de acord cu argumentele mele, cu toții au fost de acord că volumul meu merită citit. În afara mediului academic, am fost invitat să-mi prezint cercetarea

în transmisiuni video în direct, podcast-uri și pe bloguri. Și publicul a reacționat, în linii generale, cu entuziasm. Se pare că există, în rândurile publicului de limbă engleză, o cerere crescândă pentru informații suplimentare despre aspecte mai puțin cunoscute ale celui de-Al Doilea Război Mondial, inclusiv despre contribuția României.

Reacția românească de până acum la *Războiul Sfânt al României* a fost amestecată, ca să nu zic mai mult. Am fost intervievat de câțiva jurnaliști în legătură cu subiectul cărții, iar aceștia au publicat articole favorabile. Deși în media a existat un mare interes și mult sprijin, multe dintre comentarii au fost pline de vitriol. Mulți oameni m-au acuzat că sunt agent al Israelului, al Rusiei sau, adeseori, al amândurora, plătit ca să scriu propagandă anti-românească. Astfel de comentarii sunt ecourile unei retorici bazate pe mitul „iudeo-bolșevismului" de acum opt decenii. După părerea mea, astfel de opinii doar îmi întăresc, ca o ironie a sorții, argumentele referitoare la importanța naționalismului, religiei, antisemitismului și anticomunismului în modelarea concepției despre lume împărtășită de majoritatea românilor în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial.

Sunt nerăbdător să aflu cum vor citi încă și mai mulți români *Războiul Sfânt al României* și ce gândesc ei despre carte. Povestea le va fi mai familiară, dar va conține totuși, cred, o mulțime de informații noi și le va relata evenimentele în alt mod decât cel cu care sunt obișnuiți. Sper că lucrarea mea îi va determina pe cititori să reconsidere ceea ce cred că știu despre acțiunile armatei române pe Frontul de Est în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial.

Grant T. Harward,
Herndon, Virginia, noiembrie 2023

Introducere

În 2009, doi veterani discutau cu însuflețire despre participarea României la Al Doilea Război Mondial. La un moment dat, Iuliu Dobrin, un radiotelegrafist care a luptat numai după „întoarcerea armelor" împotriva Axei, a pus la îndoială numărul oficial de victime ale Holocaustului din România. Teodor Halic, un cavalerist care a luptat alături de armata germană, a exclamat: „Să nu dăm vina pe germani." El credea că evreii „s-au purtat foarte urât", abuzându-i pe soldații români care se retrăgeau în 1940 din nordul Bucovinei și din Basarabia, trecute sub ocupație sovietică. „Aveam o răfuială cu ei." „Când [armata romana] s-a dus înapoi, [evreii] le-a[u] plătit", a concluzionat Dobrin.[1] Acest interviu a fost primul din multele pe care le-am realizat cu veterani români. Ascultându-le amintirile, mi-am dat seama că soldații români erau cu mult mai motivați să lupte împotriva sovieticilor și să comită atrocități împotriva evreilor decât fusesem făcut să cred de istoricii anteriori, care susțineau că România se alăturase Axei fiind constrânsă, dictatorul României, mareșalul Ion Antonescu, fiind principalul vinovat pentru Holocaustul din România, în vreme ce soldații

[1] Teodor Halic și Iuliu Dobrin, interviu acordat autorului, București, 2009.

români voiseră doar să lupte împotriva Ungariei, nu împotriva URSS, iar armata română a devenit repede demoralizată din cauza lipsei de implicare ideologică. Totuși, săpând prin arhive, citind jurnale și memorii și parcurgând propaganda de război, mi-a devenit limpede că România s-a identificat îndeaproape cu pretinsa „cruciadă" germană pentru apărarea civilizației creștine împotriva presupusei amenințări a „comunismului evreiesc". Desigur, un anume grad de coerciție germană a contribuit la menținerea României în război după ce sorții armelor s-au întors împotriva Axei. Totuși, credințele ideologice comune au unit România, mai mult decât alte națiuni europene, sub svastică, în lupta împotriva secerii și ciocanului.

Această carte argumentează că soldații români au fost foarte motivați, în principal ideologic, pe Frontul de Est. Naționalismul, religia, antisemitismul și anticomunismul au alimentat „Războiul Sfânt" al României din 22 iunie 1941 până în 23 august 1944. „[Mareșalul] Antonescu a spus: «Treceți Prutul pentru Războiul Sfânt»", își amintește artileristul Marin Ștefănescu. „Lozinca a fost: «luptăm împotriva comunismului până îl distrugem defensiv»".[1] A vrut să spună „definitiv", dar această scăpare arată că soldații români credeau că participau la un război just împotriva agresiunii sovietice. Propaganda a întărit ideologia. Propaganda românească a incorporat propaganda nazistă deoarece existau multe credințe comune. Într-adevăr, împărtășirea antisemitismului, anticomunismului și, într-o măsură mult mai mică, a antislavismului a legat România de Germania nazistă.[2] Atât de strâns, încât armata română a

[1] Marin Ștefănescu, interviu acordat autorului, Târgu Mureș, 2012.

[2] Horst Boog et al., *Germany and the Second World War*, vol. 4, *The Attack on the Soviet Union*, trad. de Dean S. Mc Murry, Ewald Osers și Louise Wilmot, Clarendon, Oxford, 1996, p. 408.

colaborat îndeaproape cu armata germană în „războiul de anihilare" al lui Adolf Hitler, care presupunea nu doar distrugerea Armatei Roșii, ci și uciderea evreilor și comuniștilor și înfometarea slavilor „subumani".[1] În vreme ce rasismul antislav era mai puțin prezent decât în armata germană, armata română era nerăbdătoare să se răzbune pe evreii din estul României, pe care ea îi acuza de trădare și era mai mult decât dispusă să susțină SS-ul în implementarea „Soluției Finale" în Uniunea Sovietică. Războiul Sfânt al României a constat în două campanii legate între ele: lupta pe front și masacrarea evreilor și a comuniștilor în spatele frontului. Aceeași ideologie ce justifica sacrificiul în luptă îi predispunea pe soldații români și la genocidul împotriva evreilor. Locotenentul N. Alexandru Ciobanu a fost unul dintre puținii cărora li s-a părut dificil să împace retorica cu realitatea. „Toate crimele săvârșite m-au impresionat, deoarece se spunea că se făcea război sfânt, și când colo s-a făcut război de crime", a mărturisit el ulterior, susținând că doar a urmat ordinele și că nu a participat direct la execuții și violuri.[2] Totuși, cei mai mulți dintre soldații români nu au prea sesizat contradicția dintre lupta pe front și comiterea de atrocități; ambele erau necesare pentru a distruge „iudeo-bolșevismul". Unii comandanți, nu doar au tolerat, ci au comandat asasinate în masă, iar regimul Antonescu i-a îndemnat pe soldați să „curețe terenul" de evrei în nordul Bucovinei și în Basarabia. Într-o perioadă scurtă, soldații români s-au obișnuit cu asasinarea în masă a evreilor și a comuniștilor, luând exemplu de la soldații germani și de la trupele SS și comițând atrocități împotriva prizonierilor de război

[1] Geoffrey P. Megargee, *War of Anihilation. Combat and Genocide on the Eastern Front, 1941*, Rowman & Littlefiled, Plymouth, UK, 2006, pp. IX, 5–7, 33–39.

[2] ACNSAS, Fond Documentar, dosar 8178, f. 11.

sovietici, partizanilor și civililor. Disciplina strictă din armata română a avut un rol important, dar secundar, pentru motivarea soldaților în luptă și în comiterea de atrocități pe Frontul de Est.

Tratamentul aplicat evreilor de către soldații români era un indicator al credinței acestora din urmă în victoria finală. Violența cu amploare de genocid inițială a armatei române împotriva evreilor s-a transformat în represalii de masă, vizându-i nu doar pe evrei, ci și pe prizonierii de război sovietici, pe partizani și pe civili și a slăbit ca frecvență pe măsură ce războiul lua o turnură favorabilă inamicului. Aceasta urmează îndeaproape evoluția moralului trupelor în armata română în timpul campaniei din Uniunea Sovietică. Armata română s-a implicat profund în crimele de război ale Axei pe teritoriul românesc și în teritoriul sovietic ocupat de români (cunoscut sub numele de Transnistria). De aceea, chiar și atunci când a devenit limpede că Germania pierdea, soldații români au continuat să lupte alături de soldații germani temându-se de răzbunarea pe care Armata Roșie ar fi exercitat-o asupra lor și a familiilor lor. Propaganda a alimentat aceste frici, ale căror rădăcini se trăgeau din ideologia urii față de evrei și de comunism. Disciplina amenința cu pedepse dacă soldații nu-și făceau datoria. Nu putem înțelege de ce au luptat soldații români în Al Doilea Război Mondial fără a lua în calcul, atât perspectiva istoriei militare, cât și pe aceea a istoriei Holocaustului.

Lipsa unei dezbateri istorice

După război, România a devenit o cutie neagră pentru istorici. Au existat câteva eforturi curajoase de a face o cronică a celui de-Al Doilea Război Mondial, mai ales în „Cartea

neagră" a lui Matatias Carp, referitoare la Holocaustul din România, publicată între 1946 și 1948.[1] După preluarea puterii, în 1948, Partidul Comunist Român a restricționat accesul la arhive, a cenzurat istoria campaniei împotriva URSS, a interzis discuțiile despre Holocaustul din România și a exagerat rolul României în „războiul antihitlerist", între 23 august 1944 și 9 mai 1945.[2] Istoricii din Vest s-au bazat pe emigrații români pentru a da la iveală secretele regimului Antonescu. Aceste persoane – foști diplomați ca Alexandru Cretzianu și Raoul Bossy – au scris memorii prin care justificau alianța României cu Germania nazistă, minimalizând implicarea României în invadarea URSS și învinovățindu-l pe mareșalul Antonescu pentru continuarea războiului și persecutarea evreilor.[3] Și celelalte surse disponibile pentru istoricii occidentali păreau să confirme aceste afirmații. Memorialiștii germani – foști generali ca Heinz Guderian, Erich von Manstein și Johannes Friessner – descriau România ca pe un aliat trădător, susțineau că soldații români aveau un moral scăzut din cauza insuficientei motivări ideologice și transformau armata română în țap ispășitor pentru înfrângerile suferite de armata germană.[4]

---

[1] Matatias Carp, *Holocaust in Romania. Facts and Documents on the Anihilation of Romania's Jews – 1940–1944*, trad. de Seàn Murphy, Primor, Budapesta, 1994.

[2] Gavin Bowd, *Memoria războiului. 1941–1945*, Editura Pro Historia, București, 2006, p. 30.

[3] Alexandru Cretzianu, *Relapse into Bondage. Political Memories of a Romanian Diplomat*, Center for Romanian Studies, Iași, 1998; Raoul Bossy, *Recollections of a Romanian Diplomat, 1918–1969. Diaries and Memories of Raoul V. Bossy*, ed. și trad. de G.H. Bossy și M-A Bossy, Hoover Institution, Stanford, CA, 2003.

[4] Heinz Guderian, *Panzer Leader*, trad. de Constantin Fitzgibbon, Da Capo, Cambridge, MA, 1996, p. 367; Erich von Manstein, *Lost Victories*, ed. și trad. de Anthony G. Powell, Zenith, St. Paul, MN, 2004, pp. 206–208;

În anii '50 era un punct de vedere general acceptat că România fusese un aliat reticent al Germaniei naziste.

Prea puține schimbări au intervenit în timpul Războiului Rece. Câteva relatări ale emigraților au mai apărut în anii '60. Platon Chirnoagă, ofițer cu funcție de comandă în timpul campaniei din URSS, iar apoi ministru de război al guvernului-marionetă fascist format în exil la sfârșitul războiului, a scris o istorie care arăta slăbiciunile armatei române în privința echipamentelor și a pregătirii, dar a insistat pe moralul ridicat dinaintea bătăliei de la Stalingrad.[1] Lucrarea lui nu a fost niciodată tradusă în engleză și a rămas obscură. Prințul Mihail Sturdza, diplomat în perioada interbelică și fost ministru de externe al aceluiași guvern-marionetă fascist din exil, și-a scris memoriile pretinzând că o cabală internațională a evreilor a pus la cale războiul pentru a permite URSS să domine Europa de Est.[2] Începând din anii '70, Partidul Comunist Român a promovat o istorie mai naționalistă a războiului și chiar le-a permis istoricilor să-l reabiliteze parțial pe mareșalul Antonescu, prezentându-l ca pe o figură tragică, prinsă la mijloc între Germania nazistă și URSS, care a făcut tot ce putea pentru a salva suveranitatea și integritatea teritorială a României.[3] Aceasta a forțat regimul comunist să spargă tabuul Holocaustului din România, dar istoricii comuniști au pus atrocitățile pe seama

Johannes Friessener, *Verratene Schlachten. Die Tragödie der deutschen Wehrmacht in Rumänien und Ungarn,* Holsten-Verlag, Hamburg, 1956, pp. 44, 50.

[1] Platon Chirnoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei sovietice, 22 iunie 1941 – 23 august 1944*, ediția a doua, Editura Carpații, Madrid, 1986, pp. 131–134.

[2] Mihail Sturdza, *The Suicide of Europe. Memoirs of Prince Michel Sturdza, Former Foreign Minister of Romania* Western Islands, Belmont, MA, 1968, pp. XXV-XXVI.

[3] Bowd, *Memoria războiului*, p. 67.

„ocupanților" germani și a câtorva fasciști români.[1] În anii '80, Jean Ancel, un israelian născut în România, a reușit să obțină și să publice documente de arhivă în ebraică și engleză.[2] Opera sa de pionierat a dezvăluit câteva detalii despre cum i-a persecutat statul român pe evrei în timpul Holocaustului și l-a învinovățit direct pe Antonescu. Chiar și așa, istoricii știau încă prea puțin despre Războiul Sfânt al României.

După căderea comunismului în 1989, două grupuri au intrat în arhivele nou-deschise și au început imediat să își dispute trecutul. Istoricii militari combinau narațiunile anticomunistă și fascistă pentru a crea un nou mit al sacrificiului eroic al soldatului român și al dublei sale victimizări, de către naziști și de către sovietici, mareșalul Antonescu fiind văzut ca un martir naționalist.[3] În același timp, istoricii Holocaustului au dat la iveală documente care demonstrau complicitatea trupelor române la Holocaust, la indicația lui Antonescu. Istoricii militari și cei ai Holocaustului acționau în direcții opuse. În această perioadă, în 1995, a fost publicată singura istorie serioasă a forțelor armate române în limba engleză. Urmând direcția istoricilor militari (doi dintre ei sunt citați în calitate de coautori), cartea lui Mark Axworthy, *Third Axis, Fourth Ally*, detaliază operațiunile de pe linia frontului românesc și se străduiește mult să reabiliteze reputația proastă a armatei române. El admite participarea acesteia la Holocaust, dar amintește un număr mic de victime evreiești. Axworthy denaturează politicile corpului

[1] Aurel Kareţki și Maria Covaci, *Zile însângerate la Iași (28–30 iunie 1941)*, Editura Politică, București, 1978.

[2] Jean Ancel, ed., *Documents concerning the Fate of Romanian Jewry during the Holocaust,* Bate Klarsfeld Foundation, New York, 1986.

[3] Maria Bucur, *Heroes and Victims. Remembering War in Twentieth-Century Romania,* Indiana University Press, Bloomington, 2009, pp. 232–237.

ofițeresc, susține că soldaților le lipsea motivația după eliberarea nordului Bucovinei și a Basarabiei și exagerează contribuția României la războiul antihitlerist. În fine, istoria lui e scrisă pe documente adunate la București de istorici comuniști și îi lipsesc notele bibliografice.[1]

În România, istoria militară s-a ciocnit cu istoria Holocaustului, provocând multe controverse. În 1998, Alex Mihai Stoenescu a scris *Armata, mareșalul și evreii*. El admite că regimul Antonescu a fost antisemit și că soldații români au ucis evrei, dar repetă mitul că evreii i-au persecutat pe români în 1940, susține că doar 70-80 000 de evrei au murit în România și în Transnistria, dă vina pe trupele germane pentru pogromul de la Iași și pretinde că Antonescu a salvat 400 000 de evrei.[2] În 2003, după ce, în comentariile sale, și președintele României a minimalizat Holocaustul din România, presiunea internațională a determinat guvernul român să înființeze o comisie internațională condusă de cunoscutul supraviețuitor al Holocaustului și laureat al premiului Nobel Elie Wiesel. Raportul din 2004 al acesteia a realizat o bază cronologică a evenimentelor, a recunoscut vina României și a estimat între 280 000 și 380 000 numărul evreilor care au murit în România și Transnistria.[3] Înființarea Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel", în 2005, a fost o victorie majoră a istoricilor Holocaustului.

[1] Mark Axworthy, Cornel Scafeș și Cristian Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally. Romanian Armed Forces in the European War, 1941–1945*, Hailer, St. Petersburg, FL, 1995, pp. 10, 335.

[2] Alex Mihai Stoenescu, *Armata, mareșalul și evreii*, Editura RAO, București, 2010.

[3] Minority Rights Information System, *Final Report of the International Commission on the Holocaust in Romania*, p. 306, http://miris.eurac.edu/mugs2/do-blob.pdf?type=pdf&serial=1117716572750.

De atunci, în pofida disputelor periodice, istoricii Holocaustului și cei militari au tendința de a se ignora reciproc și niciunul dintre grupuri nu e interesat de motivația soldaților români. Istoricii Holocaustului, scriind adeseori în engleză, consideră participarea soldaților români la asasinatele de masă ca de la sine înțeleasă. Cartea lui Vladimir Solonari, *Purificarea națiunii*, analizează factorii de decizie politică ai regimului Antonescu. Deși menționează „inițiative orientate către genocid" ale unor ofițeri de rang mijlociu, el descrie soldații de rând ca pe niște simpli executanți ai politicilor emanate de la București.[1] Cartea Dianei Dumitru, *State, Antisemitism, and Collaboration in the Holocaust* [traducere românească: „Vecini în vremuri de restriște. Stat, antisemitism și Holocaust în Basarabia și Transnistria", Polirom, 2019 – n. tr.], consideră că doar civilii aleg să ucidă „din proprie inițiativă și fără ordine de sus", așadar îi exclude pe soldați din istoria sa comparativă a Holocaustului din România față de cel din Transnistria.[2] Cartea postumă a lui Jean Ancel, *The History of the Holocaust in Romania*, susține că Antonescu a manipulat fiecare episod al Holocaustului din România, descriindu-i pe soldații români ca pe niște automate de ucis.[3] Nimeni nu a investigat încă atrocitățile comise de trupele române mai departe de România și Transnistria, în Ucraina, Crimeea, Rusia și Caucaz. În mod similar, cartea lui Alesandru Duțu, *Armata română în război*,

[1] Vladimir Solonari, *Purifying the Nation. Population Exchange and Ethnic Cleansing in Nazi-Allied Romania*, Woodrow Wilson Center, Washington, DC 2010, pp. 171–177.

[2] Diana Dumitru, *The State, Antisemitism and Collaboration in the Holocaust. The Borderlands of Romania and the Soviet Union*, Cambridge University Press, New York, 2016, p. 4.

[3] Jean Ancel, *The History of the Holocaust in Romania*, University of Nebraska Press, Lincoln, 2011, pp. 152–53, 179–83, 217, 229.

afirmă că soldații români au luptat pentru a recâștiga nordul Bucovinei și Basarabia de la URSS prin forță și pentru reluarea Transilvaniei de la Ungaria prin câștigarea recunoștinței Germaniei naziste. El ignoră sau justifică crimele comise de soldații români împotriva evreilor sau a prizonierilor de război sovietici, partizanilor și civililor.[1] Potrivit viziunii sale, soldații români au luptat pentru Dumnezeu, rege și țară, nimic mai mult. Totuși, motivele pentru care soldații români au luptat pe front și au comis atrocități în spatele frontului nu sunt atât de simple pe cât le vede fiecare dintre cele două grupuri.

Această carte este prima care analizează în detaliu motivația soldaților români. Ea oferă o imagine generală a armatei române, integrând latura militară în istoria Holocaustului. E o abordare nouă, care analizează ideologia, cultura militară, abordările ofițerilor, propaganda și disciplina – nu doar operațiile militare. Narațiunea explorează acțiunile comandanților superiori și liderilor militari, dar se concentrează pe cele ale soldaților de rând. Dovedește astfel că naționalismul, religia, antisemitismul și anticomunismul pătrunseseră în rândul trupelor până la nivelurile de jos și i-au motivat pe soldați să lupte și să comită atrocități. Arată cum a întărit propaganda credințele ideologice și a încercat să susțină moralul. Analizează, de asemenea, cât de strictă a fost disciplina în rândurile soldaților. Prin urmare, România a fost cel mai important aliat al Germaniei Naziste pe Frontul de Est, atât în lupta împotriva Armatei Roșii, cât și în asasinarea în masă a evreilor. Soldații români au astupat golurile din liniile germane și au netezit spatele frontului (disponibilizând trupele germane pentru front). În plus, armata română a ajutat la „curățarea terenului" în Bucovina

[1] Alesandru Duțu, *Armata română în război, 1941–1945,* Editura Enciclopedică, București, 2016, pp. 110, 131.

de Nord și în Basarabia, a comis masacre în Transnistria și a ajutat trupele germane în implementarea Soluției Finale în alte regiuni din Uniunea Sovietică. Războiul Sfânt al României urmărea alte scopuri decât războiul rasial al Germaniei naziste; totuși, cele două au fost complementare de la bun început. Mai mult, chiar și când scopurile au început să fie divergente, armata română a continuat să lupte alături de cea germană de teama „bolșevizării" Europei.[1]

Motivația

Motivația, potrivit lui John Lynn, este „setul de motive, atât rațională, cât și emoționale, care determină o persoană să decidă să acționeze sau să nu facă nimic."[2] Deși simplu de definit, motivația e dificil de explicat, mai ales în cazul soldaților. După modelul lui Lynn, motivația e rezultatul unui sistem determinat de interesele individuale. Interesele sunt de patru tipuri: coerciția, care amenință cu pedeapsa fizică; remunerația, care promite recompense materiale; factorii normativi, care oferă sau anulează recompense sau pedepse simbolice și psihologice; egoismul, care dă prioritate supraviețuirii personale. Armatele folosesc diferite combinații de coerciție, remunerație și normare a intereselor; totuși, potrivit lui Lynn, de la Revoluția franceză, principalul interes al soldaților a devenit bunăstarea națiunii. Disciplina s-a îmblânzit și nu a mai fost la

[1] Karl-Heinz Frieser et al., *Germany and the Second World War, vol. 8, The Eastern Front, 1943-1944. The War in the East and in the Neighbouring Fronts*, trad. de Barry Smerin și Barbara Wilson, Clarendon, Oxford, 2007, p. 232.

[2] John A. Lynn, *Bayonets of the Republic. Motivation and Tactics in the Army of Revolutionary France, 1791–1794* Westview, 1996, Boulder, CO, p. 35.

fel de degradantă atunci când soldații au devenit cetățeni cu drepturi. Remunerația a fost redusă, căci soldații luptau pentru a-și face datoria patriotică, mai degrabă decât pentru profit. Egoismul soldaților e un obstacol, dar și un avantaj. Dorința unui soldat de a supraviețui îl poate face să se eschiveze de la datorie sau să dezerteze, dar preocuparea pentru binele lui face ca amenințarea disciplinei să fie eficientă și întărește legătura dintre el și alți soldați pe care se bazează pentru propria siguranță în luptă.[1] Aceste interese fundamentale modelează sistemul motivațional al celor două părți.

Sistemul motivațional cuprinde morala și coeziunea grupurilor mici. Coeziunea grupurilor mici se bazează pe „grupurile primare". Un grup primar este „un număr mic de camarazi care interacționează constant față în față" și care dezvoltă o relație ce îi determină pe soldați să vrea să își riște viața unul pentru celălalt.[2] Grupurile primare puternice creează o unitate mai închegată. Totuși, aceste grupuri primare sunt fragile, pierderile în luptă le afectează puternic și în acest punct intervine moralul. Moralul, potrivit tot lui Lynn, este „climatul de opinie" din armată.[3] Este împărțit în cinci categorii generale: atitudinile fundamentale, sociale și de grup, induse soldatului de educația primită în viața civilă; opiniile și codurile cu care soldatul a fost îndoctrinat în armată; opiniile despre război ale soldaților și civililor (legate prin corespondență); reacția la condițiile în care își desfășoară serviciul militar, precum mâncare, cazare, odihnă, echipament, tratament medical, corespondență, cazurile celor căzuți victime; și, în fine, spiritul de corp, de obicei la nivel de regiment sau de structură

[1] Ibid., pp. 23–25.
[2] Ibid., p. 30.
[3] Ibid., p. 26.

militară, care îi convinge pe soldați că unitatea lor este unică și de elită.[1] Interacțiunea dintre coeziunea grupurilor mici și moral îi determină pe soldați să acționeze sau să nu acționeze. Totuși, sistemul motivațional nu funcționează într-un vid. El este formatat de sistemul militar, or, așa cum spune Lynn, de „cadrul în care oamenii acționează", compus din cinci părți: disciplină, tactică, administrație, organizare și comandă.[2] Toate aceste subsisteme sunt importante, dar disciplina este cea mai legată de motivație. Sistemul disciplinar ar trebui să se potrivească cu așteptările soldatului referitoare la justiție, severitate și onoare și, în consecință, să-i întărească motivația de a executa ordinele. În caz contrar, un sistem disciplinar abuziv afectează încrederea soldaților în liderii lor și subminează moralul.[3] Așadar, o multitudine de factori interacționează într-un mod complicat pentru a construi motivația fiecărui soldat.

În fine, Lynn identifică trei tipuri de motivație. Mai întâi, motivația inițială este decizia de a răspunde chemării la înrolare și de a nu încerca să se eschiveze de la serviciul militar. În al doilea rând, motivația de susținere este alegerea de a îndura asprimile vieții militare mai degrabă decât să dezerteze sau să se automutileze. În al treilea rând, motivația în luptă este aceea de a-ți risca viața în bătălie în loc să acționezi cu lașitate, să te eschivezi sau să te predai.[4] Mai există totuși și un alt timp de motivație, neinclus în modelul lui Lynn, care trebuie adăugat. Cel de-al patrulea tip, motivația de a comite atrocități, este hotărârea de a pune în aplicare fapte odioase – inclusiv bătăi, furturi, violuri și crime – împotriva prizonierilor de război sau a

[1] Ibid., pp. 26–30.
[2] Ibid., p. 36.
[3] Ibid., pp. 36–37.
[4] Ibid., pp. 35–36.

civililor, în loc să îi trateze în mod uman. Aceeași interacțiune intre coeziunea grupurilor mici și moral, modificată de interes, poate duce și la motivația de a comite atrocități în condițiile propice, mai ales dacă sistemul militar e orientat spre a transforma un viciu în virtute. De la Revoluția franceză încoace, ridicarea unor armate uriașe de soldați-cetățeni pentru a purta „războaie totale" împotriva unor inamici demonizați are adesea drept efect că soldații îi văd pe inamicii civili ca pe niște ținte legitime.[1] Folosind pretextul „necesităților militare", armatele fură mâncare, îi înrobesc pe civili, își însușesc resursele și elimină grupurile suspecte. Isabel Hull argumentează că armatele „vor tinde să considere forța drept cea mai bună soluționare politico-militară a problemelor", ignorând alte opțiuni „până la dispariția oricărui potențial inamic."[2] Din nefericire, s-a dovedit că soldații români aveau din plin, nu doar motivație inițială, de susținere și de luptă, ci și motivația de a comite atrocități pe Frontul de Est.

Motivația soldaților români în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial e greu, dar nu imposibil de măsurat. Motivația inițială e ușor de ghicit, căci efectul ei imediat duce la încercări de eschivare și la începuturi de revoltă, niciuna dintre acestea nefiind înregistrată în România la debutul conflictului. Motivația de susținere și cea de luptă sunt mai greu de stabilit; totuși, armatele sunt preocupate să știe cât de motivați sunt soldații lor și una dintre sarcinile sistemului militar este aceea de a raporta despre moralul trupelor. Alexander Watson arată că termenul „moral" este „prescurtarea comună" pentru

[1] David A. Bell, *The First Total War. Napoleon's Europe and the Birth of Warfare as We Know It,* Houghton Mifflin, New York, 2007, pp. 5, 7–8.

[2] Isabel V. Hull, *Absolute Destruction. Military Culture and the Practices of War in Imperial Germany,* Cornell University Press, Ithaca, NY, 2005, p. 100.

motivația de susținere și de luptă, așadar rapoartele despre „moralul" – sau starea de spirit a soldaților – redactate de comandanți nu evaluează prin cele cinci categorii ale lui Lynn.[1] Rapoartele despre moral ale unităților românești se concentrează pe reacțiile soldaților la condițiile de pe front și pe opiniile soldaților, dar cu detalii care se împuținează atunci când e vorba de gradele inferioare. Un raport obișnuit dedică un paragraf ofițerilor, câteva propoziții subofițerilor și doar cuvântul „bun" în cazul trupelor.[2] Spre sfârșitul campaniei împotriva URSS, uneori apare „satisfăcător" sau „mediocru" (eufemismul birocratic pentru moralul „prost").[3] Aceste rapoarte includ exemple, deși nu este clar cât de reprezentative sunt. Dezertarea și revolta sunt manifestările cele mai evidente ale unui moral prost, dar eschivarea este cea mai comună.[4] În pofida limitelor acestor rapoarte, spune Gary Sheffield, „opiniile ofițerilor de regiment și chiar a comandanților... deși subiective, nu pot fi date la o parte cu ușurință... [deoarece] ofițerii dezvoltă relații strânse cu oamenii lor, care îi fac sensibili la schimbările în starea de spirit a soldaților de rând."[5] În fine, motivația de a comite atrocități se măsoară prin proprietățile jefuite, satele arse, femeile violate și gropile comune. Rapoartele românești au tendința să evite detaliile despre furturi, violuri

[1] Alexander Watson, *Enduring the Great War. Combat, Morale and the Collapse in the German and British Armies, 1914–1918,* Cambridge University Press, Cambridge, 2008, p. 140.

[2] ANIC, Fond Ministerul de Război - Cabinetul Ministrului, dosar 137, vol. 1, f. 182, 342 ; ANIC, Fond Ministerul de Război - Inspectoratul General al Armatei, dosar 75, f. 85–90, 155–61.

[3] ANIC, Fond Ministerul de Război - Cabinetul Ministrului, dosar 256, f. 85–89.

[4] Gary Sheffield, *Command and Morale. The British Army on the Western Front, 1914–1918,* Praetorian, South Yorkshire, UK, 2014, p. 154.

[5] Ibid., p. 158.

şi crime, dar nu întotdeauna. Dosarele curților marțiale oferă detalii despre astfel de crime, atunci când ele ajung să fie pedepsite. Mai mult, represiunile de masă împotriva evreilor, a prizonierilor de război sovietici, a partizanilor şi civililor erau o practică acceptată în războiul dus împotriva partizanilor, ceea ce înseamnă că astfel de crime erau adeseori menționate în documente. Folosind rapoarte oficiale şi relatări personale, cartea de față evaluează motivația şi moralul armatei române pe Frontul de Est.

Cartea foloseşte o varietate de surse fără precedent. Sunt unul dintre puținii străini (probabil primul american) care a făcut o cercetare extinsă în Arhivele Militare Naționale ale României de la Pitești. Puțin cercetat, acest depozit central de documente militare e o comoară de rapoarte, ordine, studii, solicitări, scrisori, petiții şi alte tipuri de documente. Spre deosebire de mai vizitatul Serviciu Istoric al Armatei din Bucureşti, care are doar copii selective de pe anumite documente, adunate de istoricii comuniști pentru propria agendă de lucru, arhiva de la Pitești deține documentele originale. De asemenea, am cercetat documente de la Cabinetul Militar al mareşalului Antonescu şi de la Ministerul de Război, deținute de Arhivele Naționale Istorice Centrale din București. Oricât de valoroase ar fi aceste documente militare oficiale pentru a înțelege felul cum gândeau liderii superiori ai armatei, ele lasă deoparte perspectiva soldaților referitoare la felul în care îşi făceau datoria, cum îndurau viața aspră de pe linia frontului, cum luptau şi cum comiteau atrocități. Jurnalele soldaților, mărturiile, memoriile şi istoria orală umplu acest gol. Jurnalele militarilor sunt în mod deosebit valoroase, deoarece ele arată experiențele individului, gândurile şi sentimentele lui de fiecare zi, fără a şti dinainte cum aveau să se termine lucrurile. Trei jurnale de

militari au un rol proeminent în relatare. Primul este cel al lui Vasile Scârneci, născut în Transilvania (pe când aceasta încă făcea parte din Austro-Ungaria) în 1896. El a fost inițial spion, apoi voluntar în armata română, în Primul Război Mondial. Scârneci şi-a croit drum de la gradul de soldat la cel de locotenent până la sfârşitul războiului şi a decis să rămână la cariera militară, fiind avansat la gradul de maior în perioada interbelică. El a comandat Batalionul 3 Munte, cantonat la Braşov. Jurnalul de mari dimensiuni al lui Scârneci, ținut între 22 iunie 1941 şi 1 ianuarie 1944, vorbeşte pe larg despre lupte, viața pe front, moralul unității şi alte subiecte. Ura lui față de comunism se poate simți, ca şi disprețul față de etnicii germani şi suspiciunea față de evrei.[1] Evsevie Ionescu s-a născut în Muntenia [într-o comună din jud. Argeş], în 1910. El şi-a părăsit satul natal şi s-a mutat la București, apoi la Ploiești, unde a condus un hotel-restaurant. Ca subofițer în rezervă, Ionescu a fost chemat sub arme în 1939 şi a servit în Regimentul 53 Artilerie. Jurnalul lui, între 17 iulie 1941 şi 3 ianuarie 1944 e plin de preocupările obişnuite, precum hrana şi corespondența, dar amintește şi despre mersul la biserică pentru a sărbători victoria, conține extrase de propagandă din ziare sau de la radio.[2] Ştefan Cârlan s-a născut în Muntenia în 1918. El a fost recrutat din satul său din apropiere de Brăila în 1939 şi a devenit radiotelegrafist în Regimentul 38 Infanterie. Jurnalul lui Cârlan, între 31 martie 1942 şi 12 mai 1945, vorbeşte adesea despre ce mânca, dar cuprinde şi reacții la ştirile de la radio, disprețul pentru sovietici, respectul pentru credința țăranilor sovietici,

[1] Vasile Scârneci, *Viața şi moartea în linia întâi. Jurnal şi însemnări de război, 1916–1920, 1941–1943,* Editura Militară, București, 2013.

[2] Evsevie M. Ionescu, *Însemnări din război. Jurnalul unui sergent (1941–1944),* Editura Militară, București, 2013.

gânduri și zvonuri care circulau pe front.[1] Unii soldați înregistrau crimele de război în jurnalele lor, dar cele mai multe mărturii oculare despre Holocaust provin din interviuri de după război. Investigarea crimelor de război a început imediat după ce România a trecut în cealaltă tabără.

Noua poliție politică, *Securitatea*, a continuat, după preluarea puterii de către comuniști, să investigheze crimele de război comise de soldați, jandarmi și civili împotriva evreilor, a prizonierilor de război sovietici, a partizanilor și civililor. Interogatoriile soldaților arestați pentru crime de război nu sunt întotdeauna de încredere, deoarece cei interogați dădeau vina pe alții sau susțineau că ei doar au urmat ordinele; totuși, adeseori, acestea sunt singurele relatări detaliate ale atrocităților. Documentele sunt deținute de Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității din București. Și Muzeul Memorial al Holocaustului din Statele Unite deține copii ale documentelor, inclusiv din anchetele pentru crime de război, adunate din arhivele din România, Moldova și Ucraina.

În fine, alte voci de soldați ne parvin din memorii și din istorii orale. Memoriile sunt împărțite în trei grupe: scrise în perioada comunistă, scrise în exil și scrise după căderea comunismului. Prima grupă include memoriile șefilor militari superiori și ale comandanților, care vizau să își spele dosarele din timpul războiului și să împingă vina către alții. Totuși, ele oferă o importantă imagine de la vârf.[2] Se mai regăsesc aici și memoriile unor ofițeri de rang mediu, care au produs

[1] Ștefan Cârlan, *Păstrați-mi amintirile! Jurnal de război (1942–1943)*, Editura Militară, București, 2007.

[2] Constantin Pantazi, *Cu mareșalul până la moarte. Memorii*, Editura Publiferom, București, 1999; Ion Grosu, *Memoriile unui ofițer de informații*, Editura Militară, București, 2009.

relatări curățate, celebrând curajul și sacrificiul soldaților români, fie pentru uzul familiilor lor, fie în speranța că cenzura comunistă le-ar fi putut permite publicarea.[1] Al doilea grup constă în amintiri scrise de reprezentanți a minorităților etnice sau religioase care au fugit în străinătate după război și adeseori au o rezonanță pronunțat anticomunistă.[2] Un al treilea grup cuprinde memorii ale unor ofițeri în majoritate de rang inferior și ale unor subofițeri care pot, în sfârșit, să își spună liberi poveștile. Ei au tendința să ofere narațiuni sterilizate, cu soldați români care sunt eroi sau victime, dar unii abordează și subiecte inconfortabile precum violul, discriminarea romilor, bătaia și Holocaustul.[3] De asemenea, am realizat interviuri cu aproape patruzeci de veterani din diverse regiuni ale României. Trecerea timpului și discursul public referitor la război au influențat amintirile de război ale veteranilor; a fost totuși util să le adresez întrebări referitoare la cercetarea mea. Combinarea documentelor de arhivă, a jurnalelor, mărturiilor, memoriilor și istoriei orale a creat o imagine mai completă ca niciodată a armatei române în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial.

[1] Gheorghe Răşcănescu, *Erou la Cotul Donului. Însemnări de război, 1941–1944*, Editura Militară, București, 2017; Dumitru Păsat, *Memoriile căpitanului Păsat, 1941–1945*, Humanitas, București, 2015.

[2] George F. Wieland, *Bessarabian Knight. A Peasant Caught between the Red Star and the Swastika. Immanuel Weiss's True Story*, American Historical Society of Germans from Russia, Lincoln, NE, 1991; Sigmund Heinz Landau, *Goodbye, Transyilvania. A Romanian Waffen-SS Soldier in WWII*, Stackpole Books, Mechanicsburg, PA, 1985; George Crișan, *An Amazing Life. Escape from Romania*, Vantage, New York, 1990.

[3] Emilian Ezechil, *La porțile infernului. 1941–1945*, Tritonic, București, 2008; Dumitru Teodorescu, *Mândria vânătorului de munte*, Editura Marist, Baia Mare, 2013; Gheorghe Netejoru, *Și eu am luptat în Est. Spovedania unui prizonier de război*, Editura Militară, București, 2010.

În plus, sursele germane și sovietice oferă o imagine a soldatului român văzut din exterior. Nici rapoartele germane, nici cele sovietice referitoare la armata română nu sunt obiective, în mod special cele sovietice. Condiționați de ideile marxist-leniniste, comisarii politici ai Armatei Roșii profețeau că, dacă va începe războiul cu România, țăranii români se vor revolta și vor răsturna „clasa burghezo-moșierească imperialistă". Când acest lucru nu s-a întâmplat, comisarii politici au declarat că armata germană constrângea armata română să lupte, cu câte un soldat german plasat pe lângă doi soldați români, primul îndrumându-i pe ceilalți doi, și afirmau că „chiar și cele mai mici unități românești sunt conduse de ofițeri germani."[1] Observatorii sovietici desconsiderau nu doar motivația soldaților români, ci și moralul lor. Rapoartele sovietice despre moralul românesc erau bazate pe declarațiile prizonierilor de război recent capturați, care erau adeseori demoralizați și preocupați să le spună anchetatorilor sovietici ceea ce voiau să audă. Ca atare, am hotărât să nu folosesc rapoartele sovietice, care nu sunt de încredere. Rapoartele germane despre armata română sunt mai corecte, dar ele trebuie citite cu foarte multă precauție. Germanii îi vedeau pe români prin lentilele șovinismului rasial, prin stereotipele balcanice și amintirile din războiul anterior. Cei mai mulți germani credeau că românii erau inferiori din punct de vedere rasial, „țigani" amestecați cu trăsături latine decadente și corupție balcanică. Înainte de a invada Uniunea Sovietică, observatorii germani raportau cu aroganță că ofițerii români „sunt aproape invariabil lipsiți de voința de a implementa cerințele înaltului comandament" și „rezistența oamenilor lor la zvonuri și la panică nu e foarte

[1] Citat de Pavel Moraru, *Armata lui Stalin văzută de români,* Editura Militară, București, 2006, pp. 36, 39.

puternică", din cauza „fundamentelor rasiale" inferioare.[1] Mai mult, ei credeau că România sprijinea Germania în primul rând pentru a obține un avantaj în fața Ungariei în cazul în care, după înfrângerea URSS, ar fi reizbucnit vechea lor rivalitate legată de Transilvania.[2] Comandanții germani au fost plăcut surprinși atunci când soldații români s-au comportat în timpul invaziei mai bine decât se așteptau ei, dar asta nu le-a schimbat părerea inițială despre aliatul lor.[3] Rapoartele germane despre moralul românilor se bazau pe relatările ofițerilor germani care țineau legătura cu grupurile de conducere a armatei române, de la Cartierul General românesc până la nivel de divizie și brigadă. Aceste grupuri erau mici (între zece și optsprezece oameni la nivel de corp de armată și doar trei oameni la nivel de divizie sau brigadă), aveau adesea un singur interpret, și erau adesea epuizate de muncă.[4] Mai mult, ofițerii de legătură germani nu rămâneau, de obicei, pentru o perioadă prea lungă alături de unitățile românești. De aceea, abilitățile lor de a dezvolta o perspectivă corectă asupra moralului soldaților români erau limitate și de factorii de ordin practic. În pofida acestor elemente, am decis să folosesc sursele germane pentru evaluarea armatei române. Cea mai mare calitate a acestor surse este că ele compară armata română cu alte armate ale Axei de pe Frontul de Est. Richard DiNardo

[1] Citat de Boog et al., *Germany and the Second World War*, 4, p. 407.

[2] Boog et al., *Germany and The Second World War*, vol. 6, *The Global War. Widening of the Conflict into a World War and the Shift of the Initiative, 1941–1943*, trad. de Ewald Osers et al., Clarendon, Oxford, 2001, p. 110.

[3] Grant Harward, „First among Un-equals. Challenging German Stereotypes of the Romanian Army during the Second World War", *Journal of Slavic Military Studies*, 24, nr. 3 (Iulie 2011), pp. 439–480.

[4] Richard L. DiNardo, *Germany and the Axis Powers. From Coalition to Collapse,* University Press of Kansas, Lawrence, 2005, pp. 105, 120, 146.

argumentează că rapoartele germane arată că moralul prost „era o problemă mai mare pentru trupele maghiare și italiene" decât pentru cele românești.[1] De asemenea, referitor la Holocaust, „comportamentul cu privire la acest subiect era clar divizat între unguri și italieni, pe de-o parte, și români, pe de altă parte."[2] Cartea de față nu doar confirmă aceste concluzii, ci le lărgește pentru a demonstra că soldații români au luptat și au comis atrocități într-o măsură mai mare deoarece erau foarte motivați ideologic.

Motivația soldaților români se baza pe patru ideologii puternice, care i-au convins că a se uni cu alte state europene sub conducerea Germaniei naziste împotriva Uniunii Sovietice era interesul cel mai mare al națiunii. Mai întâi, naționalismul era ideologia predominantă, aflată în centrul Războiului Sfânt românesc. Soldații români credeau că era imperativ să recapete „teritoriile pierdute" ale României Mari, cedate către URSS, Ungaria și Bulgaria în 1940. În mod paradoxal, mulți istorici argumentează că naționalismul a micșorat motivația soldaților români, susținând că, după ce au eliberat teritoriile ocupate de sovietici, Bucovina de Nord și Basarabia, aceștia nu au mai înțeles de ce trebuiau să continue războiul și că moralul lor a cunoscut un declin rapid.[3] Un corolar la acest argument este afirmația că soldații români preferau să lupte cu Ungaria pentru Transilvania de Nord decât cu URSS pentru Bucovina de Nord și Basarabia. Holly Case e cea care a reluat cel mai recent această afirmație. Ea reduce anexarea de către sovietici, apoi reanexarea de către România a teritoriilor din estul României

[1] Ibid., pp. 148–149.

[2] Ibid., pp. 131–132.

[3] Anthony Beevor, *Stalingrad, the Fateful Siege. 1942–1943,* Penguin Books, New York, 1998, p. 83.

la câteva propoziții, susținând că „amenințarea bolșevică", deși era o preocupare reală, „nu era cea mai mare preocupare pentru Ungaria sau pentru România".[1] Argumentația ei presupune în mod greșit că românii vedeau Ungaria ca pe o amenințare mai mare decât URSS și că românii nu credeau că, dacă Germania nazistă era învinsă, România ar fi pierdut în mod sigur Bucovina de Nord și Basarabia și, probabil, și-ar fi luat adio și de la sudul Transilvaniei (dat fiind că URSS și partidele comuniste din perioada interbelică se opuseseră creării României Mari). Ea susține în mod corect că mulți soldați români au fost făcuți să creadă că, dacă România contribuia mai mult decât Ungaria la efortul de război al Germaniei naziste, atunci Transilvania de Nord s-ar fi întors la România după victorie.[2] Este esențial de reținut că ideea că soldații români luptau în est doar pentru a obține teritorii în vest nu rezistă atunci când sunt introduse în ecuație celelalte ideologii care îi motivau pe soldații români.

În al doilea rând, religia legitimează războiul ca fiind „sfânt", prezentându-l ca pe o bătălie apocaliptică pentru a salva omenirea de „ateismul fără Dumnezeu". Până recent, sprijinul Bisericii Ortodoxe Române pentru Războiul Sfânt a fost ținut în umbră de Partidul Comunist Român, pentru a evita deșteptarea unor amintiri neplăcute din timpul războiului, dar noii istorici ai Holocaustului au criticat complicitatea Bisericii la uciderea evreilor, în vreme ce istoricii militari au lăudat eforturile ei pentru a ridica moralul soldaților.[3] Clericii, de la

[1] Holly Case, *Between States. The Transylvanian Question and the European Idea during World War II,* Stanford University Press, Stanford, CA, 2009, pp. 185, 195.

[2] Ibid., pp. 79–82.

[3] Pentru critică, vezi Ion Popa, *The Romanian Orthodox Church and the Holocaust,* Indiana University Press, Bloomington, 2017; pentru laude, vezi

patriarhul din București până la preoții militari de pe front, predicau că soldații luptau nu doar pentru a elibera „pământul sfânt" de străinii păgâni, ci și pentru a proteja civilizația creștină de amenințările înrudite ale comunismului și iudaismului. Ungaria creștină era cu mult mai puțin amenințătoare pentru trupele române decât ateismul Uniunii Sovietice.

În al treilea rând: antisemitismul, care pătrunsese în armata română. Istoricii militari încearcă să ignore această ideologie pernicioasă, în vreme ce istoricii Holocaustului o plasează în punctul central.[1] Românii credeau că evreii sunt satanici, atât capitaliști exploatatori, cât și comuniști revoluționari, deopotrivă; evreii erau țapul ispășitor pentru problemele sociale, economice și politice ale României. Mitul iudeo-bolșevismului, care îi lega pe evrei de comunism, părea să fie demonstrat atunci când evreii au aclamat, chipurile, Armata Roșie și au atacat armata română aflată în retragere din Bucovina de Nord și din Basarabia, în 1940. Așadar, soldații români s-au răzbunat pe așa-zișii evrei comuniști după 1941, apoi s-a temut, la rândul lor, de răzbunarea comunismului evreiesc, în cazul în care pierdeau războiul. Antisemitismul a fost pivotul Războiului Sfânt.[2]

În al patrulea rând, anticomunismul i-a unit pe românii din toate clasele sociale împotriva Uniunii Sovietice. Decizia României de a se alătura Axei este descrisă în general ca o decizie calculată, de Realpolitik, dar ea a fost în mare măsură o reacție viscerală a cărei rădăcină se afla în frica și ura față de

Gheorghe Nicolescu, Gheorghe Dobrescu și Andrei Nicolescu, ed., *Preoți în tranșee. 1941–1945,* Fundația General Ștefan Gușă, București, 1999.

[1] A se compara Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, pp. 140–144, cu Ancel, *History of the Holocaust in Romania*, pp. 8–20.

[2] Foarte asemănător cu rolul pe care l-a avut în războiul de anihilare al Germaniei naziste; vezi Yitzhak Arad, *The Holocaust in the Soviet Union,* University of Nebraska Press, Lincoln, 2009, pp. 67, 71.

comunism.[1] Haosul Revoluției ruse, baia de sânge din războiul civil rusesc și foametea din URSS, rezultată din colectivizarea forțată și din industrializarea cu orice preț, toate acestea au trecut granițele, ajungând uneori și la urechile românilor. Comunismul reprezenta un pericol palpabil pentru cei mai mulți dintre români. Ocupația sovietică din Bucovina de Nord și Basarabia, în 1940 și experiența directă a soldaților români în „paradisul" sovietic, după 1941, n-au făcut decât să întărească anticomunismul soldaților de rând. În mod clar, afirmația lui Mark Axworthy că armata română era motivată doar de „un naționalism limitat, nu de scopuri ideologice universale" e greșită.[2]

Armata română a folosit propaganda pentru a întări atașamentul ideologic al soldaților față de Războiul Sfânt. Istoricii militari îi portretizează adesea pe soldații români ca fiind „țapi ispășitori de la țară", care nu înțelegeau de ce luptau împotriva URSS, deoarece nu li se explicase.[3] Nimic nu poate fi mai departe de adevăr. Istoricii Holocaustului subliniază antisemitismul din presă, dar nu au analizat propaganda din armată.[4] Mioara Anton a făcut o analiză sistematică a efortului propagandistic al regimului Antonescu în *Propagandă și război*, care cuprinde un capitol despre propaganda în armată, dar tratează numai conținutul general al acesteia.[5] Cartea de față face o

[1] Cornel Scafeș et al., *Armata română, 1941–1945,* Editura R.A.I., București, 1996, pp. 14–16, și Duțu, *Armata română în război*, p. 7.

[2] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 61.

[3] Mark Axworthy, „Peasant Scapegoat to Industrial Slaughter. The Romanian Soldier at the Siege of Odessa", în *Time to Kill. The Soldier's Experience of War in the West, 1939–1945*, ed. Paul Addison și Angus Clader, Pimlico, Londra, 1997, p. 231.

[4] Ancel, *History of the Holocaust in Romania*, pp. 62–65.

[5] Mioara Anton, *Propagandă și război, 1941–1944,* Tritonic, București, 2007, pp. 184–238.

analiză mai detaliată și include ziarele militare distribuite gratuit soldaților: *Sentinela*, gazeta națională a soldaților, *Soldatul*, foaie de informare pentru soldați, și *Ecoul Crimeei*, ziar săptămânal de informații pentru soldați. Include, de asemenea, extrase din *Armata*, magazinul oficial al Marelui Stat Major, vândut către ofițeri, și *Arma Cuvântului*, organul oficial al Episcopiei Militare, cumpărat de preoții militari. Aceste publicații sunt pline ochi de articole, poezii, cântece, ilustrații și chiar desene destinate să ridice moralul. Cea mai populară rubrică de propagandă, *Pățaniile soldatului Neață*, era o bandă desenată cu conținut comic, publicată în *Sentinela*. Numele soldatului Neață va reveni adeseori în cele ce urmează, căci era foarte cunoscut printre soldați. Radioul, filmul și spectacolele întăreau ceea ce se scria în presă. Discursurile ofițerilor, predicile preoților și cântecele și dezbaterile propagandiștilor răspândeau propaganda orală. Soldații români erau bombardați cu propaganda care lăuda Războiul Sfânt, apărarea civilizației europene, anticomunismul și camaraderia româno-germană.[1]

În fine, armata română folosea disciplina strictă, inclusiv pedepsele corporale, pentru a-i motiva pe soldați. Armata română a reintrodus bătaia la scurtă vreme după începerea războiului, dar bătaia, pălmuirea și lovirea cu piciorul erau interzise – deși ele rămăseseră niște practici comune. Unii istorici argumentează că acest abuz fizic îi pregătea psihologic pe soldații români să fie învinși în bătălie, dar e doar o supoziție, nu se bazează pe o cercetare detaliată.[2] Soldații români acceptau pedeapsa corporală ca pe o parte a vieții în armată, deși îi urau pe ofițerii deosebit de brutali. Ofițerii amenințau adesea cu împușcarea celor lași, iar comandanții le ordonau uneori

[1] Ibid., p. 116.

[2] Axworthy, „Peasant Scapegoat to Industrial Slaughter", p. 229.

chiar „detașamente de baraj" care să-i mitralieze pe cei care se retrăgeau, dar aceasta avea rareori urmări. În schimb, reabilitarea era ceea ce li se întâmpla cel mai adesea celor vinovați de dezertare, furt sau alte infracțiuni. Comandanții foloseau selectiv strictețea disciplinei, sancționându-i sever pe lași și pe insubordonați, dar nepedepsind furtul, violul sau crima. Omer Bartov numește asta „pervertirea disciplinei" și argumentează că permisivitatea în spatele frontului avea rolul „unei valve de siguranță convenabile pentru a ușura furia și frustrarea soldaților", rezultate din disciplina draconică de pe front.[1] Pe măsură ce războiul se prelungea, armata română s-a folosit tot mai mult de disciplina strictă pentru a contracara slăbirea moralului.

Eficiența militară

Soldații motivați de o ideologie întărită de propagandă și de o disciplină strictă au făcut posibilă o mai bună și mai îndelungată eficiență a armatei române pe Frontul de Est. Allan Millett și Williamson Murray definesc eficiența militară ca fiind capacitatea unei țări de a-și transforma resursele naționale în putere de luptă, pentru a atinge scopurile stabilite de elitele politice și militare. Sunt patru niveluri, distincte, dar și suprapuse, ale eficienței militare. Eficiența politică are în vedere capacitatea armatei de a evalua pericolele potențiale, de a calcula amenințările și de a obține de la guvern resursele pentru apărarea în fața inamicului. Eficiența strategică înseamnă realizarea militară, prin intermediul campaniilor, a obiectivelor strategice stabilite de politicieni. Eficiența operațională vizează planificarea militară,

[1] Omer Bartov, *Hitler's Army. Soldiers, Nazis and War in the Third Reich*, Oxford University Press, Oxford, 1992, pp. 60–61.

pregătirea și desfășurarea campaniilor. Eficiența tactică se referă la felul în care diferitele unități mai mici sau mai mari folosesc diferitele tehnici în luptă. O armată poate fi mai eficientă pe un nivel și mai puțin eficientă pe altul.[1] Eficiența pe un nivel poate uneori să compenseze ineficiența pe un altul. În timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, eficiența armatei române a fost cel puțin inegală, dar regimul Antonescu a stors din țară cât mai mulți oameni și cât mai multe resurse posibil pentru a contribui la efortul de război nazist.

De la nivelul superior, eficiența armatei române scade la fiecare nivel. Mai întâi, eficiența politică a fost bună. Elitele politice și militare ale regimului Antonescu au conlucrat în general bine și au susținut diviziile și resursele (petrol și hrană) prin asigurarea de armament modern și valută forte provenite din Germania nazistă într-o proporție neatinsă de niciun alt stat al Axei.[2] În al doilea rând, eficiența strategică a fost amestecată. Armata română avea nevoie de un aliat puternic pentru a-și îndeplini misiunea și a restaura România Mare. După ce România s-a aliat cu Germania nazistă, armata română a avut o influență minimală în stabilirea strategiilor, în calitatea sa de partener mai mic al armatei germane. Singura decizie strategică a regimului Antonescu a fost aceea dacă trebuia să contribuie cu maximum sau minimum de divizii și resurse pe Frontul de Est. În al treilea rând, eficiența operațională a fost cel mult mediocră. La începutul ostilităților, în 1941, Marele Stat Major (MStM) s-a transformat în Marele Cartier General

[1] Allan Millett și Williamson Murray, eds., *Military Effectiveness*, ediția a doua, vol. 1, *The First World War* Cambridge University Press, Cambridge, 2010, pp. 2–3.

[2] Götz Aly, *Hitler's Beneficiaries. Plunder, Racial War, and the Nazi Warfare State,* Holt Paperback, New York, 2006, pp. 152–155, 224–243.

(MCG) și a condus operațiunile vreme de patru luni, înainte de a redeveni Statul Major și a ceda controlul operațional al formațiunilor românești către comandanții germani. Statul Major a devenit din nou MCG în 1942, odată cu desfășurarea forțelor în sudul Rusiei, apoi s-a dizolvat iar după cinci luni. MCG avea tendința să facă planuri mult prea ambițioase, coordona slab armatele combinate, avea o slabă planificare logistică și o inflexibilitate generală. Totuși, activitatea conducerii române s-a dovedit satisfăcătoare atunci când s-a aflat sub supervizarea germanilor. În al patrulea rând, eficiența tactică a fost la început slabă, s-a îmbogățit temporar ca urmare a experienței, apoi s-a deteriorat constant din cauza pierderilor omenești, problemelor tot mai mari cu materialele și moralului în declin. Sistemele combinate, motivaționale și militare, produc eficiență tactică.[1] Insuficiența armelor și a echipamentelor moderne (tancuri, arme antitanc, artilerie grea, aviație, motorizate și echipament radio) în armata română a fost, totuși, un obstacol chiar și în calea celor mai motivați soldați.[2] Unitățile de elită ale vânătorilor de munte și diviziile de cavalerie mai bine instruite, cu un echipament mai bun și un moral superior, au dat dovadă de o mai mare eficiență tactică decât diviziile de infanterie – cu excepția câtorva „divizii model" care au primit echipamente mai noi și o instruire mai amplă din partea instructorilor germani. Întăririle germane au îmbunătățit eficiența tactică a unităților românești, dar armata germană nu a putut întotdeauna să sprijine armata română.

Armata română era conștientă de slăbiciunile sale, mai ales la nivel tactic, dar credea că ar fi putut duce un război scurt de

[1] Lynn, *Bayonets of the Republic*, pp. 38–39.

[2] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, pp. 27–40.

„răzbunare eroică".[1] Primele trei capitole explică de ce România s-a alăturat Germaniei naziste la invadarea URSS. Capitolul 1 tratează motivația ideologică a soldaților români. Capitolul 2 analizează cultura și politica din armata română în perioada interbelică, iar capitolul 3 arată cum s-a transformat România dintr-un stat neutru într-o putere a Axei unită sub conducerea mareșalului Antonescu. Următoarele trei capitole îmbină analiza propagandei și a disciplinei și realizează o cronică a campaniei armatei române în URSS, urmărind fluctuațiile moralului soldaților. Capitolul 4 argumentează că armata română a comis cele mai multe atrocități împotriva evreilor atunci când încrederea în victorie se afla la cel mai înalt nivel, în vara și toamna lui 1941. Capitolul 5 arată cum a scăzut moralul în timpul asprei ierni 1941–1942, dar a crescut din nou în primăvară, înaintea campaniei de vară, care părea să ofere o a doua șansă la victorie, în 1942. Capitolul 6 arată că, în pofida erodării moralului ca urmare a înfrângerii de la Stalingrad în timpul iernii 1942–1943, soldații români au rămas motivați pentru luptă în 1944, dar erau mai puțin motivați să comită atrocități. Ultimele două capitole aruncă o privire mai de aproape asupra felului în care armata română își motiva oamenii și a modului în care tratau femeile și minoritățile. În fine, epilogul explică cum a schimbat România taberele la sfârșitul verii lui 1944 și cum a luptat fără tragere de inimă alături de Uniunea Sovietică până la sfârșitul războiului, în primăvara lui 1945. Cartea de față oferă, în ultimă instanță, o relatare corectă despre armata română pe Frontul de Est, dintr-o perspectivă mai degrabă românească decât germană sau sovietică.

[1] Anton, *Propagandă și război*, p. 188.

Capitolul 1

Ideologia Războiului Sfânt

În toamna anului 1937, Nicholas Nagy-Talavera, pe atunci un băiețel evreu în vârstă de opt ani, călătorea cu familia de la Oradea într-un sat aflat lângă Turda, în munții Transilvaniei, în vizită la rude. La sosirea lor, inteligheția locală (în majoritate, de etnie maghiară și evreiască) vorbea cu teamă despre Corneliu Codreanu, liderul mișcării fasciste Legiunea Arhanghelul Mihail, aflat la acel moment în turneu electoral prin țară. Nagy-Talavera a decis că voia să-l vadă pe bărbatul care inspira atâta teroare. Un prieten al său, fiul unui preot ortodox român, i-a împrumutat un costum național românesc și s-au alăturat amândoi mulțimii nerăbdătoare care îl aștepta pe „Căpitan" în fața bisericii. „Un bărbat frumos, înalt și brunet, îmbrăcat într-un costum național românesc de culoare albă a apărut și-a făcut intrarea în curte călare pe un cal alb [...] N-am văzut nimic monstruos la el. Dimpotrivă. Zâmbetul lui copilăresc, sincer radia peste mulțimea mizeră [...] O țărancă bătrână cu părul alb și-a făcut semnul crucii și ne-a șoptit «Vestitorul Arhanghelului Mihail!»"[1] Introducerea votului universal masculin în România după Primul Război Mondial a declanșat

[1] Nicholas M. Nagy-Talavera, *The Green Shirts and the Others*, Center for Romanian Studies, Iași, 2001, pp. 344–345.

proliferarea unor ligi, partide și mișcări de dreapta populiste care au radicalizat societatea românească și au creat un teren ideologic fertil pentru fascism.[1] Deși Mișcarea Legionară a fost violent suprimată chiar înainte de intrarea României în Al Doilea Război Mondial, ideologiile naționalismului, religiei, antisemitismului și anticomunismului, care încurajaseră dezvoltarea fascismului, au rămas și au format baza pentru Războiul Sfânt al României.

Lupta titanică dintre Germania nazistă și URSS a fost întotdeauna recunoscută ca fiind una ideologică, dar participarea României la ea a fost descrisă în mod eronat ca fiind ne-ideologică. În realitate, secolele de tradiție religioasă, antiiudaismul străvechi combinat cu antisemitismul modern, un secol de zel naționalist și noua paranoia anticomunistă îi predispuneau pe români să îmbrățișeze Războiul Sfânt. Aceste credințe ideologice treceau dincolo de granițele dintre clasele sociale, îi uneau pe soldați pe orizontală cu camarazii lor și pe verticală cu ofițerii. Armata română a început mobilizarea în 1938, așadar soldații au avut timp să formeze grupuri primare, multe dintre acestea trecând prin experiența umilitoarei retrageri din estul României, în 1940, pentru care propaganda îi învinovățea pe evrei. Deoarece existau deja aceste grupuri primare, armata română se putea lăuda cu o puternică coeziune în 1941, când a început invadarea URSS, o coeziune care a intensificat motivația de a lupta și pe aceea de a comite atrocități. Atunci când soldații își pierdeau camarazii în luptă, se răzbunau furioși pe evreii presupuși a fi comuniști. Când comandanții le-au cerut soldaților să „curețe terenul" de evrei cu sânge rece, membrii acestor grupuri primare

[1] Robert O. Paxton, *The Anatomy of Fascism,* Knopf, New York, 2004, pp. 42–43.

s-au convins reciproc să participe la această „treabă murdară", astfel încât ceilalți nu au fost împovărați de ea; cei care evitau să participe erau ridiculizați sau chiar amenințați de camarazii lor.[1] Dar grupurile primare au fost pur și simplu spulberate în bătăliile sângeroase. Ideologia le-a permis supraviețuitorilor să-și creeze noi legături cu cei care au umplut golurile și i-a determinat pe niște oameni străini aduși de soartă unii lângă alții să-și riște viețile unii pentru ceilalți deoarece luptau pentru o cauză comună.[2] Chiar și atunci când, începând cu 1943, moralul soldaților români a slăbit, naționalismul, religia, antisemitismul și anticomunismul i-au motivat să lupte bine până în 1944.

Rasismul „științific" nu a reprezentat o motivație pentru majoritatea soldaților români. În perioada interbelică, un număr mic de eugeniști români pledaseră pentru ideile rasiale care i-au influențat pe intelectuali și politicieni să adopte anumite reforme în sănătate și educație pe baze eugenice, dar ele au avut un impact limitat la publicul general.[3] În vreme ce naziștii îi considerau pe slavi ca subumani, românii îi priveau ca fiind oameni, mai ales că mulți dintre ei împărtășeau aceeași credință creștin-ortodoxă răsăriteană, și i-au tratat relativ uman; ocupația germană în Reichskommissariat Ukraine a fost cu mult mai dură decât ocupația românească din Transnistria.[4] Nu se pune problema unei negări a rasismului

[1] O dinamică similară cu aceea existentă în rândul soldaților germani; vezi Christopher Browning, *Ordinary Men. Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland,* Harper Perennial, New York, 1998, pp. 184–185.

[2] Bartov, *Hitler's Army*, p. 34.

[3] Maria Bucur, *Eugenincs and Modernization in Interwar Romania,* University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 2002, pp. 2–4; Solonari, *Purifying the Nation*, p. 62.

[4] Alexander Dallin, *Odessa, 1941–1944. A Case Study of Soviet Territory under Foreign Rule,* Center for Romanian Studies, Iași, 1998, pp. 255–256, 263–264.

existent în România. Desigur, antisemitismul – o formă de rasism – exista. Înverșunarea împotriva romilor era des întâlnită în societate. La scurtă vreme după ce a preluat puterea, Antonescu a declarat că, nu doar evreii, ci și grecii, armenii și romii ar fi urmat să fie internați în lagăre și puși la muncă „pentru că numai așa îi vom obliga să plece".[1] Această promisiune a avut urmări îngrozitoare pentru mii de soldați romi și pentru familiile lor. Ofițerii români erau mai înclinați decât soldații din subordinea lor să îi identifice rasial pe slavi ca „asiatici". Această situație a facilitat justificare represiunilor care aveau drept țintă prizonierii de război sovietici, partizanii și populația civilă. Cu toate acestea, rasismul științific a fost un concept străin pentru cei mai mulți recruți țărani din armata română.

Naționalismul

Primul semn important al naționalismului românesc a fost revolta din Valahia, din 1821, condusă de un ofițer instruit de armata rusă, Tudor Vladimirescu, care, conspirând în secret cu naționaliștii greci, urmărea să înlăture stăpânirea otomană; dar revolta a eșuat, iar el a fost asasinat de aliații săi greci. În mod ironic, după acest episod, sultanul a început să numească boieri români, în locul potentaților greci, ca principi în Valahia și Moldova. Următorii pași către construcția națională românească au fost făcuți sub patronajul Rusiei. După o campanie victorioasă împotriva Imperiului Otoman, armata rusă a ocupat Valahia și Moldova, din 1829 până în 1834, perioadă în care generalul Pavel Kiseleff a promulgat un set de

[1] Ioan Scurtu, ed., *Pe marginea prăpastiei, 21–23 ianuarie 1941*, vol. 1, Editura Scripta, București, 1992, p. 130.

reforme cunoscut sub numele de Regulamentele Organice, care au creat instituțiile statale moderne în cele două principate.[1] În paralel, preoții români care se alăturaseră Bisericii Greco-Catolice (Unite) din Transilvania, aflată pe atunci în Imperiul Austriac, trasau rădăcinile românești de la romanii și dacii din Antichitate.[2] Aceste idei au traversat repede granițele și au devenit imediat populare printre naționaliștii români din Imperiul Otoman. De asemenea, boierii din Valahia și Moldova au început să-și trimită fiii la studii la Paris, în loc de Constantinopol, îndepărtându-se de cultura greacă și apropiindu-se de cultura română.[3] În 1848, naționaliștii români au orchestrat o revoluție la București, în Țara Românească (cea din Moldova a fost oprită din fașă), dar revoluției i-a lipsit sprijinul popular și a fost reprimată de armatele ruso-turce.[4] Ca urmare a Războiului Crimeii, naționaliștii români au organizat alegeri în urma cărora Alexandru Ioan Cuza a devenit domnul ambelor principate, în ianuarie 1859, ceea ce a dus la o unificare de facto.[5] Numit oficial Principatele Unite ale Moldovei și Țării Românești, dar încă vasal Imperiului Otoman, statul român își începea o lungă o perioadă de construcție națională susținută.

Lumea rurală românească s-a dovedit inițial rezistentă la ispita naționalismului. Pentru a crea o „comunitate imaginată" în jurul aceleiași limbi, religii, istorii și culturi e nevoie

[1] Keith Hitchins, *The Romanians, 1774–1866*, Clarendon, Oxford, 1996, pp. 27, 163–67.

[2] Radu R. Florescu, *The Struggle against Russia in the Romanian Principalities, 1821–1854*, Center for Romanian Studies, Iași, 1997, pp. 99–117; Hitchins, *Romanians*, pp. 199–214.

[3] Hitchins, *Romanians*, 185–187.

[4] Ibid., pp. 231–249.

[5] Ibid., pp. 293–294.

de o literatură populară.[1] Cei mai mulți români erau însă șerbi analfabeți care se simțeau prea puțin solidari cu boierii cărora încă le plăteau dări feudale sau cu clasa de mijloc aflată la distanță. În 1864, principele Cuza a implementat reforma agrară, emanciparea țăranilor și abolirea rangurilor și privilegiilor boierești („boier" a rămas termenul popular care desemna un mare moșier). Marile familii nobiliare și-au păstrat cea mai mare parte a pământurilor, dar au pierdut, totuși, o bună parte din puterea lor economică și politică; familiile nobiliare mai mici, cu puțin pământ, au fost asimilate în clasa de mijloc.[2] În pofida continuității de putere a marilor moșieri, abolirea șerbiei a facilitat dezvoltarea unei conștiințe naționale în mediul rural. Notabilii educați ai satelor – cler, profesori, funcționari civili și țărani înstăriți – au devenit purtătorii de flamură ai naționalismului în mediul rural. În 1866 o „monstruoasă coaliție" formată din liberali și conservatori speriați de reformele lui Cuza a organizat o lovitură de stat, obligându-l pe principe să se exileze. A fost înlocuit cu Karl von Hohenzollern-Sigmaringen de Prusia, care a devenit principele Carol al României.[3] După războiul ruso-turc din 1877–1878, România a devenit, în 1878, independentă și s-a proclamat regat în 1881. Naționalismul era în ascensiune. *Poeziile* lui Mihai Eminescu, ode închinate României și tirade împotriva străinilor, s-au bucurat în 1883 de un succes popular fără precedent.[4] O creștere

[1] Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Naționalism*, ed. revizuită Verso, Londra, 2006, pp. 36–38, 43–46.

[2] Keith Hitchins, *Rumania*, 1866–1947, Clarendon, Oxford, 1994, p. 9.

[3] Hitchins, *Romanians*, pp. 304–316; Hitchins, *Rumania*, pp. 11–14.

[4] Alex Drace-Francis, *The Making of Modern Romanian Culture. Literacy and the Development of National Identity*, Tauris Academic Studies, Londra, 2006, p. 166.

economică rapidă bazată pe producția de grâne și pe exploatarea muncii țăranilor, sub domnia lui Carol I, devenit acum rege, a contorsionat România, modernizând orașele, dar sărăcind zona rurală. Țăranii locuiau în case mici, aglomerate și lipsite de condiții sanitare, se hrăneau mai ales cu legume și cu mămăligă și sufereau de pe urma a numeroase boli, a alcoolismului și a mortalității infantile.[1] Aceste condiții au provocat revolte locale ale țăranilor în 1888, 1889, 1894 și 1900. Ulterior, România a făcut unele investiții în zona rurală, așa cum a fost programul ministrului educației, Spiru Haret, de a construi școli sătești, de a pregăti învățători pentru sate și de a tipări publicații pe teme agricole pentru uzul micilor producători rurali. Rezultatul a fost o creștere accelerată a alfabetizării rurale, care a ajuns de la 15% în 1899 la 33% în 1912.[2] Naționalismul s-a răspândit în rândul țăranilor. Profesorii de la țară îi învățau pe elevi că ei sunt întruchiparea națiunii, ofițerii le spuneau soldaților că ei erau pavăza națiunii, iar politicienii, în discursurile lor către votanții proprietari de sex masculin, le spuneau că viitorul națiunii era în mâinile lor. Această retorică naționalistă a intrat în conflict cu realitatea.

În 1907, o revoltă țărănească a izbucnit pe teritoriul României. Situația din zona rurală devenise deja critică, 32% din gospodăriile rurale dețineau mai puțin de două hectare de pământ și abia dacă reușeau să supraviețuiască, în vreme ce, prin comparație, doar 4% dețineau între șapte și zece hectare și erau înstărite.[3] Marii proprietari angajau administratori, numiți arendași, pentru a spori și a colecta rentele; mai ales

[1] Constantin Bărbulescu, *România medicilor. Medici, țărani și igienă rurală în România de la 1860 la 1910*, Humanitas, București, 2015, p. 256.

[2] Hitchins, *Rumania*, p. 171.

[3] Bărbulescu, *România medicilor*, p. 334.

în Moldova, mulți dintre arendași erau evrei. Un număr tot mai mare de țărani credea că marii boieri absenteiști și evreii formau o alianță coruptă care exploata națiunea. Revolta a început pe 21 februarie, când țăranii din nordul Moldovei au protestat față de rentele exagerate. De la început, răscoala a avut puternice accente antisemite, iar țăranii i-au atacat mai întâi pe arendașii evrei și pe negustorii pe care îi învinovățeau pentru valoarea ridicată a rentelor și pentru prețurile mari. În următoarele trei săptămâni, revolta țărănească s-a răspândit în toată Moldova și în Muntenia, unde erau puțini evrei, devenind o adevărată răscoală națională împotriva boierilor și a arendașilor (indiferent de etnie). Natura revoltei a variat de la o regiune la alta, manifestându-se prin proteste, atacarea conacelor, pogromuri, luarea în stăpânire a pământurilor și câteva comitete revoluționare.[1] Guvernul conservator a fost înlocuit cu unul liberal pe 12 martie, acesta din urmă declarând starea de urgență. Îngrijorată că regimentele de infanterie ar fi putut fraterniza cu rebelii, armata română s-a bazat în primul rând pe regimentele de cavalerie și de artilerie pentru a trage în mulțimile de țărani, lăsând în urmă sute de morți și de răniți.[2] În 5 aprilie, statul restabilise ordinea prin brutalitate; totuși, revolta țărănească din 1907 a zguduit România din temelii.

Primul Război Mondial a acționat ca un catalizator al naționalismului în România. După revolta țăranilor, guvernul liberal a pus în aplicare reforme care limitau pragul rentelor,

[1] Hitchins, *Rumania*, pp. 167–169; Henry L. Roberts, *Romania. Political Problems of an Agrarian State,* Yale University Press, New Haven, CT, 1951, pp. 3–4.

[2] Numărul morților rămâne discutabil, oficial, au fost între 200 și 2 500, dar e posibil să se fi ridicat la unsprezece mii; vezi Petre Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu. Militarul, omul politic, legenda,* Editura Militară, București, 2009, p. 59.

a creat fonduri pentru a-i ajuta pe țărani să cumpere pământ, a acordat împrumuturi cooperativelor agricole și a limitat procentul terenurilor care puteau fi închiriate.[1] De pe urma acestor reforme au profitat mai ales țăranii înstăriți și ele au fost adoptate fără tragere de inimă. Intervenția României în Al Doilea Război Balcanic, în 1913, având ca rezultat anexarea sudului Dobrogei (Cadrilaterul), nu a întărit în mod deosebit naționalismul. Intrarea României în Primul Război Mondial, în august 1916, pentru a „elibera" Transilvania a fost salutată cu mult mai mult entuziasm naționalist, mai ales de către clasele de mijloc. Totuși, înaintarea armatei române a fost oprită, iar apoi transformată rapid într-o debandadă, Muntenia fiind ocupată și numai sosirea armatei ruse a permis păstrarea celei mai mari părți din Moldova. Conflictul s-a transformat dintr-un război de cucerire într-unul de apărare, iar soldații erau bombardați cu propagandă naționalistă, religioasă și antisemită. Când știrile despre revoluția rusă din februarie au ajuns în România, guvernul liberal a decis că trebuia să acționeze pentru a astupa fisura dintre țărani, marii proprietari și clasa de mijloc, spre a preveni izbucnirea revoluției în România. În martie 1917, într-un discurs în fața soldaților aflați pe front, regele Ferdinand a anunțat că, după război, țăranii vor primi pământ și drepturi egale.[2] Soldații români au rămas fideli și au luptat împotriva Austro-Ungariei în ofensivele din vară. Revoluția rusă din octombrie a lăsat România izolată, dar a determinat Basarabia să voteze pentru a se uni cu România, în aprilie 1918. România a fost nevoită să semneze Tratatul de la București, cu Puterile Centrale, în mai,

[1] Hitchins, *Rumania*, pp. 179–180.

[2] Ioan Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi*, vol. 2, *Ferdinand,* Editura Enciclopedică, București, 2011, p. 39.

dar a reintrat în război înaintea armistițiului din noiembrie. Bucovina și Transilvania au votat și ele pentru a se alipi României, în noiembrie, respectiv în decembrie Așadar, armata română a smuls victoria dintre fălcile înfrângerii, ajungând aproape de realizarea visului național, cel de a-i aduce pe toți românii într-un singur stat.

Noile teritorii ale României Mari se aflau la niveluri diferite de dezvoltare a conștiinței naționale. Aceasta era mai puternică printre ardelenii din Transilvania, care rezistaseră maghiarizării.[1] Era mai slabă la bucovineni și la basarabeni.[2] Mulți basarabeni se identificau ca moldoveni și, radicalizați de revoluție, preferau să fie independenți sau să se alăture Uniunii Sovietice.[3] Pentru a complica și mai mult situația, în fiecare dintre aceste regiuni locuia un procent semnificativ de minorități naționale. Românizarea a însemnat înlocuirea minoritarilor în posturile din administrație, introducerea învățământului în limba română și afirmarea întâietății culturii române. Aristocrații din rândul minorităților erau proprietarii majorității pământurilor din teritoriile alipite, astfel că Bucureștiul i-a expropriat și a redistribuit terenurile către țărani, ca parte a reformei agrare din 1921. Totuși, cea mai importantă țintă a românizării au fost orașele. Românii reprezentau, în 1930, doar 59% din populația urbană a României Mari (comparativ cu 72% din procentul total al populației), iar cifra era chiar mai mică pentru orașele din provinciile alipite. În toate regiunile, majoritatea orașelor

[1] Hitchins, *Rumania*, pp. 222–223.

[2] Irina Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania. Regionalism, Nation Building, and the Ethnic Struggle, 1918–1930*, Cornell University Press, Ithaca, NY, 1995, pp. 51–56, 93–97.

[3] Charles King, *The Moldovans. Romania, Russia and the Politics of Culture*, Hoover Institution, Stanford, CA, 1999, pp. 28–35.

aveau o populație evreiască numeroasă, așadar, potrivit unui istoric contemporan, evreii erau văzuți ca „un fel de numitor comun al elitei urbane" și atrăgeau în mod special furia naționaliștilor.[1] Țăranii care își căutau slujbe la oraș, studenții care mergeau la universitate, negustorii și liber profesioniștii din clasa de mijloc erau nemulțumiți de competiția minoritarilor. Activiștii din lumea studențească manifestau pentru o românizare mai radicală și chiar îi atacau pe minoritari, în special pe evrei. Mai puțin violent, dar la fel de radical, economiștii pledau pentru politici care să îi avantajeze pe români în fața minorităților, astfel încât clasa de mijloc să poată fi românizată rapid.[2] Armata română a fost un instrument al românizării. A fost desemnată drept „școală a națiunii" după 1859 și, din nou, în 1918. La fel cum armata română ajutase la transformarea valahilor și moldovenilor în români, așa avea să facă și acum cu ardelenii, bucovinenii și basarabenii. În 1927, un conferențiar militar declara: „Armata e școala poporului, e fundația pe care se construiește edificiul național."[3] Ca parte a „educației morale", ofițerii le țineau noilor recruți prelegeri despre trecutul României și despre viitorul strălucit. Îndoctrinarea naționalistă a fost facilitată de alfabetizarea tot mai mare, de la 33% în 1912, la 57% în 1930, deși aceasta varia în funcție de regiune (cea mai ridicată în Transilvania și cea mai scăzută în Basarabia) și de sex (69% dintre bărbați știau carte, față de 45% dintre femei, dat fiind că țăranii dădeau prioritate educației

[1] Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania*, pp. 10, 12.

[2] Ștefan Cristian Ionescu, *Jewish Resistance to „Romanization", 1940–44*, Palgrave Macmillan, New York, 2015, pp. 8–11.

[3] Colonel C. Cepleanu, „Educațiunea națională (Conferință ținută ofițerilor din regimentul «Mihai Viteazul nr. 6» în ziua de 16 februarie 1927)", *România militară*, 59, nr. 9 (septembrie 1927), p. 25.

băieților în raport cu aceea a fetelor).[1] Românii care aveau să lupte în Războiul Sfânt al României erau mai expuși ca niciodată la naționalism.

Deși România aproape că își dublase suprafața după Primul Război Mondial, pentru unii români nu era de ajuns. Ultranaționaliștii cereau extinderea granițelor României Mari. Cel mai des întâlnit refren era: „La Tisa!", deoarece ultranaționaliștii argumentau că granița „naturală" a României era pe Tisa, în interiorul Ungariei, nu aceea trasată de Conferința de Pace de la Paris în 1919. Un strigăt ceva mai rar auzit era „Peste Nistru!", al ultranaționaliștilor care doreau să-i aducă pe moldovenii din Uniunea Sovietică, pe care îi numeau „transnistreni", între granițele naționale. Moldovenii din URSS erau cel mai mare dintre grupurile de etnici români rămași în exteriorul României Mari. La începutul anilor '20, România a formulat, într-adevăr, o revendicare referitoare la teritoriile de peste Nistru, inclusiv importantul port Odesa.[2] Victoria bolșevicilor în războiul civil rusesc și influența moderatoare a Ligii Națiunilor a determinat România să nu insiste asupra acestor pretenții. În sens invers, URSS și Ungaria nu au recunoscut niciodată ca fiind legitime anexările făcute de România. Românii îi vedeau, atât pe unguri, cât și pe ruși, ca pe niște inamici ereditari, dar Ungaria voia doar Transilvania, în vreme ce URSS nu voia doar Basarabia, ci și dezmembrarea completă a României Mari, dat fiind că Moscova încuraja autodeterminarea națională.[3] URSS

[1] Dimitrie Gusti, ed., *Enciclopedia României*, vol. 1, Imprimeria Națională, București, 1938, p. 144.

[2] Charles Upson Clark, *Greater Romania*, Dodd, Mead, New York, 1922, cu hartă pliată în interior.

[3] Dennis Deletant, *Romania under Communist Rule*, Center for Romanian Studies, Iași, 1999, p. 12.

reprezenta, de asemenea, o amenințare pentru unul dintre piloniii naționalismului românesc, Biserica Ortodoxă Română.

Religia

Creștinismul ortodox răsăritean era religia predominantă printre români, dinainte de constituirea ca state a Valahiei și Moldovei, în secolul al XIV-lea. Bisericile din Principate aveau legături canonice cu Patriarhia Ecumenică de la Constantinopol încă din secolul al XV-lea, iar cultura greacă a pătruns tot mai mult în mitropoliile românești, mai ales sub domniile principilor fanarioți din secolul al XVIII-lea. Cu toate acestea, clerul român s-a aflat la originea culturii române din Valahia și Moldova. Au început prin tipărirea de cărți în limba română, în 1640, la scurtă vreme după aceea adoptând limba română ca limbă de liturghie și traducând Biblia în limba română, în 1688. Educatorii religioși au înlocuit repede greaca cu româna ca limbă a vieții intelectuale din Principate, în secolul al XVIII-lea.[1] Pe măsură ce naționalismul s-a răspândit în Europa de Sud-Est, în secolul al XIX-lea, clericii au început să adopte opinii naționaliste și Bisericile au încercat să devină mai independente față de Patriarhia din Constantinopol, pe care o vedeau tot mai mult ca pe o marionetă a otomanilor.[2] Cu toate acestea, concomitent, bisericile din Valahia și Moldova își pierdeau drepturile și privilegiile lor tradiționale. Regulamentele Organice subordonau în mod ferm Biserica statului, grăbind procesul de eliminare a clerului din instanțele de putere administrativă, legală și judiciară. După unire, printre reformele

[1] Drace-Francis, *Making of Modern Romanian Culture*, pp. 54–55.

[2] Lucian N. Leuștean, *Orthodoxy and the Cold War. Religion and Political Power in Romania, 1947–65*, Palgrave Macmillan, New York, 2009, p. 13.

principelui Cuza s-a aflat și „secularizarea" (naționalizarea) vastelor moșii mănăstirești, în 1863, și adoptarea unui cod civil laic, în 1864, care introducea căsătoria civilă și întocmirea registrelor de stare civilă de către stat.[1] Deși puterea pământească a Bisericii asupra românilor a slăbit, influența ei spirituală s-a cimentat.

Biserica Ortodoxă Română s-a transformat dintr-o instituție proprietară de robi și dominată de străini într-o Biserică națională unificată, dobândind o substanțială autoritate morală sub principele Carol. În 1872, parlamentul a unificat mitropoliile Valahiei și Moldovei într-o unică Biserică Ortodoxă Română și a înființat un Colegiu Electoral care îi dădea statului posibilitatea să aleagă liderii religioși.[2] Biserica a binecuvântat războiul ruso-turc din 1877–1878 ca pe un război sfânt al creștinătății împotriva necredincioșilor. Biserica Ortodoxă Română a devenit, în cele din urmă, autocefală în 1885. Preoții le predicau enoriașilor credința în Dumnezeu, rege și țară. Religia însoțea viața cotidiană, fie că era vorba de ritualuri precum botezul, împărtășania, căsătoria și înmormântarea sau de sărbătorile sfinților, de Paște și Crăciun. Primul Război Mondial a întărit autoritatea Bisericii Ortodoxe Române.

Unii preoți au îmbrăcat uniforma și au plecat pe front; preoții militari îi spovedeau pe soldați sau îi îngrijeau pe răniți și pe bolnavi. În mai 1919, mitropolitul Miron Cristea al Transilvaniei a binecuvântat în mod simbolic „unitatea sacră a tuturor românilor" la mormântul lui Mihai Viteazul – un simbol al naționalismului, glorificat deoarece unise pentru scurtă vreme Valahia, Moldova și Transilvania în 1600.[3] Preluarea puterii de către

[1] Hitchins, *Romanians*, pp. 313–314.

[2] Lucian N. Leuștean, „«For the Glory of Romanians». Orthodoxy and Nationalism in Greater Romania. 1918–1945", *Journal of Nationalism and Ethnicity*, 35, nr. 4 (august 2007), p. 718.

[3] Ibid., p. 720.

bolșevici a șocat ortodoxia răsăriteană, căci Rusia a devenit dintr-odată un stat ateist. Povești de groază despre comuniștii care îi persecutau pe credincioși s-au răspândit rapid în România; românii au văzut chiar cum erau date jos crucile de pe biserici pe celălalt mal al Nistrului. România Mare, acum cel mai mare dintre statele ortodoxe, a devenit un zid de apărare împotriva ateismului. În noiembrie 1925, reprezentanți ai patriarhiilor de la Constantinopol, Ierusalim, din Serbia, Grecia, Bulgaria, Polonia și din diaspora rusă au participat la ungerea mitropolitului Miron în scaunul de patriarh, ridicând Biserica Ortodoxă Română la rangul de patriarhie.[1] Totuși, deși puterea Bisericii creștea, țara trecea printr-o criză a credinței.

Crearea României Mari i-a făcut pe unii români să-și pună întrebări cu privire la rolul central al religiei în identitatea națională. Basarabia, Bucovina și Transilvania aveau largi segmente de populație de religie catolică, greco-catolică, protestantă, neoprotestantă și mozaică, ceea ce dusese la scăderea procentului de creștini ortodocși de la 91% în 1912 la doar 73% în 1930 – și mulți dintre aceștia erau ortodocși de rit rus.[2] Și mai preocupant, doar 58% dintre ardeleni erau ortodocși; restul de 42% erau greco-catolici (uniți), practicau riturile ortodoxiei răsăritene, dar se subordonau Papei, împărțind astfel comunitatea românilor între Bisericile ortodoxă și greco-catolică.[3] În consecință, România Mare jongla între două Biserici naționale. Deși marii proprietari și clasele de mijloc erau mai puțin religioși decât țăranii, acordarea cetățeniei și a unor drepturi egale pentru minorități, mai ales pentru evrei, a făcut ca religia să devină încă și mai importantă în definirea identității

[1] Ibid., pp. 723–724.

[2] Gusti, *Enciclopedia României*, 1, p. 422.

[3] Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania*, p. 135.

naționale românești.[1] Filosoful Nae Ionescu a avut o dezbatere foarte popularizată cu un coleg catolic de la Universitatea din București în cursul anului 1930, cu ocazia căreia a susținut că un catolic putea fi „bun român" dacă era un cetățean respectabil, dar nu putea fi „român" deoarece nu era ortodox.[2] El era unul dintre mulții intelectuali care formulau astfel de argumente referitoare la religie – mulți dintre aceștia au fost ulterior atrași în Mișcarea Legionară, reprezentativă pentru naționalismul mistic ortodox românesc.[3] Așadar, mulți români credeau că religia nu îi singulariza față de alte credințe doar din punct de vedere spiritual, ci și etnic.

Armata română colabora îndeaproape cu Biserica Ortodoxă Română. În 1921 a fost creată Episcopia Militară pentru ca „Biserica să fie *în armată*".[4] Prevederile referitoare la drepturile minorităților incluse în Constituția din 1923 au obligat armata română să introducă regulamente care prevedeau că preoții militari trebuiau să reflecte credința majorității soldaților dintr-un regiment. În practică, cei mai mulți preoți militari erau ortodocși, dar existau în armată și preoți catolici (sau uniți), pastori protestanți, rabini sau imami.[5] De aici, nevoia Episcopiei Militare de a le oferi preoților militari ortodocși un avantaj. În plus, se aștepta de la preoții militari să prevină subminarea armatei prin infiltrarea prozelitismului sectelor.

[1] Leuștean, „For the Glory of Romanians", pp. 727–728.

[2] Roland Clark, „Nationalism, Ethnotheology, and Mysticism in Interwar Romania", *Carl Beck Papers*, nr. 2002 (septembrie 2009), p. 17.

[3] Roland Clark, *Holly Legionary Youth. Fascist Activism in Interwar Romania*, Cornell University Press, Ithaca, NY, 2015, pp. 122, 128–30.

[4] Citat din Ilie Manole, ed., *Armata și biserica*, Colecția „Revista de istorie militară", București, 1996, pp. 172–73. Sublinierea provine din original.

[5] Marian Moșneagu, Petrișor Florea și Dan Prisăcaru, coord., *Armata română și cultele*, Editura Istros, Brăila, 2014, p. 139.

În Transilvania și în Basarabia existau secte neoprotestante și ortodoxe-schismatice, în număr mic, dar în expansiune. În 1924, armata română era deja preocupată de „pericolul adventist" din rândurile sale.[1] Episcopia militară a fost ineficientă sub conducerea primilor doi episcopi, persoane în vârstă, dar al treilea conducător al ei era un om tânăr, harnic și exigent. Ca „preot soldat", rănit în timpul Primului Război Mondial, Partenie Ciopron a declarat la instalare sa, în octombrie 1937: „Pe front, cu arma [l-]am alungat pe dușman; de azi înainte, cu arma cuvântului evanghelic – secondat de preoții militari – voi predica ostașilor români, de la un capăt la altul al țării, credința în Dumnezeu, credință și supunere Regelui, iubirea de patrie, disciplina necondiționată."[2] În 1937, Episcopia Militară avea trei preoți care îl asistau pe Ciopron.[3]

În perioada interbelică, Biserica Ortodoxă Română și-a asumat un rol direct în politică. Patriarhul Miron era naționalist, antisemit și anticomunist. El a devenit membru al Regenței – formată din trei persoane – care a condus România între 1927 și 1930, după moartea regelui Ferdinand I. Biserica Ortodoxă Română a furnizat multă legitimitate politică statului român, provenită din autoritatea sa morală în ochii românilor. Ulterior, din 1938 și până la moartea lui, în 1939, patriarhul Miron a fost și prim-ministru în timpul dictaturii regale a lui Carol al II-lea. Miron era mai mult o figură simbolică în acel post, dar guvernul său nu a abrogat recent adoptatele legi antisemite care îi lipseau pe evrei de drepturi, de cetățenie și de posibilitatea de

[1] Locot. Gh. Popovici, „Pericolul «adventist» în armată", *România militară*, 56, nr. 9 (septembrie 1924), p. 82.

[2] Citat în Manole, *Armata și biserica*, p. 181.

[3] Alesandru Duțu, Florica Dobre, Leonida Loghin, *Armata română în Al Doilea Război Mondial, 1941–1945. Dicționar enciclopedic*, Editura Enciclopedică, București, 1999, p. 89.

a lucrat în afaceri sau în presă – de fapt, întărirea legislației antisemite s-a aflat printre cele mai importante puncte din programul politic pe care i l-a prezentat regelui.[1] Clerul român ortodox nu a criticat public aceste acțiuni ale statului. Dacă îi considerau pe alți creștini, precum catolicii, capabili să fie buni cetățeni, românii credeau că evreii nu erau buni cetățeni, ci încercau să distrugă din interior România Mare.

Antisemitismul

Antisemitismul modern s-a dezvoltat din ura tradițională împotriva evreilor, cu rădăcini în credințele populare creștine. Preoții le povesteau credincioșilor că evreii l-au ucis pe Hristos și că erau depravați moral, încurajându-i pe români să creadă în cele mai rele mituri referitoare la evrei. Țăranii credeau că evreii sunt demonici deoarece nu erau botezați și, ca atare, nu aveau protecție în fața diavolului. În consecință, cu talentele lor satanice, evreii puteau să îi înșele și să-i păcălească pe creștinii naivi.[2] Cel mai odios mit era cel al omorului ritual, acuzația că evreii foloseau sânge de copil creștin în scopuri rituale, cum ar fi pregătirea azimei (matzah) de Pesah. După înregistrarea primului caz, în Anglia, în 1144, acuzația s-a răspândit rapid în Europa catolică, dar a rămas, vreme de secole, rar întâlnită în Europa de Est ortodoxă.[3] Primul incident din Valahia și

[1] Ancel, *History of the Holocaust in Romania*, pp. 44–49; Popa, *Romanian Orthodox Church and the Holocaust*, p. 31.

[2] Andrei Oișteanu, *Inventing the Jew. Antisemitic Stereotypes in Romanian and Other Central-East European Cultures*, University of Nebraska Press, Lincoln, 2009, pp. 315–319, 228–234.

[3] Pentru un istoric al acestei legende, vezi Helmut Walser Smith, *The Butcher's Tale. Murder and Anti-Semitism in a German Town*, W. W. Norton, New York, 2002, pp. 91–133.

Moldova legat de omorul ritual s-a înregistrat la Târgu-Neamț în 1710 și a avut ca rezultat linșarea a cinci evrei și arestarea altor douăzeci și doi. Acuzațiile similare s-au înmulțit pe măsură ce a crescut imigrația evreilor în regiune. Doar la Piatra Neamț, cinci evrei au fost anchetați pentru omor ritual între 1803 și 1847.[1] Regulamentele Organice au deschis Principatele pentru comerț și i-au atras pe negustorii evrei, cei mai mulți stabilindu-se în Moldova, unde populația evreiască a crescut de la 30 000 în 1803, la 119 000 în 1859, în vreme ce în Țara Românească erau doar 9 200 de evrei în 1860.[2] Adeseori, acuzațiile de omor ritual erau urmate de pogromuri, așa cum a fost cel de la Galați, în 1859.[3] Pogromurile s-au produs regulat în deceniile următoare, dar, odată cu apariția antisemitismului, invectivele capitaliste au luat locul acuzației de omor ritual ca element declanșator.

„Semit" era un termen pseudoștiințific apărut în Germania pentru a-i descrie pe evrei ca rasă, nu doar ca religie; termenul a devenit popular în Europa, evreii fiind denigrați, potrivit formulării unui istoric, „nu pentru ceea ce *credeau*, ci pentru ceea ce *erau*."[4] Clasa de mijloc din România a constituit repede ligi antisemite. Primul-ministru Ion Brătianu susținea în 1877 că numai evreii „de cea mai joasă calitate" au imigrat în România, pentru a evita serviciul militar sau plata impozitelor din Rusia, așadar erau „cetățeni neloiali".[5] Discriminarea românească împotriva evreilor era atât de cunoscută, încât, ca

[1] Oișteanu, *Inventing the Jew*, pp. 408, 410.

[2] Carol Iancu, *Evreii din România. De la excludere la emancipare*, Hasefer, București, 2009, p. 46.

[3] Oișteanu, *Inventing the Jew*, p. 11.

[4] Deborah Dwork și Robert Jan van Pelt, *Holocaust. A History*, W.W. Norton, New York, 2002, p. 24.

[5] Oișteanu, *Inventing the Jew*, p. 11.

parte a Tratatului de la Berlin din 1878, Marile Puteri au cerut României să adauge în constituția sa o clauză a minorităților care să protejeze drepturile evreilor.[1] Antisemiții pretindeau în mod contradictoriu că evreii erau capitaliști exploatatori care încercau să secătuiască națiunea și, în același timp, socialiști revoluționari care voiau să răstoarne ordinea naturală. Unii dintre evrei au devenit persoane importante în cercurile capitaliste și socialiste, grație educației lor, a faptului că erau concentrați în orașe, aveau ca ocupații tradiționale finanțele și comerțul, vorbeau mai multe limbi și aveau o rețea internațională în Europa Occidentală; cu toate acestea, cei mai mulți dintre evrei erau săraci, conservatori, religioși și trăiau în mici târguri din Europa de Est. Intelectualii români au adoptat preocupările antisemite germane cu privire la efectul insidios al evreilor asupra sănătății națiunii. În 1880, economistul Petre S. Aurelian scria că creșterea demografică încetinise în cazul românilor, în vreme ce populația evreiască creștea în mod accelerat, mai ales în orașele din Moldova, ceea ce, susținea el, arăta că „pe când populațiunea română descrește, israeliții se înmulțesc."[2] Antisemiții avertizau că evreii vor lua locul românilor în orașele României. Politicienii români foloseau temerile antisemite pentru a-și atrage clasa de mijloc, Constituția românească din 1866 acorda drept de vot marilor moșieri, clasei de mijloc și țăranilor înstăriți (care dețineau proprietăți). Partidul Conservator avea sprijinul marilor moșieri (care dețineau cea mai mare putere electorală), în vreme ce Partidul Liberal făcea apel la clasele de mijloc și la țăranii înstăriți. Un guvern liberal a

[1] Carol Fink, *Defending the Rights of Others. The Great Powers, the Jews, and International Minority Protection, 1878–1938*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, p. 5.

[2] Citat în Bărbulescu, *România medicilor*, p. 233.

oferit găzduire Congresului Antisemit Româno-European din 1886, iar cea mai mare parte a membrilor Alianței Antisemite înființate în 1895 erau politicieni și funcționari publici.[1] Prin ziare ca *Strigătul*, *Antisemitul* și *Jos jidanii!*, antisemiții îi acuzau pe evrei că sifonau bogățiile românești prin dominația asupra finanțelor, comerțului și industriei.[2] Toate relele sociale ale României erau puse pe seama evreilor. Activiștii din rândurile studenților au aţâţat pogromurile din București, în 1897, și din Iași, în 1899, evreii fiind acuzați, de această dată, nu de vampirism pur și simplu, ci de vampirism economic. Frica românilor că orașele vor ajunge să fie dominate de evrei era potențată de vestirea unei „invazii evreiești". O combinație de creștere demografică, imigrație susținută dinspre Austro-Ungaria și valurile de refugiați din Rusia, provocată de numeroasele pogromuri din perioada 1881–1905, a făcut ca cifra evreilor care trăiau în România să ajungă, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, la 240 000 – însă antisemiții panicați susțineau că erau 500 000 sau chiar mai mulți.[3]Revolta țăranilor din 1907 a arătat că argumentația antisemită pătrunsese și în rândul țărănimii, care a organizat, în acele săptămâni haotice, pogromuri în diverse zone ale României.

Primul Război Mondial a intensificat antisemitismul din România. Evreii au luptat pe front și și-au adus contribuția în spatele frontului, riscându-și adeseori viețile, în calitate de doctori, pentru a trata răniții și bolnavii (o epidemie de tifos a făcut ravagii printre soldați și civili în Moldova neocupată); cu toate acestea, românii i-au acuzat pe evrei de trădare și de lașitate.[4]

[1] Iancu, *Evreii din România*, pp. 232–323.

[2] Ibid., p. 239.

[3] Ibid., p. 148.

[4] Ibid., p. 285.

Spionita bântuia țara chiar înainte ca România să intre în război. Evreii erau țapul ispășitor perfect fiindcă erau „străini" (statul le refuza cetățenia) și cunoșteau mai multe limbi (idișul era privit ca o formă de germană); așadar, atunci când parlamentul a împuternicit armata să îi interneze sau să îi îndepărteze pe străini din zonele de graniță, armata română s-a îndreptat fără milă împotriva evreilor. Paranoia a crescut și mai mult după intrarea României în război, rapoartele militare și ziarele fiind pline de povești despre evrei spioni și sabotori.[1] Câțiva soldați evrei au fost chiar executați pentru spionaj pe baza unor acuzații false.[2] În pofida acestei discriminări, către sfârșitul războiului, unii evrei au considerat că își dovediseră în sfârșit loialitatea față de România, iar Marile Puteri, la Conferința de Pace de la Paris, i-au cerut României să adopte o clauză a minorităților care să lărgească dreptul la dobândirea cetățeniei și să acorde, prin constituție, drepturi egale minorităților, inclusiv evreilor, în schimbul recunoașterii frontierelor românești lărgite. Mulți evrei trăiau în Basarabia, Bucovina și Transilvania și, atunci când au intrat în Vechiul Regat (așa cum numeau acum românii Valahia, Moldova și Dobrogea), România Mare ajunsese să aibă una dintre cele mai diverse populații evreiești din Europa, formată din asimilaționiști, tradiționaliști, socialiști, sioniști, liberali, conservatori, hasidiți, secularişti, urbani și rurali, sefarzi și aşkenazi.[3] Vechiul Regat cuprindea evrei care vorbeau româna și evrei care vorbeau idiș. Basarabia a venit cu evrei care vorbeau rusă și idiș, Bucovina, cu evrei care vorbeau germană și

[1] Paul Hanebrink, *A Specter Haunting Europe. The Myth of Judeo-Bolshevism*, Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, MA, 1983, p. 173.

[2] Ancel, *History of the Holocaust in Romania*, p. 84.

[3] Ezra Mendelsohn, *The Jews of East Central Europe between the World Wars,* Indiana University Press, Bloomington, 1983, p. 173.

idiș. Deși procentul de evrei din România a crescut modest, de la 3,3 la 4%, numărul evreilor s-a triplat, de la 239 967 la 728 115.[1] Antisemiții români erau îngroziți la gândul că atât de mulți evrei vor primi cetățenia și drepturi egale.

Antisemiții s-au organizat rapid pentru a face opoziție clauzei minorităților. Începând de la Universitatea din Iași, studenții, cunoscuți ca „Generația de la 1922", au boicotat cursurile pentru a constrânge conducerea universității să stabilească o cotă de locuri pentru evrei și pentru reprezentanții altor minorități care doreau să participe la cursuri.[2] Studenții au ajuns repede să recurgă la intimidări și violențe: huiduirea profesorilor care primeau evrei la cursuri, purtarea de arme în căminul studențesc, atacarea, lovirea sau chiar uciderea unor evrei – îngăduitoare, tribunalele i-au achitat pe cei acuzați că au comis astfel de crime.[3] Pe măsură ce activiștii studenți se organizau în toată România, au semănat violență fără să se teamă că vor fi pedepsiți. În paralel, un val de evrei refugiați din calea războiului civil din Rusia (cei mai mulți aflați doar în drum spre America) au sporit temporar populația evreiască din România, alimentând isteria antisemită care vorbea despre o „invazie evreiască". Dar chiar și după ce numărul evreilor s-a stabilizat, antisemiții au continuat să-l pretindă mai mare, susținând că, în România Mare, erau ascunși un milion sau chiar mai mult de evrei; unii cereau „eliminarea completă a elementului jidănesc din țară".[4] Activiștii naționaliști nu au reușit să

[1] Iancu, *Evreii din România*, p. 150; Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania*, p. 10.

[2] Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania*, p. 243.

[3] Clark, *Holy Legionary Youth*, pp. 28–31, 57–58.

[4] Citat în Horia Bozdoghină, *Antisemitismul lui A.C. Cuza în politica românească,* Curtea Veche, București, 2012, p. 95.

blocheze adoptarea clauzei minorităților, care a fost inclusă în Constituția din 1923. Ulterior, în același an, profesorul Alexandru C. Cuza a înființat Liga Apărării Naționale Creștine (LANC). Cuza a fost un mentor pentru studenții activiști de la Iași, inclusiv pentru unul dintre studenții de la Drept, viitorul lider fascist Corneliu Codreanu. Platforma LANC conținea un singur element: antisemitismul. Chiar și așa, fiindcă eliminarea evreilor era considerată a fi un leac universal împotriva sărăciei și corupției, LANC a atras mulți țărani, în special din Basarabia, Bucovina și Moldova, unde se stabilise un număr mai mare de evrei.[1] Membrii LANC îi atacau pe liberali pentru că acceptaseră clauza minorităților și îi acuzau că sunt controlați de evrei. Noul Partid Național Țărănesc a făcut același lucru. Liberalii care îi curtau pe alegătorii țărani, care formau acum cea mai mare parte a electoratului, puneau problemele sociale, economice și politice pe seama evreilor pentru a transfera nemulțumirea față de eșecul partidului de a-și îndeplini promisiunile referitoare la o viață mai bună în România Mare.[2] Realitatea că mulți evrei abia reușeau să își ducă traiul în târgurile rurale sau în mahalalele muncitorești era irelevant. Retorica antisemită a fost folosită pe scară largă de toate principalele partide politice din România interbelică.

Câțiva intelectuali români au încercat să realizeze o sinteză între credințele lor religioase și rasismul științific pentru a explica pericolul pe care credeau ei că-l reprezintă evreii. Profesorul Cuza argumenta că evreii erau inferiori ca rasă deoarece erau un „popor satanic".[3] Doctorul Nicolae Paulescu,

[1] Ibid., pp. 107, 134–135.

[2] Dumitru, State, *Antisemitism, and Collaboration in the Holocaust*, p. 77.

[3] Bozdoghină, *Antisemitismul lui A.C. Cuza în politica românească*, p. 173.

descoperitorul insulinei, era de acord că natura „demonică" a evreilor se manifesta prin inferioritatea lor intelectuală și biologică. În 1926, în calitate de ministru al Educației și Protecției Sociale, el a redactat un raport în care pretindea că bărbații evrei au o rată mai mare de boli venerice din cauza depravării lor sexuale. Mai mult, era convins că evreii răspândeau în mod intenționat bolile venerice în România, pentru a pune în pericol națiunea. Paulescu credea că bărbații evrei bogați le lăsau însărcinate pe femeile creștine sărace, obligate de sărăcie să se prostitueze, pentru a împovăra România, forțând statul să aibă grijă de copii mixați rasial și roși de boli. În *Desfrânarea jidanilor*, un pamflet bazat pe raportul lui, avertiza că evreii plănuiau „să ne extermine" cu ajutorul răspândirii sifilisului prin amestecarea raselor.[1] Astfel de idei eugenice erau mult mai puțin populare printre țăranii români decât argumentele economice împotriva evreilor.

Polemicile antisemite au continuat să otrăvească relațiile dintre evrei și creștini. Studenții activiști au organizat un pogrom la Oradea, în Transilvania, în decembrie 1927, dar, când autoritățile au trimis regimentul local pentru a restabili ordinea, trupele au rămas pe loc, intervenind doar dacă creștinii și proprietățile lor erau amenințați.[2] Marea Criză economică, ale cărei efecte s-au făcut simțite în toată lumea, a înrăutățit situația, pe măsură ce economia se prăbușea, începând din 1929.[3] Guvernul național-țărănesc a adoptat o lege care îi obliga pe micii comercianți, în general evrei, să șteargă datoriile clienților debitori, în general creștini, grăbind falimentul multor afaceri

[1] Ibid., pp. 166–170.

[2] Lucian Nastasă-Kovacs, ed., *Pogromul itinerant sau decembrie antisemit. Oradea, 1927*, Curtea Veche, București, 2014, pp. 74–76.

[3] Dumitru, State, *Antisemitism, and Collaboration in the Holocaust*, p. 84.

evreiești.[1] În timpul alegerilor din 1933, studenții activiști au străbătut România, organizând congrese și conferințe care degenerau adeseori în atacuri împotriva minorităților, în special a evreilor. Atunci când studenții activiști se adunau în orașele din Basarabia, violența era garantată, căci muncitorii evrei, adeseori membri ai partidelor socialiste și sioniste, organizaseră ligi evreiești de auto-apărare (o moștenire din era pogromurilor țariste) și erau pregătiți să răspundă la violență cu violență. Rapoartele poliției îi prezentau pe evrei drept agresori, iar funcționarii publici îi acuzau că ei erau cei care provocau atacurile, pentru a le putea raporta apoi la Liga Națiunilor și a pune România într-o situație dificilă.[2] Conducătorii români îi considerau pe studenții activiști fie huligani, în cel mai rău dintre cazuri, fie patrioți, în cel mai bun, așadar le tolerau sălbăticiile. Chiar și după ce starea economiei s-a îmbunătățit, retorica antisemită a devenit și mai puternică. Patriarhul Miron îi ataca, în 1937, pe evrei ca fiind „paraziți" și spunea: „Trebuie să ne fie milă de sărmanul popor român, pe care evreii îl secătuiesc de măduvă. Să nu reacționăm împotriva evreilor înseamnă să ne îndreptăm cu ochii deschiși către propria noastră distrugere."[3] Antisemiți îi prezentau pe evrei ca fiind cel mai prost exemplu

[1] Michael Stivelman, *The Death March,* Editora Nova Frontiera, Rio de Janeiro, 1997, p. 76.

[2] Pavel Moraru, *La hotarul românesc al Europei. Din istoria siguranței generale în Basarabia, 1918–1940,* Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2008, pp. 163–167; Dumitru, *State, Antisemitism, and Collaboration in the Holocaust*, p. 91.

[3] Citat în Paul A. Shapiro, „Faith, Murder, Resurrection. The Iron Guard and the Romanian Orthodox Church", în *Antisemitism, Christian Ambivalence, and the Holocaust*, ed. Kevin P. Spicer, Indiana University Press, Bloomington, 2007, p. 150.

de capitalism, dar, în același timp, îi legau, mai ales pe cei din Basarabia, și de comunism.

Anticomunismul

Anticomunismul, cunoscut și ca antibolșevism, a contribuit la nașterea României Mari. Primele ciocniri între trupele române și revoluționarii bolșevici s-au produs imediat după ce sovietele au preluat puterea, în noiembrie 1917, atunci când armata română i-a dezarmat și i-a escortat pe soldații revoluționari ruși afară din Moldova, ceea ce a dus la incidente, ori de câte ori un astfel de grup refuza să predea armele.[1] În ianuarie 1918, armata română a intrat în Basarabia, ceea ce a determinat guvernul bolșevic al lui Vladimir Lenin să rupă relațiile diplomatice cu România, iar pe revoluționarii ruși să-i terorizeze pe românii refugiați la Odesa. Trupele române au împins înapoi forțele bolșevice, reprimându-i sângeros pe civili și au încheiat ocuparea Basarabiei în luna martie.[2] Mulți dintre localnici nu au primit cu bucurie administrația românească. O revoltă țărănească susținută de bolșevici a izbucnit în nordul Basarabiei în ianuarie 1919, copleșind mai multe garnizoane. „De-a lungul Nistrului, de la Atachi la Hotin, victimele bolșevicilor oferă privirilor îngrozite un spectacol de viziune dantescă. Cadavre de soldați români atârnau spânzurate de crengi de copaci sau de stâlpii de telegraf", povestea ulterior un martor șocat.[3] Când au sosit întăririle, rebeliunea a fost strivită cu brutalitate. Prefigurând următorul

[1] Glenn E. Torrey, *The Romanian Battlefront in World War I*, University Press of Kansas, Lawrence, 2011, pp. 268–270.

[2] Ibid., pp. 275–278.

[3] Citat în Marin C. Stănescu, *Armata română și unirea Basarabiei și Bucovinei cu România, 1917–1919*, Ex Ponto, Constanța, 1999, p. 231.

război, șeful Marelui Stat Major, generalul Constantin Prezan, a declarat că bolșevicii nu trebuiau să fie recunoscuți ca inamic legitim: „În consecință, aceste bande nu se vor bucura de legile care se aplică în război trupelor regulate. Toate vor fi tratate fără milă, complet și radical exterminate."[1] Românii tocmai declaraseră România Mare, iar acum se temeau că ar fi putut să piardă totul, și încă în fața bolșevismului!

Forțele bolșevice păreau gata să strivească România între atacuri simultane de la vest și de la est. În martie 1919 s-a declarat Republica Sovietică Ungară, iar armata roșie maghiară amenința cu invadarea Transilvaniei. Apoi, la începutul lui aprilie, forțele pro-sovietice au recucerit Odesa de la Rușii Albi și avansau către Basarabia.[2] La jumătatea lui aprilie, armata română a atacat în Transilvania, respingând cu ușurință armata roșie maghiară și oprindu-se la Tisa doar ca urmare a presiunilor negociatorilor păcii de la Paris. Diplomații nu au reușit să rezolve conflictul, astfel că armata roșie maghiară a atacat din nou la sfârșitul lui iulie. Armata română a recuperat totuși repede și, la începutul lui august, s-a îndreptat către „Budapesta roșie", punând capăt bolșevismului în Ungaria. Spre marea ușurare a României, un atac sovietic asupra Basarabiei nu s-a produs niciodată. Generalul Gheorghe Mărdărescu, care condusese campania din Ungaria, proclama: „Anarhia și teroarea întronate în Ungaria de acest regim [bolșevic] au luat sfârșit sub genunchiul armatei române, care a adus, prin acțiunea ei, restabilirea drepturilor anterioare ale cetățenilor maghiari,

[1] Citat în Petre Otu, *Mareșalul Constantin Prezan. Vocația datoriei*, Editura Militară, București, 2008, p. 279.

[2] Torrey, *The Romanian Battlefront in World War I*, pp. 323-324; Laura Engelstein, *Russia in Flames. War, Revolution, Civil War, 1914–1921*, Oxford University Press, New York, 2018, pp. 454–458.

asigurând ordinea, avutul, viața și cinstea tuturor."[1] Când România și-a retras ultimii soldați, în martie 1920, Ungaria a fost din nou declarată regat, sub regența amiralului Miklós Horthy. Ungaria rămânea ostilă României, dar Tratatul de la Trianon, semnat în iunie 1920, limita efectivele armatei maghiare, neutralizând-o. În contrast, bolșevicii au câștigat războiul civil rus în octombrie 1922, iar URSS nu era îngrădită de niciun tratat, astfel că Armata Roșie ținea sabia lui Damocles atârnată deasupra României Mari.

Crizele refugiaților și agitațiile țăranilor a menținut frica de bolșevism la cote ridicate în România. Un val de refugiați din Rusia a inundat România între 1918 și 1925, zeci de mii de oameni fugind din calea războiului civil, a pogromurilor și a persecuțiilor bolșevice. Românii îi priveau pe cei mai mulți dintre rușii refugiați, în special pe evrei, ca fiind potențiali spioni sau agenți provocatori bolșevici. Basarabia a rămas sub efectul legii marțiale din cauza agitației comuniste. În septembrie 1924, țăranii ruși și ucraineni din Tatarbunar, în sudul Basarabiei, conduși de agenți sovietici, s-au revoltat și au format un comitet revoluționar, cerând constituirea unei Republici Sovietice Moldovenești. Armata română a zdrobit insurecția în trei zile, omorând zeci de persoane și arestând câteva mii.[2] Chiar și așa, URSS a înființat o mică Republică Socialistă Sovietică Autonomă Moldovenească, situată de cealaltă parte a Nistrului, de unde se difuza propagandă; moldovenii erau ademeniți să emigreze în URSS și se punea la cale revoluția în Basarabia.[3]

[1] Gheorghe Mărdărescu, *Campania pentru desrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei (1919)*, Editura Marist, Baia Mare, 2009, pp. 180–181.

[2] Moraru, *La hotarul românesc al Europei*, p. 75.

[3] Dumitru, *State, Antisemitism, and Collaboration in the Holocaust*, p. 95.

Un alt val de refugiați sovietici a traversat Nistrul între 1930 și 1934, fugind din calea foametei.[1] În 1929, Uniunea Sovietică a inițiat industrializarea rapidă a țării. Comuniștii au rechiziționat prin forță grânele de la țărani, pentru a le vinde în afara țării ca să obțină bani în vederea industrializării, și i-au băgat, tot cu forța, pe țărani în ferme colective pentru a industrializa agricultura. Deși industria s-a dezvoltat, o foamete produsă artificial a ucis un număr estimat la 3,3 milioane de persoane.[2] Refugiații sovietici care reușiseră să fugă aduceau cu ei povești – ce s-au răspândit rapid printre români – despre violență, inaniție și chiar canibalism. Criza refugiaților a ajuns la un punct maxim în 1931. Potrivit lui Nichita Smochină, un savant moldovean care fugise de războiul civil din Rusia, „în fiecare noapte au loc împușcături [trase de trupele de frontieră sovietice], zilnic se găsesc morți și răniți, deoarece fuga din URSS continuă fără întrerupere din momentul când Sovietele au venit la cârmă"[3]. Aproximativ o sută de mii de refugiați intraseră în România până în 1932.[4] În parlament, într-o dezbatere a senatorilor despre cum să fie ajutați *transnistrenii* afectați de foamete, un senator a propus retoric ca, prin Liga Națiunilor, „persoanele care vor să treacă în Uniunea Sovietică, să fie schimbate cu acelea care doresc să părăsească «Raiul Sovietic»."[5] Pentru români, comunismul nu era o ideologie abstractă despre cum să fie eliberată lumea de capitalism, așa

[1] Alexandru Murad Mironov, „And Quiet Flows the Dniester. Life and Death on the Romanian-Soviet Border, 1918–1940", *Arhivele Totalitarismului* 19, nr. 3 (2011), p. 39.

[2] Timothy Snyder, *Bloodlands. Europe between Hitler and Stalin*, Basic Books, New York, 2010, p. 53.

[3] Citat în Moraru, *La hotarul românesc al Europei*, p. 106.

[4] Donald Hall, *Romanian Furrow*, Bene Factum, Londra, 2007, p. 164.

[5] Citat în Moraru, *La hotarul românesc al Europei*, pp. 108–109.

cum era pentru simpatizanții acesteia din Europa Occidentală sau din Statele Unite, ci un regim concret care amenința să-i jefuiască, înrobească, înfometeze sau împuște.

Comunismul a atras puțini adepți în România. Când Partidul Comunist din România s-a desprins de Partidul Social-Democrat, în 1921, avea doar 2 000 de membri.[1] În cazul în care comunismul ar fi condus România, marii proprietari și-ar fi pierdut moșiile și puterea, clasa de mijloc și-ar fi pierdut proprietățile și afacerile, iar țăranii, pământul și modul de viață. Clasa muncitoare, care părea cea mai ușor de atras de către retorica bolșevică, era foarte mică în România. În plus, statul a scos în afara legii Partidul Comunist din România în 1924, descurajându-i pe români să adere la acesta de teamă că vor fi închiși. De asemenea, platforma comunistă, urmând linia de partid de la Moscova, pleda pentru disoluția României Mari, ceea ce nu făcea partidul prea simpatic în ochii multor români. Ca atare, minoritățile, în special maghiarii și evreii, erau suprareprezentate în partid, care scăzuse la trei sute de membri în 1927.[2] Compoziția Partidului Comunist din România dădea credibilitate convingerii foarte răspândite că bolșevismul și iudaismul erau legate între ele. Mitul iudeo-bolșevismului sau al comunismului evreiesc afirma că evreii erau responsabili pentru crearea și sprijinirea bolșevismului și a crimelor acestuia. Această credință era fundamentată pe o lungă tradiție creștină a asocierii iudaismului cu dezordinea, pe teoriile moderne ale conspirației referitoare la un complot internațional evreiesc pentru stăpânirea asupra lumii și pe frica bigotă de fanatismul evreiesc.[3] Omniprezența iudeo-bolșevismului în reviste, cărți, relatări ale emigraților ruși și demascarea unor revoluționari „evrei" în țări din Europa

[1] Deletant, *Romania under Communist Rule*, p. 11.

[2] Ibid., pp. 31–37.

[3] Hanebrink, *Specter Haunting Europe*, pp. 14, 28–31.

lăsau poporul să creadă că acest mit era adevărat.[1] Românii credeau că țara lor se afla în linia întâi a luptei internaționale împotriva iudeo-bolșevismului.

Importantele minorități evreiești din Basarabia, Bucovina și Transilvania au alimentat teama că România Mare avea o importantă coloană a cincea în interiorul frontierelor sale. Cei mai mulți români considerau URSS cea „fără de Dumnezeu" ca fiind căminul evreilor „ateiști". Rapoartele armatei române din perioada interbelică argumentau că evreii din Basarabia erau cu toții simpatizanți comuniști, responsabili de toate agitațiile de stânga și că nu se putea conta pe loialitatea lor în cazul unui război cu Uniunea Sovietică.[2] Faptul că evreii din Basarabia erau mai puțin asimilați decât cei din Muntenia sau Moldova și că vorbeau mai mult rusa decât româna adâncea suspiciunile. Autoritățile îi asimilau și pe evreii sioniști cu comuniștii.[3] Militarii nu au cedat niciodată civililor controlul complet asupra Basarabiei, deoarece capitala provinciei era percepută ca un centru periculos al activităților comuniste, în parte din cauza numeroasei populații evreiești; armata și-a rezervat puteri extralegale în domeniile cenzurării presei, dizolvării adunărilor și ignorării drepturilor civile.[4] Închisorile din Chișinău erau pline de socialiști și comuniști, inclusiv mulți evrei.

În 1937, Partidul Comunist din România avea cam 1 600 de membri, cei mai mulți concentrați în centrele industriale ale Transilvaniei.[5] Comandanții români au presupus existența unei alianțe „evreo-maghiare" în Transilvania în 1919, pe când luptau

[1] Ibid., pp. 31–37.

[2] Dumitru, *State, Antisemitism, and Collaboration in the Holocaust*, p. 78.

[3] Unii istorici români încă o fac; vezi Moraru, *La hotarul românesc al Europei*, p. 154.

[4] Mironov, „Quiet Flows the Dniester", p. 34.

[5] Deletant, *Romania under Communist Rule*, p. 15.

împotriva Republicii Sovietice maghiare.[1] Preocupările față de amenințarea „iudeo-maghiară" au reapărut în 1938, când a crescut posibilitatea unui conflict între România și Ungaria.[2] Antisemitismul flexibil al românilor le-a permis să-i perceapă pe evrei ca fiind deopotrivă pro-comuniști și pro-maghiari, deoarece credeau că evreii voiau să distrugă România Mare.

Fascismul

Apariția fascismului în România a arătat forța naționalismului, religiei, antisemitismului și anticomunismului în rândurile românilor. Grupuri populiste de dreapta, precum LANC, au pregătit în anii '20 calea pentru Mișcarea legionară din anii '30, aceasta devenind una dintre cele mai mari mișcări fasciste din Europa. Ea i-a atras pe românii din toate straturile sociale: țărani, boieri, intelectuali, preoți, profesori, funcționari de stat, muncitori, ofițeri și alții. Corneliu Codreanu s-a desprins de LANC, ajungând în dezacord cu mentorul său, și, în 1927, a înființat Legiunea Arhanghelul Mihail. În esență, fascismul favorizează folosirea tuturor mijloacelor care să îi ajute pe „cei aleși" să îi domine pe ceilalți și să triumfe asupra dușmanilor.[3] „Căpitanul" Codreanu pleda pentru politici mai violente – imitând mișcările fasciste din Italia și Germania – și a creat o Gardă de Fier paramilitară în 1930. Cămășile Verzi din Garda de Fier, așa cum se autointitulau, sprijineau Mișcarea Legionară prin violențe de stradă și au devenit atât de cunoscute, încât termenii de „Legiune" și „Garda de Fier" au ajuns să fie considerați interșanjabili. De la câțiva adepți ai lui Codreanu, Legiunea a crescut la 272 000 de membri în 1937, având în plus mulți

[1] Mărdărescu, *Campania pentru desrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei*, p. 221.

[2] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 27, f. 10.

[3] Paxton, *Anatomy of Fascism*, p. 16.

susținători sau simpatizanți și amenințând cu preluarea puterii în stat.[1] Deși dictatura regelui Carol al II-lea a rărit rândurile Gărzii de Fier și l-a ucis pe Căpitan în 1938, legionarismul a rămas latent în conștiința multor români.

Legionarii credeau într-o renaștere mistică a națiunii prin intermediul credinței ortodoxe.[2] Codreanu avea un plan de a „curăța" România Mare de minorități, în special de evrei, de a „purifica" națiunea de comuniști, de aristocrații egoiști sau de elitele corupte pentru a crea un „om nou" românesc.[3] Mișcarea Legionară respingea liberalismul ca fiind „străin" sau „jidovit" și era dispusă să folosească violența pentru a crea o omogenitate etnică românească.[4] Gardiștii denunțau clauza minorităților care îi întărea pe evrei, pretindeau că evreii controlează țara și susțineau că românizarea nu a mers suficient de departe. Legionarii îi acuzau pe evrei că erau capitaliști exploatatori și revoluționari comuniști. În viziunea gardistă asupra ordinii internaționale, URSS era controlată de evrei, iar legionarii insistau constant asupra amenințării iudeo-bolșevismului. Garda de Fier a susținut aderarea la Axă. Codreanu declara: „Sunt împotriva Micii Antante, sunt împotriva Antantei Balcanice și nu am niciun atașament față de Liga Națiunilor, în care nu cred. Sunt pentru o politică externă a României alături de Roma și Berlin. Sunt de partea statelor revoluției naționale împotriva bolșevismului."[5] Legionarii convinși din armata română au trebuit să-și ascundă convingerile politice, mai ales după asasinarea lui Codreanu,

[1] Clark, *Holy Legionary Youth*, p. 1.

[2] Ibid., pp. 64–65.

[3] Corneliu Zelea Codreanu, *For My Legionaries*, Liberty Bell, York, SC, 1990, p. 221.

[4] Ibid., pp. 7, 9–11.

[5] Citat în Rebecca Haynes, *Romanian Policy towards Germany, 1936–1940*, St Martin's, New York, 2000, p. 33.

dar mulți alți legionari s-au strecurat ușor și și-au putut urmări, în anii interbelici, scopurile legate de purificarea națiunii, devoțiunea religioasă, violența antisemită și chiar și alianța cu Germania nazistă împotriva Uniunii Sovietice.[1] Mișcarea Legionară a influențat foarte mult Războiul Sfânt al României.

Bazele Războiului Sfânt

Simpla existență a naționalismului, religiei, antisemitismului și anticomunismului – chiar și a fascismului – în perioada interbelică nu a predeterminat Războiul Sfânt românesc; totuși, aceste ideologii au făcut aproape inevitabilă aderarea României la Axă. România a sprijinit Liga Națiunilor în anii '20 cu speranța într-o apărare colectivă care să îi protejeze avantajele obținute după Primul Război Mondial, dar s-a reorientat spre forțele proprii atunci când Liga Națiunilor a eșuat, în anii '30. Izolată acum, România avea de înfruntat amenințări crescânde din partea Germaniei naziste și a URSS; dar, date fiind convingerile ideologice ale românilor, dacă trebuia ales între o alianță cu nazismul sau cu comunismul, România ar fi ales Berlinul împotriva Moscovei. România a intrat tot mai mult pe orbita Germaniei naziste, iar Garda de Fier a atras tot mai mulți susținători, pe măsură ce amenințarea cu un nou război devenea tot mai mare. Așa cum vom vedea, deși mulți ofițeri simpatizau cu legionarii, armata română a sprijinit monarhia împotriva Legiunii, din interesul de a menține statu-quo-ul. Drumul României către Războiul Sfânt nu a fost o linie dreaptă, ci a avut câteva cotituri bruște – cu toate acestea, el a mers pe un teren ideologic solid.

[1] Roland Clark, „Fascists and Soldiers. Ambivalent Loyalities and Genocidal Violence in Wartime Romania", *Holocaust and Genocide Studies*, 31, nr. 3 (Iarna 2017), pp. 411–412.

Capitolul 2

Cultura militară, politica interbelică și neutralitatea

Ioan Manolescu și-a încheiat studiile liceale și și-a luat bacalaureatul în 1937. Dorea să meargă la universitate, dar tatăl lui credea că Europa era amenințată de război și l-a trimis la școala de ofițeri în rezervă. Își amintește: „Nu-mi plăcea ideea de a fi soldat în timp de pace. Experiența mi-a întărit prejudecata, căci majoritatea ofițerilor erau incredibil de proști."[1] Armata română întâmpina dificultăți în recrutarea tinerilor din clasa de mijloc, așa cum era și Manolescu, în timp de pace, parțial pentru că acestora le displăcea cultura militară. Valorile aristocratice ale corpului ofițeresc, vederile conservatoare și conducerea de modă veche, care adesea îi trata pe soldați doar cu puțin mai bine decât ar fi tratat niște animale, nu se potriveau cu valorile burgheze ale clasei de mijloc, vederile liberale și atitudinea paternalistă față de țărani. În vreme de război, totuși, clasa de mijloc a răspuns în mod patriotic chemării de a-și apăra țara și cei mai mulți s-au integrat repede în cultura corpului ofițeresc. După instaurarea dictaturii regelui Carol al II-lea, Manolescu, convocat sub arme în

[1] John Manolescu, *Permitted to Land. An Autobiography,* Staples, Londra, 1950, p. 5.

calitate de locotenent, a participat la instruire alături de alți ofițeri, învățând „legislație militară, legislația stării de asediu și așa mai departe, pentru caz de urgență, dacă administrația civilă ar fi dat greș în gestionarea pericolului fascist în creștere."[1] Corpul ofițeresc sprijinea monarhia împotriva Gărzii de Fier, deși mulți ofițeri – în special rezerviști – simpatizau cu legionarii. Corpul ofițeresc era coloana vertebrală a armatei și avea un rol important în întărirea moralului și a motivației prin actul de conducere, prin grija acordată soldaților, îndoctrinarea și disciplinarea acestora.

Originile armatei române se regăsesc în Regulamentele Organice. Generalul Kiseleff a creat Miliția Națională din Țara Românească, în 1830, și Straja Pământească în Moldova, în 1831.[2] Aceste armate recrutau ofițeri din rândul familiilor boierești și soldați pe bază de conscripție din familiile țărănești libere.[3] Țăranii șerbi nu puteau fi înscriși ca recruți. Principele Cuza a inițiat în Principatele Unite ale Moldovei și Țării Românești o reformă a armatei bazată pe modelul francez. În 1860, Cuza a unificat oficial Miliția Națională și Straja Pământească într-o unică armată română.[4] Unele dintre reformele sale erau de inspirație republicană, precum deschiderea corpului ofițeresc către cei care nu erau boieri, în 1862.[5] După 1866, principele Carol a „prusificat" armata română, iar între 1868 și 1876 a supravegheat

[1] Ibid., p. 8.

[2] Radu Florescu, *General Ioan Emanoil Florescu. Organizer of the Romanian Army*, East European Monographs, Boulder, CO, 2007, p. 7.

[3] Dan V. Pleshoyano, *Nicolaie Pleșoianu and the National Regeneration Movement in Wallachia*, trad. de Kathe Lieber, East European Monographs, Boulder, CO, 1991, p. 6.

[4] Florescu, *General Ioan Emanoil Florescu*, pp. 25, 52.

[5] Gh. Al. Savu, ed., *The Army and the Romanian Society*, Editura Militară, București, 1980, p. 229.

introducerea serviciului militar universal, cu promovări potrivit meritelor, o conducere generală, un consiliu de război și un cod al justiției militare.[1] Aceste reforme au fost o bună pregătire pentru războiul ruso-turc din 1877–1878, în timpul căruia armata română și-a dovedit capacitățile. Armata română a continuat să se modernizeze și să se extindă în timpul regelui Carol I, crescând de la 14 000 de soldați în 1866, la 106 000 în 1914.[2] În timpul celui de-Al Doilea Război Balcanic, marșul românesc prin Bulgaria, care aproape că nu a întâmpinat nicio rezistență, s-a încheiat înainte de a începe, dar invadarea Austro-Ungariei în 1916, în timpul Primului Război Mondial, a demonstrat cât de nepregătită era pentru războiul industrializat.

Primul Război Mondial a transformat armata română, echipând-o cu armament al războiului modern și acționând ca un catalizator care a dezvoltat profesionalismul ofițerilor. După o contraofensivă devastatoare austro-germano-bulgară, armata română și-a pierdut 39% din soldați, uciși, răniți sau (în majoritatea cazurilor) făcuți prizonieri. Lipsa de armament, conducere și instrucție a fost cauza principală a înfrângerii, dar marele număr de prizonieri sugerează că și demoralizarea a fost un factor favorizant.[3] Armata rusă a salvat Moldova de la a fi ocupată. Misiuni militare franceze și britanice au venit aici pentru a instrui și reechipa armata română. O epidemie de tifos, cu jumătate de milion de cazuri raportate doar între februarie și iunie 1917, a decimat Moldova.[4] Cu toate acestea,

[1] Florescu, *General Ioan Emanoil Florescu*, p. 41.

[2] Dumitru Dan Crîșmaru, *Elita militară românească în timpul lui Carol I (1866–1914)*, Editura Militară, București, 2017, p. 192.

[3] Torrey, *Romanian Battlefront in World War I*, p. 170.

[4] Ionuț Iaia Jeican, Florin Botiș și Dan Gheban, „Typhus Rxanthematicus in Romania during the Second World War (1940–1945). Reflected by the Romanian Medical Journals of the Time", *Clujul Medical*, 88, nr. 1 (2015), p. 83.

cu efectivele înarmate, conduse și instruite mai bine, sprijinită de soldații ruși, armata română a respins în vară o ofensivă majoră a armatei austro-germane. Armata rusă s-a dezintegrat după Revoluția bolșevică, iar România s-a văzut nevoită să fie de acord cu încheierea unui armistițiu și semnarea unui tratat de pace. Puterile Centrale s-au prăbușit în 1918, permițându-i României să reintre în război și să împărtășească victoria cu Antanta victorioasă. Armata română care a luptat în Ungaria în 1919 era o armată radical îmbunătățită față de aceea care intrase în război cu trei ani mai înainte. Pe timp de pace, armata română a încercat să consolideze acest progres; a fost totuși încurcată de realitățile sociale și economice din România interbelică.

Corpul ofițeresc

Corpul ofițerilor români era inițial mic și a crescut lent între 1859 și 1890, fiind format din boieri și din „fii de militari". Familiile de mari moșieri continuau să-și trimită fiii mezini în armată. Unele familii din clasa de mijloc au făcut din cariera militară o vocație de familie. Statul a înființat o „Școală a fiilor de militari" la Iași, în 1872, apoi la Craiova, în 1881, suportând cheltuielile pentru educarea băieților din familii de militari – deși aceștia formau doar un sfert din numărul elevilor. Ceilalți trebuiau să-și plătească singuri cheltuielile sau să obțină o bursă. Pentru familiile în care nu existau militari, statul oferea o educație accesibilă pentru intrarea în corpul funcționarilor civili. Clasei de mijloc românești nu-i plăcea armata. Anton Bacalbașa, fiul unui șef de poliție din Brăila, a fost dezgustat de condițiile pe care le-a cunoscut cu ocazia stagiului său ca voluntar, în 1883. După ce a plecat din armată a devenit jurnalist și a

lucrat, între 1895 și 1901, pentru un jurnal socialist, unde a inventat personajul Moș Teacă, ironizându-i pe ofițerii stupizi și brutali.[1] Moș Teacă a devenit numele generic pentru aroganța, incompetența și antiintelectualismul militar. Pe lângă asta, o carieră militară oferea posturi plicticoase în orașe izolate, lipsite de confortul modern. Doar câțiva norocoși primeau posturi în garnizoane unde existau teatre, muzee, librării și cluburi.[2] Ca atare, când armata română s-a dezvoltat, corpul ofițeresc a trebuit să recruteze din alte părți.

Tot mai mulți țărani au intrat în corpul ofițeresc, care a crescut de la 1 500 de ofițeri în 1860, la 4 000 în 1913.[3] Școlile fiilor de militari au fost extinse și redenumite licee militare, fiii de militari reprezentând acum o proporție și mai mică; școala din Craiova a devenit gimnaziu în 1902, dar s-a deschis o alta lângă Târgoviște, în 1912.[4] Aceste școli încă educau copii din familiile de militari, dar nu erau destui dintre aceștia sau din familiile boierești pentru a satisface cererea crescândă de ofițeri a armatei române. Familiile țărănești au privit situația ca pe o oportunitate pentru copiii lor de a urca pe scara socială prin intermediul carierei militare. Nicolae Dăscălescu a mărturisit că a ajuns ofițer în 1908 „numai pentru un singur scop: ca să-mi scot familia din sărăcie"[5] Țăranii erau atrași, în plus, de statutul social de ofițer și de oportunitatea de a avea autoritate

[1] Horia Vladimir Șerbănescu, „Caricatura militară în presa umoristică românească de la unire până la războiul cel mare", *Studii și cercetări de istoria artei. Arta Plastică* 47, nr. 3 (2013), pp. 28–31.

[2] Crâșmaru, *Elita militară românească în timpul lui Carol I*, pp. 92–94.

[3] Ibid., 18; Gusti, *Enciclopedia României*, 1, p. 682.

[4] Crâșmaru, *Elita militară românească în timpul lui Carol I*, pp. 26–28.

[5] Nicolae Dăscălescu, *General Nicolae Dăscălescu. Sacrificiu, glorie și supliciu*, Editura Militară, București, 2014, p. 53.

asupra altora. Erau, de asemenea, mai dispuși să lucreze în posturi îndepărtate. Boierii și fiii de militari erau predominanți în conducerea superioară a armatei, însă țăranii erau majoritari în funcțiile de la nivel de companie și trupă. Primul Război Mondial a accelerat scăderea procentului de boieri și de fii de militari în corpul ofițeresc.

Corpul ofițerilor aproape că s-a triplat, ajungând la 11 400 după război. Ofițerii rezerviști din clasa de mijloc au părăsit armata pentru a-și urma carierele profesionale, iar marii moșieri au ocupat poziții în guvern și în consiliile de conducere ale companiilor, lăsând în urmă „clasa oamenilor modești", așa cum se scria, în mai 1924, într-un articol din *România militară*, ziarul Marelui Stat Major.[1] Amenințarea cu încorporarea i-a făcut totuși pe mulți tineri din clasa de mijloc să devină ofițeri în rezervă. Tinerii care își luaseră bacalaureatul puteau merge la o școală de ofițeri în rezervă, vreme de două luni, și serveau în armată timp de șase luni înainte de a intra în rezervă.[2] Erau porecliți *teteriști*, sau TTR-iști, prescurtarea pentru *Trupă cu termen redus*. Puțini ofițeri TTR-iști se reînrolau. Căpitanul Ion Grosu, ofițer de artilerie, își amintea că „tineretul fugea de armată ca de foc" în perioada interbelică.[3]

Tinerii din clasa de mijloc visau să obțină o licență în Drept la Universitatea din București, biletul obișnuit către o viață

[1] Maior Emanoil Leoveanu, „Pericolul ce ne amenință", *România militară*, 56, nr. 5 (mai 1924), pp. 70–71.

[2] Victor Luca, Mihai V. Zodian și Cătălin Radu, ed., *Războiul ofițerilor de rezervă (1941–1944, fragmente)*, Societatea Scriitorilor Militari, București, 2003, p. 57.

[3] Ion Grosu, *Memoriile unui ofițer de informații*, Editura Militară, București, 2009, p. 74.

confortabilă de funcționar civil în capitală, nu să devină ofițeri într-un oraș de la marginea țării.[1] De aceea, boierii, fiii de militari și țăranii au fost cei care au dat forma culturii corpului ofițeresc.

Cultura

Cultura corpului ofițeresc își avea rădăcinile în originile sale nobile din timpul Regulamentului Organic. Principele Cuza a introdus valori republicane, precum meritocrația, egalitarismul și virtutea. Regele Carol I a pus totuși accentul pe valorile aristocratice – onoarea și cavalerismul.[2] Ofițerii din familii de militari deveneau adeseori la fel de aroganți ca aceia din vechile familii boierești; mareșalul Antonescu era celebru pentru mândria lui uriașă.[3] Fiii de militari formau, de asemenea, rețele bazate pe nepotism. Cadetul Manolescu nota, în perioada sa de instrucție: „Comandant de companie: Rădulescu; Comandant de pluton: Rădulescu; Instructor tactic: Rădulescu… Am aflat curând că familia Rădulescu, practic, monopolizase Școala Militară."[4] Pe măsură ce corpul ofițerilor recruta tot mai mulți țărani, s-au stabilit bariere pentru a-i împiedica să pătrundă în cercurile militare înalte, cea mai vizibilă dintre aceste bariere fiind „taxa de cal". Dacă un ofițer voia să intre în cavalerie sau în artilerie, indiferent cât de merituos era, trebuia să plătească taxa de cal, care era de 800 de lei în 1906 și de 12 000 de lei în 1932, aproape cât salariul pe un an al unui țăran care

[1] Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania*, p. 213.

[2] David B. Ralston, *The Army of the Republic. The Place of Military in the Political Evolution of France, 1871–1914*, MIT Press, Cambridge, MA, 1967, pp. 1–5, 9–25.

[3] Deletant, *Hitler's Forgotten Ally*, p. 38.

[4] Manolescu, *Permitted to Land*, p. 8.

lucra cu ziua.[1] Așadar, taxa de cal păstra exclusivitatea familiilor boierești și ale celor de militari în cavalerie și artilerie. Chiar și așa, țăranii foloseau cariera militară pentru a urca pe scara socială și mulți dintre ei s-au asimilat în mediul aristocratic al corpului ofițeresc.

Se aștepta de la ofițeri să mențină un anume stil de viață, mai ales după ce se căsătoreau. Locuiau de obicei în oraș, separat de soldații care erau cazați în barăci. Ofițerii nu se puteau căsători până la vârsta de douăzeci și trei de ani și trebuiau să-și găsească o logodnică cu zestre și cu bună reputație.[2] Erau preferate fetele din vechi familii boierești. Adeseori, ofițerii publicau anunțuri pentru a-și găsi soția potrivită, așa cum este acesta, din 1941: „CĂPITAN artilerie, fost străinătate, specializat, mașină proprie, bună familie, cumnat general, dorește căsătorie persoană până la 35 ani cu casă și venit."[3] Uneori, ofițerii nu se căsătoreau niciodată din cauza costurilor asociate întreținerii unei familii. Întrebat de ce nu s-a căsătorit, generalul Dăscălescu răspundea că o soție „trebuie dusă la operă, la teatru, la cercurile militare și în vizite la alți ofițeri."[4] Ofițerii superiori își luau libertatea de a folosi fondurile armatei pentru a-și plăti confortul de patricieni. În 1928, un general a primit un apartament care costa 200 000 de lei drept „cadou" de la corpul de armată pe care îl conducea, iar un altul a folosit 300 000 de lei din bugetul de instrucție al Statului Major pentru a-și renova casa.[5] Astfel de însușiri ilegale se produceau, la o scară mai mică, și la

[1] Dăscălescu, *Generalul Nicolae Dăscălescu*, p. 20; Luca, *Războiul ofițerilor de rezervă*, p. 34.

[2] Crîșmaru, *Elita militară românească în timpul lui Carol I*, pp. 82–83.

[3] AMNR, Fond Corpul Grănicerilor, dosar 2751, f. 1199

[4] Dăscălescu, *Generalul Nicolae Dăscălescu*, p. 57.

[5] Gheorghe Athanasescu, *Jurnal. 1926–1940*, Editura Vremea, București, 2018, p. 39.

nivelul regimentelor, sustrăgând fondurile și așa puține destinate instruirii, echipării și întreținerii soldaților. Totuși, corpul ofițeresc simțea că rolul armatei române în crearea României Mari îi dădea dreptul să aibă același prestigiu și același respect din partea societății de care se bucurau ofițerii germani înainte de Primul Război Mondial – dând la iveală grandioase pretenții imperiale.[1]

Exista o ierarhie clară a onorurilor. Ofițerii de cavalerie aveau cel mai mare prestigiu, deoarece cavaleria era arma cea mai exclusivistă din punct de vedere social, care, potrivit unui general, „au dat în armată pilda gesturilor de onoare, lealitate și generozitate".[2] Regimentele de cavalerie erau fie de roșiori, fie de călărași, nume care evocau începuturile lor ca regimente regulate sau de voluntari care luptaseră în războiul ruso-turc din 1877–1878. Regimentele de roșiori erau domeniul rezervat ofițerilor proveniți din familii de mari moșieri sau din familii de militari. Cavaleria avea, de asemenea, și o importantă influență politică: între 1918 și 1945, cinci prim-miniștri erau foști cavaleriști.[3] Călărașii se transformaseră din unități de voluntari în unități regulate în perioada interbelică. Următorii în ierarhia prestigiului erau ofițerii de artilerie, deoarece artileria atrăgea cei mai mulți bărbați din clasa de mijloc. În infanterie se găseau cei mai mulți ofițeri cu origini țărănești, așadar ofițerii de infanterie aveau cel mai mic prestigiu. Regimentele de infanterie erau numite vânători, dorobanți și infanterie. Vânătorii și dorobanții își aveau, de asemenea, originile în unitățile regulate sau de voluntari din 1877–1878, dar multe

[1] Maior Ionescu-Sinaia, „Problema socială, morală și materială a corpului ofițeresc", *România militară*, 56, nr. 10 (octombrie 1924), pp. 77–78.

[2] Pantazi, *Cu mareșalul până la moarte*, p. 3.

[3] Axworthy, Scafeș și Cărciunioiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 63.

din regimentele de infanterie fuseseră create mai recent. În perioada interbelică nu era nicio diferență între ele, cu excepția aceleia că regimentele de vânători erau mai exclusiviste din punct de vedere social. Divizia de Gardă, o formațiune de paradă care avea în compunere și două regimente de vânători, își avea sediul în București și se bucura de un tratament de favoare.[1] Corpul Grănicerilor păzea frontierele României, cu opt unități echipate ușor – jumătate dintre ele se aflau la granița de est – și o unitate fluvială. Grănicerii efectuau un serviciu militar mai îndelungat și aveau experiență în ciocnirile de la frontiere, așadar erau considerați mai profesioniști. Însă un studiu din 1939 conchidea că „deși în comparație cu camarazii săi infanteriști și vânători, soldatul grănicer este mai bine pregătit de război în majoritatea cazurilor, totuși nu este suficient format, ca luptător și element de pază."[2] Vânătorii de munte aveau un puternic spirit de corp (întărit de identitatea regională, căci cele mai multe unități de munte erau recrutate din Transilvania) și atrăgeau cei mai buni ofițeri de infanterie. Purtau berete verzi, pantaloni stil golf și șosete albe, arătându-și astfel statutul de elită. Cadetul Dumitru Teodorescu își amintește parada vânătorilor de munte de la Sibiu, în 1937, cu „o ținută impecabilă" și „o aliniere perfectă". „M-ați câștigat, vânători de munte! De atunci a început dragostea mea pentru voi."[3] Nici vânătorii de munte nu aveau regimente, ci grupuri (cuprinzând două batalioane în loc de patru). Blindatele erau „rățușca cea urâtă" a armatei.[4] Tancurile erau mașinării murdare, zgomotoase,

[1] Scafeș et al., *Armata română*, p. 99.

[2] AMNR, Fond Corpul Grănicerilor, dosar 2529, f. 68–78.

[3] Teodorescu, *Mândria vânătorului de munte*, p. 12.

[4] Alexander Statiev, „The Ugly Duckling of the Armed Forces. Romanian Armor, 1919–1941", *Journal of Slavic Military Studies*, 12, nr. 2, 1999, pp. 220–221, 225.

destinate să asigure sprijinul pentru infanterie, aşadar erau comandate de ofiţeri de infanterie, nu de cavalerie.[1] În pofida acestor diferenţe, corpul ofiţeresc rămânea unit prin cultură şi ideologie.

Deşi România avea un trecut de vasal al Imperiului Otoman, valorile vechiului cavaler creştin au devenit elementul central al culturii ofiţerilor. În 1870, fiecare batalion ori regiment avea propriul preot militar.[2] Onoarea a devenit o obsesie pentru ofiţeri. Românii din străinătate, care preferau codul german al onoarei, au adus ca obicei duelul, iar duelurile au devenit o practică atât de obişnuită – peste 30% dintre duelişti erau ofiţeri – încât armata a creat, în 1908, „consilii de onoare" pentru a soluţiona ofensele înainte ca acestea să devină violente.[3] Onoarea i-a împins pe unii ofiţeri chiar la sinucidere.[4] În 1916, armata română a creat un ordin strict militar, numit Ordinul Mihai Viteazul. Acest ordin de merit, acordat numai ofiţerilor, era însoţit de o parcelă de pământ. Duelurile între ofiţeri au cunoscut un declin în perioada interbelică deoarece Codul Justiţiei Militare întărea poziţia consiliilor de onoare, iar duelul şi-a pierdut, în general, din popularitate.[5] Ofiţerii susţineau Biserica Ortodoxă Română prin donaţii, colecte de bani din unităţile lor sau trimiterea soldaţilor ca mână de lucru gratuită la lucrările de la biserici. După 1918, generozitatea ofiţerilor a construit şi renovat multe biserici ortodoxe din Transilvania, unde lăcaşurile de rugăciune catolice şi protestante fuseseră predominante până

[1] Luca, *Războiul ofiţerilor de rezervă*, p. 40.

[2] Călin Hentea, *Brief Romanian Military History*, trad. de Cristina Bordianu, Scarecrow, Lanham, MD, 2007, p. 102.

[3] Mihai Chiper, *Pe câmpul de onoare. O istorie a duelului la români*, Humanitas, Bucureşti, 2016, pp. 90–92, 96, 98.

[4] Pantazi, *Cu mareşalul până la moarte*, pp. 3–4.

[5] Chiper, *Pe câmpul de onoare*, pp. 252–253.

atunci.[1] Cavalerismul reprezenta o normă importantă în rândurile ofiţerilor, care i-a motivat ulterior, pe Frontul de Est.

Profesionalismul

Corpul ofiţerilor români era destul de profesional, dar era, în general, mai puţin competent decât alte corpuri ofiţereşti europene ale vremii. Profesionalismul necesită anumite cunoştinţe şi deprinderi, voinţa de a îmbunătăţi standardele de performanţă, o puternică identitate de corp, recunoaşterea şi articularea unor interese speciale ale instituţiei, autonomie şi iniţiativă.[2] Sistemul românesc de instruire a ofiţerilor era rămas în urmă faţă de standardul european. Şcoala de Artilerie şi Geniu şi Şcoala Superioară de Război au fost create în 1881 şi, respectiv, în 1889, dar ofiţerii încă mergeau în străinătate pentru studii avansate.[3] Primul exerciţiu militar a avut loc în 1888, iar primele manevre, în 1894. Carol I a criticat manevrele din 1903: „Divizii nu sunt astăzi decât nişte brigăzi de infanterie, fără legătură cu celelalte arme".[4] Acest lucru s-a văzut în 1916, când comandanţii depăşiţi de situaţie şi-au îndeplinit inegal sarcinile de comandă a corpurilor de armată şi a armatelor, rezultatul fiind o ofensivă înceată, prost coordonată, care i-a dat timp inamicului să conceapă o contraofensivă devastatoare.[5] Corpul ofiţerilor s-a îmbunătăţit prin experienţă şi prin instrucţia primită de la Misiunea Militară Franceză din 1917.[6] Cu toate acestea, goluri importante continuau să existe şi după

[1] Moşneagu, Florea şi Prisăcaru, *Armata română şi cultele*, p. 116.

[2] Roger Reese, *Red Commanders. A Social History of the Soviet Army Officer Corps, 1918–1991*, University Press of Kansas, Lawrence, 2005, pp. 2–3.

[3] Crîşmaru, *Elita militară românească în timpul lui Carol I*, p. 64.

[4] Citat în ibid., p. 53.

[5] Otu, *Mareşalul Constantin Prezan*, p. 43.

[6] Torrey, *Romanian Battlefront in World War I*, pp. 180–183.

1919. Manevrele din 1930 au fost criticate pentru proasta coordonare, pentru excesul de contracomenzi și pentru slaba gestionare la nivel micro.[1] Chiar și așa, veteranii din Primul Război Mondial care au avut funcții de comandă în cel de-Al Doilea Război Mondial au fost mai profesioniști și mai competenți decât oricare altă generație de ofițeri români.

Armata română a îmbunătățit instrucția ofițerilor în perioada interbelică. Sistemul de educație militară cuprindea, în vechiul Regat, câte o școală de instruire a ofițerilor pentru infanterie, cavalerie și geniu, alături de un institut de medicină și unul de chimie, precum și o școală de artilerie, una de administrație și două pentru ofițerii de infanterie în Transilvania.[2] La acestea se adăugau un număr de școli pentru instruirea ofițerilor în rezervă. Ofițerilor a început să li se ceară să-și ia și bacalaureatul, nu doar să termine liceul – un rezultat al șomajului din rândurile clasei de mijloc în timpul Marii Crize.[3] Școlarizarea ofițerilor dura trei ani. Fiecare zi consta în șase sau șapte ore de curs (60% instrucție, 30% cultură militară și 10% cultură generală), trei sau patru ore de studiu individual și opt ore de masă, relaxare și alte activități.[4] O școală de pregătire tehnică a fost înființată în 1935.[5] În școlile de instrucție pentru ofițeri se preda noua doctrină. Înainte de 1914, doctrina armatei române copia „ofensiva totală" a armatei franceze, aceea a atacurilor violente imediate în scopul de a demoraliza și a copleși inamicul.[6] În Franța,

[1] Athanasescu, *Jurnal*, pp. 90–91.

[2] Luca, *Războiul ofițerilor în rezervă*, pp. 29–30.

[3] Ibid., pp. 35, 53.

[4] Ibid., pp. 38, 40.

[5] Ibid., p. 31.

[6] Robert A. Doughty, *Pyrrhic Victory. French Strategy and Operations in the Great War*, Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, MA, 2005, pp. 25–27.

aceasta a dus la pierderi sângeroase în 1914 și lucrul s-a repetat în România în 1916.[1] După 1919, armata română a adoptat noua doctrină franceză a „luptei metodice", doctrina pregătirii cu grijă a atacurilor, urmărind obiective succesive.[2] Totuși, argumentele că doctrina franceză a lipsit armata română de spirit ofensiv sunt amăgitoare.[3] Deși strategii militari se așteptau ca inițial să fie în defensivă, deoarece România era înconjurată de inamici, au plănuit ofensiva imediat ce aceasta era posibilă. În 1921, *România militară* conchidea că următorul război din estul Europei se va decide prin atac, nu prin apărare, deoarece linia frontului care trebuia acoperită era prea mare. O forță de înaintare ar opri și ar încetini orice atac inamic până când rezervele vor putea contraataca și încercui dușmanul, așa cum au procedat germanii cu rușii în 1914, românii cu ungurii în 1919 și polonezii cu sovieticii în 1920. „Manevra și ofensiva vor rămâne veșnic mijlocul de a căpăta deciziunea, oricare ar fi forma războiului."[4] Ofițerii români primeau, în perioada interbelică, cea mai bună instruire de până atunci.

Cei mai competenți ofițeri nu ajungeau întotdeauna în vârf, totuși. Deși legile de după 1866 cereau ca ofițerii să-și demonstreze competențele de bază și să rămână în serviciu pentru un număr de ani înainte de a fi promovați, cei care aveau relații obțineau cele mai bune poziții.[5] Înainte de 1914, corpul ofițerilor

[1] Torrey, *Romanian Battlefront in World War I*, p. 17.

[2] Doughty, *Pyrrhic Victory*, p. 503.

[3] Alexander Statiev, „When an Army becomes «Merely a Burden». Romanian Defense Policy and Strategy (1918–1941)", *Journal of Slavic Military Studies* 13, nr. 2 (2000), pp. 70–72; Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 40; DiNardo, *Germany and the Axis Power*, p. 100.

[4] „Răsboi de poziție sau răsboi de mișcare?", *România militară* 53, nr. 2 (februarie 1921), pp. 136–137.

[5] Crâșmaru, *Elita militară românească în timpul lui Carol I*, pp. 75–80.

era încărcat la vârf cu prea mulți generali și colonei și avea prea puțini maiori, căpitani și locotenenți.[1] Adeseori, așa-numiții „generali de salon" jucau cărți și participau la evenimentele mondene mai mult decât se ocupau de armată. Catastrofa din 1916 a fost pusă pe seama unor astfel de generali, dar ei au fost în multe cazuri înlocuiți pur și simplu cu favoriți regali. Generalul Prezan fusese adjutant regal al regelui Ferdinand, pe când acesta era prinț moștenitor, acesta fiind unul dintre motivele principale pentru care Prezan a devenit șef al Marelui Cartier General în 1917.[2] [Totuși, principalul motiv care a dus la numirea generalului Constantin Prezan în fruntea MCG a fost acela că armata pe care el a condus-o, în 1916, nu a cunoscut înfrângerea pe câmpul de luptă – n. red.] După 1919, în conducerea superioară încă se găseau mulți generali de salon. Generalul Gheorghe Athanasescu (el însuși adjutant al reginei Maria) nota în 1928 că inspectorii armatei formau „o clică care se favorizează reciproc".[3] După urcarea pe tron a lui Carol al II-lea, în 1930, favorurile regale au devenit încă și mai importante, regele devenind mai autoritar și promovându-și acoliții în defavoarea celor care îl criticau. Totuși, cei mai nocivi dintre acești generali de salon au fost înlăturați atunci când generalul Antonescu a preluat puterea.

Proveniența etnică

Înainte de Primul Război, în Vechiul regat exista un număr mic de minoritari. Corpul ofițeresc îi discrimina oficial pe evrei și neoficial pe romi, primele două grupuri de minorități

[1] Torrey, *Romanian Battlefront in World War I*, p. 15.
[2] Otu, *Mareșalul Constantin Prezan*,p. 27.
[3] Athanasescu, *Jurnal*, p. 39.

ca mărime. Când s-a introdus, în 1868, serviciul militar obligatoriu pentru toți bărbații, cei mai mulți evrei au fost excluși deoarece erau „străini", noua constituție neacordându-le cetățenia. În 1876, o nouă lege de recrutare a extins obligația și pentru evrei, numiți în text „străini care nu aparțin unei naționalități străine." Chiar înainte de asta, parlamentul a aprobat interdicția ca evreii să devină ofițeri. Legea conscripției din 1888 prevedea ca evreii să fie recrutați ca „locuitori ai țării".[1] Pe măsură ce tot mai mulți evrei ajungeau în clasa de mijloc, armata a luat mai multe măsuri pentru a-i împiedica să ajungă în poziții de conducere. Doctorii și farmaciștii evrei activau în armată ca soldați, deși educația lor i-ar fi calificat pentru a deveni ofițeri în rezervă. Unele regimente au interzis chiar accederea evreilor în posturi de subofițeri.[2] Nu existau astfel de legi și de interdicții în cazul romilor. Totuși, corpul ofițeresc a blocat accesul în rândurile sale pentru cei câțiva romi care îndeplineau condițiile.

Crearea României Mari a schimbat radical această situație. O treime din populație era formată din maghiari, germani, evrei, ucraineni, ruși, bulgari și alte minorități etnice. Etnicii germani și evrei au dat cei mai mulți ofițeri ne-români din perioada interbelică. Armata română le-a recunoscut gradele foștilor ofițeri austro-ungari și ruși dacă aceștia au intrat în rândurile ei. Cei mai mulți ofițeri austro-ungari au plecat în Ungaria, lăsându-i în Transilvania mai ales pe etnicii germani (cunoscuți în plan local sub numele de șvabi și sași) și pe ofițerii evrei din armata austro-ungară.[3] Politicienii români îi

[1] Iancu, *Evreii din România*, p. 200.
[2] Ibid., p. 201.
[3] Deborah S. Cornelius, *Hungary in World War II. Caught in the Cauldron*, Fordham University Press, New York, 2011, pp. 42–43.

considerau pe etnicii germani ca fiind „un element muncitor și disciplinat, animat de sentimente pașnice" și avea nevoie de ei pentru a contrabalansa elementul maghiar, așadar militarilor români li s-a ordonat, după 1918, să-i trateze pe etnicii germani „ca pe români".[1] Ca atare, corpul ofițeresc din România interbelică avea în componență mulți ofițeri de etnie germană, inclusiv câțiva generali.[2] Mulți ofițeri ruși s-au alăturat fie Armatei Albe, fie Armatei Roșii în războiul civil rusesc, dar câțiva au rămas în Basarabia și au intrat în armata română.[3] Constituția din 1923 a obligat armata română să le permită evreilor să devină ofițeri în rezervă; dar corpul ofițeresc a avut grijă ca, neoficial, să-i împiedice pe evrei să devină ofițeri de carieră pentru a-și păstra rândurile „curate și sănătoase", așa cum avea să urmărească și regimul Antonescu mai târziu.[4] Chiar și ofițerii pe jumătate evrei erau considerați „pătați". În vremea în care Ion Antonescu era comandantul Școlii Superioare de Război, a aflat că unul dintre ofițerii care se prezentaseră la examenul de admitere era „jidan", astfel că, după ce a obținut confirmarea că mama ofițerului era evreică, a „intrat în sala de examen... și l-a frecat timp de două ore... Era bine pregătit, dar, când un profesor vrea să te pice, te pică."[5] Ofițerii români

[1] Citat în Genn E. Torrey, ed., *Romania and the World War I*, Center for Romanian Studies, Iași, 1999, p. 368.

[2] Grant Harward, „Purifying the Ranks. Ethnic and Minority Policy in the Romanian Armed Forces during the Second World War", *Studies in Ethnicity and Nationalism* 13, nr. 2 (octombrie 2013), pp. 167–169.

[3] Reese, *Red Commanders*, pp. 19–20.

[4] Marcel-Dumitru Ciucă, Aurelian Teodorescu, Bogdan Florin Popovici, eds., *Stenogramele ședințelor consiliului de miniștri, guvernarea Ion Antonescu*, vol. 8, Arhivele Naționale ale României, București, 1997, pp. 381–382.

[5] Citat în Solonari, *Purifying the Nation*, pp. 119–120.

aveau cea mai puțină încredere în evrei, dar îi priveau cu suspiciune pe toți ofițerii care aparțineau minorităților etnice.

Subofițerii

Armata română nu avea un corp de subofițeri profesioniști. Ofițerii selectau subofițerii dintre recruți – soldații simpli puteau fi promovați caporali după două luni și sergenți după patru luni – aceștia fiind trimiși vreme de două luni la școala de instruire pentru subofițeri.[1] Sublocotenentul Manolescu glumea: „Nu era nevoie de calificare specială, se cerea totuși să știe să scrie și să citească."[2] Subofițerii erau promovați rapid pentru ca ofițerii să poată beneficia de ajutorul lor înainte ca recruții să își termine stagiul de doi ani de serviciu militar obligatoriu. Cei câțiva subofițeri care rămâneau în armată pentru șapte ani erau numiți „reangajați". Caporalul Johann Emrich, un recrut sas, s-a reangajat pentru a economisi bani să-și cumpere o casă și să se însoare.[3] Acei subofițeri care stăteau în armată mai multă vreme deveneau, în cele din urmă, sergenți-majori și administrau gospodăria de regiment. Alți subofițeri erau mai puțin importanți – 1 434 dintre cei 13 790 de subofițeri reangajați în 1931 erau muzicanți.[4] Tinerii din clasa de mijloc care nu reușeau la bacalaureat și tinerii din clasa muncitoare care absolveau școlile de comerț se calificau pentru a fi subofițeri în rezervă. După două luni de instruire, serveau zece luni ca subofițeri TTR.[5] Puținătatea subofițerilor profesioniști

[1] League of Nations, *Armaments Year-Book*, Seventh Year, League of Nations, Geneva, 1931, p. 765.

[2] Manolescu, *Permitted to Land*, p. 17.

[3] Rebecca E. Emrich, *In Search of the Lost Ones. The German Soldiers in Transylvania in the Second World War and Their Stories*, For Love of Books, Vancouver, 2011, p. 5.

[4] League of Nations, *Armaments Year-Book*, Seventh Year, p. 767.

[5] Luca, *Războiul ofițerilor în rezervă*, p. 57.

din armata română a slăbit capacitățile instituționale ale acesteia, a compromis existența unei forțe stabile aflate la mijloc, între ofițeri și soldați, și a făcut și mai dificilă inculcarea unui spirit de corp al regimentelor.[1]

Promovați ca factori de conducere, mulți subofițeri au hotărât să-și folosească noua putere în folosul câștigului personal. Anton Bacalbașa îi descria pe subofițerii din anii '80 ai secolului al XIX-lea ca pe niște bătăuși care îi terorizau pe noii recruți, impuneau disciplina cu pumnul și îi jefuiau de bunurile personale.[2] Reangajații erau, în general, mai profesioniști, dar erau interesați mai degrabă în economia regimentului și mai puțin de instruirea recruților la standarde înalte. Soldatul Immanuel Weiss din regimentul teritorial de călărași din Basarabia, își amintea: „Sergenții găseau întotdeauna un mod de a ne forța să le dăm bani."[3] Trupa lui poliglotă, în care se aflau, alături de români, ucraineni, bulgari și germani, trebuia să aibă uniformele impecabile la apel, astfel că, atunci când le dispăreau pintenii de la cizme, așa cum se întâmpla de obicei, soldații le plăteau sergenților zece sau douăzeci de lei pentru a le înlocui și a evita să fie pedepsiți. Subofițerii abuzivi erau ceva obișnuit în vreme de pace, dar calitatea subofițerilor s-a mai îmbunătățit în timpul războiului.

Soldații

Relația dintre ofițeri și soldați era pe modelul „lorzi și vasali".[4] Ne arată de ce faptul că 77% dintre români erau, în 1859, șerbi pe moșia unor boieri și acela că, în 1939, 82% erau țărani care

[1] Roger R. Reese, *Stalin's Reluctant Soldiers. A Social History of the Red Army, 1925–1941,* University Press of Kansas, Lawrence, 1996, pp. 120–121.

[2] Anton Bacalbașa, *Moș Teacă – Din viața militară*, Editura Junimea, Iași, 1989, p. 65.

[3] Wieland, *Bessarabian Knight*, pp. 17–18.

[4] Citat în Beevor, *Stalingrad*, p. 184.

lucrau pe loturi mici de pământ sau pe moșii extinse.[1] Deși, în 80 de ani, avuseseră loc schimbări sociale importante, cultura militară era rămasă în urmă. Ofițerii îi tratau pe soldați ca pe niște șerbi, chiar și după emanciparea din 1864. Deși serviciul militar universal a fost introdus în 1868, armata română era mică, nu era nevoie să fie înrolați decât puțini oameni. În general, țăranii priveau serviciul militar ca pe un ghinion. Bacalbașa descrie acomodarea ca pe un șoc pentru recruți. Privind cum bărbierul le rădea părul și barba, soldații care se pregăteau să-și îndeplinească stagiul de doi ani își strigau unii altora: „Aidi la bărbier, leat! [...] Când te-i duce acasă, o să crează c-ai scăpat de la pușcărie."[2] Soldații erau nevoiți să învețe repede jargonul militar, altfel erau bătuți. Pe măsură ce armata română s-a mărit, tot mai mulți oameni au fost recrutați, iar serviciul militar a devenit o rutină a vieții normale. În 1893, România a înființat Jandarmeria rurală, o forță de poliție militarizată destinată să mențină ordinea în zona rurală și ale cărei responsabilități includeau adunarea și predarea recruților către regimente în fiecare primăvară. În 1908, legea stabilea condițiile serviciului militar pentru bărbații între 21 și 40 de ani: șapte ani de eligibilitate pentru armata regulată, cinci ani pentru armata de rezervă, trei ani în miliție și patru ani în armata de voluntari în rezervă. Recruții făceau serviciul militar vreme de doi ani, cu excepția celor din cavalerie, unde era nevoie de un an în plus pentru a învăța echitația.[3] Această regulă a funcționat în toată perioada interbelică.

Obișnuiți cu sărăcia lucie și cu viața anostă din lumea satului, recruții descopereau adesea că viața în armată nu era

[1] Hitchins, *Romanians*, p. 175; Hitchins, *Rumania*, p. 336.

[2] Bacalbașa, *Moș Teacă – Din viața militară*, p. 121.

[3] Hentea, *Brief Romanian Military History*, p. 111.

complet intolerabilă, ci uneori chiar plăcută. Soldații erau plătiți cu regularitate și vedeau ceva mai mult din România, nu doar târgul cel mai apropiat de satul lor. Mâncarea era mereu aceeași, dar se distribuia regulat: o ceașcă de ceai îndulcit și o felie de pâine la micul dejun, la prânz, ciorbă de legume sau de fasole trei zile pe săptămână și mămăligă patru zile pe săptămână, iar la cină, ceea ce rămăsese din mesele de peste zi. Soldații își suplimentau aceste rații; soldatul Weiss și camarazii lui germani puneau bani la comun fiindcă „întotdeauna trebuia să cumperi mâncare în plus ca să faci față."[1] Oribila „ciorbă de cazan", de fasole, la care se adăugau carne sau legume, era uneori lungită cu apă pentru a reduce costurile.[2] Garnizoanele aveau „grădini militare" în care creșteau legume pentru bucătărie. O lipsă cronică de infrastructură făcea ca soldații să doarmă adeseori în corturi.[3] Barăcile aveau paturi comune, fără baie, fără încălzire și erau adeseori insalubre.[4] Uneori, recruții primeau niște „zdrențe vechi" în loc de uniforme noi.[5] Aceste condiții generau reacții diferite, în funcție de clasa socială. Sublocotenentul Manolescu nota: „Soldații erau tratați ca animalele. Bătaia, tortura și înfometarea deliberată erau realitatea cotidiană din viața de soldat în perioada instrucției."[6] Totuși, caporalul Emrich conchidea:

[1] Wieland, *Bessarabian Knights*, p. 18.

[2] Căpitan Radu Dinulescu, „Chestiuni de organizare și gospodărie în corpurile de trupă", *România militară* 60, nr. 3 (Martie 1928), p. 36.

[3] Hentea, *Brief Romanian Military History*, pp. 87, 114.

[4] Larry L. Watts, *Romanian Cassandra. Ion Antonescu and the Struggle for Reform, 1916–1941*, East European Monographs, Boulder, CO, 1993, p. 50.

[5] Mihail Sebastian, *Journal, 1935–1944. The Fascist Years*, trad. de Patrick Camiller, Ivan R. Dee, Chicago, 2000, p. 18.

[6] Manolescu, *Permitted to Land*, p. 9.

„În Balcani, să fii soldat într-o perioadă fără conflicte era o binecuvântare."[1] Ceea ce i se părea intolerabil unui ofițer în rezervă din clasa de mijloc nu era atât de rău sau era chiar bine pentru un recrut țăran.

Disciplina

Disciplina din armata română era aspră. Bătaia rămăsese o pedeapsă oficială, dar pălmuirea, loviturile cu piciorul, bătaia nu erau ceva neobișnuit. Anton Bacalbașa descria pedepsele brutale din anii '80. Dacă un soldat răspundea greșit, instructorul îi ordona uneori altui soldat să îl scuipe sau să îi dea „o palmă lu' dobitocu'", dar cel mai adesea îi ordona soldatului să țină o prăjină de lemn întinsă în fața lui până i se dădea la loc comanda.[2] Palmele și loviturile erau pedeapsa obișnuită pentru greșeli; ba chiar, un ofițer „își umplea buzunarele cu pietre și arunca după soldați. De regulă îi bătea cu [latul] sabiei, până ce trebuia s-o dezdoiască cu piciorul."[3] Cele mai multe armate interziseseră oficial pedeapsa corporală înainte de Primul Război Mondial, deși în unele dintre ele, aceasta continua să fie practicată neoficial, așa cum era cazul subofițerilor din armata germană.[4] Observatorii Antantei erau oripilați de folosirea pedepsei corporale în armata română. Un ofițer francez a fost martor la felul în care un ofițer român i-a bătut cu capul de fier al unui baston pe doi sergenți care „stăteau drepți, nemișcați". „În Franța, victimele

[1] Citat în Emrich, *In Search of Lost Ones*, p. 5.

[2] Bacalbașa, *Moș Teacă – Din viața militară*, p. 123.

[3] Ibid., p. 80.

[4] Dennis E. Showalter, „Army and Society in Imperial Germany. The Pains of Modernization", *Journal of Contemporary History* 18, nr. 4 (Toamna 1983), pp. 600–601.

ar fi sărit la el."[1] Constituția din 1923, care le dădea drepturi egale țăranilor, a condus la desființarea pedepsei corporale din armata română prin *Regulamentul Serviciului Intern pentru Trupe și pentru Toate Armele*, care stabilea drepturile, obligațiile și pedepsele aplicate soldaților. Pedepse precum sarcinile în plus, anularea permisiei, carcera și înjumătățirea rației rămâneau în vigoare. În 1939, *România militară* le cerea ofițerilor să fie atenți, căci pedepsele, în loc să fie „un mijloc de educare, degenerează de multe ori în abuz, bun plac și arbitrar."[2] Ofițerii continuau însă să-i facă responsabili pe subofițeri pentru slaba pregătire a trupei, așa că, după cum își amintește Teodor Halic, „[Subofițerii] erau mai răi ca ofițerii... Încă loveau, încă înjurau."[3] Soldații le puteau face raport ofițerilor sau subofițerilor care se purtau abuziv, dar palmele, pumnii și loviturile de picior au rămas o realitate a vieții militare în toată perioada interbelică.

Abuzurile

Mulți ofițeri îi tratau pe soldați ca sursă de mână de lucru neplătită. Nu era ceva neobișnuit printre ofițeri să compare soldații cu caii, ca animale de povară. Soldații erau închiriați marilor moșii ca mână de lucru la câmp, banii intrând în gospodăria regimentului, o practică încurajată oficial în timpul Marii Crize Economice.[4] Banii plăteau adeseori stilul de viață

[1] Marcel Fontaine, *Jurnal de război. Misiune în România, noiembrie 1916–aprilie 1918*, trad. de Micaela Ghițescu, Humanitas, București, 2016, pp. 75–76.

[2] Căpitan Emil Vasiliu, „Prerogativa pedepselor disciplinare", *România militară* 77, nr. 3 (Martie 1939), p. 73.

[3] Interviu cu Halic și Dobrin.

[4] Watts, *Romanian Cassandra*, p. 49.

al ofițerilor, o mare parte neajungând în trezoreria regimentelor. Regimentele își închiriau soldații primăvara și toamna, când era nevoie de mână de lucru suplimentară la însămânțat și la recoltat și îi trimiteau adeseori acasă, în concediu prelungit pe timpul iernii, pentru a face economii la întreținerea lor. Ca atare, soldații făceau instrucție numai vara. În 1925, *România militară* recunoștea că soldații primeau „maximum 7 luni de instrucție" în cei doi ani de serviciu militar, din cauza concediilor prelungite, gărzilor și îndatoririlor de serviciu și a „corvezilor nesfârșite" la câmp, în grădinile de zarzavat și la pădure.[1] Soldații se întorceau adesea din permisiile prelungite cu abilități la nivelul unui proaspăt recrut. Folosirea abuzivă a soldaților a subminat eficiența militară a armatei române.

Educația morală

Ca „școală a națiunii", armata română punea în prim plan îndoctrinarea trupelor prin „educație morală". La ocaziile speciale, așa cum era primirea unui nou contingent de recruți sau la sărbătorile naționale, comandanții de regimente țineau discursuri despre patriotism, sacrificiu, disciplină, datorie sau monarhie.[2] Ofițerii citeau regulat *Cuvinte către ostași*. Acest gen de broșuri conținea poezii, cântece și lecturi pe tema „Să ne iubim țara, regele și neamul".[3] Preoții militari predicau, oficiau și dădeau binecuvântări cu o mare doză de educație morală. Medicii militari țineau lecții de igienă și sănătate, primele din

[1] General C. Dragu, „Reducerea serviciului militar activ. Aplicarea principiilor democratice (Urmare și sfârșit)", *România militară* 57, nr. 3 (Martie 1925), p. 21.

[2] Bacalbașa, *Moș Teacă – Din viața militară*, p. 60.

[3] Șerban Popa, „Să ne iubim țara, regele și neamul", *Cuvinte către ostași*, nr. 2, București, 1940.

viața multor soldați, fiindcă la sate nu existau medici.[1] Lecțiile sanitare se concentrau pe prevenția bolilor, inclusiv a celor venerice, dar abordau și subiecte cum era alcoolismul.[2] În 1923, *România militară* cerea: „Instrucția [igienică] pe care [le-]o dați soldaților trebuie să fie serioasă, ordonată, metodică și încălzită cu focul sacru, căci ea nu desăvârșește numai pe soldat, ci aruncă lumină și în fundul satelor, încă rămase întunecate."[3] Educația morală întărea ridicarea ideologică și educația elementară a recruților.

Politicile militare din perioada interbelică

Constituția din 1866 transformase România în monarhie constituțională, dar sistemul electoral le dădea drept de vot doar bărbaților din rândurile marilor proprietari și celor din clasa de mijloc, care îi sprijineau în general pe conservatori, respectiv pe liberali. Ofițerilor li se cerea să rămână apolitici și nu li se permitea să voteze; totuși, cei mai mulți simpatizau cu conservatorii. Deși unii istorici susțin că ofițerii români aveau „simpatii pro-franceze și, prin extensie, pro-occidentale", puțini erau, de fapt, cei care credeau în democrația liberală occidentală.[4] Unii ofițeri români au urmat cursurile școlilor militare din Franța, dar puțini dintre ei s-au întors cu convingeri republicane, fiindcă ofițerii francezi erau aproape toți monarhiști convinși.[5]

[1] Medic general de divizie I. Antoniu și medic lt-col. I. Bălănescu, „Rolul armatei în educația sanitară a poporului", *România militară*, 53, nr. 3 (Aprilie 1921), pp. 429–432.

[2] Medic lt-colonel Bălănescu, „Privire generală asupra igienei militare (Urmare)", *România militară* 50, nr. 4 (Aprilie 1923), p. 387.

[3] Ibid., p. 386.

[4] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 60.

[5] Ralston, *Army of the Republic*, p. 3.

Constituția din 1923 a redesenat în mod radical harta politică a României. Partidul Conservator a dispărut ca urmare a introducerii votului universal.[1] În golul creat au apărut partidele populiste, precum Partidul Țărănesc, condus de Ion Mihalache, și Partidul Poporului, condus de generalul Alexandru Averescu. Partidul Național din Transilvania, condus de Iuliu Maniu, a devenit o nouă forță politică puternică. În vreme ce unii ofițeri gravitau în jurul ligilor populiste, mulți s-au îndreptat către partidul la putere, care era Partidul Liberal, condus de Ion I.C. Brătianu.

Politicile liberale se potriveau cu obiectivele militarilor. După Primul Război Mondial, inflația și produsele agricole ieftine din America au afectat economia României, dar militarii susțineau investițiile în industrie în detrimentul agriculturii. În 1921, *România militară* arăta: „Industria militară se găsea atunci [în 1916] în stare embrionară, iar industria privată nu putea satisface nevoile armatei, din lipsă de pregătire."[2] De aceea, eforturile liberalilor de industrializare sub deviza „Prin noi înșine!" sunau foarte bine pentru urechile militarilor.[3] Guvernul liberal s-a asigurat și că ofițerii sunt mulțumiți. Inflația erodase soldele ofițerilor. Căpitanului Grosu i s-a ordonat să folosească „resursele locale", aceasta însemnând adesea „buzunarul propriu" pentru a hrăni și caza soldații.[4] Deși costul vieții crescuse de șaptesprezece ori, iar cheltuielile cu soldații și caii de douăzeci de ori, solda ofițerilor

[1] Hitchins, *Rumania*, p. 383.

[2] Colonel Pascal, „Note asupra înființării unei industrii militare în România", *România militară* 53, nr. 9–10 (septembrie-octombrie 1923), pp. 895–896.

[3] Hitchins, *Rumania*, p. 365.

[4] Grosu, *Memoriile unui ofițer de informații*, p. 149.

se mărise doar de patru ori. În 1923, *România militară* comenta cu iritare: „Ofițerul nu e plătit pentru munca lui și mai mult încă: nu este nici întreținut”[1]. Soluția armatei române: o creștere drastică a soldelor și a subvențiilor, accesul la serviciile și magazinele militare pentru ofițeri și familiile lor și plata pentru „activitatea extra-militară”.[2] Între 1924 și 1927, liberalii au dublat bugetul armatei, cea mai mare parte a sumelor fiind destinate pentru plata ofițerilor.[3] O lege din 1928 extindea două fabrici de muniție și înființa Uzinele I.A.R. [Industria Aeronautică Română] la Brașov. În următorii cinci ani, 2,3 miliarde de lei aveau să fie cheltuiți pentru armament: 100 milioane de lei pentru muniție, 1,2 miliarde de lei în aeronautică și un miliard de lei pe arme comandate în Franța.[4] Existau dificultăți, iar fabricile de muniție au ajuns curând să aibă datorii.[5] Aceasta și alte priorități liberale nu erau în asentimentul alegătorilor țărani.

În 1926, Partidul Liberal a pierdut în favoarea Partidului Poporului, condus de generalul în rezervă Averescu. Acest ambițios erou de război era considerat cel care salvase României de la a fi complet ocupată în 1916 și fusese învingător în fața inamicului în 1917. Averescu a părăsit armata pentru a intra în politică, unde, ca prim-ministru în 1918 și 1920–1921, fusese considerat o insulă de virtute într-o mare de corupție. Promisiuni vagi pe care le-a făcut despre un viitor

[1] General Negrei, „Despre nevoile ofițerilor și modul cum ar putea fi ușurate”, *România militară* 55, nr. 11 (noiembrie 1923), p. 1031

[2] Ibid., pp. 1034–1038.

[3] League of Nations, *Armaments Year-Book*, Fourth Year, p. 746.

[4] Watts, *Romanian Cassandra*, p. 46.

[5] Martin Thomas, „To Arm an Ally. French Arms Sales to Romania, 1926–1940”, *Journal of Strategic Studies*, 19, nr. 2 (1996), pp. 244–245.

strălucit i-au determinat pe alegători să-și pună speranțele în candidatura sa. Pentru mulți ofițeri, el reprezenta un posibil lider puternic, autoritar, care să umple golul lăsat de criza regală. Prințul moștenitor Carol (al cărui trecut amoros includea deja un copil nerecunoscut și o fugă anulată) renunțase la pretențiile sale la tron în 1925, pentru a divorța de soție, prințesa Elena a Greciei[1], și a plecat în exil cu amanta, Elena Lupescu, fiica unui evreu botezat, iar Ferdinand I se va îmbolnăvi de cancer.

Al treilea mandat al prim-ministrului Averescu a fost plin de probleme și nu a reușit să schimbe politicile economice astfel încât să ajute țărănimea, astfel că a demisionat în mai puțin de un an – dar nu înainte de a se gândi să-l aducă înapoi pe prințul exilat sau chiar să devină el însuși dictator pentru a rămâne la putere.[2] Carlismul, curentul care susținea readucerea lui Carol în linia de succesiune, a devenit repede o mișcare puternică. Totuși, noul guvern liberal condus de Ion I.C. Brătianu a trecut o lege prin care se înființa o Regență formată din trei persoane, care, în cazul morții suveranului, să îl ajute pe nepotul lui, prințul moștenitor Mihai, deoarece se considera inacceptabil ca prințul Carol să se întoarcă, mai ales dacă insista să-și aducă cu el amanta „evreică”. Ferdinand I a murit în iulie 1927, fiind urmat la tron de regele Mihai, în vârstă de cinci ani, ajutat de Regență, dar și Ion I.C. Brătianu a murit patru luni mai târziu. Cum Partidul Poporului își dovedise incapacitatea, iar Partidul Liberal era în degringoladă, Partidul Național-Țărănesc (rezultat din fuziunea Partidului Național cu Partidul Țărănesc) a câștigat alegerile din 1928.

[1] Paul D. Quinlan, *The Playboy King. Carol II of Romania*, Greenwood, Westport, CT, 1995, pp. 39–46, 65–77.

[2] Hitchins, *Rumania*, p. 412.

Ofițerilor nu le plăcea Partidul Național-Țărănesc, deoarece acesta pleda pentru reforme sociale, pentru investiții în agricultură și se presupunea că e îngăduitor cu comunismul.[1] În vreme ce armatele ungară și bulgară erau limitate la 35 000, respectiv 20 000 de oameni, Armata Roșie avea 585 000 de soldați. În 1928, *România militară* argumenta: „Să fim atenți la granițele țării dinspre Răsărit, se pregătește războiul și doctrinarii bolșevici vor să-și impună ideile utopice prin forța armată roșie, pentru care fac toate sacrificiile și cheltuiesc peste 100 de miliarde anual!"[2] În 1929, în același timp în care Iosif Stalin anunța planul cincinal, iar pe Wall Street se producea prăbușirea, *România militară* publica un articol nesemnat intitulat „Nevoia pregătirii preregimentare la noi". Acesta susținea că Ungaria își constituise „o a II-a armată" prin înființarea de grupuri sportive de tineret, iar URSS le ordonase tinerilor „a face ședințe de instrucție militară, trageri, manevre, campanii etc."[3] Articolul propunea o pregătire premilitară de patru luni, care să includă instruire „național-patriotică-religioasă" și patru luni de instruire cu armament și tehnică, totul întins pe o durată de doi ani, începând cu vârsta de nouăsprezece ani. Cei care terminau acest stagiu ar fi urmat să facă armata doar optsprezece luni dacă erau încorporați.[4] Articolul a provocat o adevărată avalanșă. Partidul Național-Țărănesc a argumentat că instruirea premilitară risca să încurajeze militarismul, să limiteze educația, să primejduiască starea de

[1] Athanasescu, *Jurnal*, pp. 42, 52.

[2] Maior N. Diaconescu, „Tehnica revoluționară a bolșevismului", *România militară*, 60, nr. 7–8 (iulie-august 1928), p. 131.

[3] A.B.C., „Nevoia introducerii pregătirii preregimentare la noi", *România militară* 66, nr. 10 (octombrie 1929), p. 43.

[4] Ibid., pp. 44–46.

sănătate a tinerilor și să extindă serviciul militar.[1] Marea Criză a făcut să nu existe bani pentru instruirea premilitară, Partidul Național-Țărănesc a trebuit să-și renege chiar și promisiunile din campanie, pierzându-și rapid sprijinul.

Când Iuliu Maniu a recurs la măsuri de austeritate, carlismul a crescut în popularitate, inclusiv printre militari, loviți dur de tăierea bugetelor. Căpitanul Grosu își amintește că regimentul lui de artilerie nu și-a primit salariile luni întregi, ceea ce a creat „o situație cu totul demoralizatoare."[2] Pe 27 martie 1930, cu ocazia aniversării unirii cu Basarabia, la care lua parte Constantin Stere, trei generali au plecat de la eveniment. Stere era disprețuit pentru politicile lui de stânga și pro-țărănești și pentru colaborarea cu ocupantul în timpul războiului. Liberalii au susținut că Partidul Național-Țărănesc crease condițiile pentru o lovitură de stat militară, astfel că Maniu l-a demis pe Stere.[3] Sprijinul pentru carlism continua să crească. Vintilă I.C. Brătianu, care preluase conducerea Partidului Liberal după moartea fratelui său, s-a confruntat cu o revoltă condusă de Gheorghe I. Brătianu, nepotul lui, care îl sprijinea pe prințul exilat. Maniu a negociat reîntoarcerea lui Carol (cu condiția ca Elena Lupescu să nu se întoarcă cu el), care a survenit pe 8 iunie.[4] Carol al II-lea a curtat corpul ofițeresc. În câteva săptămâni a înființat demnitatea de mareșal și i-a promovat pe generalii Prezan și Averescu pe această nouă poziție: cu toate acestea, bugetul armatei a continuat să scadă, cu peste

[1] General Virgil Economu, „Pregătirea preregimentară (Urmare)", *România militară* 67, nr. 1 (ianuarie 1930), p. 3

[2] Grosu, *Memoriile unui ofițer de informații*, p. 152.

[3] Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi*, vol. 3, Carol II, pp. 64–65.

[4] Hitchins, *Rumania*, p. 415.

50 de procente doar în 1932.[1] Pentru a reduce cheltuielile, au fost încorporați mai puțini soldați, numele de pe listele de încorporare scăzând de la 171 306 în 1930, la 120 602 în 1932; dar corpul ofițeresc a crescut de la 14 387 la 15 724, deoarece șomajul a împins tinerii din clasa de mijloc către cariera militară (vezi tabelul 1). Cei înrolați erau folosiți ca mână de lucru sau trimiși în permisii prelungite, primind astfel și mai puțină instrucție.[2] În acest timp, Armata Roșie a ajuns la 885 000 de soldați.[3] Au început să se răspândească zvonuri că nu doar criza economică era de vină pentru slăbirea armatei române – și monarhul, care era corupt.

În jurul lui Carol al II-lea și Elenei Lupescu se formase o camarilă care sponsoriza stilul luxos de viață al cuplului, în schimbul unor favoruri.[4] Regele nu-și respectase promisiunea de a nu-și aduce amanta în țară, ca atare Maniu a demisionat, fiind înlocuit de Alexandru Vaida-Voevod. Poveștile despre Carol al II-lea și Lupescu, distrându-se în împrejurimile Bucureștiului, îi descriau ca fiind tot mai deșănțați.[5] Generalul

[1] Otu, *Mareșalul Constantin Prezan*, p. 344; Watts, *Romanian Cassandra*, p. 47.

[2] Chirnoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei sovietice*, p. 132.

[3] Reese, *Stalin's Reluctant Soldiers*, pp. 3–4.

[4] Deletant, *Hitler's Forgotten Ally*, p. 41; Camelia Ilie, „Processing the Political Image of a King. An Overview of the Interwar and Communist Discurs about Carol II of Romania", *Revista de științe politice* 47 (2015), pp. 207–208.

[5] Jurnaliștii continuă să repete aceste povești răspândite de adversarii regelui și, mai târziu, de istoricii comuniști; vezi Misha Glenny, *The Balkans. Nationalism, War, and the Great Powers, 1804–1999*, Penguin, New York, 1999, p. 443; și Robert D. Kaplan, *Balkan Ghosts. A Journey trough History*, ed. nouă, Picador, New York, 2005, pp. 85–86. Unii au încercat să-l reabiliteze pe Carol al II-lea; vezi Ilie, „Processing the Political Image of a King", pp. 212–213.

Athanasescu face dese referiri la „jidoavca" și auzise că „la Palat se petrec lucruri ca-n Sodoma și Gomora, căci Regele este dus de nas [ca un taur] de doamna Lupescu."[1] Potrivit unei persoane din interior, „dacă cineva aprobă relația lor, e prieten cu regele; dacă i se opune, atunci e dușman."[2] Lupescu a câștigat multă putere și a devenit obiectul unui oprobriu aproape general.

Tabelul 1. Numărul corpului ofițerilor, și al subofițerilor/soldaților, 1924–1939

Anul	Ofițeri	Subofițeri/ trupă	Total
1924	11 379	135 564	146 564
1925	12 344	127 483	139 827
1926	12 293	128 483	140 776
1927	13 436	136 333	149 769
1928	14 658	170 968	185 626
1929	14 725	171 414	186 139
1930	14 387	171 306	185 693
1931	15 334	158 941	174 275
1932	15 724	120 602	136 326
1933	16 596	124 789	141 385
1934	16 478	124 921	141 399
1936	15 296	115 643	130 939
1937	14 890	149 635	164 525
1938	13 613	147 946	161 559

Sursa: Liga Națiunilor, *Armaments Year-Book*, anul VIII, p. 266, și anul XIV, p. 717.

[1] Athanasescu, *Jurnal*, p. 75.

[2] Citat în Quinlan, *Playboy King*, p. 124.

Reputația de corupție și imoralitate a carlismului a dat naștere anticarlismului. Între timp, armata română a zdrobit demonstrațiile muncitorești. Începând din 1931, guvernul Partidului Național Țărănesc a implementat mai multe „curbe de sacrificiu", tăind salariile angajaților cu 10–12% de fiecare dată, în total ajungându-se la aproape 50% în 1933, și a cauzat intensificarea activismului de stânga.[1] Starea de asediu a fost declarată la București, Ploiești, Iași, Galați, Timișoara și Cernăuți. Când muncitorii de la căile ferate din capitală (dintre care mulți fuseseră concediați temporar din cauza vremii proaste) au aflat că nu vor fi plătiți dacă nu puteau dovedi că și-au plătit impozitele, au declanșat greve succesive, pe 28 ianuarie, 2 februarie și 15 februarie. Pe 16 februarie, Vaida-Voevod a trimis acolo soldații. Când muncitorii „comuniști" se spune că au deschis focul, soldații i-au mitraliat pe muncitori, omorând trei dintre ei și rănind 40, și apoi arestând 200 de muncitori.[2] Represiunea dură a cauzat o furie de scurtă durată, dar a fost repede pusă în umbră de un scandal de proporții uriașe.

Afacerea Škoda a scos la lumină corupția de la cel mai înalt nivel al conducerii militare. Pe 10 martie, anchetatorii militari au intrat în biroul din București al lui Bruno Seletzki. Acesta era reprezentantul Škoda, o întreprindere de armament cehoslovacă. Au descoperit acolo o comoară de documente strict secrete românești: scrisori, rapoarte, cifruri, statistici,

[1] Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi*, vol. 3, Carol II, 148; Bogdan Bucur, „Budgetary Austerity Measures Taken by Romania during the Great Recession pf 1929–1933 and Reflected in the Specialized Press of the Time", *Revista română de jurnalism și comunicare* 6, nr. 3 (2011), p. 35.

[2] Christophe Midan, *Carol al II-lea și teroarea istoriei, 1930–1940*, trad. de Daniela Codruța Midan, Editura Militară, București, 2008, pp. 12–13.

planuri, proiecte și dosare personale.[1] Primul-ministru a ordonat mușamalizarea și i-a permis lui Seletzki să ardă multe dintre documentele incriminatoare. Pe 22 martie, scandalul a devenit public. O anchetă a dovedit că mulți conducători civili și militari fuseseră mituiți pentru a încheia contracte avantajoase pentru Škoda. Liberalii au transformat afacerea într-o vânătoare de vrăjitoare, în cursul căreia generalul Dumitru Popescu, secretar de stat la Ministerul Apărării, s-a sinucis.[2] Un număr tot mai mare de ofițeri îl învinovățeau pe monarh. Mareșalul Averescu a luat poziție împotriva camarilei regale „în care rolul principal îl are jidoavca" și a cerut ca regele Carol al II-lea să îi cedeze tronul fiului lui.[3] Scandalul Škoda a fost lovitura finală pentru Partidul Național-Țărănesc, care s-a prăbușit. În timpul alegerilor, legionarii s-au dedat la violențe de stradă, dar liberalii au câștigat detașat. Pe 10 decembrie, noul prim-ministru, Ion Duca, a scos Garda de Fier în afara legii, iar pe 29 decembrie a fost asasinat de trei legionari, drept răzbunare. Aceștia nu au încercat să scape, declarând la proces că acționaseră pentru a salva națiunea de politicienii corupți.[4]

Înainte de a fi asasinat, Duca l-a numit pe generalul Ion Antonescu în funcția de șef al Marelui Stat Major, cu misiunea de a renegocia contractele de armamente. Antonescu se născuse la Pitești, în 1882, într-o familie de militari cu bune conexiuni.[5] Absolvise Școala fiilor de militari din Craiova, devenise ofițer de cavalerie în 1904 și avusese o primă misiune

[1] Watts, *Romanian Cassandra*, p. 61.

[2] Ibid., p. 63.

[3] Athanasescu, *Jurnal*, p. 85.

[4] Clark, *Holy Legionary Youth*, pp. 103–106.

[5] Pantazi, *Cu mareșalul până la moarte*, pp. 1, 5.

dificilă la Galați, în Regimentul 1 Roșiori. În timpul răscoalei țăranilor din 1907, Antonescu le-a cerut soldaților săi să împrăștie mulțimea de țărani din Galați, ucigând și rănind între douăzeci și treizeci de oameni.[1] A urmat Școala Superioară de Război, a devenit aghiotant al prințului Carol și a fost șeful de Stat Major al Armatei a 4-a sub comanda generalului Prezan. Era un ofițer de stat-major competent, dar și-a construit cariera fiind susținut de Prezan. Patronajul regal i-a adus lui Antonescu un post de atașat militar la Paris, între 1922 și 1926. Acolo a cunoscut-o și s-a căsătorit cu Maria Niculescu. Antonescu a fost comandant al Școlii Superioare de Război în anii 1927–1930 și 1931–1933, distingându-se ca singurul comandant care nu a conferențiat niciodată și nu a publicat nimic.[2] Reputația lui că era irascibil și dădea examene dificile i-a adus porecla de „Roșul", cu referire la părul său subțire și roșcat.[3] Nu întâmplător, superstiția populară considera că „roșcovanii" erau evrei, urmași ai evreilor sau prezentau trăsături negative asociate cu evreii.[4] Unii au sugerat că temperamentul irascibil al lui Antonescu se datora sifilisului; dar, deși există indicii că a fost tratat de această boală în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, nu există prea multe indicii că sifilisul ar putea constitui o explicație pentru personalitatea sa sau că i-ar fi afectat capacitățile.[5] Mult

[1] Ibid., p. 13.

[2] A. L. Easterman, *King Carol, Hitler, and Lupescu*, Victor Gollancz, Londra, 1942, p. 15.

[3] Grosu, *Memoriile unui ofițer de informații*, p. 170.

[4] Oișteanu, *Inventing the Jew*, pp. 59–61.

[5] Antonescu a fost foarte bolnav, începând din iulie 1942 până în februarie 1943. Detractorii spun că Antonescu suferea de sifilis; vezi Ancel, *History of the Holocaust in Romania*, pp. 473, 482, 489, 660n9. Apărătorii lui spun că suferea de malarie; vezi Pantazi, *Cu mareșalul până la moarte*, pp. 218, 222–23, 234. Înainte de producția de masă a penicilinei, inducerea febrei specifice malariei era un tratament pentru sifilis; vezi M. Karamanou et al., „Julius Wagner-Jauregg (1857–1940). Introducing Fever Therapy in the Treatment of Neurosyphilis", *Psychiatriki* 24, nr. 3 (iulie-septembrie 2013), pp. 208–212. De aceea, Antonescu era probabil tratat de sifilis prin malarie.

pomenitul lui șovinism „extrem" și xenofobia nu erau remarcate de corpul ofițeresc.[1] În mod surprinzător, pretenția lui nesinceră că „nu era nici politician, nici diplomat", ci „soldat" e adesea încă repetată în mod necritic de istorici.[2] Deși drumul lui către putere a fost unul neobișnuit, care a depins de o serie de circumstanțe, nu a fost unul accidental. Antonescu ar trebui privit nu ca un soldat naiv care s-a amestecat în politică, ci drept un politician oportunist cu o formație militară. Fără el, e puțin probabil că România s-ar fi angajat atât de total în efortul de război al Germaniei naziste de pe Frontul de Est. Promovarea lui Antonescu în funcția de șef al MStM, sărind peste alți ofițeri cu experiență, a fost un pas decisiv pe drumul lui către a deveni dictator.

Generalul Antonescu a intrat repede în conflict cu Carol al II-lea pe tema reînarmării, câștigându-și o reputație de incoruptibil. Venirea la putere a naziștilor în Germania, în ianuarie 1933, a provocat o cursă a înarmării europene. Antonescu s-a opus „aruncării inutile a unor miliarde peste graniță" pentru a înlocui artileria franceză învechită cu artilerie cehoslovacă modernă, fiindcă asta însemna să cumpere obuze scumpe, care, susținea el, erau o șmecherie transparentă a afaceriștilor cehoslovaci.[3] Industriașii români făceau lobby pentru contracte de fabricare de vehicule. Antonescu s-a opus cumpărării de camioane, declarând că acestea nu erau nici utile, nici

[1] Deletant, *Hitler's Forgotten Ally*, p. 38

[2] Citat în ibid., p. 70.

[3] Citat în ibid., p. 68.

necesare urgent.[1] În vreme ce şeful MStM rezista la ceea ce el considera a fi intervenţiile camarilei corupte, alţi ofiţeri se pregăteau să treacă la o acţiune mai directă. În aprilie 1934 a fost descoperit un complot în care erau implicaţi nouă ofiţeri, având drept scop asasinarea regelui. Conspiratorii au pretins că voiau să o asasineze doar pe Elena Lupescu, pentru a scăpa de influenţa ei coruptă asupra lui Carol al II-lea.[2] În iulie, generalul Paul Angelescu a fost numit ministru de război. A ajuns repede în conflict cu şeful MStM, aparent în chestiunea politicii de reînarmare, dar Antonescu i-a spus unei cunoştinţe că „divergenţele între el şi P. Angelescu au început de când el ar fi aflat că Angelescu ar fi venit la putere graţie legăturilor cu doamna Lupescu."[3] În decembrie, Antonescu a demisionat, motivul fiind, în mod ironic, că Angelescu blocase o comandă de arme de mici dimensiuni din Cehoslovacia.[4] Antonescu nu era o „Casandră românească" progresistă, nemulţumită de ofiţerii corupţi şi limitaţi, aşa cum susţin unii istorici, ci personificarea unui cavalerist de modă veche.[5]

În aprilie 1935, când economia îşi revenea, liberalii au adoptat un plan de reînarmare pe zece ani pentru a moderniza şi a extinde forţele armate la 22 de divizii de infanterie, trei divizii de cavalerie, trei brigăzi de vânători de munte şi o brigadă de blindate.[6] Guvernul liberal a adoptat, de asemenea, şi pregătirea premilitară. Dacă unele contracte pentru armament au mers către producătorii locali, o mare cantitate de armament

[1] Pantazi, *Cu mareşalul până la moarte*, p. 66.
[2] Quinlan, *Playboy King*, pp. 150–151.
[3] Athanasescu, *Jurnal*, p. 113.
[4] Deletant, *Hitler's Forgotten Ally*, p. 39.
[5] Watts, *Romanian Cassandra*, pp. 2, 17, 45.
[6] Axworthy, Scafeş şi Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, pp. 27–28.

greu nu putea fi obţinută decât din străinătate. Franţa nu dorea să vândă României deoarece se reînarma ea însăşi (ca reacţie la reînarmarea Germaniei naziste) şi nici nu voia să susţină financiar cumpărarea de armament modern de către România, deoarece armata franceză considera că armata română era ineptă şi nu merita investiţia.[1] Cehoslovacia voia, astfel că, în 1936, s-a semnat un acord în valoare de 2,5 miliarde de lei; investitorii cehoslovaci au cumpărat obligaţiuni româneşti pentru a ajuta la finanţarea acordului şi, în curând, 70% din armamentul greu românesc a venit din Cehoslovacia.[2] În 1936 s-a înfiinţat Ministerul Aerului şi Marinei, dar Industria Aeronautică Românească producea în cea mai mare parte avioane de şcoală sau de recunoaştere.[3] Cheltuielile militare reprezentau 29% din bugetul pe 1935, au urcat la 35% în 1936, apoi au coborât la 33%.[4] România şi-a depăşit rivalii locali, dar nu se putea compara cu Germania nazistă sau cu URSS (vezi tabelul 2).

Cheltuielile militare ale României (în milioane de dolari), în comparaţie cu alte state din Europa de Sud-Est, cu Germani şi cu Uniunea Sovietică, în anii 1934-1938:

Anul	România	Ungaria	Bulgaria	Iugoslavia	Germania	URSS
1934	27	13	6	36	546	10 461

[1] Thomas, „To Arm an Ally", pp. 235, 247.
[2] Paul N. Hehn, *A Low Dishonest Decade. The Great Powers, Eastern Europe, and the Economic Origins of the World War II, 1930–1941*, Continuum, New York, 2002, pp. 263–265; Axworthy, Scafeş şi Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 29.
[3] Thomas, „To Arm an Ally", 252; Bernàd, *Rumanian Aces of World War 2*, pp. 8–9.
[4] Midan, *Carol al II-lea şi teroarea istoriei*, p. 54.

Anul	România	Ungaria	Bulgaria	Iugoslavia	Germania	URSS
1935	66	19	8	35	723	13 882
1936	62	21	10	36	1 498	17 449
1937	48	25	11	42	2 090	20 045
1938	56	30	12	48	4 675	23 404

Sursa: Pentru cheltuielile României, Ungariei, Bulgariei și Iugoslaviei, vezi Liga Națiunilor, *Armament Year-Book*, anul al nouălea, pp. 426, 718, 906; pentru ratele de schimb din România, Ungaria, Bulgaria și Iugoslavia în 1938, vezi S.D. Zagoroff, Jenö Végh și Alexander D. Bilimovich, *The Agricultural Economy of the Danubian Countries, 1935–1945*, Stanford University Press, Stanford, CA 1955, p. 91; pentru cheltuielile germane și sovietice și pentru ratele de schimb, vezi Steiner, *Triumph of the Dark*, pp. 331, 441, 1069.

Notă: Echivalările în dolari americani reprezintă estimări generale folosind ratele de schimb din 1938 (172,4 lei, 5,1 pengö, 114,0 leva, 54,9 dinari, 2,4 mărci germane și 5,3 ruble pentru 1 dolar).

România naviga acum între Scila URSS și Caribda Germaniei naziste. În 1934, URSS a intrat în Liga Națiunilor și a restabilit relațiile diplomatice cu România, așadar părea să fie mai puțin amenințătoare.[1] Germania nazistă avea nevoie de petrolul, alimentele și materiile prime românești și era dispusă să plătească cu bunuri industriale, astfel că, în 1936, România a adoptat o poziție de neutralitate între aliații occidentali și Germania nazistă, în mijlocul unei Europe tot mai belicoase. Curând, jumătate din comerțul românesc era reprezentată de comerțul cu Germania.[2] În 1937, *România militară* scria că Liga Națiunilor face războiul mai probabil, căci apărarea colectivă încurajează statele să pună la cale atacuri surpriză pentru

[1] Dan Prisăcaru, *În avanpostul luptei pentru supraviețuire. Apărarea națională a României și frontul secret în vâltoarea anilor 1938–1940*, Editura Militară, București, 2014, p. 41.

[2] Haynes, *Romanian Policy towards Germany*, pp. 2, 75, 170.

a câștiga victorii rapide înainte ca aliații să se poată mobiliza.[1] Rețeaua României de alianțe suprapuse (Mica Antantă cu Cehoslovacia, Iugoslavia și România; alianța antisovietică polono-română; Alianța Balcanică, cu Grecia, Turcia, Iugoslavia și România) se destrăma. Ungaria, susținută de Germania nazistă, părea acum să fie principala amenințare externă, astfel că România a început să-și fortifice granița în Transilvania.[2] În același timp, România avea de înfruntat și pericolul intern reprezentat de Mișcarea Legionară.

Mișcarea Legionară s-a extins rapid după succesul său electoral de la alegerile din 1933 și a început să se infiltreze în corpul ofițeresc. Scoasă în afara legii, Garda de Fier a continuat să militeze sub paravanul „Totul pentru Țară", un partid condus de generalul în rezervă Gheorghe Cantacuzino, vlăstarul unei familii princiare și erou de război. Cantacuzino a oferit Legiunii respectabilitate, dar era doar un om de paie, Căpitanul Corneliu Codreanu fiind cel care trăgea sforile.[3] Mulți ofițeri îi vedeau pe legionari ca pe niște huligani și nu foloseau forța letală împotriva lor. Spre exemplu, în 1935, soldații au tras în aer și au folosit paturile puștilor pentru a dispersa mulțimea studenților care îi atacau pe evrei și magazinele evreiești din București.[4] „Totul pentru Țară" a atras mai mulți susținători decât LANC.[5] Ulterior, ofițerii au început să ia Legiunea mai

[1] Maior Alex. I. Țenescu, „Câteva considerațiuni asupra războiului și în special asupra războiului viitor", *România militară* 74, nr. 3 (martie 1937), p. 39.

[2] Prisăcaru, *În avanpostul luptei pentru supraviețuire*, p. 76.

[3] Armin Heinen, *Legiunea „Arhanghelul Mihail". Mișcare socială și organizație politică*, trad. de Cornelia și Delia Eșianu (București, Humanitas, 2006), pp. 254–256.

[4] Clark, *Holy Legionary Youth*, pp. 37–38; Scurtu, *Pe marginea prăpastiei*, 1, p. 20.

[5] Heinen, *Legiunea „Arhanghelul Mihail"*, p. 385.

în serios, deşi mulţi încă mai credeau că gardiştii erau nişte patrioţi naivi. Un raport al serviciilor de informaţii despre un discurs al Căpitanului, care se lăuda cu lipsa unei platforme politice a legionarilor, l-a făcut pe Antonescu să exclame: „Nu e serios! Nu e posibil să improvizezi nici măcar un program pentru o fermă de familie într-o noapte, darămite pentru un organism atât de vast cum e statul modern."[1] Mulţi ofiţeri făceau parte din elită sau aspirau să facă parte din elită, aşadar li se părea inacceptabilă retorica egalitaristă a Legiunii. Agreau totuşi alte valori legionare, precum disciplina, ierarhia, organizarea, sacrificiul, jurămintele, patriotismul, monarhismul, creştinismul şi anticomunismul.[2] Ofiţerii tineri şi cei de rang mediu, supăraţi pe egoismul ofiţerilor superiori, erau cei mai expuşi să devină simpatizanţi ai Legiunii.[3] Aveau şi un interes concret. Garda de Fier promisese să pună capăt nepotismului şi să-i îndepărteze pe ofiţerii „jidoviţi", ceea ce ar fi deschis o cale către promovarea rapidă. În pofida extinderii anticarlismului şi a legionarismului printre ofiţeri, mulţi dintre ei au rămas fideli carlismului.

Carol al II-lea personifica ordinea socială, susţinea instituţiile liberale şi acoperea armata de onoruri, aşadar corpul ofiţeresc l-a sprijinit atunci când şi-a luat puteri dictatoriale. Partidul Liberal a pierdut alegerile din 1937, în pofida faptului că a obţinut 37% din voturi, deoarece legea din 1926 prevedea că partidul câştigător trebuia să obţină 40% pentru a primi prima parlamentară, adică jumătate din locurile

[1] Citat în Watts, *Romanian Cassandra*, p. 144.

[2] Dana Beldiman, *Armata şi mişcarea legionară. 1927–1947,* Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2002, p. 33.

[3] Ibid., p. 29.

din parlament, ceea ce îi asigura o majoritate confortabilă.[1] Partidul Naţional-Ţărănesc a primit 21% din voturi, iar Totul pentru Ţară, 16%, ceea ce însemna că ar fi putut forma împreună o coaliţie anticarlistă; încheiaseră deja un armistiţiu electoral.[2] Şi Iuliu Maniu, şi Corneliu Codreanu îl urau pe Carol al II-lea, iar Partidul Naţional-Ţărănesc simpatiza cu ţelurile Căpitanului, deşi nu îi plăceau metodele legionare.[3] Carol al II-lea le-a cerut lui Octavian Goga şi lui Alexandru Cuza, liderii Partidului Naţional-Creştin, să formeze un guvern, deşi aceştia nu câştigaseră decât 9% din voturi, doar pentru a evita formarea unui guvern ostil alcătuit din naţional-ţărănişti şi legionari. Partidul Naţional Creştin era o uniune între LANC şi Partidul Naţional Agrar, facilitată cu câţiva ani mai înainte de ideologul nazist Alfred Rosenberg.[4] Octavian Goga, poet ultranaţionalist, l-a ales pe prietenul său apropiat, Ion Antonescu, să-i fie ministru al apărării. Carol al II-lea nu a fost fericit că Antonescu s-a strecurat în această poziţie: „E ultima încercare [de a colabora] cu acest om instabil şi ambiţios."[5] Antonescu cultivase relaţii şi cu Corneliu Codreanu, aşadar nu-şi pusese toate ouăle într-un singur coş.

Guvernul Goga-Cuza a fost pe cât de haotic, pe atât de antisemit, iar în timpul scurtei sale guvernări au fost adoptate mai multe legi care îi lipseau pe evrei de drepturi. Pe 10 februarie

[1] Hitchins, *Rumania*, p. 419.

[2] Nagy-Talavera, *Green Shirts and the Others*, p. 410.

[3] Rebecca Ann Haynes, „Reluctant Allies? Iuliu Maniu and Corneliu Zelea Codreanu against King Carol II of Romania", *Slavonic and East European Review*, 85, nr. 1 (ianuarie 2007), pp. 132–134.

[4] Rebecca Ann Haynes, „Germany and the Establishment of the Romanian National Legionary State, September 1940", *Slavonic and East European Review* 77, nr. 4 (octombrie 1999), p. 705.

[5] Citat în Solonari, *Purifying the Nation*, p. 120.

1938, Carol al II-lea a instaurat dictatura regală, atunci când a apărut posibilitatea ca Partidul Național Creștin să se alieze cu Partidul Totul pentru Țară. Noua constituție din 1938 îi conferea titlul de „conducător" și desființa partidele politice, cu excepția Frontului Renașterii Naționale, format la repezeală, partid pro-carlist ai cărui membri purtau o uniformă specifică. Patriarhul Miron a fost numit prim-ministru.[1] Puțini au fost ofițerii care au deplâns eșecul democrației; de fapt, mulți credeau că era de preferat monarhia autoritară, mai ales într-o Europă amenințată.

Germania nazistă a anexat Austria pe 12 martie, iar apoi Hitler a cerut Cehoslovaciei să îi cedeze regiunea sudetă, provocând o criză. Între timp, în România, Carol al II-lea ordona arestarea lui Corneliu Codreanu. A fost găsit vinovat pentru defăimare și a primit o pedeapsă de șase luni de închisoare, apoi a fost judecat și pentru rebeliune, găsit din nou vinovat și condamnat la zece ani de muncă forțată. Antonescu a fost unul dintre martorii importanți ai apărării la procesul lui Codreanu.[2] După ce a neutralizat legiunea, regele s-a concentrat pe unirea tuturor românilor, chiar și a celor ce aparțineau minorităților, în jurul său, pentru a apăra România Mare, deoarece războiul amenința să izbucnească în Europa. Frontul Renașterii Naționale oferea minorităților o posibilitate de a adera la carlism prin intermediul Comisariatului General pentru Minorități, care garanta drepturile minorităților în limitele organizațiilor lor culturale.[3] Patriarhul Miron nu a abrogat legislația antisemită a guvernului Goga-Cuza, astfel că

[1] Hitchins, *Rumania*, p. 423.
[2] Deletant, *Hitler's Forgotten Ally*, p. 44.
[3] Ancel, *History of the Holocaust in Romania*, p. 46.

225 222 de evrei și-au pierdut cetățenia.[1] Pe 19 septembrie, în plină criză sudetă, Marele Stat Major a prelungit serviciul militar obligatoriu pentru soldații care își terminau stagiul de doi ani, pentru a întări armata română.[2] Acordul de la München, survenit unsprezece zile mai târziu, a evitat războiul; totuși, primul arbitraj de la Viena, din 2 septembrie, a obligat Cehoslovacia să cedeze teritorii către Germania nazistă, Ungaria și Polonia. Franța și Marea Britanie au calmat Germaniza nazistă sacrificându-și un aliat și crescând astfel temerile României că ar fi putut fi următoarea pe listă.

Carol al II-lea a hotărât să pună capăt Mișcării Legionare odată pentru totdeauna. Pe 30 noiembrie, a ordonat ca Corneliu Codreanu și alți treisprezece lideri legionari să fie luați de la închisoarea Jilava și „împușcați în timp ce încercau să evadeze".[3] Viceprim-ministrul Armand Călinescu a arestat alți membri ai Gărzii de Fier. Legiunea a intrat în clandestinitate și s-a spart în facțiuni care se certau între ele pentru succesiunea Căpitanului. Generalul Antonescu a criticat represiunea antilegionară, jucând cartea nemulțumirii anticarliștilor față de tratamentul dur aplicat celor pe care îi considerau niște patrioți dezorientați. Ocupând acum funcția de comandant al Corpului III Armată, el a făcut vizite în închisorile din Chișinău și a susținut că legionarii erau torturați, dar raportul lui a fost respins, iar el a fost destituit.[4] Mulți ofițeri l-au susținut în particular pe Antonescu datorită sentimentelor lor anticarliste și pro-legionare, dar alții au fost neplăcut impresionați. Când sublocotenentul Manolescu

[1] Popa, *Romanian Orthodox Church and the Holocaust*, p. 20.
[2] Midan, *Carol al II-lea și teroarea istoriei*, p. 106.
[3] Heinen, *Legiunea „Arhanghelul Mihail"*, pp. 350–51.
[4] Pantazi, *Cu mareșalul până la moarte*, p. 72; Solonari, *Purifying the Nation*, p. 121.

își arată înclinațiile socialiste vorbind favorabil despre asasinarea lui Codreanu, notează că „Viața mea a devenit mizerabilă. Locotenent-colonelul Procop stătea cu ochii pe mine… iar ceilalți ofițeri îl imitau. În loc de consolare sau simpatie tacită, am primit priviri reci, comenzi răstite și cele mai grele însărcinări… Cel mai rău era că și soldații au devenit obraznici cu mine."[1] El își amintește că ofițerii plănuiau „să piardă puști" ca să le dea gardiștilor, cântau cântece legionare, agățaseră un portret al lui Codreanu în biroul de la regiment, le dădeau recruților pamflete legionare, constituiseră o companie separată din soldați evrei, îi băteau necontrolat pe soldații evrei și îi discriminau pe basarabenii și pe ardelenii din trupă.[2] Ulterior, Manolescu a dezertat în afara granițelor, situația lui devenise foarte rea. Cu toate acestea, ofițerii au continuat să-l sprijine pe Carol al II-lea atunci când o altă criză a amenințat pacea Europeană.

Anexiunile recente ale Germaniei naziste au reprezentat un semnal de alarmă pentru România. La începutul lui 1939, în *România militară* scria: „Războiul a și început. Austria și Cehoslovacia au fost invadate. Deși nu s-au apărat, actul de război s-a consumat."[3] Pe 15 februarie, Ungaria a introdus serviciul militar universal. Apoi, pe 15 martie, Germania nazistă a ocupat teritoriile cehoslovace, iar Ungaria a ocupat Transcarpatia, după ce Slovacia s-a desprins din statul cehoslovac. După patru zile, Carol al II-lea a aprobat mobilizarea parțială, extinzând armata română la 500 000 de oameni. Temându-se de atacuri revanșarde din partea Ungariei sau Bulgariei, Marele Stat Major a concentrat Armata 1 în Transilvania, iar Armata a 2-a în Dobrogea.

[1] Manolescu, *Permitted to Land*, p. 26.
[2] Ibid., pp. 27–30.
[3] General V. Economu, „Războiul care vine", *România militară* 77, nr. 2 (februarie 1939), p. 3

Garnizoanele erau suprapopulate, deoarece țăranii interpretaseră greșit ordinele de mobilizare, jandarmii prea zeloși îi luaseră pe toți bărbații care îndeplineau vârsta, iar rezerviștii patrioți se prezentau fără ordin.[1] Prea puțini au fost cei care s-au sustras de la încorporare, chiar și din rândul minorităților. Sublocotenentul Teodorescu își amintește: „Către miezul nopții, orașul [Sibiu] și cazarma sunt «inundate» de rezerviști. Un singur strigăt răscolește orașul: «Arme, arme! Dați-ne arme!»"[2] Acum, Germania nazistă cerea așa-numitul coridor polonez. În martie, Marea Britanie și Franța i-au dat Poloniei o garanție pentru apărarea suveranității sale, iar în aprilie, Grecia și România au obținut și ele o garanție similară.[3] Înșelăciunea germană părea să fi fost înțeleasă, dar în acel moment a venit șocul anunțului pactului de nonagresiune sovieto-german, pe 24 august, care reconfigura situația. Pe 1 septembrie, Germania nazistă a invadat Polonia, determinând Marea Britanie și Franța să declare război și aruncând Europa în război.

Neutralitatea

România s-a găsit dintr-odată prinsă între Germania și URSS, fără niciun aliat în vecinătate. Pe 4 septembrie, Carol al II-lea a ordonat mobilizarea generală, amplasând Armata a 3-a în Bucovina și Armata a 4-a în Transilvania. Armatele 1 și a 4-a formau Grupul de Armate nr. 1. Invazia sovietică în Polonia, pe 17 septembrie, a determinat schimbarea planurilor. Armand Călinescu, devenit prim-ministru după moartea Patriarhului Miron, declara: „Înaintarea rușilor schimbă

[1] Midan, *Carol al II-lea și teroarea istoriei*, pp. 131–132.
[2] Teodorescu, *Mândria vânătorului de munte*, p. 21.
[3] Haynes, „Romania Policy towards Germany", pp. 123–124.

situația. Pericolul german se îndepărtează. Acum, pe prim-plan este amenințarea rusă."[1] El însă nu va lua parte la ceea ce avea să urmeze. Pe 21 septembrie, nouă membri ai Gărzii de Fier l-au prins într-o ambuscadă și l-au ucis pe Armand Călinescu; la rândul lor, au fost executați pe locul asasinării lui și lăsați câteva zile în stradă, în București, ca avertisment pentru alții.[2] Carol al II-lea a ordonat să fie împușcați câte trei legionari în fiecare județ, dar au mai fost și alții torturați și executați.[3] În ziua următoare, Armata a 4-a a început relocarea în Moldova. Grupul de Armate nr. 1, care cuprindea acum Armatele a 3-a și a 4-a, avea un plan de apărare pe Prut, urmând să renunțe la Basarabia dacă sovieticii atacau, dar regele i-a dat ordin să înainteze către Nistru, deoarece, dacă nu ar fi procedat așa, risca să demoralizeze opinia publică, încurajând revoltele pro-sovietice și dând Moscovei un semnal de indecizie.[4] Armata română număra acum 1,1 milioane de soldați, dar MStM știa că nu putea ține în loc Armata Roșie pentru multă vreme, mai ales dacă armatele ungară și bulgară atacau în același timp.

Invazia URSS în Finlanda a convins mulți români că România ar fi putut rezista, totuși, dacă era atacată. Războiul sovieto-finlandez, început la 30 noiembrie, a dat „un licăr de speranță" unor diplomați români ca Alexandru Cretzianu, deoarece furia pe care a stârnit-o în Europa „ne-a făcut să credem că, măcar acum, Rusia lui Stalin a ajuns să fie văzută în adevărata

[1] Citat în Andreas Hillgruber, *Hitler, regele Carol și mareșalul Antonescu. Relațiile româno-germane (1938–1944)*, ediția a doua, trad. de Maria Alexe, Humanitas, București, 2007, pp. 138–139.

[2] Clare Hollingworth, *There's a German Just behind Me,* Right Book Club, Londra, 1943, p. 33.

[3] Chirnoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei Sovietice*, p. 91.

[4] Prisăcaru, *În avanpostul luptei pentru supraviețuire*, pp. 226–230.

ei lumină și că, în consecință, Sovietele nu vor mai putea beneficia din nou de încrederea sau sprijinul marilor democrații occidentale."[1] Deși, în particular, MStM era sceptic că România ar fi putut repeta succesul armatei finlandeze împotriva Armatei Roșii în „Războiul de iarnă", a încurajat public această încredere prin intermediul propagandei. Primul număr al *Sentinelei,* apărut de Crăciun, avea menirea să-i informeze și să-i amuze pe cei 800 000 de soldați care păzeau granițele pe timpul iernii. Denumirea ziarului era defensivă, se referea la pază și publica scrisorile, poeziile și cântecele soldaților care își exprimau hotărârea de a lupta. *Sentinela* îi eroiza pe finlandezi: „De 45 de zile, într-o țară foarte mică, despre care aproape nu se știa nimic, cu toate că nu e tocmai departe de a noastră, se duce un război care uimește pe toată lumea... Pilda finlandezilor dovedește lumii întregi că atunci când un popor este pătruns de iubire pentru țară și neam, orice încercare de a-l răpune nu reușește."[2] Pe 13 martie 1940, Finlanda a cerut, în sfârșit, pacea, predând o parte din teritoriul ei de la est către Uniunea Sovietică. A devenit repede evident că urma România. Cu doar șaisprezece zile mai înainte, ministrul sovietic al afacerilor externe, Viaceslav Molotov, pusese din nou pe tapet pretențiile sovietice cu privire la Basarabia, iar ziarele sovietice începuseră să condamne opresiunea românească față de locuitorii din Basarabia.[3] Dacă România voia o șansă de a repeta isprăvile finlandezilor, avea nevoie de o frontieră fortificată, așa cum era celebra Linie Mannerheim.

[1] Cretzianu, *Relapse into Bondage*, p. 154.

[2] Editorii, „Războiul din Finlanda", *Sentinela,* 15 ianuarie 1940, p. 6.

[3] Chris Bellamy, *Absolute War. Soviet Russia in the Second World War,* Vintage Books, New York, 2008, p. 90; Karel C. Berkhoff, *Motherland in Danger. Soviet Propaganda during World War II*, Harvard University Press, Cambridge, MA , 2012, p. 194.

Deși propaganda încuraja încrederea în așa numita Linie a lui Carol, frontiera de est a României era practic nefortificată. Marele Stat Major începuse cu întârziere, în primăvară, construirea ei, folosind detașamentele de muncă formate în principal din minorități. Minoritățile erau împărțite în trei grupe. În prima categorie se aflau românii neoprotestanți și ereticii ortodocși și schismatici. În a doua categorie erau minoritățile presupuse a fi prietene, precum cehii, polonezii, iugoslavii și turcii. În categoria a treia erau minoritățile etnice presupuse a fi ostile, precum ungurii, rușii, ucrainenii, bulgarii și evreii.[1] Detașamentele de muncă erau comandate de ofițeri în rezervă, asistați de subofițeri din Categoria 1 și erau formate din soldați din categoriile 2 și 3.[2] În aprilie, 63 de detașamente de muncă, cu 70 000 de soldați, lucrau la diferite fortificații.[3] Pe hârtie, Linia Carol era impresionantă: cazemate, șanțuri antitanc, posturi de observație/comandă, treceri protejate, câmpuri de mine și sârmă ghimpată. În realitate, „digul lui Carol", cum fusese poreclit ironic, era în cea mai mare parte neterminat. Construcția începuse mai devreme și progresase mai mult în Transilvania, cu 316 cazemate terminate, din 510, în luna iunie, comparativ cu 127 din 1 033 în Basarabia și 24 din 498 în Bucovina.[4] Unii funcționari civili și ofițeri raportau deturnări de fonduri sau faptul că se vindeau materiale de construcții.[5] Obiceiul corpului ofițeresc de a sustrage din economiile regimentului murea greu.

[1] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 53, f. 408; AMNR, Fond Comandamentul Militar al Capitalei, dosar 810, f. 238.

[2] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 33, f. 2–4.

[3] Midan, *Carol al II-lea și teroarea istoriei*, p. 194.

[4] Vasile Bărboi et al., eds., *Armata română în vâltoarea războiului*, Editura „Vasile Cârlova", București, 2002, p. 30.

[5] Mihai Pelin, *Săptămâna patimilor (23–28 iunie 1940). Cedarea Basarabiei și a nordului Bucovinei*, Compania, București, 2008, p. 55.

Armata română trebuia să fie cât mai mare pentru a face față Armatei Roșii și, dacă era cazul, armatelor ungară și bulgară, așa că, în vară, s-a mărit până la 1.2 milioane de soldați.[1] Avea 21 de divizii de infanterie, opt divizii de rezervă de infanterie, două divizii de gardă, una de grăniceri, trei de cavalerie și o divizie de rezervă de cavalerie; patru brigăzi mixte de munte și o brigadă de cavalerie din voluntari, plus două de fortificații, o brigadă de coastă și o brigadă moto-mecanizată; cinci regimente de grăniceri, 63 de detașamente de muncă și alte câteva unități. Diviziile de infanterie aveau două regimente de artilerie cu tunuri vechi franțuzești, plus o baterie de tunuri antitanc. Brigăzile mixte de munte aveau patru baterii de artilerie de munte. Brigăzile de cavalerie aveau un regiment călare și un escadron antitanc. Brigada moto-mecanizată avea un regiment de artilerie motorizată. Corpul de armată avea un regiment de artilerie grea motorizată, dotat cu tunuri noi, cehești. Armatele dețineau și o rezervă de artilerie grea trasă de cai, cu un amestec de tunuri vechi și noi.[2] Inspectoratul General al Jandarmeriei fusese transferat de la Ministerul Apărării la Ministerul de Interne în 1931, dar încă mai furniza jandarmi pentru poliția militară, a armatei. Jandarmeria operațională avea treisprezece batalioane de jandarmi, o legiune de jandarmi la căile ferate și un regiment de jandarmi pedeștri (exclusivist din punct de vedere social) în București. Jandarmeria operațională a repartizat câte un batalion de jandarmi la fiecare serviciu pretoral al corpurilor de armată. Pretorul era un funcționar civil cu autoritate în domeniul polițienesc și judiciar. Pretorii militari din Serviciul Pretoral menținеau ordinea

[1] Prisăcaru, *În avanpostul luptei pentru supraviețuire*, p. 233.

[2] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Fourth Axis, Third Ally*, p. 40; Scafeș et al., *Armata română*, pp. 107, 122–124, 130, 152.

în regiune și supervizau curțile marțiale. MStM a mobilizat de șapte ori mai mulți oameni decât avusese vreodată în armata română pe toată perioada interbelică, dar cu costuri mari și cu improvizații financiare.

Marele Stat Major avea dificultăți în a echipa, caza și hrăni această forță masivă. O jurnalistă britanică observa: „Soldații care și-au putut permite au închiriat paturi în casele țărănești; restul dorm în grajduri, în hambare, în adăposturi pentru vite sau sub cerul liber. Nu sunt oferite condiții pentru spălat; aproape toți sunt plini de păduchi. Doar câțiva în preajma Bucureștiului au uniformele complete. Unul are cizme, altul bonetă, un al treilea are pantaloni, iar al patrulea are pușcă."[1] Ea credea că soldații erau „nemulțumiți și nefericiți", dar Grupul de Armate nr. 1 raporta că soldații aveau un moral „excelent". Raportul lăuda un sergent care refuzase mita pentru a lăsa să se desfășoare o adunare sionistă, Regimentul 56 Infanterie pentru că hrănise copiii săraci și Regimentul 8 Artilerie pentru că donase 2 500 de lei pentru construcția unei școli.[2] Mobilizarea generală a fost foarte costisitoare, crescând și mai mult impozitul special perceput încă din 1935 pentru reînarmare. Ofițerii se așteptau ca recruții, în special cei evrei, să completeze golurile din bugete. Soldatul Mihail Sebastian, scriitor evreu din București, nota „rapacitatea militară" a ofițerilor. „Dacă companiei îi lipsește un ham, îl cumpărăm noi. Dacă e nevoie de trei sute de farfurii și trei sute de tacâmuri, le cumpărăm noi."[3] Marele Stat Major i-a mustrat pe comandanți când s-a descoperit că unii dintre ei neglijaseră să distribuie exemplarele din *Sentinela* către soldați, pentru a se asigura că aceștia înțelegeau

[1] Hollingworth, *There's a German Just behind Me*, p. 37.
[2] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 277, f. 214–19.
[3] Sebastian, *Journal*, pp. 265–66.

necesitatea de a-și părăsi casele, de a plăti impozite suplimentare și de a îndura lipsurile.[1]

Cea mai mare provocare pentru Marele Stat Major a fost acea de a găsi ofițeri. Nu toți minoritarii din prima categorie erau încorporați în detașamentele de muncă. George Crișan, un baptist angajat la o bancă din Arad, instruit în iarnă ca sergent în termen, păzea în primăvară, alături de unitatea lui, granița iugoslavă. „Am avut cea mai neobișnuită experiență – să trăiesc într-un șanț sau pe câmpurile de grâu și porumb. Era o primăvară ploioasă… Sute de broaște erau sub picioarele noastre… Îmi amintesc pasajul din Biblie unde am citit că Dumnezeu a trimis broaște pe pământurile lui Faraon."[2] A fost încurajat să intre la școala de ofițeri de artilerie în rezervă, pe care a absolvit-o în vară, chiar înainte de a fi încorporat. Cazul sublocotenentului Crișan nu era unic, armata română trebuind să identifice și să instruiască de urgență potențiali ofițeri. În pofida lunilor de mobilizare, trupele române erau într-o stare de spirit bună și așteptau să apere România Mare

În ajun

La aproape un an de la declanșarea celui de-Al Doilea Război Mondial, România rămăsese neutră, înconjurată din toate părțile de amenințări. Marea Britanie și Franța erau departe și nu făcuseră mai nimic pentru a împiedica împărțirea Poloniei între Germania nazistă și URSS și dispariția acesteia de pe harta Europei. România se temea că ar fi putut avea aceeași soartă. Soldații români erau pregătiți să reziste oricărei amenințări, dar urau comunismul și se temeau de el mai

[1] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 270, f. 36–37.
[2] Crișan, *Amazing life*, pp. 115–116.

mult decât de fascism. Marele Stat Major se aştepta la un atac sovietic, ca acela împotriva Finlandei, şi desfăşurase cea mai mare parte a armatei române în Bucovina şi în Basarabia. Dictatura regală a lui Carol al II-lea se bucura de un sprijin larg. Mişcarea Legionară fusese strivită. Generalul Antonescu era proscris. O treime dintre evreii din România îşi pierduse cetăţenia, dar evreii încă erau luaţi în armată şi singurele lagăre care existau la acel moment erau cele destinate soldaţilor polonezi sau lagărele de refugiaţi civili polonezi, care fugiseră peste graniţă. Războiul-fulger al Germaniei în Franţa, din 10 mai, a pus în mişcare o serie de decizii care au culminat cu ocuparea de către sovietici a estului României. Acest eveniment avea să schimbe totul şi să deschidă drumul României către Războiul Sfânt.

Capitolul 3

1940–1941: de la neutralitate la Axă

Pe 6 ianuarie 1940, de Bobotează, regele Carol ajungea la Chişinău în cadrul unui turneu cu trei opriri la frontierele ameninţate ale României, pentru a le da asigurări românilor că armata era pregătită să apere România Mare. Automobilul lui era escortat de cavalerişti cu sabia trasă, pe drumul spre catedrala unde clericii binecuvântau apa. Regele a asistat la o paradă militară, cu infanterişti alergând, cavaleria galopând şi vehiculele trecând pe lângă ei pentru a demonstra spiritul agresiv. În uniformă completă de luptă, Carol al II-lea a rostit un discurs în care se opunea revendicării Basarabiei, îşi exprima solidaritatea cu minorităţile şi promitea că „niciodată un duşman nu va putea pune piciorul pe ceea ce este sfânt şi veşnic românesc!”[1] Dar, şase luni mai târziu, el a ordonat armatei române să se retragă din nordul Bucovinei şi din Basarabia fără luptă, iar după încă două luni a cedat nordul Transilvaniei şi sudul Dobrogei. Dacă cedarea ulterioară de teritorii către Bulgaria şi Transilvania a fost umilitoare, abandonarea pe neaşteptate a unor teritorii către URSS a fost traumatică. În timpul retragerii, soldaţii români s-au simţit

[1] Regele Carol II, „Cuvântarea M.S. Regelui la Chişinău”, *Sentinela*, 15 ianuarie 1940, p. 1.

prost conduși și trădați de comandanții lor, au fost ridiculizați și chiar atacați de o parte din civili, hărțuiți și umiliți de trupele sovietice. Armata română i-a acuzat imediat pe evrei că erau comuniști fervenți, iar în timpul retragerii i-a luat drept ținte ale represiunii, deși Marele Stat Major a intervenit atunci când violențele antisemite amenințau să scape de sub control. După ce evacuații s-au aflat în siguranță dincolo de noua graniță, publicul i-a reproșat armatei retragerea rușinoasă. MStM a dat vina pe evrei. Carol al II-lea s-a îndreptat către Germania nazistă pentru a salva situația, dar tocmai politica de reorientare către Axă îl va pune în situația de a-și pierde coroana. Privind retrospectiv, ocupația sovietică în nordul Bucovinei și în Basarabia a fost începutul de facto al Războiului Sfânt al României împotriva presupusei amenințări iudeo-bolșevice.[1]

Românii s-au reunit sub un nou monarh, regele Mihai I, și un nou *conducător*, generalul Antonescu, care promisese că va restaura România Mare, dar declarase că, înainte de asta, „trebuie să ștergem rănile, să-i adunăm puterile, să-i ridicăm onoarea și să-i asigurăm viitorul."[2] Inițial, a părut că România ar fi putut deveni un stat fascist, dar Antonescu a ținut atent echilibrul pe o frânghie politică subțire și a dejucat eforturile Legiunii de a pune mâna pe putere. Sub conducerea lui, România s-a alăturat Axei. Antonescu ura Ungaria și era hotărât să recâștige Transilvania de Nord, chiar prin forță dacă era necesar, dar disprețuia și mai mult iudeo-bolșevismul și intenționa să spele onoarea rănită a armatei române recucerind nordul Bucovinei și Basarabia. El credea că un război între Germania nazistă și URSS era inevitabil și că acesta i-ar

[1] Axworthi, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 14.
[2] Teodorescu, *Mândria vânătorului de munte*, p. 28.

fi permis României să-și ia revanșa împotriva sovieticilor și să câștige sprijinul lui Hitler împotriva Ungariei. Antonescu nu era nici pe departe singurul care gândea așa. Oamenii care s-au alăturat regimului său – inclusiv foști carliști și foști legionari – mulți lideri din partidele Liberal și Național-Țărănesc, în continuare desființate, și practic întreg corpul ofițeresc credeau în această evoluție a evenimentelor. Și majoritatea românilor de rând era de acord ca regimul Antonescu să acorde prioritate amenințării sovietice, în virtutea credințelor lor ideologice, întărite de propagandă. Alianța cu Germania nazistă a radicalizat politicile antisemite ale României, ducând violența antisemită la un nivel și mai mare decât anterior. Dacă nu Antonescu, ci Carol al II-lea ar fi fost conducătorul, e posibil ca România să nu se fi implicat atât de mult în efortul de război al Germaniei naziste, inclusiv în Soluția Finală a lui Hitler, dar, după ultimatumul sovietic, o astfel de cale nu mai părea posibilă.

Ultimatumul sovietic

Capitularea Franței a determinat URSS să activeze protocolul secret al pactului de neagresiune germano-sovietic, care plasa Basarabia în sfera de influență sovietică. Ministrul sovietic al afacerilor externe, Molotov, i-a înmânat ambasadorului Gheorghe Davidescu un ultimatum, la ora 10 a.m., pe 26 iunie 1940. În mod previzibil, el cerea ca România „să înapoieze Basarabia Uniunii Sovietice cu orice costuri", dar, în mod neașteptat, mai cerea și „partea de nord a Bucovinei, în frontierele sale, potrivit hărții anexate."[1] Linia groasă trasată cu

[1] Citat în Dinu C. Giurescu, *Romania in the Second World War (1939–1945)*, trad. de Eugenia Elena Popescu, Columbia University Press, New York, 2000, p. 21.

creionul care marca noua hartă lăsa în suspensie soarta precisă a mai multor oraşe.[1] Molotov a insistat ca un răspuns să fie dat în şaptesprezece ore, în caz contrar urmând să aibă loc invazia Armatei Roşii. Pe 27 iunie, la ora 4 a.m., Marele Stat Major a alertat Grupul de Armate nr.1, potrivit cu ceea ce se stabilise anterior, că „trebuie să se desprindă clar pentru sovietici hotărârea noastră fermă că ne vom bate dacă vom fi atacaţi."[2] Douăzeci de divizii de infanterie şi trei de cavalerie aparţinând Grupului de Armate nr.1, plus o brigadă mixtă de munte aveau de înfruntat forţele Districtului Militar sovietic Kiev, patruzeci şi şase de divizii de infanterie (inclusiv motorizată) şi zece divizii de cavalerie, plus unsprezece brigăzi de tancuri, la care se adăuga superioritatea aeriană sovietică.[3] În pofida acestor cifre, unii lideri români credeau că România ar fi putut, asemeni Finlandei, să blocheze invazia sovietică. Davidescu declara: „Nu mă îndoiesc un moment că rezistenţa noastră ar putea paraliza forţele sovietice, care se sprijinesc în bună parte pe legendă şi sunt conduse de «ofiţeri» incompetenţi."[4] Totuşi, la Consiliul de Coroană convocat în regim de urgenţă, ministrul apărării, Ioan Ilcuş, şi şeful Marelui Stat Major, generalul Florea Ţenescu, au insistat pe numărul sovieticilor, pe faptul că fortificaţiile româneşti nu erau terminate, pe presiunea germană pentru a le satisface cererile sovieticilor şi pe intervenţia probabilă a Bulgariei şi Ungariei pentru a demonstra că rezistenţa era inutilă.[5] Când s-au întrunit din nou,

[1] Cretzianu, *Relapse into Bondage*, p. 178.

[2] Citat în Pelin, *Săptămâna patimilor*, pp. 40–42.

[3] Prisăcaru, *În avanpostul luptei pentru supravieţuire*, p. 356; Bellamy, *Absolute War*, p. 90.

[4] Citat în Midan, *Carol al II-lea şi teroarea istoriei*, p. 266.

[5] Prisăcaru, *În avanpostul luptei pentru supravieţuire*, p. 358; Cretzianu, *Relapse into bondage*, p. 180.

nouăsprezece miniştri ai Cabinetului au votat pentru acceptarea ultimatului sovietic, şase s-au opus şi a existat şi o abţinere.[1] Molotov i-a acordat României doar patru zile pentru evacuare, în vreme ce forţele sovietice avansau.

După lunile de discursuri belicoase, decizia lui Carol al II-lea de a nu lupta i-a şocat pe români. Generalul Nicolae Ciupercă, comandantul Armatei a 4-a din Basarabia, a explicat că nu se făcuseră planuri de retragere deoarece „nu s-a primit nicio indicaţie, oricât de vagă, asupra unei eventuale retrageri."[2] Pe 28 iunie, la ora 2 a.m., primele unităţi sovietice au trecut frontiera, întâmpinate cu foc, în unele locuri, de unităţi ale armatei române. Marele Stat Major şi-a transmis ordinele la ora 4 a.m.: Grupul de Armate nr.1 trebuia să evacueze Basarabia până pe 2 iulie, ora 12 p.m., şi să formeze defensiva pe Prut; Cernăuţi, Chişinău şi Cetatea Albă urmau a fi evacuate până la ora 7 p.m. şi predate (de către primari şi comandanţi) la ora 8 p.m., pe 28 iunie; iar comandanţii români trebuiau să se coordoneze cu cei sovietici pentru a evita incidentele. Ordinele vagi lăsau mult loc pentru improvizaţii ce aveau să ducă la haos.[3] Maiorul Nicolae Ciobanu, ofiţer de stat major la Corpul III, îşi aminteşte că ordinul „a căzut între noi ca un trăsnet".[4] Mai mult, mulţi comandanţi nu au primit ordinul decât la prânz, iar unităţilor le-a luat ore întregi să împacheteze, ceea ce a făcut ca multe dintre ele să nici nu fi început retragerea la orele amiezii.[5] Soldatul Weiss îşi aminteşte că s-a trezit din somn în zgomotul căruţelor şi al automobilelor. „În mod normal era linişte în

[1] Bărboi et al., *Armata română în vâltoarea războiului*, p. 31.

[2] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 381, f. 289.

[3] Midan, *Carol al II-lea şi teroarea istoriei*, pp. 270–271.

[4] Citat în Pelin, *Săptămâna patimilor*, p. 106.

[5] AMNR, Fond Secţia II Informaţii, dosar 982, f. 116.

Ismail [un oraș de la Dunăre]. Gazda noastră, soția unui ofițer român, ne-a spus: «Rușii au trecut granița. Armata noastră are patru zile ca să plece din Basarabia».”[1] Constantin Mihalcea, un sublocotenent aflat pe Nistru lângă Soroca, a primit ordinul ca bateria lui să asigure ariergarda unei trupe de cavalerie, ceea ce l-a făcut să spună în glumă „fac istorie”, deoarece artileria proteja cavaleria, iar nu invers. Coloanele lui încărcate cu material greu au plecat, în cele din urmă, la ora 2 p.m.[2] Unitățile românești au luat cu ele ce au putut, jefuind adeseori negustorii locali, apoi au fugit panicate către graniță, urmărite din spate de unitățile sovietice.

Obiectivul inițial al Districtului Militar Sovietic Kiev era acela de a ocupa nordul Bucovinei și nordul Basarabiei și de a securiza capetele de pod de pe Nistru, în Basarabia centrală și de sud. Unitățile sovietice au trecut pur și simplu granița, pe jos sau cu mașinile, în Bucovina, obligând Armata a 3-a, condusă de generalul Iosif Iacobici, să se retragă spre sud. În Cernăuți, refugiații se înghesuiau în stațiile de tren, simpatizanții pro-sovietici sărbătoreau, iar soldații s-au apucat de jefuit și de băut. Când cineva a escaladat clădirea primăriei și a smuls de pe ea tricolorul românesc pentru a pune în loc steagul roșu sovietic, un soldat l-a împușcat mortal.[3] Căpitanul Epifanie Cozărăscu își amintea: „După orele de prânz, a început a se face auzit, din ce în ce mai aproape, sinistrul huruit al tancurilor sovietice.”[4] Un ultim tren supraaglomerat a plecat din Cernăuți la 2 p.m., iar forțele sovietice au ocupat orașul trei ore mai târziu. Între timp, trupele sovietice traversaseră un pod la Hotin și construiseră două poduri de pontoane peste Nistru, la Moghilev și

[1] Wieland, *Bessarabian Knight*, p. 20.
[2] Constantin Mihalcea, interviu dat autorului, Brăila, 2012.
[3] Giurescu, *Romania in the Second World War*, p. 24.
[4] Citat în Bărboi et al., *Armata română în vâltoarea războiului*, p. 32.

Iampol, pentru a prelua controlul asupra capului de pod din nordul Basarabiei.[1] Armata a 4-a s-a retras inițial către vest, spre Moldova, dar unitățile motorizate sovietice au început să controleze podurile cele mai importante peste Prut la ora 12.30 a.m., așadar la ora 1 a.m., Grupul de Armate nr.1 i-a dat ordinul să se întoarcă spre sud, spre Dobrogea. Forțele sovietice și-au asigurat toate micile poduri peste Nistru, până la Cetatea Albă, pe coasta Mării Negre, oraș în care manifestațiile pro-sovietice au început în cursul după-amiezii. Concomitent, coloanele sovietice s-au îndreptat spre Bălți, în sudul Basarabiei.[2] Încă având drept direcție vestul, coloana lui Constantin Mihalcea a ajuns la Bălți la ora 4 p.m.: „Norocul a fost că cunoșteam orașul Bălți foarte bine.” Bateria lui a străbătut străzile orașului fără incidente, dar, odată ajunși la drumul național, au întâlnit „o linie de populație care s-a abătut asupra mea”, rănind câțiva dintre caii aflați în galop. Ajuns la Sculeni, Mihalcea a constatat că trupele sovietice blocau podul. El le-a ordonat oamenilor săi să galopeze direct spre inamic, jucându-se de-a șoarecele și pisica, dar reușind ca bateria lui să treacă nevătămată. Alte unități românești nu au fost la fel de norocoase și au fost dezarmate înainte de a fi lăsate să-și continue retragerea.

Incidentele dintre trupele românești și cele sovietice au început să se înmulțească. Spre seară, Armata a 3-a s-a oprit, iar situația a devenit tensionată, deoarece nimeni nu știa poziția exactă a noii granițe. Soldații români au tras asupra trupelor sovietice care se rătăciseră spre Rădăuți, întorcându-le din drum.[3] Pe 29 iunie, la ora 4 a.m., vehiculele blindate sovietice

[1] AMNR, Fond Corpul de Cavalerie, dosar 124, f. 255.
[2] Pelin, *Săptămâna patimilor*, p. 197.
[3] Florica Dobre, Vasilica Manea și Lenuța Nicolescu ed., *Anul 1940. Armata română de la ultimatum la dictat. Documente*, vol. 1, Editura Europa Nova, București, 2000, p. 94.

au intrat în Herța, dar soldații români au crezut că era o greșeală, fiindcă orașul și regiunea din jur, zonă cu relieful mai ridicat spre Cernăuți, erau parte a Vechiului Regat. Trupele sovietice, despre care se presupunea că erau ghidate de evrei locali, i-au ordonat căpitanului Ioan Boroș, comandantul unei baterii a Regimentului 16 Artilerie, să se predea.[1] El, sublocotenentul Alexandru Dragomir și doi soldați s-au apropiat pentru tratative. Un raport susține că aveau mâinile ridicate în sus, dar un martor ocular spune că Dragomir a tras în aer pentru a-i intimida pe sovietici, așa cum se mai întâmplase și altă dată, însă de această dată sovieticii au răspuns cu foc, omorând ambii ofițeri și pe soldatul Iancu Solomon.[2] În mod ironic, printre primele victime care rezistaseră Armatei Roșii s-a aflat un soldat evreu. Pe măsură ce ziua înainta, sovieticii au ignorat propunerea românească de a crea „zone de evacuare", în scopul de a evita incidente similare. Unitățile sovietice motorizate au ajuns la Chișinău dimineață, ocupând Basarabia centrală, iar trupele sovietice aeropurtate au aterizat la Bolgrad, în sudul Basarabiei – cei 1 200 de oameni ai detașamentului Gudarevici au aterizat pe aeroporturi sau au coborât cu parașuta.[3] Apariția subită a trupelor sovietice aeropurtate l-a îngrozit pe generalul Athanasescu, care era atunci comandantul Corpului de Cavalerie și care s-a grăbit să traverseze Dunărea spre Galați, unde a relatat povești de groază despre „amenințările teroriste".[4] Furios, generalul Ciupercă i-a ordonat să se întoarcă și să-l convingă pe comandantul trupelor sovietice aeropurtate, colonelul I.I. Gudarevici, să redeschidă

[1] USHMM, RG-25.003M, rola 382, cadre 118–19.
[2] Bărboi et al., *Armata română în vâltoarea războiului*, p. 31.
[3] AMNR, Fond Corpul de Cavalerie, dosar 124, f. 257.
[4] Ibid., dosar 87, f. 66–67.

traficul feroviar prin Bolgrad pentru a se putea evacua soldații, civilii refugiați și bunurile. Aceste incidente au sporit și mai mult panica românilor în legătură cu o coloană a cincea condusă de evrei în spatele frontului.

Unitățile românești raportau că erau atacate de bande comuniste formate și evrei, minoritari și „delincvenți români."[1] Generalul Ciupercă susținea: „Populația orașelor și târgurilor ne este complet ostilă, spre deosebire de aceea a satelor, tristă și binevoitoare."[2] Deși acest raport reflecta prejudecățile sale față de ruși și de evrei, concentrați în zonele urbane, târgurile și orașele populate cu muncitori au fost, în general, mai periculoase pentru retragerea armatei române decât satele populate cu țărani români și ucraineni. Un convoi de autobuze a fost prins într-o ambuscadă la Soroca, pe 28 iunie, incidentul soldându-se cu patru morți; o investigație ulterioară, părtinitoare, a învinovățit un grup de avocați evrei comuniști.[3] Elvera Reuer, o femeie de etnie germană din orașul Arciz, din sudul Basarabiei, a fost martora unui atac asupra soldaților români care se retrăgeau. Pe 30 iunie, ea și prietena ei, împreună cu alte femei germane, care veniseră să se uite „din curiozitate", au găsit etnici ruși și evrei care îi așteptau cu steagurile fluturând pe soldații sovietici, la gara din Arciz, după ce se răspândise zvonul sosirii iminente a Armatei Roșii.[4] Soldații români încărcau în căruțe bunuri jefuite din magazinele germane și evreiești. A sosit un tren; dar numai un număr mic de „partizani" au sărit din el, au distribuit puști și au dispărut.

[1] Midan, *Carol al II-lea și teroarea istoriei*, p. 276.
[2] Citat în ibid., p. 277.
[3] Pelin, *Săptămâna patimilor*, p. 219.
[4] Marjorie Knitte, *The Last Bridge. Her Own True Story, Elvera Ziebart Reuer,* Midstates Printing, Aberdeen, SD, 1984, p. 52.

Pe când mulțimea dezamăgită se împrăștia, cineva a tras și a rănit un soldat român.[1] Seara, soldații Armatei Roșii au sosit în sfârșit, inundând străzile Arcizului cu tancuri și camioane, plus căruțele încărcate cu bunuri pe care le jefuiseră la rândul lor după ce interceptaseră vagoanele de tren românești.[2] Rapoartele românești au descris imediat astfel de atacuri minore, venite din partea unor localnici nemulțumiți, ca niște ambuscade realizate de bande comuniste numeroase.

Unitățile românești au raportat și că au fost dezarmate și umilite de unitățile motorizate sovietice. Soldații sovietici i-au tratat astfel pe ofițerii români, în care vedeau niște exploatatori capitaliști, dar s-au purtat amiabil cu soldații români, încurajându-i chiar să participe și ei la umilirea ofițerilor, batjocorindu-i și scuipându-i pe aceștia din urmă și smulgându-le epoleții de la uniforme.[3] Astfel de degradări au fost deosebit de umilitoare pentru onoarea ofițerilor români de carieră. Când trupa căpitanului Ioan Iepure din Regimentul 3 Călărași a fost încercuită și dezarmată, Iepure și locotenentul lui au fost umiliți de soldații inamici și de localnici. După ce a fost eliberat, Iepure s-a sinucis.[4] Și căpitanul Arnold Hansenhöhrl din Regimentul 10 Vânători s-a sinucis după „vexații" similare și după ce compania lui a fost dezarmată.[5] Aceste sinucideri au fost popularizate de Marele Stat Major pentru a inflama furia împotriva sovieticilor. Unitățile românești recrutate din Basarabia au înregistrat mari rate de dezertări atunci când erau interceptate de coloanele sovietice. Corpul III a dat instrucțiuni pentru „comandanții

[1] Ibid., p. 53.
[2] Ibid., p. 56.
[3] Cretzianu, *Relapse into Bondage*, pp. 184–185.
[4] Pelin, *Săptămâna patimilor*, p. 121.
[5] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 272, f. 120.

tuturor regimentelor, [care] vor dispune retragerea muniției distribuite soldaților basarabeni", deoarece nu avea încredere în aceștia.[1] Ofițerii le-au promis soldaților că li se va da voie să se întoarcă acasă după ce vor ajuta la evacuare, dar mulți au dezertat și în aceste condiții. Soldatul Weiss, care încărca vapoare în Ismail, a găsit scuze pentru a evita evacuarea până când, în cele din urmă, la 29 iunie, a decis să dezerteze. El și alți unsprezece etnici germani s-au strecurat pe furiș, la căderea întunericului, târându-se peste câmpuri, până când au găsit un loc suficient de sigur ca să poată merge în picioare. „Nu ne simțeam mândri că eram dezertori din propria țară."[2] Dacă o unitate românească era oprită de o unitate sovietică motorizată, ofițerii sovietici le cereau soldaților români să plece acasă. Un ofițer raporta: „Toți soldații basarabeni, care cum aruncau armele jos, luau cu ei tot echipamentul cu care erau echipați, ba chiar luau căruțe cu cai, încărcând bagaje ale ofițerilor și soldaților din Regat, le puneau în căruțe și plecau cu toții la casele lor din Basarabia."[3] După ce au ajuns în Moldova, soldații din Regimentul 6 Roșiori au cerut să li se dea drumul acasă, lăsând pe loc doar ofițerii și o mână de recruți din Vechiul Regat.[4] Pentru alții, alegerea între casă și națiune a fost mai dificilă. Locotenentul Ștefan Airinei își amintește: „Fiecare dintre ei, gîndesc, trebuie să decidă singur dacă rămîne aici sau trece Prutul împreună cu noi. [...] Simțeam aproape fizic durerea ce-mi rupea inima. Ce moment istoric trăiam... Cei din 1812, cînd Basarabia fusese răpită [României de către Rusia] întîi și întîi, la fel l-au simțit?"[5]

[1] Citat în Pelin, *Săptămâna patimilor*, p. 121.
[2] Wieland, *Bessarabian Knight*, pp. 22–25.
[3] Citat în Midan, *Carol al II-lea și teroarea istoriei*, p. 277.
[4] Dobre, Manea și Nicolescu, *Anul 1940*, 1, pp. 156–160.
[5] Citat în Pelin, *Săptămâna Patimilor*, p. 131.

Românii au arătat în dese rânduri multă simpatie pentru basarabenii care rămăseseră, dar foarte puțină pentru minoritari, în special evrei.

Credința soldaților în amenințarea iudeo-bolșevică a însemnat că le-au arătat evreilor un oprobriu special și au început să împuște evrei sub presupusa acuzație că erau comuniști. Rapoartele armatei vorbeau despre basarabeni în doliu, minorități pasive și evrei ostili în mod activ.[1] Evreii erau acuzați că se purtaseră ca niște comuniști „chiar înainte" de sosirea sovieticilor: purtau cocarde roșii, blocau trenurile, murdăreau steagul românesc, pângăreau biserici, atacau funcționari civili români și îi terorizau pe basarabeni.[2] Într-adevăr, câteva grupuri evreiești de auto-apărare au afișat panglica roșie și câțiva evrei s-au alăturat mulțimilor care îi umileau pe ofițerii români.[3] Totuși, fantezia antisemită a alimentat isteria anticomunistă, transformând-o într-un mit al trădării iudeo-comuniste, adoptat de români. Relatările comandanților despre ciocnirile cu evrei comuniști au început din ziua a doua a retragerii. Regimentul 11 Călărași susținea că a respins o bandă de comuniști în preajma orașului Bălți, lăsând „câțiva evrei morți și răniți".[4] Generalul Constantin Pantazi relata că, atunci când Divizia 3 Cavalerie s-a îndreptat spre vest ca să evite infanteria parașutată la Bolgrad, a fost atacată de „comuniști/teroriști" pe când traversa Prutul și a ripostat cu focuri de armă care au dus la moartea a zece până

[1] Solonari, *Purifying the Nation*, p. 161.

[2] Dobre, Manea și Nicolescu, *Anul 1940*, 1, pp. 63–64.

[3] Don Levin, *The Lesser of Two Evils. Eastern Europe Jewry under Soviet Rule, 1939–1941*, trad. de Naftali Greenwood, Jewish Publication Society, Philadelphia, 1995, p. 38.

[4] Citat în Midan, *Carol al II-lea și teroarea istoriei*, p. 280.

la cincisprezece localnici.[1] Generalul Mihai Racoviță credea că, în vreme ce Divizia 2 Cavalerie traversa sudul Basarabiei, „camioane închise ce transportau probabil bandele de teroriști, care, împreună cu evreii, agitau populație [sic] din satele prin care trebuiam să trecem și pregăteau atacurile și jafurile coloanelor și trenurilor."[2] Armata română rechiziționase cai și căruțe de la localnici, acestea fiind adesea încărcate cu bunuri rezultate din jaf, astfel că țăranii (printre care se numărau mulți basarabeni) s-au organizat ca să ceară înapoi ceea ce considerau a fi proprietatea lor de drept. Comandantul Regimentului 6 Roșiori raporta: „[Țăranii] s-au adunat pe marginea drumului și la intrarea în pădure, ca o sălbăticiune care își aștepta prada, așteptau tancurile sovietice să vină și să dezarmeze unitățile noastre."[3] Soldații se consolau dând vina pe evrei și pe comuniști pentru manifestările lipsei de loialitate a minorităților și, în mod special, a basarabenilor. După retragere, MStM le-a ordonat comandanților să adune dovezi despre „abuzurile săvârșite contra elementelor armatei, Statului și populației civile de către populația evreiască și comunistă sub protecția, ori la îndemnul armatei URSS."[4] Comandanții erau chiar foarte dornici să transmită Marelui Stat Major exact ceea ce acesta voia să audă.

Pe 30 iunie, ambasadorul Davidescu l-a convins pe ministrul de externe Molotov să amâne termenul de evacuare cu o zi. Generalul Ciupercă a ordonat Armatei a 4-a să salveze cât mai mult material cu putință și să formeze ariergărzi puternice, conduse de ofițeri curajoși, pentru a beneficia la maximum de

[1] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 209, f. 7–11.

[2] Ibid., f. 4–7.

[3] Citat în Solonari, *Purifying the Nation*,p. 163.

[4] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 135, f. 2, 7.

termenul convenit. De asemenea, sublinia el, „orice încercare de rebeliune a populației va fi sancționată ca atare", autorizând prin aceasta executarea sumară a presupușilor rebeli.[1] În ziua următoare, unitățile românești au înregistrat un succes limitat în încetinirea înaintării sovietice. Locotenentul Ion Iliescu, care conducea Regimentul 2 Dorobanți, a ridicat o baricadă și a oprit cu curaj o coloană sovietică.[2] Totuși, acesta a fost un succes izolat, iar unitățile motorizate sovietice au putut găsi repede rute alternative pentru a ocoli astfel de obstacole. De asemenea, comandanții sovietici erau necooperanți. Generalul Athanasescu s-a întors de la Galați la Bolgrad pentru a negocia eliberarea trenurilor. Colonelul Gudarevici a pretins că nu știa de nicio prelungire a termenului de retragere, iar apoi și-a luat înapoi promisiunea de a debloca unele dintre trenuri.[3] Armata a 4-a a trecut la minarea podurilor pe Prut și pe Dunăre, deoarece Ciupercă se temea că URSS ar fi putut încerca să treacă în Moldova. Teama românilor că trupele sovietice ar fi putut să nu se oprească și rapoartele despre bandele de evrei comuniști au contribuit la explozia violenței antisemite în Moldova.

Masacru și pogrom

Pogromurile izbucnesc de obicei atunci când statul este slab.[4] Situația din orașele de frontieră așa cum erau Rădăuți, Dorohoi, Iași și Galați, care aveau toate mari comunități evreiești, a scăpat rapid de sub control. Gheorghe Ioniță, un elev de liceu din

[1] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 309, f. 103.

[2] Bărboi et al., *Armata română în vâltoarea războiului*, p. 33.

[3] AMNR, Fond Corpul de Cavalerie, dosar 87, f. 87–91.

[4] John Doyle Klier, *Russians, Jews, and the Pogroms of 1881–1882*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, pp. XIII, 18–25.

Iași, care se afla acum la cincisprezece kilometri de frontieră, își amintea: „Vestea că rușii au trecut granița înainte de termenul stabilit chiar de ei a stârnit indignare și panică. Se vor opri la Prut? Sau vor trece mai departe spre Siret? Scepticismul și frica făceau ravagii."[1] Mai mult, soldații frustrați și refugiații înspăimântați s-au înghesuit în orașe, aducând cu ei povești de groază despre evrei care violau femei, bande comuniste care îi atacau pe refugiați, evrei torturând preoți și alte atrocități sovietice. Ziarele relatau că evreii organizau manifestări pro-sovietice, aruncau cu pietre în soldații care se retrăgeau și comiteau tot felul de crime perfide.[2] Aceste orașe erau inundate de oameni din nordul Bucovinei și din Basarabia, care deveniseră deodată emigranți și voiau să ajungă în țara lor de origine înainte ca granițele să se închidă. Soldați furioși, localnici panicați, refugiați înspăimântați și emigranți anxioși formau un amestec volatil care amenința să depășească autoritățile din Moldova și sudul Bucovinei, pe măsură ce violența antisemită a escaladat.

Pe 30 iunie, un masacru a izbucnit la Galați, unde generalul Ciupercă stabilise comandamentul Armatei a 4-a. Oraș-port de la Dunăre, cu o sută de mii de locuitori, dintre care 13 000 erau evrei, s-a umplut de refugiați, un amestec de funcționari civili din Vechiul Regat, moșieri sau liberi profesioniști bogați din zonă (inclusiv minoritari), basarabieni săraci care se îndreptau către vest și emigrați, majoritatea evrei și alte minorități, dar și basarabeni care se îndreptau către est.[3] Autoritățile îi considerau pe emigranți, în special pe evrei, ca fiind comuniști. Luarea Bolgradului de către parașutiștii

[1] Citat în Bărboi et al., *Armata română în vâltoarea războiului*, p. 34.

[2] Ancel, *History of the Holocaust in Romania*, pp. 72–73.

[3] AMNR, Fond Secția II-Informații, dosar 941, f. 15.

sovietici crease un blocaj de două mii de persoane în gara din Galați.[1] Comandantul unității de jandarmi, invocând motive de securitate, o ordonat ca evreii să se separe și să meargă pe un câmp pustiu, unde urmau să fie păziți până când se relua traficul pe calea ferată. Relatările sunt contradictorii, dar aproximativ o mie de bărbați, femei și copii au fost lăsați expuși, fără apă și mâncare, în căldura înăbușitoare până după-amiaza târziu. Mulțimea a devenit agitată și a cerut să i se dea drumul. Deodată, a răsunat un foc de pistol, tras probabil de vreun ofițer care voia să-i intimideze pe evrei, ceea ce i-a determinat pe jandarmii nervoși să tragă fără nicio discriminare.[2] Împușcăturile i-au panicat pe oamenii din gara aflată în apropiere, iar situația s-a înrăutățit atunci când un alt ofițer a decis să tragă în aer pentru a calma mulțimea.[3] Între timp, câțiva evrei au scăpat și au fost urmăriți de jandarmi, care strigau că lunetiști evrei comuniști trăseseră în ei din casele învecinate și cărora li s-au alăturat curând și civili. Un negustor le-a spart capetele unor evrei care se furișaseră în magazinul lui pentru a se ascunde.[4] Rapoartele inițiale vorbeau despre un masacru care a durat o oră, ca urmare a unei încercări de rebeliune iudeo-comunistă, așa că Ciupercă a întors din drum două batalioane care plecaseră să potolească o altă presupusă tulburare iudeo-comunistă dincolo de fluviu, la Reni, unde soldații au ucis de asemenea zeci de evrei.[5] O anchetă de după război vorbește de 400 de morți, dar la acel moment, Radio Sofia

[1] Ibid., f. 49, 57; ACNSAS, Fond Documentar, dosar 4087, f. 64.

[2] ACNSAS, Fond Documentar, dosar 4087, f. 41.

[3] Ibid., f. 134.

[4] Ibid., f. 180.

[5] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 381, f. 299; AMNR, Fond Secția II-Informații, dosar 941, pp. 16, 26, 56.

relata despre 280 de evrei uciși în „bătălie" la Galați.[1] Chiar când se difuza la radio această știre, pe 1 iulie, un alt pogrom avea loc într-un alt oraș, mult mai la nord.

Ziua începuse sumbru la Dorohoi, deoarece căpitanul Boroș și soldatul Solomon urmau să fie îngropați, după ce trupurile le fuseseră aduse din Herța. Orașul cu 15 800 de locuitori, dintre care 5 800 evrei, se afla acum la douăzeci de kilometri distanță de graniță, în Bucovina. În interbelic, era un fief al LANC, apoi al Legiunii.[2] Regimentele 8 Artilerie, 3 Grăniceri și 29 Infanterie (ultimul fiind un regiment local, cu mulți evrei în rândurile sale) erau toate adunate în oraș. Soldații și refugiații vorbeau înspăimântător despre comuniștii din „coloana a cincea". Martorii au susținut ulterior că soldații au marcat casele creștinilor cu litera C sau le-au spus creștinilor să pună cruci și icoane la ferestre, dar se pare că acesta a fost un zvon răspândit după evenimente.[3] Dorohoiul a rămas calm până la ora 2 p.m., când a răsunat salutul gărzii de onoare în cimitirul evreiesc. Regimentul 29 Infanterie trimisese la înmormântarea lui Solomon zece soldați evrei sub comanda unui subofițer creștin. Unii au afirmat ulterior că legionarii au tras focuri de armă pentru a da semnalul stabilit dinainte, dar nu pare plauzibil. Zgomotul a atras în mod nedorit atenția unor soldați din Regimentul 3 Grăniceri, aflați în apropiere. Când soldații evrei au iești din cimitir, au

[1] AMNR, Fond Secția II-Informații, dosar 941, f. 13.

[2] J. Alexandru et al., eds., *Martiriul evreilor din România, 1940–1944. Documente și mărturii,* Editura Hasefer, București, 1991, p. 36; Ancel, *History of the Holocaust in Romania*, p. 75.

[3] Carp, *Holocaust in Romania*, p. 239. Zvonurile despre simpatizanții LANC care puneau „semne albastre" pe case și care despre pogromuri care u avuseseră loc erau obișnuite printre evreii din Estul României în anii interbelici; vezi Dumitru, *State, Antisemitism, and Collaboration in the Holocaust*, pp. 88–89.

fost opriți de un ofițer care comanda un pluton de grăniceri, care a ordonat ca evreii să fie dezarmați și împușcați ca agenți comuniști. Grănicerii au început să caute și să ucidă și alți evrei presupuși a fi comuniști, începând cu opt femei, trei copii și un bătrân aflați în capela funerară.[1] Pogromul s-a răspândit atunci când soldații înnebuniți au atacat evrei, au jefuit magazine, au intrat cu forța în case și au ucis pe oricine li se părea suspect. Dentistul George Brăilescu-Gotlieb a auzit, în vreme ce trata un pacient, împușcături care s-au îndesit rapid. Deodată, soldații au intrat în cabinetul lui și l-au scos în stradă, conducându-l cu lovituri de pat de pușcă spre un sediu improvizat într-o școală evreiască, unde erau adunați pentru interogatoriu alți 25 de evrei.[2] Au fost acuzați că au tras asupra soldaților. O grupă de mitraliori, care aștepta ordinul de a trage, aștepta afară, iar în jurul lor se aflau deja cadavre; dar, după ce la percheziție, nu s-au descoperit arme „sau ceva compromițător", prizonierii au fost eliberați.[3] Brăilescu-Gotlieb a avut noroc, date fiind obiectele care erau considerate dovezi compromițătoare ale activității în „coloana a cincea": aparate de radio, cărți „comuniste", textile de culoare roșie (se presupunea că sunt folosite pentru semnalele către piloții sovietici) sau sârmă (interpretată ca rețea radio improvizată).[4] Patrula Regimentului 29 Infanterie, trimisă ca să investigheze evenimentul, a fost pe punctul de a-și vedea și ea soldații evrei împușcați, dar ofițerul ei a prevenit un nou fratricid militar. În următoarele trei ore s-au comis crime bestiale: bărbi smulse, urechi tăiate pentru bijuterii, sâni tăiați, organe genitale mutilate. O furtună subită

[1] Carp, *Holocaust in Romania*, p. 240.
[2] Alexandru, *Martiriul evreilor din România*, p. 37.
[3] Ibid., p. 38.
[4] Ibid., p. 39.

i-a alungat pe soldați din stradă la ora 5 p.m., oprind pe moment violențele, dar a fost nevoie de alte câteva ore pentru ca ordinea să fie restabilită.[1] Oficial, 52 de evrei au fost omorâți și șaptesprezece răniți, dar alte documente estimează două sute de victime.[2] Pogromul de la Dorohoi a fost cel mai rău dintre cazurile de violențe antisemite propagate de soldații în retragere din Bucovina.

O atmosferă de pogrom s-a întins de-a lungul rutelor de retragere, producând zeci de victime. Câteva atrocități au fost investigate ulterior. Pe 30 iunie, la Costănaț, doi soldați au omorât un soldat evreu; pe 1 iulie, la Șerbăuți, un jandarm a împușcat patru evrei; pe 2 iulie, la Gărurani, soldații au executat un cuplu de evrei; în aceeași zi, la Comănești, soldații din Regimentul 14 Infanterie au omorât cinci evrei; și din nou, în aceeași zi, la Soloneț, jandarmi din Compania 1 Poliție [militară] au ucis doi evrei.[3]

Soldații evrei care călătoreau cu trenul erau în mod deosebit vulnerabili. Dacă aveau noroc, erau dezarmați, bătuți și predați autorităților; dacă nu aveau noroc, erau aruncați din trenurile aflate în mers, împușcați sau chiar înjunghiați cu baioneta – violențele pe care civilii le instigau adeseori.[4] „I-am salvat de serviciul în rezervă", au glumit unii după ce au împușcat doi soldați evrei aruncați dintr-un tren.[5] Zile întregi, evrei răniți,

[1] AMNR, Fond Secția II-Informații, dosar 941, f. 126; AMNR, Fond Corpul de cavalerie, dosar 90, f. 25.
[2] Radu Ioanid, *The Holocaust in Romania. The Destruction of Jews and Gypsies under the Antonescu Regime, 1940–1944*, Ivan R. Dee, Chicago, 2000, p. 42.
[3] Alexandru, *Martiriul evreilor din România*, p. 35.
[4] Carp, *Holocaust in Romania*, 243; AMNR, Fond Secția II-Informații, dosar 941, f. 128.
[5] Citat în Ancel, *History of the Holocaust in Romania*, p. 76.

muribunzi sau morți au fost descoperiți de-a lungul căilor ferate din sudul Bucovinei, Moldova și chiar Transilvania.[1] Cele mai multe violențe antisemite au fost spontane, dar în unele cazuri ele au fost conduse de ofițeri de rang mediu. Maiorul Valeriu Carp, care comanda un batalion al Regimentului 16 Infanterie, aflat în retragere din Bucovina, le-a ordonat soldaților săi să îi adune pe evreii „suspecți" din orașe, începând cu Storojineț. Pe 30 iunie, în Ciudei, un oraș pe cale să fie ocupat de trupele sovietice, soldații lui au arestat evrei sub acuzația că erau lunetiști, i-au interogat și au executat opt dintre ei pe loc.[2] MStM s-a alarmat în fața rapoartelor tot mai numeroase despre soldați angajați în violențe antisemite.

Marele Stat Major se temea că noi pogromuri ar fi putut deveni „adevărate răscoale".[3] Ofițerii superiori își aminteau cât de repede se transformaseră revoltele locale antisemite într-o răscoală țărănească națională, în 1907. Un pogrom amenința să izbucnească și la Iași, unde mai mult de o treime din populație de o sută de mii de locuitori era formată din evrei, după ce soldații care trecuseră Prutul pe la Ungheni începuseră să atace evrei. Trupele sovietice le confiscau bunurile refugiaților la trecerea frontierei, așa că soldații români au început să facă la fel cu emigranții, dar perchezițiile s-au transformat rapid în bătăi.[4] Violențele antisemite s-au răspândit curând de la Ungheni la Iași, unde soldați și civili au atacat evrei și magazine evreiești. Armata a 4-a avertiza, pe 2 iulie: „În general, armata și populația evacuată din Basarabia își exprimă revolta față de evrei. Nu sunt excluse demonstrații

[1] AMNR, Fond Secția II-Informații, dosar 941, p. 466.
[2] Carp, Holocaust in Romania, pp. 238–239.
[3] Dobre, Manea și Nicolescu, *Anul 1940*, 1, p. 99.
[4] AMNR, Fond Secția II-Informații, dosar 941, f. 167.

antisemite mai serioase din partea armatei."[1] Ca răspuns, generalul Țenescu ordona „măsuri severe pentru a opri acestor acțiuni [pogromuri], care pot avea urmări defavorabile în circumstanțele actuale."[2] MStM a acționat ca o frână în calea violențelor antisemite, nu pentru a-i proteja pe evrei, ci pentru a menține ordinea. După ce a aflat despre furia criminală a Regimentului 3 Grăniceri la Dorohoi, Țenescu a declarat: „Dacă aceste excese din partea ostașilor grăniceri își găsesc o justificare, ca reacție la bruscările suferite în timpul retragerii din Bucovina, ele nu pot fi însă tolerate sub nici un motiv, deoarece asemenea manifestări pot degenera în acțiuni cu caracter și cu urmări grele, prima dintre ele fiind slăbirea disciplinei militare în unități."[3] Armata română avea nevoie să-și mențină disciplina pentru a rezista Armatei Roșii, în cazul în care aceasta trecea Prutul. În plus, liderii români considerau că liderii sovietici ar fi putut folosi pogromurile ca pretext pentru a intra în Moldova. În anul precedent, sovieticii justificaseră ocuparea părții de est a Poloniei argumentând că „guvernul polonez s-a dezintegrat" și că „popoarele frățești ucrainean și bielorus" aveau nevoie de protecția sovietică.[4] „Prietenia dintre popoare" pentru URSS îi includea și pe evrei. Mai mult, serviciul de informații al armatei susținea că evreii din Moldova erau plecați în Basarabia, încercând să-i convingă pe comandanții Armatei Roșii să intervină dincolo de Prut pentru a opri pogromurile.[5] Marele Stat

[1] Citat în Gurescu, *Romania in the Second World War*, p. 205.
[2] Citat în Midan, *Carol al II-lea și teroarea istoriei*, p. 281.
[3] Dobre, Manea și Nicolescu, *Anul 1940*, 1, pp. 169–170.
[4] Citat în Halik Kochanski, *The Eagle Unbowed. Poland and the Poles in the Second Word War*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 2012, p. 77.
[5] AMNR, Fond Secția II-Informații, dosar 941, f. 469.

Major le-a ordonat comandanților să-i înfrâneze pe soldați și să organizeze o investigație a pogromului de la Dorohoi.

Între timp, ultimele trupe românești se retrăgeau din sudul Basarabiei. Pe 2 iulie, o ciocnire între forțele române și cele sovietice a avut loc la amiază, în localitatea Giurgiulești. Armata a 4-a stabilise un perimetru defensiv în afara orașului, localizat pe Dunăre, lângă Galați, pentru a menține podurile și calea ferată până a doua zi, când expira ultimatumul extins, astfel încât să se poată evacua cât mai mult refugiați și cât mai multe materiale. Totuși, comandanții sovietici erau decișiși să respecte ultimatumul inițial. Tancurile sovietice au panicat infanteria românească, capturând o companie. Controlând încă podurile, Corpul de Cavalerie a negociat returnarea prizonierilor (dintre care doi erau răniți), apoi a dinamitat ambele poduri la ora 6 p.m.[1] Generalul Ciupercă i-a informat pe comandanții sovietici că a fost o „greșeală regretabilă", dar în același timp, pleda pentru ca Grupului de Armate nr.1 să i se permită să demoleze podurile de peste Prut.[2] Temerile lui Ciupercă, anume că forțele Districtului Militar Sovietic Kiev ar fi putut avansa în Moldova, erau exagerate, dar acest lucru nu era clar în acel moment.

Armata română a început recâștigarea controlului asupra unităților sale împrăștiate și demoralizate ca urmare a retragerii din nordul Bucovinei și Basarabia. Unii comandanți au cerut permisiunea de a introduce bătaia pentru a restabili disciplina, dar Generalul Țenescu a considerat că situația încă nu o impunea și că „zece zile de carceră executate efectiv constituie pentru cel care o execută o pedeapsă fizică mult mai mare decât

[1] AMNR; Fond Armata a 4-a, dosar 206, f. 1–2; AMNR, Fond Corpul de Cavalerie, dosar 87, f. 164.

[2] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 381, f. 253; ibid., dosar 341, f. 27.

25 de trăsături."[1] Pe 3 iulie, Corpul de Munte a ordonat organizarea de patrule de jandarmi permanente pentru „a preîntâmpina eventuale dezordini în localitatea Vatra Dornei, precum și agresiuni contra evreilor"[2] Aceleași precauții s-au luat la Iași, astfel că, pe 5 iulie, jandarmii au intervenit atunci când soldații au atacat un cârciumar evreu.[3] Eforturile comandanților de a restabili disciplina au prevenit pogromurile spontane, dar represiunea ca formă de sancțiune nu s-a oprit. Pe 6 iulie, după ce a ajuns la Zaharești, maiorul Carp a ordonat ca 36 de evrei care fuseseră arestați în diferite locuri și pe care subunitatea lui îi cărase după ea în timpul retragerii să fie executați pentru comunism.[4] Fuseseră torturați pentru a li se smulge mărturisiri sau doar din sadism, iar doi soldați evrei au făcut parte din detașamentul de execuție, probabil ca un test de loialitate.[5] Atacurile izolate au continuat vreme de câteva zile, câtă vreme soldații treceau individual prin sate și călătoreau pe calea ferată. Mulți soldați erau revoltați de măsurile disciplinare și unii chiar au făcut în așa fel încât camarazii lor să nu fie pedepsiți pentru că au atacat evrei; unii dintre soldații lui Carp, spre exemplu, și-au eliberat trei camarazi de la postul de jandarmi Comănești, unde fuseseră închiși pentru „activitate antisemită".[6] Generalul Constantin Sănătescu, comandantul Corpului VIII, a condus investigația asupra pogromului de la Dorohoi. El a dat vina pe doi căpitani, dintre care niciunul nu a fost pedepsit cu seriozitate, și a mustrat Regimentul 3 Grăniceri: „Sunt surprins de aceste acte de banditism comise de cei pe care îi credeam unități de elită",

[1] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 24, f. 119.

[2] Ibid., dosar 53, f. 170.

[3] Ibid., f. 39, 124.

[4] Alexandru, *Martiriul evreilor din România*, p. 36.

[5] Carp, *Holocaust in Rumania*, p. 242.

[6] Dobre, Manea și Nicolescu, *Anul 1940*, I, pp. 178, 189.

a spus Sănătescu cu o furie prefăcută.[1] Odată ce disciplina a fost mai mult sau mai puțin restabilită, armata română s-a ocupat și de moral.

Onoarea rănită

Armata română a suferit pierderi în timpul retragerii din nordul Bucovinei și Basarabia, însă cea mai mare pierderea a reprezentat-o onoarea ei. Grupul de Armate nr.1 înregistrase nouă morți, cinci răniți și 62 503 dispăruți (aproape toți cei care lipseau locuiau în regiunile cedate), la care se adăugau, ca pierderi, 67 079 puști, 6 134 pistoale, 1 080 puști mitraliere, 277 mitraliere, 43 de aruncătoare, 147 piese de artilerie și munți întregi de muniție.[2] România pierduse 59 762 de kilometri pătrați și 3 776 000 de locuitori, deși 200 000 de refugiați fugiseră peste graniță.[3] Adolescentul Gheorghe Ioniță din Iași își amintește: „Ostașii se revărsau pe străzi cu armament, tunuri, mașini, cai și căruțe. Lumea îi privea cu mustrare. … De ce nu au fost lăsați să lupte? Poate mureau sub faldurile drapelelor tricolore, însă aceasta [să moară pentru țară] este de când lumea menirea soldatului. Cum vor purta, ei și urmașii lor, povara abandonării fără luptă a pământului sfânt românesc?"[4] Dezonoarea armatei române era și mai mare în lumina recentei rezistențe opuse Armatei Roșii de către armata finlandeză, care îi făcuse pe mulți români să creadă că uriașul sovietic

[1] Citat în Minority Rights Information System, *Final Report of the International Commission on the Holocaust in Romania*, 61, http://miris.eurac.edu/mugs2/do/blob.pdf?type=pdf&serial=1117716572750

[2] Scafeș et al., *Armata română*, p. 14; Midan, *Carol al II-lea și teroarea istoriei*, p. 284.

[3] Dobre, Manea și Nicolescu, *Anul 1940*, I, p. VI.

[4] Citat în Bărboi et al., *Armata română în vâltoarea Războiului*, p. 34.

avea picioare de lut și că propriii compatrioți vor lupta așa cum luptaseră finlandezii.

Marele Stat Major a încercat să redirecționeze mânia soldaților, de la Carol al II-lea către iudeo-bolșevism. În primul său număr de după retragere, redacția *Sentinelei* își asigura cititorii că decizia de a abandona Ținutul Herței, nordul Bucovinei și Basarabia fără luptă nu a fost luată „din lașitate", căci soldatul român „n-a fost și nu va fi niciodată laș".[1] O săptămână mai târziu, în banda desenată din *Sentinela*, soldatul Neață îl întreabă pe prietenul lui, soldatul Stan: „Ce-e ală comunismul?" Stan îi cere lui Neață să-și dea jos boneta, cămașa și pantalonii. Neață protestează: „De ce vrei să-mi faci [asta,] mă Stane, că doar tu nu ești doctor!" Stan îi răspunde lui Neață, care rămăsese aproape în pielea goală: „Uite, ăsta e comunismul, mă Neață! Ce e al meu e al meu și ce e al tău e tot al meu. Acuma suntem tovarăși." „Acum m-am dumirit, frate Stane, vasăzică de-ar fi și muierea mea aici, ai lua-o și pe ea!"[2] Cea mai mare parte a propagandei militare nu era așa de veselă. În barăci erau lipite afișe reprezentând evrei care îi ghidau pe soldații sovietici să jefuiască locuințele românilor, copii români răpiți de soldații sovietici pentru a-i transforma în comuniști, un liliac iudeo-comunist care zbura peste orașele devastate, un evreu cu aspect demonic care le cerea soldaților sovietici să doboare o cruce, un capitalist evreu care ducea de lanț un urs sovietic îndreptându-l spre Basarabia și un soldat român bine îmbrăcat care îl ironiza, peste Prut, pe un soldat sovietic, cu uniforma în dezordine pentru că tancurile sovietice „sunt vechi și vopsite din nou […] și mai mult chiar […] nici nu știți

[1] „Editorial pe prima pagină", *Sentinela*, 7 iulie 1940, p. 1.

[2] Neagu Rădulescu, „Pățaniile soldatului Neață", *Sentinela*, 14 iulie 1940, p. 7.

să umblați cu ele."[1] Propaganda militară alimenta ura împotriva evreilor și a comuniștilor, dar românii nu s-au unit sub conducerea regelui fiindcă îl învinovățeau tot mai mult, pe el, pe amanta lui „evreică" și camarila din jurul lui, de decizia lașă a retragerii, mai ales după ce a cedat și alte teritorii.

De la dictatura regală la dictatura militară

Carol al II-lea a încercat cu disperare să convingă Germania nazistă să apere România de Uniunea Sovietică. Pe 4 iulie, el l-a numit în funcția de prim-ministru pe Ion Gigurtu, un industriaș pro-nazist. O săptămână mai târziu, România părăsea Liga Națiunilor. Sperând că va obține sprijin popular în favoarea regelui, Gigurtu i-a invitat pe Horia Sima, care preluase conducerea Mișcării Legionare și pe alți doi legionari să facă parte din guvernul său, dar aceștia și-au dat demisia după câteva zile, spunând că nu puteau lucra cu regele.[2] Atât inamicii vechi, cât și foștii susținători îl criticau pe Carol al II-lea. Iuliu Maniu și Gheorghe I. Brătianu i-au scris regelui: „Poporul român [...] nu poate înțelege de ce, când armata ar fi trebuit să apere granițele țării, i s-a ordonat să se retragă în grabă și să-i dea mână liberă inamicului să ocupe două provincii, lăsând trei milioane de români la mila URSS."[3]

Generalul Antonescu a scris și el o scrisoare prin care condamna decizia regelui, încercând în același timp să obțină o poziție ministerială. Neavând succes, a încercat să comploteze cu Sima, ceea ce a determinat arestarea sa, pe 9 iulie.[4] Aliații lui

[1] AMNR, Fond Corpul de Cavalerie, dosar 88, f. 109–112.
[2] Clark, *Holy Legionary Youth*, p. 222.
[3] Citat în Giurescu, *Romania in the Second World War*, p. 32.
[4] Solonari, *Purifying the Nation*, pp. 121–122.

i-au convins pe diplomații germani să îl avertizeze pe rege că „moartea accidentală" a generalului ar fi putut dăuna relațiilor germano-române.[1] De aceea, două zile mai târziu, Antonescu a fost pus în arest la domiciliu, într-un loc izolat: la mănăstirea Bistrița din Oltenia. El a demisionat din armată la 12 iulie. Între timp, Carol al II-lea pleda pe lângă Hitler să trimită o misiune militară germană în România. Pe 9 august, guvernul Gigurtu a introdus noi legi antisemite, bazate pe legislația germană de la Nürnberg, care folosea „conceptul de națiune biologică" pentru a defini cine era evreu și interzicea căsătoriile între evrei și creștini.[2] Germania nazistă ezita să se alieze cu România, în pofida inițiativelor lui Carol al II-lea, deoarece Ungaria și Bulgaria, pe care Hitler le dorea de asemenea ca aliați, și-au reînnoit pretențiile asupra Transilvaniei și Dobrogei. România trebuia să facă noi concesii teritoriale pentru a adera la Axă. Negocierile cu Bulgaria au progresat, dar cele cu Ungaria s-au blocat, făcând necesară intervenția Germaniei naziste și a Italiei fasciste.[3] Pe 30 august, Al Doilea Arbitraj de la Viena dădea Ungariei o fâșie din Transilvania de Nord. Hitler și Benito Mussolini amenințau să dea și mai mult Ungariei dacă regele Carol al II-lea nu era de acord cu soluția, dar au promis că, dacă acesta coopera, vor garanta noile granițe ale României și vor trimite în România misiuni militare ale Axei pentru a descuraja URSS. Carol al II-lea a simțit că nu avea altă soluție decât să accepte Al Doilea Arbitraj de la Viena.

Anunțul că jumătate din Ardeal, obținut cu costuri atât de mari în ultimul război, va fi și ea predată fără luptă a dat naștere la proteste în regiune. Mari demonstrații ale ardelenilor au avut

[1] Deletant, *Hitlers's Forgotten Ally*, p. 47.
[2] Ioanid, *Holocaust in Romania*, pp. 19–23.
[3] Case, *Between States*, pp. 1–2, 31–33.

loc la Braşov, Cluj, Oradea, Sighişoara şi Bucureşti, provocând demisia primului ministru, pe 4 septembrie.[1] Protestatarii îi acuzau pe carlişti de deturnare sau risipă a bugetului armatei, strigând: „Unde sunt avioanele pentru care am plătit timbre [de taxă specială]? Unde sunt armele pentru care am plătit impozit de înzestrare? Unde sunt muniţiile pentru care am plătit taxele de înarmare?"[2] Carol al II-lea l-a scos pe generalul Antonescu din arestul la domiciliu şi i-a cerut să formeze un nou guvern.[3] Reputaţia generalului ca fiind om de onoare şi incoruptibil era în contrast net cu reputaţia regelui ca om corupt şi care îşi urmărea interesele personale. În plus, Antonescu putea obţine respectul armatei, care era tot mai înclinată spre rebeliune, cu unii ofiţeri anticarlişti care îl acuzau deschis pe Carol al II-lea, în vreme ce alţii îi înarmau în secret pe legionari.[4] Antonescu a refuzat să fie om de paie şi a cerut puteri dictatoriale. Carol al II-lea a acceptat, cu condiţia că el trebuia să aprobe în continuare orice schimbări fundamentale în structura statului şi să rămână capul armatei. Pe 5 septembrie, Antonescu a devenit prim-ministru.[5] Aproape imediat, el i-a cerut lui Carol al II-lea să abdice, invocând un presupus complot al regelui şi al unor ofiţeri carlişti care urmăreau asasinarea lui.[6] Generalul Dumitru Coroamă, pe care Antonescu tocmai îl numise şef al Comandamentului Militar al Capitalei (care controla forţele

[1] Giurescu, *Romania in the Second World War*, p. 51.

[2] Citat în Midan, *Carol al II-lea şi teroarea istoriei*, p. 295.

[3] Quinlan, Playboy King, 214; Haynes, „Germany and the Establishment of the Romanian National Legionary State", pp. 711, 708–10.

[4] Beldiman, Armata şi Mişcarea Legionară, 18; Haynes, „Germany and the Establishment of the Romanian National Legionary State", pp. 719–720.

[5] Quinlan, *Playboy King*, p. 215.

[6] Haynes, „Germany and the Establishment of the Romanian National Legionary State", pp. 713–714, 717.

de poliţie şi militare din Bucureşti), a refuzat să-i împrăştie pe demonstranţii din jurul Palatului Regal, care cereau capul lui Carol al II-lea.[1] Antonescu i-a cerut din nou regelui să abdice, spunând că nu-i poate garanta siguranţa în cazul în care rămânea.[2] La începutul zilei de 6 septembrie, Carol al II-lea a cedat şi a plecat în exil împreună cu Elena Lupescu şi câţiva dintre apropiaţii săi. Mihai I i-a urmat la tron, dar Antonescu a devenit conducător. În mod ironic, primul lui act important a fost să aplice deciziile celui de-Al Doilea Arbitraj de la Viena.

Evacuarea nordului Transilvaniei a început la 5 septembrie şi a fost mult mai organizată decât retragerea din nordul Bucovinei şi din Basarabia. În primul rând, retragerea nu a fost neaşteptată, venind după săptămâni de negocieri. În al doilea rând, armata ungară nu avea unităţi blindate şi motorizate, aşadar nu a putut-o lua înaintea armatei române. În al treilea rând, România şi Ungaria fuseseră de acord cu o ocupaţie etapizată, cu zone de evacuare (aviaţia maghiară nu putea nici măcar să zboare pe deasupra rutelor româneşti) făcute să prevină incidentele dintre soldaţii români şi cei maghiari. De asemenea, ofiţerii i-au dezarmat preventiv şi i-au trimis acasă pe soldaţii din regiune, astfel încât aceştia să nu poată dezerta cu armamentul şi bunurile armatei: ardelenii demobilizaţi care voiau să îşi urmeze unitatea se puteau reînrola ulterior sub drapelul în Vechiul Regat.[3] În al patrulea rând, doar puţini ardeleni au luat parte la acţiunile pro-maghiare; de fapt, ei au organizat, în oraşe precum Clujul, proteste la care au strigat: „Vrem

[1] Ibid., p. 718.

[2] Quinlan, *Playboy King*, p. 216; R.G. Waldek, *Athénée Palace. Hitler's New Order Comes to Romania*, University of Chicago Press, Chicago, 2013, pp. 173–180.

[3] Dobre, Manea şi Nicolescu, *Anul 1940*, 2, pp. 284–285, 158.

război!"[1] În al cincilea rând, pentru majoritatea românilor, perspectiva ca alți români să trăiască sub stăpânire maghiară era mult mai puțin tulburătoare decât a trăi sub ocupație sovietică. O ucraineană care fugise din Basarabia ocupată de sovietici povestea despre un coșmar absolut, cu cruci și icoane distruse, execuții sumare, lipsa hranei și a altor bunuri, evrei în poziții importante, evrei care puneau mâna pe proprietățile românilor și femei evreice care conduceau afaceri „libere a face tot ce voiau."[2] Prin contrast, Ungaria respecta clasa, religia, proprietatea și îi discrimina pe evrei. În plus, românii mai trăiseră sub stăpânire maghiară și puteau să o mai facă din nou. Sergentul Ioan T. Lungu, jandarm într-o subunitate de poliție, și-a vizitat familia de lângă Oradea înainte de a pleca spre sudul Transilvaniei. El le-a spus părinților lui: „Fiți liniștiți, căci n-o să stea ungurii mult pe aici și iar vom fi împreună!"[3] (Nu-și va mai revedea părinții decât după șaptesprezece ani în care a supraviețuit războiului, lagărului de prizonieri de război și închisorii comuniste.) Armata română și-a păstrat onoarea pe durata retragerii. Căpitanul Alexandru Ionescu Saint-Cyr își amintea momentul când a văzut steagul maghiar înlocuindu-l pe cel românesc: „Am fost copleșit de gândul căruia i-am dat glas: «N-aveți grijă, acum plecăm, dar sigur ne vom întoarce.»"[4] În mijlocul unei asemenea drame, acordul din 7 septembrie, dintre România și Bulgaria, prin care era cedată o parte din Dobrogea, abia dacă a mai fost înregistrat de opinia publică. Dobrogea făcuse parte din Bulgaria până când

[1] Ibid., 2, p. 124.

[2] USHMM, Rg-25.003M, rola 382, cadre 539–140.

[3] Ioan T. Lungu, *De la Stalingrad la Gherla. Roman document*, Editura de Vest, Timișoara, 1993, p. 10.

[4] Citat în Bărboi et al., *Armata română în vâltoarea războiului*, p. 36.

Dobrogea de Nord i-a fost atribuită României[1], în 1878, iar Dobrogea de Sud a fost cucerită de România în 1913, după Al Doilea Război Balcanic. Apoi, Dobrogea a fost ocupată pentru scurtă vreme de bulgari, între 1916 și 1918, înainte ca România să-i reclame apartenența. Prin cedarea sudului Dobrogei, cu 6 921 de kilometri pătrați și o populație de 425 000 de locuitori, și de a proceda la un schimb de populație, România spera că a pus capăt definitiv oricărei dispute referitoare la granițe. Propaganda militară nu le-a spus asta niciodată soldaților. Pe 8 septembrie, *Sentinela* tipărea o nouă versiune a unui cântec din Primul Război Mondial: „Pământ, mai ceri și tu vecine! Pământ!/ De vrei și ție-ți dăm pământ,/ C'avem destul de mult… și Doamne!/Din el îți facem și mormânt!"[2] Toate „teritoriile pierdute" au fost marcate cu negru pe harta României Mari, la fiecare ediție ulterioară, dar sudul Dobrogei a fost întotdeauna un terț îndepărtat față de nordul Transilvaniei, nordul Bucovinei și Basarabia. Nici retragerea din nordul Transilvaniei nu a fost lipsită de dificultăți: armata a trebuit să abandoneze mult material, refugiații umpleau drumurile și au început să crească zvonurile despre atrocitățile maghiare. România pierdea alți 42 243 de kilometri pătrați și 2 628 238 de locuitori, iar 234 714 refugiați erau evacuați dincolo de frontieră.[3] Pe moment, se părea că generalul Antonescu ar fi putut să nu supraviețuiască pierderilor teritoriale din Transilvania.

Noul conducător și-a consolidat totuși rapid controlul asupra puterii. Iuliu Maniu și Gheorghe I. Brătianu l-au atacat pe

[1] Dobrogea a făcut parte din Imperiul Otoman începând cu primele decenii ale secolului al XV-lea. După reforma din 1864, a fost inclusă în nou-creatul Vilayet al Dunării, împreună cu nordul Bulgariei (n. red.).

[2] Plt. Mj. Adm. C. Vâlceanu, „Pământ cere dușmanul", *Sentinela*, 8 septembrie 1940, p. 5.

[3] Case, *Between States*, p. 115.

generalul Antonescu pentru că acceptase Al Doilea Arbitraj de la Viena.[1] „N-am avut întreaga armată de partea mea", recunoştea ulterior Antonescu.[2] De aceea, şi-a numit un camarad de încredere ca responsabil de securitatea sa. Generalul Pantazi, un coleg cavalerist provenit dintr-o veche familie de militari, rămăsese alături de Antonescu atunci când Carol al II-lea determinase ceilalţi ofiţeri să îl trateze de paria.[3] În ziua în care Antonescu l-a trimis pe Carol al II-lea în exil, l-a numit pe Pantazi subsecretar de stat la Ministerul Apărării şi comandant al Comandamentului Militar al Capitalei.[4] Având alături un aghiotant loial care să-l apere de o contralovitură carlistă, Antonescu a trecut la formarea guvernului. I-a invitat şi pe Maniu şi Brătianu, dar amândoi au refuzat să lucreze cu Horia Sima.[5] Conducătorul voia Legiunea pentru sprijinul popular şi pentru a-şi arăta buna credinţă fascistă în faţa Axei. Pe 14 septembrie a decretat Statul Naţional Legionar. Sima a devenit viceprim-ministru. Gardiştii deţineau Ministerul Afacerilor Interne (împărţit între Antonescu şi generalul în rezervă Constantin Petrovicescu), ministerul Afacerilor Externe, Instrucţiunea Publică, Comunicaţiile şi Sănătatea. Antonescu deţinea şi postul de ministru al apărării, dar Pantazi era cel care se ocupa efectiv de problemele curente. Legionarii le-au luat locul prefecţilor carlişti în cele cincizeci de judeţe ale României.[6] Astfel, Antonescu a determinat Legiunea să-i susţină decizia de a accepta Al Doilea Arbitraj de la Viena.

[1] Ibid., pp. 98–99, 102–103.

[2] Citat în Deletant, *Hitler's Forgotten Ally*, p. 52.

[3] Pantazi, *Cu mareşalul până la moarte*, pp. X-XIII, 78.

[4] Ibid., p. 85.

[5] Haynes, „Germany and the Establishment of the Romanian National Legionary State", pp. 721–722.

[6] Clark, *Holy Legionary Youth*, p. 222.

Pierderea de teritorii în favoarea URSS, Ungariei şi Bulgariei, slăbise semnificativ armata română. Retragerea din părţile pierdute ale Transilvaniei s-a încheiat la 13 septembrie. Predarea Dobrogei de sud a început la 21 septembrie şi s-a terminat zece zile mai târziu, fără incidente. Pe parcursul lunilor următoare, s-a făcut cea mai mare parte a schimbului de populaţie între români şi bulgari, deşi negocierile referitoare la românii şi bulgarii care rămăseseră au durat mai mult de un an.[1] Armata română a pierdut aproximativ 378 000 de soldaţi, care rămăseseră în nordul Bucovinei, Basarabia, Transilvania de nord şi sudul Dobrogei. Aşa cum nota un istoric, „armata română suferise o înfrângere majoră fără a fi putut să tragă un singur foc de armă."[2] După ce s-au încheiat retragerile, Marele Stat Major a trecut la consolidarea şi reorganizarea armatei române micşorate. Au fost desfiinţate trei divizii de infanterie şi trei divizii de infanterie de rezervă. De asemenea, fiecare dintre diviziile de infanterie (inclusiv cele de rezervă) rămase era redusă cu până la trei batalioane. Cele patru divizii de cavalerie şi brigada de cavalerie erau reorganizate în şase brigăzi de cavalerie. A existat şi o parte bună. Armata română devenea mai omogenă din punct de vedere etnic, deoarece mulţi dintre soldaţii plecaţi aparţinuseră minorităţilor, aşadar se îmbunătăţea coeziunea primară de grup. Soldaţi români se reuneau sub conducerea generalului Antonescu, pregătindu-se de confruntarea cu iudeo-bolşevismul.

Conducătorul a jurat să refacă România Mare, dar a cerut răbdare până când purifica ţara de corupţia carlistă. În *Sentinela*, generalul Antonescu le spunea soldaţilor că trebuiau să îndure povara celui de-Al Doilea Arbitraj de la Viena, nu doar pentru binele României, ci şi pentru cel al Europei,

[1] Solonari, *Purifying the Nation*, pp. 95–114.

[2] Axworthy, Scafeş şi Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 40.

deoarece statele creştine aveau nevoie să se unească împotriva iudeo-bolşevismului, nu să se lupte între ele.[1] Le cerea o disciplină de fier, numind-o „prima lege" a regimului său, şi tuna împotriva „duşmanului lăuntric", reprezentat de dezordine.[2] *Arma Cuvântului* îi instruia pe preoţii militari să predice fiecărui soldat că „generalul providenţial [Antonescu]" va crea curând „o altă ţară, un alt suflet, o altă conştiinţă românească".[3] Regina-mamă Elena s-a întors din exil pentru a fi alături de Mihai I. Statul Naţional Legionar celebra purificarea monarhiei de Carol al II-lea şi de Elena Lupescu, iar *Sentinela* exalta virtuţile legionare precum disciplina, datoria, sacrificiul de sine şi ordinea.[4] Antonescu a epurat ofiţerii superiori carlişti din armata română, declarând, aşa cum îşi aminteşte generalul Pantazi: „Au contribuit prin atitudinea lor la starea morală care a determinat cârnirea graniţelor ţării fără ca armata să fi tras nici un glonţ."[5] Ştia, totuşi, că simpla interzicere a carlismului nu era de ajuns pentru a-şi îndeplini promisiunea de a recâştiga teritoriile pierdute.

Generalul Antonescu credea că Germania nazistă va învinge repede Marea Britanie şi va deveni singurul arbitru din Europa. Conducătorul i-a cerut führerului să trimită o misiune militară germană în România la scurtă vreme după implementarea celui de-Al Doilea Arbitraj de la Viena. El credea că prezenţa soldaţilor germani ar fi descurajat alte pretenţii din partea sovieticilor.

[1] Ion Antonescu, „Cuvânt către ostaşi", *Sentinela*, 8 septembrie 1940, p. 3.

[2] Ion Antonescu, „Primele înfăptuiri ale conducătorului Statului", *Sentinela*, 15 septembrie 1940, p. 6.

[3] „Conducătorul Statului român, General Ion Antonescu", *Arma Cuvântului*, nr. 4–5 (august-septembrie 1940), p. 4.

[4] „Pe prima pagină", *Sentinela*, 15 septembrie 1940, p. 1; Nelu Constantinescu, „Duhul şi disciplina legionară", *Sentinela*, 29 septembrie 1940, p. 5.

[5] Pantazi, *Cu mareşalul până la moarte*, p. 87.

Dorea, de asemenea, consilieri germani pentru a instrui armata română în vederea unui conflict viitor. Teodor Halic era în Arad atunci când Divizia 13 Infanterie Motorizată germană a ajuns acolo, după ce intrase în România pe 12 octombrie. Halic îi asocia pe aceşti germani cu etnicii germani locali – pe care îi considera cinstiţi, curaţi, educaţi şi pragmatici – iar impresia lui iniţială a fost „foarte bună".[1] Un jurnalist britanic punea lipsa de animozitate a românilor faţă de germani pe seama apatiei, căci, după evenimentele recente, aceştia „nu mai simţeau nimic şi nu le mai păsa de nimic".[2] De fapt, românii se simţeau încurajaţi de prezenţa tancurilor, puştilor, camioanelor şi a soldaţilor germani. Un alt observator britanic de la Bucureşti nota că „românii nu erau, cu siguranţă, prea trişti de sosirea blindatelor germane" şi că serviciile române de informaţii raportau cu încredere că planurile sovietice „sunt contrariate", iar comandanţii sovietici „nu mai vorbeau despre trecerea lor în Moldova."[3] Pe 10 noiembrie, după sosirea lor în Bucureşti, soldaţii germani au avut şansa să câştige bunăvoinţa românilor ajutând la salvarea victimelor cutremurului care lovise ţara. Desigur, contribuţia Germaniei naziste la pierderea Transilvaniei de Nord le-a adus şi câteva priviri întoarse şi câteva sticle aruncate în ei, dar prea puţini români erau antinazişti fervenţi.[4] Aşa cum explica un ţăran din Transilvania: „am ales Germania pentru că îi urâm şi ne temem de bolşevism şi vrem să ne cultivăm în continuare pământurile noastre."[5] În consecinţă, pe 23 noiembrie, România a semnat Pactul Tripartit.

[1] Inteviu cu Halic şi Dobrin.

[2] Hollingworth, *There's a German Just behind Me*, p. 180.

[3] Waldeck, *Athénée Palace*, p. 239; AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 403, f. 51.

[4] Easterman, *King Carol, Hitler and Lupescu*, p. 217.

[5] Hollingworth, *There's a German Just behind Me*, p. 40.

În vreme ce cei doi dictatori încheiau o alianță între țările lor, Statul Național Legionar al generalului Antonescu și al lui Horia Sima pleznea pe la cusături. Sima a început să construiască un stat fascist paralel, cu poliție legionară paralelă, tribunale, presă, organizații de caritate și alte tipuri de organizații care concurau statul, producând confuzie și haos.[1] Antonescu nu era mulțumit: „Dacă toată lumea se amestecă, dacă toată lumea dă ordine și intervine – după cum vrea și are timp – prăbușirea, în circumstanțele actuale, interne și externe, se va produce rapid."[2] Gardiștii aplicau tot mai mult o violență nediscriminatorie împotriva altor români. Inițial, legionarii îi țineau mai ales pe evrei, ca parte a politicii extremiste de românizare, luându-le afacerile, extorcându-i de bani, furând bunuri și confiscând proprietăți.[3] Violența legionară împotriva evreilor era sprijinită sau cel puțin tolerată de majoritatea românilor, dar un aflux de oportuniști în Legiune a făcut ca aceasta să devină tot mai arbitrară și mai lacomă, căci mulți doreau să profite de statutul de membru. Mai mult, gardiștii au început să atace ne-evrei, ca de pildă carliștii, liberalii, socialiștii, minoritățile, jucătorii de jocuri de noroc, bețivii, cerșetorii, oricine li se părea suspect și, desigur, comuniștii.[4] Anarhia legionară îndepărta simpatiile publicului, mai ales ale clasei de mijloc, funcționarilor civili și corpului ofițeresc. În noaptea de 26 noiembrie, legionarii fanatizați de apropiata comemorare a uciderii lui Corneliu Codreanu au pătruns în închisoarea Jilava, în afara Bucureștiului, și au omorât 64 de personalități carliste, în vreme ce alte grupuri îi ridicau din casele lor și îi asasinau pe

[1] O tactică comună a regimurilor fasciste; vezi Paxton, *Anatomy of Fascism*, pp. 119–128.

[2] Citat în Giurescu, *Romania in the Second World War*, p. 61.

[3] Ionescu, *Jewish Resistance to „Romanization"*, p. 5.

[4] Clark, *Holy Legionary Youth*, pp. 224–225.

Nicolae Iorga, un istoric respectat, și pe Virgil Madgearu, un economist desăvârșit – ambii naționaliști fervenți, dar fuseseră lideri ai Frontului Renașterii Naționale.[1] Nimeni nu mai părea la adăpost de violențele gardiste. Antonescu și Sima au apărut pentru ultima dată împreună în public patru zile mai târziu, la ceremonia de reînhumare a lui Codreanu.

Semnele unui viitor război între naziști și sovietici au apărut în România după prima întâlnire dintre conducător și führer, cu o zi înainte ca România să adere la Axă. Pe 1 decembrie, *Sentinela* proclama: „Soldatul german știe că luptă pentru o nouă ordine a cinstei și a muncii, pentru neamul său si pentru cei mulți. Izbânda pe care a căpătat-o asupra celor ghiftuiți și prinși în mrejele iudaismului este izbânda pentru onoare și țara cea mai fericită din lume."[2] A doua zi, mareșalul Wilhelm Keitel, șeful Înaltului Comandament al Armatei germane (OKW), a avut o întrevedere cu generalul Antonescu. Keitel voia informații despre capacitățile armatei române, din motive declarate ca defensive, dar, de fapt, pentru că Înaltul Comandament al Forțelor Terestre germane (OKH) lucra deja la pregătirea planurilor de invadare a URSS, așadar a fost încântat când Antonescu a sugerat un atac preventiv al Axei și a declarat că armata română, cu ajutorul câtorva divizii motorizate germane, ar fi putut sparge apărarea sovietică și să se îndrepte către Kiev. Pe 5 decembrie, la o conferință a OKW, s-a hotărât că participarea României la atacul Germaniei naziste împotriva URSS nu mai era o chestiune de „dacă", ci de „până la ce limită".[3] În aceeași zi, armata română le interzicea evreilor accesul în serviciul militar. Pe 18 decembrie, Hitler le-a ordonat

[1] Ibid., pp. 228–229.

[2] „Soldatul german", *Sentinela*, 1 decembrie 1940, p. 3.

[3] Boog et al., *Germany and the Second World War*, 4, p. 399.

OKW și OKH să demareze pregătirile finale; ordinul lui pleca de la premisa că România va constitui baza pentru armata germană pe flancul de sud și că armata română va sprijini invazia. Planificatorii germani nu credeau că armata română era prea capabilă de ofensivă, așadar au votat împotriva participării ei la atacurile inițiale.[1] Hitler a trimis Divizia 16 Blindată să păzească zonele petrolifere românești, care erau vitale, iar dimensiunile misiunii militare germane au crescut astfel la 22 000 de soldați.[2] Numărul de Crăciun și Anul Nou al *Sentinelei* le spune soldaților că anul 1940 trecuse „ca un vis urât", iar 1941 va aduce „lumina învierii" pentru răscumpărarea României Mari.[3] Echipe din Organizația Todt, o organizație paramilitară nazistă cu profil de muncă în construcții, au consolidat podurile din nordul Moldovei pentru ca panzerele germane să poată trece pe ele. Generalul Erik Hansen, comandantul Misiunii Militare germane, a cerut Marelui Stat Major să procedeze la fel, cu propriile resurse, în tot restul României. A organizat, de asemenea, instruiri militare cu comandanții români, pentru a-i familiariza cu operațiunile germane.[4] Consilierii germani au început instruirea cu diviziile 5, 6 și 13 Infanterie, numite „divizii model". Aceste evoluții nu erau totuși un indiciu pentru români că uriașa invazie a Germaniei naziste în URSS avea să se producă peste numai câteva luni.

O a doua întrevedere între conducător și führer, pe 14 ianuarie 1941, s-a desfășurat în condiții bune, generalul Antonescu plecând de acolo convins că nu mai avea nevoie de Sima.[5]

[1] Ibid, 4, p. 401.

[2] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 41; DiNardo, *Germany and the Axis Powers*, p. 98.

[3] „Darul de Crăciun pentru ostași", *Sentinela*, 5 ianuarie 1941, p. 1.

[4] Pantazi, *Cu mareșalul până la moarte*, pp. 111–112.

[5] Deletant, *Hitler's Forgotten Ally*, p. 64.

Pe 20 ianuarie, după ce un ofițer german a fost împușcat în București de un asasin grec (care ar fi putut fi agent britanic), Antonescu l-a acuzat pe generalul Petrovicescu de incompetență și l-a îndepărtat din poziția de ministru al afacerilor interne.[1] Pentru a protesta față de această decizie, legionarii au ieșit în stradă în București și în alte orașe. În capitală, trei mii de legionari au ocupat sediul poliției, radioul și au construit baricade. Membrii Gărzii de Fier credeau că acțiunea lui Antonescu împotriva Legiunii era un „complot iudeo-masonic", astfel că au invadat cartierele evreiești și au ridicat două mii de evrei pe care i-au torturat, violat și ucis. Au devastat 25 de sinagogi, 616 magazine și 547 de case particulare.[2] Un batalion de tancuri și șase regimente de infanterie au fost desfășurate cu ordinul de a trage în oricine nu rămânea suficient de departe de Ministerul Afacerilor Externe (unde își avea biroul Antonescu). Alexandru Cretzianu își amintește: „Președinția se transformase într-un cartier general. Un roi de ofițeri de stat-major, cu ochii roșii și nebărbieriți după o noapte de nesomn, se uitau pe hărți ale orașului la scară mare sau vorbeau la telefon." A auzit telefoanele care sunau fără oprire în punctul de maxim al pogromului, pe 21–22 ianuarie. Când Cretzianu a întrebat de ce apelurile care cereau ajutor erau ignorate, i s-a spus că armata nu intenționa să trimită soldați în grupuri mici ca să se deplaseze din loc în loc; în schimb, „ceea ce trebuia făcut" era ca trupele să fie desfășurate pentru „a ocupa orașul prin împrăștiere lentă, ca o pată de ulei."[3] Misiunea Militară Germană stătea pe margine. Panzerele germane au ieșit pe străzile Bucureștiului pentru a-și arăta sprijinul față de Antonescu, dar în afară de asta, nu au

[1] Solonari, *Purifying the Nation*, p. 134.

[2] Clarck, *Holy Legionary Youth*, pp. 230–232.

[3] Cretzianu, *Relapse into Bondage*, p. 229.

făcut nimic.[1] Comandamentul Militar al Capitalei a lichidat ultimele insule de rezistență legionară pe 23 ianuarie. Pogromul a făcut, oficial, doar 118 morți; totuși, alte estimări vorbesc despre 630 de morți și 400 de dispăruți.[2] Armata a înregistrat 21 de morți și 53 de răniți, în vreme ce pierderile legionarilor au fost cel puțin duble – adăugându-se și pierderile suferite de ambele părți în alte orașe.[3] Pe 26 ianuarie, *Sentinela* avea pe prima pagină imaginea unui soldat care se ținea de mână cu un muncitor și cu un țăran, aceștia flancându-l de o parte și de alta, cu mesajul: „Soldatul român asigură unitatea și liniștea țării."[4] Mesajul arăta clar că armata, nu Legiunea, era la conducere.

După rebeliunea legionară, generalul Antonescu a desființat Statul Național Legionar. Propaganda militară îi învinuia pe liderii legionari pentru că își conduseseră simpatizanții pe căi greșite. Generalul Gheorghe Băgulescu, un bine cunoscut simpatizant legionar, a scris un articol în *Sentinela*, în care susținea orientarea antiiudeo-masonică a corpului de ofițeri, îi acuza pe legionarii din tabăra lui Horia Sima că erau comuniști și avertiza că România ar fi putut avea soarta Poloniei dezmembrate dacă anarhia Gărzii de Fier continua.[5] Antonescu i-a tratat cu indulgență pe legionari. Majoritatea gardiștilor arestați în perioada rebeliunii legionare au fost eliberați. Unii gardiști au intrat în clandestinitate, câțiva, inclusiv Horia Sima, au plecat în exil, dar cei mai mulți s-au acomodat cu noul regim al lui

[1] Heinen, *Legiunea „Arhanghelul Mihail"*, pp. 422–423.

[2] Solonari, *Purifying the Nation*, p. 135.

[3] Giurescu, *Romania in the Second World War*, pp. 74–75.

[4] „Soldatul roman asigură unirea și liniștea țării", *Sentinela*, 26 ianuarie 1941, p. 1.

[5] Gheorghe Băgulescu, „Chemarea bravilor veterani", *Sentinela*, 26 ianuarie 1941, p. 3.

Antonescu.[1] Propaganda din armată îi descria pe legionari ca pe niște patrioți rătăciți, pentru care era nevoie doar de o pedeapsă ușoară. În banda desenată din *Sentinela*, soldatul Neață își vede soția printre manifestanții legionari. El oprește mulțimea strigând: „Stai! Eu sunt țara și peste mine nu trece nimeni!" Neață își ceartă soția că își neglijează treburile casnice, amintindu-i că de câte ori „mâncarea o face mereu afumată și acu [sic!] cică face și ea politică", după care o bate cu pușca. „Las' că te învăț eu minte! Șase luni de zile să nu mai poți să stai pe scaun!"[2] Ca o coincidență, tot după șase luni, legionarii care fuseseră închiși au fost eliberați și trimiși să lupte cu sovieticii. Antonescu i-a înlocuit pe legionarii din guvern cu militari. Pe 27 ianuarie, generalul Constantin Voiculescu a aflat cu numai o oră înainte că urma să depună jurământul împreună cu alți generali numiți miniștri și încă nu știa exact ce post va ocupa. „Cum am ajuns la Ministerul Muncii, nu știu!"[3] (în același mod a acceptat postul de guvernator al Basarabiei eliberate, șase luni mai târziu). Conducătorul l-a ales pe ministrul justiției, Mihai Antonescu (care îi era prieten, nu rudă) pentru a-i fi viceprim-ministru. Ofițerii i-au înlocuit pe gardiști în funcțiile de prefecți. Antonescu avea încredere în corpul ofițerilor deoarece aceștia fuseseră educați să respecte ordinele și îi împărtășeau vederile. Antonescu vorbea adesea în termeni mesianici despre destinul care „îl obligase" să devină conducător, un sentiment împărtășit și de alți ofițeri, care credeau că armata fusese obligată să intervină pentru a salva România de democrația liberală slabă, de o monarhie coruptă și de anarhia legionară.[4] Nicolae Staicu, fiul unei familii de

[1] Clarck, *Holy Legionary Youth*, pp. 232–233.

[2] Rădulescu, „Pățaniile soldatului Neață", *Sentinela*, 2 februarie 1941, p. 7.

[3] USHMM, RG-25.003M, Fond Ministerul de Război. Cabinet, dosar 293, c. 121A-122A.

[4] Deletant, *Hitler's Forgotten Ally*, pp. 69, 81–82.

ţărani înstăriţi de lângă Tecuci, era elev la şcoala militară „când România a fost crucificată". „Ţara a fost obligată să plece alături de nemţi, pentru că Franţa era ocupată, Anglia era bombardată de aviaţia germană şi n-aveau cum să ne ajute", argumenta el mai târziu. „Nemţii au fost singurii care ne-au promis că ne vor da provinciile luate în vara 1940."[1] Cei mai mulţi români susţineau dictatura militară a lui Antonescu din acelaşi motiv.

Se adună norii de furtună

Generalul Hansen a primit ordin ca planul Germaniei naziste de a invada URSS să nu fie dezvăluit regimului Antonescu nici măcar atunci când Misiunea Militară Germană a început pregătirile de război pe teritoriul României. O iarnă lungă, cu multă zăpadă, le-a îngreunat consilierilor germani efortul de a-i instrui pe soldaţii români. Mai mult, armata română scăzuse la 378 000 de oameni după ce mulţi fuseseră trimişi acasă în permisie prelungită. Soldaţii rămaşi, dintre care unii erau mobilizaţi de mai bine de un an, dădeau semne de demoralizare. Nemulţumirea din rândul subofiţerilor şi a soldaţilor a crescut când au aflat despre dificultăţile cu care se confruntau familiile lor acasă. Pierderile teritoriale ale României, exacerbate de campania legionară de românizare, aruncaseră economia în haos, producând penurie, mai ales în oraşele de graniţă, care nu mai aveau acces la pieţele lor obişnuite.[2] În unele locuri, soldaţii au intrat în greva foamei deoarece „sunt prea de mult timp concentraţi şi familiile lor mor de foame", în vreme ce alţii au plecat fără învoire. Batalionul 58 Pionieri a refuzat să

[1] Nicolae Staicu, interviu realizat de autor, Constanţa, 2012.

[2] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 403, f. 222; Ciucă, *Stenogramele consiliului de miniştri. Guvernarea Ion Antonescu*, 3, p. 490.

urce în tren fiindcă nu i s-a dat permisie de Crăciun.[1] Armata română i-a băgat în închisoare pe liderii protestatarilor, dar, în acelaşi timp, a mărit ajutoarele financiare pentru familiile soldaţilor. Rapoartele germane despre armata română din acea perioadă nu sunt deloc flatante. Comandantul Diviziei 16 Blindate germane, generalul Hans Huber, conchidea pe 7 februarie că armata română ar fi fost „inutilă" în ofensivă, deoarece soldaţii erau curajoşi, dar le lipsea iniţiativa, subofiţerii erau corupţi şi incompetenţi, iar ofiţerii nu erau buni de nimic, doar să păstreze o aparenţă de ordine în ţară.[2]

Regimul Antonescu a supravieţuit acelei ierni dificile. A atacat Garda de Fier pentru asemănarea modului de a proceda dintre legionarism şi comunism şi i-a învinovăţit pe legionari că provocaseră problemele economice din ţară.[3] Antonescu s-a simţit destul de sigur încât să organizeze un plebiscit, pe 2–5 martie. La votul simplu, prin „da" sau „nu", 2 960 298 de voturi au fost favorabile contra a 2 996 împotriva lui Antonescu şi a politicilor sale. Deşi rezultatul plebiscitului a fost, în mod vizibil, influenţat, faptul că votanţii au mers la vot în număr atât de mare, comparabil cu cel din perioada interbelică, în loc să stea acasă în semn de protest, sugerează că românii îl sprijineau pe Antonescu.[4] Conducătorul ştia că legitimitatea regimului lui depindea de redobândirea teritoriilor pierdute, aşadar a fost dezamăgit atunci când Hitler a atacat brusc în sud, nu în est.

Campaniile germane din Grecia şi Iugoslavia au distras atenţia regimului Antonescu de la preparativele germane pentru invadarea Uniunii Sovietice. 500 000 de oameni din Armata

[1] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 403, f. 26; ibid., dosar 573, f. 49.

[2] DiNardo, *Germany and the Axis Power*, p. 100.

[3] Scurtu, *Pe marginea prăpastiei*, vol.2, p. 64.

[4] Giurescu, *Romania in the Second World War*, p. 94; Pantazi, *Cu mareşalul până la moarte*, p. 127.

a 12-a germană au trecut prin România pentru a se stabili în Bulgaria și a invada Grecia după ce forțele britanice au debarcat acolo, ceea ce aducea aviația britanică în poziția de a putea lovi câmpurile petrolifere românești, cu rol vital. Trupele germane cumpărau bunuri peste tot pe unde ajungeau, profitând de ratele de schimb avantajoase și producând o inflație masivă, care a agravat problemele economice ale României.[1] Soldații germani se mai și îmbătau, provocau scandaluri, conduceau neatenți și chiar îi ajutau pe localnicii etnici germani să se sustragă de la recrutare, dând de furcă Misiunii Militare germane și Marelui Stat Major, care încercau să aplaneze incidentele.[2] Cele două divizii blindate germane din Moldova au fost transferate în sud și înlocuite de șapte divizii de infanterie germane. Misiunea Militară Germană a primit instrucțiuni pentru ca pregătirile germane să fie „bine ascunse de români, fiind prezentate doar ca măsură de precauție pentru a preîntâmpina un atac rusesc."[3] Unii români se arătau reci sau ostili față de germani, de aceea Armata a 3-a le-a dispus primarilor să înființeze „comitete cetățenești" pentru a întâmpina unitățile germane, să le facă vizite ofițerilor germani și să îi îngrijească pe bolnavii germani.[4] Localnicii s-au obișnuit curând cu prezența tot mai mare a germanilor în Moldova. Un raport al serviciului militar de informații sintetiza: „Intelectualii români socotesc prezența trupelor germane ca necesară, fiind convinși că în actuala situație internațională, prin ele ni se garantează liniștea și hotarele țării față de pericolul de la Răsărit."[5]

[1] Aly, *Hitler's Beneficiaries*, pp. 94–97, 103–105.

[2] DiNardo, *Germany and the Axis Powers*, p. 101.

[3] Citat în Boog et al., *Germany and the Second World War*, vol.4, p. 404.

[4] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 305, f. 157.

[5] ANIC, Fond Ministerul de Război. Cabinetul Ministrului, dosar 56 bis, f. 13.

Evenimentele din Iugoslavia au complicat planurile germane. Pe 27 martie, ofițerii sârbi din armata iugoslavă au pus capăt regenței pro-Axă a prințului Pavel și l-au instalat pe tron pe regele Petru al II-lea, pro-Aliați. Noul guvern iugoslav a refuzat să ratifice aderarea Iugoslaviei la Pactul Tripartit și a negociat un pact de neagresiune cu Uniunea Sovietică. Furios, Hitler a ordonat invadarea imediată a Iugoslaviei. OKW nu a cerut ajutorul Marelui Stat Major deoarece dorea să păstreze armata română pentru invadarea URSS; mai mult, armata română nu era complet mobilizată și nu avea suficientă mobilitate pentru o campanie rapidă.[1] Hitler voia ca luptele din Balcani să se termine cât mai repede cu putință, astfel încât Germania nazistă să se poată concentra pe înfrângerea Uniunii Sovietice.

Vremea nefavorabilă și dificultățile logistice au întârziat campania împotriva URSS, dar Misiunea Militară Germană a început să preseze armata română să se pregătească. Pe 3 aprilie, generalul Hansen a sugerat Marelui Stat Major să aducă în Moldova până la două treimi din unitățile sale militare. Consilierii germani au început instruirea altor două divizii de infanterie și înființaseră de curând Divizia 1 Blindată. Ofițerii români, ocupați și ei cu instruirea noilor recruți, se concentrau pe mersul în formație, astfel încât soldații să poată mărșălui frumos la parada de 10 Mai (Ziua Națională a României). Pe 7 aprilie, noul șef al Marelui Stat Major, generalul Alexandru Ioanițiu, a întocmit un raport devastator despre cât de nepregătită era armata română. Ofițerii invocau răsturnările de situație din anul precedent, care le dăduseră peste cap calendarul de instrucție. Ioanițiu nu a acceptat acest argument, i-a mustrat pe ofițeri fiindcă își pierdeau timpul cu exercițiile de

[1] Chirnoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei sovietice*, p. 167.

mers în formație, a cerut să se intensifice instrucția practică pe teren și a subliniat că era important să se insiste pe tacticile ofensive.[1] Scăpa din vedere o altă problemă. În criză de mână de lucru, regimul Antonescu alesese să dea prioritate semănăturilor de primăvară în fața instrucției. Comandanții trebuiau să le furnizeze prefecților oameni, cai și căruțe pentru a-i ajuta pe țărani să are pământurile și să transporte semințele; chiar și trupele de elită, vânătorii de munte și trupele de cavalerie, petreceau mult timp pe câmpuri, la muncile de primăvară, în loc să de instruiască la posturile lor.[2] Chiar dacă regimul Antonescu ar fi știut cât de aproape era războiul, se poate să fi luat aceeași decizie, ca să își poată hrăni cetățenii înfometați.

Cele două campanii fulger din Grecia și Iugoslavia păreau să confirme înțelepciunea deciziei generalului Antonescu de a se alătura Axei. Pe 6 aprilie, trupele germane, susținute de forțe italiene, maghiare, bulgare au invadat simultan Grecia și Iugoslavia. În doar unsprezece zile, Iugoslavia a capitulat și a fost curând ocupată și dezmembrată. Regimul Antonescu a folosit soarta Iugoslaviei drept avertisment pentru ofițerii care nu erau de acord cu Al Doilea Arbitraj de la Viena și cu alianța cu Germania nazistă. Ministrul apărării naționale, generalul Iacobici (Antonescu se simțise, în sfârșit, suficient de sigur încât să încredințeze această poziție altcuiva), declara: „Evenimentele recente din Jugoslavia [sic] ne demonstrează ce nenorocire se poate produce dacă armata face politică pe cont propriu [...] Ofițerii cari de acum înainte se vor manifesta sub orice formă în contra camarazilor din armata germană vor fi considerați ca făcând politică și vor fi îndepărtați."[3] Preocuparea lui Antonescu față

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 370, f. 92–96.

[2] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 374, f. 11, 18; AMNR, Fond Corpul de Cavalerie, dosar 228, f. 240.

[3] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 305, p. 99.

de o contralovitură dată de ofițerii carliști nemulțumiți era exagerată, căci ofițerii erau deja, la acel moment, uniți în jurul lui. Pe 30 aprilie, Grecia continentală a fost ocupată de forțele germane. Acestei noi cuceriri germane au întărit și ele convingerea militarilor români că armata germană era invincibilă, ceea ce a contribuit la motivația lor ulterioară.

Regimul Antonescu a fost, în fine, anunțat de invazia ce se pregătea împotriva Uniunii Sovietice. Pe 24 mai, generalul Eugen von Schobert a sosit la Piatra Neamț pentru a prelua comanda Armatei a 11-a germane. Două zile mai târziu, generalul Hansen i-a cerut generalului Antonescu să-și mobilizeze unitățile în Moldova la întreaga capacitate și să le mute la frontieră până pe 10 iunie. Antonescu l-a vizitat pe von Schobert, care a susținut că pregătirile erau defensive, apoi a plecat să instaleze Marele Cartier General la Odobești. Pe 31 mai, viceprim-ministrul Mihai Antonescu a prezidat prima ședință a Consiliului de Miniștri axată pe pregătirile de război.[1] Pe 12 iunie, Hitler și Antonescu s-au întâlnit la München, unde conducătorul a fost primul șef de stat străin pe care führerul l-a anunțat despre invadarea Uniunii Sovietice. În mod oficial, Antonescu a insistat ca România să se alăture invaziei încă din prima zi și și-a pus forțele militare și economice la dispoziția lui Hitler pentru „marele eveniment care se apropie". Hitler i-a oferit lui Antonescu comanda unui grup de armate pentru a elibera estul României.

Hitler a fost vag cu privire la data exactă a invaziei, dar Antonescu i-a argumentat că orice întârziere micșora șansele Axei la victorie.[2] Este probabil ca, neoficial, Hitler să-l fi informat pe Antonescu despre planurile de a executa comisarii

[1] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 118, f. 69; Ciucă, *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. 3, p. 554.

[2] Vasile Arimia et al., ed., Antonescu-Hitler. *Corespondență și întâlniri inedite (1940–1944)*, vol. 1, Cozia, București, 1991, pp. 95, 103–104.

politici ai Armatei Roşii, funcţionarii civili sovietici, comuniştii evrei şi toate „elementele radicale" capturate pe durata invaziei – aşa-numitul Ordin pentru tratamentul comisarilor politici. E foarte posibil să fi discutat şi despre deportarea evreilor sovietici la est de Urali după obţinerea victoriei.[1] În vreme ce dictatorii discutau, comandanţii avertizaţi despre activitatea coloanei a cincea comuniste în Moldova le-au ordonat unităţilor să ia măsuri de precauţie. Divizia 8 Infanterie a evacuat douăzeci de „comunişti" dintr-un oraş şi a propus deportarea tuturor bărbaţilor evrei cu vârste peste optsprezece ani în lagăre de concentrare din sudul României. Corpul de Munte le-a interzis evreilor să aibă telefoane, să călătorească sau să lucreze în serviciile de telegraf şi telefon.[2] Ameninţarea războiului a crescut şi mai mult paranoia ofiţerilor faţă de trădarea iudeo-bolşevică.

Numărătoarea inversă

Ocuparea traumatizantă a nordului Bucovinei şi a Basarabiei îi unise pe români sub regimul Antonescu şi în alianţa cu Germania nazistă împotriva Uniunii Sovietice. Acum, România se afla în pragul războiului, pregătită să facă cel mai mare sacrificiu posibil pentru distrugerea URSS, nu doar ca să elibereze nordul Bucovinei şi Basarabia, ci şi în speranţa că va câştiga sprijinul Germaniei naziste pentru reîntoarcerea Transilvaniei

[1] Pentru Ordinul privind tratamentul comisarilor politici, vezi Cristopher Browning, *The Origins of the Final Solution. The Evolution of the Nazi Jewish Policy, September 1939–March 1942,* University of Nebraska Press, Lincoln, 2004, pp. 424–428. Ceea ce s-a spus neoficial poate fi reconstituit; vezi Gerhard Weinberg, „Hitler and the Beginning of the Holocaust", în *Lessons and Legacies*, vol. 10, *Back to the Sources. Reexamining perpetrators, Victims, and Bystanders*, ed. Sara R. Horowitz (Evanston, IL, Northwestern University Press, 2012), pp. 6, 11n4, 11n5.

[2] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 411, f. 17, 16.

de Nord. În tabloul general, românii se vedeau pe ei înşişi drept parte a unei alianţe pan-europene, care avea scopul de a salva pentru totdeauna civilizaţia creştină prin îngenuncherea lumii iudeo-bolşevice. Armata română era nerăbdătoare şi să-şi spele onoarea şi să se răzbune pe evrei şi pe comunişti pentru retragerea umilitoare din nordul Bucovinei şi din Basarabia. Violenţele antisemite din timpul retragerii din partea de est a României prefigurau ce avea să se întâmple odată cu intrarea în URSS; totuşi, conducătorul nu a început să plănuiască „curăţarea terenului" în nordul Bucovinei şi în Basarabia decât după întâlnirea lui cu führerul. Distras de criza politică şi economică din România şi de campaniile germane în Balcani, regimul Antonescu nu a remarcat semnele invadării URSS, iar acum se grăbea să pregătească România pentru război. Şi armata română a fost luată pe nepregătite, dar soldaţii ei erau nerăbdători să aibă ocazia de a lupta în sfârşit pentru ţara lor.

Capitolul 4

1941: Război Sfânt și Holocaust

„Soldați, vă ordon: treceți Prutul!" Ordinul laconic al generalului Ion Antonescu era parte dintr-o declarație grandilocventă, repede uitată în rest. Dar propaganda militară a repetat acest ordin până la saţietate, soldații entuziasmați au menționat-o în jurnale, iar veteranii încă o mai recită ca pe o mantră, deoarece ea rezuma dorința armatei române de a șterge rușinea retragerii din nordul Bucovinei și din Basarabia, petrecută cu un an în urmă. În București, viceprim-ministrul care conducea guvernul în vreme ce conducătorul era pe front, în fruntea MCG, a apărut alături de regele Mihai I ca să salute mulțimea entuziastă adunată în fața palatului.[1] „Războiul, războiul acesta este o mare luptă a civilizației creștine în contra unei noui barbarii", a declarat el. „Cred că, de la războaiele sacre ale cruciadelor, nici o luptă n-a fost mai sfântă, mai mare și mai epocală decât aceea pe care a pornit-o azi apostolul nouei noastre civilizații, Adolf Hitler."[2] Alice Voinescu, critic de teatru și antinazistă, una dintre puținele persoane pe care această declarație „bombastică" nu le-a emoționat, scria: „Acest război e imoral. Doar că noi luăm ce e al nostru. Ajută-ne, Doamne! Măcar să spălăm rușinea de a

[1] Deletant, *Hitler's Forgotten Ally*, 8pp. 2–83.

[2] Mihai Antonescu, „Războiul sfânt a început", *Soldatul*, 28 iunie 1941, p. 1.

fi frați cu bandiții printr-o purtare ostășească fără greș."[1] Avea să fie repede dezamăgită, căci soldații români s-au dovedit la fel de răi ca soldații germani. Încrederea soldaților în victorie le crește semnificativ motivația.[2] Aproape toți soldații români credeau că armata germană va învinge cu ușurință Armata Roșie, așadar moralul era foarte ridicat. În această atmosferă încinsă, armata română le-a dat frâu liber soldaților să se răzbune pe evreii care se presupunea că i-au umilit în 1940 sau că au ajutat Armata Roșie în 1941, iar regimul Antonescu a hotărât să „curețe terenul" din nordul Bucovinei și din Basarabia de evrei. Războiul Sfânt al României începea cu lupte de eliberare și cu masacre cu amploare de genocid.

Atrocitățile împotriva evreilor comise de armata română au trecut dincolo de ceea ce era de așteptat în timp de război. Soldații comit de regulă două tipuri de atrocități, cu „sânge rece" sau „la mânie".[3] Atrocitățile „la mânie" au loc atunci când soldații sunt în bătaia focului, mai ales dacă suferă pierderi, ceea ce determină o reacție instinctuală de frică și mânie, care determină uciderea civililor sau a prizonierilor de război. În 1941, mitul trădării evreiești din 1940 a contribuit la paranoia din rândul soldaților români care credeau că luptătorii din gherilă – cunoscuți în jargonul militar românesc cu termenul franțuzesc de *francs-tireurs* – bântuiau în spatele frontului. Ca atare, trupele române i-au transformat pe evreii considerați comuniști în ținte ale răzbunării atunci când pierdeau un camarad sau sufereau o înfrângere. Atrocitățile cu sânge rece sunt rezultatul politicii de brutalizare și ucidere a celor care rezistă în fața ocupantului, pentru a-i descuraja pe alți membri ai grupurilor

[1] Alice Voinescu, *Jurnal*, vol. 1, Polirom, București, 2013, p. 302.

[2] Watson, *Enduring the Great War*, p. 141.

[3] Edward B. Westermann, *Hitler's Police Battalions. Enforcing Racial War in the East*, University Press of Kansas, Leavenworth, 2005, pp. 18–19.

ce ar putea să reprezinte o ameninţare pentru ocupant. MCG dădea crezare rapoartelor despre franctirori iudeo-comunişti şi a legitimat atrocităţile, ordonând să se ia ostatici din rândul populaţiei evreieşti locale şi autorizând represiunile de masă îndreptate împotriva evreilor şi comuniştilor.[1] De asemenea, regimul Antonescu a trimis jandarmi în urma soldaţilor cu ordinul de a-i aduna pe evrei, de a-i executa pe toţi cei bănuiţi de comportament criminal comunist, iar apoi să îi expulzeze pe supravieţuitori din nordul Bucovinei şi din Basarabia. Caracterul fiecăruia dintre comandanţi a influenţat în mod crucial comportamentul ucigaş al soldaţilor şi al jandarmilor; cu cât el era mai lipsit de milă, cu atât unitatea lui se purta cu mai multă cruzime.[2] Unii comandanţi îi presau pe soldaţi sau pe jandarmi să omoare cât mai mulţi evrei cu putinţă, în vreme ce alţii doar transmiteau ordinele, lăsându-şi subordonaţii să decidă cum aveau să acţioneze. Când au ajuns în Ucraina, situaţia s-a schimbat întrucâtva, dar armata română a continuat să comită atrocităţi pe măsură ce avansa în Uniunea Sovietică.

Pregătiri de război

Regimul Antonescu încă nu ştia când va începe invazia germană sau ce rol va avea armata română, dar a început să se pregătească cu entuziasm. Pe 16 iunie, generalul Ciupercă a ţinut un discurs în faţa Armatei a 4-a: *„Simt că se apropie momentul să-i plătim [Uniunii Sovietice] poliţa [pentru 1940],*

[1] Similar cu ceea ce a făcut armata germană în Belgia în Primul Război Mondial; vezi John Horne şi Alan Kramer, *German Atrocities. A History of Denial,* Yale University Press, New Haven, CT, 2001, pp. 113–118.

[2] Waitman Wade Beorn, *The Wehrmacht and the Holocaust in Belarus*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 2014, p. 7.

dragi ostaşi. Cu ajutorul lui Dumnezeu şi al marelui nostru aliat, am credinţa nestrămutată că vom izbuti să ducem iar la *Nistru* hotarele Ţării."[1] A doua zi, în şedinţa Consiliului de Miniştri, Mihai Antonescu sublinia că România se afla în faţa unui „moment istoric" pentru „a realiza purificarea populaţiei" în teritoriile eliberate.[2] În acelaşi timp, serviciul naţional de informaţii – Serviciul Special de Informaţii (SSI) – ajuta Marele Stat Major să întocmească liste de evrei, alte minorităţi şi basarabeni care „au făcut rău" în timpul ocupaţiei sovietice şi trebuiau arestaţi.[3] Pe 18 iunie, Hitler l-a informat, în sfârşit, în mod oficial pe generalul Antonescu că invazia, cu numele de cod Operaţiunea Barbarossa, va începe peste patru zile. România a primit trei misiuni: mai întâi, Grupul de Armate Antonescu – Armata a 3-a, Armata a 4-a şi Armata a 11-a germană – trebuia să apere câmpurile petrolifere de la Ploieşti şi alte infrastructuri vitale, cum erau podul de la Cernavodă şi portul Constanţa, de contraatacul sovieticilor şi să preia controlul capetelor de pod peste Prut pentru a distrage atenţia Armatei Roşii; în al doilea rând, aeronautica militară română, cu ajutorul Luftwaffe, avea să asigure apărarea împotriva atacurilor aeriene sau aeropurtate; şi, în fine, după ce Grupul de Armate Sud german avansa, Grupul de Armate Antonescu avea să atace şi să blocheze forţele sovietice pentru încercuire.[4] Antonescu urma să fie comandant titular, dar, de fapt, generalul von Schobert era cel care conducea operaţiunile Grupului de Armate Antonescu. Rolul României în efortul de război al Germaniei naziste după eliberarea nordului Bucovinei şi Basarabiei rămânea neclar.

[1] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 629, f. 208; Subliniere în original.

[2] Citat în Solonari, *Purifying the Nation*, p. 151.

[3] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 624, f. 17–20.

[4] Arimia et al., *Antonescu-Hitler*, vol. 1, pp. 107–109.

Ambii dictatori și echipele lor stabiliseră, totuși, clar că armata română avea să continue să sprijine armata germană în Ucraina. Pe 19 iunie, MCG a elaborat primul său plan ofensiv, care transfera controlul operațional al Armatei a 3-a, comandată acum de generalul Petre Dumitrescu, către Armata a 11-a germană, în vreme ce MCG comanda numai Armata a 4-a.[1] MCG a mai ordonat și evacuarea tuturor civililor la trei sau patru kilometri distanță de graniță, în sudul Bucovinei și în Moldova. În ziua următoare, ordinul a fost completat cu instrucțiuni date jandarmilor să-i escorteze pe toți evreii din orașe, dar „numai acei suspecți" din marile orașe să fie duși în gările din zona de evacuare pentru a fi transportați și încarcerați la Târgu Jiu, în Oltenia.[2] Pe 21 iunie, Ministerul Afacerilor Interne preciza că „toți bărbații evrei valizi" din orașe trebuiau îmbarcați în trenuri, însă femeile, copiii și bătrânii evrei trebuiau îndreptați către cel mai apropiat oraș din Moldova.[3] Regimul Antonescu nu avea suficienți jandarmi, suficiente trenuri și lagăre pentru a-i interna pe toți evreii. Ordinul MCG întărea convingerea comandanților că evreii reprezentau o coloană a cincea comunistă periculoasă. Între timp, armata română își mărea efectivele la 686 000 de soldați, în vreme ce Armatele a 3-a și a 4-a se îndreptau către frontieră; Armata 1 rămânea în rezervă.[4] Soldații care fuseseră umiliți cu un an înainte aveau acum șansa să-și ia revanșa.

[1] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 875, f. 95.

[2] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 426, f. 67, 66.

[3] Jean Ancel, *Prelude to Mass Murder. The Pogrom in Iași, Romania, June 29, 1941 and Thereafter*, trad. de Fern Seckbach, Yad Vashem, Ierusalim, 2013, p. 30.

[4] Mark Axworthy, *The Romanian Army of World War II*, Osprey, Oxford, 1991, p. 4.

Comandanții au început să-și informeze subordonații despre invazie în după-amiaza de dinaintea atacului ce urma să aibă loc în zori. La Botoșani, comandantul Regimentului 7 Roșiori, colonelul Gheorghe Carp, și-a adunat ofițerii pentru a le anunța invazia și a le transmite ordinele de luptă. Apoi, potrivit unui interogatoriu de după război, a explicat că „s-a dat ordin verbal ca atunci când vom trece Prutul să se extermine evreii ce au batjocorit unitățile române la evacuarea Basarabiei din anul 1940."[1] Aceasta pare să indice că MCG le-a ordonat soldaților să se răzbune pe evrei, dar există motive să ne îndoim de veridicitatea acestei relatări. Ofițerul care a depus această mărturie se afla sub anchetă pentru crime de război și și avea toate motivele să arate cu degetul, spunând că el doar a urmat ordinele primite de la Carp (care, în mod convenabil, era decedat). Există multe dovezi că Antonescu le-a dat ordin soldaților să efectueze represalii în masă împotriva evreilor și comuniștilor, iar jandarmilor, să îi adune pe evrei și să îi conducă în Ucraina, după ce a început războiul, dar sunt puține indicii că a dat ordin să fie exterminați evreii înainte de începerea războiului. Soldații, mai ales ofițerii de carieră obsedați de onoare, nu aveau nevoie de un astfel de ordin pentru a se deda la atrocități împotriva evreilor. Universul ideologic al soldaților îi convinsese că evreii erau comuniști și mulți dintre ei își arătaseră deja dorința de a ataca și ucide evrei, cu un an înainte. Propaganda militară îi învinuia pe evrei pentru umilirea soldaților, iar soldații au descoperit repede că superiorii lor nu îi pedepseau pentru crimele împotriva evreilor. Pe 22 iunie, în jur de miezul nopții, ofițerii și-au informat oamenii că Operațiunea Barbarossa urma să înceapă la ora 3.15 a.m. Grupul de Armate Antonescu s-a alăturat bombardamentului

[1] ACNSAS, Fond Documentar, dosar 8178, f. 76.

masiv dezlănțuit de armata germană împotriva sovieticilor, de la Marea Baltică la Marea Neagră.

Luptele pentru capetele de pod

Focurile artileriei și motoarele avioanelor i-au anunțat că începuse războiul pe cetățenii din Botoșani, Dorohoi, Iași, Galați și Tulcea, dar acolo nu au avut loc festivități ca acelea din București, deoarece aceste orașe de graniță se aflau foarte aproape de raza de acțiune a tunurilor sovietice. *Sentinela* proclama: „Camarazi în luptă, soldatul german, cot la cot cu ostașul român, amândoi vulturi frumoși și viteji s-au aruncat asupra celui mai mare dușman al lumii: bolșevismul. [...] [Ei luptă să elibereze] pământul Basarabiei și munții Bucovinei de sub jugul comunist. Înainte, bravi camarazi! Dumnezeul dreptății este cu voi!"[1] Grupul de Armate Antonescu avea în teren 326 000 de soldați români și 136 000 de germani și era dispus într-o formă de S întors: Armata a 3-a cu fața către nord, în Bucovina, Armatele a 11-a și a 4-a către est în Moldova, iar Corpul II Armată cu fața către nord în Dobrogea. Gruparea Aeriană de Luptă (GAL) și Luftflotte 4 germană asigurau sprijin aerian. Armata a 3-a înainta, Armata a 11-a germană și Armata a 4-a controlau podurile și transportau trupele peste Prut, iar Corpul II susținea duelurile de artilerie peste Dunăre. Desenele din „pagina veselă" a *Sentinelei* îl arătau pe Stalin dat afară din Europa cu o cizmă în posterior și un schelet sovietic cu legenda: „Pământ a vrut, pământ a găsit!"[2] Districtul Militar Sovietic Odesa avea doar 320 000 de soldați, dar avea suficiente tancuri,

[1] „Camarazi în luptă", *Sentinela*, 22 iunie 1941, p. 1.

[2] „Pagina veselă", *Sentinela*, 29 iunie 1941, p.7.

artilerie grea și forțe aeriene.[1] El a pregătit imediat contraatacuri pentru a muta lupta pe teritoriul inamic și a lansat o campanie de bombardamente strategice asupra României.[2]

Atacurile aeriene sovietice au provocat puține pagube, dar au creat multă panică. Unitățile antiaeriene ale Axei erau concentrate în zonele Ploiești, București, Constanța, lăsând expuse orașele de graniță; multe orașe nu aveau apărare antiaeriană, nici sisteme de alarmă aeriană funcționale sau proceduri de camuflaj.[3] Prefecții au anticipat pierderi umane masive în rândul civililor și au dispus să se sape gropi comune, în multe cazuri de către evreii luați la muncă forțată. Raidurile aeriene dese, dar mai ales frecventele alarme aeriene au alimentat paranoia că evreii le trimiteau semnale piloților sovietici, fluturând cârpe roșii ziua și aprinzând focuri noaptea. Existau chiar zvonuri că evrei emigrați din Moldova pilotau avioanele sovietice.[4] Rapoarte despre „rachete roșii" trase din cartierele evreiești din orașe îndepărtate precum București apăreau după fiecare raid aerian, dar investigațiile au stabilit că erau trasoare ale apărării antiaeriene, iar nu semnale trimise de evreii comuniști.[5] Nici soldații nu erau imuni la panică. Pe 22–23 iunie, Regimentul 3 Călărași de la Siret, un oraș de graniță din Bucovina, a raportat că a fost ținta unor civili, astfel că pretorul

[1] Pentru forțele românești, vezi Scafeș et al., *Armata română*, p. 18; pentru forțele germane și sovietice, vezi Bellamy, *Absolute War*, p. 181; pentru forța aeriană a Axei, vezi DiNardo, *Germany and the Axis Powers*, p. 111.

[2] Bellamy, *Absolute War*, p. 177.

[3] Alexandru Armă, *București sub bombardamente (1941–1944)* (București, Editura Militară, 2015), p. 17; AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 314, f. 458.

[4] Ancel, *Prelude to Mass Murder*, pp. 83, 75–76.

[5] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 781, f. 76, 78; AMNR, Comandamentul Militar al Capitalei, dosar 269, f. 26, 118, 120, 121; Armă, *Bucureștiul sub bombardamente*, p. 24.

militar a primit misiunea să investigheze. El le-a ordonat jandarmilor să caute lunetiști, a cercetat relatările despre existența unor trăgători ucraineni sau lipoveni (schismatici ortodocși ruși) din satele învecinate, a arestat un avocat român care ascunsese o familie de evrei pentru a nu fi deportați și a supravegheat evacuarea civililor. Din fericire, pretorul a conchis că focurile fuseseră trase de soldații sovietici, altfel alți soldați români nervoși erau, cel mai probabil, responsabili, iar în felul acesta nimeni nu a fost executat.[1] Orice victorie aeriană era sărbătorită pentru a susține moralul. Pe 23 iunie, locotenentul Horia Agarici a doborât trei bombardiere sovietice deasupra Constanței, iar isprava lui a devenit subiectul unui cântec popular, „A plecat la vânătoare Agarici/ A plecat ca să vâneze bolșevici"[2] Cu toate acestea, un val constant de avertismente din partea MCG referitoare la sabotori, spioni și parașutiști îi țineau în priză pe soldați și populația civilă.

Contraatacurile sovietice au redus numărul de capete de pod pe care Axa le controla la Prut; unul dintre punctele de trecere românești a fost descris ca un „cuib de proiectile", iar în unele locuri, forțele Axei au fost obligate să se întoarcă peste râu, ceea ce a provocat prima represiune de masă împotriva evreilor.[3] Unul dintre cele mai mari masacre a avut loc după ce trupele Axei au evacuat capul de pod de la Sculeni. Orașul fusese controlat când de unii, când de alții, vreme de trei zile, apoi trupele Axei s-au retras și 2 500 de civili, dintre care o mie de evrei, le-au urmat în retragere pentru a evita măcelul. Colonelul Emil Matieș, comandantul Regimentului 6 Vânători, i-a ordonat ofițerului său de contrainformații „să aresteze și să execute toții evreii suspecți",

[1] AMNR, Fond Corpul Cavalerie, dosar 292, ff. 413-414

[2] Dénes Bernád, *Rumania Aces of World War 2,* Osprey, Oxford, 2003, pp. 15–16.

[3] Duți, *Armata română în război*, pp. 26–28.

învinuiți că direcționaseră artileria sovietică să tragă în oamenii lui. Pe 26 iunie, ofițerii au început să „sorteze" evreii cu ajutorul soldaților și al civililor din Sculeni. Soldații i-au pus pe evrei desemnați drept comuniști să mărșăluiască până pe un deal din preajma satului Stânca Roznovanu și i-au obligat să-și sape groapa comună înainte de a-i împușca. Li s-au alăturat soldați germani și civili români, veniți să privească și participând și ei, în unele cazuri, la lovirea bărbaților pentru a-i determina să-și predea bunurile de valoare și la violarea femeilor. În zilele următoare, soldații au devenit tot mai dezlănțuiți, ucigând femei, copii și bătrâni, în total aproape șase sute de persoane.[1] Șocate, autoritățile civile au raportat atrocitățile comise de soldați cerând o investigație, dar Matieș a justificat crimele ca fiind represalii legitime și nimeni nu a fost pedepsit.[2] Masacrul de la Stânca Roznovanu arată cum represaliile s-au putut transforma rapid în masacru atunci când ofițerii le-au permis soldaților – susținuți de civili – să le facă orice doreau evreilor.

Între timp, trupele sovietice trecuseră chiar Dunărea, stabilind un cap de pod lângă Ismail, ceea ce a sporit spaima comandanților români că ar fi putut avea loc revolte evreiești în spatele frontului în sprijinul atacurilor sovietice de pe front, în mod special la Iași.[3] Orașul a fost supus unor atacuri aeriene regulate deoarece era un nod feroviar important la frontieră. Pe 26 iunie, bombele au ucis două sute de cetățeni ai orașului, inclusiv 38 de evrei.[4] Unii oameni s-au refugiat în zona rurală, dar cei mai mulți nu aveau mijloace pentru a face asta; evreilor nu li s-a permis să plece. Unii români dădeau

[1] Ancel, *Prelude to Mass Murder*, pp. 490–505.

[2] Ioanid, *Holocaust in Romania*, p. 95.

[3] USHMM, RG-25.003M, rola 2, cadre 25, 76, 95–96.

[4] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 748, f. 105; AMNR, Fonda Armata a 3-a, dosar 51, f. 320.

vina pe autoritățile corupte și incompetente pentru apărarea aeriană ineficientă, dar încă mai mulți spuneau povești despre evreii comuniști care le trimiteau semnale piloților sovietici.[1] Presa contribuia la isterie cu povești despre agenți evrei. Comandantul garnizoanei Iași, colonelul Constantin Lupu, prefectul colonel Dumitru Captaru, șeful Poliției, colonelul Constantin Chirilovici și alți doi au format un comitet de urgență care a dispus o razie, în urma căreia au fost arestați 207 evrei pentru posesie de lanterne și materiale textile de culoare roșie, iar alți 307 evrei au fost puși în arest provizoriu. Puținele femei arestate au fost imediat eliberate. Bărbații au fost bătuți în timpul interogatoriilor din sediul poliției, dar mulți au fost repede eliberați, din lipsă de dovezi.[2] Siguri că anchetatorii din poliție erau orbi sau corupți, soldații au preluat problema în propriile mâini. Sergentul Mircea Manoliu, un fost legionar, a început prin a-i împușca pe evreii eliberați, în loc să-i escorteze către casele lor, apoi i-a împușcat pe evreii nou arestați, în loc să-i ducă la sediul poliției.[3]

Autoritățile orașului Iași pierdeau controlul, în parte din cauza confuziei instituționale. Existau în oraș mai multe grupuri care funcționau independent și adeseori cu scopuri care se încrucișau: poliția, jandarmeria, trupele din garnizoană, unitățile aflate în drum spre front, agenții SSI și soldații germani.[4] Poliția nu avea autoritate asupra soldaților; soldații Diviziei 14

[1] Henry Eaton, *The Origins and Onset of the Romanian Holocaust*, Wayne State University Press, Detroit, 2013, p. 75.

[2] Ioanid, *Holocaust in Romania*, p. 68.

[3] Carp, *Holocaust in Rumania*, p. 182.

[4] Încercarea unui istoric de a identifica o schemă rațională din acest talmeș balmeș, care duce până la generalul Antonescu, nu a reușit să convingă autorul acestei cărți că a existat o metodă în această nebunie; vezi Ancel, *Prelude to Mass Murder*, pp. 70–71.

Infanterie erau în majoritate răspândiți în zona rurală; jandarmii români nu aveau control asupra soldaților germani; Divizia 198 Infanterie germană și trupele Organizației Todt aveau propriile misiuni; iar agenții SSI operau clandestin. Pe 27 iunie, auzind focuri de armă, colonelul Chirilovici a găsit în cimitirul evreiesc un grup de români care cântau cântece legionare și primeau puști de la două persoane care susțineau că aveau ordin de la ofițerii de informații militare să înarmeze voluntari în eventualitatea unei insurecții iudeo-comuniste. A descoperit ulterior că aceștia erau ofițeri SSI.[1] Și patrulele germane umblau pe străzi. Colonelul Lupu a început pregătirile de deportare a bărbaților evrei „suspecți" pentru a preveni „acțiuni de rebeliune în Iași din partea evreilor", așa cum prevedeau deja de un an ofițerii de informații militare.[2] Sute de bărbați evrei din orașele aflate în zona de evacuare fuseseră deja deportați, iar acum conducătorul voia să facă la fel la Iași, pe o scară mai mare, căci acolo aproape jumătate din populația orașului era acum evreiască – populația de evrei crescuse cu zece mii de persoane, refugiate din Basarabia în anul anterior și evacuate din orașele din împrejurimi în ultimele săptămâni.[3] Colonelul Captaru le-a cerut Regimentelor 6 Vânători și 13 Dorobanți să organizeze patrule pentru a ajuta poliția municipală, supraîncărcată cu reclamații privind furturile produse în timpul orelor de camuflaj. Fără intenție, acest ordin a destabilizat și mai mult Iașiul și a creat premisele pentru pogrom.

Pe 28 iunie, situația din oraș s-a deteriorat, iar propaganda militară inflamată nu a contribuit la îmbunătățirea situației. Un articol din *Soldatul* le reamintea soldaților că se împlinea

[1] Ioanid, *Holocaust in Romania*, p. 69.

[2] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 272, f. 55.

[3] Ancel, *Prelude to Mass Murder*, pp. 30–34, 522.

un an de la intrarea trupelor sovietice în nordul Bucovinei și în Basarabia, numind acea zi o „filă neagră în calendarul neamului românesc", dar se bucura că, în curând, România va fi „renăscută în toate virtuțile străbune, sub conducerea dreaptă a unui mare ostaș și român, Generalul Ion Antonescu."[1] La 10 a.m., soldații din regimentele 13 Dorobanți și 24 Artilerie, inclusiv sergentul Manoliu, au intrat în cartierul Tătărași pentru a căuta aparate de radio, dar au sfârșit curând prin a prăda casele evreilor. La venirea poliției, soldații îi amenințau cu armele pe evrei, dintre care unii fuseseră bătuți și sângerau, în vreme ce civilii îi încurajau de pe margine. Când poliția a încercat să intervină, cei prezenți „au țipat că [poliția] era de parte evreilor și că a fost mituită de aceștia."[2] Manoliu a spus unei patrule germane care trecea că „poliția îi proteja pe evrei."[3] Trupele germane i-au lăsat pe soldații români să continue să caute aparate de radio și nu au făcut nimic pentru a opri abuzurile. Numai când colonelul Lupu și pretorul militar au venit cu jandarmii, jafurile au fost oprite, iar Manoliu arestat temporar.[4] Calmul nu a rezistat prea multă vreme. O alarmă aeriană la ora 9 p.m. a iritat orașul, apoi focurile antiaerienei au fost identificate drept „rachete" albastre sau verzi (de fapt, culorile diferite indicau tunuri antiaeriene diferite) și, la ora 10 p.m., patrule românești și germane au raportat că se trage asupra lor. Patrulele au răspuns cu foc și au percheziționat case, dar nu au găsit pe nimeni care să fi tras.[5] Patrulele germane au raportat victime; autoritățile române au avut nevoie de mai multe zile

[1] I. Dumitru, „Acum un an", *Soldatul,* 28 iunie 1941, p. 1.
[2] Citat în Ancel, *Prelude to Mass Murder*, pp. 90–91.
[3] Citat în Carp, *Holocaust in Rumania*, p. 186.
[4] Ibid., p. 148.
[5] USHMM, RG-25.004M, rola 35, cadrul 312.

pentru a-și da seama că a fost o informație falsă.[1] La 11 p.m., generalul Antonescu l-a sunat pe Lupu ordonându-i să reinstaureze ordinea și să-i deporteze imediat pe toți bărbații evrei din oraș.[2] Imediat după aceea, două coloane românești care treceau prin Iași către front au raportat că se trăsese cu pușca asupra lor. La 3 a.m., soldații au ridicat din tot orașul evreii despre care credeau că erau sursa împușcăturilor și i-au executat. Un raport vorbește despre trei sute de morți și cincizeci de răniți în acea noapte.[3] La răsăritul soarelui, civilii li s-au alăturat soldaților, transformând represaliile în pogrom.

În „duminica aceea", așa cum aveau să numească ulterior localnicii ziua de 29 iunie, soldații, jandarmii, civilii și câțiva germani au ucis mii de evrei, în majoritate bărbați, dar și femei și câțiva copii. În zori, autoritățile orașului au realizat că, în pofida împușcăturilor, nici măcar un singur soldat nu fusese ucis; cu toate acestea, soldații și jandarmii au continuat să-i scoată pe evrei în stradă, triindu-i pe bărbații de vârstă militară pentru a-i aresta. Oricine opunea rezistență era împușcat. Patrulele române și germane au trimis „convoaie" de evrei către diferite puncte de adunare sau direct la Chestura Poliției.[4] Cei care rămâneau în urmă sau care nu-și mai puteau ține mâinile ridicate deasupra capului erau împușcați, iar străzile s-au umplut rapid de cadavre. Celulele de la sediul poliției erau deja pline, așa că s-a folosit curtea în care, în jur de 9 a.m., se aflau vreo două mii de evrei.[5] Civilii au început să jefuiască proprietățile evreiești. Autoritățile din oraș credeau că evreii comuniști și

[1] Ibid., rola 45, cadrul 80.
[2] Ancel, *Prelude to Mass Murder*, p. 26.
[3] USHMM, RG- 25.004M, rola 13, cadrul 886.
[4] Ancel, *Prelude to Mass Murder*, pp. 143–44.
[5] Carp, *Holocaust in Rumania*, p. 151.

„foarte slabe elemente comuniste române" atacaseră pentru a îngreuna mișcarea trupelor și provocaseră în mod intenționat un pogrom, pentru a răspândi dezordinea, așadar comandanții au făcut doar slabe încercări de a restaura ordinea.[1] Generalul Gheorghe Stavrescu, comandantul Diviziei 14 Infanterie, a vizitat Chestura Poliției de câteva ori. La 11 a.m., el le-a ținut un discurs evreilor aflați sub pază în curte, spunându-le că nu toți evreii erau comuniști, promițând că vor fi eliberați femeile, copiii și bătrânii și avertizând că bărbații vor fi împușcați dacă sunt găsiți vinovați.[2] Evreii eliberați au descoperit că străzile Iașiului erau periculoase. Mulțimi adunate de-a lungul drumurilor atacau convoaiele pentru a le scuipa, a arunca cu obiecte în ele, pentru a bate sau chiar a ucide evrei. Oameni de toate condițiile, muncitori sau agenți fiscali, ghidau trupele către cartierele evreiești și încurajau executarea evreilor. Românii care ascundeau evrei erau acuzați că sunt „vânduți jidanilor" și, în unele cazuri, erau omorâți, așa cum i s-a întâmplat unui inginer împușcat de un ofițer care i-a strigat: „Mori, câine, cu evreii pe care îi aperi!"[3] La ora 1 p.m., o parte din personalul Organizației Todt s-a adunat la Chestura Poliției pentru a privi cum erau bătuți evreii în timpul interogatoriilor.[4] Deși sute de evrei au fost eliberați și li s-au dat hârtii pe care scria „liber", în curtea sediului poliției se aflau acum trei sau patru mii de evrei. Unii evrei au aflat despre permisele de eliberare și au venit să obțină și ei astfel de hârtii pentru a-și dovedi nevinovăția, deși mulți soldați nu le recunoșteau

[1] USHMM, RG-25.004M, rola 35, cadrul 314.

[2] Carp, *Holocaust in Rumania*, p. 152; Ancel, *Prelude to Mass Murder*, p. 167.

[3] Citat în Ancel, *Prelude to Mass Murder*, p. 146; citat în Ioanid, *Holocaust in Romania*, p. 75.

[4] Ancel, *Prelude to Mass Murder*, p. 172.

validitatea și îi arestau din nou pe evreii care le dețineau.[1] La ora 3 p.m., sirenele de raid aerian au sunat din nou. În curtea sediului poliției, evreii înspăimântați căutau adăpost, și unii au murit striviți sub presiune, în vreme ce alții încercau să sară gardul. Soldații au tras cu mitralierele, cu puștile și chiar cu pistoalele în mulțime, omorând și rănind sute de persoane. Apoi, ajutați de trupe germane și de civili români, soldații și jandarmii i-au vânat pe evreii care evadaseră, executându-i pe loc pe cei pe care îi prindeau.[2]

În cele din urmă, după această baie de sânge, armata a introdus măsuri stricte pentru a pune capăt pogromului. Într-un ordin afișat în tot Iașiul, semnat de generalul Stavrescu, acesta interzicea circulația în oraș între orele 7 p.m. și 5 a.m., dispunea să fie returnate toate armele de foc până la ora 5 p.m. (după care oricine era prins cu o armă putea fi împușcat pe loc), le cerea cetățenilor să fie atenți la străini, îi autoriza pe soldați să împuște pe oricine în clădirile din care se deschidea focul și cerea ca, pentru fiecare soldat rănit, să fie împușcați zece ostatici din „mișcarea teroristo-comunistă".[3] În pofida acestor amenințări draconice, colonelul Captaru se temea că „dezordini grave" ar fi putut continua, deoarece soldații germani erau „îndârjiți" să adune lunetiști evrei, despre care se spunea că stau bine ascunși.[4] Orele de interdicție stabilite de Stavrescu au golit străzile de civili în jurul orei 6 p.m., dar soldații continua să umble prin oraș și să omoare evrei. Colonelul Lupu a hotărât să-i deporteze pe supraviețuitorii din sediul poliției,

[1] Relatările vorbesc despre cifre diferite, între două sute și două mii de hârtii de eliberare; vezi ibid., pp. 170–171.

[2] Carp, *Holocaust in Rumania*, 154; Ancel, *Prelude to Mass Murder*, p. 185.

[3] USHMM, RG-25.004M, rola 35, cadre 359–160.

[4] Ibid., rola 13, cadrul 888.

printre care se aflau sute de femei, copii și bătrâni. La 11 p.m., Stavrescu le-a cerut patrulelor germane să se retragă din Iași, dar dezordinile au continuat.[1] După ce s-au format trenurile, soldații, jandarmii și muncitorii de la calea ferată i-au înghesuit prin violență pe supraviețuitorii evrei, printre care se aflau și răniți, în vagoane de marfă fără aerisire, câte 120–150 de persoane într-un spațiu în care ar fi putut intra doar 40. Un prim tren, cu 2 500 de evrei în el, a plecat după miezul nopții, iar al doilea, cu nouă sute de evrei, înainte de ivirea zorilor.[2] Iașiul a rămas un loc periculos pentru evrei. O altă alarmă de raid aerian, pe 29–30 iunie, a provocat zvonul că parașutiștii sovietici aterizaseră în oraș, creând o stare de nervozitate generală. Dimineața, muncitorii de la fabrica de tramvaie și de la uzina electrică din oraș și-au omorât mai mulți colegi evrei care veniseră la lucru. Mai târziu, după-amiază, soldații au omorât opt bărbați, femei și copii găsiți într-un apartament de deasupra unei farmacii evreiești de unde susțineau că se trăsese.[3] Împușcăturile au continuat să se audă toată ziua. Între timp, evreii din cele două „trenuri ale morții" mureau de foame, sete și epuizare; trenurile au rătăcit prin zona rurale zile în șir, cu dese opriri de mai multe ore pentru a permite trecerea trenurilor militare.

Jandarmii păzeau cu strășnicie vagoanele de marfă, dar unii dintre ei le-au permis lucrătorilor de la căile ferate să le vândă evreilor apă la prețuri astronomice.[4] Un supraviețuitor își amintea: „Tovarășii mei de călătorie, mulți dintre ei epuizați

[1] USHMM, Rg.25.004M, rola 13, cadrul 889.

[2] Ancel, *Prelude to Mass Murder*, pp. 241-243, 257; Ioanid, *Holocaust in Romania*, p. 79.

[3] Ancel, *Prelude to Mass Murder*, pp. 141-142; USHMM, RG-25.004M, rola 35, cadre 346, 357–58.

[4] Ioanid, *Holocaust in Romania*, pp. 83–84.

de bătăile și suferințele pe care le înduraseră [...] leșinau pe podeaua vagonului de marfă în care stăteau și unii dintre ei nu și-au mai revenit niciodată. S-au sufocat din cauza înghesuielii și a temperaturii insuportabil de mari."[1] În cele din urmă, primul tren s-a oprit la Podu Iloaiei, din el fiind evacuate 1 200 de cadavre, iar al doilea la Târgu Frumos, unde au fost descărcate 650 de cadavre.[2] Unii dintre supraviețuitori au murit la scurtă vreme după aceea.

Pogromul de la Iași rămâne controversat. Vreme de decenii, Antonescu a fost considerat responsabil de a fi manevrat lucrurile, în încercarea de a extermina întreaga populație evreiască din oraș; dar el nu a ordonat masacrul. Nici autoritățile din oraș nu au încercat să-i omoare pe toți evreii. Numărul morților e încă puternic contestat. Imediat după evenimente, printre evreii din București s-a răspândit zvonul că fuseseră zece mii de morți.[3] De atunci, estimările au variat între 3 200 de victime (calculându-le doar pe cele moarte la sediul poliției și în cele două trenuri) și 13 200 (rezultat al diferențelor dintre recensăminte).[4] Adevărul se află între cele două extreme. La un an după pogrom, comunitatea evreiască din Iași a menționa lipsa certificatelor de deces pentru aproximativ șapte mii de bărbați evrei care „dispăruseră" în timpul violențelor.[5] Dacă se adaugă femeile, copiii și bătrânii evrei asasinați, cifra totală se apropie probabil de opt mii de morți. Deși numărul victimelor s-ar putea să nu fie atât de mare pe cât s-a presupus în mod constant, aceasta nu ușurează povara sălbăticiei scăpate de sub control a soldaților și civililor români.

[1] Citat în Ancel, *Prelude to Mass Murder*, p. 261.

[2] USHMM, RG-25.004M, rola 65, cadrul 445.

[3] Ibid., rola 8, cadru 228.

[4] Ioanid, *Holocaust in Romania*, p. 86.

[5] Ancel, *Prelude to Mass Murder*, p. 545.

Pogromul de la Iași a stânjenit MCG în acțiunile sale – nu de a-i proteja pe evrei, ci de a asigura ordinea. Colonelul Lupu a dat vina pe soldații germani și pe amestecul german, dar generalul Ioanițiu a identificat drept cauză principală panica din rândul soldaților români și proasta conducere. Pe 30 iunie, el a cerut ca patrulele să fie conduse de ofițeri de carieră, membrii lor să patruleze împreună și să deschidă foc numai după ce au identificat precis țintele.[1] Ioanițiu nu-și dădea seama ce rol avuseseră în pogrom propriile avertismente despre evreii care îi sprijineau pe sovietici în spatele frontului. De fapt, în aceeași zi, el anunța că sovieticii parașutaseră spioni și „agenți teroriști" (dintre care se presupune că făcea parte și un brutar evreu emigrat) la Iași pentru a provoca și alte pogromuri perturbatoare cu ajutorul evreilor locali. De aceea, MCG a ordonat că evreii nu mai aveau voie să iasă pe stradă între orele 6 p.m. și 7 a.m. în întreaga Moldovă, timp în care bărbații evrei erau concentrați în câteva clădiri, și le-a dat dispoziții garnizoanelor să ia ostatici evrei pe timpul zilei pentru a descuraja atacurile comuniste.[2]

Constanța a reprezentat o excepție, deoarece o tentativă de debarcare a sovieticilor, petrecută în a patra zi de război, convinsese autoritățile să-i deporteze pe toți bărbații evrei din oraș în lagăre din zona rurală.[3] Armata a 4-a a transmis ordinele lui Ioanițiu și i-a autorizat pe comandanți să-i execute sumar pe evreii care ajutau comuniștii din spatele frontului.[4] În mod ironic, precauțiile luate pentru a preveni „rebeliunea populației evreiești", precum creșterea numărului patrulelor,

[1] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 481, f. 14.
[2] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 781, f. 17.
[3] USHMM, RG-25.004M, rola 14, cadrul 716.
[4] Ibid., rola 35, cadrul 305.

asocierea poliției la patrule și o mai mare disciplină în deschiderea focului, au prevenit, de fapt, producerea altor pogromuri în Moldova.[1] Pe 2 iulie, generalul Dumitru Carlaonț l-a înlocuit pe Lupu în funcția de comandant al garnizoanei Iași. Antonescu îi dăduse misiunea să elimine dezordinile, dar continuarea tulburărilor antisemite l-a determinat pe conducător să intervină personal. Pe 4 iulie, într-un ordin special, el începea prin a-i învinovăți pe evrei de sărăcirea României și prin a menționa rușinea suferită în 1940, dar apoi declara: „Rușinea este însă și mai mare când soldați izolați, din proprie inițiativă și de multe ori numai în scopul de a jefui sau maltrata, atacă populația evreiască și omoară la întâmplare, cum a fost cazul la Iași."[2] Antonescu arăta că statul trebuia să implementeze „legal" legislația antisemită și deplângea haosul de la Iași, deoarece acesta dovedise că românii erau nedisciplinați și necivilizați. În final, îi amenința pe soldați cu curtea marțială dacă continuau să maltrateze evrei. Chiar dacă poate părea surprinzător, Antonescu se temea că violențele populare antisemite ar fi putut să scape de sub control și să îngreuneze operațiunile de eliberare a nordului Bucovinei și a Basarabiei.

MCG nu a oprit deportarea femeilor, copiilor și bătrânilor evrei din orașele aflate în zona de evacuare de la frontieră în alte orașe apropiate, nici internarea bărbaților evrei „suspecți" în lagăre din sudul României.[3] Aproximativ șapte mii de evrei din Moldova și din sudul Bucovinei au fost internați în lunile următoare în lagăre la Călărași (inclusiv cei o mie o sută de supraviețuitori din „trenul morții"), Caracal, Craiova, Calafat, Turnu Severin, Lugoj și Târgu Jiu. Majoritatea erau bărbați.

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 481, f. 24–25.
[2] Ibid., dosar 325, f. 12.
[3] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 781, f. 34.

Sute de persoane aparținând altor minorități au fost, de asemenea, internate, majoritatea fiind lipoveni din Dobrogea. În septembrie, toți, cu excepția a o mie de evrei comuniști sau sioniști încarcerați la Târgu Jiu, au fost trimiși înapoi în orașele din Moldova și sudul Bucovinei.[1] Regimul Antonescu a dat prioritate legii și ordinii în Moldova și în sudul Bucovinei în beneficiul nedorit al evreilor; totuși, a folosit haosul creat de război în nordul Bucovinei și Basarabia pentru a „curăța trenul" de evrei.

Curățarea terenului

Contraatacurile Districtului Militar Sovietic Odesa au întârziat atacul principal al Grupului de Armate Antonescu, împingându-l de pe 25 iunie pe 2 iulie.[2] Grupurile de Armate germane Nord și Sud trecuseră deja de apărarea sovietică în statele baltice și în Polonia. *Soldatul* proclama: „Oștile creștine pătrund adânc în țara iadului."[3] Acum, Grupul de Armate Antonescu trebuia să facă la fel. Armata a 3-a avea să execute o lovitură dinspre stânga, în nordul Bucovinei, pentru a cuceri Cernăuțiul, pe drumul spre Hotin. Simultan, Armata a 11-a germană, sprijinită de Divizia 1 Blindată, cea mai mare parte a Corpului de Cavalerie și Corpul IV (inclusiv cele trei „divizii-model") urma să conducă ofensiva atacând în nordul Basarabiei, în direcția Moghilev. Apoi, Armata a 4-a trebuia să avanseze în Basarabia centrală și să elibereze Chișinăul înainte de a cuceri Tighina. În fine, Corpul II trebuia să traverseze prin sudul Basarabiei, către Cetatea Albă. MCG sublinia

[1] USHMM, RG-25.004M, rola 25, cadre 806–807.

[2] DiNardo, *Germany and the Axis Powers*, pp. 113–114.

[3] „Oștile creștine pătrund adânc în țara iadului", *Soldatul*, 1 iulie 1941, p. 1.

nevoia unei discipline stricte chiar înainte de ofensivă, iar generalul Antonescu a ordonat ca orice soldat care era prins abuzând civili să fie „sancționat pe loc". El argumenta: „Armata română trebuie să apară ca o armată civilizată și să nu repete ceea ce fac hoardele necivilizate ale Sovietelor."[1] Totuși, pe 2 și 3 iulie, Mihai Antonescu a ținut două discursuri publice la București promițând „purificarea radicală" și „foarte severă" a administrației din nordul Bucovinei și din Basarabia.[2] În același timp, *Soldatul* publica un articol intitulat „Jidovii, unelte ale bolșevismului".[3] Pe toată durata atacului au existat tensiuni în armata română, între nevoia de a menține o disciplină strictă, pentru a păstra eficiența în luptă, și impunerea autorității în teritoriul stăpânit, brutală împotriva evreilor, care strica disciplina, dându-le soldaților o acoperire pentru jaf, viol și crimă.

Atacul Grupului de Armate Antonescu a mers inițial foarte bine. Armata a 11-a germană a traversat Prutul. Compania locotenentului Radu Vueric a trecut în bărci pneumatice „puternic sprijiniți de artileria noastră, cât și de focul mitralierelor", acordând sprijin atacului german de la Sculeni, care a spart defensiva sovietică.[4] Forțele sovietice s-au retras din nordul Bucovinei și Basarabiei pentru a ieși din încercuirea Grupul de Armate Sud germane. Armata a 3-a a fost încetinită mai mult de soldații care se opreau să comită atrocități în orașele eliberate, decât de rezistența inamicului. Când batalionul de munte din care făcea parte locotenentul Nicolae Dan a intrat în Adâncata, la zece kilometri dincolo de graniță, soldații, după ce au auzit focuri de

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 325, f. 4.

[2] Citat în Solonaru, *Purifying the Nation*, p. 153.

[3] Grigorescu Mircea, „Jidovii, unelte ale bolșevismului", *Soldatul*, 3 iulie 1941, p. 1.

[4] Citat în Bărboi et al., *Armata română în vâltoarea războiului*, p. 66.

armă, au început să strige că erau comuniști evrei și au invadat străzile pentru a căuta prin case. „Trupa era cuprinsă de un fel de nebunie și numai foarte puțini ostași au rămas liniștiți." Unii evrei au fost împușcați pe loc, iar ceilalți au fost adunați pentru a fi triați în vederea execuției. Lui Dan i s-a făcut milă de o femeie evreică și de copilul ei, aduși de un caporal, și a dat ordin să fie eliberați. Ostașul, nesupus, aproape că a refuzat. Curând, Dan a mai primit încă șase captivi, pe care a încercat să-i ascundă, dar un maior a venit și i-a luat. Dan s-a dus într-o curte în care evreii erau interogați și împușcați. Nu a rezistat să se uite, astfel că un alt locotenent l-a acuzat că era „jidan" și că ar fi trebuit să fie împușcat „la un loc cu ei".[1] Cei mai mulți comandanți nu au pus la îndoială rapoartele despre trăgători evrei. Pe 3 iulie, generalul Mihail Lascăr, comandantul Brigăzii 1 Mixte de Munte, a autorizat „cele mai energice măsuri" împotriva franctirorilor.[2] Unitățile românești intrau în multe cazuri orbește în oraș, fără a elimina pozițiile sovietice din împrejurimi, iar apoi îi acuzau pe evreii comuniști pentru victimele făcute de tirul sovieticilor și măcelăreau evrei drept răzbunare. Locotenentul Ignat Timaru se lăuda că a ocolit „gloanțele jidanilor" pe străzile pline de cadavre ale Storojinețului. Pe 4 iulie, conducătorul și generalul Ioanițiu au ajuns în orașul cucerit și au văzut haosul și măcelul.[3] Generalul Antonescu le-a ordonat comandanților să ocolească orașele pline de „streini răuvoitori" pentru a grăbi înaintarea.[4] S-a plâns și că unitățile stăteau grupate (devenind astfel ținte ușoare pentru atacurile aeriene

[1] USHMM, RG-25.004M, rola 9, cadre 1069–71.

[2] ACNSAS, Fond Informativ, dosar 6347, f. 57, 266–67.

[3] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 468, f. 30–31; ibid., dosar 108, f. 114.

[4] Ibid., dosar 638, f. 53.

și ambuscadele inamicului), lansau atacuri frontale costisitoare, nu inventariau materialul capturat, produceau blocaje de circulație, lăsau tunurile antiaeriene prea departe în spate, își hrăneau prost trupele, nu marcau mormintele soldaților, furau tractoare și lăsau „trăgători evrei sau ucraineni (franctirori)" în spatele frontului.[1] Unii comandanți brutali foloseau teama de franctirori pentru a acoperi uciderea tuturor evreilor din orașele prin care treceau.

Soldații depindeau de ajutorul civililor locali pentru a-i identifica pe evrei și pe comuniști. Trupele Axei au fost salutate cu bucurie de mulți bucovineni și basarabeni, care ajunseseră să fie foarte dezamăgiți de regimul sovietic. Cu trei luni mai înainte, sovieticii începuseră să-i deporteze pe toți țăranii înstăriți, iar trupele de graniță sovietice împușcau pe oricine încerca să treacă frontiera – cel mai cunoscut incident a avut loc la Fântâna Albă, unde foarte multe persoane au fost ucise atunci când un grup mare de țărani români a încercat să treacă frontiera.[2] Veștile despre atrocități sovietice, reale sau imaginare, s-au răspândit repede printre soldații români, sporind furia împotriva evreilor și comuniștilor. Naționaliștii ucraineni locali sperau să realizeze puritatea etnică, Ucraina independentă, pretinzând pământuri în Bucovina și Basarabia, și au format curând miliții ale căror arme erau furnizate de unitățile germane. În unele locuri, foști activiști LANC/legionari sau naționaliștii ucraineni au organizat pogromuri chiar înainte de sosirea trupelor Axei.[3] Aceste grupuri aflate în opoziție au folosit invazia ca pe o oportunitate pentru a curăța orașele și

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 325, ff. 27–28.

[2] Dumitru Nimigeanu, *Însemnările unui țăran deportat din Bucovina*, Editura Vestala, București, 2015, pp. 41–56, 29–31.

[3] Dumitru, *State, Antisemitism, and Collaboration in the Holocaust*, p. 149.

satele de evrei (și uneori pentru a se lichida unele pe altele); alți localnici erau mânați de lăcomia sau de ocazia de a regla conturi mai vechi.[1] De regulă, sosirea soldaților dădea semnalul violențelor, care începeau ca represiune de masă împotriva evreilor (sau a altor minoritari) identificați ca franctirori de către soldați și se transformau în pogromuri atunci când civilii încurajați se alăturau atacării evreilor – ori, în unele locuri, a ucrainenilor – și le jefuiau proprietățile. Batalionul maiorului Carp, împreună cu Regimentul 16 Infanterie, și-a reluat imediat treaba de unde o lăsase cu un an în urmă în Cuidei și a împușcat, cu ajutorul localnicilor, cea mai mare parte a evreilor rămași în oraș.[2] Soldații români aveau tot timpul să comită atrocități, deoarece trupele sovietice erau în retragere generală.

Armata a 3-a a eliberat repede nordul Bucovinei. Pe 5 iulie, trupele de munte au ajuns la Prut. Generalul Gheorghe Avramescu, care comanda Corpul de Munte, a investigat, spre deosebire de majoritatea comandanților români, rapoartele referitoare la ambuscadele organizate de franctirori și și-a petrecut ziua „străbătând în lung și-n lat" spatele frontului, dar, în fiecare caz, focurile de armă proveniseră „numai de la ostașii puși în panică".[3] Ca atare, a ordonat ca soldații să nu deschidă focul decât dacă primeau ordin expres de la un ofițer. Atunci când s-a tras asupra unității sale în împrejurimile Cernăuțiului, maiorul Scârneci a trimis o patrulă la cimitirul evreiesc aflat pe un deal, iar aceasta i-a raportat că „a găsit un evreu care se ruga pe mormântul mamei lui și că acesta a spus că mai mulți civili au tras focurile de armă."[4] Nu se știe cum au reacționat soldații

[1] Ibid., 153–156; Solonari, *Purifying the Nation*, pp. 178–179, 196.
[2] Ioanid, *Holocaust in Romania*, pp. 96–97.
[3] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 638, f. 59.
[4] Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi*, p. 113.

lui, dar alții au atacat evrei și ucraineni după ce au intrat în oraș. Trupele SS , ajunse acolo cu șase zile mai târziu, raportau „Acțiuni neuniforme împotriva evreilor înainte de sosirea Einsatzkommando. Soldații români au prădat toate casele. Mai presus de toate, ucrainenii au fost rău tratați. [Cernăuțiul] e distrus."[1] Corpul de Munte a traversat Prutul în ziua următoare, a ajuns la Nistru pe 7 iulie, iar apoi s-a îndreptat spre Hotin. Atacul românesc a fost oprit pentru o zi de soldații sovietici aflați în tranșeele săpate pe dealurile din jurul orașului și de artileria de pe malul îndepărtat, până când au găsit un flanc deschis.[2] Armata a 3-a a curățat ultimele trupe sovietice din Bucovina, în vreme ce Armata a 11-a germană se îndrepta spre nordul Basarabiei.

În vreme ce infanteria germană se grăbea spre Moghilev, cavaleriștii români și-au luat un răgaz pentru a se răzbuna pe evrei. Ofițerii de cavalerie erau mai predispuși la răzbunare, deoarece erau cei mai preocupați de onoarea pătată; mai mult, unitățile de elită erau mai predispuse să îi disprețuiască pe cei care îi considerau inamici lipsiți de onoare.[3] După ce au traversat Prutul, căpitanul Leon Ostrovschi din Regimentul 7 Roșiori le-a ținut soldaților un discurs în care le-a vorbit despre necesitatea de a se răzbuna pentru evenimentele din anul anterior

[1] Yitzah Arad, Shmuel Krakowski și Shmuel Spector, eds, *The Einsatzgruppen Reports. Selections from the Dispatches of the Nazi Death Squad' Campaign against the Jews, July 1941–January 1943,* Holocaust Library, New York, 1989, p. 19.
[2] Florian Bichir, ed., *Cruciada Diviziei de cremene cu tricolorul în Caucaz. Viața și memoriile generalului Ioan Dumitrache, cavaler al „Crucii de fier"*, Editura Militară, București, 2018, pp. 44–46.
[3] La fel ca diviziile germane panzer și motorizate; vezi Ben Shepherd, *Hitler's Soldiers. The German Army in the Third Reich*, Yale University Press, New Haven, CT, 2016, p. 84.

și a cerut „oameni destoinici, curajoși și hotărâți a nu da îndărăt de la nimic. Să ucideți fără milă de la copilul în fașă până la barba albă."[1] Doar nouă oameni s-au oferit voluntari, așa că a mai ales încă șapte și a format o „echipă de execuții", care a împușcat evrei în grupuri între cinci și cincizeci de persoane. Inițial, mulți soldați au considerat dezgustătoare uciderea femeilor și a copiilor, așa că au încercat să-i separe pe bărbați, pe care îi vedeau drept ținte legitime. Pe lângă evrei, ei îi aveau în vedere pentru a fi interogați și executați și pe liderii satelor și pe alții, acuzați de colaboraționism. Între 4 și 6 iulie, regimente succesive de cavalerie au trecut prin Edineț, lăsând în urmă un număr tot mai mare de cadavre pe străzi, jefuind și băgând în închisoare aproximativ 3 400 de evrei. Un soldat mărturisea ulterior: „În Edineț, au băut un vin bun, au împușcat evrei și au violat fete"[2] Soldații nu violau din desfrânare, ci cu dorința de a umili. Câteva zile mai târziu, la Secureni, Michael Stivelman și-a găsit vecina adolescentă violată în grup de soldații care i-au forțat părinții să se uite, iar apoi au lăsat-o să sângereze până la moarte.[3] Contraatacurile sovietice au oprit temporar raidurile sadice ale Corpului de Cavalerie.

Sovieticii au abandonat nordul Bucovinei, dar s-au luptat cu hotărâre să păstreze Basarabia. Pe 4 iulie Armata a 4-a, care a atacat plecând de la capetele de pod din Albița, Fălciu și Cahul, a avut imediat probleme din cauza terenului nămolos, a logisticii insuficiente și a lipsei artileriei; mai mult, trupele sovietice, aflate în tranșee de-a lungul dealurilor, dominau capetele de pod. Între timp, Armata a 11-a germană avea de

[1] ACNSAS, Fond Documentar, dosar 8178, ff. 27, 29–30.

[2] ACNSAS, Fond Informativ, dosar 203760, ff. 8–9; ACNSAS, Fond Documentar, dosar 8178, f. 28.

[3] Stivelman, *Death March*, p. 108.

înfruntat un puternic contraatac sovietic, înfăptuit cu tancuri. Unitățile românești erau în mod special vulnerabile, deoarece aveau mai puține tunuri antitanc decât unitățile germane. Pe 6 iulie, sublocotenentul Vasile Stănescu, care comanda un pluton de cercetași în preajma orașului Bălți, a localizat un tanc inamic. „Am înghețat! Știam ce dezastru ne poate provoca. Sergentul-major Nicolae Marin, comandantul celor două tunuri calibru 37 mm Bofors, a deschis focul. Deodată, în dreapta și în stânga tancului au apărut încă două și în urma lor alte două tancuri. Lupta era inegală. La un moment dat tunurile au încetat tragerea, fiindcă terminaseră muniția."[1] Subunitatea lui era aproape depășită. Soldații Axei au intrat în Bălți în ziua următoare, raportând bătălii de stradă „cu bande înarmate", dar un contraatac sovietic le-a împins curând afară din oraș.[2] Regimentul 6 Vânători a fost respins la Mărculești. După ce regimentul s-a regrupat și a luat orașul, pe 8 iulie, colonelul Matieș a adunat patru sute de evrei, i-a triat, i-a interogat, le-a luat bunurile de valoare și banii și i-a împușcat.[3] În aceeași zi, Diviza 35 Infanterie Rezervă, care trebuia să mențină contactul între Armata a 4-a și Armata a 11-a germană, a suferit o înfrângere usturătoare. Cele două coloane ale ei, ignorând regulile de siguranță, fiindcă ofițerii lor neexperimentați încercau să țină pasul cu germanii, au fost surprinse de un batalion sovietic care a apărut de pe dealul împădurit, le-a tăiat drumul și a determinat o retragere în panică. Generalul Antonescu a criticat public, cu asprime marea unitate, iar mai mulți ofițeri au fost trimiși în fața curții marțiale pentru lașitate. Deși s-a purtat bine ulterior, Divizia 35 Infanterie Rezervă a fost

[1] Citat în Bărboi et al., *Armata română în vâltoarea războiului*, p. 65.

[2] USHMM, RG-25.003M, cadre 496, 518, 520, 587.

[3] Ancel, *Prelude to Mass Murder*, pp. 506, 511.

dezmembrată la sfârșitul lunii următoare, iar efectivele au fost folosite pentru a înlocui pierderile altor divizii.[1] Apărătorii sovietici au cauzat pierderi mari Armatei a 4-a și au oprit temporar Armata a 11- a germană.

Totuși, regimul Antonescu nu avea îndoieli cu privire la cum se va sfârși războiul și înainta cu toată viteza pentru îndeplinirea planurilor sale de „curățare a terenului" în nordul Bucovinei și în Basarabia. Presa românească, urmând tendința celei germane, era optimistă în reportajele sale de război; succesele germane erau atât de mari, încât predicțiile că războiul s-ar fi putut sfârși până la Crăciun păreau realiste.[2] Generalul Antonescu, Mihai Antonescu și alți membri ai guvernului nu doreau să irosească ocazia de a „purifica" provinciile eliberate. Ministerul Afacerilor Interne l-a trimis pe generalul Constantin „Piki" Vasiliu, șeful Jandarmeriei, să se întâlnească cu ofițerii jandarmi între 2 și 6 iulie: la Galați, pentru Armata a 4-a, la Roman pentru Armata a 11-a germană și la Fălticeni pentru Armata a 3-a. Generalul Ioan Topor, marele pretor al armatei, cel care avea în subordine jandarmeria însărcinată cu misiuni de poliție militară, a participat la întâlnirea de la Roman, unde se afla acum și MCG. Vasiliu le-a spus ofițerilor de jandarmi că era o datorie sacră să „curețe terenul" de evrei și de comuniști și le-a explicat că aceasta însemna lichidarea evreilor din zona rurală, înființarea de ghetouri pentru evreii din orașe și executarea tuturor colaboraționiștilor ne-evrei.[3] Aceste ordine brutale erau influențate de discuția dintre Hitler și Antonescu

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 624, f. 34–35; AMNR, Armata a 4-a, dosar 646, f. 142–45; dosar 661, f. 206.

[2] David Stahel, *Kiev 1941. Battle for Supremacy in the East,* Cambridge University Press, Cambridge, 2012, p. 270.

[3] Solonari, *Purifying the Nation*, p. 175.

dinainte de Operațiunea Barbarossa. Nu a fost o coincidență că Einsatzgruppe D a sosit la comandamentul Armatei a 11-a germane din Piatra Neamț pe 4–5 iulie.[1] Heinrich Himmler crease trei „grupuri cu misiuni specifice" formate din aproximativ nouă sute de oameni ai SS pentru a executa misiunile de poliție în spatele armatei germane, desemnate drept Grupurile A, B și C și dispuse pe lângă Grupul de Armate Nord, Centru și respectiv Sud. În ultima clipă, a înființat și un Einsatzgruppe D mai mic, pentru a-l atașa Grupului de Armate Antonescu. Pe lângă îndeplinirea Ordinului Comisarilor[2], Einsatzgruppen îi încurajau pe aliații locali să inițieze „eforturi proprii de curățare" a evreilor și a comuniștilor „fără a lăsa nicio urmă".[3] Soldații români n-au avut nevoie să fie presați să ucidă evrei sau comuniști. De fapt, trupele SS credeau că tot ce au făcut ele a fost să introducă ordinea metodică în precipitările haotice ale soldaților români[4]. Einsatzgruppe D a colaborat îndeaproape cu Eșalonul Operativ, un grup de 100–160 de agenți ai SSI atașați armatei române pentru a o ajuta să adune informații, să întocmească rapoarte despre moral și să îi asigure spatele.[5] Aceștia nu erau fasciști (în fapt, mulți au arestat, torturat și executat legionari), dar urau iudeo-bolșevismul și imitau tacticile SS: pe 11 iulie, Eșalonul Operativ a informat Armata a 4-a că recrutase agenți pentru a crea „o atmosferă defavorabilă

[1] Ancel, *Prelude to Mass Murder*, p. 224.

[2] Directivă emisă de Adolf Hitler prin care ordona trupelor germane să-i execute pe loc pe toți comisarii politici din armata sovietică, identificați ca atare (n. red.).

[3] Browning, *Origins of the Final Solution*, pp. 225, 228.

[4] Arad, Krakowski și Spector, *Einsatzgruppen Reports*, pp. 19, 57, 105.

[5] Paul A. Shapiro, *The Kishinev Getto, 1941–1942. A Documentary History of the Holocaust in Romania´s Contested Borderlands,* University of Alabama Press, Tuscaloosa, 2015, pp. 9–10.

elementelor iudaice" în spatele liniilor inamice.[1] Jandarmii, agenții SSI și trupele SS care i-au urmat pe soldați în spatele frontului au început să curețe sistematic terenul de evrei.

Totuși, teritoriul trebuia mai întâi cucerit de la inamic. Armata a 4-a era blocată pe Prut, cel mai rău la capul de pod de la Fălciu, unde infanteria a înaintat pe un teren mlăștinos pentru a ataca direct vârful unui deal lângă un sat numit Țiganca. Pe 9 iulie, Regimentul 11 Dorobanți a înregistrat pierderi de aproape 50% din efective pentru a putea avansa doar câțiva kilometri. Generalul Ciupercă se gândea la evacuare, dar comandanții au refuzat să renunțe la ceea ce câștigaseră printr-o baie de sânge.[2] Soldatul Ioan Popa le scria celor de acasă: „Tată [,] acest război n-a fost de când lumea, că duc cu România și Rusia [...] să știți că abia am trecut acum șapte kilometri, am trecut fără tancuri, artilerie și aviație, numai sub focuri de artilerie, având rușii cazemate."[3] Trupele de pe front aveau și un cântec: „Colo-n vale la Țiganca/ Stăteau rușii-n cazemate/ Și ne băteau cu grenade/ Cu grenade și șrapnele/ Și cu puști-mitraliere."[4] Armata a 4-a nu putea trece de capetele de pod, așa că Armata a 11-a germană i-a venit în ajutor. Odată ce infanteria a ajuns din urmă înaintarea motorizată, Armata a 11-a germană a reocupat Bălți, pe 10 iulie. Soldații români au luat-o razna, alegându-i pe „evreii ne-periculoși" și omorându-i pe ceilalți cu sutele, apoi folosindu-i pe supraviețuitori pentru a face curățenie în orașul distrus.[5] Având calea deschisă către Nistru, generalul von Schobert

[1] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 781, f. 92–95.
[2] Dăscălescu, *General Nicolae Dăscălescu*, pp. 78–79.
[3] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 781, f. 92–95.
[4] Dăscălescu, *General Nicolae Dăscălescu*, p. 77.
[5] Arad, Krakowski și Spector, *Einsatzgruppen Reports*, pp. 34–35; Ancel, *Prelude to Mass Murder*, p. 514.

a trimis Divizia 1 Blindată să înconjoare apărarea inamică, iar sovieticii s-au retras curând din Basarabia centrală.

Trupele Axei au ocupat orașe și sate care erau tot mai pustii și mai devastate. Retragerea sovietică și evacuările de civili au creat un val de refugiați, inclusiv aproximativ 124 000 de evrei, care încercau să se salveze dincolo de Nistru.[1] În vreme ce nordul Bucovinei a fost cucerit atât de repede, încât puțini au reușit să fugă, în nordul Basarabiei a durat ceva mai mult, astfel că orașele și târgurile au fost părăsite în număr mare; municipiile din centrul și sudul Basarabiei au fost cele mai abandonate. Soldații credeau că evreii care fugiseră erau comuniști, dar i-au acuzat pe toți cei care au rămas că s-au ascuns de ei din cauză că erau vinovați de ce se întâmplase în 1940.[2] Sosirea fiecărui eșalon dezlănțuia un nou val de atrocități în târguri și în orașe.[3] Mai întâi, soldații jefuiau bunurile, violau femeile și îi împușcau pe presupușii franctirori. Apoi veneau jandarmii din Serviciul Pretoral și puneau în practică un simulacru de ordine; în vreme ce poliția [militară] încerca să oprească jafurile, îi aresta pe evrei și pe comuniști, aresta noi suspecți și împușca ostatici ca represalii pentru atacuri.[4] În cele din urmă, jandarmii din subordinea Ministerului Afacerilor Interne preluau controlul și înființau ghetouri. Cele patru Einsatzkommandos ale Einsatzgruppe D umblau din oraș în oraș încercând să coordoneze acțiunile soldaților și jandarmilor români, iar în unele orașe le-au impus autoritățile românești să le ceară evreilor să poarte steaua galbenă.[5] Pe 13 iulie, după ce MCG s-a

[1] Ioanid, *Holocaust in Romania*, p. 172.
[2] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 411, f. 102.
[3] Shapiro, *Kishinev Ghetto*, p. 18.
[4] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 867, ff. 361-362.
[5] Ioanid, *Holocaust in Romania*, pp. 31–34.

mutat la Iași, generalul Carlaonț a evacuat evreii din centrul orașului și le-a cerut să poarte steaua galbenă, dar pentru scurtă vreme.[1] La început, poliția militară i-a escortat pe evrei înapoi peste graniță pentru a fi deportați în sud. Apoi, pe 16 iulie, Armata a 3-a a transmis decizia ca jandarmii să-i interneze pe evrei în ghetouri din nordul Bucovinei și din Basarabia, controlate de Ministerul Afacerilor Interne.[2] A doua zi, generalul Topor îi mustra pe jandarmii din Soroca: „Țara n-are nevoie de evrei și trebuie curățită de evrei… E oprit a mai trimite evrei în interior."[3] Regimul Antonescu considera ghetourile o soluție temporară și plănuia să înceapă deportarea evreilor în Ucraina, imediat ce forțele Axei cucereau celălalt mal al Nistrului.

Armata a 11-a germană începuse deja să traverseze fluviul. Generalul von Schobert a transferat Corpul de Cavalerie al generalului Racoviță înapoi la Armata a 3-a și i-a dat misiunea de a securiza spatele în timpul traversării. Racoviță a fost încântat să raporteze că civilii au reacționat „foarte violent" împotriva evreilor, „al doilea inamic și mai periculos" și a sugerat deportarea supraviețuitorilor în „interior", în sudul țării. El a notat că brutalitatea armatei române îi „înfricoșase" pe evrei, dar argumenta că fusese necesară pentru a „anihila" propaganda sovietică.[4] MCG se plângea că soldații tratau Basarabia eliberată mai degrabă ca pe un teritoriu inamic ocupat, jefuind tot ce se putea, iar generalul Antonescu scria că unitățile încărcate de pradă arătau ca niște „adevărate șatre de țigani".[5] Un subofițer medical a

[1] USHMM, RG-25.004M, rola 44, cadre 641–42.

[2] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 426, f. 51.

[3] Ottmar Trașcă, ed., *„Chestiunea evreiască" în documente militare românești, 1941–1944*, Institutul European, Iași, 2010, p. 176.

[4] AMNR, Fond Corpul de Cavalerie, dosar 287, ff. 7–9.

[5] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 411, f. 43; ibid., dosar 325, f. 59.

trimis acasă un întreg cabinet de dentist, iar alții, care conduceau un camion sovietic plin ochi cu săpun, zahăr și piei, au tras asupra santinelelor la Buzău, fiind ulterior arestați la Ploiești.[1]

Pe 16 iulie, Divizia 1 Blindată, însoțită de unități motorizate germane, a intrat în Chișinău. În linii generale, observatorii germani au fost mulțumiți de unitățile românești. Rapoartele de legătură germane criticau abilitățile de comandă ale ofițerilor români și lipsa de profesionalism a subofițerilor, dar îi lăudau pe soldați pentru curaj și pentru capacitatea de a suporta condițiile grele. Hitler punea comportamentul bun în luptă al armatei române pe seama prezenței lui Antonescu pe front.[2] Pe măsură ce armata germană se ciocnea de o rezistență tot mai mare a inamicului, OKW a reconsiderat rolul limitat pe care i-l atribuise inițial armatei române, cerând MCG să pună și mai multe trupe la dispoziție pentru operațiunile de dincolo de Nistru.

Înaintarea în Ucraina

Armata a 3-a se oprise la Nistru, dar acum s-a alăturat Armatei a 11-a germane la efortul de a pătrunde în Ucraina, iar în câteva săptămâni, li s-a alăturat și Armata a 4-a. Ulterior, scurta pauză logistică a armatei române pe Nistru s-a metamorfozat într-o traversare a Rubiconului când generalul Antonescu a hotărât singur să treacă peste comandanți, politicieni și public, care se presupunea că erau împotriva înaintării pe mai departe – astfel că, în viziunea multora, conducătorul a fost singurul de vină pentru ceea ce a urmat.[3] De fapt,

[1] Ibid., dosar 497, f. 226; ibid., dosar 498, f. 18.

[2] DiNardo, *Germany and the Axis Powers*, p. 114.

[3] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, pp. 47–49; Bărboi et al., *Armata română în vâltoarea războiului*, pp. 80–81; Duțu, *Armata română în război*, pp. 71–73.

ofițerii superiori nu s-au opus traversării Nistrului la acel moment. Mihai Antonescu și alți miniștri din guvern au sprijinit continuarea luptelor în Ucraina pentru a obține sprijinul german la revizuirea celui de-Al Doilea Arbitraj de la Viena; mai mult, ei plănuiau să folosească Ucraina ca pe un teren de dispersare pentru evreii deportați din nordul Bucovinei și din Basarabia. Chiar și opoziția era împărțită. Iuliu Maniu a protestat în particular față de decizie, dar Gheorghe I. Brătianu s-a alăturat Comandamentului Armatei a 3-a ca traducător de documente germane. Cei mai mulți români credeau în propaganda Axei, care promitea anihilarea URSS până la Crăciun. Antonescu a început chiar să se gândească la anexarea de teritorii ucrainene unde exista o numeroasă populație românească. Conducătorul a ordonat în mod proactiv MCG să intensifice efortul propagandistic după ce se traversa Nistrul, incluzând mesaje despre aducerea transnistrenilor în România Mare și eliberarea creștinilor ucraineni de persecuția comunistă.[1] Războiul Sfânt al României continua în adâncimea teritoriului URSS.

Armatele a 11-a germană și a 3-a română s-au alăturat atacului Grupului german de Armate Sud asupra așa-numite Linii Stalin. Sperând să oprească înaintarea Axei, Armata Roșie se retrăsese către aceste fortificații pe vechea graniță din 1939, care fuseseră aproape golite de echipamente după 1940.[2] Mareșalul Gerd von Rundstedt comanda Grupul german de Armate Sud, pe care l-a numit mai târziu, ironic, „Armata Ligii Națiunilor", deoarece era susținut acum de forțe românești, ungurești, italiene, croate și slovace.

[1] Anton, *Propagandă și război*, pp. 200–201.

[2] Bellamy, *Absolute War*, pp. 144, 176.

Ulterior își amintea: „Diviziile românești nu erau rele atunci, deși au fost mai târziu. Mai ales diviziile de munte și brigăzile de cavalerie erau bune. Dar comanda era sub orice critică. Ofițerii și subofițerii...!"[1] Pe 16–17 iulie, Armata a 3-a a început și ea traversarea Nistrului lângă Moghilev, întâmpinând inițial o slabă rezistență. Maiorul Scârneci a descoperit ofițeri sovietici încuiați în cazemate de subordonații lor care dezertaseră sau se predaseră. „În unele i-am găsit chiar legați fedeleș. Aceste fapte au sporit mult moralul și încrederea ostașilor mei."[2] Corpul de Munte a întâmpinat dificultăți deoarece râul umflat, insuficiența materialelor pentru construcția podului, insuficiența artileriei grele și a tunurilor antitanc făceau capul de pod vulnerabil. Un contraatac sovietic susținut de tancuri a transformat triumful în panică. „Ostașii mei, care nu mai văzuseră tancuri decât din carton la poligonul de tragere, ciulesc urechile și încep să privească înapoi." Scârneci și-a încurajat oamenii: „Pe ei, fraților, că n-au gloanțe!"[3] Bravada lui mincinoasă i-a salvat în acea zi, alături de slaba coordonare dintre infanteria și blindatele sovietice. Corpul de Munte a străpuns Linia Stalin în două zile, iar jurnalul unității scria în stil triumfalist despre „Trecerea Victorioasă a trupelor române peste Nistru și lupta decisivă pentru distrugerea Bolșevismului."[4]

Corpul de Cavalerie a preluat acum inițiativa în urmărirea sovieticilor, în vreme ce Corpul de Munte înainta anevoios în spate. Înainte de a pleca, generalul Racoviță spusese că

[1] Citat în Charles Messenger, *The Last Prusian. A Biography of Filed Marshal Gerd von Rundstedt, 1876–1953*, Brassey's, Londra, 1991, p. 149.

[2] Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi*, p. 115.

[3] Ibid., p. 116.

[4] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 108, f. 143.

„jidan nu vrea să vadă" în spatele frontului pentru ca niciun franctiror să nu-i poată ataca coloanele cu provizii.[1] Jandarmii i-au îndepărtat pe refugiați de pe drumurile aglomerate din nordul Basarabiei. Evreii și, într-o măsură mai mică, ucrainenii și rușii au fost închiși în lagăre de concentrare (adesea în vecinătatea lagărelor de prizonieri de război) la Nistru; curând, lagărele s-au umplut cu femei, copii și bătrâni. Pe 17 iulie, generalul Topor îi raporta generalului Antonescu: „Nu-i putem păzi. Nu-i putem hrăni. Vă rog să dați ordin ce să facem cu ei."[2] În aceeași zi, Chișinăul era cucerit de trupele Axei. Orașul fusese devastat. Sergentul Lungu a fost oripilat de distrugerile pe care le suferise catedrala, descoperite de compania lui de poliție militară, dar în interior „pe peretele iconostasului ars, mai exista icoana preacuratei Maria, neatinsă de flăcările focului!"[3] O parte a distrugerilor erau rezultatul demolării intenționate de către sovietici, care doreau să lase orașul în flăcări înainte de sosirea ocupanților din Axă. Soldații români au dat vina pe evrei pentru acțiunile sovieticilor, ceea ce a impulsionat represaliile, dar nimeni nu a numărat câți evrei au fost uciși la Chișinău înainte de sosirea generalului Voiculescu, după câteva zile, pentru a restabili ordinea. Pe 19 iulie, Divizia 1 Blindată a ajuns la Tighina, după ce curățase drumul pentru ocuparea centrului Basarabiei de către Armata a 4-a și pentru traversarea sudului Basarabiei de către Corpul II.

Jandarmii au fost mult mai sângeroși în Basarabia decât în nordul Bucovinei. În primul rând, luptele s-au terminat repede în nordul Bucovinei, dar s-au prelungit în Basarabia, determinând intensificarea violențelor antisemite, mai ales că

[1] ACNSAS, Fond Personal, dosar 10617, vol. 3, f. 175.
[2] Citat în Solonari, *Purifying the Nation*, p. 201.
[3] Lungu, *De la Stalingrad la Gherla*, p. 11.

propaganda militară insista pe distrugerea orașului de către sovietici și pe atrocitățile comise împotriva românilor. În al doilea rând, atitudinea comandanților jandarmilor, în contrast net cu ordinele date de generalul Vasiliu, a produs efecte divergente. În Bucovina, colonelul Ioan Mânecuță le-a transmis subordonaților săi ordinul de a „curăța terenul", dar nu a mai făcut prea mult în rest. În contrast, colonelul Teodor Meculescu și-a presat în mod repetat subordonații, amenințându-i cu tot felul de pedepse, dacă nu împușcau cât mai mulți evrei cu putință.[1] La fel, deși Cernăuțiul avea cea mai mare populație evreiască din teritoriile eliberate, Mânecuță nu a înființat un ghetou, în schimb la Chișinău a apărut curând cel mai mare ghetou, deoarece Meculescu a concentrat în mod brutal toți evreii supraviețuitori din zona rurală în oraș.

Cea mai mare parte a celor între 60 000 și 80 000 de evrei din Chișinău fugise, dar vreo 4 000 s-au întors fiindcă trupele Axei le blocaseră fuga, astfel că, pe 22 iulie, s-a înființat un ghetou. Jandarmii au adus curând și mai mulți evrei, iar populația ghetoului a ajuns la 11 500 de persoane.[2] În al treilea rând, Einsatzgruppe D a operat mai intens în Basarabia decât în nordul Bucovinei și i-a încurajat pe soldații și pe jandarmii români să omoare mai mulți evrei. Ghetourile suprapopulate din orașe și lagărele suprapopulate de la Nistru au devenit niște locuri pestilențiale, în care se murea de foame, dar regimul Antonescu nu a făcut niciun efort pentru a-i aproviziona cu hrană sau medicamente pe evreii pe care se pregătea să-i expulzeze dincolo de râu.

[1] Solonari, *Purifying the Nation*, pp. 175-176.
[2] Arad, Krakowski și Spector, *Einsatzgruppen Reports*, pp. 107–108; Shapiro, *Kishinev Ghetto*, pp. 26, 28–30.

Între timp, Corpul II a trecut Dunărea în sudul Basarabiei. Ofițerii raportau că „evrei și elemente comuniste" din Ismail aruncaseră în aer infrastructura și arseseră magazinele, iar NKVD (poliția secretă sovietică) împușcase 27 de români în cimitirul evreiesc. Evreii care nu se refugiaseră au fost concentrați într-un „lagăr" (o sinagogă rechiziționată) pentru bărbați și în ghetou, în cazul familiilor; ulterior, au venit trupele SS și au împușcat 105 evrei din lagăr.[1] Districtul Militar Sovietic Odesa era în plină retragere; totuși, ariergărzile sovietice blocau cu ușurință avansarea românilor, dându-le sovieticilor timp să ardă câmpurile înainte de a evacua tot ce se putea evacua către Cetatea Albă.[2] Pe 26 iulie, deși sovieticii controlau încă Cetatea Albă, generalul Antonescu a declarat că Basarabia era eliberată, deoarece Armata a 4-a ajunsese la Nistru. În ziua următoare, după ce Armata a 11-a germană a realizat o a doua traversare la Dubăsari, jandarmii au început deportarea evreilor din lagărele din nordul Basarabiei în Ucraina. Locotenentul Ioan Manu, a cărui subunitate de poliție militară păzea un pod lângă Moghilev, s-a alarmat atunci când 10 200 de femei, copii și bătrâni au fost aduși în zonă în numai două zile. El a avertizat asupra „pericolului iminent", deoarece „10 000 de agenți provocatori" s-ar fi putut înarma cu arme luate de pe câmpul de luptă.[3] Simultan, în sudul Basarabiei, soldații intrau în Cetatea Albă, primiți de mulțimi care îi aclamau. Divizia de Grăniceri a pus mâna pe foarte multe bunuri abandonate de forțele sovietice, a capturat fabricile de vinuri și a vânat evrei și comuniști. Civilii semnalau existența unor clădiri minate și a comuniștilor care se ascundeau prin subsoluri, așteptând

[1] USHMM, RG-25.003M, rola 121, cadre 393–397.
[2] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 843, ff. 311-312, 858.
[3] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 421, f. 14.

momentul pentru a prinde soldați în ambuscadă.[1] Grănicerii beți au ucis zeci de evrei. Bartu Buzea a văzut un locotenent din Regimentul 2 Grăniceri, originar din Cetatea Albă, cum îi împușca pe „toți evreii de pe strada lui".[2] Armata română număra acum 402 700 de soldați pe front și suferise, în nordul Basarabiei și Bucovinei, pierderi de 5 011 morți, 14 898 răniți și 4 487 de dispăruți în misiune – peste o treime dintre acestea fiind înregistrate la Țiganca.[3] În această conjunctură, Grupul de Armate Antonescu s-a dizolvat, cu Armata a 4-a oprită la Nistru și Armata a 3-a plus Armata a 11-a germană care înaintau tot mai mult în Ucraina.

Generalul Dumitrescu nu mai putea permite ca indisciplina să încetinească marșul Armatei a 3-a, deoarece Grupul de Armate Sud german era pregătit să încercuiască forțele sovietice la Uman, dar avea nevoie ca Armata a 11-a germană să facă joncțiunea cu Armata a 17-a germană. La traversarea Ucrainei, soldații spărseseră case, jefuiseră bunuri de valoare, distruseseră stupi de albine, furaseră animalele și chiar profanaseră biserici. În ziua în care Basarabia a fost eliberată, Dumitrescu i-a mustrat pe ofițeri pentru că toleraseră abuzurile comise de soldații lor asupra populației ucrainene care „nu este vinovată de mișeliile comuniștilor". El a ordonat să se organizeze mai multe patrule de jandarmi și i-a autorizat să pedepsească „cu cea mai mare severitate, mergând până la împușcarea celor care comit acte de banditism"[4]. Un număr tot mai mare de ofițeri începuseră să-și bată soldații pentru a menține ordinea, în

[1] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 645, ff. 148, 152, 155–159.
[2] Bartu Buzea, interviu acordat autorului, Brăila, 2012.
[3] Duțu, *Armata română în război*, p. 65.
[4] Trașcă, *„Chestiunea evreiască" în documente militare române*, pp. 187, 189.

pofida regulamentelor care interziceau pedepsele corporale. Dumitrescu avea mai multe motive pentru a nu se arăta dispus să tolereze abuzurile comise de soldații români asupra civililor sovietici. În primul rând, ucrainenii erau credincioși ortodocși. De asemenea, comandanții germani făceau presiuni asupra lui ca să-i trateze mai bine pe ucraineni deoarece OKH voia să obțină sprijin din partea acestora[1]. În fine, cel mai important motiv era acela că, pentru a ține frontul unit, soldații trebuiau să continue să mărșăluiască, nu să se oprească pentru a jefui. Dumitrescu nu a revocat ordinele de eliminare a evreilor și comuniștilor. Dar represiunile nu s-au mai transformat în pogromuri, deoarece ofițerii români erau mai puțin toleranți față de indisciplină, iar civilii sovietici s-au comportat ca spectatori, nu ca făptuitori. Patriotismul sovietic, credința în comunism și deceniile de propagandă *anti*-antisemită i-au convins pe cei mai mulți civili sovietici să nu-și denunțe vecinii și nici să nu-i atace pe evrei atunci când soseau trupele Axei – deși unii dintre ei au colaborat[2]. Armata a 3-a a protejat flancul stâng al Armatei a 11-a germane în timpul avansării prin Ucraina.

Soldații își petreceau fiecare zi mărșăluind prin praf și căldură până când atacurile aeriene inamice i-au obligat să se deplaseze pe timpul nopții. Contraatacurile sovietice au încetinit ofensiva Axei. Batalionul de munte al maiorului Scârneci a fost bombardat, apoi atacat de infanterie și de tancuri. „Trei [tancuri] dintre ele năvălesc peste noi să ne strivească, căci de-abia apucaserăm să ne cuibărim în măști individuale. Între ostașii mei, puțină panică, dar repede se reculeg și, mai cu sticla cu benzină,

[1] Solonari, *Purifying the Nation*, p. 182.
[2] Dumitru, pp. 182–186.

mai cu cartușe perforante, în mai puțin de 15 minute aceste trei tancuri sunt complet imobilizate și încep să ardă." Artileria română a anihilat infanteria sovietică. După încă o zi de bombardamente sovietice, Scârneci s-a trezit pe 28 iulie că era liniște. „Își luaseră *ciolovecii* tălpășița?"[1] „Mujicii" se retrăseseră, într-adevăr, într-o încercare zadarnică de a scăpa din încercuirea Armatei 1 de Tancuri germane la Uman. Din nou, Armata a 3-a s-a îndreptat către est, cu soldații simțindu-se niște eliberatori ai țăranilor ucraineni asupriți. Oriunde se opreau soldații pentru a se odihni sau a aștepta proviziile, ucrainenii scoteau icoanele din locurile în care le ascunseseră, aduceau copiii să fie botezați, organizau cununii colective și alte ceremonii. Pe 30 iulie, Scârneci își nota, în timpul unei înmormântări: „Femeile îl privesc pe părintele căpitan Manu cu un fel de extaz. Păcat că sunt bătrâne!"[2] După ceremonie, el a ținut o lecție de educație morală, în timp ce soldații lui făceau deparazitarea. Corpul de Cavalerie mergea în fața Corpului de Munte, adunând evrei, executându-i în grupuri de 50-60 persoane pe cei pe care îi considerau periculoși și ținându-i pe ceilalți ostatici în școli și sinagogi. Armata a 3-a și-a depășit repede liniile de aprovizionare. Generalul Ioan Dumitrache, comandantul Brigăzii 2 Mixte de Munte, a trebuit să folosească soldați, prizonieri și civili ca să culeagă, să macine grâul și să coacă pâine la un colhoz, pentru a-și hrăni oamenii. [3] Însă precipitarea Armatei a 11-a germane către râul Bug a vulnerabilizat-o în fața contraatacurilor sovietice dinspre Odesa.

Și generalul Ciupercă a început să se preocupe de disciplina din Armata a 4-a. Hitler l-a întrebat pe generalul Antonescu

[1] Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi*, pp. 119–121.
[2] Ibid., pp. 122–23.
[3] Bichir, *Cruciada Diviziei de cremene*, p. 51.

dacă Armata a 4-a putea să traverseze Nistrul pentru a întări flancul drept, foarte extins, al Armatei a 11-a germane, iar pe 31 iulie, acesta a răspuns: „Voi merge până la capăt."[1] Armata a 4-a trebuia mai întâi să își pună spatele în ordine. Colonelul Dumitru Tudose, comandantul militar al Chișinăului, raporta că ofițerii și subofițerii permiseseră și chiar participaseră la jafuri și a autorizat forțele militare polițienești (inclusiv pe jandarmii germani) „să execute pe loc pe orice infractor de această natură".[2] Sosirea MCG în oraș a influențat probabil această atitudine dură. Pe 2 august, generalul Ciupercă a extins ordinul lui Tudose la întreaga Armată a 4-a. În aceeași zi, după ce câteva vehicule au fost prinse în ambuscadă, s-a început, la ordinul lui Ciupercă, executarea a câte cinci comuniști „dovediți" în fiecare dintre satele aflate pe drumul de la Chișinău spre Tighina.[3] Bartu Buzea își amintește de un caz de execuție sumară pentru indisciplină. Un sergent care primise ordinul să împuște o familie de evrei i-a lăsat să plece după ce le-a violat fata. Când a aflat, comandantul Regimentului 2 Grăniceri a adunat unitatea și, după ce le-a ținut un scurt discurs moralizator, l-a împușcat pe sergent.[4] Soldații încă mai reușeau să jefuiască fără a fi pedepsiți, sub acoperirea represaliilor autorizate. Cei câțiva evrei rămași în Cetatea Albă erau ținuți într-o sinagogă, în vreme ce evreii din orașele învecinate erau închiși într-o alta. Pe 3 august, maiorul Virgil Drăgan, comandantul pieței orașului, căpitanul Olimpiu Mihăilescu, locțiitorul comandantului jandarmilor, și maiorul Horia Olteanu, ofițer SSI, s-au întâlnit cu doi ofițeri SS. Acum, Einsatzgruppe D

[1] Arimia et al., *Antonescu-Hitler*, vol. 1, p. 118.
[2] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 766, f. 85.
[3] Ibid., dosar 793, f. 258, 338, 432.
[4] Interviu cu Buzea.

ignora limitele Ordinului Comisarului și omora evrei fără nicio diferențiere.[1] Comandantul garnizoanei Cetatea Albă era absent, dar acești ofițeri inferiori au mers înainte, fără a fi primit ordin, cu planul de lichidare a evreilor din oraș. Când, în zorii zilei, căpitanul Alexandru Ochișor le-a reamintit ordinele recente ca toți suspecții comuniști să fie trimiși la Chișinău, ei l-au trezit din somn pe colonelul Marcel Petala, pretorul-șef al Armatei a 3-a, care se afla întâmplător în vizită în oraș, pentru a obține permisiunea de împușcare a evreilor. Petala s-a înfuriat că fusese deranjat. „La Chișinău, toți evreii sunt închiși în ghetou și în fiecare noapte scot sute de evrei pt. execuții!"[2] Sub supravegherea lui Ochișor, grupuri de câte patruzeci au fost duși la gara maritimă, unde, în două zile, o mie de evrei au fost interogați, jefuiți de bunuri și împușcați într-o carieră.[3] O lună mai târziu, 150 de evrei din Chilia Nouă, care se opriseră în Cetatea Albă, au fost uciși pentru a fi jefuiți.[4] Soldații nu erau aproape niciodată pedepsiți pentru crimele comise asupra evreilor.

În vreme ce Armata a 4-a traversa pe la Dubăsari, jandarmii au împins 25 000 de evrei peste Nistru, la Moghilev.[5] Generalul von Schobert s-a plâns că evreii aglomerau drumurile și podurile, amenințau telecomunicațiile, consumau rații de mâncare, răspândeau boli și că ar fi trebuit păstrați pentru muncă. Pe 6 august, generalul Ciupercă a dat un ordin care repeta aceste puncte și le interzicea jandarmilor să-i ducă pe evrei la Dubăsari.[6] În aceeași zi, generalul Antonescu s-a întâlnit cu

[1] Browning, *Origins of Final Solution*, pp. 253–257.
[2] USHMM, RG-25.003M, rola 95, cadre 23–24, 47–48.
[3] Ibid., rola 26, cadre 22–25, 67, 89–90.
[4] Ibid., rola 25, cadre 1172–1173; rola 95, cadre 17–18.
[5] Ioanid, *Holocaust in Romania*, p. 119.
[6] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 781, ff. 137, 134.

Hitler. El a primit Crucea de Cavaler și ordine ca Armata a 4-a să ocupe Odesa.[1] Pe durata întâlnirii, criza de la Moghilev s-a agravat. Trupele germane au împins 3 000 de evrei înapoi în nordul Basarabiei și au împușcat alte mii de alți evrei care erau prea epuizați ca să se mai poată mișca.[2] În ziua următoare, trupele de jandarmi români au oprit acțiunea trupelor germane care trimiteau și mai mulți evrei înapoi; chiar și așa, într-o săptămână, 12 500 de evrei au fost întorși din drum, iar 4 000 au murit. Antonescu s-a plâns că aceasta era „contrar directivelor pe care führerul i le expusese la München referitoare la tratamentul evreilor răsăriteni."[3] Pe 15 august, jandarmii care păzeau 12 000 de evrei la lagărul de concentrare din Tătărăști, în sudul Basarabiei, au împușcat câteva sute când au devenit „agresivi".[4] La acel moment, soldații și jandarmii uciseseră deja 43 500 de evrei în Bucovina de nord și în Basarabia.[5]

Grupul german de Armate Sud a închis încercuirea de la Uman, dar avea nevoie de mai mulți oameni pentru a o întări, așa că Armata a 3-a a grăbit pasul, deși avea provizii insuficiente. Sergentul Ionescu nota: „În timpul înaintării în Ucraina am fost fără pâine cinci zile continuu, pentru că se îndepărtaseră manutanțele[6], deoarece înaintarea era făcută repede… De multe ori mâncam și ciorbă fără pâine, mămăligă ori cartofi."[7] Generalul Avramescu le cerea soldaților „a răsbuna astfel pe

[1] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 49.

[2] Ioanid, *Holocaust in Romania*, pp. 120–121.

[3] Citat în Deletant, *Hitler´s Forgotten Ally*, p. 151.

[4] AMNR, Fond Armata a 4-a, 844, f. 776; USHMM, RG-25.003M, rola 17, cadrul 339.

[5] Simon Geissbühler, *Iulie însângerat. România și Holocaustul din vara lui 1941*, trad. de Ioana Rostoș, Curtea Veche, București, 2015, pp. 156–160.

[6] Brutăriile militare (n. red.).

[7] Ionescu, *Însemnări de război,* pp. 31–32.

camarazii noștri morți" și „[să eliberăm] de robie un popor". El promitea: „Încă o săptămână de noi eforturi și bucuria va fi mare."[1] Unitățile germane au înghesuit trupele române în afara drumurilor, iar maiorul Scârneci nota furios: „Noi admiram însă felul lor de a mărșălui: fără nervi, fără gălăgie, și fără țigănie."[2] Trupele lui de munte au trecut pe lângă evreii refugiați din Balta. „Sunt într-o mizerie de neînchipuit: speriați, flămânzi, morți de sete, murdari. De puținul ce le-a mai rămas sunt jefuiți pe capete de către ticăloși. Toate păcatele de la Moise încoace le ispășesc acum cu vârf și îndesat."[3] De milă, le-a dat niște apă și niște pâine înainte de a pleca mai departe. Pe 8 august, rezistența sovietică din Uman a cedat, 100 000 de oameni fiind făcuți prizonieri. A doua zi, pe când Corpul de Munte începea traversarea către Voznesensk, Corpul Rapid maghiar, care controla malul celălalt, s-a alarmat și ungurii au amenințat că îi atacă pe români dacă aceștia nu fac calea întoarsă. Ofițerii germani de legătură au intervenit și au decis să mențină cele două forțe rivale de o parte și de alta a râului.[4] Armata a 3-a a ocupat o poziție defensivă pe Bug pentru a se odihni.

Bătălia Odesei

Între timp, Armata a 4-a se adâncea în bătălia defensivă dusă de sovietici din jurul Odesei. Orașul s-a dovedit greu de cucerit, căci cei 600 000 de cetățeni ai săi, dintre care o treime erau evrei, construiseră linii de fortificații concentrice. Două estuare despărțeau câmpul de bătaie între sectoarele de vest și de est. Fabricile din Odesa produceau munți de arme (destule pentru

[1] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 244, f. 16.

[2] Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi*, pp. 125–126.

[3] Ibid., p. 127.

[4] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 453, f. 5.

a exporta o parte în Crimeea), inclusiv aruncătoare, grenade și sticle incendiare, precum și tractoare blindate numite „tancuri Odesa". Armata Independentă de Litoral sovietică avea numai 86 000 de soldați și 247 de tunuri de câmp, dar putea apela la artileria de coastă, la vase de război și la aviație. Crimeea funcționa ca un portavion sovietic imposibil de scufundat. Flota sovietică a Mării Negre domina marea, astfel că Marele Comandament Suprem Sovietic (Stavka) putea aduce rapid și mai multe întăriri la Odesa.[1] Misiunea Militară Germană presa MCG să cucerească Odesa cât mai repede cu putință, pentru a-i putea folosi portul la aprovizionarea grupului german de Armate Sud; generalul Franz Halder, șeful OKH, scria în jurnalul său: „Dacă nu avem Odesa, nu avem nici Crimeea."[2] Cei 100 000 de oameni ai Armatei a 4-a au trecut peste prima linie fortificată a Odesei pe 10 august și au luat 7 000 de prizonieri.[3] Divizia 1 Blindată a spart a doua și a treia linie defensivă în sectorul de est. Sergentul Lungu a văzut masacrul lăsat în urmă: „Câmpul era presărat cu morți, români și ruși. Unii muriseră cu arma în mâini, alții cu telefonul la gât, alții pe case, umflați ca butoaiele și mâncați de roiurile de muște în căldura verii."[4] Contraatacurile sovietice au oprit diviziile românești de infanterie în sectorul de vest. Locotenentul Gheorghe Petrescu din Regimentul 6 Dorobanți își amintea: „Un contraatac inamic sprijinit cu tanchete ne-a produs mari pierderi. Mulți ostași au fost striviți de tanchete, neavând adăposturi. Au fost incendiate case și pomi din livezi."[5] Apărătorii sovietici au oprit, în cele din urmă, Divizia 1 Blindată

[1] Axworth, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 50.
[2] Citat în Boog et al., *Germany and the Second World War*, vol. 4, p. 597.
[3] Duțu, *Armata română în război*, p. 84.
[4] Lungu, *De la Stalingrad la Gherla*, p. 13.
[5] Citat în Bărboi et al., *Armata română în vâltoarea războiului*, p. 100.

pe istmul îngust dintre estuar și mare, în sectorul estic, care a devenit un teren mortal. Graba inegală a Armatei a 4-a de a lua Odesa dintr-o singură lovitură dăduse greș.

În vreme ce Armata a 4-a se pregătea de un adevărat asalt asupra Odesei, Armata a 3-a trecea Bugul. Noua avansare a șocat Armata a 3-a, deoarece generalul von Schobert își luase rămas bun de la generalul Dumitrescu și le mulțumise soldaților români pentru îndeplinirea misiunii, creând impresia în rândul trupelor că rolul lor în invazie se încheiase.[1] Armata Roșie lupta mai hotărât ca niciodată, totuși, iar OKH avea nevoie disperată de întăriri pentru armata germană.[2] Pe 14 august, Hitler a apelat din nou la generalul Antonescu, care a fost de acord să trimită Armata a 3-a către est, cu condiția ca Grupul german de Armate Sud să îi asigure aprovizionarea.[3] În aceeași zi, poate că nu doar ca o coincidență, MCG a reintrodus oficial bătaia ca modalitate de disciplinare. Maiorul Scârneci nota: „Iluziile s-au spulberat... Mulți dintre ostași sunt fierți". Se gândea totuși că șansele ca Al Doilea Arbitraj de la Viena să fie revizuit tocmai crescuseră. Cât despre moralul soldaților lui: „Supărarea, ca și bucuria, este trecătoare."[4] După rapoartele care vorbeau despre lipsa de entuziasm a soldaților, MCG a ordonat Armatei a 3-a să le reamintească trupelor dezamăgite că, atâta vreme cât URSS rezista, România era în pericol: „Orice picătură de sânge vărsată dincolo de Nistru este așadar un sacrificiu absolut necesar, un sacrificiu făcut numai pentru cauza noastră și

[1] USHMM, RG-25.003M, rola 18, 29–30, 182.
[2] David Stahel, *Operation Barbarossa and Germany's Defeat in the East*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, pp. 335–336, 388, 393–396.
[3] Arimia et al., *Antonescu-Hitler*, vol. 1, pp. 121–122.
[4] Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi*, p. 132.

nu pentru a altora."[1] Din nou, Dumitrescu și-a îndreptat trupele, în lungi marșuri, către est.

Generalul Antonescu credea că victoria germană era o chestiune de săptămâni, așadar era nerăbdător ca românii să învingă la Odesa pentru a-l impresiona pe Hitler.[2] Generalul Ciupercă a ordonat un atac general pe 18 august, fără pregătire de artilerie, în încercarea de a-i surprinde pe apărători, dar n-a avut prea mult succes. Forțele lui au penetrat a doua linie de apărare în sectorul vestic și au ajuns la cincisprezece kilometri de port în sectorul estic, după șase zile de lupte, dar nu au putut ajunge mai departe. Armata a 4-a înregistrase 27 307 pierderi.[3] MCG îi învinovățea pe unii români lași și pe evreii sovietici pentru eșec. Antonescu considera că soldații nu dăduseră dovadă de suficient elan. Pe 20 august, generalul Ioanițiu amenința că va revoca decorațiile, loturile de pământ și ajutoarele acordate familiilor celor lași și ordona detașamentelor de baraj să tragă asupra trupelor panicate. Pe 26 iulie, a ordonat ca soldații care își provocaseră singuri răni să fie executați, dar comandanții au descoperit doar puține cazuri de soldați și au împușcat și mai puțini. Corpul III a executat doi soldați, dar Corpul XI a condamnat 23 de soldați doar la 12 ani de muncă silnică.[4] Antonescu a pus rezistența sovietică pe seama evreilor. Serviciul de informații al armatei pretindea că unități sovietice formate din evrei, denumite „batalioanele morții", controlau Odesa, comisarii politici „evrei" ai Armatei Roșii foloseau teroarea pentru a obliga trupele sovietice să lupte și că toți bărbații evrei din oraș care aveau peste cincisprezece ani

[1] USHMM, RG-25.003M, rola 18, cadre 183-187.

[2] DiNardo, *Germany and the Axis Powers*, p. 118.

[3] Axworthy, Scafeș, Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 51.

[4] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 772, f. 103; ibid., dosar 672, f. 1; ibid., dosar 658, f. 146; ibid., dosar 629, f. 247; ibid., dosar 784, f. 23.

fuseseră mobilizați.[1] Sub presiunea MCG, Ciupercă a lansat un al doilea atac în sectorul de vest pe 28 august – de data aceasta, precedat de un bombardament de 20–25 de minute – care aproape că a străpuns a doua linie de apărare.

În vreme ce Armata a 4-a se străduia să înainteze, MCG făcea o achiziție teritorială. Cu o lună mai înainte, conducătorul informase Misiunea Militară Germană că România era interesată de anexarea unei părți din Ucraina, astfel că atunci când Hitler, ca parte unei alte solicitări referitoare la înaintarea Armatei a 3-a (de data asta, dincolo de râul Nipru), a sugerat ca armata română să securizeze sudul Ucrainei între râurile Nistru și Nipru, generalul Antonescu a presupus – din greșeală sau cu viclenie – că führerul îi oferea întregul teritoriu ca pe un premiu. România putea controla întreaga zonă, a răspuns conducătorul, dar putea administra și exploata economic doar o regiune mai mică, între Nistru și Bug. Antonescu îl manipulase pe Hitler astfel încât să dea României un teritoriu pe care, nu doar să-l ocupe, dar să-l și guverneze.[2] Pe 30 august, la opt zile după ce Mihai I l-a ridicat pe Antonescu la gradul de mareșal, adjunctul șefului Statului Major, generalul Nicolae Tătăranu, și generalul Arthur Hauffe (care îl înlocuise pe generalul Hansen la comanda Misiunii Militare Germane) au semnat un acord la Tighina. Acordul de la Tighina dădea MCG autoritatea asupra teritoriului dintre Nistru și Bug, cerea armatei române să asigure spatele frontului între Bug și Nipru, făcea unele concesii cheie armatei germane, inclusiv controlul asupra căilor ferate, și preciza că evreii trebuiau ținuți în ghetouri și în lagăre la vest de Bug până după victoria finală.[3] Regimul

[1] Ibid., dosar 721, f. 171.

[2] Vladimir Solonari, *A Satellite Empire. Romanian Rule in Southwestern Ukraine, 1941–1944*, Cornell University Press, Ithaca, NY, 2019, pp. 21–22.

[3] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 481, ff. 120-126.

Antonescu a numit noul teritoriu al României Transnistria. Pe 1 septembrie, Armata a 3-a a ajuns la Nipru și a respins contraatacurile sovietice, înregistrând 19 861 de pierderi de când a traversat Nistrul.[1] Acum, armata română lupta nu doar pentru a păstra recent eliberatele teritorii din Bucovinei și Basarabia sau pentru o posibilă revenire în Transilvania de Nord, ci și adăugarea Transnistriei la România Mare.

Atacurile sângeroase ale Armatei a 4-a asupra Odesei continuau neabătut. Soldații români și-au satisfăcut dorința de a-și răzbuna camarazii morți asupra civililor sovietici: pe 2 septembrie, cincizeci de oameni au fost împușcați în recent ocupata Bilaivka, sub bănuiala că dețineau arme și că participaseră la apărarea satului.[2]Armata a 4-a română avea acum două sute de mii de soldați și de trei ori mai multe tunuri de câmp decât Armata Independentă de Litoral sovietică, care avea doar jumătate din soldații armatei române, dar tranșeele sovietice și tunurile de coastă sau navale anulau superioritatea numerică a atacatorilor. Mai mult, artileria românească era reprezentată preponderent de tunurile ușoare, de 75 de mm, ineficiente la scoaterea infanteriei din tranșee (în cele din urmă, au fost trase 1,3 milioane de proiectile de 75 de mm, comparativ cu doar 200 000 de proiectile de 105 mm și de 150 de mm), și care se coordona prost cu infanteria. Liniile de aprovizionare care se bazau pe cai și boi au creat greutăți în aprovizionarea cu proiectile. Un ofițer sovietic luat prizonier relata că infanteria română avansa în formațiuni dense, că îi lipsea disciplina de tragere, era timidă în urmărire și ataca „după un anumit șablon".[3] Plecarea Luftflotte 4 germane, care a lăsat doar GAL să sprijine Armata a 4-a, nu a fost nici

[1] Bărboi et al., *Armata română în vâltoarea războiului*, p. 92.
[2] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 793, f. 971.
[3] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 843, ff.412-414.

ea de natură să contribuie la îmbunătățirea situației. Întăririle sovietice au sosit pe 5 septembrie, exact la timp pentru a preîntâmpina spargerea frontului de către români, căci trupele sovietice proaspăt sosite i-au blocat pe soldații români epuizați.[1]

Deși bătălia de la Odesa se afla în impas, campania împotriva evreilor din Basarabia a fost reluată. Pe 7 septembrie, generalul Topor le-a ordonat jandarmilor să pregătească deportarea evreilor din lagărele de pe Nistru în Transnistria, începând cu cei 23 000 de evrei ținuți la Vertujeni, lângă Soroca. Aceștia urmau să fie deportați în grupuri de câte o mie și oricine s-ar fi opus urma să fie împușcat.[2] Ghetourile din Basarabia urmau a fi golite după ce era luată Odesa. Transnistria urma să fie terenul de dispersare pentru evreii nedoriți, dar și un loc de unde România Mare îi putea recupera pe moldovenii sovietici. Armata a 4-a a susținut că moldovenii sovietici i-au primit pe soldații români „mai cald" decât basarabenii, deoarece acești etnici români suferiseră o mai mare opresiune sub comunism. În satul Buhai, moldovenii au sărbători botezând copiii la o fântână, deoarece sovietici demolaseră biserica din localitate. Preoții militari contribuiau la fervoarea evanghelică. Preotul Sever I.D. Husariu i-a scris o scrisoare conducătorului, solicitând fonduri pentru programul Bisericii Ortodoxe Române destinat tinerilor din Transnistria, deoarece „prima măsură ce trebuie să ne preocupe este problema culturală religioasă și formarea tineretului."[3] Regimul Antonescu s-a angajat, în cele din urmă, în astfel de proiecte înalte în Transnistria, dar la acel moment se concentra pe curățarea nordului Bucovinei și a Basarabiei de evrei și pe cucerirea Odesei.

[1] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, pp. 51–52.
[2] Ioanid, *Holocaust in Romania*, p. 143.
[3] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 793, f. 537; SIA, Fond Inspectoratul Clerului Militar, F.II.4.1575, dosar 286, ff. 159-160.

După ce a mai suferit alte 31 522 de pierderi în două săptămâni, generalul Ciupercă credea că Armata a 4-a era complet stoarsă, dar MCG a ordonat un alt atac, apreciind că Odesa era în pragul colapsului.[1] Pe 9 septembrie, mareșalul Antonescu l-a demis pe Ciupercă pentru insuficientă combativitate, înlocuindu-l cu generalul Iacobici, dar declarând public că Ciupercă era epuizat fizic.

Nu doar el era obosit. Maiorul Virgil M. Protopopescu, comandantul unui batalion de artilerie din cadrul Regimentului 13 Infanterie, scria: „De 19 zile nu ne mișcăm decât pe burtă și tot de atâtea zile nespălați, masa o luăm noaptea, «odată pe noapte», și atunci numai rece. Singura distracție sunt bombele, aviația, șuieratul de gloanțe etc. Nu ne plictisim de ele, dar viața de șobolan murdar pe care o ducem de atâtea zile ne macină mereu."[2] Antonescu a preluat la București postul lui Iacobici de ministru al apărării naționale, și l-a lăsat pe generalul Ioanițiu la conducerea MCG în Tighina. Mesajul de rămas bun al lui Ciupercă transmitea că românii nu puteau „stăpâni cu adevărat" Basarabia până când sovieticii nu erau învinși. „La porțile Odesei, suntem acum numai la un pas de acest țel. Țara și Neamul cere de la voi să faceți ultima sforțare pentru a sfărâma porțile Odessei și zdrobi pe înverșunatul nostru dușman… Înainte cu Dumnezeu… Dreptatea este cu noi!"[3] Antonescu i-a cerut generalului Hauffe soldați germani, avioane și tancuri, dar nu s-au putut mobiliza decât două batalioane de infanterie, unul de artilerie grea și patru batalioane de pionieri.[4] Pe 12 septembrie a început al treilea asalt al Armatei

[1] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 52.
[2] BMMN, Fond Manuscrise, MSS, 656, f. 30–31.
[3] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 766, f. 728.
[4] Duțu, *Armata română în război*, p. 94.

a 4-a, după un baraj de artilerie de zece-cincisprezece minute, urmat curând de capturarea a 2 000 de prizonieri. După două zile, Armata Independentă de Litoral sovietică a abandonat a doua linie de apărare, retrăgându-se către a treia linie, cu baza la Dalnik. Acest oraș, aflat pe o ridicătură de teren așezată perpendicular pe drumul direct către Odesa, fusese puternic fortificat. Un atac românesc pregătit în grabă, având drept vârf de lance batalioanele germane nou venite, a fost respins de apărarea sovietică din Dalnik pe 17 septembrie.[1] Unitățile românești erau puternic bombardate de aviația sovietică, mai ales fiindcă românii neglijau adesea să se camufleze.[2] Între timp, au sosit noi întăriri sovietice care au evitat colapsul. Rezistența sovietică părea tot mai puternică pe măsură ce românii se apropiau. Și armata germană a constatat că Armata Roșie era un inamic mai puternic decât se așteptă, ceea ce făcea esențial sprijinul românilor pentru continuarea operațiunilor spre est.

În vreme ce Armata a 4-a stătea în tranșee în fața Odesei, Armata a 3-a a traversat Niprul. Cu o zi înainte de atacul eșuat de la Dalnik, generalul Avramescu le spunea trupelor sale: „Astăzi, când lărgim dincolo de Nipru câmpul de bătălie contra bolșevicilor, câștigăm dreptul de a lărgi și hotarele trunchiate ale Ardealului."[3] După victoria zdrobitoare a Grupului german de Armate Sud la Kiev, Armata a 11-a germană era liberă să atace Crimeea, dar a făcut-o sub o nouă conducere, deoarece generalul von Shobert a fost ucis atunci când avionul său a aterizat la Nikolaev pe un câmp minat de sovietici. Ghinionul a lovit din nou atunci când generalul Ioanițiu a murit după ce, aterizând lângă Odesa, a intrat accidental în

[1] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 53.
[2] AMNR, Armata a 4-a, dosar 772, f. 251.
[3] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 118, f. 253.

câmpul elicei avionului său. Era un șef de stat major inteligent, harnic și calm și a fost foarte regretat. „[Ioanițiu] era cea mai bună completare care se putea face temperamentului vulcanic al Mareșalului", își amintea generalul Pantazi.[1] Generalul Iacobici a devenit șef al MStM, dar a păstrat și comanda Armatei a 4-a. Armata a 3-a a urmat Armata a 11-a germană, condusă acum de generalul Erich von Manstein, în Stepa Nogai, la nord de Marea Azov. Generalul a dezmembrat Armata a 3-a și a plasat Corpul de Munte și pe cel de cavalerie la stânga și la dreapta corpului german, pentru a forma o linie de la Nipru până pe malul mării, asumându-și riscul că această forță amestecată ar fi putut asigura spatele frontului în vreme ce grosul forțelor intrau în Crimeea. OKH avea o vagă speranță că, dacă Armata a 11-a germană putea lua Crimeea, aceasta ar fi obligat întrucâtva Armata Independentă de Litoral sovietică să predea Odesa.[2]

MCG nu mai avea nici trupe, nici materiale pentru a da întăriri epuizatei Armate a 4-a, așadar s-a concentrat pe menținerea moralul prin intermediul propagandei. Armata a 4-a avea dificultăți de aprovizionare. Soldații beau apă din bălți murdare și culegeau legume de pe câmpurile învecinate. Foamea și pierderile omenești subminau moralul soldaților români. Caporalul Constantin Iancu se îndopase cu legume proaspete între două atacuri care s-au transformat în luptă corp la corp. „După acest atac crud, la vederea cadavrelor sfârtecate și atâtor bălți de sânge, mult timp nu mi-au mai trebuit roșii, în față vedeam numai sânge."[3] Pentru a descuraja soldații să se predea, propaganda românească acuza trupele sovietice

[1] Pantazi, *Cu mareșalul până la moarte*, pp. 134–135, 140.

[2] Boog et al., *Germany in the Second World War*, vol. 4, p. 606.

[3] Constantin Iancu, *Să te împaci cu… tine*, ed. Alexandru Birou, Editura „Neliniști metafizice", Constanța, 2009, p. 36.

că torturau și ucideau prizonierii români; aceste afirmații trezeau și ura față de evrei, care erau învinovățiți pentru presupusele atrocități.[1]

Soldaților români li se spusese de săptămâni întregi că apărătorii sovietici erau la capătul puterilor, așadar Armata a 4-a nu era pregătită atunci când Armata Independentă de Litoral sovietică a lansat un contraatac major în sectorul de est, pe 21 septembrie, susținut de o debarcare mică și de o minusculă forță parașutată în spatele frontului românesc. Trupele române panicate au fugit zece kilometri, abandonând poziții vitale ale artileriei, aflate deasupra portului, iar soldații sovietici au luat 1 300 de prizonieri.[2] Pentru a explica ulterior înfrângerea, *Soldatul* publica pe 30 septembrie un articol intitulat „De ce rezistă bolșevicii?" Răspunsul: evreii comuniști. Se pretindea că 90% dintre comisarii politici ai Armatei Roșii erau „jidani" care practicau propaganda „animalică" și duceau un război „subuman" prin terorizarea soldaților sovietici. Propaganda a descris Odesa ca fiind „un cuib de bolșevici" pregătit să lupte până la sfârșitul tragic.[3] După ce Armata Independentă de Litoral sovietică și-a arătat forța, MCG a abandonat toate planurile pentru un alt asalt până când Armata a 4-a nu primea întăriri de la forțele sovietice.

Soarta Odesei nu se va decide la Dalnik, ci la Perekop. Forțele germane au început să bombardeze apărarea sovietică blocând intrarea în Crimeea, ceea ce a determinat două armate sovietice să atace liniile germano-române din Stepa Nogai, în

[1] Constantin Salcia, „Bolșevicii continuă să ucidă prizonierii", *Soldatul*, 20 septembrie 1941, p. 2; Axworthy, „Peasant Scapegoat to Industrial Slaughter", p. 230; Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi*, p. 118.

[2] Duțu, *Armata română în război*, p. 96.

[3] Wilfried E. Ott, „De ce rezistă bolșevicii ?", *Soldatul*, 30 septembrie 1941, p. 2.

încercarea de a sparge frontul înainte ca Armata a 11-a germană să treacă spre istmul Perekop. Vreme de opt zile, artileria și aviația sovietice au lovit liniile Axei, între atacurile infanteriei și tancurilor. Generalul Dumitrache își amintea că într-o noapte fuseseră patru atacuri aeriene pe oră.[1] Armata a 3-a își păstrase rezervele mult în spate.[2] Bombardamentele fără sfârșit au avut efecte atât psihologice, cât și fizice. Maiorul Scârneci își amintește: „Mulți sunt șocați. Sublocotenentul Arsenie - un vrednic ostaș - aiurează. Mă întorc amărât în bârlogul meu, mă cuibăresc încetișor lângă camaradul sublocotenent Pitiș, care doarme dus și tremură gros."[3] Linia germano-română a început să cedeze pe flancuri, deoarece Brigada 4 Mixtă de Munte a fost nevoită să se retragă de-a lungul malului Niprului, iar Brigada 8 Cavalerie a pierdut contactul cu trupele germane lângă Melitopol.[4] Generalul von Manstein a oprit atacul din sud și și-a îndreptat în grabă forțele către nord. Apoi, pe 1 octombrie, Grupul de Tancuri Kleist a încercuit armatele sovietice care atacau, iar Armata a 11-a germană și Armata a 3-a au trecut la atac. Regimentele motorizate ale Corpului de Cavalerie, ținute în rezervă, au înaintat, s-au alăturat diviziilor germane de tancuri și au contribuit la capturarea a o sută de mii de soldați sovietici.[5] Stavka i-a ordonat Armatei Independente de Litoral să se evacueze de la Odesa spre Sevastopol, deoarece acum nimic nu mai stătea în calea intrării în Crimeea a Armatei a 11-a germană.

[1] Bichir, *Cruciada Diviziei de cremene*, p. 59.

[2] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 481, f. 2–5.

[3] Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi*, p. 165.

[4] Bichir, *Cruciada Diviziei de cremene*, p. 60.

[5] Ibid., pp. 61–62; Duțu, *Armata română în război*, pp. 124–125; Robert M. Citino, *Death of the Wehrmacht. The German Campaigns of 1942*, University Press of Kansas, Lawrence, 2007, pp. 57–58.

Soldații români au început să dea semne că li se deteriora moralul, pe măsură ce toamna lua locul verii, iar victoria nu părea să se apropie. Armata a 3-a stătuse destul de bine cu moralul, în pofida marșurilor lungi și a luptelor dure, fiindcă participase la bătălii de încercuire fără a înregistra pierderi grele; chiar și ofițerii germani de legătură recunoșteau că unitățile românești luptaseră bine. Cu toate acestea, soldații erau epuizați.[1] OKH a planificat să folosească Armata a 3-a doar la securizarea coastei Mării Azov.[2] Moralul Armatei a 4-a era, în cel mai bun caz, satisfăcător. Un ofițer de artilerie relata că soldații spuneau: „De ce nu vin Germanii? De ce nu aduc una sau două Divizii PANTZER [sic!]? De ce nu vine Stuka? [...] Până nu se închide marea [...] nu se poate face nimic." SSI raporta despre câțiva soldați care murmurau pe punctul de a se răzvrăti: „De ce am fost aduși prin aceste locuri?" „Noi nu vom lupta?" „Nu avem ce căuta aici."[3] Soldații se confruntau cu întreaga oroare a războiului de tranșee. Când focul inamic slăbea, soldații săpau „gropi tătărești" suficient de largi și de adânci cât să încapă în ele un om care se adăpostea de tancuri și de exploziile de aruncătoare, rațiile se împuținau, iar apa murdară provoca diaree (informațiile militare dădeau vina pe agenții sovietici care o otrăveau).[4] Unii soldați au cedat sub presiune. După ce un ofițer din Regimentul 15 Dorobanți și-a pierdut controlul, maiorul Gheorghe Rășcănescu l-a amenințat că îl va pedepsi pentru lașitate, apoi „îi dau două palme puternice. «Ce este aceasta, locotenent Velicov?» «Mă bateți!»

[1] DiNardo, *Germany and the Axis Powers*, p. 116.

[2] Boog et al., *Germany and the Second World War*, vol. 4, pp. 612, n285.

[3] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 772, f. 451; ibid., dosar 773, f. 189.

[4] Rășcănescu, *Erou la Cotul Donului*, p. 99; AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 1416, f. 235.

«Vezi că îți dai seama acum? Dar ce ai făcut mai înainte nu știi? Du-te, fă-te sănătos și peste patru zile vii înapoi»"[1]. Pe 5 octombrie, *Sentinela* publica un articol cu titlul „De ce ne batem?" La această întrebare, răspundea cu o alta: „Ce s-ar întâmpla dacă nu ne-am bate?" Dacă Armata Roșie nu era înfrântă, s-ar fi întors de zece ori mai puternică, „va rupe toate granițele, din Finlanda până la limanul Nistrului", aducând războiul dintre clase, distrugând familia, distrugând bisericile (dar cruțând sinagogile) și obligându-i pe țărani să intre în colhozuri.[2] Chiar dacă moralul slăbise, soldații și-au păstrat angajamentul față de Războiul Sfânt al României.

Căderea bruscă a Odesei părea o prevestire a victoriei finale și a îmbărbătat spiritele pe front și în România. Forțele aeriene de recunoaștere românești și prizonierii sovietici au informat Armata a 4-a despre pregătirile de evacuare ale Armatei Independente de Litoral, dar generalul Iacobici nu mai putea face altceva decât să ocupe pozițiile evacuate, dat fiind că armata sa era epuizată, iar focul inamic era în continuare mortal.[3] Când ultimul vapor a părăsit portul, pe 15–16 octombrie, sovieticii reușiseră să evacueze 86 000 de soldați și 150 000 de civili.[4] În zori, unitățile românești au avansat cu prudență. Maiorul Răşcănescu și-a condus batalionul prin tranșeele deodată golite. „Ajunge și firul telefonic [pe] care îl întindea echipa de telefoniști ai batalionului. Raportez că am ajuns la calea ferată rusă și că am făcut planul de foc. Niciun foc de armă nu s-a tras... Bucurie, dar nu mai credeau!"[5] Patrulele au luat prizonieri,

[1] Răşcănescu, *Erou la Cotul Donului*, p. 98.
[2] S. Mehedinți, „De ce ne batem?", *Sentinela*, 5 octombrie 1941, p. 5.
[3] AMNR, Fond Secția a II-a Informații, dosar 992, f. 45–46.
[4] DiNardo, *Germany and the Axis Power*, p. 119.
[5] Răşcănescu, *Erou la Cotul Donului*, p. 106.

șase mii în final, și s-au deplasat în grabă peste câmpurile de mine. Trupele românești au ajuns la periferia orașului după-amiază. Răşcănescu a ezitat până când un general aflat în trecere i-a strigat să meargă înainte. Batalionul lui și-a croit drum pe străzile baricadate către treptele lui Potemkin și a săpat gropi tătărești pe faleză în așteptarea ambuscadelor organizate de partizani. Armata a 4-a înregistrase 63 280 de răniți, 17 891 de morți și 8 849 de dispăruți în cursul bătăliei pentru oraș.[1] Soldații care au început să pătrundă în Odesa în ziua următoare erau nerăbdători să-și sărbătorească supraviețuirea și să-și răzbune camarazii căzuți.

Comandanții credeau că Odesa era un centru iudeo-bolșevic periculos. Misiunea Militară Germană a avertizat MCG că partizanii sovietici minaseră Kievul cu o lună mai înainte, omorând mulți soldați germani, astfel că generalul Ionel Glogojanu, comandantul Diviziei 10 Infanterie, a fost pus în fruntea Comandamentului Militar Odesa cu misiunea de a curăța orașul de pericole. Autoritatea lui se întindea asupra tuturor forțelor militare din Odesa și răspundea de menținerea ordinii, dar aceasta era dificil de realizat de la comandamentul lui aflat la marginea orașului.[2] Generalul Iacobici i-a spus lui Glogojanu că în Odesa „mișună" evrei și soldați sovietici deghizați în civili, așa că a ordonat „percheziții radicale".[3] Soldații au intrat în case ca să caute arme, dar și ca să ceară mâncare, mai ales zahăr, iar dacă locul era bine aprovizionat, atunci treceau pe acolo mai multe grupuri. Cetățenii le-au numit ulterior, în bătaie de joc, „patrule de zahăr", dar ele erau mortal de serioase, mai ales față de evrei. Peste șapte mii de persoane au fost arestate ca partizani,

[1] Duțu, *Armata română în război*, p. 100.
[2] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 870, ff. 541-542.
[3] Ibid., dosar 860, f. 412.

iar unele dintre ele executate.[1] Focuri răzlețe se vedeau în fiecare noapte în oraș, iar serviciile de informații le atribuiau evreilor. Pe 21 octombrie, un „șef" evreu și cincisprezece „teroriști comuniști" au fost împușcați.[2] În banda desenată din *Sentinela*, soldatul Neață intră în Odesa după ce i-a neutralizat pe soldații sovietici împroșcând cu vodcă dintr-o mitralieră și îmbătându-i astfel pe apărători.[3] Ocuparea Odesei a avut de-a face și cu alcoolul, dar consumat de soldații români care au început să jefuiască, să violeze și să ucidă. Jaful a atins proporții uriașe, iar Comandamentul Militar al Odesei a recurs la măsuri severe pentru a menține ordinea. Maiorul Răşcănescu își amintește că a găsit un sergent împușcat, cu pielea pentru pantofi pe care o furase răspândită în jurul lui, în fața unui depozit de materiale predat unei unități germane.[4] Comandamentul Militar al Odesei le-a ordonat tuturor rezidenților de sex masculin să se înregistreze la autorități. Aproximativ patru mii de bărbați evrei au fost reținuți pentru interogatoriu. Israel Adesman își amintea: „Unii au fost duși la spânzurătoare sau la groapa comună, alții au fost închiși. Câțiva au fost lăsați să se întoarcă la casele lor jefuite, dar numai pentru moment."[5] Existau câțiva partizani care se ascundeau în Odesa și în catacombele de sub oraș, însă măsurile de siguranță luate de români au avut drept țintă în cea mai mare parte evrei nevinovați.

Regimul Antonescu se pregătea să înființeze ghetouri și lagăre în Transnistria, în vreme ce golea ghetourile și lagărele

[1] Dallin, *Odessa*, pp. 70–72.

[2] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 860, f. 540.

[3] Rădulescu „Pățaniile soldatului Neață", *Sentinela*, 19 octombrie 1941, p. 7.

[4] Răşcănescu, *Erou la Cotul Donului*, pp. 116–117.

[5] Citat în Ancel, *History of the Holocaust in Romania*, p. 354.

din nordul Bucovinei și din Basarabia. MCG a emis ordine înșelător de detaliate despre cum să se facă deportarea evreilor, care nu includeau însă suficienți jandarmi, căruțe sau alimente și cereau ca femeile, copiii și bătrânii să mărșăluiască treizeci de kilometri pe zi.[1] Jandarmii au început să golească ghetoul din Chișinău cu o săptămână înainte de căderea Odesei, atunci când a devenit limpede că sovieticii își evacuau trupele, și au încheiat operațiunea la sfârșitul lunii. Evreii din Basarabia au fost duși către graniță. Ghetoul din Cernăuți, cu 49 500 de evrei, s-a înființat, în sfârșit. Evreii din nordul Bucovinei plus cei din sudul Bucovinei (deși nu fuseseră sub ocupație sovietică) au fost deportați cu trenurile către Nistru, de unde au continuat marșul pe jos.[2] Jandarmii au jefuit, au violat și au ucis mii de persoane pe drumul convoaielor către graniță; fără cei morți pe drum, 86 000 de evrei din Bucovina și 56 000 de evrei din Basarabia au ajuns în Transnistria.[3] Recent înființatul Guvernământ al Transnistriei a început și el adunarea celor 100 000–150 000 de evrei sovietici rămași în Transnistria în ghetouri și în lagăre.[4] Evreii români i-au înlocuit pe evreii sovietici care au fost deportați mai departe, către est, pentru a le face loc noilor veniți.

Un act de sabotaj cauzat de partizani a avut loc la Odesa, atrăgând cumplite represalii împotriva populației evreiești locale. Pe 22 octombrie, generalul Glogojanu a mutat sediul comandamentului Diviziei 10 Infanterie și al Comandamentului Militar Odesa în fosta clădire a NKVD, aflată în apropierea portului, pentru a întări ordinea în oraș. Civilii au avertizat

[1] Ioanid, *Holocaust in Romania*, pp. 143–144.

[2] Ibid., 130; USHMM, RG-25.004M, rola 14, cadre 584–586.

[3] Solonari, *Purifying the Nation*, p. 208.

[4] Ioanid, *Holocaust in Romania*, p. 177.

că acea clădire era minată. Pionierii germani și români o verificaseră deja; iar pionierii români, care au mai verificat-o și a treia oară, nu au găsit nimic.[1] Apoi, la ora 5.35 p.m., clădirea a explodat, omorând 79 de soldați și de marinari, inclusiv pe Glogojanu, rănind alți 43 și făcând 13 dispăruți.[2] Generalul Constantin Trestioreanu, adjunctul comandantului Diviziei 10 Infanterie, se afla în altă parte și a apărut după o oră ca să conducă eforturile de salvare și represaliile. „Am luat măsuri pentru a spânzura în piețele publice din Odesa evrei și comuniști", raporta el.[3] Soldații au spânzurat evrei de felinarele aflate de-a lungul străzilor centrale, iar pe alții i-au împușcat. Generalul Iacobici îl informa pe mareșalul Antonescu că ordonase „represalii severe", inclusiv executarea a o sută, respectiv a două sute de comuniști pentru fiecare soldat sau ofițer ucis și expunerea cadavrelor pentru a descuraja viitoarele atacuri din partea partizanilor. Un depozit a luat foc pe timpul nopții, făcând să crească și mai mult teama de sabotaje. Iacobici l-a trimis pe generalul Nicolae Macici, comandantul Corpului II, să preia controlul. Aceasta a fost dezgustat de Trestioreanu și de echipa lui: „Sunteți niște lași, niște fricoși până la această oră Odesa trebuia întoarsă pe dos!"[4] Macici a inițiat un nou val de atrocități care a răvășit orașul.

Comandanții au îndreptat furia reținută a soldaților față de trupele sovietice, care făcuseră atât de multe victime printre români, împotriva evreilor din Odesa. Soldații au împușcat mii de bărbați evrei în piața din port, lângă ruinele fumegânde al Comandamentului Militar Odesa, și au dus femei, copii și

[1] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 870, f. 609.
[2] Duțu, *Armata română în război*, p. 110.
[3] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 870, f. 609.
[4] USHMM, RG-25.004M, rola 14, cadre 577–581.

bătrâni la închisoarea orașului, unde au adunat douăzeci de mii de evrei. Mareșalul Antonescu a pus paie pe foc confirmând ordinele generalului Iacobici și adăugând: „Toți comuniștii din Odesa vor fi luați ostatici, la fel și câte un membru din fiecare familie evreiască."[1] Pe 24 octombrie, soldați i-au mutat pe evreii din închisoarea Odesa doi kilometri mai departe, către Dalnik, împușcând pe oricine rămânea în urmă. Când au ajuns la tranșeele antitanc, folosite ca gropi comune improvizate, i-au mitraliat pe evrei în grupuri de patruzeci-cincizeci odată. Alți soldați au înghesuit mii de evrei în două depozite de lângă închisoare, unul plin cu bărbați, celălalt cu femei și copii, și le-au dat foc.[2] Au împușcat sau au aruncat grenade către oricine încerca să scape. Maiorul Gherman Pântea, un basarabean numit recent primarul orașului, a fost oripilat. El l-a convins pe Macici să întoarcă din drum convoaiele de evrei care erau duși către tranșeele antitanc de la marginea orașului. Pântea a refuzat și mutarea primăriei în afara Odesei atunci când a primit ordinul de la generalul Nicolae Ghineraru, comandantul interimar al Diviziei 10 Infanterie. Pântea considera că administrația civilă nu-și putea îndeplini misiunea de a readuce ordinea în funcționarea orașului de la o distanță atât de mare și că mișcarea n-ar fi făcut decât să crească panica și suferințele localnicilor, fiindcă el nu ar mai fi fost acolo pentru a tempera autoritățile militare. Ghineraru l-a luat peste picior: „N-am nevoie nici de oraș, nici de cetățenii d-tale. Dacă eu aș fi în locul Mareșalului, aș da foc acestui infect oraș cu toți cetățenii d-tale în 24 de ore." Pântea i-a scris lui Antonescu, implorându-l să intervină. „Nu sunt apărătorul evreilor, dar sunt convins, D-le Mareșal, că măsurile acestea pripite și nedrepte

[1] Citat în Ioanid, *Holocaust in Romania*, p. 179.
[2] USHMM, RG-25.004M, rola 31, cadrul 51.

mai târziu ne vor face mai rău."[1] În schimb, Antonescu i-a ordonat lui Macici să-i omoare pe toți evreii români refugiați la Odesa și să îi pună pe comuniști „într-o clădire care să fie minată și detonată" în ziua în care Glogojanu și alte victime de la comandament erau înmormântați.[2] Macici oprise deja represaliile la momentul la care a primit aceste instrucțiuni, dar a doua zi a aruncat în aer unul dintre depozitele arse, plin cu cadavre, pentru a duce la îndeplinire ordinul lui Antonescu.

Numărul total al victimelor masacrului de la Odesa a făcut obiectul onor speculații aprinse. La acea vreme, Einsatzgruppe D raporta 10 000 de morți.[3] Anchetele de după război au declarat între 19 000 și 23 000 de victime, iar astăzi, unii sugerează 40 000.[4] Procesele verbale ale proceselor indică sute de persoane spânzurate, 5 000 împușcate lângă port, sute mitraliate la șanțurile antitanc pe drumul spre Dalnik, 5 000 arse în depozite și alte sute împușcate în alte părți. Ar mai trebui adăugate sutele de evrei uciși după luarea orașului, dar înainte de explozia comandamentului militar. Cel mai probabil, masacrul de la Odesa a costat viețile a 12 000 dintre cele 80 000–90 000 de evrei care nu fuseseră evacuați din oraș.[5] Unii evrei au fost eliberați după masacru, dar SSI raporta: „Întoarcerea evreilor evacuați a produs profunda nemulțumire a locuitorilor creștini care le ocupaseră casele abandonate, în speranța că explozia de la comandamentul militar va avea drept urmare o epurare radicală a evreilor."[6] Regimul Antonescu a decis să-i

[1] Ibid., rola 30, cadre 549–451.

[2] Citat în Ioanid, *Holocaust in Romania*, p. 180.

[3] Arad, Krakowski și Spector, *Einsatzgruppen Reports*, p. 209.

[4] Ioanid, *Holocaust in Romania*, p. 182.

[5] Dumitru, *State, Antisemitism, and Collaboration in the Holocaust*, p. 210.

[6] Citat în Ancel, *History of the Holocaust in Romania*, p. 210.

deporteze pe evreii „suspecți" din Odesa în lagărele de la Bug. Curând, convoaie de 10 000–12 000 de evrei mărșăluiau greoi pe drumurile noroioase, prin ploaia înghețată. Jandarmii au jefuit, violat și împușcat evrei pe tot traseul. În noiembrie, 40 000 de evrei fuseseră expulzați din Odesa, dar încă mai rămăseseră 40 000.[1] Aceștia au fost înghesuiți în ghetoul din zona industrială Slobodka, urmând să fie deportați peste Bug după victoria germană.

Victorie?

Românii credeau că Războiul Sfânt era aproape de sfârșit, iar conducătorul credea că armata română nu mai trebuia decât să ajute armata germană să măture Armata Roșie învinsă. Regimul Antonescu nu doar sărbătorea recucerirea nordului Bucovinei și a Basarabiei, dar se și felicita pentru curățarea terenului de evrei. România se angajase deplin în victoria finală a Germaniei naziste. Ion Antonescu obținuse Transnistria, iar acum urmărea, nu doar refacerea României Mari în granițele ei interbelice, convingându-l pe Hitler să-i returneze Transilvania de Nord, dar și extinderea granițelor astfel încât să îi includă și pe transnistreni. Mai mult decât atât, crimele de război comise de armata română în URSS o legau strâns de soarta armatei germane. După masacrul de la Odesa, soldații români s-au angajat alături de armata germană într-un război care îi ținea tot mai mult, nu doar pe partizanii sovietici, ci și pe civilii și prizonierii de război sovietici, care li se adăugau evreilor. Așadar, fiindcă URSS nu se prăbușise, România a continuat să lupte alături de Germania nazistă.

[1] Ibid., p. 369; Ioanid, *Holocaust in Romania*, p. 208.

Capitolul 5

Războiul Sfânt își dublează miza

În ziua de Crăciun, sergentul Ionescu era de gardă lângă Eupatoria, în Crimeea. Cu două zile în urmă, asistase la slujba de Crăciun, unde colonelul Regimentului 38 Infanterie le spusese: „În iarnă vom veghea ca să nu pierdem ce am cucerit aici [...], iar în primăvară, armata germană împreună cu armata română vom continua lupta până la nimicirea bolșevicilor și [cred că] în două luni, în primăvară, va fi terminată lupta împotriva bolșevicilor."[1] De fapt, trupele sovietice debarcaseră deja, cu câteva zile mai înainte, la celălalt capăt al peninsulei, la Kerci, ca parte a unei uriașe contraofensive sovietice de iarnă, de-a lungul întregului front estic. Eșecul armatei germane în a învinge Armata Roșie părea să anunțe un dezastru. Soldații români se confruntau cu, probabil, cele mai grele condiții din război, deoarece logistica suprasolicitată a Axei nu mai reușea să livreze echipamente de iarnă, provizii, piese de schimb și nici măcar poșta. Moralul armatei române se dezumfla, deși o combinație de propagandă, disciplină strictă, devotament față de camarazi și autoconservare, la care se adăuga ajutorul german, a menținut-o în stare de luptă pe perioada iernii. Crizele de pe frontul din Crimeea au determinat regimul Antonescu

[1] Ionescu, *Însemnări din război*, pp. 47–48.

să adopte politici cu amploare de genocid în spatele frontului, în Transnistria. Revenirea aproape miraculoasă a armatei germane în primăvară și ofensiva aparent victorioasă din vară au ridicat moralul armatei române, crescându-i motivația de a lupta. Unități românești au ajutat Einsatzgruppe D să extermine evrei, în special în Crimeea, demonstrând că și motivația de a comite atrocități era încă puternică. Mai mult, trupele române au comis tot mai multe atrocități împotriva civililor sovietici, a prizonierilor de război și partizanilor. Chiar și când campania a continuat în toamnă, soldații au rămas fideli Războiului Sfânt al României și credeau în victoria finală a Germaniei naziste împotriva Uniunii Sovietice.

Cucerirea Crimeii

Armata română a fost parțial demobilizată după căderea Odesei. Pe 15 octombrie, MCG a ordonat Armatei a 4-a să înceapă să trimită acasă unitățile cu cel mai vechi termen de mobilizare, lăsând doar patru divizii de infanterie și două brigăzi de cavalerie pentru îndatoririle de ocupație, astfel că efectivele armatei române au scăzut de la 750 500 la 410 500 de soldați.[1] Armata germană avea nevoie de cât mai mulți oameni cu putință pentru asaltul final, astfel încât contribuția în continuare a armatei române a reprezentat un imens ajutor, cu 104 000 soldați care ocupau Transnistria și 23 000 care securizau sudul Ucrainei între râurile Bug și Nipru, așa cum se convenise prin Acordul de la Tighina, plus încă 50 000 care păzeau coasta Mării Azov.[2] Fiecare soldat român angajat în

[1] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 866, f. 348; ANIC, Fond Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul Militar, dosar 2-1940, f. 1.

[2] ANIC, Fond Președinția Consiliului de Miniștri; Cabinetul Militar, dosar 2-1940, f. 5, 8; Duțu, *Armata română în război*, p. 125.

asigurarea spatelui frontului elibera un soldat german pentru front. Furtunile de toamnă au transformat drumurile în noroaie, încetinind avansul Grupului german de Armate Centru în Rusia, dar vremea mai bună i-a permis Grupului german de Armate Sud să-și continue înaintarea prin Ucraina și prin Crimeea.[1] Generalul von Manstein l-a abordat pe mareșalul Antonescu, cerând ca unitățile Armatei a 3-a să sprijine Armata a 11-a germană în atacul din Crimeea. Fiindcă von Manstein a condus soldați români pentru mai multă vreme decât oricare alt comandant german, evaluarea făcută de el armatei române e foarte importantă. El identifica aceleași slăbiciuni remarcate și de alți observatori germani, precum soldați viteji, dar insuficient instruiți, lipsa subofițerilor profesioniști, conducerea slabă exercitată de ofițeri, lipsa de experiență, doctrina franceză depășită, armamentul învechit și tendința de a se panica „datorată respectului lor înfricoșat pentru «ruși»." „În ciuda tuturor defectelor și rezervelor menționate mai sus, totuși trupele române și-au făcut datoria cât de bine au putut. În mod special, s-au supus întotdeauna cu ușurință conducerii militare germane și nu au pus, spre deosebire de alți aliați ai noștri, chestiunile de prestigiu înaintea necesității materiale."[2] Antonescu a fost imediat de acord să-i pună la dispoziție lui Manstein câteva brigăzi românești.

Victoria finală părea seducător de aproape, cu Leningradul asediat, Moscova amenințată și Kievul capturat. MCG a făcut liste cu soldați decorați care urmau să primească pământ în nordul Bucovinei și în Basarabia, iar soldații răspândeau zvonul că,

[1] David Stahel, *Operation Typhoon. Hitler´s March on Moscow, October 1941*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013, p. 4.

[2] Manstein, *Lost Victories*, pp. 206–208.

după ce Crimeea avea să fie cucerită, vor pleca acasă.[1] Pe 18 octombrie, Armata a 11-a germană a început un nou atac asupra Perekopului. Detașamentul Korne (Regimentul 6 Roșiori Motorizat, întărit cu un escadron de cavalerie motorizată) și câteva unități germane motorizate au fost reunite în Brigada Motorizată Ziegler – singura mare unitate mobilă a lui von Manstein – și ținute în rezervă. Pe 21 octombrie, MCG transmitea o telegramă naivă OKW: „Rugăm să binevoiți a ne comunica cât timp ar fi necesar să mai rămână la Est de Nipru unități din Armata III-a, atât pentru paza litoralului Mării de Azov, cât și eventual în Crimeea."[2] La București, chiar și antinaziștii convinși credeau că sfârșitul războiului era aproape. Scriitorul evreu Mihail Sebastian scrie: „[Alexandru] Rosetti îmi spune că nemții au câștigat războiul, că rușii nu mai pot opune nicio rezistență, că Anglia nu mai are nimic altceva de făcut decât să încheie o pace de compromis. Încerc să-l remontez, dar e zadarnic."[3]

Pe 24 octombrie, unitățile Armatei a 4-a rămase în Transnistria erau puse în subordinea comandamentului Armatei a 3-a.[4] MCG redevine Marele Stat Major și revine în Capitală. Wilhelm Filderman, liderul comunității evreiești din România, a implorat public să se pună capăt deportărilor mortale de evrei în Transnistria. Pe 26 octombrie, doctorul evreu Emil Dorian a auzit un bătrân care le spunea pasagerilor dintr-un autobuz: „Vă dați seama! Generalul jidanilor, Filderman ăla, îndrăznește

[1] Primele liste cuprindeau, în mod suspect, mai ales personal de la comandamente și ofițeri și subofițeri din unitățile de luptă, așadar întregul proiect a fost reluat pentru a se asigura că recruții care nu primiseră decorații vor primi loturi de pământ; vezi AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 281, f. 25, 31, 111; Ionescu, *Însemnări de război*, p. 34.

[2] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 866, f. 487.

[3] Sebastian, *Journal*, p. 432.

[4] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 870, f. 71.

să-l tragă la răspundere pe generalul Antonescu pentru că omoară jidani! Nu știe că jidanii au scuipat pe soldații noștri? Primesc ce merită. E ori ei, ori noi!"[1] Românii se așteptau că iudeo-bolșevismul va fi distrus într-o uriașă bătălie finală între Germania nazistă și Uniunea Sovietică.

În vreme ce trupele generalului von Manstein se confruntau cu apărarea sovietică, generalul Dumitrescu organiza operațiunile din spatele frontului. Comandamentul Armatei a 3-a era situat lângă comandamentele Armatei a 11-a germane și Einsatzgruppe D, în Nikolaev. Generalul Dumitrescu cedase controlul asupra brigăzilor pe care i le trimisese generalului von Manstein, dar își păstrase responsabilitățile pentru administrarea, aprovizionarea și disciplina unităților românești răspândite de-a lungul a nouă sute de kilometri, de la Tiraspol, pe Nistru, la Taganrog, aproape de gurile Donului. De asemenea, răspundea și de asigurarea regiunii împotriva partizanilor sovietici. Mișcarea de rezistență începuse în iulie, când Stavka i-a instruit pe luptătorii rămași în urmă să formeze grupuri de gherilă pentru a lupta în spatele frontului, după ce fuseseră depășiți de ofensiva germană. Inițial, o masă în formare, numărul total al partizanilor sovietici reprezenta o amenințare serioasă pentru logistica Axei și au devenit încă și mai periculoși după ce s-au organizat.[2] În septembrie, NKVD raporta 21 530 de partizani care acționau sau se antrenau în Ucraina.[3] Partizanii i-au înlocuit pe franctirori în rolul de oi negre ale soldaților români. Teodor Halic își amintește: „[Sovieticii] au luptat foarte bine [...]

[1] Emil Dorian, *The Quality of Witness. A Romanian Diary, 1937–1944*, ed. Marguerite Dorian, trad. de Mara Soceanu Vamos, Jewish Publication Society of America, Philadelphia, 1982, p.173.

[2] Stahel, *Operation Barbarossa*, pp. 159–160, 199.

[3] Bellamy, *Absolute War*, p. 268.

și luptau cu mare curaj, și în special populația civilă [...] foarte multe necazuri au fost cu partizanii."[1] Soldații foloseau termenul de „partizan" în sens aproximativ. Adevărații partizani erau organizați de-a lungul liniilor militare, dar civilii care îi ajutau pe partizani și toți soldații inamici care nu se predau imediat erau adeseori etichetați ca partizani și executați sumar. Desigur, soldații români presupuneau că toți evreii erau partizani.

Unitățile românești au avut un rol de sprijin la trecerea prin Crimeea. Pe 28 octombrie, infanteria germană a spart apărarea la Perekop, iar în ziua următoare, Brigada Motorizată Ziegler a început înaintarea în josul țărmului vestic, către Sevastopol.[2] Brigăzile românești au luat parte la un alt atac, dincolo de [regiunea lagunară] Sivaș, sub presiunea de a ajunge pe țărmurile de sud și de est cât mai repede cu putință. „Aici vine și staful [de ofițeri] cu tot alaiul de la divizie", notează maiorul Scârneci. „Se face un fel de consiliu de război. Trebuie, volens-nolens, să ne mișcăm, să atacăm, să pătrundem în Crimeea. Nemții ... ordonă aceasta."[3] Brigada 8 Cavalerie se îndreaptă spre est, către Kerci, iar Brigada 1 Mixtă de Munte mărșăluiește spre sud, spre Karasubazar (Bilohirsk), curăță munții Iaila și securizează orașele de pe țărmul de sud, Ialta, Alușta, Sudak și Feodosia. Generalul Avramescu nota că generalul von Manstein a deturnat trupele românești dinspre marile orașe în ultimul moment.[4] El credea că pentru a-și asuma gloria, dar cel mai probabil germanii voiau să evite ca românii să jefuiască orașele. Armata a 11-a germană ordonase recent ca jefuirea să fie oprită în orașele din Ucraina, astfel că Armata a 3-a a organizat mai multe

[1] Interviu cu Halic și Dobrin.

[2] Citino, *Death of the Wehrmacht*, pp. 59–61.

[3] Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi*, p. 181.

[4] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 118, f. 368.

patrule, a stabilit ore de stingere și a restricționat accesul în clădiri în orașe precum Herson, Melitopol și Mariupol.[1] Trupele de munte au capturat mii de partizani în munții Iaila, suferind doar opt sute de pierderi în opt zile. Batalionul de munte al lui Scârneci a ajuns pe coastă cu trei ore înaintea unei unități motorizate a SS. „Ne înmuiem degetele în apa mării, ne ștergem ochii de lacrimile fericirii. Cu ochii la cer, mulțumim Atotputernicului Dumnezeu că ne-a răsplătit așa de măreț strădaniile noastre."[2] Trupele Axei se îndreptau acum către Sevastopol, sperând să ajungă acolo înainte ca apărarea sovietică să se consolideze și să o scoată din luptă fără o bătălie prelungită.

Armata Independentă de Litoral sovietică a blocat, pe 8 noiembrie, prima încercare a Armatei a 11-a germane de a lua Sevastopolul. În aceeași zi, în București, Armata a 4-a defila la o paradă a victoriei care sărbătorea eliberarea nordului Bucovinei și a Basarabiei și căderea Odesei. Pe 9–12 noiembrie, conducătorul a organizat un alt plebiscit, la care 3 446 889 de persoane au votat pentru regimul lui, cu numai 68 de voturi împotrivă.[3] Chiar și soldații de pe front au participat, iar dacă votau da, trebuiau să semneze o declarație: „Eu… mă leg să sprijin prin cuget și faptă pe Mareșalul nostru la împlinirea programului său de reorganizare a Statului și a Națiunii și-mi aștept locul și ceasul răspunderii ce voi primi."[4] Între timp, Corpul de Munte vâna partizani în Crimeea. Generalul Avramescu avertiza că sătenii care nu predau armele sau pe partizani vor „fi tratați conform legilor războiului."[5] Generalul Lascăr a ordonat

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 283, f. 93–95.
[2] Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi*, p. 187.
[3] Giurescu, *Romania in the Second World War*, p. 94.
[4] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 313, f. 71.
[5] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 118, f. 378.

ca Brigada 1 Mixtă Munte să împuște 30 de civili pentru fiecare soldat rănit.[1] Soldații sovietici răzleți care opuneau rezistență erau considerați partizani și împușcați în grupuri de câte 20, 50 și chiar 200 de prizonieri.[2] Rapoartele înregistrează prezența femeilor soldat din partea inamicului. Maiorul Scârneci o descrie pe una dintre ele cu o fascinație revoltată: „O femeie cu o claie de păr negru ca tăciunele, creț și încâlcit. Pare cu totul sălbatică."[3] Într-una dintre benzile desenate, soldatul Neață doboară un avion sovietic, dar constată că pilotul care se salvează cu o parașută are o siluetă durdulie și exclamă, uitându-se la fusta ei înfoiată: „Oleoooo! O bolșevică! Ce e de făcut, că fotografiază obiectele militare? Să trag sau să o iau prizonieră?"[4] Rapoartele arată că femeile erau adeseori împușcate la fel ca bărbații. Generalul von Manstein a cerut mai mulți români pentru a-i disponibiliza pe germani în vederea atacării Sevastopolului, iar mareșalul Antonescu a fost de acord, trimițând Brigada 4 Munte Mixtă, care ar fi trebuit să urmeze Brigada 2 Munte Mixtă în România, la refacere. Soldații nu au fost fericiți când au aflat. Pe 15 noiembrie, sergentul Ionescu relata că colonelul a citit ordinul în fața regimentului, apoi le-a ținut un discurs, spunându-le că România trebuia să ajute la distrugerea URSS, căci „dacă Germania e învinsă, și noi suntem învinși." Pe când promitea că vor fi o mulțime de ocazii de a câștiga decorații în Crimeea, un strigăt de „Acasă, acasă, acasă!" i-a acoperit vocea. Colonelul le-a cerut celor care strigaseră să facă un pas înainte; au ieșit în față

[1] Duțu, *Armata română în război*, p. 131.
[2] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 118, f. 413.
[3] Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi*, p. 194.
[4] Rădulescu, „Pățaniile soldatului Neață", *Sentinela*, 5 octombrie 1941, p. 7.

șapte sau opt, care au fost trimiși în fața curții marțiale, în timp ce restul au plecat spre Crimeea.[1] În mod evident, acești soldați erau nemulțumiți fiindcă erau trimiși la luptă în vreme ce alții se îndreptau spre casă, dar aceasta nu înseamnă că nu sprijineau cruciada împotriva bolșevismului.

La început, soldații români n-au avut un rol prea important în Holocaustul din Crimeea. Armata a 3-a fusese prea ocupată să mărșăluiască și să lupte, cu ocazia traversării Bugului în Ucraina, pentru a omorî evrei, iar Armata a 11-a germană a capturat orașele importante, astfel că, atunci când au sosit soldații români, trupele SS începuseră deja masacrele și creaseră ghetourile din Nikolaev, Herson, Melitopol, Mariupol, Taganrog și din alte orașe. Trupele SS credeau că soldații și jandarmii români erau „foarte corupți", „foarte incompetenți", „iau mită din toate părțile", „jefuiau" și „nu privesc acest război ca pe unul ideologic", așadar comandanții SS considerau că evreii îi puteau manipula pe jandarmii români.[2] În consecință, când Corpul VI a preluat acțiunea de securizare între Bug și Nipru, generalul Karl Kitzinger, comandantul militar al Reichskommissariat Ukraine, i-a spus generalului Corneliu Dragalina că evreii erau „rezervați exclusiv trupelor «SS»."[3] Dragalina a ordonat Corpului VI să-i predea pe evrei, inclusiv pe ostaticii din Kirovograd, către Eisatzgruppe D. După ce trupele Axei au trecut dincolo de Crimeea, unitățile SS au înființat ghetouri pentru mai mult de 45 000 de evrei care se găseau încă în peninsulă.[4]

[1] Ionescu, *Însemnări de război*, p. 39.

[2] Arad, Krakowski și Spector, *Einsatzgruppen Reports*, pp. 63, 73, 111, 166.

[3] ANIC, Fond Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinet Militar, dosar 31.1941, f. 22–92.

[4] Arad, *Holocaust in the Soviet Union*, p. 202.

URSS îi relocase pe evrei ca muncitori agricoli în fermele colective din Crimeea, astfel că Brigada 8 Cavalerie a creat un ghetou rural la Voikovstat, un sat de lângă Kerci, închizând acolo o sută de evrei.[1] Echipe ale Einsatzgruppe D de câte douăzeci de SS-işti, sprijinite de trupe germane și uneori românești, au organizat masacre începând cu 23 noiembrie, cu punctul de maxim la 9–13 decembrie și încheiate pe 18 decembrie, ucigând între 11 000 și 17 000 mii de evrei în Eupatoria, Kerci, Feodosia, Bahcisarai și Simferopol.[2] Politica germană, nu reticența românească, a făcut ca implicarea Corpului de Munte să fie minimală.

Al doilea atac al Armatei a 11-a germană asupra Sevastopolului a început exact când Einsatzgruppe D și-a încheiat oribila sa muncă. Soldații generalului von Manstein s-au găsit în fața a trei linii concentrice de fortificații, apărate de 52 000 de soldați ai Armatei Independente de Litoral sovietice, cu tunuri de coastă și vase de război.[3] Armata a 11-a germană era răspândită în sudul Ucrainei și în Crimeea și putea angaja doar două corpuri germane, cu Detașamentul Korne și Brigada 1 Mixtă Munte pe oricare dintre flancuri. Soldații germani au progresat bine în centru, în vreme ce trupele române au curățat sudul, doar forțând, fără încetare, înaintarea. Când maiorul Scârneci a raportat că drumul oamenilor lui era blocat de mine, „general Lascăr mă cheamă la telefon și începe să țipe ca ieșit din minți: «Atacă imediat, treceți peste nemți, treceți peste mine, nu vreau să știu nimic, dacă nu, vă împușc pe toți etc. etc»." Au găsit o nouă rută, dar soldații lui au fost nevoiți

[1] Kiril Feferman, *The Holocaust in the Crimea and the North Caucasus*, Yad Vashem, Ierusalim, 2016, p. 157.

[2] Ibid., pp. 123, 133, 146.

[3] Bellamy, *Absolute War*, p. 458.

să treacă prin apa adâncă până la gât fără sprijin de artilerie, în timp ce erau împușcați din cazemate. „Cine dracu' i-a învățat tactica, le-a pus juvăț (eghileți de stat-major) și cuci [insigne aurite - n.a.] pe piept acestor dobitorci de comandament?" scrie Scârneci. „Dacă nu voi fi ucis de ruși, voi înnebuni cu siguranță."[1] Pe 20 decembrie, atacul german aproape că a reușit, dar apărătorii sovietici au reușit să îl oprească.[2] Brusc, debarcarea de forțe sovietice în jurul orașului Kerci, pe 25–26 decembrie, l-a obligat pe von Manstein să anuleze viitoarele atacuri.

Criza din iarnă

Stalin lansase la începutul lunii, în exteriorul Moscovei, o masivă contraofensivă împotriva Grupului de Armate Centru german, contraofensivă care se extinsese pe tot frontul. Veștile despre respingerea germanilor au ajuns la București cu trei zile înainte de Crăciun. Mihail Sebastian consemna: „Comanda trupelor de uscat o ia Hitler personal, printr-o proclamație care e un apel la rezistență, redactat într-un neașteptat stil de alarmă… Toată ziua, oricine te întâlnea nu-ți vorbea de altceva."[3] Cartierul general a început să fie îngrijorat de moralul soldaților, care se plângeau de lipsa scrisorilor, a permisiilor și de puținătatea rațiilor de hrană. În Transnistria, o unitate de muncă din Tighina a cerut în mod colectiv permisie de Crăciun. Cartierul general trimitea pachete cu cafea, rom, țigări și săpun soldaților din Ucraina și din Crimeea (doar cafea și țigări pentru trupele din Transnistria), drept cadouri de Crăciun din partea mareșalului

[1] Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi*, pp. 227–229.

[2] Citino, *Death of the Wehrmacht*, pp. 63–64; Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 67.

[3] Sebastian, *Journal*, p. 454.

Antonescu, în încercarea de a ridica moralul.[1] Sublocotenentul Crișan și doi subofițeri baptiști din Balta, în Transnistria, studiau împreună Biblia de Crăciun. Unul dintre ei a ridicat problema dacă războiul era un semn al Apocalipsei și a întrebat când se va termina. „Găsiserăm hărți ale Rusiei… Am îndrăznit să spun «Dacă nemții și cu noi ne mișcăm prin Rusia în ritmul de acum, poate în cincizeci de ani ajungem la celălalt capăt al Rusiei, pe țărmul de est, la Vladivostok»."[2] Crișan a fost amenințat cu curtea marțială atunci când cineva l-a turnat pentru gluma lui. Antonescu a dat o declarație prin care recunoștea sacrificiul permanent al Corpurilor de Munte și de Cavalerie și le reamintea soldaților că „fructul lor prețios", reprezentat de eliberarea nordului Bucovinei și a Basarabiei, „ar fi ușor de pierdut".[3] Criza de iarnă a Axei a pus capăt planurilor lui Antonescu de a-i deporta pe evreii din Transnistria dincolo de Bug.

Politica regimului Antonescu de a folosi Transnistria ca pe un țarc pentru evrei a avut drept rezultat previzibil niște condiții de coșmar, ce i-au determinat pe unii oficiali de rang mediu să înceapă genocidul din spatele frontului chiar înainte de criza de pe front. Mulți evrei sovietici erau închiși în lagărele de la Bug fără hrană, medicamente sau adăpost, dar mulți evrei români erau ținuți în ghetouri cu acces la piața neagră și oportunități de a lucra dincolo de Nistru. Guvernământul Transnistriei avea mai puțin de 600 de jandarmi, prea puțini pentru a păzi eficient 300 000 de evrei (chiar și cu ajutorul poliției ucrainene locale), stârnind teama că lagărele și ghetourile ar fi putut fi și centre de activitate a partizanilor.[4] Acordul

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 369, f. 351, 412.

[2] Crișan, *Amazing Life*, p. 135.

[3] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 624, f. 95.

[4] Jean Ancel, *Transnistria*, vol. 1, Editura Atlas, București, 1998, pp. 52–53.

de la Tighina dădea SS-ului autoritatea asupra etnicilor germani din Transnistria, permițându-le chiar să înființeze miliții germane, care intrau uneori în conflict cu jandarmii români, iar Himmler a trimis acolo, în septembrie, Sonderkommando R, format din 200 de oameni.[1] În noiembrie, comandanții SS au privit fără plăcere cum jandarmii români i-au dus pe evreii din Odesa către Bug, traversând orașele locuite de etnicii germani. SS era îngrijorat că jandarmii români îi vor lăsa pe evrei să împrăștie bolile din lagărele spre orașele învecinate. De asemenea, Sonderkommando R își avea de dus la îndeplinire propria misiune legată de realizarea Soluției Finale, astfel că a decis să convingă autoritățile române să-i extermine pe evrei în lagăre.[2] Comandanții SS l-au abordat pe locotenent-colonelul Modest Isopescu. Înainte de a fi numit prefect al județului Golta, în Transnistria centrală, Isopescu lucrase în Serviciul Pretoral al Armatei a 4-a, în Basarabia Centrală, așadar era obișnuit să colaboreze cu SS la uciderea evreilor. Mai mult, era enervat că trebuia să aibă grijă de 40 000 de evrei din Odesa, înghesuiți în lagăre din satele Bogdanovca, Domanovca și Acmecetca. Tifosul a izbucnit curând printre evrei. Lipsa săpunului, a apei calde și a uniformelor pentru soldați a stârnit teama că ar fi putut izbucni o epidemie asemănătoare celei din Moldova de după 1916.[3] De aceea, Isopescu s-a arătat deschis la propunerile Sonderkommando R, mai ales că SS a promis că va aduce milițieni germani care să ajute.[4] Pe 21 decembrie, 70 de jandarmi români și polițiști ucraineni, plus 60 de milițieni

[1] Eric C. Steinhart, *The Holocaust and the Germanization of the Ukraine*, Cambridge University Press, New York, 2015, pp. 40–41, 75–77, 80.

[2] Ibid., pp. 117–120.

[3] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 731, f. 7, 17, 32–33, 44, 69.

[4] Steinhart, *The Holocaust and the Germanization of the Ukraine*, pp. 120–126.

etnici germani au început să ucidă câte o mie de evrei pe zi în Bogdanovca.[1] Curând după aceea, jandarmii români și poliția ucraineană din Domanovca și Acmecetca au început și ei să împuște evrei, deși într-un ritm mult mai lent.[2] Grupul multietnic care împușca evrei a luat o pauză de ucis pentru a sărbători Crăciunul, chiar când forțele sovietice debarcau în Crimeea.

Trupele sovietice au stabilit un cap de pod solid la Feodosia pe 27 decembrie, accelerând planurile regimului Antonescu de a-i deporta pe evreii rămași în Odesa în lagărele de la Bug. Cu zece zile mai devreme, guvernatorul Transnistriei, Gheorghe Alexianu, îi spusese lui Antonescu că voia să păstreze 10 000 de evrei ca muncitori, deși nu avea mijloacele de a-i hrăni; dar nu știa ce să facă cu ceilalți. Antonescu i-a ordonat să scape de evrei în orice mod cu putință, sugerându-i chiar să-i închidă în catacombele de sub Odesa sau să-i arunce în mare. „Dar scoate-i din Odesa. Nu vreau să știu. Pot să moară o sută, o mie, să moară toți, dar nu vreau să moară nici un singur funcționar sau ofițer român."[3] Alexianu a decis să-i deporteze în masă, iar nu să-i execute în masă, dar a fost nevoie de săptămâni întregi pentru a organiza operațiunea. Pe 28 decembrie, Antonescu a reiterat nevoia ca „toți jidanii" din Odesa să fie deportați, deoarece „ne-am putea aștepta la o surpriză dezagreabilă" cu ocazia debarcării sovietice și „să-i țină acolo [pe evrei] este o crimă. Nu vreau să-mi pătez activitatea mea cu această lipsă de prevedere."[4] Regimul Antonescu credea că cei 40 000 de evrei din Odesa (în majoritate femei, copii și bătrâni) reprezentau o amenințare majoră pentru cei 112 000 de soldați care

[1] Ibid., p. 128.

[2] Ioanid, *Holocaust in Romania*, p. 185.

[3] Citat în Deletant, *Hitler's Forgotten Ally*, p. 176.

[4] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 452, f. 2.

ocupau Transnistria. Temerile cartierului general cu privire la un atac amfibiu sovietic erau exagerate. Debarcările sovietice în Crimeea erau slab organizate, le lipseau mijloacele amfibii și erau îngreunate de vremea proastă.[1] Cu toate acestea, pe 2 ianuarie 1942, Alexianu a ordonat expulzarea evreilor din Odesa. Evreilor li se cerea să vândă tot ce aveau, cu excepția a 25 de kilograme de bagaje, pentru a-și plăti întreținerea în exilul din județele Berezovca și Oceacov.[2] Deși Guvernământul Transnistriei a fost cel care a realizat deportarea evreilor, MStM a contribuit în mod semnificativ la această decizie.

Între timp, Corpul de Munte îi amăgea și îi amenința pe soldați pentru a rezista în Crimeea. Comandantul german din Kerci s-a panicat, a ordonat retragerea, însă generalul von Manstein a preluat controlul, a transferat un corp de armată german de la Sevastopol (Brigada Motorizată Grodeck a fost vârf de lance) și a ordonat Brigăzilor 4 Mixtă de Munte și 8 Cavalerie să contraatace imediat. Trupele sovietice au continuat să-și consolideze controlul asupra peninsulei Kerci și au eliberat evrei din ghetouri, inclusiv 80 de evrei din Voikovstat.[3] Pe 4–5 ianuarie, comandanții sovietici au debarcat o unitate de diversiune pe coasta de vest, pentru a devia întăririle Axei, dar infanteria germană și artileria română aflate la fața locului au reacționat rapid. Sergentul Ionescu își amintea: „Am schimbat poziția și am pus lângă orașul port Eupatoria o baterie pe malul mării. În noaptea de 5 spre 6 ianuarie a[nul] c[urent] au distrus un vapor inamic. Tunurile noastre stau pe poziție, ziua și noaptea. [...] Se vorbește că armata noastră din Crimeea va fi schimbată de alta, însă după ce se termină cu debarcările

[1] Citino, *Death of the Wehrmacht*, p. 65.
[2] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 452, f. 8–11.
[3] Feferman, *Holocaust in the Crimeea and the North Caucasus*, p. 158.

rusești."[1] După ce au recucerit Eupatoria, trupele germane și române au împușcat 1 200 de civili acuzați că au sprijinit debarcarea.[2] Pe coasta de est, atacurile sovietice amenințau să copleșească defensiva Axei și au determinat întoarcerea Brigăzii 4 Mixte de Munte la Feodosia. Generalul Avramescu îi acuza pe „lași" că provocaseră retragerea. Pe 6 ianuarie, el încuraja „apărarea CRIMEEI cu orice preț este mai necesară pentru noi românii, căci numai menținând această regiune putem ține departe de țara noastră primejdia bolșevismului și feri orașele noastre de bombardamentele aeriene." De asemenea, avertiza: „Toți cei care vor părăsi frontul și vor dezerta de la datorie vor fi sancționați pe loc cu împușcarea, indiferent de trecutul lor. Dacă unități constituite părăsesc pozițiile fără ordin, vor fi executați cei mai vinovați, alegându-se un număr, în raport cu efectivul unității."[3] Pe coasta Mării Azov, Corpul de Cavalerie a ajutat la înfrângerea a câtorva mici grupuri sovietice debarcate în căutarea punctelor slabe. În Transnistria, jandarmii au terminat în cele din urmă, pe 8 ianuarie, golirea ghetoului Slobotka din Odesa. În ziua următoare, în Crimeea, bombardamentele sovietice au determinat trupele românești „năucite" să-și abandoneze adăposturile dintr-o parte a aliniamentului Brigăzii 4 Mixte Munte. Generalul Gheorghe Manoliu dădea vina retragerii pe un batalion de mitraliori care deveniseră „un element de panică" după ce comandantul lor fusese ucis. „Sunt ofițeri care răspund, bateți-mă, împușcați-mă, nu pot să mai fac nimic!"[4] El a dizolvat batalionul de mitraliori și i-a dispersat la alte unități. În pofida unor soldați care suferiseră un mare

[1] Ionescu, *Însemnări din război*, pp. 48–49.
[2] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 511, f. 6.
[3] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 499, f. 162.
[4] Ibid., f. 165–166.

şoc, majoritatea a luptat cu îndârjire. Pe 12–13 ianuarie, când comandanții sovietici au încercat să depășească linia Axei cu o debarcare la Sudak, Brigada 4 Mixtă Munte i-a împins înapoi în mare, apoi, trei nopți mai târziu, a împiedicat o a doua debarcare, pe o fâșie mică de plajă.[1] Fără hotărârea soldaților români, forțele Axei n-ar fi putut să întârzie atacul sovietic până la venirea întăririlor germane.

Precaritatea continuă a situației din Crimeea a contribuit la genocidul din Transnistria. Autoritățile civile s-au grăbit să golească Odesa de evrei, care erau percheziționați în căutare de bunuri ascunse înainte de a fi duși sub pază către gară și, în fiecare zi, zeci dintre ei mureau de frig așteptând trenul în gerul de afară, apoi alte zeci mureau în vagoanele supraaglomerate înainte de a fi descărcați în județele Berezovca și Oceacov.[2] Jandarmii români și polițiștii ucraineni conduceau grupuri de câte 50–100 de evrei de la gară pe drumul cel mai direct către Bug, trecând prin orașele cu etnici germani. Einsatzkommando R a fost surprins de apariția neașteptată a acestor convoaie, dar comandanții SS, amintind de posibilitatea ca evreii să răspândească tifosul, au decis rapid, fără a consulta autoritățile române, să intercepteze și să anihileze convoaiele care soseau, cu ajutorul milițiilor formate din etnici germani, înainte ca acestea să intre în orașele unde trăiau etnici germani. Guvernatorul Alexianu nu știa despre masacrele care aveau loc în lagărele de evrei din județul Golta. El nu a trimis evreii în județele Berezovca și Oceacov știind că SS avea să-i ucidă, dar e puțin probabil că ar fi dat alte ordine dacă știa.[3] Jandarmii români și poliția ucraineană i-au predat, de obicei, pe evrei milițiilor de

[1] Duțu, *Armata română în război*, p. 142.

[2] USHMM, RG-25.003M, rola 18, cadre 709–710, 713.

[3] Steinhart, *The Holocaust and the Germanization of the Ukraine*, pp. 133–134, 140.

etnici germani conduse de SS fără să pună întrebări. Deportările din Odesa au continuat până la sfârșitul lunii. Pe 15 ianuarie, masacrul de la Bogdanovca s-a încheiat cu uciderea a 50 000 de evrei; execuțiile de la Domanovca și Acmecetca au continuat. În aceeași zi, după ce s-au adunat suficienți soldați din toată Crimeea, Armata a 11-a germană a inițiat un contraatac pentru recucerirea Feodosiei.

Contraofensiva sovietică de iarnă a creat la București o criză politică ce a zguduit conducerea armatei române. OKW plănuia deja o altă ofensivă de vară destinată să învingă definitiv URSS, care trebuia să se bazeze în mod semnificativ pe forțele române, ungare și italiene, pentru a acoperi pierderile germanilor, astfel că, după ce i-a trimis mareșalului Antonescu un automobil Mercedes ca dar de Anul Nou, Hitler a cerut ca România să se implice masiv în viitoarea campanie.[1] Antonescu a promis zece divizii, care puteau deveni mai multe dacă Hitler promitea că armata germană avea să le echipeze și că armata maghiară avea să contribuie cu un număr egal.[2] Generalul Iacobici s-a opus acestei decizii; împreună cu subșefii săi, generalii Tătăranu și Nicolae Mazarini, a scris un raport împotriva trimiterii pe front a prea multor divizii românești, deoarece se dovediseră a fi depășite de diviziile sovietice. Pe 17 ianuarie, ignorând raportul Marelui Stat Major, Antonescu i-a promis generalului Hauffe să remobilizeze întreaga armată română și să trimită paisprezece divizii. El a semnat și un acord economic pentru furnizarea de petrol și cereale economiei de război germane.[3] A doua zi, armatele sovietice au pătruns în Ucraina pe la Izium, iar Grupul de Armate Sud german a cerut ca diviziile românești

[1] Boog et al., *Germany and the Second World War*, vol. 6, p. 904.

[2] Arimia et al., *Antonescu-Hitler*, vol. 1, pp. 160–165.

[3] Boog et al., *Germany and the Second World War*, vol. 6, 909–910.

dispersate în spatele frontului să fie trimise pe front. Aceasta a fost lovitura finală pentru Iacobici. A scris o scrisoare de demisie în care susține că acest război era impopular, că armata română a fost măcinată, în vreme ce armata maghiară a evitat pierderile importante, și că numai opt divizii ar trebui trimise pe front în vară.[1] Pe 20 ianuarie, Antonescu i-a acceptat demisia lui Iacobici, citând recentul plebiscit ca dovadă a sprijinului public față de război și numindu-l defetist. Și Tătăranu și Mazarini au demisionat, dar ei au fost menținuți pentru „continuitate", deși amândoi aveau să fie curând retrogradați.[2] Iacobici avea puțini alți susținători și mulți au fost fericiți să-l vadă plecat, fiindcă detestau faptul că fostul ofițer austro-ungar (care vorbea cu accent german și luptase împotriva României în războiul precedent) fusese ridicat deasupra ofițerilor din Vechiul Regat, în virtutea sentimentelor lui asumat pro-germane.[3] Generalul Ilie Șteflea, comandantul Diviziei 3 Infanterie și fost subșef al Marelui Stat Major, a devenit noul șef al MStM. Generalul Pantazi a fost promovat ministru al apărării naționale. Triumviratul militar Antonescu, Pantazi și Șteflea a rezistat până la sfârșitul regimului. Antonescu era sigur că cea mai bună direcție de urmat era, nu să-și restrângă participarea prin trimiterea unui număr minim de divizii, ci să dubleze miza, trimițând numărul maxim, deoarece, dacă Germania nazistă pierdea, URSS ar fi amenințat din nou România. Viziunea lui Antonescu era viziunea majoritară a corpului ofițerilor, inclusiv a generalilor și coloneilor care îi erau miniștri și prefecți.

[1] Axworthy, Scafeș și Crăciunioiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 73; Giurescu, *Romania in the Second World War*, p. 149.

[2] Stan V. Gheorghe, *Din cercul de la Stalingrad în lagărele sovietice. Memorii 1942–1948,* Editura Militară, București, 2018, pp. 49–50.

[3] Pantazi, *Cu mareșalul până la moarte*, p. 122.

Armata a 11-a germană a stabilizat frontul în Crimeea, dar Armata a 17-a germană din Ucraina era, conform OKH, „într-o teribilă debandadă", astfel că Marele Stat Major se temea în continuare de un atac sovietic asupra Transnistriei.[1] În Crimeea, forțele Axei se confruntau cu o rezistență sovietică îndârjită. Regimentul 4 Roșiori se grăbise către Simferopol, încetinit de caii care alunecau pe asfaltul acoperit cu gheață al drumurilor, și lansase imediat un atac de noapte după sosirea la Feodosia. Sublocotenentul Vasile Bumbu a înaintat prin zăpada înaltă până la genunchi, în care armele se blocau de la frig: „atunci ne-am angajat în lupta corp la corp, folosind arma și lopata Linemann, neavând altă posibilitate; doar brandurile de 60 de mm mai funcționau."[2] Tancurile sovietice i-au respins temporar unitatea, dar, pe 19 ianuarie, trupele Axei au capturat din nou Feodosia. În Ucraina, pe 21 ianuarie, unitățile avansate ale Diviziei 1 Infanterie, venite prin Kirovograd, s-au unit, cinci zile mai târziu, cu Detașamentul Rotta (două batalioane de schiori) și au fost aruncate în luptă pentru a apăra nodul feroviar de la Dnipropetrovsk. În Transnistria, în ziua următoare, Corpul II, comandat acum de generalul Dăscălescu, a preluat controlul asupra tuturor forțelor militare și polițienești din Odesa și și-a menținut toți soldații în alertă maximă pentru paza coastei, căci temerile față de o debarcare sovietică se diminuaseră, dar locul lor fusese luat de noi temeri referitoare la o posibilă parașutare de forțe sovietice.[3] Forțele Axei au implementat măsuri dure pentru a păzi spatele frontului de amenințarea partizanilor.

[1] Citat în Citino, *Death of the Wehrmacht*, p. 88.

[2] Citat în Bărboi et al., *Armata română în vâltoarea războiului*, pp. 115–116.

[3] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 511, f. 3, 8–9, 12, 23; ibid., dosar 307, f. 81.

Einsatzgruppe D și-a reluat treburile criminale din Crimeea cu o răzbunare, iar soldații români au fost de data asta direct implicați. Acest al doilea val de masacre a început în orașele recucerite. Comandanții germani nu mai puteau să deturneze trupele românești din marile orașe în ultimul moment, fiindcă aveau nevoie de ei ca să-i respingă pe apărătorii sovietici. Soldații au început imediat să jefuiască și să împuște evrei și alți civili acuzați că au ajutat inamicul în timpul debarcării sovietice. Mica fâșie de plajă rămasă la Sudak sub control sovietic a fost eliminată la 28 ianuarie, iar soldații români i-au masacrat pe evreii lăsați pe țărm cu ocazia evacuării trupelor sovietice.[1] Trupele SS, lucrând adeseori împreună cu soldații români și cu poliția tătară, au început să organizeze masacre în ghetourile din restul Crimeii, lichidându-i pe evreii supraviețuitori din Karasubazar, Simferopol și Djankoi. În lunile care au urmat, soldații români au asistat trupele SS la căutarea evreilor încă ascunși în Crimeea.

Corpul de Munte a făcut tot ce a putut pentru a-și păstra moralul pe durata pauzei dintre lupte, în timp ce Armata a 11-a germană, depășită numeric, aștepta întăriri pentru a distruge forțele sovietice blocate în peninsula Kerci. Preoții militari țineau predici, conferințe și distribuiau propaganda. Un număr din *Soldatul*, din această perioadă, scria că „odesenii [le erau] recunoscători fraților români liberatori", care i-au eliberat pe frații lor creștini din robia sovietică.[2] Rapoartele adresate Episcopiei militare de pe teren scriau că se aflau prea puțini preoți militari pe front și că mulți dintre ei erau bătrâni, așadar

[1] Berkhoff, *Motherland in Danger*, p. 194.

[2] Natalia Nabokova-Vasilkova, „Odesenii recunoscători fraților români liberatori", *Soldatul*, 3 februarie 1941, p. 1.

a fost lansat un apel pentru tineri preoți care să slujească în regimentele de pe linia frontului.

Preotul militar Ioan H. Popescu a organizat o serie de prelegeri intitulate „Răbdare în suferință", „Cauza sfântă-Războiul Sfânt", „Jertfa ostașilor – plăcută lui Dumnezeu", „Spionajul-Sfânta tăcere-Consecințe" (asupra nevoii de a evita vorbăria imprudentă care ar fi putut dăuna efortului de război) și „Curățirea sufletească și trupească – Desfrânarea, pericol și păcat"[1] Generalul Avramescu le-a spus soldaților: „Apărând Crimeea, apărăm hotarele țării, apărăm ogoarele ce trebuiesc lucrate și care să ne dea hrana familiilor noastre, apărăm copiii noștri și ferim țara de dezastru și de foc. Atâta vreme cât dușmanul va fi ținut departe de hotarele țării, familiile noastre vor putea munci, pentru a ne da cele trebuitoare războiului."[2] După șapte luni de operații intense, Corpul de Munte era epuizat. Generalul Lascăr raporta că Brigada 1 Mixtă de Munte se afla la 60% din capacitate și că trupele ei erau „demoralizate total".[3] Primise Crucea de Cavaler [al Crucii de Fier] cu o lună înainte și Ordinul Mihai Viteazul cu câteva luni mai înainte, dar acum Marele Stat Major l-a înlocuit. Maiorul Scârneci comenta că „[Lascăr], după ce a fost încărcat cu cele mai distinse decorații, ne-a părăsit."[4] Această degradare umilitoare pentru lipsă de curaj explică probabil îndârjirea ulterioară a lui Lascăr în fața Stalingradului. MStM a făcut și alți pași pentru a ridica moralul ofițerilor în rezervă. Cu capul familiei plecat de-acasă, familiile ofițerilor rezerviști se luptau să supraviețuiască, așadar familiile celor din „corpul

[1] SIA, Fond Inspectoratul Clerului Militar, F.II.4.1575, dosar 286, c. 835–37, 766.

[2] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 118, ff. 506-507.

[3] Ibid., dosar 947, ff. 655-656.

[4] Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi*, p. 281.

expediționar" din Crimeea au primit aceleași drepturi ca ale familiilor ofițerilor de carieră în privința accesului la mâncare și alte bunuri din depozitele militare.[1] Moralul Corpului de Munte era fragil, dar trupele au făcut față în Crimeea.

În vreme ce sovieticii erau, deocamdată, tăcuți în Crimeea, ei erau foarte activi în Ucraina. Forțele Axei i-au respins pe sovietici de la Dnipropetrovsk pe 2 februarie, dar aceștia au presat din nou, la scurtă vreme, împotriva liniei fragile a frontului Axei. Sublocotenentul Aurelian Stoica, din Regimentul 5 Vânători, își amintea cum forțele sovietice pe schiuri au tăiat calea unui batalion. El primise misiunea de a duce un radio la trupele încercuite. Stoica a ajutat batalionul să iasă din încercuire „dirijând subunitățile pe drumul pe care mă infiltrasem … cu câteva ore mai înainte."[2] În Transnistria, jandarmii terminau la acel moment deportările din Odesa, după ce expulzaseră din oraș 33 000 de evrei și lăsaseră numai câteva mii în ghetoul din Slobodka. În Ucraina, restul unităților Diviziei 1 Infanterie a ajuns la 13 februarie, cu excepția artileriei, care era încă în Mariupol, dar Armata a 17-a germană i-a aruncat chiar și așa pe români în vârtejul înghețat de la Izium. În Transnistria, jandarmii români și poliția ucraineană încheiau între timp execuțiile în masă ale evreilor din Domanovca și Acmecetca, județul Golta, ucigând aproximativ 50 000 de oameni în fiecare dintre lagăre. Milițiile de etnici germani sub comanda SS au continuat să preia evrei de la jandarmii români și de la polițiștii ucraineni în județele Berezovca și Oceacov, împușcând în cele din urmă

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 410, f. 104, 341; AMNR; Fond Corpul de Munte, dosar 830, f. 14.

[2] Citat în Bărboi et al., *Armata română în vâltoarea războiului*, pp. 123-124.

25 000.[1] În Crimeea, pe 20 februarie, Divizia 10 Infanterie a desfășurat o „acțiune de curățire" în Eupatoria, în coordonare cu trupele germane, capturând șapte partizani și omorând 26 de evrei.[2] În Ucraina, pe 22 februarie, un contraatac sovietic a aruncat Divizia 1 Infanterie înapoi. Generalul Emanoil Bârzotescu a condus personal un atac care, în ziua următoare, a oprit retragerea, motiv pentru care germanii l-au decorat cu Crucea de Fier. Generalul Dragalina, care se pare că îl antipatiza pe Bârzotescu, a descris retragerea ca pe o dezordine panicată, provocată de incompetența comandanților, și s-a deschis o anchetă.[3] Adevărul neplăcut era că astfel de incidente erau inevitabile atâta vreme cât MStM trimitea divizii prost echipate să lupte împotriva unor divizii inamice susținute de tancuri, artilerie grea și aviație.

Rapoarte despre masacrele din județele Golta, Berezovca și Oceacov și foametea generalizată din județele Balta, Tulcin și Moghilău au început să ajungă la Guvernământul Transnistriei de la Odesa, iar Armata a 3-a a trimis anchetatori pentru a constata situația. O inspecție în lagărul de la Domanovca a găsit cadavre neîngropate care erau mâncate de câini, în vreme ce evreii bolnavi sau muribunzi priveau acel spectacol. Polițiștii ucraineni, care au fost găsiți împușcând evrei în grupuri de câteva zeci, au declarat că acționau la ordin, dar nu au putut aduce nicio dovadă în acest sens. Foametea, bolile și expunerea au ucis zeci de mii de evrei în ghetouri; doar în ghetourile din Obodovca și Berșad, 5 000 de evrei au murit din cauza

[1] Ioanid, *Holocaust in Romania*, pp. 186, 193; Steinhart, *The Holocaust and the Germanization of Ukraine*, pp. 156, 131.

[2] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 947, f. 503.

[3] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 888, ff. 204; 223–26, 236–56, 297–98.

bolilor. Medicii militari au vizitat ghetourile, curioși să observe efectele bolilor epidemice.[1] Jandarmii români, polițiștii ucraineni și trupele SS au împușcat aproape 100 000 de evrei. Apatia militarilor și civililor români a permis ca alte zeci de mii de evrei să moară din lipsă de hrană, de adăpost și de medicamente. Prima iarnă a Războiului Sfânt al României a fost cea mai letală pentru evreii din Transnistria.

Atât germanii, cât și sovieticii s-au grăbit să-și consolideze forțele din Crimeea pentru a depăși impasul de la Kerci, dar cele trei armate sovietice de acolo au bătut Armata a 11-a germană. Armata Independentă de Litoral sovietică, care a primit pe mare întăriri de 80 000 de oameni, a ieșit din Sevastopol pe coasta de vest, încercând să-l distragă pe generalul von Manstein din peninsula Kerci pe coasta de est. Doar trei divizii germane de infanterie, plus Brigada 1 Mixtă de Munte și Divizia 10 Infanterie înconjurau Sevastopolul. Armata Independentă de Litoral sovietică a lovit mai întâi unitățile românești de pe flancuri. Soldații maiorului Scârneci au dat piept cu valul infanteriei inamice susținută de bombardamente masive. „Suntem la limita puterilor. Doamne, ajută-ne!... Ostașii mei s-au întrecut în vrednicie și bărbăție. Au așteptat scrâșnind din dinți până când rușii s-au apropiat la mică distanță și apoi au deschis un foc ucigător. În unele locuri, la baionetă, s-au încleștat piept la piept, s-au luat de beregată. Țevile mitralierelor și puștilor-mitraliere s-au înroșit."[2]

După ce aceste atacuri au eșuat, Armata Independentă de Litoral a atacat corpurile de armată germane în centru, în aceeași zi. În același timp, trei armate sovietice au atacat din

[1] Ibid., dosar 452, f. 25–26.

[2] Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi*, p. 289.

peninsula Kerci de cealaltă parte a Crimeii, dar au câștigat doar o ridicătură de teren de unsprezece kilometri la capătul de nord al liniei Axei, unde Divizia 18 Infanterie, nou sosită după un marș forțat de sute de kilometri, executat pe vreme geroasă, a cedat în fața atacurilor tancurilor și artileriei și s-a retras. Întăririle germane au salvat-o.[1] Pe 28 februarie, Armata Independentă de Litoral s-a retras în apărarea Sevastopolului, atunci când a devenit evident că toate eforturile sale erau zadarnice, căci cele trei armate sovietice din peninsula Kerci nu puteau rupe linia frontului Armatei a 11-a germane.

Între timp, la Izium, în Ucraina, armatele sovietice loveau continuu Grupul german de Armate Sud, cu pierderi grele de ambele părți. Divizia 2 Infanterie, care preluase asigurarea spatelui frontului de la Nikolaev la Kirovograd, a primit ordin să se alăture Diviziei 1 Infanterie pentru a întări Armata a 17-a germană. Unele unități au mărșăluit 450 de kilometri pe un ger puternic și prin zăpada înaltă, 40% dintre cai au murit și 30% dintre oameni au suferit degerături.[2] Pe 9 martie, Divizia 2 Infanterie s-a alăturat contraatacului de la Lozovaia, suferind pierderi de 2 000 de militari (jumătate din cauza frigului) în zece zile.[3] Demoralizat, general Ghineraru, ocolind Corpul VI și Armata a 3-a, scria direct către Marele Stat Major, spunând că tancurile sovietice erau prea puternice, că unitățile germane nu ofereau suficient sprijin și că divizia sa era complet epuizată. Și el a cerut în mod repetat permisie.[4] Răspunsul generalului Dumitrescu la aceste rapoarte, transmise lui de către generalul Șteflea, oferă o perspectivă asupra mentalității din

[1] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 68.

[2] Duțu, *Armata română în război*, pp. 160–164.

[3] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 1229, f. 15–18.

[4] Ibid., dosar 888, ff. 167-177.

acel moment a majorității ofițerilor superiori. El respinge îngrijorările lui Ghineraru, îi spune că, în calitate de ofițer, el trebuie să fie primul care dă imbold și curaj, nu să se plângă sau să se îndoiască și îl mustră pentru comentariile antigermane. „Interesul vital al țării noastre este să dăm un concurs cât mai mare armatei germane pentru zdrobirea vrăjmașului comun. Este de datoria Dvs. să conlucrați în cele mai sincere și bune condițiuni cu armata germană."[1] Într-o altă scrisoare, cu adresarea „Iubite Șteflea", Dumitrescu i se plânge prietenului său: „Interesul general ne impune să sacrificăm [comandanții deficienți], dar nu prea avem cu cine înlocui pe sacrificați."[2] În consecință, Marele Stat Major i-a demis pe Bârzotescu în luna martie și pe Ghineraru abia în iunie, atunci când s-au găsit înlocuitori. Atacurile sovietice au slăbit, dar nu au încetat, lăsând linia frontului Axei de la Izium strâmbă, dar nu spartă.

Recuperarea din primăvară

În vreme ce armata germană se pregătea pentru contraofensivele din Crimeea și Ucraina, armata română a început remobilizarea pentru ofensiva de vară. Mihai Antonescu a lansat o nouă campanie de propagandă insistând pe victoria finală, în scopul de a obține mai multă susținere pentru război.[3] Generalul Pantazi a ordonat Ministerului Apărării să-și extindă eforturile de „educație în armată prin imagini – fotografii, cinematograf."[4] Filmele celebrau victoriile anterioare, arătau atrocitățile sovietice și insistau pe nevoia de a învinge

[1] Ibid., dosar 1229, ff. 85–95.
[2] Ibid., f. 106.
[3] Case, *Between States*, p. 81.
[4] Anton, *Propagandă și război*, p. 210.

Armata Roșie pentru a păstra nordul Bucovinei și Basarabia. Corpul de Munte a început să publice *Ecoul Crimeei*, adresat soldaților din Crimeea. În timpul iernii, Armata a 3-a a adunat militarii răzleți și dezertorii din Ucraina, dintre care câțiva formaseră grupuri de bandiți; în primăvară, mii de soldați arestați pentru jaf, dezertare și alte infracțiuni erau închiși în România sau în închisorile de pe front.[1] Marele Stat Major a hotărât că soldații închiși nu puteau fi lăsați să stea degeaba în închisoare în vreme ce se căutau cu disperare oameni. Ordinul General nr. 240 stabilea că dezertorii, în loc să fie închiși sau împușcați, urmau a fi retrimiși la un regiment de infanterie sau de cavalerie de pe linia frontului, pentru a se reabilita, dând dovadă de curaj în luptă.[2] Chiar și soldații acuzați de automutilare se calificau pentru reabilitare; doar bărbații prinși „în flagrant delict de automutilare" urmau să fie executați (într-un interval de 48 de ore).[3] Mulți români încă mai credeau că exista o șansă serioasă ca Germania nazistă să învingă Uniunea Sovietică.

Armata română și-a reechipat și reinstruit diviziile pentru ofensiva de vară, care purta acum numele de cod Operațiunea [Planul] Albastru. Pe 15 martie, brigăzile mixte de munte și de cavalerie au fost redenumite divizii, deoarece mareșalul Antonescu nu voia ca Hitler să subestimeze contribuția României (comparativ cu aceea a Ungariei sau Italiei).[4] Marele Stat Major a împărțit diviziile în două grupe. Diviziile din eșalonul I, care luptau în Ucraina și Crimeea, includeau diviziile 1, 2, 4, 10, 18, 19 și 20 Infanterie; 1 și 4 Munte; 5, 6 și 8 Cavalerie. Diviziile

[1] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 947, f. 716, 780.
[2] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 358, f. 132, 137.
[3] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 358, f. 13.
[4] Scafeș at al., *Armata română*, pp. 109, 118–19.

din eşalonul II, remobilizate în România şi Transnistria, includeau diviziile 5, 6, 7, 9, 11, 13, 14 şi 15 Infanterie; 2 şi 3 Munte; 1, 7 şi 9 Cavalerie; şi 1 Blindată. Marele Stat Major a redus numărul de batalioane din diviziile de infanterie de la nouă la şase, din cauza grelelor pierderi suferite în Operaţiunea Barbarossa, dar a mărit puterea de foc a diviziilor din Eşalonul II cu armament românesc, material capturat de la sovietici şi arme livrate de germani. Diviziile Eşalonului I urmau să fie reechipate ulterior.[1] Ceea ce era îngrijorător era că mareşalul Keitel i-a subliniat generalului Şteflea că armata germană avusese dificultăţi în a-şi echipa propriile divizii şi că era posibil să nu poată acoperi nevoile armatei române. El a cerut ca diviziile Eşalonului II să fie gata de plecarea din Tighina în termen de o lună.[2] Diviziile Eşalonului II au simplificat instruirea noilor recruţi, iar ofiţerii rezervişti şi subofiţerii care aveau experienţa luptelor recente s-au concentrat pe tacticile de luptă.[3] Diviziile Eşalonului II au avut, în realitate, aproape patru luni ca să se antreneze, fiindcă Operaţiunea Albastru a fost amânată de mai multe ori.

Moralul soldaţilor Armatei a 3-a care luptau în Ucraina şi Crimeea a rămas satisfăcător. Pe 17 martie, generalul Constantin Vasiliu-Răşcanu, care preluase conducerea Diviziei 1 Munte din împrejurimile Sevastopolului, raporta că pierderile de 15–20 de oameni pe zi ale companiilor sale le reduseseră pe unele la doar 60–70 soldaţi, astfel încât nu-i putea roti pe oamenii la odihnă nici măcar câteva zile, iar majoritatea erau plini de păduchi. Cu toate acestea, raporta că moralul era „destul de

[1] Axworthy, Scafeş şi Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, pp. 75–79.
[2] Arimia et al., *Antonescu-Hitler*, vol. 1, pp. 165–166.
[3] Bichir, *Cruciada Diviziei de cremene*, pp. 75–76.

bun şi la înălţimea situaţiei în care ne găsim."[1] Maiorul Scârneci notează o explozie de automutilări în batalionul său de munte. Soldaţii foloseau metode diverse: injecţii cu urină sau benzină, tăieturi de cuţit, arsuri cu apă fiartă şi tăierea degetelor. El nu era mulţumit de cei noi, care „nu au fost crescuţi în spiritul vânătorilor de munte."[2] Ofiţerii germani erau îngrijoraţi dacă trupele române vor lupta şi uneori încercau să le motiveze cu ameninţări. Constantin Mihalcea, acum căpitan în Regimentul 3 Artilerie Călăreaţă, a fost mutat de la comandamentul regimentului la o baterie după ce comandantul acesteia a fost ucis de artileria inamică în peninsula Kerci. În timpul unui atac sovietic, a apărut un ofiţer german şi l-a întrebat: „Cine comandă bateria de artilerie?" Şi-a îndreptat pistolul către Mihalcea şi i-a spus: „Care este misiunea? [...] Ai de gând să te retragi?" Un alt ofiţer român l-a ameninţat, la rândul lui, cu pistolul pe ofiţerul german. Mihalcea a dezamorsat situaţia spunând că germanii şi românii aveau tactici diferite. „Lasă-mă s-o rezolv [pe-]a mea mai întâi şi, după luptă, stăm de vorbă." Germanul nu s-a mai întors.[3] Sosirea de noi divizii germane şi române în Ucraina şi Crimeea a întărit încrederea şi a crescut moralul.

Jumătate dintre diviziile Eşalonului I erau acum în Crimeea, provocând crize de aprovizionare care au dus la o dispută între Corpul de Munte şi Armata a 3-a. Generalul Avramescu s-a plâns de insuficienţa hranei, a materialului şi a nou-veniţilor pe front, ca înlocuitori; a cerut ca Divizia 1 Munte, care învinsese în luptă, să fie înlocuită şi a acuzat Armata a 3-a, care îşi avea acum comandamentul la Odesa, că era distantă şi

[1] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 947, f. 758.
[2] Scârneci, *Viaţa şi moartea în linia întâi*, p. 297.
[3] Interviu cu Mihalcea.

indiferentă. Generalul Dumitrescu i-a răspuns că era foarte conştient de condiţiile de pe front. A dat vina, pentru problemele logistice, pe distanţă, pe drumurile proaste şi pe puţinătatea căilor ferate şi a subliniat că Armata a 11-a germană fusese de acord să aprovizioneze diviziile româneşti din Crimeea, lăsând Armatei a 3-a doar responsabilitatea pentru disciplină.[1] Avramescu i-a adus critici lui Dumitrescu şi pentru rezerva de dezertori şi infractori din Corpul de Munte care îşi aşteptau procesele la Armata a 3-a. În Ucraina erau puţine curţi marţiale, nu se putea renunţa la jandarmi pentru a-i escorta pe soldaţii acuzaţi, iar transportul era, firesţe, limitat, astfel că închisorile militare din Crimeea erau pline de soldaţi care puteau fi reabilitaţi şi de care era nevoie pentru a-i înlocui pe cei de pe front.[2] Marele Stat Major i-a dat dreptate lui Avramescu şi a creat Comandamentul Corpului de Munte şi al Trupelor Române din Crimeea, care răspundea de legătura cu Armata a 11-a germană, aplica măsurile de disciplină şi superviza eforturile de propagandă locală. Acestea includeau o staţie de radio în limba română, tipărirea *Ecoului Crimeei*, construirea de biserici şi asigurarea educaţiei morale. Pentru a reduce deficienţa aprovizionării cu alimente, pe 24 martie, Avramescu le-a ordonat soldaţilor români să-i ajute pe ţăranii sovietici la însămânţările de toamnă din Crimeea.[3] În aceeaşi zi, Marele Stat Major a înfiinţat detaşamentele lucru munci agricole compuse din cinci sute de noi recruţi (de obicei aparţinând minorităţilor) din România.[4] Propaganda Axei dădea vina pentru lipsa de

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 314, f. 577–78; ibid., dosar 1044, ff. 33–34, 139–41.

[2] Ibid., dosar 882, f. 30.

[3] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 499, f. 340.

[4] AMNR, Fond Corpul de Cavalerie, dosar 253, ff. 685-686.

alimente pe tactica pământului pârjolit aplicată de sovietici, dar OKH introdusese un regim economic sever care le dădea întâietate soldaţilor faţă de civili în distribuirea hranei; 100 000 de oameni au murit de foame în Crimeea până la sfârşitul anului.[1] Minoritatea tătară a primit tratament favorabil, totuşi: aşa cum l-a informat generalul von Manstein pe Avramescu, forţele Axei aveau nevoie de ajutor local, mai ales din rândul „Mahomedanilor", în lupta împotriva partizanilor. De aceea, comandanţii români au înfiinţat cantine pentru a-i hrăni pe copiii tătari orfani cu mâncarea rămasă de la soldaţi, ofiţerii participau la ceremoniile islamice, iar un imam din Constanţa se ocupa de activitatea misionară.[2] Propaganda militară prezenta aceste acţiuni ca bunăvoinţă românească spontană, dar făcea parte dintr-o schemă germană de a divide şi a guverna folosind originea etnică şi mâncarea pentru a-i convinge pe civilii sovietici înfometaţi să-i trădeze pe partizanii ce se ascundeau în peninsulă. Avramescu a dezvoltat o excelentă relaţie de colaborare cu von Manstein în coordonarea detaliilor privind operaţiile militare, aprovizionarea, administraţia, propaganda şi ocupaţia în noul mic fief din Crimeea al Corpului de Munte.

Armata a 3-a a colaborat cu Guvernământul Transnistriei pentru a securiza provincia în faţa ameninţărilor reale sau imaginare. Peste 150 000 de evrei români şi sovietici supravieţuiseră iernii. Autorităţile civile şi militare au fost de acord că era nevoie ca evreii să fie puşi la muncă, supravegheaţi îndeaproape şi hrăniţi suficient. Un raport al SSI argumenta: „Afară de

[1] Shepherd, *Hitler's Soldiers*, pp. 278–79.

[2] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 550, f. 148; ibid., dosar 947, f. 785; ibid., dosar 914, f. 447.

faptul că este inuman de a-i lăsa în condițiunile actuale de viață, aceasta mai constituie și un pericol permanent, atât pentru siguranța, cât și pentru sănătatea populației și a ostașilor, ceea ce face ca scopul pentru care au fost create aceste lagăre să nu fie atins."[1] Totuși, unii comandanți militari îi antipatizau pe civilii despre care presupuneau că îi dădăceau pe evrei. Pe 1 aprilie, generalul Traian Cocorăscu, comandantul Diviziei 9 Cavalerie, susținea că numărul evreilor din Moghilev crescuse de la 8 000 la 15 000 și că alți 30 000 erau ascunși în zona rurală. El considera scandalos că evreii umblau liberi pe stradă și cerea să fie deportați la Bug.[2] Sub presiunea militarilor, autoritățile civile au deportat ocazional evrei considerați neproductivi. De asemenea, comandanții militari dădeau vina pe funcționarii, jandarmii și polițiștii corupți pentru faptul că piața neagră prospera în Transnistria, deși erau și mulți soldați care furau bunuri pentru a le vinde „cu prețuri de speculă" pe piața neagră.[3] În mod ironic, un astfel de comportament „evreiesc" din partea românilor le-a permis multor evrei să supraviețuiască cu ajutorul vânzărilor „la negru". Principala preocupare a generalului Dumitrescu era Odesa. NKVD lăsase în urmă partizani ascunși în cei 1 400 de kilometri de tuneluri subterane din piatră și de catacombe aflate sub oraș și sub aria înconjurătoare; bandele criminale folosiseră vreme de decenii sistemul de tuneluri și de ascunzători. SSI estima că 700–800 de partizani își aveau adăpostul în catacombe. Grupuri de evrei disperați se ascundeau și ele sub pământ ca să scape de persecuțiile românilor. Ocazional, partizanii organizau atacuri sau adunau informații, dar erau preocupați mai ales să supraviețuiască în

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 452, f. 24.
[2] Ibid., dosar 1127, f. 3, 4, 19.
[3] Ibid., dosar 570, f. 261.

tunelurile întunecoase. Corpul II a blocat toate gurile de tunel pe care le-a descoperit. Unele grupuri de partizani au sfârșit prin a se lupta între ele pe timpul iernii și chiar au practicat canibalismul.[1] O companie de fumizare (instruită să ascundă atacurile sau țintele de pe teren, în timpul atacurilor aeriene) a sosit pentru a-i afuma efectiv pe partizani, după ce OKW a refuzat cererea Marelui Stat Major de a folosi gaz otrăvitor.[2] Generatoarele de fum au fost folosite periodic în lunile februarie și martie, dar s-au dovedit ineficiente. Totuși, cei care locuiau în tunelele întunecate au dezvoltat boli ale pielii, care îi puteau da de gol în fața poliției. Cinci „partizani" evrei prinși pe când ieșeau din catacombe erau într-o stare deplorabilă, slabi și bolnavi.[3] Armata a 3-a era sigură că evreii și partizanii trăiau „camuflați" și la suprafață în Odesa, ascunzându-și adevărata identitate prin acte false, astfel că a cerut noi deportări pentru securizarea adecvată a orașului. Pe 11 aprilie, Dumitrescu a reînființat Comandamentul Militar al Odesei, sub conducerea generalului Trestioreanu, pentru a-i scoate pe evrei și pe partizani din oraș și a lăsa Corpul II să se concentreze asupra pazei coastei. Primii pe lista lui Trestioreanu erau cei câteva sute de evrei aflați încă în închisoarea orașului; următorii erau membrii Partidului Comunist (fabricile cu 1 000 până la 5 000 de muncitori erau supravegheate îndeaproape); în al treilea rând, „populația suspectă" din orașele de pe malul mării.[4] La acel moment, mulți civili sovietici se acomodaseră sau colaborau cu autoritățile române și ajutau la vânarea evreilor și partizanilor, pe pământ și sub pământ.

[1] Solonari, *Satellite Empire*, pp. 193–200.
[2] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 1196, ff. 1, 4, 10–17, 21, 27, 34, 36.
[3] Ibid., dosar 1122, f. 336.
[4] Ibid., dosar 1196, ff. 77–78, 82.

Forțele sovietice păreau să fie epuizate și ele, iar OKH a folosit luna aprilie pentru a pregăti contraofensivele, angajând în acest efort Luftflotte 4 germană, Divizia 22 Blindată germană și divizia germană de infanterie din Crimeea. Ulterior, după ce Divizia 18 Infanterie și-a schimbat direcția spre Sevastopol, Diviziile 19 Infanterie și 8 Cavalerie au format Corpul VII pentru a sprijini planul de atac al generalului von Manstein. Între timp, în Ucraina, proeminența de formă pătrată de la Izium reprezenta pentru Stavka un punct de plecare pentru un nou atac, iar pentru OKH, o țintă ce trebuia eliminată.[1] Diviziile 4 și 20 Infanterie au întărit Diviziile 1 și 2 Infanterie, alăturându-se Armatei a 17-a germană. OKW a eliberat Corpul VI de sarcinile de securizare a regiunii dintre Bug și Nipru și i-a atribuit comanda forțelor române din Izium, totalizând 64 000 de soldați.[2] Grupul german de Armate Sud, sub conducerea mareșalului Fedor von Bock, a fost și el întărit cu Armata a 2-a ungară. Între timp, dezertorii, deținuții politici și chiar criminalii de drept comun eliberați din închisori au început să facă instrucție la Centrul de Instrucție nr. 5 de la Sărata, în Basarabia, pentru a forma batalioanele de infanterie de reabilitare. Propaganda militară îi încuraja pe soldații români să fie optimiști, susținând că Armata Roșie nu va fi în stare să-i reziste armatei germane. „Generalul-Iarnă a trecut în retragere" era legenda unei benzi desenate din *Soldatul*, care arăta un om de zăpadă sovietic ce se topea, scoțând la iveală oase de soldați sovietici și înecându-i pe alții care strigau: „S-a dus dracului și ultima noastră speranță!"[3]

[1] Citino, *Death of the Wehrmacht*, pp. 87, 89.

[2] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, pp. 70–71.

[3] V. Stamati, „General-Iarnă a trecut în retragere", *Soldatul*, 5 aprilie 1942, p. 2.

Un articol din *Ecoul Crimeei* profețea „Victoria Germaniei" și chema la un ultim efort: „Speranțele iudeo-comuniste puse în generalul «Iarnă» s-au spulberat. Defecțiunea armatei sovietice se apropie."[1] OKH a plănuit două contraofensive rapide. Armata a 11-a germană urma să curețe peninsula Kerci, iar Luftflotte 4 să se deplaseze către nord; restul Grupului german de Armate Sud urma să încercuiască și să distrugă proeminența de la Izium, obținând un punct de plecare mai bun pentru Operațiunea Albastru.

Inițial, planul OKH părea să funcționeze perfect. Pe 9 mai, generalul von Manstein a realizat un miracol militar în Crimeea, atunci când Corpul VII a atacat ridicătura de teren de la nord, pentru a opri forțele sovietice, iar Divizia 22 Blindată germană a penetrat apărarea sovietică în partea de sud a liniei frontului, îndreptându-se spre nord pentru a încercui două armate sovietice. Înghesuirea forțelor sovietice în peninsula Kerci însemna că piloții germani nu aveau cum să rateze vehiculele sovietice blocate pe drumurile înguste.[2] Caporalul Cârlan, aflat în împrejurimile Sevastopolului, scria: „Vreo 25 avioane germane încărcate cu bombe de toate calibrele pleacă de la aerodromul de aici către Kerci. Aceasta s-a repetat de cinci ori în cursul zilei [...] Seara joc fotbal."[3] Panzerele și aviația germană au transformat încercuirea de la Kerci într-un cimitir sovietic. Bateria sergentului Ionescu avansa în spatele Diviziei 4 Munte. „Câmpul de luptă are o privelițe înfiorătoare. Multe tancuri arse, oameni arși, cai morți, mașini, căruțe distruse, vedenii de apocalipsă, groaznice. Tunurile au tras într-o poziție azi,

[1] N. Trandafir, „Victoria Germaniei", *Ecoul Crimeei* (Simferopol), 8 mai 1942, p. 1.

[2] Citino, *Death of the Wehrmacht*, p. 69.

[3] Cârlan, *Păstrați-vă amintirile!*, pp. 13–14.

noaptea am dormit în câmp, au tras și rușii, aviația inamică a bombardat, câmpul e plin de arme."[1]

Între timp, Brigada Motorizată Grodeck s-a îndreptat direct către portul Kerci pentru a tăia calea de scăpare a sovieticilor. Atacul ei extraordinar a trecut peste două linii defensive pe 10 mai, dar apoi norocul a început să o părăsească. Contraatacurile sovietice au înconjurat-o; colonelul Radu Korne, comandantul Detașamentului Korne, a fost rănit ușor și a fost nevoie să le fie parașutate combustibil și muniție. Câteva zile mai târziu, aviația germană l-a rănit grav, din greșeală, pe colonelul Karl von Grodeck, astfel că Radu Korne a condus atacul final al Brigăzii Motorizate Grodeck, cu brațul într-o eșarfă.[2] Infanteria și artileria Axei înaintau încet din urmă. Trupele române s-au răzbunat cu mai multe ocazii pe prizonierii sovietici de război pentru pierderile suferite în timpul atacului. Pe 15 mai, sergentul Ionescu nota: „De trei zile trec prizonierii ruși. Azi a tras un partizan într-un cavalerist român... [Un ofițer român] a omorât șapte ruși, pe unul l-a rănit... Un ofițer rus partizan râdea când l-a împușcat domnul locotenent Constantinescu Andrei. Câțiva ruși s-au rugat în genunchi, plângând, să fie iertați, nu au fost iertați."[3]

Trupele Axei aflate pe înălțimile de deasupra Kerciului priveau resturile celor trei armate sovietice care se salvau traversând strâmtoarea. Cerul s-a golit deodată de avioanele germane, dar artileria lui von Manstein a început un masacru care a durat până pe 16 mai. Armata a 11-a germană a capturat 170 000 de soldați, 1 100 de tunuri și 250 de tancuri, înregistrând doar

[1] Ionescu, *Însemnări din război*, p. 88.

[2] Duțu, *Armata română în război*, pp. 146–149; Citino, *Death of the Wehrmacht*, pp. 72–75.

[3] Ionescu, *Însemnări zilnice*, p. 89.

7 588 de pierderi, inclusiv 988 români.[1] Luftflotte 4 germană a fost chemată înapoi din Crimeea, după ce o ofensivă sovietică în Ucraina a perturbat planurile OKH.

Cu patru zile mai înainte, Stavka lansase un atac în două direcții pentru a încercui Harkovul. Prima lovitură a țintit punctul de întâlnire dintre Armatele a 6-a și a 17-a germane, separând Grupul german Koch și Corpul VI și împingând în sus dinspre Izium; dar a doua lovitură, în ziua următoare, spre nord, împotriva legăturii dintre Armatele a 6-a germană și a 2-a ungară, a progresat prea puțin după ce a risipit o divizie ungară, ceea ce a determinat comandamentul sovietic să se oprească.[2] În acel moment sosise Luftflotte 4 germană, așa că mareșalul Bock a contraatacat pe 17 mai. Armata 1 de Tancuri germană a încercuit proeminența de la Izium dinspre sud, Armata a 17-a germană, cu ajutorul Corpului VI, au ținut armatele sovietice în încercuire, iar apoi Armatele 1 de Tancuri și a 6-a germane au făcut joncțiunea pe 22 mai. Armatele sovietice prinse în capcană au încercat să străpungă spre est, sub un intens atac aerian. Corpul VI a ajutat la hărțuirea inamicului dinspre vest până la sfârșit, pe 28 mai. Mareșalul Antonescu retrăsese în aprilie steagurile (simboluri ale onoarei) Regimentelor 85 și 93 Infanterie, pentru lașitatea arătată cu ocazia retragerii Diviziei 1 Infanterie din februarie, însă acum le-a dat steagurile înapoi pentru curajul cu care au înfruntat atacurile sovietice.[3] Trupele generalului Dragalina au contribuit la eliminarea rezistenței sovietice în cursul lunii iunie. Axa a capturat

[1] Citino, *Death of the Wehrmacht*, p. 77; Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, pp. 68–69.

[2] Citino, *Death of the Wehrmacht*, pp. 94–99.

[3] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 888, f. 236, 270–74, 354 ; ibid., dosar 1119, f. 153.

240 000 de soldați, 1 200 de tancuri și 2 600 de tunuri.[1] OKW a folosit o parte din armele capturate în Ucraina și Crimeea pentru a reechipa parțial diviziile Eșalonului 1 în vederea participării la Operațiunea Albastru.

Cele două victorii ale armatei germane au ridicat mult moralul armatei române. După ce a participat la triumful de la Kerci și a auzit la radio știrile despre victoria de la Izium, sergentul Ionescu nota entuziasmat: „mari pierderi de material război și oameni au avut rușii, aici sperau într-o victorie decisivă asupra creștinismului."[2] Soldații din diviziile Eșalonului II, care se instruiau în România și Transnistria, erau liniștiți în privința invincibilității germane și optimiști față de ofensiva de vară care urma. Cam la această vreme, Ministerul Apărării Naționale a introdus medalia Cruciada împotriva Comunismului, care se acorda soldaților ce luptaseră pe front sau civililor care aduseseră contribuții importante pe frontul de acasă.[3] Propaganda militară a intrat în acțiune, cu mesaje despre civilizația creștină și barbaria sovietică. Primul număr din *Armata*, o revistă destinată ofițerilor, conținea un articol, „Pe urmele barbarilor", cu fotografii întinse pe două pagini, arătând orașul devastat Bălți, un soldat sovietic din Asia Centrală, o biserică ortodoxă ruinată din Transnistria, o catedrală din Smolensk transformată în muzeu al ateismului, femei care făceau curat într-o biserică ortodoxă redeschisă în Basarabia și un preot militar român binecuvântând populația sovietică din Transnistria după „eliberare".[4] Încrederea românilor în victoria germană nu mai era la fel

[1] Duțu, *Armata română în război*, p. 167; Citino, *Death of the Wehrmacht*, pp. 103–109.

[2] Ionescu, *Însemnări din război*, p. 94.

[3] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 813, f. 335.

[4] „Pe urmele barbarilor", *Armata* (București), 16 mai 1942, pp. 22–23.

de mare ca în urmă cu un an, dar recuperase suficient pentru ca regimul Antonescu să inițieze noi acțiuni de purificare a României.

Mareșalul Antonescu a aprobat și planurile de deportare a anumitor categorii de romi din România către Transnistria. Zvonuri despre „colonizarea" romilor în Transnistria începuseră să circule printre soldații de pe front după căderea Odesei; conducătorul începuse să vorbească regulat despre asta din februarie 1942, iar ministrul afacerilor interne, generalul Dumitru I. Popescu, ordonase un recensământ al romilor în mai.[1] Curând, regimul Antonescu a hotărât că nu putea să deporteze toți romii, mai ales fiindcă Ministerul Apărării Naționale avea nevoie de romi ca soldați; dar a stabilit două categorii de romi considerați neproductivi. Pe 1 iunie, jandarmii generalului Vasiliu au inițiat primul din cele două valuri de deportări, începând cu romii nomazi, apoi continuând cu „țigani criminali", în total 25 000 de persoane care au fost relocate forțat în următoarele patru luni.[2] Cei mai mulți români au fost de acord cu politica regimului Antonescu deoarece credeau că romii leneși și infractori erau, în sfârșit, puși la muncă, însă, în pofida prejudecăților, nu îi condamnau pe romi ca popor, așa cum făceau cu evreii.

După victoria Armatei a 11-a germane în peninsula Kerci, Corpul de Munte i-a adunat pe soldații rămași în urmă și pe dezertorii din spatele frontului, a făcut razii în căutarea partizanilor din munți și a organizat percheziții pentru găsirea evreilor și partizanilor din orașe. Corpul de Munte a spânzurat partizani ca avertisment pentru ceilalți, dar i-a predat pe evrei

[1] Solonari, *Purifying the Nation*, p. 271.

[2] Ioanid, *Holocaust in Romania*, p. 226.

(şi adesea pe civilii care îi ascunseseră) către Einsatzgruppe D, care folosea acum camioane mobile de gazare pentru a asfixia victimele.[1] Marele Stat Major i-a avertizat pe soldaţi să rămână vigilenţi faţă de evrei şi de partizani. Generalul Şteflea a mustrat soldaţii unui batalion de la Sevastopol pentru că au folosit prizonieri evrei sovietici pentru a le îngriji caii, a pretins că un transport de femei-partizan instruite pentru acţiuni de sabotaj debarcase la Kerci şi i-a anunţat că două evreice din Chişinău, care se dădeau drept moldovence, obţinuseră slujbe de translator la informaţiile militare din Transnistria.[2] Einsatzgruppe D a decis să cruţe câteva mii de evrei karaiţi din Simferopol şi Karasubazar, graţie teoriilor rasiale naziste care îi deosebeau pe aceşti etnici turci practicanţi ai iudaismului de ceilalţi evrei. În rest, trupele SS i-au ucis pe ceilalţi evrei rămaşi în Crimeea, cu excepţia câtorva care încă se ascundeau şi a 4 000–5 000 de evrei aflaţi în spatele liniilor inamice din Sevastopol.[3] Einsatzgruppe D se folosea de soldaţii SS pentru uciderile efective, dar se baza pe soldaţii germani şi români pentru izolarea cartierelor, efectuarea căutărilor şi asigurarea securităţii.

Hitler a cerut ca generalul von Manstein să cucerească Sevastopolul cu scopul de a disponibiliza diviziile Axei pentru Operaţiunea Albastru, dar şi, probabil chiar mai important, pentru a creşte încrederea Axei în victoria finală.[4] Pe 2 iunie, Armata a 11-a germană a început un bombardament

[1] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 852, f. 168 ; Feferman, *Holocaust in the Crimea and the North Caucasus*, p. 123.

[2] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 923, f. 89–90; ibid., dosar 916, f. 63–64; AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 1498, f. 3.

[3] Arad, *Holocaust in the Soviet Union*, pp. 203–4, 211.

[4] Boog et al., *Germany and the Second World War*, vol. 6, p. 941.

masiv asupra puternicei apărări a Armatei Independente de Litoral sovietice, formată din 106 000 de soldaţi. Alături de cele mai bine de 600 de avioane (Luftflotte 4 germană se întorsese de la Harkov), von Manstein avea 611 tunuri, inclusiv obuziere grele de asediu şi tunuri super-grele[1], întinse pe doar 34 km de front. Mai avea şi un alt avantaj important: soldaţii germani şi români prinseseră gustul victoriei. Îndepărtându-se de practica lui favorită, von Manstein plasase Diviziile 1 Munte şi 18 Infanterie în centrul liniei Axei. Decisese că Sevastopolul putea fi cucerit doar prin luarea înălţimilor de deasupra Golfului Severnaia, în nord, şi a vechiului câmp de bătălie din Războiul Crimeii, aflat la sud, aşadar flancurile respective le-au fost atribuite trupelor germane, întărite cu Divizia 4 Munte română şi cu un alt corp de armată german, incluzând şi câteva regimente de artilerie grea româneşti.[2] Aceste forţe amalgamate presau pentru înaintare. Soldaţii maiorului Scârneci trimiteau cauciucuri umplute cu explozibil şi grenade, poreclite „tiribombe", către poziţiile sovietice.[3] Coordonarea între infanteria şi artileria românească a fost dificilă, din cauza insuficienţei aparatelor radio, iar unele trupe de infanterie încă atacau fără susţinerea artileriei, aşa că soldaţii s-au infiltrat cât mai departe posibil pentru a-şi limita expunerea la focul inamic. Un număr tot mai mare de soldaţi sovietici demoralizaţi dezertau, astfel că trupele române au folosit mulţi prizonieri la muncă sau ca îngrijitori.[4] Sergentul Ionescu nota tot felul de

[1] La Sevastopol s-a aflat şi Schwerer Gustav, cel mai mare tun utilizat vreodată în luptă (n. red.).

[2] Citino, *Death of the Wehrmacht*, pp. 78–79; Duţu, *Armata română în război*, p. 152.

[3] Scârneci, *Viaţa şi moartea în linia întâi*, p. 341.

[4] Ibid., pp. 345, 355–356, 367, 369.

zvonuri, precum moartea a șase sute de soldați români care săriseră într-un tranșeu minat antitanc; o evreică luată prizonieră care trăsese singură cu un mortier după ce camarazii ei sovietici au fugit; un grup de sovietici surprinși pe când luau masa într-un tunel și capturați; un soldat român evadat care povestea că sovieticii împușcau prizonierii și că soldații sovietici voiau să se predea, dar Stalin amenința că îi omoară.[1] Între timp, în peninsula Kerci, Corpul VII ajuta la anihilarea unor grupuri mici de sovietici debarcați, care încercau să distragă forțele Axei de la Sevastopol, și se antrena cu arme sovietice capturate. Caporalul Cârlan scria: „În timp ce eram în dormitor cu Bucșe și Ciucureanu, Osiac trage cu pușca-mitralieră rusească și era cât p-aci [sic] să ne împuște."[2]

La București, regimul Antonescu cântărea soarta evreilor din România. Pe 12 iunie, bombardiere americane din Africa de Nord au atacat câmpurile petrolifere românești. Mihail Sebastian nota: „Alarma din noaptea de joi spre vineri și zvonul de bombardament mă sperie mai puțin prin ele însele decât prin atmosfera de surescitare și isterie pe care ar putea să le provoace – ca și anul trecut."[3] Cam în același timp, Gustav Richter, un reprezentant al SS la București, raporta că mareșalul Antonescu a fost de acord să îi permită lui Radu Lecca, cel care conducea Centrala Evreilor (o instituție de stat responsabilă cu implementarea politicilor referitoare la evrei), să negocieze deportarea evreilor rămași în România către Polonia.[4] Condițiile erau foarte diferite pentru evrei în România comparativ cu

[1] Ionescu, *Însemnări de război*, p. 100.
[2] Cârlan, *Păstrați-mi amintirile*, p. 19.
[3] Sebastian, *Journal*, p. 491.
[4] David Ceserani, *Becoming Eichmann. Rethinking the Life, Crimes, and Trial of a „Desk Murderer"*, Da Capo, New York, 2004, p. 152.

Transnistria. Evreii din România erau confruntați cu discriminarea și erau convocați la muncă forțată, dar duceau o viață relativ normală, cu excepția celor 25 000 de evrei din ghetoul de la Cernăuți. Evreii din Transnistria îndurau condiții aspre în lagăre și ghetouri, unde moartea era ceva obișnuit. Armata a 3-a a rămas obsedată de securizarea Odesei față de evrei și de partizani. Informațiile militare credeau că 25 000 de bărbați evrei se ascundeau în oraș fiindcă poliția era „inexistentă", „borfașă" sau „iudaizată" și îi acoperea pe evrei în schimbul unei mite. Comandamentul Militar al Odesei le-a cerut membrilor Partidului Comunist care nu o făcuseră încă să se înregistreze la poliție și 1 950 de cetățeni s-au prezentat singuri, pe 20 iunie. Comandamentul a fost consternat să constate că o treime dintre ei lucrau pentru guvernământul orașului, așa că, atunci când un comisar de poliție a fost prins angajând un muncitor evreu, aceasta a fost considerată ca o dovadă de corupție a funcționarilor publici, care permitea camuflarea evreilor și a partizanilor.[1] Guvernatorul Alexianu angajase mulți foști funcționari sovietici din nevoia de a completa personalul Guvernământului Transnistriei, iar corupția era în floare, dar, în acel moment al războiului, evreii și partizanii care erau vânați primeau puțin ajutor din partea tovarășilor lor comuniști.[2]

În Ucraina, pe 22 iunie, Corpul VI s-a alăturat atacului Armatei a 17-a germane peste râul Doneț, pentru cucerirea unor poziții mai bune în vederea ofensivei de vară. Pe 27 iunie, regimul Antonescu a anunțat că bărbații evrei din România care se sustrăgeau de la munca forțată aveau să fie deportați în

[1] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 1236, f. 775, 776–778.
[2] Solonari, *Satellite Empire*, pp. 168–170.

Transnistria. Dacă Operațiunea Albastru ar fi dus la înfrângerea URSS, Germania nazistă ar fi putut pune presiune asupra României să îi predea pe evreii români.

Ofensiva de vară

Operațiunea Albastru a început oficial pe 28 iunie, cu mare tam-tam, deși era mult mai modestă decât Operațiunea Barbarossa. OKH avea resurse doar pentru a ataca cu unul din cele trei grupuri de armate ale sale. Grupul de Armate Sud german trebuia să execute o serie de încercuiri după o coregrafie complicată, în sudul Rusiei, distrugând multe armate sovietice în calea sa, apoi să se întoarcă spre sud pentru a cuceri câmpurile petrolifere și alte resurse economice din Caucaz.[1] Diviziile Eșalonului I și ale Corpului VI și de Cavalerie au luat parte la atacurile inițiale, în vreme ce acelea ale Corpului VII se pregăteau să intre în luptă. Generalul Dumitrescu a transferat comandamentul Armatei a 3-a la Mariupol, pentru a coordona diviziile Eșalonului II, care soseau în vederea atacurilor următoare.[2] Rapoartele germane apreciau că numai Diviziile 6, 7, 13 și 14 Infanterie și Diviziile 2 și 3 Munte, adică mai puțin de jumătate din Eșalonul II, erau capabile de misiuni independente sau de lupte grele.[3] Pe când Grupul de Armate Sud spărgea frontul sovietic, Armata a 11-a germană lua cu asalt Sevastopolul.

Atacurile generalului von Manstein progresau lent, punând la încercare rezistența soldaților Axei. După săptămâni întregi în care primise același ordin, „Împinge!" maiorul Scârneci exploda, în jurnalul său, la adresa superiorilor: „Doamne, cât sunt

[1] Citino, *Death of the Wehrmacht*, pp. 156–165.
[2] Bichir, *Cruciada Diviziei de cremene*, pp. 87–88.
[3] DiNardo, *Germany and the Axis Powers*, p. 141.

de proști, de caraghioși, de haini!"[1] Artileria și aviația loveau fără milă în apărarea sovietică, scăldând frontul într-o baie de foc. Sergentul Ionescu își amintește: „De fum, soarele s-a întunecat și luminează galben [...] Aviația inamică a bombardat, gloanțele șuieră pe la noi. Mare luptă din aer asupra pământului dată de ai noștri. Ceva ca în Apocalips."[2] La miezul nopții de 28–29 iunie, trupele germane au ajuns la Golful Severnaia și i-au surprins pe apărătorii sovietici cu un atac imediat, din bărci, care a dus la cucerirea portului. Pe 30 iunie, Stavka a ordonat evacuarea, deschizând drumul către Sevastopol. Pe când apărarea sovietică se prăbușea, von Manstein a trimis Divizia 1 Munte să urmărească trupele sovietice în retragere în peninsula Chersonese, a deplasat Divizia 18 Infanterie pentru a împiedica inamicul să scape în munți și a ordonat Diviziei 4 Munte să se oprească și să facă loc pentru ca diviziile germane să ocupe orașul. Când a fost invitat să toasteze pentru victorie, generalul Manoliu a refuzat, declarând furios că nu venise să bea șampanie în exteriorul Sevastopolului, astfel că Divizia 4 Munte a fost lăsată să participe la atacul final de pe 1 iulie pentru a da satisfacție onoarei românești. Soldații sovietici, adăpostiți în colibe camuflate sau în catacombe au rezistat în peninsula Chersonese. Maiorul Scârneci credea că tot comisarii și comuniștii fanatici, inclusiv „femei furioase, sălbatice", i-au împiedicat pe soldații sovietici să se predea. El a descoperit că adăposturile inamice erau pline de propagandă „specific jidovească". „Vrând-nevrând, suntem nevoiți să trecem la măsuri mai forte. Treaba nu este ușoară. Prin flăcări, cu focuri de mitralieră încrucișate, grenade lansate cu cabluri, sticle cu benzină etc, căutăm să-i intimidăm, să-i facem

[1] Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi*, p. 362.
[2] Ionescu, *Însemnări de război*, p. 101.

să iasă din catacombe. Le trimitem și mesaje în limba rusă."[1] După câteva zile, trupele sovietice au început să se predea în masă. Au fost capturate multe femei-soldat și infirmiere sovietice, așa că s-a înființat un lagăr separat pentru ele.[2] Soldați români obișnuiau să-i împuște pe prizonierii evrei sovietici care „încercau să evadeze".[3] Pe 4 iulie, Sevastopolul a fost declarat oficial cucerit. În asaltul final fuseseră capturați 60 000 de soldați sovietici la Sevastopol, plus 30 000 în peninsula Chersonese, dar Axa pierduse 35 500 de oameni, inclusiv 9 500 de români.[4] Einsatzgruppe D a măcelărit imediat toți evreii care se mai găseau în oraș. Luarea Sevastopolului a fost un eveniment sângeros.

Corpul de Munte a primit, în sfârșit, un răgaz. Armata a 3-a a distribuit cărți poștale timbrate, a acordat medalii, a dat permisii prin rotație de 20% la fiecare unitate și a promis mai mult ajutor pentru familiile soldaților. Soldații bombăneau că își petreceau prea mult timp din scurtele lor permisii pe trenurile lente. „Noi, soldații români, suntem buni numai la Sevastopol, Kerci, Harkov, dar la trenurile accelerate nu avem voie, pe când pentru soldații germani se atașează vagoanele speciale la trenurile accelerate", a fost auzit spunând un soldat.[5] Mai multă corespondență însemna vești de acasă despre primăvara grea, lipsa alimentelor și inflație. Pe 5 iulie, generalul Șteflea se plângea că unii ofițeri au făcut promisiuni pe care nu le puteau respecta, că familiile soldaților vor primi un ajutor financiar mai mare sau că diviziile vor fi demobilizate, și avertiza că nicio încercare de

[1] Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi*, pp. 370–372, 375.

[2] Ibid., p. 374.

[3] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 916, f. 96.

[4] Citino, *Death of the Wehrmacht*, pp. 80–81; Duțu, *Armata română în război*, pp. 154–159.

[5] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 1243, f. 68.

a le ridica moralul nu merita deziluzia ulterioară a soldaților.[1] Regimul Antonescu a luat măsuri pentru a ușura îngrijorarea soldaților în legătură cu familiile lor. Pe 8 iulie, mareșalul Antonescu l-a omagiat pe locotenentul Ioan Drăgănescu, mort cu opt luni mai înainte în fața Sevastopolului, și a declarat că statul va avea grijă de cei nouă orfani ai lui. De asemenea, a înființat școli militare pentru copiii orfani ai soldaților și a mărit ajutorul financiar acordat familiilor militarilor, astfel încât să facă față inflației, oferindu-le soldaților o imagine a statutului social militar de după război menită să-i motiveze.[2]

Un fenomen ciudat, de dezertori veniți în Crimeea, care cer să fie repartizați în unitățile de pe linia frontului, începe în februarie, crește în martie și atinge punctul de maxim în iulie, după ce devine limpede că unitățile Corpului de Munte vor rămâne să ajute în Crimeea ocupată și nu vor participa la Operațiunea Albastru.[3] Câțiva erau soldați răzleți din Corpul VI de la Izium, dar cei mai mulți dintre cele câteva sute de dezertori erau din Divizia 1 Fortificații, din împrejurimile Odesei. Această mare unitate era folosită la construirea de fortificații: mai întâi în Basarabia după 1939, apoi în Moldova după 1940 și, în cele din urmă, în Transnistria, în 1942. Ofițerii Diviziei 1 Fortificații își neglijau oamenii, lăsându-i în tranșeele de pe coastă, în vreme ce ei înșiși erau cazați în Odesa, iar dezertorii raportau cruzimi și condiții sordide.[4] Unii dezertori pretindeau că au încercat să meargă voluntari pe front decât să își petreacă

[1] Ibid., dosar 1246, f.1.

[2] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 880, f. 95, 257; AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 1044, f. 37.

[3] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 855, f. 54. 208, 277, 235; ibid., dosar 511, f. 59.

[4] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 369, f. 399; ibid., dosar 511, f.59.

războiul stând în spatele frontului. Alții erau atrași probabil de veștile referitoare la mâncarea mai bună din Crimeea. Corpul de Munte primea „rații germane" (care erau, de fapt, mai mici decât adevăratele rații germane), într-o cantitate mai mare, de o calitate mai bună și cu alimente mai variate – atât de mult, încât o porție era păstrată de rezervă. Soldații primeau chiar și ciocolată și bomboane, destinate să fie folosite doar ca rații de rezervă. Generalul Avramescu raporta că soldații săi „s-au obișnuit" cu noile rații foarte repede.[1] Corpul de Munte accepta poveștile dezertorilor fără să pună prea multe întrebări, deoarece avea nevoie de oameni.

Operațiunea Albastru părea un succes răsunător, iar soldații români plecau pe front cu un moral excelent. Pe 6 iulie, Divizia 2 Munte a fost prima din Eșalonul II care a plecat. Sublocotenentul Teodorescu își amintește atmosfera de sărbătoare la gara supraaglomerată din Deva, unde oamenii le dădeau flori și le urau succes: „Toți oșteni de nădejde. O singură voință: să învingem!"[2] De fapt, Operațiunea Albastru eșuase deja. Grupul de Armate Sud german cucerise părți uriașe de teritoriu, dar armatele sovietice scăpaseră din încercuire, amânând lupta pentru o altă zi. Românii nu știau de eșec, iar Eșalonul II a plecat cu speranțe mari, deși cel puțin o scenă de rămas-bun a fost stricată de soldații care au tras cu armele și i-au panicat pe civili.[3] Înaintările Axei în sudul Rusiei și în Africa de Nord măreau încrederea în victoria finală. Chiar și antinazista Alice Voinescu scria: „Nu pot suporta ideea unei păci germane [...] dar ideea că măcelul va continua la infinit e

[1] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 550, ff. 51–53, 510, 517, 524, 668–69.

[2] Teodorescu, *Mândria vânătorului de munte*, p. 68.

[3] AMNR, Fond Comandamentul Militar al Capitalei, dosar 807, f. 464.

și mai grozavă. Nu știu ce să doresc, afară de salvarea noastră și a tuturor vecinilor Rusiei."[1]

OKH a improvizat un plan nou: Grupul de Armate Sud se va diviza și va crea Grupul de Armate A, care avea să pătrundă pe la Rostov și să se întoarcă spre sud în Caucaz (Corpul de Cavalerie și Divizia 2 Munte urmau să participe la atac), și Grupul de Armate B, care urma să lovească la est, spre Stalingrad, pe râul Volga, pentru a proteja flancurile (Corpul VI urma să sprijine acest atac).[2] Aceste atacuri pe direcții diferite nu puteau fi aprovizionate amândouă pentru multă vreme; cu toate astea, OKH a simțit că nu avea o altă opțiune.

Germanii înaintau din nou. Pe 26 iulie, Grupul german de Armate A a spart linia frontului sovietic pe râul Don, iar Corpul de Cavalerie a intrat în breșa de la Rostov. Pe prima pagină din *Sentinela* scria: „Izbânda definitivă a ostașilor Crucii împotriva păgânismului se apropie cu pași uriași" și, în mod foarte puțin subtil, pe o altă pagină din același număr, era inclusă o poezie despre Transilvania.[3] În ziua următoare, Grupul de Armate B german a traversat Donul, acolo unde se oprise Corpul VI după un marș de 25–30 de kilometri pe zi, vreme de o lună, pentru a ține pasul cu panzerele germane.[4] *Ecoul Crimeei* proclama: „Situația bolșevicilor e disperată."[5] Dintr-odată, OKH a hotărât că în Caucaz era o fundătură operațională și a îndreptat efortul principal către Volga. Și Marele Stat Major a trebuit să schimbe direcția, abandonând planurile detaliate

[1] Voinescu, *Jurnal*, vol. 1, pp. 482–483.

[2] Citino, *Death of the Wehrmacht*, pp. 224–227; Duțu, *Armata română în război*, p. 170.

[3] „În urmărirea dușmanului dela răsărit", *Sentinela*, 26 iulie 1942, pp. 1, 3.

[4] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, pp. 83–84; Duțu, *Armata română în război*, pp. 167–168.

[5] „Situația bolșevicilor e disperată", *Ecoul Crimeei*, 27 iulie 1942, p. 2.

pe care le făcuse pentru diviziile Eşalonului II desfăşurate în Caucaz şi trebuind să improvizeze în viteză o desfăşurare către sudul Rusiei. Antonescu a fost nemulţumit de răspunsul lent al Marelui Stat Major, plângându-se că era „stupid", „ridicol" şi că lucrau „după sisitemul roboţilor... cu rigiditatea lui Moş Teacă."[1] Pe 7 august, generalul Ştefleа şi-a înaintat furios demisia către generalul Pantazi, declarând că echipa lui făcuse tot ce îi stătea în putinţă şi cerând să fie trimis la comanda unei divizii de pe front. Pantazi l-a calmat pe Ştefleа, iar acesta din urmă a revenit la lucru.[2] Marele Stat Major a redevenit MCG şi şi-a stabilit un eşalon operativ la Rostov, folosind o parte din echipa de comandament a Armatei a 3-a, lăsată în urmă de generalul Dumitrescu, care se alăturase Corpului de Cavalerie pentru a deschide drumul mai multor divizii din Eşalonul I în Caucaz.[3]

După ce Corpul de Cavalerie a curăţat coasta Mării Azov, forţele Axei din Crimeea puteau traversa Strâmtoarea Kerci. Întâmpinând doar o rezistenţă limitată din partea infanteriei navale sovietice, care s-a evacuat rapid, Divizia 5 Cavalerie s-a strecurat de-a lungul coastei, cucerind porturile, în vreme ce Diviziile 6 şi 9 Cavalerie (care includeau şi de această dată Detaşamentul Korne) au sprijinit înaintarea detaşamentului german mecanizat către sud, spre râul Kuban, unde trupele sovietice ocupaseră un aliniament la Slavianskaia, care a căzut pe 11 august. Soldaţii români au luat 600 de prizonieri şi a executat 50 de civili după ce doi cavalerişti au fost omorâţi de franctirori.[4] Apoi, generalul Racoviţă s-a oprit pentru a regrupa

[1] ACNSAS, Fond Personal, dosar 7245, f. 177.

[2] Ibid., f. 157–158.

[3] Chirnoagă, *Istoria politică şi militară a războiului României contra Rusiei sovietice*, p. 202.

[4] Axworthy, Scafeş şi Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, pp. 81–82; ACNSAS, Fond Documentar, dosar 8178, f. 48, 258.

Corpul de Cavalerie, dar generalul Dumitrescu a considerat că stătuse prea mult şi, pe 19 august, l-a trimis pe generalul Ioan Arbore să conducă asaltul asupra Temriukului. Însă, de această dată, infanteriştii navali sovietici au opus rezistenţă vreme de cinci zile. Racoviţă l-a acuzat pe Dumitrescu de faptul că cerea lucruri nerealiste şi că îl trimisese pe Arbore. La rândul lui, Dumitrescu l-a acuzat pe Racoviţă că le dăduse sovieticilor prea mult timp pentru a se regrupa.[1] Între timp, Divizia 2 Munte s-a alăturat Armatei 1 de Tancuri germane, care avansa spre est, ţinând pasul prin folosirea a ceea ce sublocotenentul Teodorescu numea „motoarele noastre pedestre" şi păzind flancurile tancurilor germane pe drumul spre Maikop.[2] Grupul de Armate A german s-a răspândit tot mai mult, pe măsură ce pătrundea în Caucaz.

Grupul de Armate B german rămăsese blocat pe Don, dar acum, realimentat şi susţinut de aviaţie, a reuşit să încercuiască două armate sovietice la Kalaci, deschizând o cale către Volga. Armata a 4-a de Tancuri germană era oprită temporar de îndrăzneţele contraatacuri sovietice, iar Corpul VI a fost chiar împins înapoi, peste râul Aksai, dar la 18 august panzerele germane au străpuns spre Tinguta, iar infanteria română le-a urmat către Stalingrad. Acum, führerul i-a fluturat o recompensă pe la nas conducătorului, oferindu-se să recreeze Grupul de Armate Antonescu după căderea oraşului, care părea iminentă.[3] Hitler credea că, dacă mareşalul Antonescu comanda personal pe front, performanţa în luptă a soldaţilor români s-ar fi îmbunătăţit şi se pare că ştia că partenerului român i-ar fi surâs să comande un grup de armate, deoarece

[1] AMNR, Fond Corpul de Cavalerie, dosar 639, f. 169–78, 209–15.

[2] Teodorescu, *Mândria vânătorului de munte*, p. 72; Bichir, *Cruciada Diviziei de cremene*, p. 132.

[3] Axworthy, Scafeş şi Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 84.

aceasta ar fi constituit o dovadă viitoare că România a contribuit la efortul de război german mai mult decât Ungaria, dând greutate argumentului că trebuia să îi fie înapoiat nordul Transilvaniei. Pe 23 august, Armata a 6-a germană a ajuns la Volga, încercuind Stalingradul către nord, în vreme ce Armata a 4-a Tancuri germană se apropia din sud. Concomitent, în Caucaz, pe 27 august, Corpul de Cavalerie a atacat peste Kuban, iar patru zile mai târziu, Detașamentul Korne a cucerit Anapa din mers, deschizând o cale pentru traversarea Strâmtorii Kerci. Cu toate acestea, OKH se confrunta cu probleme logistice insurmontabile în susținerea celor două ofensive, deoarece, cu cât Grupul de Armate B german avansa mai departe spre Volga, cu atât mai puțină benzină, muniție și provizii – pentru a nu mai aminti de soldați, tancuri, tunuri și avioane – primea Grupul de Armate A german din Caucaz.[1] Unii comandanți germani erau chiar în căutare disperată de trupe românești care să umple golurile din linia frontului.

Grupul de Armate A abia se târa în Caucaz, în vreme ce Grupul de Armate B era blocat pe Volga. Pe 29 august, Armata a 4-a Tancuri a trecut de suburbiile sudice ale Stalingradului, iar Corpul VI a trecut pe flancul său drept spre Stepa Calmucă.[2] Rezistența sovietică a întârziat atacul Armatei a 6-a germane în districtul industrial de nord al Stalingradului. Căile ferate și drumurile din Ucraina s-au aglomerat cu diviziile Eșalonului II care se îndreptau către Don pentru a aduce întăriri Grupului de Armate B german. Între timp, pe 2 septembrie, forțele Axei au traversat de la Kerci în Crimeea, curățând drumul cu un mic asalt amfibiu româno-german pe o insulă importantă, către Taman, în Caucaz.[3] În aceeași zi, colonelul Carp (care, conform

[1] Citino, *Death of the Wehrmacht*, pp. 246–247, 233–237.

[2] Gheorghe, *Din cercul de la Stalingrad în lagărele sovietice*, pp. 36–37.

[3] Citino, *Death of the Wehrmacht*, p. 237; AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 1299, f. 7–8, 11.

relatărilor, le ordonase cu un an înainte ofițerilor săi să-i „extermine" pe evreii din Basarabia) și alți câțiva ofițeri au fost uciși într-o ambuscadă pe când Regimentul 7 Roșiori înainta spre Novorossiisk, iar cavaleriștii au împușcat între 15 și 30 de prizonieri sovietici drept răzbunare.[1] Armata a 17-a germană a făcut o ultimă încercare de a forța drumul în jos, pe coasta Mării Negre. Pe 10 septembrie, Divizia 5 Cavalerie a contribuit la atacarea Novorossiisk, luând portul, dar forțele sovietice au rezistat în restul orașului, blocând înaintarea.[2]

Trupele germane au rămas blocate și la Stalingrad. Fiindcă străzile orașului se transformaseră într-un tocător de carne, generalul Friedrich Paulus a transferat divizii germane de pe flancul stâng al Armatei a 6-a germane pentru a întări unitățile afectate și le-a înlocuit cu divizii românești. Pe 12 septembrie, primele trupe românești au preluat o parte din linia de pe Don. În ziua următoare, Armata a 6-a germană a inițiat un alt asalt în Stalingrad, acesta degenerând rapid în lupte aprige pe străzile bombardate ale orașului, care îi ofereau inamicului o acoperire perfectă.[3] Acum, MCG deja se îndoia de asigurările OKH că Stalingradul putea cădea în orice moment și a început să se pregătească pentru o defensivă de iarnă în sudul Rusiei.

Impasul din toamnă

Eșecul Armatei a 6-a germane de a cuceri rapid Stalingradul a avut repercusiuni imediate asupra Războiului Sfânt al României. Pe 16 septembrie, generalul Șteflea i-a ordonat generalului Dumitrescu să transfere comandamentul Armatei a 3-a din Caucaz la Don, pentru a prelua diviziile Eșalonului II. În același

[1] ACNSAS, Fond Documentar, dosar 8178, f. 16–18, 48, 352.

[2] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 82.

[3] Citino, *Death of the Wehrmacht*, pp. 248–251.

timp, Mihai Antonescu a anunțat oprirea temporară a deportărilor de romi sau evrei în Transnistria. Zvonurile despre un al treilea val de deportări, care i-ar fi avut în vedere pe toți romii, stârniseră unele proteste ale elitei liberale. Liderul liberal Constantin I.C. Brătianu îi scria mareșalului Antonescu: „[Romii] sunt ortodocși [...] și au un rol economic important în țara noastră [...] De ce toată această cruzime? Ce crime au comis acești nefericiți? Ce avantaj va rezulta din expulzarea lor?"[1] Negocierile dintre Gustav Richter și Radu Lecca pentru trimiterea de evrei în lagărele morții din Polonia se opriseră în acel moment. Presiunea internațională din partea nunțiului papal și ale ambasadei Elveției (care a transmis și protestele americane), dezaprobarea din partea regelui Mihai I și a reginei-mamă Elena și opoziția din partea unor intelectuali liberali, toate au contribuit la decizia regimului Antonescu de a opri deportările.[2] Veștile proaste de pe front au fost picătura finală. Alice Voinescu, care încă nu aflase că deportările fuseseră oprite, dispera: „Recrudescența antisemitismului e un simptom de tot mai adâncă barbarie, anticreștinătate. Acum, încep ororile și cu țiganii. Unde vom ajunge? Când ne vom opri? Tot mai mult simt că suntem miopi!"[3] Un ordin de oprire temporară putea fi schimbat, totuși, în sensul că victoria germană pe front ar fi putut înrăutăți Holocaustul din România.

Grupul de Armate A german a încercat să găsească o cale de a trece de apărarea sovietică de la Novorossiisk, în Caucaz. Dar a trebuit să o facă fără câteva divizii germane, fără Divizia 5 Cavalerie și Corpul VII, care fuseseră redirecționate către Grupul de Armate B german. Chiar și așa, Armata a 17-a

[1] Wilhelm Filderman, *Memoirs and Diaries*, vol. 2, ed. Jean Ancel, Yad Vashem, Ierusalim, 2015, p. 317.

[2] Solonari, *Purifying the Nation*, p. 296.

[3] Voinescu, *Jurnal*, vol. 1, p. 500.

germană, care includea și cinci divizii românești (una din Eșalonul II, patru din Eșalonul I), a încercat să învăluie inamicul trecând prin Munții Caucaz. Atacând peste poalele împădurite, sperând să-și croiască drum spre Ghelendjik, un port aflat de cealaltă parte, Divizia 3 Munte s-a extins prea mult, iar pe 24–25 septembrie, contraatacurile sovietice i-au tăiat linia de aprovizionare, provocând retragerea românilor în dezordine. Informațiile insuficiente, terenul dificil și rezerviștii slab instruiți au fost cauzele, dar într-un raport se opina că soldații sovietici erau superiori în lupta de gherilă din cauza „temperamentului caracteristic rasei [rusești]".[1] Generalul de cavalerie Racoviță punea înfrângerea pe seama moralului scăzut din cauza obsesiei trupelor de munte de a lupta împotriva Ungariei, nu împotriva URSS; a fost mustrat pentru că a făcut astfel de comentarii în fața comandanților germani. Corpul de Cavalerie a raportat cu mândrie că a dus crucea ortodoxiei românești în satele moldovenești descoperite în Caucaz, iar Regimentul 7 Roșiori estima că 60–70% dintre soldați știau de ce luptau încă atât de departe de casă.[2] Soldați români încă mai credeau în victoria germană asupra amenințării sovietice.

Totuși, cu cât Stalingradul rezista mai mult, cu atât mai puțin încrezători se simțeau soldații români în privința victoriei finale. Corpul VI controla o linie subțire care se întindea pe șaizeci de kilometri la sud de Stalingrad, în fața unor lacuri, și se termina brusc pe flancul său drept în stepa pustie. Pe 29 septembrie, un atac sovietic i-a împins înapoi pe apărătorii români până când un contraatac german a stabilizat linia frontului în spatele lacurilor.[3] MCG se pregătea acum să

[1] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 951, ff. 82–85.

[2] Ibid., ff. 153–228.

[3] Duțu, *Armata română în război*, p. 212; Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 85.

mute comandamentul Armatei a 4-a din România în Stepa Calmucă pentru a prelua comanda Corpului VI (și a Corpului VII când avea să sosească din Caucaz). Hitler fantasma că Grupul de Armate Antonescu ar fi putut apăra o linie de-a lungul Donului și Volgăi după ce Stalingradul se preda, astfel ca Grupul de Armate B german să poată continua avansarea către Astrahan, la Marea Caspică.[1] Ofițerii din echipa de aprovizionare a Grupului de Armate B raportau sobru că mijloacele logistice erau întinse la maxim și recomandau retragerea de la Stalingrad, sub amenințarea unui dezastru, deoarece Armata a 6-a germană, ca să nu mai vorbim de Armatele a 3-a și a 4-a, nu puteau fi aprovizionate pe timpul iernii.[2] Hitler a respins ideea atunci când OKH i-a sugerat-o, încrezător că Stavka nu putea organiza o a doua ofensivă majoră de iarnă; dar comandanții români și germani erau mult mai puțin convinși. În Crimeea, pe 1 octombrie, generalul Avramescu a ordonat vigilență suplimentară deoarece se temea de noi debarcări sovietice.[3] Corpul de Munte credea că amenințarea partizanilor era „neexistentă" în peninsulă, grație „măsurilor radicale" care îi avuseseră drept țintă pe evrei.[4] Generalul Paulus spera că noile întăriri românești ar fi eliberat suficient de mulți soldați germani pentru a cuceri în cele din urmă Stalingradul.

Soldații români credeau încă în Războiul Sfânt și se simțeau ca niște cruciați când mărșăluiau prin Ucraina. Oricând se opreau soldații români, sătenii sovietici aduceau bebeluși, copii și tineri pentru a fi botezați de preoți militari. Soldații le erau nași și le dădeau mici cadouri constând în alimente și săpun. Căpitanul Dumitru Păsat, comandantul unei companii

[1] Boog et al., Germany and the Second World War, vol. 6, pp. 1083–1084.
[2] Ibid., p. 1095.
[3] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 888, f. 34–37.
[4] Ibid., dosar 951, f. 46.

din Batalionul 991 Independent de Infanterie (unul dintre cele patru batalioane formate din soldați trimiși la reabilitare la Sărata), a luat parte la zece botezuri pe drumul către Don.[1] După săptămâni întregi de stepă pustie, locotenentul Gheorghe Tănăsescu și Regimentul 7 Artilerie au văzut deodată avioane germane, camioane românești pline cu răniți și coloane de prizonieri de război sovietici. „A fost primul contact cu frontul."[2] Soldații români au preluat tranșeele de la Armata a 6-a germană și Armata a 8-a italiană, de-a lungul Donului. Patrulele sovietice exploatau faptul că soldații români nu erau familiarizați cu noile poziții. În timpul primei nopți petrecută de Tănăsescu în tranșee, o echipă care repara o linie telefonică a fost atacată de inamic, iar două nopți mai târziu, soldații care duceau mâncare la un post de observație au fost prinși în ambuscadă.[3] Bombardamentele sovietice au obligat trupele române să-și consolideze pozițiile, dar în scurt timp acest lucru a devenit prea dificil. Marin Ștefănescu își amintea: „Nu puteam [face mare lucru] cu ele iarna și nu puteam să mai săpăm."[4] Trupele române preferau tranșeele germane celor italiene, fiindcă primele erau mai bine construite.[5] Pe 10 octombrie, comandamentul Armatei a 3-a din Morozovskaya a preluat oficial comanda Corpurilor I, II, V și IV, întinse de la vest către est pe 150 de kilometri, cu 143 000 de soldați.[6] Capetele de pod sovietice peste Don, de la Serafimovici și Klețkaia, reprezentau

[1] Păsat, *Memoriile căpitanului Dumitru Păsat*, pp. 77–78.
[2] Gheorghe Tănăsescu, *Prizonier la Cotul Donului. Jurnal de război (27.08–23.11.1942) și prizonierat (24.11.1942–20.11.1946)*, ed. Nicolae Strâmbeanu și Marius Tănăsescu, Editura Militară, București, 2017, pp. 36–37.
[3] Ibid., pp. 40, 42.
[4] Interviu cu Ștefănescu.
[5] Tănăsescu, *Prizonier la Cotul Donului*, p. 47.
[6] Duțu, *Armata română în război*, p. 188.

ameninţări serioase, astfel că generalul Dumitrescu a cerut ajutor de la generalul Maximilian von Weichs, comandantul Grupului de Armate B germane, în vederea distrugerii lor. Atacurile germane anterioare nu reuşiseră să-i disloce pe apărătorii sovietici, iar Stalingradul absorbea toate resursele germane disponibile, aşa că von Weichs i-a ordonat lui Dumitrescu pur şi simplu să sape şi să aştepte.[1] Propaganda militară asigura trupele care intrau în tranşee că sfârşitul războiului împotriva iudeo-bolşevismului era aproape. *Armata* profeţea: „Odesa a căzut în toamna anului 1941, *Stalingrad* va cădea în toamna anului 1942."[2] Încrederea s-a micşorat, totuşi, atunci când toamna s-a terminat, a început iarna, iar Stalingradul încă rezista.

Acum, Armata a 3-a s-a instalat într-un război de tranşee pe Don. Patrulele sovietice se mişcau permanent şi atacuri de subunităţi, susţinute de tancuri, încercau să captureze dealurile joase folosite pentru observatoarele artileriei. Lipsa obuzelor împiedica artileria să tragă cele opt salve prevăzute pe o „oprire", ori de câte ori infanteria dădea semne de slăbiciune; cu excepţia momentelor când aveau loc atacuri sovietice ample, orice alt foc trebuia să fie aprobat de comandamentul batalionului. Locotenentul Tănăsescu nota cu frustrare: „Îmi place mult să mă uit prin lunetă şi să-i văd pe ruşi cum intră şi ies [din adăposturi], cum vin şi pleacă agenţi, maşini şi toate celelalte. Mi-ar plăcea însă mai mult să trag cu tunul în capul lor."[3] Armata a 3-a (şi Corpul VI) avea puţine tunuri antitanc, astfel că Grupul de Armate B german a creat şcoli în apropierea frontului, pentru a-i instrui pe ofiţerii români în chestiunile de comandă, apărare

[1] Axworthy, Scafeş şi Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 86.

[2] Georgescu Pion, „Odesa-Stalingrad", *Armata*, 15 octombrie 1942, 5. Subliniere în original.

[3] Tănăsescu, *Prizonier la Cotul Donului*, pp. 43, 49–50

antitanc şi folosirea minelor germane.[1] Soldaţilor li s-au promis promovări, permisii şi decoraţii – chiar şi celor care dezertaseră, furaseră sau comiseseră alte infracţiuni şi fuseseră trimişi pe front pentru reabilitare li s-a promis că sentinţele lor se vor şterge – dacă distrugeau un tanc.[2] Comandanţii români ordonau patrule de noapte împotriva amplasamentelor sovietice din beton poreclite „cuie". În *Sentinela*, soldatul Neaţă cucereşte o casă transformată în buncăr târându-se pe sub sârma ghimpată, coborând pe coş şi apărând negru de funingine ca să-i captureze pe sovietici.[3] Realitatea nu era la fel de amuzantă. În spatele sectorului căpitanului Păsat era un cimitir cu morţi germani şi italieni la ambele capete, „mijlocul era neocupat, îi aştepta pe românaşii noştri."[4] Soldaţii lui îl numeau „cartierul Cernăianu", după colonelul lor care ordona mereu patrule de noapte împotriva aceloraşi cazemate inamice, în pofida pierderilor. Bombardamentele sovietice ţinteau permanent tranşeele româneşti. Petre Costea îşi aminteşte că artileria sovietică era „cea mai bună", dar aviaţia sovietică era „proastă".[5] Lupta în Stepa Calmucă era similară pentru Corpul VI, dar mai puţin intensă.

Grupul de Armate B german a încredinţat Armatei a 3-a şi Corpului VI teritorii din spatele frontului pentru a le exploata, deoarece criza proviziilor se agrava. Sublocotenentul Alexandru Teodorescu-Schei a aflat de la un primar cazac dintr-unul din satele pe care le-a vizitat la Cotul Donului că tot ce era de valoare fusese fie evacuat de sovietici, fie luat de germani, pentru români nemairămânând nimic. El se temea

[1] Gheorghe, *Din cercul de la Stalingrad în lagărele sovietice*, p. 39.

[2] Păsat, *Memoriile căpitanului Dumitru Păsat*, pp. 93–94.

[3] Rădulescu, „Păţaniile soldatului Neaţă", *Sentinela*, 27 septembrie 1942, p. 7.

[4] Păsat, *Memoriile căpitanului Dumitru Păsat*, pp. 92–93, 103–104.

[5] Interviu dat de Petre Costea autorului, Buzău, 2012.

că rechizițiile și represaliile i-ar fi putut determina pe săteni să devină partizani. „Din cauza unui ofițer ucis în Rostov, au executat o stradă întreagă, bărbați, femei și copii. O astfel de acțiune produce o reacție de ură, creîndu-se în spate un focar permanent de răzbunare, nefolositor armatei ocupante."[1] Maiorul Răşcănescu a împărțit mâncarea, a dansat și a stat de vorbă cu localnicii când s-a făcut rotația pe linia frontului. „Noi suntem români, nu nemți", sublinia el, ca să descurajeze atacurile partizanilor.[2] Soldații puteau fi bătuți dacă furau de la localnici. Grupuri de soldați cutreierau adeseori satele din spatele frontului, căutând mâncare și, odată, un polițist cazac a împușcat un soldat român aflat în perioada de reabilitare care pătrunsese într-o casă.[3] Situația aprovizionării era foarte dură în Stepa Calmucă, aridă și slab populată. „Lipsa cea mai acută – își amintea căpitanul Stan Gheorghe – era tocmai acel element care contrabalansa armele iernii: combustibilul."[4] Absența copacilor însemna că nu prea exista lemn pentru a construi adăposturile și pentru a propti tranșeele. Toate aceste lipsuri au slăbit eficiența în luptă a românilor.

Rezistența continuă a sovieticilor la Stalingrad a convins regimul Antonescu că victoria finală putea să se afle la ani distanță, în caz că s-ar fi produs. Pe 13 octombrie, Mihai Antonescu a anunțat că oprirea temporară deportărilor de romi și evrei în Transnistria devenea acum permanentă.[5] O săptămână mai târziu, MCG înființa Stab Don (renunțând la denumirea de Grupul de Armate Antonescu) la Rostov pentru a se ocupa de

[1] Alexandru Teodorescu-Schei, *Învins și învingător. 1941–1949, Campania din est și prizonieratul*, Editura Alfa, București, 1998, pp. 50–52.
[2] Răşcănescu, *Erou la Cotul Donului*, pp. 126–129.
[3] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 1046, f. 10, 74, 399.
[4] Gheorghe, *Din cercul de la Stalingrad în lagărele sovietice*, p. 73.
[5] Solonari, *Purifying the Nation*, p. 283.

Armatele a 3-a, a 6-a germană și a 4-a după căderea Stalingradului, dar ataşatul militar la Berlin l-a informat la scurtă vreme pe führer că Antonescu nu va merge pe front pentru a-l conduce – mareşalul era slăbit după ce fusese foarte bolnav în iulie, dar, și mai important, voia să se distanțeze de o altă încercare eșuată a germanilor de a obține victoria finală.[1]

MCG și-a exprimat față de OKH preocuparea față de o contraofensivă sovietică de iarnă. Pe 22 octombrie, Antonescu i s-a plâns lui Hitler că, deși diviziile românești erau inferioare celor germane ca efective, putere de foc și echipament, generalul von Weichs cerea ca ele să apere largi zone de front, în special în Stepa Calmucă.[2] Batalioanele Corpului VI erau la 39–63% din capacitate și răspundeau de o linie slabă de avanpost.[3] Batalioanele Armatei a 3-a erau mult mai puternice și răspundeau de o linie mai bine fortificată, dar au fost slăbite. Generalul Dumitrescu a raportat că bătăliile care ar fi trebuit să fie cele mai costisitoare pentru atacatorii sovietici au produs pierderi mari apărătorilor români din cauza tranșeelor inadecvate, planurilor de foc ale artileriei, care erau prost întocmite, infanteria lipsită de experiență și „educația patriotică" insuficientă. El credea că soldații dezertau și amenința să-i pedepsească pe ofițerii care raportau pierderi de 25%.[4] Generalul Dăscălescu sublinia că rapoartele anterioare fuseseră adeseori greșite și că mulți dispăruți erau, de fapt, morți, evacuați sau amestecați cu alte unități.[5] În orice caz, comandanții erau îngrijorați de motivația soldaților lor.

[1] Boog et al., *Germany and the Second World War*, vol. 6, p. 1109–1110; Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 87.
[2] Arimia et al., *Antonescu-Hitler*, vol. 1, 189–190.
[3] AMNR, Corpul de Munte, dosar 951, f. 73.
[4] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 1299, 146–47, 163–65.
[5] Ibid., f. 216–17.

Când a devenit limpede că aveau să stea acolo peste iarnă, moralul soldaților a scăzut. Armata a 3-a își făcea probleme că soldații aveau hainele în dezordine, salutau neglijent și se comportau impropriu unor soldați.[1] Corpul de Munte raporta că soldații care se întorceau pe front din permisiile petrecute în România, aduceau cu ei defetismul răspândit de „jidani, refugiații polonezi și acoliții lor".[2] Generalul Dumitrescu le-a ordonat ofițerilor să rămână cu soldații în tranșee, comandanților să viziteze des frontul și trupelor să le fie amintite consecințele dezertării. El raporta că diviziile Eșalonului I „se prezintă mult mai bine" decât diviziile Eșalonului II, care demonstrau „apatie" sau „lipsă de tragere de inimă" în timpul atacurilor.[3] Veteranii cu experiență de la Harkov sau Kerci erau, în Stepa Calmucă, mai încrezători decât erau pe Don recruții și veteranii mai puțin experimentați de la Odesa. Un raport al Corpului IV se plângea că soldații nu știau de ce luptă, infanteria aștepta ca artileria să facă cea mai mare parte a efortului și că unele echipe de aruncătoare nu trăgeau pentru a evita să-și trădeze pozițiile.[4]

MCG a intensificat efortul de propagandă. Preotul militar Octavian Friciu a vizitat trupele din Stepa Calmucă pentru a le „îmbărbăta" cu discursuri despre „fanatismul păgân".[5] Petre Costea își amintește: „[Moralul] nu era chiar rău, că știau că lupta [sic!] contra… comunismului."[6] În pofida îngrijorărilor comandanților cu privire la elanul soldaților, există puține

[1] Ibid., dosar 881, f. 6–7.

[2] AMNR, Corpul de Munte, dosar 951, f. 73.

[3] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 1299, f. 211, 224–225.

[4] Duțu, *Armata română în război*, p. 191.

[5] SIA, Fond Inspectoratul Clerului Militar, F.II.4.1578, dosar 300, c. 203–13.

[6] Interviu cu Costea.

dovezi care să arate că moralul ar fi fost atât de scăzut, încât să submineze în mod semnificativ motivația soldaților.

OKH și MCG au făcut ce au putut pentru a se pregăti de contraofensiva de iarnă a Stavka. Un punct pozitiv a fost sosirea întăririlor din Caucaz în Stepa Calmucă. Pe 31 octombrie, infanteria și artileria române au ajuns la Kotelnikovo, unde se stabilise și comandamentul Armatei a 4-a. Constantin Mihalcea își amintește că moralul era bun atunci când Corpul VII și-a ocupat pozițiile la dreapta Corpului VI.[1] Totuși, acum Armata a 4-a Tancuri germană avea de hrănit 82 000 de guri românești, aproape dublu.[2] Veștile de la Don erau îngrijorătoare. MCG raporta noi poduri construite de sovietici pe întinderea râului și mesaje sovietice interceptate, confirmate de dezertori și de prizonierii sovietici, că se pregătea un atac inamic major. OKH a ordonat Luftflotte 4 germană și (nou sositei) GAL [Gruparea Aeriană de Luptă - n. red.] să bombardeze podurile și zonele de adunare de la nord de Don și a transferat Corpul 48 Blindat german de la Armata a 4-a Tancuri la Armata a 3-a, deoarece nu identificase nicio pregătire a sovieticilor în Stepa Calmucă.[3] OKH se aștepta în mod greșit că Stavka se va concentra în acea iarnă în direcția Grupului de Armate Centru german. Și chiar dacă OKH ar fi știut exact ce plănuia Stavka, nu mai avea rezerve germane (românești, italiene sau maghiare), nici mijloacele de a le aproviziona dacă ele ar fi existat, nici timpul pentru a se pregăti de ofensiva sovietică.

În vreme ce Grupul de Armate B german încerca să elimine ultimele puncte ale rezistenței inamice la Stalingrad, Grupul

[1] Inteviu cu Mihalcea.

[2] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 85.

[3] Boog et al., *Germany and the Second World War*, vol. 6, pp. 1120–1121.

de Armate A german făcea un ultim efort în Caucaz. Pe 2 noiembrie, Divizia 2 Munte a ajutat Armata 1 Blindată germană să cucerească Nalcik, dar, patru zile mai târziu, contraatacurile sovietice au obligat-o să se oprească brusc înaintea câmpurilor petrolifere din preajma orașului Groznîi. Armata a 17-a germană, cu Corpul de Cavalerie care umplea golurile dintre linii, luase deja poziții în vederea războiului de tranșee. Caporalul Cârlan întindea linii telefonice lângă Novorossiisk și admira bogăția peisajului: „Dar femeile de aici – de altfel, ca toate din Rusia – sunt foarte destrăbălate și puturoase... Ziua corvoadă, iar o noapte liberi și una în gardă, căci trebuie să fim cu ochii în patru, fiindcă sunt și partizani pe aici."[1] Grupul de Armate A german a eșuat repede în îndeplinirea obiectivelor nerealiste ale OKH, iar acum era expus.

Armata a 6-a germană cucerise, la acel moment, cea mai mare parte a Stalingradului, dar cu pierderi mari și încredințându-și flancurile armatei române. Pe 7 noiembrie, locotenentul Tănăsescu nota: „Prima zi de iarnă în Rusia. A fulguit slab… S-au tras 18 lovituri cu efect bun asupra unor trupe care se mișcau într-o viroagă. Toată ziua am lucrat la terminarea grajdurilor... Seara am intrat în <<Palat>>, parcă eram în rai: cald și bine."[2] Vremea i-a obligat și pe germani, și pe români să trimită mulți cai la iernat în altă parte, reducându-le mobilitatea. Criza aprovizionării se adâncea. Trenurile germane ajungeau cu o frecvență mai mică să aducă provizii pentru Armata a 3-a. Corpul V raporta că soldații au fiert doar grâu sau secară în apă ca să mănânce, poșta era neregulată, trupele aveau nevoie de mai mult echipament de iarnă, ziarele erau puține, radiourile și mai puține, iar ajutorul financiar

[1] Cârlan, *Păstrați-mi amintirile!*, p. 36.

[2] Tănăsescu, *Prizonier la Cotul Donului*, p. 60.

acordat familiilor soldaților era prea mic.[1] Dumitru Burciu își amintește că subofițerii responsabili cu aprovizionarea cu muniție a infanteriștilor, din disperare, au redus constant rezerva de 200 de cartușe/soldat a artileriștilor, la 100, apoi la 50 și, în final, la cinci.[2] Trenurile germane au încetat pur și simplu să mai sosească la Corpurile VI și VII. Generalul Constantin Constantinescu-Claps, comandantul Armatei a 4-a, îi cerea disperat generalului Șteflea să trimită provizii de la Rostov sau chiar din România.[3] Generalul Dumitrescu era convins că Stavka avea să lanseze contraofensiva de iarnă pe 8 noiembrie, aniversarea Revoluției din octombrie, dar data a trecut fără vreun eveniment. În schimb, forțele americane și britanice au debarcat în Africa de Nord, producând agitație în România. Generalul Pantazi îi avertiza pe ofițeri față de „curentele defetiste din interior", care voiau doar „destrămarea solidarității naționale și a disciplinei armatei."[4] Între timp, Armata a 4-a raporta că la Corpul VII nu erau suficiente șanțuri antitanc, nici suficiente tranșee, ci doar câteva adăposturi din beton.[5] În plus, lacurile înghețate puteau suporta în scurtă vreme greutatea trupelor inamice.

Avioanele Axei bombardau concentrările de trupe sovietice de pe Don.[6] Armatele sovietice au continuat atacurile locale, obligând Armata a 3-a să irosească muniția prețioasă. Pe 11 noiembrie, un atac sovietic declanșat la prânz a făcut necesară angajarea întregului divizion de artilerie al locotenentului

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 1138, f. 13.

[2] Dumitru Burciu, interviu acordat autorului, Iași, 2010.

[3] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 1273, f. 173–175.

[4] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 881, f. 19.

[5] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 1273, f. 173–75.

[6] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, pp. 291–293.

Tănăsescu. „Am tras mereu până s-a înserat; în total, 113 lovituri… [Asalturile sovietice] au fost respinse cu pierderi mari. Infanteria noastră s-a comportat foarte bine."[1] Grupul de Armate B german se aştepta la un puternic atac sovietic împotriva Armatei a 3-a, dar abia acum, cu întârziere, a luat în considerare posibilitatea unui alt atac împotriva Armatei a 4-a Tancuri germane (ajunsă, de fapt, o armată blindată doar cu numele), care să ameninţe Armata a 6-a germană cu încercuirea.[2]

Déjà vu

Soldaţii români pot fi înţeleşi, în frustrarea lor, că mai trecuseră odată prin aşa ceva. Pentru a doua oară contribuiseră la victorii măreţe, avansaseră pe distanţe mari, înduraseră căldura epuizantă şi praful sufocant, suferiseră pierderi grele, luptaseră cu partizanii şi executaseră comunişti evrei, dar se regăseau din nou în tranşee, confruntându-se cu duşmanul implacabil, în vreme ce iarna se apropia. Armata română se mărise la 787 000 de oameni, cu 463 000 de oameni pe front (inclusiv cei 83 000 din Transnistria).[3] Chiar dacă îndoielile chinuitoare legate de victoria finală subminaseră moralul, cei mai mulţi soldaţi români rămăseseră ataşaţi cauzei Războiului Sfânt împotriva iudeo-bolşevismului. Credinţele lor ideologice, de altfel, s-au întărit după ce au pierdut camarazi, au fost atacaţi de partizani şi au văzut mizeria în care trăiau civilii sovietici. Şi mai departe, soldaţii români au continuat să comită atrocităţi, împotriva evreilor, desigur, dar şi împotriva civililor sovietici,

[1] Tănăsescu, *Prizonier la Cotul Donului*, pp. 61–62.

[2] Beevor, *Stalingrad*, pp. 230–232.

[3] ANIC, Fond Preşedinţia Consiliului de miniştri. Cabinetul Militar, dosar 2/1940, f 1, 5.

a prizonierilor de război şi a partizanilor, devenind şi mai mult complici la războiul de anihilare dus de Hitler. Unii încă sperau că armata sovietică era prea epuizată pentru a lansa o contraofensivă de iarnă sau că luarea Stalingradului ar fi putut produce prăbuşirea sovieticilor. În tot cazul, armata română era gata să continue să lupte mai degrabă decât să renunţe, în special ofiţerii, care erau dispuşi să impună o disciplină strictă dacă subofiţerii şi soldaţii se clătinau.

Capitolul 6

1942–1944: Războiul Sfânt de apărare

Pe când compania de munte a lui Geratimusz Morar alerga prin munții Iaila urmărită de inamic, în aprilie 1944, unul dintre camioane a rămas fără benzină, așa că i-a ordonat primarului dintr-un sat să le dea cai și căruțe. Țăranii au pretins că toate hamurile erau stricate sau lipseau. Morar i-a amenințat că, dacă nu era totul gata în treizeci de minute, „nu rămâne nimic, tot împușc!”[1] Imediat au apărut hamuri bune de folosit, iar el și oamenii lui și-au continuat drumul spre Sevastopol, ca să evacueze Crimeea. După bătălia de la Stalingrad, armata română a mai luptat încă un an și jumătate alături de armata germană, ajutând la întârzierea înaintării Armatei Roșii. La jumătatea lui 1943, soldații români știau că Axa va pierde războiul, iar moralul era tot mai slăbit. Moralul slab, pierderile tot mai mari și echipamentul prost au redus permanent eficiența în luptă a diviziilor românești, determinându-i pe comandanții germani să amestece unități germane cu cele românești pentru a-i păstra în luptă pe soldații de care aveau disperată nevoie. Soldații români erau tot mai mult motivați de frică; frica de moarte, frica de prizonierat, frica de răzbunarea sovietică și frica de pedepsele aplicate de ofițeri. Din când

[1] Geratimusz Morar, interviu acordat autorului, Sibiu, 2012.

în când, soldații români mai puteau izbucni, dar acum se gândeau de două ori înainte de a omorî civili sovietici, prizonieri de război, partizani și chiar evrei, iar motivația lor de a comite atrocități slăbise. Proliferarea războiului de tranșee a ajutat la menținerea motivației soldaților în Caucaz și Crimeea și n-au fost decât câteva cazuri izolate de revolte pe front. În pofida demoralizării din România, nu au existat revolte la recrutare atunci când regimul Antonescu a ordonat o altă mobilizare generală, la începutul lui 1944, ca reacție la apropierea Armatei Roșii, deoarece românii nu vedeau altă soluție decât să continue să lupte, date fiind credințele lor ideologice despre pericolul iudeo-bolșevismului. După Stalingrad, Războiul Sfânt al României s-a transformat în conflictul defensiv despre care vorbea propaganda militară încă de la ocuparea inițială de către URSS a nordului Bucovinei și a Basarabiei.

Stalingrad

Contraofensiva de iarnă a Stavka a început cu Operațiunea Uranus, o dublă învăluire a Armatei a 6-a germane, care s-a îndreptat spre forțele române de pe flancuri, împuținate, lipsite de muniție și depășite de situație. Pe 19 noiembrie, la ora 5.30 dimineața, a început pe Don un baraj de treizeci de minute împotriva Armatei a 3-a, distrugând tranșeele și sârma ghimpată, prăbușind adăposturile peste soldați și tăind comunicațiile. Locotenentul Tănăsescu scria: „Loviturile rușilor au căzut în toate părțile. [...] Ne-au rupt și firul telefonic în mai multe locuri și 1 1/2 oră am rămas fără ghidare. [...] De dimineață era o negură de nu se vedea la mai mult de 150 m[etri], pe care rușii au folosit-o ca să înceapă atacul, mai ales în stânga, unde un bombardament intens de [aruncătoare de proiectile

reactive] Katiușa a ținut vreo 1/2 oră."[1] Tănăsescu descria o armată de tancuri sovietice înaintând dinspre capul de pod de la Serafimovici, trecând peste Corpul II și creând un intrând lângă Bolșoi, în centrul Armatei a 3-a. Simultan, o altă armată sovietică, atacând dinspre capul de pod de la Klețkaia, a lovit Corpul IV la Gromki, pe flancul drept al Armatei a 3-a.[2] Artileria românească nu a putut opri inamicul, ascuns de ceață, iar la ora 9.30 a.m., tancurile sovietice, de pe care săreau infanteriști, treceau printre tunurile românești. Artileriștii, disperați, au încercat să-și folosească tunurile de câmp drept arme antitanc și au tras asupra lor, încercând să le distrugă, apoi, spre prânz, s-au retras, fiindcă se terminaseră obuzele; depozitele lor de muniție fuseseră lovite, iar trenurile de aprovizionare erau prinse în ambuscadă.[3] Bateria lui Tănăsescu a tras 281 de obuze. „Seara, când s-a liniștit puțin, am aflat că în fața noastră [sovieticii] au avut pierderi mari. În stânga însă, situația este rea; ai noștri au fost siliți să se retragă. [...] Noaptea am dormit îngrijorați."[4] Corpul 48 Blindat german a încercat să le vină în ajutor, îndreptându-se mai întâi către nord-est, spre Gromki, dar Grupul de Armate B german l-a redirecționat către nord-vest, spre Bolșoi. La căderea nopții, după un marș și un contramarș, colecția pestriță de tancuri ale Diviziilor 22 Blindată germană și 1 Blindată română a fost separată și, în criză de combustibil, a fost atacată din toate direcțiile. Forțele sovietice au depășit structura germană de legătură a Diviziei 1 Blindată, rănindu-l pe ofițerul acesteia, distrugând radioul echipei germane și împiedicând astfel

[1] Tănăsescu, *Prizonier la Cotul Donului*, pp. 65–66.

[2] Beevor, *Stalingrad*, pp. 240–241; Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 92.

[3] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 1094, f. 43, 60.

[4] Tănăsescu, *Prizonier la Cotul Donului*, p. 66.

coordonarea cu Divizia 22 Blindată germană.[1] Trupele sovietice au lărgit spărturile din linia frontului și au plecat mai departe, spre spatele Armatei a 3-a, la adăpostul nopții, stârnind panica printre unitățile de sprijin românești.

În plină prăbușire a flancului stâng al Armatei a 6-a germane, Stavka a ordonat un al doilea atac, pe flancul drept, în Stepa Calmucă. Pe 20 noiembrie, trei armate sovietice au lovit Armata a 4-a de Tancuri germană după patruzeci și cinci de minute de baraj, care a început la ora 10 dimineața. Sublocotenentul Virgil Dobrin își amintea: „Era o privelițte apocaliptică. Răspunsul artileriei noastre a fost prompt, dar firav, față de masivitatea focului sovieticilor. Aceasta a avut un puternic efect moral în postul de comandă. Și nu fără motiv. Erau bine cunoscute punctele slabe ale dispozitivului nostru de apărare."[2] O armată sovietică a strivit Corpul VI. Un ofițer german oripilat a văzut totul: „Românii au luptat cu vitejie, dar împotriva valurilor atacului sovietic nu au avut nicio șansă să reziste prea multă vreme."[3] Frontul se dezintegra, iar corpurile mecanizate și cele de cavalerie sovietice se grăbeau să pătrundă prin spărturi.[4] Detașamentul Korne era singura rezervă mobilă din zonă și a fost imediat copleșit. Un contraatac german dinspre Stalingrad a salvat Divizia 20 Infanterie de la anihilare.[5] Locotenentul medic Crișan Mușețeanu a ajuns la Kotelnikovo în acea dimineață: „În jurul caselor în care erau birourile armatei a patra... era o forfoteală și o agitație extraordinară. Ofițeri cu [insigna] cuc

[1] Beevor, *Stalingrad*, pp. 244–245; DiNardo, *Germany and the Axis Powers*, pp. 151–152.

[2] Citat în Bărboi et al., *Armata română în vâltoarea războiului*, p. 147.

[3] Citat în Beevor, *Stalingrad*, pp. 248–249.

[4] Duțu, *Armata română în război*, p. 214.

[5] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Forth Ally*, p. 103.

veneau și plecau, palizi și foarte îngrijorați."[1] Soldații buimăciți, rămași fără muniție, se predau în grupuri mari.[2] Armata a 4-a raporta: „[Corpul VI] nu mai are deloc muniționi de infanterie [...] În depozitele Armatei a 4-a și lui Stab Don din zonă nu se găsesc deloc muniționi de infanterie cu toate nenumăratele noastre rapoarte."[3] Armata a 4-a plănuise să preia controlul operațional asupra Corpurilor VI și VII de la Armata a 4-a Tancuri germană în ziua următoare, producând confuzie în cadrul conducerii acesteia, care era responsabilă cu organizarea răspunsului la atacul sovietic.

În vreme ce Armata a 4-a română se retrăgea în dezordine în Stepa Calmucă, Armata a 3-a rezista pe Don, deși și ea avea probleme serioase. Corpul IV era în retragere completă de pe Don. Sublocotenentul medic Mircea Cucu raporta: „Am primit ordin ca fiecare să se salveze cum poate."[4] Păstrată în rezervă, Divizia 15 Infanterie atacă acum în breșa de la Gromki. Între timp, Divizia 7 Cavalerie și Corpul 48 Blindat german atacau în golul de la Bolșoi. Și aici, Corpul II se retrăsese în grabă, iar un observator german raporta: „Diviziile românești atacate sunt [puse] complet pe fugă... «Spaima de ruși» a românilor echivalează cu panica. Niciun ofițer și nicio unitate nu se mai supune ordinelor și nu vrea să se mai supună."[5] La mijloc, Corpul V s-a regăsit curând amenințat cu dubla încercuire. Sectorul de lângă Bolșoi al locotenentului Tănăsescu a fost din nou atacat. „Am tras toată muniția și am rămas doar cu vreo 10–12 proiectile

[1] Crișan V. Mușețeanu, *Strigătul. Ediție definitivă*, Editura „Jurnalul literar", București, 2003, p. 20.

[2] Beevor, *Stalingrad*, pp. 249–250.

[3] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 1273, f. 1.

[4] AMNR, Fond Armata a 3-a, Dosar 1094, ff. 9–10.

[5] Citat în Boog et al., *Germany and the Second World War*, vol. 6, p. 1123, n. 231.

pentru intervenție. S-au rupt toate legăturile cu observatorul și n-am mai putut vorbi decât cu regimentul, care ne-a dat ordin de retragere."[1] Forțele sovietice au respins Divizia 15 Infanterie de la Gromki. Sublocotenentul Nicolae Nicolau își amintește o bătălie inegală: „Terminând sticlele incendiare, [soldații români] căutau în zadar să incendieze tancurile cu buruieni aprinse".[2] Prin breșa de la Gromki, Divizia 1 Cavalerie fugea spre Stalingrad. Sergentul Lungu își reamintea: „Cât vedeai cu ochii, câmpul era presărat cu ostași rătăciți, răzleți, și ofițeri printre ei, bineînțeles fără arme... [Am fugit] ca un iepure prin zăpadă, nu știam în ce direcție."[3] Frigul i-a slăbit pe soldații goniți din adăposturile călduroase. Batalionul maiorului Răşcănescu s-a deplasat în apărarea comandamentului Diviziei 6 Infanterie de la Golovski. „Zăpada nu era mare, circa 30–35 de centimetri, dar era înghețată și se mergea greu, căci alunecam încontinuu... Nu mă pot îngropa la teren... Cu toții am obosit și începeam să înghețăm de frig."[4] Cavaleria sovietică s-a desfășurat pe tot spatele frontului Axei, capturând depozitele de provizii, spitalele și unitățile de sprijin de pe râul Chir.[5] În acest timp, în Stepa Calmucă, Corpul VI nu a rezistat decât puțin în fața forțelor sovietice care se grăbeau să bareze drumul Armatei a 6-a germane. Comandantul batalionului căpitanului Constantin Lățea a fost ucis, iar comandantul regimentului a fost înlocuit deoarece era „în stare de șoc".[6]

Înapoi pe Don, pe 20–21 noiembrie, generalii Mazarini, Lascăr și Ioan Sion, care comandau, respectiv, Diviziile 5, 6 și

[1] Tănăsescu, *Prizonier la Cotul Donului*, p. 66.

[2] Citat în Bărboi, *Armata română în vâltoarea războiului*, p. 134.

[3] Lungu, *De la Stalingrad la Gherla*, p. 24.

[4] Răşcănescu, *Erou la Cotul Donului*, p. 133.

[5] Citino, *Death of the Wehrmacht*, pp. 296–297.

[6] Citat în Bărboi, *Armata română în vâltoarea războiului*, p. 146.

15 Infanterie, au ținut un consiliu de război la miezul nopții, pentru a discuta cererea sovieticilor ca aceste divizii, alături de ceea ce mai rămăsese din Diviziile 13 și 14 Infanterie, prinse între Bolșoi și Gromki, să se predea. Mazarini voia să capituleze, dar Lascăr și Sion au votat să lupte până la terminarea muniției.[1] Aceste forțe românești care încă mai rezistau pe Don au devenit cunoscute ca Grupul Lascăr și au fost plasate sub conducerea Corpului 48 Blindat german.

Grupul de Armate B german a ordonat Armatei a 3-a să reziste pe Chir, iar Armatei a 4-a să se apere acolo unde se afla. Pe 21 noiembrie, MCG a cerut OKH să-i ordone Grupului Lascăr să își croiască drum către Corpul I (rămas aproape neatins de atacurile sovietice) pentru a mai salva ceva din Armata a 3-a, dar această cerere a fost refuzată, deși Diviziile 1 Blindată română (după o scurtă legătură cu Grupul Lascăr) și 22 Blindată germană erau acum în retragere.[2] MCG a ales să execute ordinele OKH. Generalul Constantinescu-Claps a întrebat dacă decizia finală aparținea Grupului de Armate B german sau MCG, reclamând că ordinul de a rămâne pe poziție era sinucigaș, și a vrut să se retragă către Kotelnikovo. MCG doar a repetat ordinele Grupului de Armate B german de a contraataca, de a fortifica orașele și de a aștepta reaprovizionarea.[3] În realitate, nimeni nu-i controla pe soldații Armatei a 4-a, răzleți în Stepa Calmucă, unii aflați în retragere către Kotelnikovo, în vreme ce alții se îndreptau către Stalingrad. Sublocotenentul Dobrin își amintea: „Germanii ne priveau cu rezervă, dacă nu cu ură… În ziua ce a urmat, tensiunea psihică a fost sporită de știrile care ne

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 1152, ff. 12–13.

[2] Boog et al., *Germany and the Second World War*, vol. 6, p. 1125; Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 95.

[3] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 1273, ff. 22–23, 87.

parveneau în legătură cu iminența încercuirii."[1] Hitler nu putea tolera o retragere a Armatei a 6-a germane, în pofida avansului rapid al cleștelui sovietic ce se strângea în jurul Stalingradului.

Forțele sovietice au realizat, pe 22 noiembrie, o încercuire mai mică a Grupului Lascăr. La răsăritul soarelui, aviația românească a aterizat la Golovski, descărcând provizii și evacuând răniții, apoi avioanele germane au aruncat mâncare, muniție și fluturași în care se promitea că tancurile vor veni să-i salveze.[2] Temându-se de ce era mai rău, locotenentul Tănăsescu s-a îmbrăcat cu toate hainele pe care le-ar fi putut lua cu el în captivitate. „Totuși, nutream speranța, mai ales după cele auzite la radio, că nemții vor interveni cât se poate de curând". Au apărut, în schimb, tancurile sovietice cu infanteria pe ele. Bateria lui s-a luptat, dar o alta a fugit, făcând „atâta larmă, încât dădea impresia curselor de care din filmul «Ben Hur»!"[3] Tănăsescu a renunțat să mai încerce să întoarcă din drum, cu ajutorul pistolului, infanteria panicată și s-a alăturat retragerii către Golovski.[4] Dumitru Burciu își amintește de implorările demne de milă ale celor răniți: „Măi, camarade, împușcă-mă, împușcă-mă, că mă chinuie."[5] O altă cerere de predare din partea sovieticilor a determinat un nou consiliu de război la ora 4 după-amiaza. Generalul Mazarini a vrut din nou să se predea, dar generalul Sion a fost hotărât împotrivă. Generalul Lascăr a argumentat că onoarea nu le permitea să nu se supună ordinelor și să se predea; totuși, le-ar fi permis să nu se supună ordinelor și să scape.[6]

[1] Citat în Bărboi et al., *Armata română în vâltoarea războiului*, p. 148.

[2] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 97.

[3] Tănăsescu, *Prizonier la Cotul Donului*, p. 68.

[4] Ibid., pp. 68–70.

[5] Inteviu cu Burciu.

[6] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 894, f. 16.

Căpitanul Păsat, care își conducea soldații aflați în reabilitare, descrie masacrul din încercuire: „Aruncătoarele de flăcări, mânuite, ca la manevră, de tanchiști, nu greșeau niciodată. Când flacăra [îl] ajungea din urmă pe fugar, îl vedeai cum cade jos și se zbate cuprins de flăcări, până ce tancul îl zdrobea cu șenilele lui grele [...] semănau cu o broască, un câine sau o pisică peste care a trecut o mașină grea."[1] Lascăr și Mazarini au fost făcuți prizonieri atunci când a căzut Golovski, la ora 9 dimineața. Generalul Traian Stănescu a preluat comanda forțelor care mai rămăseseră.[2] Alții au scăpat. Maiorul Răşcănescu le-a spus ofițerilor să le transmită soldaților că „le făgăduiesc că îi scot din încercuire și îi voi duce la casele lor, [la] copii, [la] părinți etc, dacă mă vor asculta și vor executa întocmai ordinele mele, iar cei care nu vor, sunt liberi să facă ce vor."[3] A mărșăluit noaptea, a ocolit satele și a evitat patrulele. Generalul Sion a înșiruit Divizia 15 Infanterie pe o coloană lungă de 12 kilometri și, după un marș de noapte chinuitor, s-a alăturat Diviziei 22 Blindată germană, dar cu numai 3 600 de soldați și aproape fără nicio piesă de armament greu.[4] Au mai scăpat și alte persoane sau grupuri mici.

Pe 23 noiembrie, forțele sovietice au făcut joncțiunea pe râul Karpovka, creând punga de la Stalingrad. Soldații români și germani s-au întrecut să ajungă într-o oarecare siguranță în perimetrul Stalingradului. Sergentul Lungu, a cărui formațiune de poliție avea sub pază 100 de soldați răzleți, s-a angajat într-un schimb de focuri cu gărzile germane la un pod peste Don și a văzut cavaleria cum traversa râul înghețat, unii oameni scufundându-se sub gheață.[5]

[1] Păsat, *Memoriile căpitanului Dumitru Păsat*, p. 142.
[2] Duțu, *Armata română în război*, pp. 202–203.
[3] Răşcănescu, *Erou la Cotul Donului*, pp. 140–141.
[4] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 894, ff. 17–18.
[5] Lungu, *De la Stalingrad la Gherla*, pp. 24–25.

Pe Chir, generalul Dumitrescu a ordonat „*cele mai severe măsuri pentru reprimarea debandadei și panicii din spatele frontului.*"[1] Încercuirea sovietică din jurul Armatei a 6-a germane încă avea goluri, dar cea din jurul Grupului Lascăr se întărea. În unele locuri soldații români demoralizați și înfometați s-au predat, dar în altele au luptat și chiar au executat sumar echipajele tancurilor sovietice capturate – pe care le detestau – dar au lăsat în viață infanteriștii luați prizonieri. La 4 dimineața, în ziua de 24 noiembrie, generalul Stănescu a cerut ca jumătate dintre forțele sale de pe Don să se predea la ivirea zorilor.[2] Tănăsescu scria: „O coloană nesfârșită de oameni, cai, căruțe, tunuri și material de artilerie a pornit din sat către Volga. După vreo 3 kilometri au apărut primii soldați ruși, foarte bine echipați pentru iarnă [...] care au început să ne jefuiască."[3]

Între timp, lângă Chir, generalul Sion încerca să oprească un atac sovietic, luptând el însuși pe linia frontului, dar trupele sale erau epuizate, le lipsea muniția și nu aveau arme grele, astfel că, la ora 11 a.m., a ordonat retragerea înainte de a fi străpuns de un șrapnel – singurul comandant român de divizie ucis în timpul războiului.[4] Doar opt sute de oameni din Divizia 15 Infanterie au scăpat, împreună cu Divizia 22 Blindată germană peste Chir, întâlnindu-se, în cele din urmă, cu Divizia 1 Blindată. Stănescu a predat restul Grupului Lascăr mai târziu, în aceeași zi, 27 000 de oameni luând drumul prizonieratului.[5] Generalul Șteflea i-a scris lui Dumitrescu că înfrângerea nu trebuia exagerată, cauza ei fiind superioritatea sovieticilor în

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 992, ff. 431-432. Subliniere în original.
[2] Tănăsescu, *Prisonier la Cotul Donului*, pp. 70–73.
[3] Ibid., p. 83.
[4] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 1152, ff. 17–18.
[5] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, pp. 97–100; Duțu, *Armata română în război*, p. 205.

dotarea cu armament și că nu trebuiau căutați țapi ispășitori. „Nu trebuie uitat că puterea germană este atât de mare, încât nu poate fi înfrântă. Deci, înainte cu credință nestrămutată în victoria finală!" Dumitrescu a notat pe marginea scrisorii lui Șteflea: „Cuvinte foarte înțelepte și drepte. Aceasta este și credința mea creștină. Se va comunica trupelor."[1] Pe 25 noiembrie, încă mai existau niște rezistențe izolate pe Don. În ziua următoare, cei 400 de soldați ai maiorului Răşcănescu au ajuns pe noile aliniamente ale Axei, după ce au reușit să evite patrulele sovietice, au folosit soldați lipoveni pentru a-i înșela pe civilii sovietici și au mărșăluit în tăcere pe întuneric.[2] Subunitatea lui a fost ultima care a scăpat intactă din încercuirea de la Don. Aproape 300 000 de soldați ai Axei, inclusiv 12 607 români, erau acum prinși în punga de la Stalingrad.[3]

Armatele a 3-a și a 4-a fuseseră decimate, dar au continuat să lupte. Vestea că mareșalul Erich von Manstein avea să comande nou formatul Grup de Armate Don a energizat trupele, care se așteptau că el va face vreo magie militară pentru a salva Armata a 6-a germană. Generalul Constantinescu-Claps i-a reunit pe cei 39 000 de supraviețuitori ai Armatei a 4-a într-un aliniament continuu, permițând Diviziilor 6 și 23 Blindate germane să se adune la Kotelnikovo. Generalul Dumitrescu i-a zorit pe cei 86 000 de soldați ai Armatei a 3-a să formeze o linie pe Chir.[4] În fine, pe 12 decembrie, von Manstein a lansat Operațiunea Furtuna de iarnă. Panzerele germane, susținute de infanteria românească, au ajuns la Aksai într-o singură zi, cu Grupul de Cavalerie Popescu (Divizia 8 Cavalerie întărită

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 838, ff. 96–97.
[2] Răşcănescu, *Erou la Cotul Donului*, p. 53.
[3] Citino, *Death of the Wehrmacht*, p. 298.
[4] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, pp. 101, 109.

cu unități germane) apărând flancul drept. Cavaleriștii care treceau le strigau de încurajare infanteriștilor: „Rupeți frontul!"[1]

Spargerea a fost o iluzie, deoarece panzerele germane erau prea puține, trupele românești nu aveau provizii, iar rezistența sovietică era prea puternică. Pe 18 decembrie, von Manstein a ordonat un nou atac, după sosirea Diviziei 17 Blindate germane, dar, cu o zi înainte, Stavka lansase Operațiunea Micul Saturn împotriva Armatei a 8-a italiene de pe Don, sperând să străpungă și să taie retragerea Grupului de Armate A german din Caucaz.[2] Înfrângerea Armatei a 8-a italiană a expus Armata a 3-a. Pe 22 decembrie, după ce Corpul I a fost încercuit de forțele sovietice, Armata a 3-a s-a retras pentru a evita distrugerea totală.[3] În ziua următoare, von Manstein s-a oprit la 56 de kilometri de punga de la Stalingrad. Pe 26 decembrie, forțele sovietice au contraatacat. Sperând să salveze ce mai rămăsese din Armata a 4-a, locotenent-colonelul Nicolae Dragomir, șeful de stat-major al lui Constantinescu-Claps, și-a instruit comandanții să întocmească rapoarte false că fuseseră atacați și se retrăseseră. Subterfugiul s-a aflat, iar von Manstein a ordonat Armatei a 4-a să rămână pe loc, dar nu a mai contat.[4] Sergentul Emilian Ezechil își amintește că tancurile sovietice au spart frontul, strivind tunuri și soldați, care s-au grupat instinctiv pentru a se proteja, „lăsând în urmă o masă roșie de sânge și carne aburindă pe zăpadă." Trupele sovietice i-au luat prizonieri pe „norocoși", împușcându-i pe restul sau dezbrăcându-i la piele: „Și acum mergeți pe jos la București!"[5] Constantin Mihalcea le-a spus

[1] Ibid., pp. 109–110; Mușețeanu, *Strigătul*, p. 51.
[2] Robert M. Citino. *The Wehrmacht Retreats. Fighting a Lost War, 1943*, University Press of Kansas, Lawrence, 2012, p. 59.
[3] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, pp. 107–108.
[4] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 1273, ff. 270-271.
[5] Ezechil, *La porțile infernului*, p. 55.

soldaților lui: „Băieți! Nu se dezlipește nimeni de mine, cel care se dezlipește de baterie, acolo rămâne!”[1] Au evitat coloanele inamice, i-au recuperat pe cei rătăciți și au urmat liniile de telegraf pentru a ajunge în siguranță. Armatele a 3-a și a 4-a au fost, în cele din urmă, scoase de pe linia frontului pe 27 decembrie 1942 și, respectiv, pe 3 ianuarie 1943.

Moralul soldaților români din Caucaz a scăzut atunci când au ajuns la ei știrile de la Stalingrad. Zvonurile curgeau: că regele Carol al II-lea era la Moscova, că soldații germani îi abuzau pe cei români sau că mareșalul Antonescu fusese răsturnat.[2] De Anul Nou, regele Mihai I a lăudat „lupta dreaptă începută pentru desrobirea provinciilor cotropite”, iar Antonescu a îndemnat la credință în „destinul dreptății noastre”.[3] Generalul Gheorghe Cialâk l-a înlocuit pe generalul Racoviță la comanda Corpului de Cavalerie, deoarece infanteristul statornic era mai potrivit pentru lupta defensivă, iar cavaleristul ambițios nu era prea entuziasmat să supravegheze o retragere. Hitler voia să lase în spate forțele Axei din Caucaz ca pe o „trambulină” pentru o contraofensivă viitoare, dar avea nevoie de aprobarea lui Antonescu.[4] Pe 10–11 ianuarie, cei doi s-au întâlnit pentru a ajunge la o înțelegere. Conducătorul i-a cerut lui Hitler ca Ungaria să contribuie cu mai mulți soldați, iar Germania să livreze României mai multe arme și să plătească pentru petrolul și alimentele din România în valută forte.[5] Führerul a promis că Ungaria va avea contribuția ei mai departe în război, că Berlinul va oferi multe arme germane și că va plăti în aur și franci elvețieni. Germania nu putea forța Ungaria să trimită pe front mai multe divizii, dar

[1] Interviu cu Mihalcea.

[2] AMNR, Fond Corpul de Cavalerie, dosar 928, f. 1–2.

[3] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 880, f. 381, 382.

[4] Citino, *Death of the Wehrmacht*, p. 62.

[5] Arimia et al., *Antonescu-Hitler*, vol. 2, pp. 9–19, 21–23, 27–32.

România a primit ceva arme și plăți în valută forte deoarece contribuția ei la efortul de război nazist era foarte importantă. Niciun alt lider al Axei nu i-a mai smuls lui Hitler atâtea concesii câte a obținut Antonescu.[1] În vreme ce Armata 1 Tancuri germană se retrăgea la Rostov, în Ucraina, Divizia 2 Munte și unele divizii germane au fost îndreptate către Armata a 17-a germană, lângă Krasnodar, în Caucaz. Sublocotenentul Teodorescu își amintește că cele mai mari obstacole din timpul acestui lung marș au fost „terenurile desfundate și drumurile aglomerate”, iar generalul Dumitrache își amintea și el că, atunci când oamenii lui traversau Kubanul, inamicul „nu se semnalează nicăieri”.[2] Stavka era prea ocupată să reducă punga de la Stalingrad pentru a mai grăbi și retragerea Grupului de Armate A german.

Hitler i-a ordonat Armatei a 6-a germane încercuite să lupte până la moarte, iar soldații români prinși în punga de la Stalingrad au continuat să reziste din convingere, de foame și de frică. După retragerea din Stepa Calmucă, Divizia 20 Infanterie a ajutat la apărarea perimetrului de sud, iar Divizia 1 Cavalerie și Detașamentul Voicu, ambele supraviețuitoare de pe Don, umpleau golurile din perimetrul de vest. Ulterior, generalul Paulus a lăudat aceste mari unități: „În circumstanțele date, spiritul de luptă și de conducere arătat de unitățile române din armata aflată sub comanda mea merită o mențiune specială. Cu sprijinul armelor grele germane, care le-au fost livrate, și grație comenzii hotărâte a ofițerilor lor, aceste trupe au luptat cu onoare și au arătat o mare putere de rezistență în fața tuturor greutăților pe care le-au avut de înfruntat.”[3] Generalul

[1] Aly, *Hitler´s Beneficiaries*, pp. 237–243.

[2] Teodorescu, *Mândria vânătorului de munte*, p. 147; Bichir, *Cruciada Diviziei de cremene*, p. 191.

[3] Citat în Walter Goerlitz, *Paulus and Stalingrad. A Life of Field-Marshal Friedrich Paulus, With Notes, Correspondence, and Documents from His Papers*, trad. de R. H. Stevens, Methuen, Londra, 1963, pp. 156–159.

Tătăranu, acum comandant al Diviziei 20 Infanterie, răspundea de toți soldații aflați în punga de la Stalingrad. El a menținut o disciplină strictă, autorizându-i pe jandarmii români și germani să execute sumar soldații când era necesar și i-a adus pe linia frontului pe toți cei care erau valizi.[1] Când sergentul Lungu nu a reușit să adune douăzeci de soldați pentru front pentru un comandant german, „un domn maior român de la comandament mi-a aplicat câteva bastoane pe spate!"[2] Un pod aerian german nu a reușit să furnizeze suficiente provizii în încercuire, așa că au fost sacrificați caii Diviziei 1 Cavalerie. Sergentul Adam Peica își amintea: „Curând s-a terminat și carnea de cal, consumată cu economie pentru a nu fi siliți să ne predăm sovieticilor, așa cum ne cereau ei prin megafoane."[3] Doar soldații care luptau primeau rații. Între atacuri, soldații se mișcau cât mai puțin posibil, ca să-și conserve energia, și ardeau cauciucuri pentru a se încălzi. Soldații au ajuns să fie acoperiți cu funingine, își amintea căpitanul Gheorghe: „Doar ochii și dinți stricau acea monotonie cromatică."[4] Pe 13 ianuarie, armatele sovietice au anihilat Armata a 2-a ungară pe Don, forțând Grupul de Armate Don german să se retragă în grabă. În aceeași zi, Tătăranu a ieșit pe calea aerului din punga de la Stalingrad. Când s-a întâlnit cu mareșalul Antonescu, generalul Pantazi și generalul Șteflea, a pretins că Paulus îl trimisese să raporteze despre situație și să ceară transport aerian. Antonescu l-a acuzat de neglijarea atribuțiilor de serviciu (argumentând că fostul subșef al MStM știa că România nu avea mai multă aviație de transport disponibilă) și i-a ordonat să se întoarcă la Stalingrad

[1] Gheorghe, *Din cercul de la Stalingrad în lagărele sovietice*, pp. 42–45.
[2] Lungu, *De la Stalingrad la Gherla*, pp. 26–27.
[3] Citat în Duțu, *Armata română în război*, p. 230.
[4] Gheorghe, *Din cercul de la Stalingrad în lagărele sovietice*, p. 94.

pentru a se „reabilita", altfel va fi trimis în fața curții marțiale. Totuși, pe drumul de întoarcere, Tătăranu a fost internat în spital. Hitler a pretins ulterior că el i-a ordonat lui Paulus să-l evacueze pe Tătăranu pentru a salva un aliat valoros.[1] Pe 26 ianuarie, Divizia 20 Infanterie a cedat. Gheorghe își amintea că el și alți ofițeri au discutat despre sinucidere, dar nu au mers până la capăt.[2] Pe 29 ianuarie, forțele sovietice au strivit Armata a 2-a germană pe Donețț; în același timp, Paulus s-a predat, după ce punga îngustă de la Stalingrad a fost tăiată în două. În cele din urmă, pe 2 februarie, ultimele rămășițe ale Armatei a 6-a germane au capitulat, 91 000 de supraviețuitori germani și 3 000 de români intrând în captivitate.

După ce Armata Roșie a distrus armatele Axei, doar armata română mai continua să lupte alături de armata germană. Pe durata contraofensivei de iarnă sovietice, Armatele a 3-a și a 4-a suferiseră pierderi de circa 109 000 de militari, Armata a 8-a italiană, 114 000, iar Armata a 2-a ungară, 105 000.[3] Armatele a 3-a și a 4-a au reunit 73 000 de soldați după ce au părăsit frontul, dar supraviețuitorii au rătăcit prin Ucraina luni întregi. Distanța de front la care erau găsiți rătăcind soldații determina dacă erau bătuți sau trimiși în fața curții marțiale ca dezertori.[4] OKH voia să păstreze Armatele a 3-a și a 4-a lângă Rostov, dar MCG a argumentat că majoritatea erau compuse din unități de sprijin, nu unități de luptă, demoralizate și nefolositoare, chiar și în spatele frontului. Printr-o soluție de compromis, unitățile

[1] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 111; Pantazi, *Cu generalul până la moarte*, p. 233; Duțu, *Armata română în război*, p. 231.
[2] Gheorghe, *Din cercul de la Stalingrad în lagărele sovietice*, pp. 108, 111.
[3] Frieser et al., *Germany and the Second World War*, vol. 8, p. 14.
[4] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 843, f. 152.

de sprijin au plecat în Transnistria, dar cele de luptă au rămas să păzească coasta Mării Azov.[1] În primăvară, armata română încă mai avea șase divizii pe frontul din Caucaz, plus trei divizii în spatele frontului, în Crimeea sau în Ucraina, dar armata ungară mai avea doar două divizii în spatele frontului, iar armata italiană și-a retras toate diviziile.[2] În pofida uriașelor sacrificii ale armatelor Axei, liderii germani îi învinovățeau pe aliații lor pentru dezastrul de la Stalingrad, contribuind la slăbirea alianței Germaniei cu România, Ungaria și Italia.[3]

Alianța germano-română nu a mai fost niciodată aceeași după Stalingrad. În timpul bătăliei, generalul von Weichs a susținut că trupele române nu au luptat, că ofițerii români erau pro-britanici, iar comandanții români (cu excepția generalilor Dumitrescu și Lascăr) îi nesocoteau ordinele; voia conducerea Diviziei 14 Infanterie în fața curții marțiale.[4] În replică, mareșalul Antonescu a spus că unitățile Corpului 48 Blindat german au abandonat Armata a 3-a, că unele trupe germane s-au panicat și că soldații germani abuzaseră soldați români. Hitler i-a ordonat lui von Weichs să-și ceară scuze și l-a destituit pe comandantul Corpului 48 Blindat german. Mareșalul von Manstein a promis să respecte onoarea armatei române, dar și el a cerut îndepărtarea locotenent-colonelului Dragomir pentru ordinele de falsă retragere.[5]

Generalul Constantinescu-Claps și-a asumat responsabilitatea și a fost destituit în locul lui. De asemenea, urmând

[1] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 1482, ff. 46, 4–14.

[2] DiNardo, *Germany and the Axis Powers*, p. 174.

[3] Frieser et al., *Germany and the Second World War*, vol. 8, pp. 46–47.

[4] Duțu, *Armata română în război*, p. 235; DiNardo, *Germany and the Axis Powers*, p. 151.

[5] DiNardo, *Germany and the Axis Powers*, p. 156; Duțu, *Armata română în război*, pp. 236–237.

instrucțiunile lui Antonescu, generalul Pantazi a cerut fiecărei companii, baterii sau escadron să facă „un colț al rușinii" cu lista dezertorilor executați pentru trădare și „colțul onoarei" cu lista celor uciși în bătălie.[1] Soldații germani continuau să-și exprime disprețul față de soldații români aruncându-i din trenuri, dându-i afară din adăposturi și amenințându-i cu armele.[2] Acum, cei mai mulți soldați români înțelegeau care era locul lor în viziunea rasială a Germaniei asupra lumii; un soldat român a fost auzit spunând că, după victoria germană, „vom fi sclavii germanilor."[3] Dar mulți români se temeau încă și mai mult că vor fi victimele sovieticilor. Alice Voinescu nota: „Vestea că ai noștri se retrag în fugă și în debandadă înspre Crimeea și Rostov nu mă atinge cu toată teroarea care ar trebui să mă apese; e o durere încă abstractă, va veni și vremea când s-o trăiesc cu ființa întreagă. Nu pot concepe ca rușii să vină peste Europa. Logic e posibil, dar intuiția refuză această monstruozitate."[4] Soldații români erau dispuși să îndure comportamentul arogant și adesea abuziv al camarazilor germani pentru a împinge înapoi inamicul sovietic.

Capul de pod din Kuban

Germania nazistă a profitat de teama tot mai mare de comunism din Europa de după Stalingrad, pentru a menține Axa unită.[5] Regimul Antonescu și-a intensificat propaganda despre Războiul Sfânt, insistând în mod deosebit pe atrocitățile sovietice pentru a le reaminti soldaților care erau consecințele

[1] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 880, f. 418.

[2] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 1351, f. 55–58; AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 933, ff. 498-499.

[3] Moraru, *Armata lui Stalin văzută de români*, p. 117.

[4] Voinescu, *Jurnal*, vol. 2, p. 11.

[5] Fireser et al., *Germany and the Second World War*, vol. 8, p. 232.

înfrângerii. Un număr din *Armata*, dedicat „luptei contra comunismului", avea o copertă cu un cap de mort purtând o șapcă bolșevică, zâmbind deasupra unui oraș în flăcări și a unor corpuri însângerate, pe care scria Chișinău, Cernăuți, Odesa, Harkov, Sevastopol, Smolensk și Riga.[1] *Ecoul Crimeei* descria „bestiale răzbunări sovietice" împotriva civililor sovietici în Caucazul din care forțele Axei fuseseră obligate să se retragă.[2] Românii se gândeau că, dacă URSS era atât de răzbunătoare față de proprii cetățeni, atunci pe inamici îi va trata și mai rău. Posibilitatea victoriei sovietice era strâns legată de teama românilor că vor fi pedepsiți pentru că i-au persecutat pe evrei. Când Axa se dezorganiza și colosul sovietic părea de neoprit, Wilhelm Filderman scria: „Acelor români care îmi spun că se tem că într-o zi evreii vor căuta să se răzbune și acelor evrei care îmi spun că o astfel de răzbunare ar fi de dorit, le răspund «nu!»."[3]

Regimul Antonescu nu se aștepta ca Stalin să fie la fel de iertător ca liderul comunității evreiești din România și și-a schimbat politica față de evrei. Negocierile cu SS pentru deportarea evreilor din România în Polonia nu s-au finalizat niciodată. Centrala Evreilor a permis unui comitet evreiesc de ajutor să inspecteze ghetourile și lagărele din Transnistria în ianuarie, cu scopul de a îmbunătății condițiile de trai ale evreilor.[4] Totuși, antisemitismul a continuat să existe în rândul soldaților. După ce, în februarie, supraviețuitorii de la Stalingrad au ajuns în Transnistria, doi soldați beți au tras

[1] „Lupta contra comunismului", *Armata*, 1 februarie 1943, coperta întâi.

[2] „Bestialele răzbunări sovietice în Caucazul evacuat", *Ecoul Crimeei*, 21 februarie 1943, p. 2.

[3] Folderman, *Memoirs and Diaries*, vol. 2, pp. 383–384.

[4] Ioanid, *Holocaust in Romania*, pp. 221–222.

focuri de armă în ghetoul Balta, rănind un evreu și omorând un ucrainean, dar comandanții nu au mai ignorat o asemenea indisciplină, iar cei doi au fost arestați.[1] În vreme ce regimul Antonescu dădea înapoi de la genocid, evreii din România continuau să lucreze în condiții dificile în batalioanele de muncă, iar evreii din Transnistria, în condiții mult mai aspre, în fabricile din ghetouri și în lagărele de muncă rurale. Răspunzând cererii germane de forță de muncă, guvernatorul Alexianu a trimis mii de evrei din Transnistria în Reichskommissariat Ukraine, unde cei mai mulți au fost uciși sau au fost forțați să lucreze până au murit de epuizare.[2] Ideologia și complicitatea la Holocaust i-a menținut pe soldații români motivați să lupte pentru Axă.

Dar, pe măsură ce Armata Roșie devenea tot mai puternică, armata germană a trebuit să sprijine tot mai mult armata română. Grupul de Armate A german a preluat toate forțele Axei din Crimeea și din Caucaz. Armata a 17-a germană a creat un front de 200 de kilometri, extins spre Krasnodar, controlat de nouă divizii germane și șase românești, care a fost numit „capul de pod" din Kuban.[3] Pe 4 februarie, Stavka a încercat să atace pe flancuri frontul Axei la Novorossiisk, cu o operațiune lansată de pe mare, dar diviziile germane au oprit asaltul pe uscat, în vreme ce Divizia 10 Infanterie, cu ajutorul artileriei germane, a stăvilit atacul de pe mare – cu excepția unui mic capăt de plajă controlat de sovietici. Între timp, OKH a pus forțele Axei din Ucraina sub conducerea Grupului de Armate Don german, revenit la denumirea Grupul de Armate Sud, iar mareșalul von Manstein a orchestrat, începând cu

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 3032, f. 71.

[2] Ioanid, *Holocaust in Romania*, pp. 221–222.

[3] Bărboi et al., *Armata română în vâltoarea războiului*, p. 161.

21 februarie, o contralovitură strivitoare, țintind cu tancurile sale armatele sovietice supraextinse.[1]

Moralul românesc a scăzut pe măsură ce creștea numărul pierderilor la capul de pod din Kuban. Pe 23 februarie, un batalion din Divizia 19 Infanterie a refuzat să se întoarcă pe linia frontului, astfel că Armata a 17-a germană a dizolvat Diviziile 10 Infanterie, 19 Infanterie, 3 Munte și 6 Cavalerie, folosind batalioanele românești care luptaseră cel mai bine ca să astupe găurile din diviziile germane mai slabe. Corpul de Cavalerie patrula pe coasta de sud, cu celelalte batalioane și cu Divizia 9 cavalerie, în vreme ce Divizia 2 Munte, întărită cu batalioane germane, ținea flancul de nord.[2] MCG nu agrea această politică de amalgamare, dar OKH a justificat-o citând rapoarte despre moralul slab al românilor.

În vreme ce Grupul de Armate Sud german lupta pentru a-și croi drum înapoi către Donețk, în Ucraina, Armata a 17-a germană se retrăgea în peninsula Taman din Caucaz. Forțele Axei au atacat primele, pentru a-i dezechilibra pe urmăritorii sovietici. Pe 3 martie, generalul Dumitrache supraveghea Divizia 2 Munte, care sprijinea un atac de hărțuire al tancurilor germane: „Traiectoriile artileriei se înscriu luminoase pe cerul întunecat, în zori [...] Satul este cucerit pas cu pas, dar atacul continuă pe terenul desfundat de dezgheț și ploaie, care încetinește mișcarea blindatelor care încercuiesc succesiv puținele [cuiburi de] rezistență care se opun."[3] Când trupele Axei se retrăgeau spre nord, restul rezista ferm în sud. Preotul militar N.T. Cernea vizita săptămânal tranșeele Regimentului 10 Roșiori Motorizat din afara Novorossiisk, distribuind cruciulițe, vorbind

[1] Citino, *Wehrmacht Retreats*, pp. 66–70.

[2] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu *Third Axis, Fourth Ally*, p. 126.

[3] Bichir, *Cruciada Diviziei de cremene*, p. 219.

despre motivele pentru care luptau și ținând adunări cu soldații trimiși la înlocuire, încurajându-i să lupte „împotriva dușmanului credinței și al Neamului nostru românesc."[1] Soldații români se plângeau de insuficiența permisiilor, lipsa corespondenței, ofițerii abuzivi și incompetenți, echipamentul stricat, rațiile proaste și abuzul din partea soldaților germani. Veștile de acasă nu contribuiau la îmbunătățirea moralului, căci membrii familiilor scriau despre conducătorii corupți ai satelor, despre lipsurile de tot felul și despre puținătatea ajutorului financiar.[2] Mai mulți soldați dezertau sau erau dați absenți, unii găsind moduri de a traversa capul de pod de la Kuban în Crimeea. Pe 8 martie, două sute de „răzlețiți" români, arestați pentru comportament turbulent, au mărșăluit încolonați prin Feodosia, cu figuri oprimate, și au fost fotografiați de soldații germani, care exclamau batjocoritor: „Și aceștia luptă pentru Marele nostru Reich!"[3] După ce i-a adus pe supraviețuitorii de la Stalingrad înapoi în România și Transnistria, MCG și-a luat din nou de numirea de Mare Stat Major.

Pe 10 martie, Armata a 3-a a devenit din nou responsabilă de soldații de la est de Nistru și a reînceput să adune răzlețiții din Ucraina. Marele Stat Major și Armata a 4-a au înființat „baraje" de jandarmi pe ambele maluri ale Bugului pentru a-i intercepta pe răzlețiți; rapoartele indicau că 200–300 de dezertori se ascundeau în satele moldovenești de dincolo de graniță, în Reichskommissariat Ukraine.[4] MStM a transmis instrucțiuni ca soldații prinși „înapoia frontului fără justificări" să nu mai

[1] SIA, Fond Inspectoratul Clerului, F.II.41 579, dosar 300, c. 39.

[2] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 1481, ff. 23–27.

[3] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 933, f. 347.

[4] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 1483, f. 101; AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 2759, f. 187.

fie trimişi în România, ci „reinstruiţi intens şi cu disciplină de fier" la Centrul de Instruire Nr. 3 din Tiraspol, în Transnistria.[1] În martie, jandarmii au găsit 2 172 de soldaţi rătăcind prin satele din jurul oraşelor Rostov, Mariupol, Melitopol, Zaporojie şi Dnipropetrovsk. Mareşalul Antonescu a reafirmat că dezertorii trebuiau trimişi pe front pentru reabilitare după două luni (sau după patru luni, dacă dezertaseră pentru a doua oară) petrecute la Sărata sau Tiraspol; a ordonat totuşi ca „recidiviştii" să aibă litera D (de la „deţinut") tatuată pe mână, astfel încât să poată fi împuşcaţi dacă dezertau din nou. Armata a 3-a se plângea în lunile următoare că „slabele măsuri represive" au avut drept rezultat zeci de oameni care au dezertat din Centrul de Instruire de la Tiraspol. În vreme ce dezertorii germani erau judecaţi rapid şi împuşcaţi, pentru dezertorii români era nevoie de luni întregi înainte de a obţine o condamnare, iar apoi erau trimişi la reabilitare pe front, unde puteau să dezerteze din nou, astfel că reacţionau cu „indiferenţă" la ameninţarea cu curtea marţială.[2] Generalul Dumitrescu nu a primit niciodată autorizaţie de la generalul Pantazi să execute sumar dezertorii.

Marele Stat Major a încercat să îmbunătăţească moralul celor 110 000 de soldaţi aflaţi încă pe front, cei mai mulţi la capul de pod din Kuban.[3] La sfârşitul lui martie, Divizia 2 Munte, împuţinată, a fost rotită de la capul de pod din Kuban şi înlocuită cu Divizia 4 Munte, mai odihnită, venită din Crimeea. Generalul Avramescu raporta îngrijorat că mulţi dintre noii-sosiţi din linia întâi purtau uniforme sovietice (chiar

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 2148, f. 85.

[2] Ibid., f. 382–86; AMNR, Fond Centrul de Instrucţie Nr. 5, Sărata, dosar 40, f. 50; dosar 856, f. 37.

[3] Axworthy, Scafeş şi Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 127.

şi ofiţerii nu aveau trese, caschete adecvate şi centuri), vindeau mâncarea şi echipamentul, se îmbătau şi furau. Când li se cereau explicaţii, scuza lor pentru tot era: „Vin de pe front".[1] Preotul militar Ion Popescu ţinea discursuri la Feodosia în Postul Mare, promiţându-le soldaţilor, că dacă, „nu vor înjura, fura, dezerta sau automutila [...] vor face un post mai veritabil şi mai frumos ca acela al mâncării."[2] Marele Stat Major a publicat o broşură destinată soldaţilor care plecau în permisie, prin care le reamintea de crimele comunismului, instruindu-i să vorbească cu familiile doar despre victorii, sacrificiu, curaj şi pierderile inamicului. Concluzia era: „Ori învingem în Răsărit, ori dispărem ca Stat de pe harta lumii!"[3] Pe 23 martie, preotul militar Grigore Enăchescu le-a vorbit soldaţilor din Crimeea despre comunism, declarând că acesta se dezvoltase din Francmasonerie şi Iudaism şi a arătat cum putea distruge naţiunea, religia şi familia. „Concluzia: *Comunismul este jidovesc şi facilitează ajungerea idealului jidovesc.*"[4] Câteva zile mai târziu, un articol din *Soldatul* declara direct, cu litere capitale: „Bolşevicii nu vor ierta niciun popor."[5] Stabilizarea frontului şi venirea primăverii au mai ridicat temporar moralul, soldaţii români sperând la o altă ofensivă de vară germană, care să restabilească situaţia.

Pe 23 martie, în Ucraina, Grupul de Armate Sud german ocupa o poziţie puternică pe râurile Mius şi Doneţ, până la promontoriul Kursk, iar Armata a 17-a germană a ocupat

[1] AMNR, Fond Corpul de Cavalerie, dosar 1047, f. 97.

[2] SIA, Fond Inspectoratul Clerului, F.II.41578, dosar 300, c. 258–59.

[3] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 1481, f. 1–13.

[4] SIA; Fond Inspectoratul Clerului, F.II.41579, dosar 300; c. 59v61. Subliniere în original.

[5] „Bolşevicii nu vor ierta niciun popor", *Soldatul*, 25 martie 1943, p. 1.

așa-numita Linie Albastră pe 6 aprilie, în peninsula Taman. Linia Albastră consta în șase poziții succesive de-a lungul unui front de 80 de kilometri care oferea Axei protecție în fața puterii de foc sovietice. Tranșeele le permiteau, de asemenea, ofițerilor și subofițerilor să păstreze un control mai strâns asupra soldaților. Brusca îmbunătățire a situației a mai risipit din frica soldaților de o înfrângere imediată. În banda desenată din *Sentinela*, soldatul Neață află că recenta lui promovare la gradul de caporal fusese o greșeală, așa că încearcă să se spânzure, dar frânghia se rupe, ceea ce îl face să exclame: „Semn bun! Nu vrea ăl de Sus s-o supere pe Marițica și să scape ciolovecii."[1] Soldații au înțeles mesajul: scăpaseră de distrugere și trebuiau să continue să lupte, exact ca Neață.

Forțele sovietice au lansat atacuri susținute asupra capului de pod din Kuban, de pe 11 aprilie pe 14 mai și de pe 20 mai pe 6 iunie. Caporalul Cârlan își dădea seama de avansarea sovieticilor după zgomotul artileriei și al bombardamentelor aeriene. „Toată noaptea n-am putut să dorm de pureci și de zgomotul produs de bombele aruncate de avioanele inamice și de tunurile a[nti]a[eriene] care au tras mereu după avioanele rusești."[2] Recent aduse la Mariupol, avioanele Corpului I Aerian zburau pe deasupra Mării Azov pentru a-i sprijini pe „iepuri", așa cum îi numeau aviatorii pe infanteriști în tranșeele lor ca niște vizuini.[3] Acum Divizia 1 Munte a schimbat locul cu Divizia 3 Munte, iar soldații români reprezentau temporar 40% din forțele Axei prezente în capul de pod din Kuban.[4]

[1] Rădulescu, „Pățaniile soldatului Neață", *Sentinela*, 25 martie 1943, p. 1.
[2] Cârlan, *Păstrați-mi amintirile!*, pp. 75, 78, 81.
[3] Filip Mihai, interviu acordat autorului, Suceava, 2011.
[4] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, 299v301.

Maiorul Scârneci a ajuns în Taman venind din Crimeea cu batalionul lui de vânători de munte. Pe 22 iunie, a doua aniversare a Operațiunii Barbarossa, scria cu tristețe: „[Mareșale Antonescu], ți-am îndeplinit de mult porunca, ba am mai sărit și peste cal. Am trecut peste multe ape, mai late, mai repezi și mai adânci: Nistrul, Bugul, Niprul, Ingul mare și mic. Am mai trecut chiar și peste mări [...] unde vom împăștia sânge și unde, din nou, vom îngropa morții noștri, vlăstare de nădejde ale neamului. Nu credeți că v-am îndeplinit de mult porunca? Nu socotiți că e destul?"[1] Între timp, regimul Antonescu le-a ordonat prefecților să organizeze „demonstrații național-patriotice" în România. Generalul Pantazi îi considera vinovați pentru moralul slab al soldaților pe ofițerii care nu dădeau prioritate educației morale și pe „elementul evreiesc" local, care răspândea zvonuri defetiste.[2] La capul de pod din Kuban, Scârneci nu era impresionat de soldații germani pe care oamenii lui îi înlocuiau, fiindcă aceștia ieșeau din adăposturi cu alcool și femei: „Faimoasa disciplină germană se destramă. Destrăbălarea începe să-i ia locul."[3] Cât mai rămăsese din încrederea soldaților români în victoria finală se micșora pe măsură ce ofensiva de vară germană devenea tot mai puțin probabilă.

Operațiunea Citadela era destinată să-i liniștească pe aliații Germaniei, mai ales România, că Wehrmachtul era capabil încă să înfrângă Armata Roșie. OKH avea forțe doar pentru un atac local, care să ciupească din promontoriul Kursk. Hitler a ordonat în cele din urmă atacul pe 5 iulie, după luni întregi de tergiversări. Bătălia de la Kursk a fost, așa cum a caracterizat-o un istoric, „un rateu total și absolut".[4] Panzerele germane nu

[1] Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi*, p. 408.
[2] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 1481, f. 139, 92.
[3] Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi*, p. 410.
[4] Citino, *Wehrmacht Retreats*, p. 134.

au reușit să spargă apărarea sovietică. Debarcările anglo-americane în Sicilia, pe 10 iulie, l-au convins pe Hitler să oprească atacul, lipsit de șanse, trei zile mai târziu. Maiorul Scârneci se bucura în mod răutăcios de dificultățile Italiei, din cauza rolului acesteia în Al Doilea Arbitraj de la Viena: „Frații italieni, pare-mi-se, au pus de mămăligă."[1] Propaganda germană a exagerat pierderile sovieticilor la Kursk. La capul de pod din Kuban, caporalul Cârlan credea că ciocnirea de la Kursk avusese „un rezultat satisfăcător pentru nemți", dar la București, Mihail Sebastian era neîncrezător în „cifrele fantastice".[2] Stavka a organizat mai întâi un contraatac la Kursk, apoi a lansat atacuri de-a lungul întregului front estic, lipsind OKH de inițiativa strategică.[3] Stavka a trimis doar atâtea forțe sovietice câte erau necesare la capul de pod din Kuban pentru a menține presiunea pe Grupul de Armate A german. Moralul soldaților români era amestecat în zona strategică. Armata a 17-a germană a rezistat ferm în fața atacurilor sovietice între 16 și 22 iulie, dar patrulele sovietice și atacurile locale au măcinat constant forțele Axei. Divizia 19 Infanterie raporta că forțele de înlocuire „se topesc", iar ofițerii cereau ca unitatea să fie înlocuită.[4] Companiile sau escadroanele formate în întregime din soldați în perioada de reabilitare de la Centrul de Instrucție Sărata se dovedeau a nu fi de încredere, astfel că au fost dizolvate și dispersate, fie ca grupe, fie individual.[5] Comandanții puneau moralul slab al unităților pe seama soldaților aflați în reabilitare.[6]

[1] Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi*, p. 419.
[2] Cârlan, *Păstrați-mi amintirile!*, p. 97, Sebastian, *Journal*, p. 566.
[3] Citino, *Wehrmacht Retreats*, pp. 222–223.
[4] AMNR, Corpul de Cavalerie, dosar 915, f. 85, 150–53.
[5] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 2152, f. 246.
[6] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 1363, f. 288–89, 291.

UNIVERSUL

UN RĂZBOIU SFÂNT INCEPE

PORNIM LA LUPTĂ PENTRU DREPTURILE NEAMULUI

PROCLAMAȚIA D-LUI GENERAL ANTONESCU CĂTRE ȚARĂ

TRUPELE ROMÂNE AU PRIMIT ORDIN SĂ TREACĂ PRUTUL

ELE VOR LUPTA ALĂTURI DE GLORIOASA ARMATĂ GERMANĂ

ORDINUL CĂTRE ARMATĂ AL D-LUI GENERAL ANTONESCU

Prima pagină a ziarului *Universul* din 22 iunie 1941, care anunță intrarea României în război împotriva Uniunii Sovietice cu titlul „Un Război Sfânt începe!".

© Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I"

Ion Antonescu și Horia Sima la Iași, în octombrie 1940. Imaginea lui Corneliu Zelea Codreanu este încadrată, sub formă de cruce, de imaginile moților Horea, Cloșca, Crișan și Avram Iancu. Simbolistica este multiplă: pe lângă realizarea însemnului legionar al crucii încadrate de gratii, se mai face trimitere la ideea martiriului și la recuperarea teritoriilor transilvănene recent pierdute.

© Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”

Evrei arestați la Iași, la sfârșitul lunii iunie 1941.

© Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”

Localnici evrei asasinați în zilele Pogromului de la Iași (27–30 iunie 1941).

© Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”

Mareșalul Ion Antonescu la o ceremonie militar-religioasă. Lupta creștin-ortodoxă împotriva bolșevismului ateu a fost o componentă esențială a Războiului Sfânt.

© Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”

Un general de brigadă și un preot militar din armata română botezând un copil pe Frontul de Est. În pauzele dintre lupte, preoții și ofițerii români au botezat copiii localnicilor ucraineni sau ruși, cărora regimul sovietic le distrusese bisericile.

© Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”

Ostași români patrulând prin mlaștinile Frontului de Est, în căutare de partizani.

© Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”

Frontul Stalingradului. Prizonieri sovietici capturați în 1942 de trupele române.

© Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”

Militari români condamnați pentru dezertare, înainte de execuție
(probabil fotografia a fost realizată în august 1943).

© Arhivele Militare Naționale Române

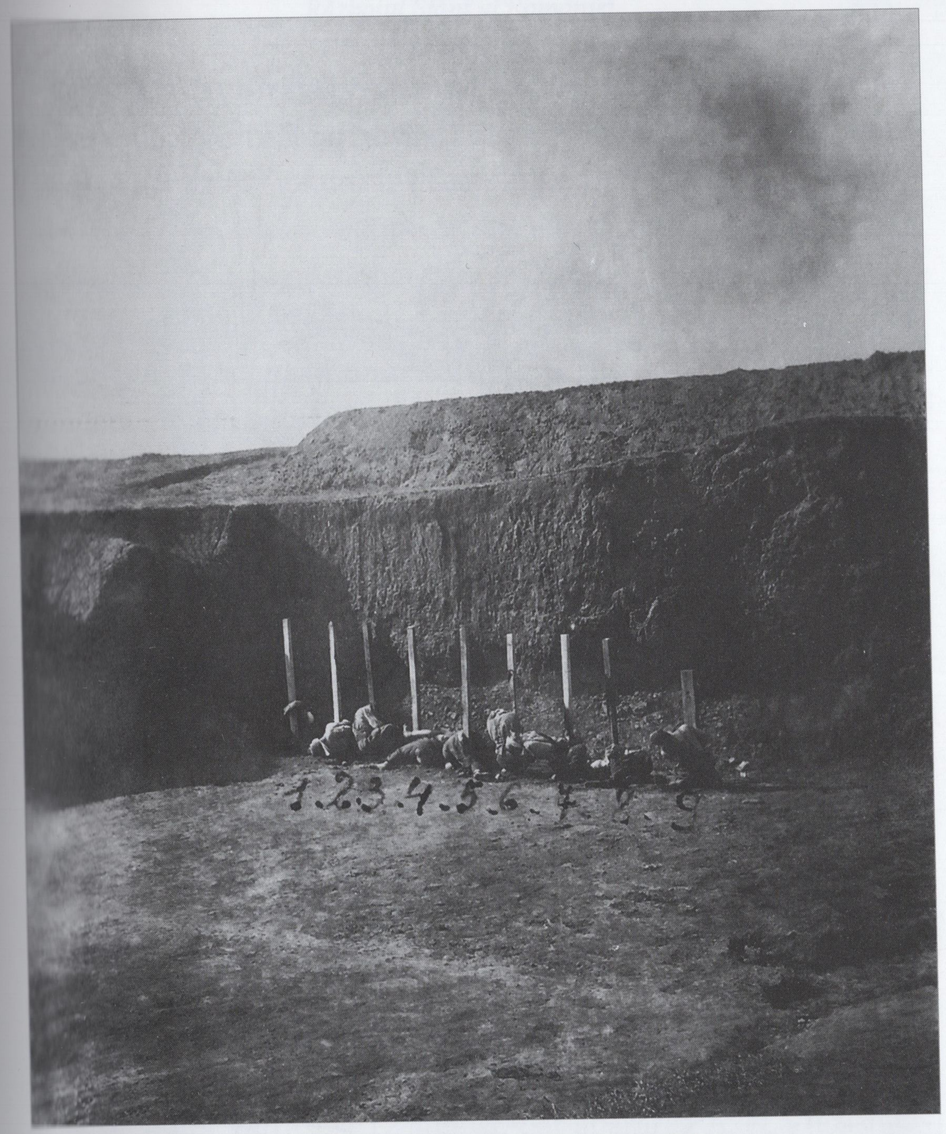

Aceiași militari români, după executarea sentinței.

© Arhivele Militare Naționale Române

Afișe propagandistice utilizate de Ministerul Apărării Naționale în perioada 1940–1941. Cel de sus înfățișează un militar sovietic lovind o cruce cu toporul, la indicația unui evreu, și este însoțit de textul: „Comuniștii și-au distrus credința. Deci, și-au distrus puterea, căci un popor fără credință în Dumnezeu este un popor slab." Al doilea face referire la pierderile teritoriale din iunie 1940, sugerând că armata sovietică a fost adusă la vest de Nistru de către evrei.

© Arhivele Militare Naționale Române

OKH a furnizat, în cele din urmă, cincizeci de tancuri cehești uzate către Marele Stat Major [român], dar în Crimeea și cu condiția să fie folosite la capul de pod din Kuban.[1] Raidul avioanelor americane asupra rafinăriilor de petrol de la Ploiești, pe 1 august, i-a impresionat prea puțin pe soldații de pe front[2]. Pe 3 august, după ce sovieticii au cucerit un punct de sprijin peste râu, în sectorul unui batalion german, necesitând întăriri din partea românilor, caporalul Cârlan nota: „Rezultatul luptelor: rușii au fost nimiciți până la ultimul de români."[3] Mulți soldați încă mai credeau că luptă pentru România Mare. Pe 4 august, la 66 de ani de la asediul Plevnei și 24 de ani de la ocuparea Budapestei, maiorul Scârneci declara: „Visul nostru aici este să reîntregim scumpa noastră patrie și o vom face."[4] Preoții militari îi împărtășeau pe răniți; binecuvântau soldații, armele și adăposturile; botezau și căsătoreau civili. Preotul militar Nicolae Petrache a construit adăposturi pentru răniți, a organizat un cimitir și s-a ocupat de renovarea unei biserici la cererea soldaților.[5] Soldații aveau timp și de puțină relaxare, economiseau alcool pentru beții comune și asistau la meciuri de fotbal. Se întâmpla des ca soldații să își depășească zilele de permisie în Crimeea, dar jandarmii mai degrabă îi cărau cu barca, decât să îi trimită la curtea marțială.[6] Un alt atac sovietic a avut loc între 7 și 12 august, dar apărarea Axei a rezistat.

---

[1] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, pp. 127–128.

[2] La 1 august 1943 a avut loc Operațiunea Tidal Wave, primul bombardament de amploare al aviației americane asupra României. Au fost vizate rafinăriile de la Ploiești și de la Câmpina (n. red.).

[3] Cârlan, *Păstrați-mi amintirile!*, p. 100.

[4] Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi*, p. 432.

[5] SIA; Fond Inspectoratul Clerului, F.II.41579, dosar 300, c. 311–12, 491.

[6] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 2759, f. 357.

Pierderile suferite de Axă de la ocuparea Liniei Albastre erau relativ puține, 51 795 de germani și 9 668 de români.[1] Numai când atacurile sovietice au spart frontul Grupului de Armate Sud german din Ucraina, iar Harkovul a căzut, Hitler a ordonat, în sfârșit, abandonarea capului de pod din Kuban.

Generalul Erwin Jaenecke [comandantul Armatei 17 germane – n. red.] a început o evacuare etapizată a Armatei a 17-a, pe care atacurile sovietice încercau să o distrugă. Caporalul Cârlan scria: „Aproape în fiecare noapte și dimineață, până pe la [ora] 9 tunurile bubuie, «Katiușa» se aude cântând sinistru, mitralierele latră, «Stuka»-urile românești trec în fiecare zi spre ruși, de unde se întorc întotdeauna toate înapoi."[2]

Pe 8 septembrie, atunci când forțele anglo-americane au debarcat în peninsulă, Italia a capitulat. Mihail Sebastian scria la București: „Italia a capitulat! La Athénée Palace… am urmărit în hall răspândirea, electrică parcă, a veștii, din om în om."[3] Soldații de la capul de pod din Kuban abia dacă au înregistrat vestea, pe când, patru zile mai târziu, au început să se retragă în salturi de broască. În aceeași zi, după ce predase un sector, maiorul Scârneci scria: „În timpul nopții, rușii au încercat o incursiune […] Au fost repede dați peste cap. [...] Spre ziuă, rușii au atacat mai puternic, cu circa o companie, în sectorul nemților [...] În unele locuri, au reușit să pătrundă în șanțuri. Rezerva, artileria și aruncătoarele au intervenit prompt și rușii s-au ars."[4]

Pe 10 septembrie, Stavka a încercat să taie retragerea Axei, recucerind Novorossiisk, șase zile mai târziu, iar pe 22 septembrie,

[1] Bărboi et al., *Armata română în vâltoarea războiului*, pp. 163–164; Duțu, *Armata română în război*, p. 251.

[2] Cârlan, *Păstrați-mi amintirile!*, pp. 103-104.

[3] Sebastian, *Journal*, p. 568.

[4] Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi*, p. 451.

sovieticii au debarcat forțe militare în spatele frontului, dar Divizia 19 Infanterie le-a respins înapoi pe mare. Strâmtoarea îngustă și acoperirea aeriană masivă au ușurat evacuarea. Cârlan nota: „Niciun avion inamic nu ne-a supărat în timpul cât am trecut marea. În timp ce mergeam pe mare, un viorist de la artilerie ne-a cântat puțin, făcându-ne să ne amintim de frumoasele zile trăite odată."[1] Jandarmii raportau că unii dintre soldații care soseau în Crimeea „nu înțeleg măsura retragerii din Cuban [sic], unde ei aveau poziții de nepătruns."[2] Până la 9 octombrie, 177 355 de soldați germani, 50 139 de români, 25 139 de auxiliari ruși, 27 457 de civili sovietici și 72 899 de cai – plus echipament greu – scăpaseră, cu pierderi de doar 5 000 de germani și 600 de români.[3] Armata a 17-a germană a fost, însă, din nou, amenințată cu izolarea.

Crimeea „încercuită"

Confuzia domnea în Crimeea. Pe când Grupul de Armate Sud german se retrăgea din estul Ucrainei, OKH a ordonat Grupului de Armate A german, care includea acum și Armata a 6-a germană reconstituită, să țină un front de la Zaporojie, pe Nipru, la Melitopol, la Marea de Azov, pentru a proteja Crimeea.[4] Cele douăsprezece divizii ale Armatei a 6-a germane erau întărite cu Divizia 24 Infanterie română (formată din supraviețuitori de la Stalingrad și două batalioane de reabilitați de la Sărata) și de Divizia 4 Munte, adusă în grabă în nord din Crimeea, după evacuarea capului de pod din Kuban.

[1] Cârlan, *Păstrați-mi amintirile!*, p. 108.

[2] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 2158, f. 171.

[3] Duțu, *Armata română în război*, p. 250.

[4] Citino, *Wehrmacht Retreats*, pp. 233–234.

Armata a 17-a germană se pregătea să evacueze Crimeea. Generalul Jaenecke nu era un lider inspirat și a făcut prea puțin pentru a pregăti o apărare.[1] Probabil nu avea încredere, deoarece acum avea doar două divizii germane și șapte divizii românești – toate sub capacitate. Armata a 17-a germană a presupus că Diviziile 10 Infanterie, 19 Infanterie, 3 Munte și 6 Cavalerie erau capabile să lupte pe linia frontului (dacă erau întărite cu „corsete" germane), dar a considerat că Diviziile 1 Munte, 2 Munte și 9 Cavalerie erau potrivite doar pentru sarcini de asigurare a securității în spatele frontului.[2] Pe 6 octombrie, generalul Hugo Schwab l-a înlocuit pe generalul Avramescu (făcând schimb pe posturile de comandanți ai Corpului de Munte și Corpului III), care nu-și dorea poziția deloc de invidiat de a apăra peninsula condamnată. Schwab comandase Divizia 9 Infanterie la Odesa și pe Don înainte de a fi comandantul Corpului III în Transnistria. Maiorul Scârneci era furios că un „sas arogant, puturos și, pe deasupra, prost" conducea acum Corpul de Munte.[3] Schwab și Cialâk s-au așternut la lucru pentru a face ordine în dezordinea diviziilor românești din Crimeea.

Soldații români se temeau de un „al doilea Stalingrad" în Crimeea. Caporalul Cârlan nota: „Când am plecat de pe frontul Kubanului nimeni nu-și punea întrebarea: unde mergem? Fiecare se gândea la scăpare, dar acum toți își pun întrebarea: *unde*?"[4] Locotenent-colonelul Victor Isăceanu a sosit pentru a prelua comanda Regimentului 13 Călărași, pe care l-a găsit „în

[1] Robert Forczyk, *Where the Iron Crosses Grow. The Crimea, 1941–1944*, Osprey, New York, 2014, p. 243.

[2] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 129.

[3] Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi*, p. 476.

[4] Cârlan, *Păstrați-mi amintirile!*, p. 109. Subliniere în original.

stare de ruină morală" și s-a apucat să-i „țină din nou în mână" pe soldați. A restabilit disciplina, însă soldații „mărșăluiau fără încălțăminte, aproape desculți, în bluze de vară, plini de păduchi! Ofițerii, care-și pierduseră bagajele în luptele din Kuban, erau în aceeași stare."[1] Dezertorii și răzleții rătăceau prin Crimeea. Pe 12 octombrie, generalul Pantazi a instruit fiecare corp de armată să înființeze un regiment pentru „re-educarea" celor care dezertaseră pentru prima dată, vreme de două luni, înainte de a-i trimite înapoi la unitățile lor, în vreme ce numai soldații vinovați de dezertare „serioasă" urmau a fi deferiți curții marțiale.[2] Un grup de patruzeci de vânători de munte care pretindeau că erau în permisie au luat un tren spre Tighina, apoi s-au despărțit pentru a se strecura fiecare peste Nistru. Armata a 3-a a mărit numărul patrulelor de jandarmi la Herson, o oprire între Crimeea și România, din cauza soldaților beți și a dezertorilor.[3] Soldații au început să asculte mai des Radio Moscova: „Ostași români! Soarta voastră în Crimeea este pecetluită, nu dați crezare nemților. Ei vă mint [...] Dezertați cât mai aveți vreme. Predați-vă!" Maiorul Scârneci comenta: „Mă întreb cui? Tătarilor din Crimeea?"[4] Câțiva soldați români s-au alăturat partizanilor din munți. Pe 27 octombrie, maiorul Scârneci părăsea Crimeea, fiind relocat la Brașov. Batalionul lui de munte, acum format mai ales din înlocuitori și soldați aflați în reabilitare, nu a fost probabil prea inspirat de discursul lui de adio. „Cereți-le toate mijloacele de foc. Nu vă apărați și nu treceți peste inamic numai cu puterea piepturilor și baionetelor. Precupețiți la maximum posibil

[1] BMMN, Fond Manuscrise, MSS 676, f. 11–12.

[2] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 2782, f. 76.

[3] Ibid., dosar 2225, f. 68; ibid., dosar 2780, f. 149.

[4] Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi*, p. 472.

sângele ostașilor, care este atât de nobil, atât de prețios. Inamicul este șiret și dârz. Posedă multiple mijloace de foc pe care nu le cruță."[1] Pe 29 octombrie, atacurile sovietice au învins Armata a 6-a germană, împingând-o înapoi către Nipru. Sergentul Ionescu a fost evacuat din Herson și și-a petrecut restul războiului transportând provizii pentru Armata a 3-a, în vreme ce citea „cărți bune", în special Noul Testament.[2] Pe durata bătăliei, Diviziile 4 Munte și 24 Infanterie au pierdut fiecare câte două treimi din soldați, inclusiv un mare număr de dezertori (dintre care mulți erau soldați reabilitați) și au fost amalgamate, devenind Divizia 4/24 Infanterie.[3] Armatele sovietice amenințau acum să năvălească în Crimeea și să captureze Armata a 17-a germană.

Generalul Jaenecke a organizat la repezeală o defensivă. O forță amalgamată germano-slovacă a blocat istmul Perekop, iar grupul Bălan (trei batalioane de munte cu artilerie, tunuri antitanc și tancuri) s-a îndreptat în grabă spre regiunea Sivaș. Generalul Schwab a autorizat comandanții de companii să-i bată și chiar să-i împuște pe soldați pentru indisciplină, dar numai „după o bună chibzuire și numai în momentul producerii infracțiunilor."[4]

Pe 1 noiembrie, forțele sovietice au lansat atacuri pe uscat și pe mare. Trupele sovietice au întâmpinat rezistență la Perekop, dar au găsit regiunea lagunară Sivaș neapărată până la sosirea grupului Bălan, care i-a întârziat pe sovietici până când au reușit să ajungă întăririle germane. Simultan, trupe sovietice au debarcat la Eltigen și, câteva zile mai târziu, și mai multe

[1] Ibid., p. 478.

[2] Ionescu, *Însemnări din război,* p. 203.

[3] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 2780, f. 67, 86.

[4] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 1414, f. 506. Subliniere în original.

au debarcat la Kerci. După ce au predat capul de plajă de la Eltigen Diviziei 6 Cavalerie, trupele germane au alergat la nord, spre Kerci. Până pe 6 noiembrie, forțele Axei au reușit să controleze capul de pod de la Sivaș.[1] Capul de plajă de la Kerci rămânea periculos. Caporalul Cârlan scria: „Despre front se aude că am fost închiși de ruși pe la Perekop, unde se dau lupte grele. Mulți se tem că vom ajunge prizonieri, dacă n-o să murim."[2]

Unii bărbați au dezertat pentru a se alătura unor grupuri de soldați transformați în bandiți pe dealurile din jurul Simferopolului[3]. Câțiva i-au căutat pe partizani. Un soldat care a scăpat din captivitatea partizană a spus că i-au tratat bine pe soldații români, dar oricine a încercat să plece a fost împușcat și doar câțiva au devenit camarazi de încredere[4]. Deși Armata a 17-a germană a reușit să respingă atacurile inamice, a fost separată de restul grupului de armate germane A.

Corpurile de Munte și de Cavalerie treceau prin crize de oameni și de moral. Pe 24 noiembrie, generalul Schwab a raportat că unitățile sale suferiseră pierderi „destul de mari" și cerea înlocuitori, iar soldații în permisie să fie aduși pe calea aerului fără întârziere.[5] Pentru a ridica moralul, el declara: „Se impune ca *ajutorul familiar pentru cei aflați pe front în CRIMEEA* și pentru cei aflați în țară să nu fie același, *ci cel puțin de 2 ori mai mare pentru primii*."[6] După angajarea diviziilor românești rămase operaționale, Armata a 17-a germană a fost obligată să înglobeze divizii românești slabe în diviziile germane. Regimentul 13 Călărași

[1] Duțu, *Armata română în război*, pp. 253–254; Forczyk, *Where the Iron Crosses Grow*, p. 250.

[2] Cârlan, *Păstrați-mi amintirile!*, pp. 126–127.

[3] AMNR, Fond Corpul de Cavalerie, dosar 1256, f. 272.

[4] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 1407, f. 107-110.

[5] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 2158, ff. 305-306.

[6] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 1405, f. 56. Subliniere în original.

al locotenent-colonelului Isăceanu a fost trimis la Perekop, unde „moralul tuturora era dezastruos". Cavaleriștii lui (care mergeau pe jos după ce își pierduseră caii) nu aveau chef să lupte. La primul atac sovietic, un escadron s-a risipit sub bombardamentul artileriei sovietice și „a fugit fără a deschide focul." Isăceanu își amintește că „ofițerii germani, auzind că am ostași neschimbați de 2 ½ ani, rămâneau uimiți."[1] Grupul de Armate A german a vrut să evacueze Armata a 17-a germană, dar Hitler nu a acceptat deloc și a reușit să-l convingă pe mareșalul Antonescu să-i susțină decizia. Pe 28 noiembrie, el l-a informat pe Antonescu că Crimeea avea să fie apărată „prin toate mijloacele" și a promis provizii, întăriri germane și restabilirea unui coridor pe uscat.[2] Acum, România începea să pară a fi un aliat reticent al Germaniei naziste.

Obsesia lui Hitler de a rezista în Crimeea nu era irațională. OKH estima că Armata a 17-a germană reținea trei armate sovietice, plus mijloacele aeriene și navale importante, și lipsea Stavka de o bază pentru atacuri pe apă și din aer împotriva României și Bulgariei.[3] Crimeea era relativ ușor de aprovizionat pe mare. Curând, au sosit aici încă două divizii germane slabe, dar nicio conexiune pe uscat nu a mai fost restabilită. Pe 4 decembrie, Diviziile 5 Cavalerie și 3 Munte, sprijinite de tunuri de asalt germane, de artilerie și de avioane, au lansat un atac asupra capului de pod de la Eltigen și l-au distrus în trei zile, capturând 2 300 de prizonieri. Pe 11 decembrie trupele române au prins în capcană și au capturat alți 1 500 de soldați sovietici, care fugiseră în timpul luptei.[4] După aceea, 125 000 de

[1] BMMN, Fond Manuscrise, MSS 676, f. 24–25.
[2] Forczyk, *Where the Iron Crosses Grow*, p. 260.
[3] Ibid., pp. 261, 265.
[4] Ibid., pp. 258–259.

soldați germani (dintre care mulți erau aviatori și marinari veniți în sprijin) și 65 000 de români s-au pregătit pentru iarnă.[1] O divizie de infanterie germană și Diviziile 6 Cavalerie și 3 Munte asigurau zona Kerci; două divizii de infanterie germane blocau Perekopul; Diviziile 10 și 19 Infanterie înconjurau inamicul pe plaja lagunelor de la Sivaș; Divizia 9 Cavalerie patrula pe coasta de vest; și diviziile 1 și 2 de Munte păzeau munții și zona de coastă din sud. Amalgamarea însemna că diviziile românești erau întărite cu batalioane germane și invers. Armata a 17-a germană nu ar fi putut rezista în Crimeea fără Corpul de Cavalerie și cel de Munte.

După ce criza imediată a trecut, comandanții români s-au concentrat pe revitalizarea moralului. Generalul Schwab i-a cerut din nou generalului Dumitrescu să acorde permisii pentru Crăciun și a sugerat ca soldații care fuseseră pe front timp de 24 de luni sau mai mult să fie trimiși acasă imediat ce soseau înlocuitori.[2] Acest plan bine intenționat a eșuat. Soldații care aveau mai mult de 24 de luni pe front au fost nemulțumiți atunci când nu au fost trimiși imediat acasă, deoarece sosiseră prea puține forțe de înlocuire.[3] Marele Stat Major a instruit comandanții secunzi ai fiecărui regiment să se concentreze pe propagandă și să formeze echipe din șapte oameni, incluzând și un ofițer, trei „misionari de propagandă" (profesori în timp de pace, care erau și veterani) și trei muzicieni pentru a ridica moralul.[4] În săptămânile anterioare, *Ecoul Crimeei* scria: „Numai Germania poate salva omenirea de bolșevism", în vreme ce

[1] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 131.
[2] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 2158, f. 404.
[3] Ibid., dosar 2767, f. 144.
[4] AMNR, Fond Corpul de Cavalerie, dosar 1259, f. 15; ibid., dosar 1256, f. 389.

Sentinela proclama: „Izbândă sau moarte!”[1] Propaganda militară nu a îmbunătățit foarte mult moralul, iar soldații erau cu gândul la următorul atac copleșitor al inamicului.

Avansul sovietic pe întregul front a determinat regimul Antonescu să-și schimbe politica față de evreii români din Transnistria. În vreme ce Grupul de Armate A german menținea capul de pod de la Nikopol, pe Niprul inferior, Grupul de Armate Sud german fusese respins peste râu în aproape toate zonele.[2] Grupul de Armate A german a repartizat Armatei a 3-a sarcina să-i protejeze spatele și coasta Mării Negre, împreună cu Corpul II din Transnistria și Corpul III (Divizia 4/24, o divizie germană și o divizie slovacă) între Bug și Nipru.[3] Generalul Dumitrescu raporta semnele unui moral slab: ținută neîngrijită, salutat neglijent, beție, bătăi și cântece populare cu versuri subversive.[4] Guvernământul Transnistriei a adoptat treptat o atitudine mai umană față de evrei. Un supraviețuitor evreu își amintea: „Nimeni nu a fost abuziv, nici ofițerii, nici soldații, nici procurorii militari, nici farmaciștii, nici agronomii. Jidanii deveniseră acum «domnii evrei».”[5] Sub presiunea diplomaților, a familiei regale, a liderilor comunității evreiești, mareșalul Antonescu a promis să repatrieze 54 000 de supraviețuitori evrei români (lăsând în urmă evreii sovietici) din Transnistria. Între 20 și 25 decembrie, jandarmii generalului Vasiliu au escortat 11 370 de evrei (peste jumătate provenind din regiunea Dorohoi) și sute de tineri orfani peste

[1] „Numai Germania poate salva omenirea de bolșevism”, *Ecoul Crimeei*, 20 ianuarie 1944, p. 1; Horia Nițulescu, „Izbândă sau moarte”, *Sentinela*, 6 februarie 1944, p. 6.

[2] Citino, *Death of the Wehrmacht*, pp. 235–236.

[3] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 156.

[4] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 2780, f. 214–15, 237.

[5] Citat în Ioanid, *Holocaust in Romania*, p. 223.

Nistru.[1] Holocaustul din România era tot mai aproape de sfârșit, cu fiecare victorie a Armatei Roșii.

Apropierea sovieticilor a intensificat activitatea partizanilor în spatele frontului Grupului de Armate A german, în special în Crimeea. Armata a 3-a a raportat o „activitate intensă” a partizanilor în munții din sudul peninsulei. SSI raporta că civilii sovietici așteptau cu nerăbdare eliberare din „sclavia germană” și grupuri de până la 20, dar uneori până la 600 de partizani au organizat mai mult de o sută de atacuri doar în jurul Simferopolului, atunci când peninsula a fost izolată. „Represaliile executate de autoritățile germane și, în parte, de cele române, au accentuat și mai mult pofta de răzbunare a localnicilor, care nu așteaptă decât momentul oportun.”[2]

Armata a 17-a germană dădea prioritate securității drumurilor în fața acțiunilor partizanilor, anticipând că va trebui să se retragă. Generalul Jaenecke i-a ordonat generalului Schwab să curețe munții de un număr estimat de 7 000–8 000 de partizani.[3] Corpul de Munte și-a folosit ambele divizii pentru a mătura zona, între 29 decembrie și 9 ianuarie 1944, ceea ce a dus la 1 934 de partizani morți, 121 răniți, 2 763 de partizani capturați și 44 de morți și 127 de răniți români.[4] Deși mulți partizani au evadat, baza lor logistică a fost distrusă. Apoi Diviziile 1 și 2 Munte, independent una de cealaltă, au desfășurat operațiuni mai mici împotriva partizanilor, între 16 și 30 ianuarie, rezultând 172 de partizani morți și 498 capturați, plus sute de colibe arse, față de 26 de morți și 89 de răniți dintre români.

[1] Ibid., pp. 255–256.

[2] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 2281, f. 19; AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 1405, f. 74.

[3] Duțu, *Armata română în război*, p. 254.

[4] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 1812, f. 17.

Aceste raiduri antipartizani au fost mai puțin reușite deoarece partizanii fuseseră alertați, terenul era dificil, iar coordonarea era slabă.[1] Schwab a cerut mai mulți soldați, dar tot ce a putut oferi Jaenecke au fost câteva avioane.[2] Chiar și așa, Corpul de Munte a împrăștiat grupările de partizani din munții din sud. Căpitanul Ioan Tobă – un cavalerist care luptase la Odesa înainte de a fi repartizat la o unitate de munte nou formată – a devenit un faimos luptător împotriva partizanilor. *Ecoul Crimeei* scria că el purta cu mândrie asupra lui un fluturaș sovietic în care se spunea că era „îndrăcit" și se oferea o recompensă celor care îl omorau, fiindcă măcelărise partizani. Tobă se autointitulase „Hatman", titlu tradițional cazac purtat de liderii militari, iar soldații lui mărșăluiau cântând: „Să trăiască escadronul/Care a dat atâți eroi/ Să trăiască și «Hatmanul»/Cel mai mândru dintre noi."[3] Nu toți soldații din Crimeea erau demoralizați; încă mai erau unii îndârjiți, dornici să lupte și să comită atrocități.

Repatrierea evreilor români din Transnistria a durat puțin. Pe 5 ianuarie, armatele sovietice au spart cu ușurință frontul Grupului de Armate Sud german, aproape distrugând un corp german de tancuri la Kirovograd, apoi, din nou, pe 24 ianuarie, prinzând în capcană două corpuri germane de armată la Korsun, un adevărat dezastru pentru forțele Axei.[4] Atacurile sovietice au lovit capul de pod de pe Nipru al Grupului de Armate A german. Astfel, pe 27 ianuarie, mareșalul Antonescu a oprit repatrierea evreilor români din Transnistria și a

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 2282, f. 104–12.

[2] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 1833, f. 1–4, 7, 15.

[3] Dumitru Bunescu, „«Hatmanul» Tobă", *Ecoul Crimeei*, 28 februarie 1943, p. 1.

[4] Robert M. Citino, *The Wehrmacht´s Last Stand. The German Campaigns of 1944–1945*, University Press of Kansas, Lawrence, 2017, pp. 40–52.

început, în schimb, evacuarea românilor și moldovenilor sovietici. „Primirea evreilor ar produce multe resentimente", credea el.[1] Românii puseseră mâna pe proprietățile evreiești sau beneficiaseră în alte feluri atunci când evreii au fost deportați din nordul Bucovinei și din Basarabia, așadar prea puțini erau fericiți să-i vadă întorcându-se. Regimul Antonescu nu a dorit să-și înstrăineze opinia publică, lăsând impresia că îi trata bine pe evrei.

Stavka menținea presiunea asupra Crimeii, în vreme ce forțele sovietice avansau în Ucraina. În regiunea Sivaș, căpitanul Cârlan nota: „Pe la 12, art[ileria] rusească începe să bombardeze strașnic. Se așteaptă un atac din partea lor. Artileria noastră le răspunde cu puțină întârziere, dar cu atâta putere, încât rușii sunt nevoiți să înceteze bombardamentul. [...] Pentru prima dată în viața mea am înțeles cât de mare este durerea sufletească a unui om care simte că se va despărți de viață și de cei dragi."[2] La Perekop, Regimentul 13 Călărași al locotenent-colonelului Isăcescu era supus nu doar barajelor de artilerie, ci și asaltului megafoanelor care transmiteau cântece românești amestecate cu îndemnuri de a se preda.[3] Propaganda sovietică pretindea că prizonierii români erau tratați mai bine decât prizonierii germani, în vreme ce contra-propaganda românească spunea că erau împușcați sau puși să muncească până mureau.[4] Mâncarea, proviziile și muniția erau aduse pe mare de la Odesa. Soldații au profitat la maxim de excesul de provizii existente în Crimeea; unii au devenit destul de pricepuți la falsificarea documentelor pentru a evita curiozitatea jandarmilor

[1] Citat în Ioanid, *Holocaust in Romania*, p. 256.

[2] Cârlan, *Păstrați-mi amintirile!*, pp. 142–143.

[3] BMMN; Fond Manuscrise, MSS 676, f. 30.

[4] ANIC, Fond Președinția Consiliului de Miniștri. Cabinetul Militar, dosar 129/1943, f. 75–79.

sau pentru a obține rații de la cantinele germane.[1] Atâta vreme cât trupele Axei dețineau Transnistria, Hitler nu avea să permită evacuarea Crimeii.

Transnistria și regiunea dintre Bug și Nipru se confruntau, de asemenea, cu o creștere a activității partizanilor. Ocupația românească în Transnistria a fost relativ ușoară comparativ cu aceea germană din Reichskommissariat Ukraine, astfel că doar puțini localnici s-au transformat în partizani la apropierea forțelor sovietice, moment în care autoritățile române au început evacuarea a tot ce putea fi mutat, iar poliția germană a început deportările de localnici la muncă în Germania.[2] Transnistria nu avea munți, păduri sau mlaștini, iar Odesa era plină de poliție românească și germană, așa că partizanii s-au ascuns în regiunile împădurite din nord. Acolo unde, anterior, operau doar câțiva îndârjiți sovietici, acum grupuri de câte 30, 50 sau 100 de partizani organizau atacuri asupra căilor ferate, podurilor, comunicațiilor, depozitelor, sediilor primăriilor și posturilor de jandarmi.[3] Armata a 3-a a acționat cu fermitate în Transnistria și între Bug și Nipru, punând anunțuri despre „sancțiunile grave" pentru susținerea partizanilor, i-au arestat pe ofițerii și subofițerii sovietici (localnici ucraineni care fuseseră eliberați pe încredere din lagărele de prizonieri pentru a merge acasă și a-și lucra pământul ca să producă hrană pentru efortul de război al Axei), au luat ostatici și au menținut ordinea prin intermediul raidurilor, percheziților, proceselor expeditive și execuțiilor publice.[4] Autoritățile civile românești au pierdut controlul asupra județelor din nord, nu doar din cauza

[1] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 1407, f. 3.

[2] Solonari, *Satellite Empire*, pp. 223–225.

[3] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 1481, ff. 272-273.

[4] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 3032, ff. 1-5.

partizanilor, ci și din cauza soldaților germani care jefuiau sau al ajutoarelor lor căzăcești, care îi amenințau pe jandarmii români când aceștia păzeau depozitele de mâncare și alte provizii.[1] Pe 1 februarie, generalul Gheorghe Potopeanu l-a înlocuit pe guvernatorul Alexianu, a desființat Guvernământul Transnistriei și a înființat Administrația Militară a Teritoriului dintre Râurile Nistru și Bug. Atacurile partizanilor se întețeau pe măsură ce Grupul de Armate A german se retrăgea.

Regimul Antonescu a început mobilizarea ultimelor sale resurse umane pentru apărarea finală. În Ucraina, pe 8 februarie, forțele sovietice au distrus capul de pod de la Nikopol și în curând Grupul de Armate A german s-a retras peste Nipru, determinându-i pe mareșalul Paul von Kleist, pe generalul Jaenecke și pe mareșalul Antonescu să-l implore pe Hitler să evacueze Crimeea – dar acesta a refuzat cu încăpățânare.[2] În România, în aceeași zi, MStM i-a chemat sub arme pe cei care aveau nouăsprezece ani și le-a cerut celor din Moldova, Bucovina și Basarabia, care aveau între cincisprezece și optsprezece ani, să se înregistreze „cu scopul de a se cunoaște numărul tinerilor buni pentru serviciul militar".[3]

În Crimeea, Armata a 17-a germană construia aliniamente de retragere. Pe 11 februarie, generalul Cialâk raporta că moralul subofițerilor și al soldaților se diminuase, mai ales la Regimentele 13 Călărași și 3 Roșiori, dar moralul ofițerilor rezista. El dădea vina pe „lipsa de omogenitate" (adică pe cei 2 567 de soldați aflați în proces de reabilitare), pe rotația lentă a soldaților care aveau 24 de luni sau mai mult petrecute pe front și pe

[1] Solonari, *Satellite Empire*, p. 227.

[2] Duțu, *Armata română în război*, p. 254.

[3] AMNR, Fond Corpul de Cavalerie, dosar 1256, f. 80.

terenul sterp de pe coasta regiunii lagunare Sivaș. Cialâk raporta că luase „măsuri radicale" împotriva dezertorilor din Corpul de Cavalerie și cerea să se trimită mai mulți înlocuitori, să fie separați cei aflați la reabilitare de restul soldaților și să fie crescut ajutorul financiar pentru familiile soldaților.[1] Soldații demoralizați din Regimentul 13 Călărași au fost puși să muncească la săparea șanțurilor de apărare pentru trupele germane în argila cleioasă de la Sivaș și chiar să curețe gunoiul soldaților germani din tranșee, „o situație degradantă ce revoltase soldații."[2] Scrisorile de acasă îi întrebau pe soldați când se întorc, povesteau despre problemele din familii și din gospodării și se plângeau că alți bărbați nu au luptat deloc pe front sau au luptat doar până la Odesa.[3] Grupul de Armate A german a reușit să restabilească o linie de front pe râul Inhul, la 29 februarie, dar nu a rezistat prea mult.

Dezintegrarea armatei germane a fost semnalul sfârșitului Războiului Sfânt al României. Pe 4 martie, Stavka a lansat ofensiva de primăvară. Forțele sovietice au învins Grupul de Armate Sud german lângă Uman, având ca obiectiv eliberarea restului Ucrainei. Wilhelm Filderman l-a implorat pe mareșalul Antonescu să le permită evreilor români să se alăture valului de refugiați care fugeau la apropierea frontului, dar, pe 7 martie, generalul Vasiliu a permis doar repatrierea a 1 846 de orfani cu vârste mai mici de cincisprezece ani.[4] În ziua următoare, pregătind evacuarea Crimeii, Divizia 1 Munte a început o operațiune de curățare de partizani a drumului către Sevastopol, capturând 275 de prizonieri cu prețul a

[1] Ibid., dosar 1256, f. 61–66.
[2] BMMN, Fond Manuscrise, MSS 676, ff. 39–40.
[3] AMNR, Fond Corpul de Cavalerie, dosar 1256, f. 80.
[4] Ioanid, *Holocaust in Romania*, p. 256.

17 pierderi.[1] Pe 14 martie, Antonescu a cedat, în sfârșit, și a autorizat repatrierea tuturor evreilor români din Transnistria. A doua zi, Grupul de Armate A german a preluat controlul Transnistriei, iar Marele Stat Major a început remobilizarea Armatei a 4-a, formată doar din Corpul IV și un grup de blindate constituit ad hoc, pentru a apăra Moldova și Basarabia.[2] Deși avusese un an ca să se pregătească, armata română nu era pregătită să-și apere țara.

Frontul de la Iași

După pierderile de oameni și de material de la Stalingrad și având-i pe soldații cei mai experimentați și mai bine echipați în Crimeea, Marele Stat Major dispunea în România doar de trupe slab instruite și prost echipate. Pe 18 martie, forțele sovietice au traversat Nistrul la Moghilev, intrând în nordul Basarabiei înainte de sosirea Armatei a 4-a. A doua zi, mareșalul Antonescu și generalul Șteflea le-au scris lui Hitler și generalului Kurt Zeitzler, noul șef al OKH, implorându-le ajutorul. Antonescu se plângea că nu a fost ținut la curent cu evenimentele și avertiza asupra gravelor consecințe în cazul în care Basarabia era pierdută. Șteflea recunoștea că generalul Racoviță, care comanda acum Armata a 4-a, nu avea mijloacele de a-i opri pe sovietici.[3] Dacă mai exista vreun moment potrivit pentru ca România să abandoneze Germania nazistă, atunci acesta era, dar regimul Antonescu nu s-a gândit cu seriozitate s-o facă. Regimul Horthy, în Ungaria, a făcut-o. Hitler a ordonat ocuparea Ungariei pe 19 martie, spre încântarea lui Antonescu,

[1] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 1833, ff. 200–209.
[2] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 156.
[3] Arimia et al., *Antonescu-Hitler*, vol, 2, pp. 139–143.

care a folosit prilejul întâlnirii între dictatori, din 23–24 martie, pentru a condamna trădarea maghiară și a cere restituirea nordului Transilvaniei.[1] În Crimeea, caporalul Cârlan nota: „Seara, ascult la radio că rușii au trecut Nistrul în regiunea Bălți și că trupele române și germane rezistă cu îndârjire."[2] În realitate, trupele germane se retrăseseră în dezordine, iar soldații români se mobilizaseră lent. Armata sovietică a traversat Prutul pe 26 martie, pătrunzând în nordul Moldovei dinspre est, iar două zile mai târziu, după o altă străpungere, la Tarnopol, trupele sovietice au traversat Nistrul și au intrat, dinspre nord, în nordul Bucovinei, stabilind o legătură între ele în apropiere de Hotin. Cernăuțiul a căzut fără luptă. Hitler și Antonescu se străduiau să improvizeze o apărare.

OKH a creat o structură unică de comandă în România. Generalul Ferdinand Schörner, acum comandant al Grupului de Armate A german, a creat două noi formațiuni subordonate: Grupul de Armate german Wöhler, prin alăturarea Armatei a 8-a germane și a Armatei a 4-a în Moldova, și Grupul de Armate Dumitrescu, prin unirea Armatei a 6-a germane și a Armatei a 3-a în Basarabia și Transnistria. Această soluție îi oferea mareșalului Antonescu un grup de armate aflat în mod vizibil sub comanda românească, pe care o solicitase fără a-i da unui comandant român controlul general asupra forțelor Axei din România.[3] Armata a 8-a germană a fugit haotic în Bucovina; soldații germani au ucis chiar câțiva evrei repatriați recent din Transnistria, înainte de a-și continua fuga spre sud. Emil Dorian scria: „Informațiile aduse de nenumărați refugiați

[1] Corneliu, *Hungary in World War II*, pp. 269–276; Arimia et al., *Antonescu-Hitler*, vol. 2, 143–146.

[2] Cârlan, *Păstrați-mi amintirile!*, p. 151.

[3] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, pp. 157–158.

din nordul Moldovei, dacă sunt demne de încredere, indică un dezastru total. Soldații germani își vând hainele militare, cerșesc pâine și dezertează."[1]

Armata a 6-a germană a încercat să reziste în sudul Transnistriei, dând înapoi pentru a apăra Odesa, până când a fost practic prinsă cu spatele la mare.[2] Armata a 3-a s-a retras în sudul Basarabiei. Soldații răzlețiți nu erau trimiși în fața curții marțiale, dar generalul Dumitrescu preciza că acesta era „numai un act de generozitate și de înțelegere părintească, și nicidecum o toleranță."[3] Pe 30 martie, el raporta că trupele germane jefuiau în sudul Transnistriei, localnicii regretau sfârșitul ocupației românești, partizanii se ascundeau din nou în catacombele Odesei, iar soldații germani și români erau apatici. Un ofițer i-a auzit pe basarabeni vorbind despre dezertare, deoarece „în anul 1940 au procedat la fel și nu au pățit nimic."[4] Pe 3 aprilie, generalul Racoviță îndemna Armata a 4-a, care mărșăluia să întărească Armata a 8-a germană: „Nimeni nu trebuie să-și părăsească postul de luptă care i-a fost hărăzit și mai bine să se lase să moară pe loc decât să lase pe inamic să înainteze… Sus inimile, ostași! Veți fi oare voi mai prejos decât strămoșii noștri? Veți fi oare voi mai prejos decât părinții voștri care au făcut România Mare? Veți permite voi inamicului hain să ne pângărească mai departe satele și orașele noastre, nevestele și copiii noștri, bisericile și datinile noastre?"[5] În ziua următoare, o nouă amenințare la adresa familiilor și caselor

[1] Dorian, *Quality of Witness*, p. 304.

[2] Klaus Schönherr, *Luptele Wehrmachtului în România, 1944*, ediția a 2-a, trad. de Elena Matei, Editura Militară, București, 2015, p. 34.

[3] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 2968, f. 247.

[4] Ibid., dosar 3032, f. 277.

[5] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 1533, f. 7.

soldaților a apărut deodată pe cerul României. Forța 15 Aeriană americană a început campania de bombardamente cu un raid asupra căilor ferate din București, care erau pline de refugiați fugind din calea frontului, omorând 2 942 de oameni, rănind alți 2 126 și avariind sute de clădiri.[1]

Pe 5 aprilie, Grupul de Armate A german a fost redenumit Grupul de Armate Ucraina de Sud. Acesta a luat naștere pe marginea colapsului, dar o serie de factori, în special dorința soldaților români de a-și sacrifica viețile pentru România Mare, i-au permis să stabilizeze frontul. Stavka își făcuse calcule că, dacă forțele sovietice cuceresc Iași și Chișinău, regimul Antonescu se va prăbuși, așa că își împingea neobosit armatele către aceste obiective amețitor de apropiate.[2] Totuși, forțele sovietice, epuizate, au încetinit din cauza liniilor de aprovizionare supraîntinse și a vremii ploioase, care a umplut drumurile de noroaie.[3] În sens invers, forțele Axei s-au retras pe o rețea feroviară practic intactă, gestionată de Căile Ferate Române, denumite „Armata a 2-a" a României. Mai mult, românii încă sprijineau regimul Antonescu și alianța acestuia cu Germania nazistă, așadar nu exista o mișcare de partizani care să saboteze trenurile sau să atace convoaiele. În plus, terenul deluros din Moldova și din Basarabia îi favoriza pe apărători.[4] În fine, diviziile nou formate din soldați români au fost aruncate în luptă. Poate că acești oameni nu erau entuziaști față de Războiul Sfânt al României, dar erau hotărâți să-și apere națiunea și religia de așteptatele ravagii ale iudeo-bolșevismului.

[1] Giurescu, *Romania in the Second World War*, pp. 161–163.

[2] David M. Glantz, *Red Storm over the Balkans. The Failed Soviet Invasion of Romania, Spring 1944,* University Press of Kansas, Lawrence, 2007, pp. XII-XIII, 24.

[3] Schönherr, *Luptele Wehrmachtului în România 1944*, pp. 37–38.

[4] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 157.

Stavka a lansat și un atac împotriva Crimeii. Asalturile sovietice au blocat diviziile germane la Perekop, pe 8 aprilie, dar atacul cel mare s-a dat în ziua următoare împotriva Diviziilor 10 și 19 Infanterie de la Sivaș și a trecut repede de ele.[1] Regimentul 38 Infanterie al caporalului Cârlan a fost alungat de soldații sovietici care le strigau: „Unde fugiți, mă, nenorociților, că până la Sevastopol punem mâna pe voi!" Un camarad l-a îndemnat să-și arunce echipamentul. „Nu pot, mă împușcă dacă ajung fără aparat la ai noștri."[2] Armata a 17-a germană a început o cursă haotică, fiecare pe cont propriu, către Sevastopol. Doi soldați germani au oprit camionul lui Cârlan, au sărit în el și l-au împușcat pe șofer, după care au fost aduși la ordine de alți soldați români.[3] Pe 10 aprilie, Odesa a căzut, iar Armata a 6-a germană s-a retras, în cele din urmă, din sudul Transnistriei. Armatele a 8-a germană și a 4-a română au încetinit atacul sovietic asupra Moldovei, dar cu un preț mare, iar unele unități românești au cedat și au fugit. Generalul Racoviță susținea cu convingere că 80% dintre basarabeni dezertaseră și ordona ca basarabenii să fie retrimiși de pe front la unitățile de sprijin. „Pot fi lăsate însă elementele de încredere și care sunt hotărâte să lupte." Un raport ulterior arăta, totuși, că numai 10% dintre basarabeni dezertaseră.[4] Pe 12 aprilie, Hitler l-a autorizat, în sfârșit, pe generalul Jaenecke să înceapă evacuarea Crimeii – dar numai trupele de sprijin, deoarece se aștepta ca Armata a 17-a germană să mențină Sevastopolul. În aceeași zi, generalul Schwab a ordonat Corpului de Munte să ocupe linia vechii apărări sovietice de la nord de golful Severnaia. Din nou, în acea zi, trupele sovietice au cucerit un cap de pod

[1] Ibid., p. 133; Forczyk, *Where the Iron Crosses Grow*, pp. 272–275.

[2] Cârlan, *Păstrați-mi amintirile!*, p. 161.

[3] Ibid., p. 170.

[4] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 1596, ff. 185, 187, 196-197.

peste Nistru, la Tighina, la joncțiunea dintre Armata a 6-a germană și Armata a 3-a română, amenințând să avanseze către sudul Basarabiei. A doua zi, mareșalul Antonescu i-a autorizat pe comandanți să-i execute sumar pe soldații care se făceau vinovați de dezertare, lașitate, jaf, automutilare, insubordonare sau lovirea unui superior.[1] De fapt, comandanții români nu au ordonat împușcarea prea multor soldați români, dar generalul Schörner era neîndurător cu soldații germani, insistând pe ștreang sau plutonul de execuție în cazurile de indisciplină.[2] Disciplina strictă, contraatacurile disperate ale românilor și manevrele abile ale panzerelor germane au tocit, în cele din urmă, vârfurile de lance ale atacului sovietic în direcția Iași și Chișinău.

Grupul de Armate Ucraina de Sud a stabilizat frontul pe 17 aprilie. Linia trecea pe la poalele Carpaților, în nordul Moldovei, mergea spre est de-a lungul Moldovei centrale, ajungea la nord de Iași, continua peste Prut în Basarabia centrală, la nord de Chișinău, și se îndrepta spre sud de-a lungul Nistrului, în sudul Basarabiei. Fiindcă se scurtase frontul, generalul Schörner putea pune la dispoziție divizii germane care să întărească liniile corpurilor de armată românești, aflate sub o mare presiune. Generalul Antonescu era de neclintit în ideea că „Diviziile Române să nu fie fărâmițate, [totuși] amestecarea Diviziilor germane cu cele române în front este foarte dorită."[3] Divizii germane au fost atribuite unor corpuri de armată românești și invers; era vorba de amalgamare pe scară largă. De asemenea, noi unități românești continuau să sosească. Sublocotenentul Gheorghe Netejoru își amintea că, atunci când primul batalion din regimentul lui a ajuns pe frontul de la Iași, colonelul

[1] Ibid., dosar 1533, f. 31–32.
[2] Shepherd, *Hitler's Soldiers*, p. 472.
[3] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 3015, f. 5.

a ținut un discurs în fața întregii subunități încolonate: „Ne-a urat ca «victorioși, după terminarea războiului, să ne întâlnim în aceeași componență». În acest moment, pe fețele militarilor se citea tristețea [...] Nu se pot uita acești bravi eroi care și-au jertfit viața pentru făurirea unui ideal: România Mare."[1] Când batalionul lui a ajuns pe front, a găsit o atmosferă de „trăiește și lasă-i și pe alții să trăiască": „La mai puțin de o sută de metri în fața unei cazemate era un izvor de la care luau apă și ai noștri, și inamicii noștri"[2] Această stare de lucruri avea să se schimbe în curând. Trupele și proviziile germane au sosit prin Ungaria, întărind Grupul german de Armate Ucraina de Sud. Constantin Mancaș, care avea doar șaisprezece ani, fusese evacuat din Iași la Târgu Jiu și „roboteam acolo, încărcam vagoane, descărcam materiale", făcând și instrucție la sfârșit de săptămână.[3] Rezistența Axei continua să se consolideze pe frontul de la Iași.

Armata a 17-a germană a reușit chiar să organizeze o defensivă în jurul Sevastopolului, în Crimeea. Corpul de Munte lupta cu tancurile sovietice care mergeau spre nord, în vreme ce linia Axei se extindea spre sud, cu unități venite pe mare și pe uscat.[4] Partizanii nu i-au încurcat pe soldații Axei pe drumurile de munte, în mare parte mulțumită raziilor antipartizani făcute anterior de Corpul de Munte. Curând, 81 700 de soldați germani și 46 700 de soldați români s-au adunat în zona Sevastopolului.[5] Caporalul Cârlan (și stația lui radio) s-a alăturat soldaților români din peninsula Chersones, adăpostindu-se de aviația sovietică în aceleași catacombe folosite anterior de

[1] Netejoru, *Și eu am luptat în Est*, p. 68.
[2] Ibid., p. 71.
[3] Constantin Mancaș, interviu acordat autorului, Cluj, 2012.
[4] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 134.
[5] Duțu, *Armata română în război*, p. 256.

trupele sovietice şi aşteptând cu disperare evacuarea. Fiindcă nu au văzut nicio navă, „ne-am înapoiat la primul punct de îmbarcare, foarte porniţi pe nemţi, cu armele încărcate gata de a trage în ei." Dar au plecat fără violenţă. La punctul de îmbarcare, Cârlan a văzut „un adevărat cimitir de maşini şi căruţe distruse."[1] Avioanele şi submarinele sovietice au ameninţat permanent navele pe timpul traversării care a durat o zi. Nava lui Cârlan căra o mie de oameni, inclusiv tătari care plângeau fiindcă îşi părăseau ţara natală. După o noapte inconfortabilă, „pe la 11.30 a apărut în zare o dungă neagră. Era ţărmul românesc... Cum pe puntea vasului era multă lume, la strigătul unuia care stătea alături de mine – *Pământ, se vede România!* – toţi s-au repezit să vadă pământul românesc, pe care îl doream atât de mult şi unde cei dragi ne aşteaptă atâta."[2] Când au debarcat la Constanţa, un raid aerian le-a amintit că România nu mai era raiul la adăpost de război.

Frontul şi frontul de acasă au devenit unul şi acelaşi. Avioanele americane şi britanice încercau să sufoce logistica Axei bombardând nodurile de cale ferată, ceea ce i-a determinat pe mulţi români să caute adăpost la ţară, deşi evreilor nu li se permitea să părăsească oraşele. „Totuşi", opina Emil Dorian, „chiar dacă evreii ar fi admişi în zona rurală, nu ar fi admisibil să fie lăsaţi să părăsească Bucureştiul: cum ar putea funcţiona apărarea civilă fără ei? Cei mai mulţi medici, echipe de demolare, şefi de poştă, ingineri, brancardieri sunt evrei."[3] S-au răspândit poveşti despre crimele soldaţilor sovietici în teritoriile ocupate, inclusiv despre violuri în masă. Pe 21 aprilie, generalul Racoviţă i-a încurajat pe civili să evacueze o arie de şase kilometri în spatele frontului, insistând pe necesitatea de

[1] Cârlan, *Păstraţi-mi amintirile!*, p. 184.
[2] Ibid., pp. 186–187.
[3] Dorian, *Quality of Witness*, p. 311.

a îndepărta fetele cu vârste de peste zece ani.[1] În timpul unei inspecţii pe frontul de la Iaşi, mareşalul Antonescu a văzut soldaţi care furau de la civili, astfel că generalul Racoviţă le-a amintit comandanţilor că „la cea mai mică abatere" puteau aplica pedeapsa cu moartea. A urmat o serie de execuţii, inclusiv doi comandanţi de companie, pentru a sublinia că era nevoie de o mai mare disciplină în România decât aceea care existase anterior, în teritoriul URSS ocupat.[2] Antonescu a învinovăţit Marele Stat Major pentru înfrângerea armatei române în faţa Stalingradului şi pentru gradul de nepregătire în care se afla în acel moment; mai mult, a stabilit de mai multe ori înţelegeri referitoare la strategie şi la operaţiunile militare cu generalul Schörner fără a-l implica şi pe generalul Ştefleea. Pe 23 aprilie, Ştefleea a scris o misivă indignată. A cerut ca acuzaţiile să înceteze şi să fie consultat înainte de luarea deciziilor majore. „Nu mai am autoritatea morală şi nici posibilitatea de a-mi conduce Marele Stat Major şi, în consecinţă, rog să fiu înlocuit."[3] Antonescu a ignorat demisia lui Ştefleea. Între timp, Armata a 4-a a contraatacat în Moldova. Comandantul Diviziei 6 Infanterie le-a ordonat soldaţilor judecaţi ca dezertori în bătăliile anterioare să se reabiliteze participând la un contraatac soldat cu pierderi grele, dar Antonescu a confiscat însemnele Grupurilor 18 şi 19 Munte pentru „conduita lor reprobabilă" într-o altă luptă.[4] Armatele a 6-a germană şi a 3-a română atacau capul de pod sovietic de la Tiraspol, în Basarabia. Pe 25 aprilie, Regimentul 10 Vânători a fost supus unui bombardament de trei ore în adăposturi, din care a ieşit pentru a

[1] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 1596, f. 211.
[2] Ibid., dosar 1533, f. 69, 105, 111.
[3] ACNSAS, Fond personal, dosar 7245, f. 178–81.
[4] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 1533, f. 111; AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 2898, f. 38.

spulbera un atac inamic.[1] Între timp, raidurile americane au revitalizat vechile acuzații cu privire la trădarea evreiască. Emil Dorian scria: „Încă mai sunt oameni, chiar și în adăposturile elegante din centru, care cred că raidurile americanilor sunt făcute cu ajutorul evreilor români și care îi acuză cu voce tare pe evrei că se bucură când orașul e bombardat!"[2] Frica de răzbunarea sovietică și disciplina strictă i-au reținut pe soldați și pe civili să mai organizeze noi pogromuri.

Stavka își continua eforturile de a disloca Grupul german de Armate Ucraina de Sud din România și Crimeea. Hitler a suspendat evacuarea din Crimeea pe 27 aprilie, după ce a descoperit că generalul Jaenecke evacuase și unitățile de luptă, alături de unitățile de sprijin, și l-a demis. Cu toate acestea, 28 000 de soldați germani și 21 000 de soldați români, plus 23 000 de soldați slovaci, auxiliari ruși, prizonieri sovietici și civili sovietici fuseseră deja evacuați.[3] Pe 2 mai, atacurile sovietice în Moldova au încercat să spargă frontul Armatei a 4-a. MStM a folosit fiecare soldat valid, inclusiv așa-numitele Comandamente de Munte 101, 102, 103 și 104 și Brigada 110 Infanterie (formate din soldații a trei batalioane de instrucție sau de sprijin ale părților sedentare din diviziile decimate în Crimeea) – iar Grupul german de Armate Ucraina de Sud a umplut golurile cu panzere germane.[4] Trupele Axei au oprit inamicul după șase zile; totuși, Mircea Ionescu-Quintus își amintea că soldații porecliseră această bătălie „rușinoasa" – un joc de cuvinte după numele localității Ruginoasa, de lângă Târgu Frumos,

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 2877, f. 17.

[2] Dorian, *Quality of Witness*, p. 314.

[3] Duțu, *Armata română în război*, p. 261.

[4] Doar batalioanele de rezervă ale Diviziei 19 Infanterie au rămas lângă garnizoană, pe granița sârbă, pentru a lupta cu partizanii iugoslavi; vezi Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 159.

unde a avut loc apriga luptă – deoarece au avut nevoie să fie salvați de aliații lor.[1] Forțele sovietice au avut mai mult noroc în Crimeea. Pe 5 mai, un atac sovietic a blocat zona de nord a Sevastopolului, apărată de Diviziile 1 și 2 Munte, apoi a urmat un atac puternic împotriva zonei de sud, pe 7 mai, obligând forțele Axei să se retragă.[2] Două zile mai târziu, Hitler a aprobat, în sfârșit, evacuarea generală, salvând alți 29 000 de soldați germani, 15 000 de soldați români, plus 4 000 de auxiliari ruși, pe mare, până la 13 mai. Totuși, 7 000 de soldați germani și 4 000 de soldați români s-au înecat după ce navele lor de transport au fost scufundate, iar alți 53 500 de soldați germani și 22 000 de soldați români au fost lăsați în urmă, morți sau prizonieri.[3] Stavka a hotărât să nu mai atace în România după recucerirea Crimeii.

Grupul german de Armate Ucraina de Sud a trecut la consolidarea frontul și la securizarea spatelui frontului din România, ceea ce impunea MStM să-i controleze strict pe evrei. Armata a 6-a germană a atacat capul de pod lung și îngust de la Tașlîc, care se întindea pe 30 de kilometri peste Nistru, spre Chișinău, eliminându-l la 15 mai, după o săptămână de lupte.[4] Disperat să facă rost de soldați, Marele Stat Major a golit închisoarea din Chișinău, trimițând deținuții la reabilitare în cadrul Armatei a 3-a. Generalul Dumitrescu a dat liber la folosit bătaia; 491 de soldați au fost bătuți în acea lună, cei mai mulți pentru dezertare, comparativ cu 75 în luna anterioară.[5] Generalul Schörner se plângea că refugiații, inclusiv minoritarii, se întorceau în zona de evacuare și trădau pozițiile Axei

[1] Mircea Ionescu-Quintus, interviu acordat autorului, Ploiești, 2012.

[2] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 135.

[3] Duțu, *Armata română în război*, pp. 262, 257.

[4] Glantz, *Red Storm Over the Balkans*, pp. 291–304, 375.

[5] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 2968, f. 289; ibid., dosar 3031, f. 61, 73.

inamicului.[1] Pe durata evacuării Transnistriei, oficialitățile au reușit să repatrieze 10 744 de evrei români și mai mulți și-au găsit refugiul pe cont propriu peste Nistru.[2] Evreii au fost evacuați și din Moldova. În consecință, pe 16 mai, Marele Stat Major le-a ordonat evreilor refugiați să se înregistreze în orașele în care se găseau sau să se întoarcă în orașele unde fuseseră înregistrați, dacă acestea nu fuseseră invadate.[3] Mareșalul Antonescu le-a dat clar de înțeles comandanților germani că evreii nu trebuiau masacrați în România. Armata a 6-a germană a eliminat câteva capete de pod sovietice mai mici, peste Nistru, dar nu l-a putut elimina pe ultimul, de la Tiraspol. Armata a 4-a a dat un atac limitat la Iași.[4] Pe 30 mai, având pe flancuri divizii de infanterie românești, diviziile blindate germane au condus atacul și, în două zile, au cucerit o porțiune din linia sovietică, înregistrând pierderi ușoare. Apoi, diviziile blindate germane s-au întors spre vest, pentru a repetarea mișcarea pe 2 iunie, dar a fost nevoie de patru zile de lupte sângeroase, deoarece acum, trupele sovietice, avertizate, au opus o rezistență tenace. Contraatacurile sovietice erau sprijinite de raidurile aeriene asupra Iașiului, pentru a perturba mișcările și comunicările Axei. Cele două atacuri germane au creat o pungă minusculă și au dus la capturarea a 1 500 de prizonieri, dar nu au reușit să recucerească dealurile din preajma Iașiului, folosite pentru a direcționa focul artileriei sovietice.[5] Soldații germani și români au intrat în tranșee, în așteptarea atacului sovietic.

[1] Ibid., dosar 3026, f. 8–11, 13, 18, 19.

[2] Ioanid, *Holocaust in Romania*, p. 256.

[3] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 1814, f. 141.

[4] Glantz, *Red Storm over the Balkans*, p. 317–318.

[5] Ibid., pp. 339–365; AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 1666, ff. 89, 96–99, 258–59, 100.

Soldații români nu duceau lipsă de mâncare, corespondență sau permisii, dar evidenta superioritate a inamicului le-a afectat moralul. Iașiul și Chișinăul erau amenințate de armatele sovietice și niciun oraș nu era la adăpost de raidurile americane; MStM a anunțat că fiecare soldat a cărui familie fusese afectată de bombardamente primea 15–20 de zile de permisie.[1]

Marele Stat Major a organizat și o campanie-fulger de propagandă în încercarea de a ridica moralul trupelor. Un articol din *Soldatul*, „Ce înseamnă eliberare sovietică", respingea ideologia comunistă, argumentând echivalența dintre comunism și opresiune, muncă neplătită și exploatarea muncitorilor. „Așa ceva, capitalismul nu a făcut niciodată."[2] Ofițerii țineau adunări de educație morală, mai ales cu noii recruți, reamintindu-le soldaților că luptau pentru a rezista agresiunii sovietice, pentru restaurarea României Mari, apărarea civilizației creștine și a propriilor familii. Preotul militar și propagandiștii predicau credința în Războiul Sfânt și în victoria finală; soldații preferau să facă sport în timpul liber.[3]

Deși soldații încă mai credeau în Războiul Sfânt al României împotriva iudeo-bolșevismului, nu mai credeau în victoria finală a Germaniei naziste, mai ales că, de pe front, veneau știri despre înfrângeri. Pe 6 iunie, Alice Voinescu scria entuziasmată: „Ieri au intrat americanii în Roma! Azi au debarcat în Normandia, creând un al doilea front sau mai bine zis realizând, în fine, făgăduita invazie liberatoare. Nu-mi inchipui ce se petrece acolo, am doar simțirea că e începutul finalului acestui război."[4] După ce a auzit avioanele americane îndreptându-se spre alt oraș și veștile despre aparate de vânătoare-bombardament americane

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 2898, f. 47.

[2] „Ce înseamnă eliberare sovietică", *Soldatul*, 8 iunie 1844, p. 1.

[3] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 1814, ff. 496, 509, 313–14.

[4] Voinescu, *Jurnal*, vol. 2, p. 43.

care uruiau pe cer atacând căruțe și oameni pe drumurile mari și mici din jurul Bucureștiului, Mihail Sebastian glumea: „E ciudat că mai au timp de raiduri în România, când sunt atât de ocupați în Italia și în Franța."[1] Înaintarea anglo-americanilor a născut printre români speranța că, într-un fel sau altul, soldații americani și britanici ar putea să debarce în Balcani înainte ca trupele sovietice să spargă frontul de la Iași. Până atunci, armata română avea nevoie de sprijinul armatei germane pentru a ține la distanță Armata Roșie.

Frontul de la Iași a rămas tăcut, dar patrulele sovietice agresive făceau victime și erodau moralul. Sublocotenentul Netejoru își amintea că ambele părți trimiteau „ostași special pregătiți" să facă raiduri în tranșeele inamice și să ia „ostatici" pentru a obține informații.[2] Împreună, Armatele a 4-a și a 3-a au suferit, în medie, 36 000 de pierderi pe lună, ca urmare a patrulelor, bombardamentelor de artilerie și aeriene, atacurilor locale și dezertărilor.[3] Încrederea în victorie era mai scăzută ca niciodată. Pe 6 iulie, colonelul Mitică Panaite, un instructor de artilerie din Focșani, nota: „Am rămas puțini, puțini de tot cei ce mai cred în terminarea cu bine! Mie, optimismul nu mi-a scăzut, dar probabil că trebuie să fii Neamț ca să mai poți nădăjdui."[4]

Dezertările s-au înmulțit. Cei care aveau tendința să dezerteze erau din regiunile despre care se credea că vor fi ocupate de URSS sau care erau deja ocupate de trupele sovietice; Divizia 14 Infanterie raporta că, în luna anterioară, dezertorii ei fuseseră 128 de basarabeni, 12 bucovineni, 57 de soldați din Moldova ocupată și 57 din alte regiuni. Mulți se constituiau în grupuri de bandiți care așteptau sfârșitul războiului,

[1] Sebastian, *Journal*, p. 598.
[2] Netejoru, *Și eu am luptat în Est*, p. 72.
[3] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 159.
[4] BMMN, Fond Manuscrise, MSS 625, ff. 535-536.

ascunzându-se în pădurile din jurul Chișinăului cu ajutorul sătenilor.[1] Câțiva au dezertat la inamic. Divizia 4 Munte (fosta Divizie 4/24 Infanterie) raporta că 14 basarabeni dezertaseră în luna anterioară deoarece „megafoanele de propagandă ruseți le-au promis reîntoarcerea la familiile lor."[2] Cei mai mulți soldați români rămăseseră hotărâți să-și apere pământul natal de amenințarea sovietică, dar știau că, chiar și cu aliatul german alături, inamicul era puternic.

Comandanții germani nu erau, în această perioadă, impresionați de soldații români, mai ales de ofițeri. Un ofițer german de legătură își amintea: „Acești ofițeri nu păreau deloc nerăbdători să se apropie de luptă. Când le-am spus unor ofițeri români că aveau comandamentul mult prea departe de front, mi-au răspuns că erau «suficiente fire de telefon» disponibile."[3]

Pe 25 iulie, generalul Johannes Friessner a ajuns la Slănic pentru a prelua comanda Grupului de Armate Ucraina de Sud (generalul Schörner a preluat funcția anterioară a lui Friessner de comandant al Grupului de Armate Nord, după ce Hitler a hotărât să facă rocada între cei doi) și a fost uluit să afle că frontul de la Iași fusese golit de diviziile blindate germane.[4] OKH avea nevoie de aceste forțe prețioase pentru a salva Grupul de Armate Centru de la distrugere, după ce Stavka lansase o ofensivă de vară în Bielorusia, cu o lună înainte. Ceea ce era și mai grav, nota Friessner, era că „entuziasmul față de război a scăzut sub zero" în România și în Ungaria. „Cu pericolul sovietic care se apropie acum de granițele lor, te-ai fi așteptat că va apărea o dorință

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 2968, ff. 535-536.
[2] Ibid., dosar 3028, f. 175.
[3] Georg Grossjohann, *Five Years, Four Fronts. A German Officer's World War II Combat Memoir*, trad. de Ulrich Abele, Ballantine Books, New York, 2005, p. 121.
[4] Frieser et al., *Germany and the Second World War*, vol. 8, pp. 733–735.

fermă de a rezista – departe de asta! Ungaria, în special, persistă în atitudinea ei pasivă." El îl stima totuși foarte mult pe mareșalul Antonescu, creditându-l ca pe singurul om care reușise mobilizarea generală în România, în opoziție față de guvernul său și de rege.[1] Comandanții germani interacționau foarte rar cu soldații români, despre care presupuneau că le lipsește motivația, așadar puneau performanța neașteptată a armatei române pe seama presupusei abilități a conducătorului de a-și impune voința în fața soldaților – o explicație tributară mai degrabă viziunii naziste a comandanților germani, decât realității. Antonescu n-ar fi putut organiza apărarea României fără sprijinul miniștrilor săi, al corpului ofițeresc și al opiniei publice unite de o ideologie comună.

Și totuși, moralul soldaților a atins cote și mai scăzute atunci când diviziile blindate germane au plecat. Pe 31 iulie, generalul Racoviță a plecat în permisie, lăsându-l pe generalul Avramescu la comanda Armatei a 4-a și întârziindu-și întoarcerea – abandonându-și efectiv postul. A doua zi, Corpul V raporta că soldații „nu ezitau să-și arate dorința de a se încheia pacea cât mai repede." Totuși, se insista că moralul lor era încă puternic: „Lupta noastră este privită cu încredere, socotindu-se că, fără bariera Armatei, Țara ar fi pradă bolșevismului."[2] Pe 2 august, generalul Korne, acum comandant al Diviziei 1 Blindată, raporta: „Această trecere a nesfârșitelor coloane motorizate a făcut să se nască în sufletele tuturor o teamă vagă că vom fi părăsiți de aliații noștri." Soldații lui își făceau griji pentru familii, își băteau joc de eufemismele folosite de propagandă pentru a vorbi despre înfrângeri (precum „după lupte grele", „retragere după un plan dinainte stabilit" și „scurtare

[1] Friessner, *Verratene Schlachten*, p. 43.

[2] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 1635, f. 35.

de front") și răspândeau zvonuri – inclusiv despre un „plebiscit A-C" pentru a vota pentru mareșalul Antonescu sau pentru regele Carol al II-lea și despre prezența poliției militare britanice în România ocupată de sovietici, ceea ce făcea ca dezertarea să nu fie un risc. Korne a cerut să li se spună soldaților și civililor că plecarea diviziilor blindate germane era benefică pentru ei, deoarece Germania nazistă putea astfel să câștige în altă parte bătălii, victorii favorabile și românilor.[1] Altădată au existat nouă divizii blindate sau de infanterie moto-mecanizată germane; acum erau doar trei, plus Divizia 1 Blindată.[2] OKH credea că Stavka nu avea suficiente forțe pentru a susține simultan ofensiva din Bielorusia și pe aceea din România și argumenta că Grupul de Armate Ucraina de Sud nu va fi atacat.

Mareșalul Antonescu nu era la fel de încrezător. Marele Stat Major a construit trei poziții de rezervă în cazul unei ofensive sovietice: liniile Dacia, Traian și Decebal. În ultimă instanță, linia Focșani-Nămoloasa-Brăila (FNB) bloca drumul către Câmpia Română. Pe 5 august, în cursul a ceea ce avea să fie ultima lor întâlnire, Antonescu i-a propus lui Hitler să abandoneze sudul Basarabiei și cea mai mare parte a Moldovei și să se retragă pe o linie de-a lungul Carpaților, linia FNB, și a Dunării, care putea fi apărată doar de diviziile românești pentru a elibera mai multe divizii germane care puteau fi folosite pe teritoriul Poloniei, dar führerul s-a gândit că era o stratagemă prin care conducătorul voia să abandoneze Axa.[3] Disputa cu Hitler a fost caustică, dar Antonescu a sfârșit prin a jura că va lupta până la capăt. Până atunci, armata română adunase 1 077 000 de soldați.[4] Grupul de Armate Ucraina de Sud număra peste 380 000 de soldați

[1] Ibid., f. 114.

[2] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 160.

[3] Ibid., p. 161

[4] Scafeș et al., *Armata română*, p. 73.

germani și 420 000 de soldați români aflați pe front, dar forțele sovietice care luptau împotriva lui aveau ceva mai mulți soldați și mult mai multe tancuri, artilerie, camioane și avioane.[1] Flota sovietică a Mării Negre a pregătit o debarcare pe coasta românească.[2] Înainte de a ordona ofensiva, Stavka le-a cerut anglo-americanilor să oprească bombardarea României, astfel că ultimul raid american a avut loc pe 19 august. Pe durata celor 42 de raiduri făcute în timpul zilei și a celor 23 de raiduri de noapte, bombardierele americane și britanice distruseseră 157 de locomotive, 619 vagoane de pasageri, 3 010 vagoane de marfă, 1 525 vagoane cisternă și 10 alte vehicule, împiedicând mișcările trupelor Axei și a proviziilor către front și reducând la foarte puțin livrările de petrol către Germania nazistă. Raidurile aliate au mai produs și 7 600 de morți și 7 600 de răniți din rândurile civililor și au distrus 46 523 de locuințe.[3] În pofida rapoartelor alarmante ale comandanților de pe front către România, nici OKH, nici Grupul de Armate Ucraina de Sud nu au prevăzut o ofensivă sovietică.[4]

Aflați sub limita de capacitate, prost echipați, slab instruiți și demoralizați, soldații români nu au putut să opună prea multă rezistență atunci când Stavka și-a dezlănțuit ofensiva împotriva României. Pe 20 august, după ce forțele sovietice lansaseră, cu o zi înainte, atacuri locale pe toată linia frontului, armata sovietică a avansat după două lungi și masive baraje matinale, care duraseră o oră și jumătate. Lovitura principală a țintit Armata a 4-a între Târgu Frumos și Iași și a trecut rapid de Corpurile de

[1] Schönherr, *Luptele Wehrmachtului în România*, p. 290.

[2] Ibid., p. 120.

[3] Luke Truxal, „Bombing the Romanian Rail Network", *Air Power History 65*, nr. 1 (Primăvara 2018), pp. 15–22; Duțu, *Armata română în război*, p. 290.

[4] Frieser et al., *Germany and the Second World War*, vol. 8, p. 742.

armată VI și IV.[1] Ieșind dintr-un adăpost, sublocotenentul Boris Alexianu s-a uitat în jos, către Jijia, aflată lângă Iași: „Tancurile T-34 și infanteria inamică literalmente «inundau» valea din fața poziției noastre [...] Ne impunem calm, răbdare și executarea întocmai a ordinului. Puhoiul se apropie mereu. La apariția semnalului, se dezlănțuie răpăitul asurzitor al tuturor armelor noastre; [au] tras si «Bofors»-urile [tunuri antiaeriene] în tancuri și oameni; puhoiul se mai rărește, cad mulți [inamici], unii înaintează în salturi, noi continuăm să secerăm din plin."[2] După ce unitatea germană care se învecina cu poziția lui Alexianu se retrage, escadronul lui e încercuit și forțat să cedeze.

Al doilea atac, dinspre capul de pod de la Tiraspol, a lovit legătura dintre Armata a 6-a germană și Armata a 3-a, îndreptându-se spre vest, către Prut. Acum, Armata a 6-a germană, comandată de generalul Maximilian Fretter-Pico, era amenințată cu dubla învăluire. Generalul Friessner a reacționat lent, obstrucționat de căderea sistemului de comunicații, dar credea că găurile din frontul de la Iași puteau fi acoperite și că situația de pe Nistru nu era serioasă.[3] Spre seară, trupele sovietice au intrat în Iași.

OKH i-a ordonat Grupului de Armate Ucraina de Sud să contraatace, dar a durat ceva timp până când Marele Stat Major a fost convins să-și dea acordul. Mareșalul Antonescu, generalul Șteflea și generalul Avramescu s-au întâlnit cu generalul Otto Wöhler la comandamentul lui din Bacău. Românii voiau să se retragă în spatele liniei FNB, dar germanii cereau o staționare pe Linia Traian. În cele din urmă, Antonescu a fost de acord cu Wöhler.[4] Pe 21 august, toate contraatacurile Armatei a 4-a au eșuat, iar sovieticii au trecut peste Linia Traian.

[1] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, pp. 167–168.

[2] Citat în Bărboi et al., *Armata română în vâltoarea războiului*, p. 198.

[3] Schönherr, *Luptele Wehrmachtului în România*, pp. 129–132.

[4] Ibid., pp. 135–137.

Armata a 6-a germană s-a dovedit incapabilă să oprească înaintarea sovietică dinspre capul de pod de la Tiraspol, iar Armata a 3-a a suferit pierderi grele pe Nistru.[1] Hitler i-a permis generalului Fretter-Pico să dea ordinul de retragere, dar Armata a 6-a germană era deja pe jumătate încercuită, iar blocajele de trafic au întârziat curând încercarea infanteriei germane de a o lua înaintea tancurilor sovietice.[2] A doua zi, când Cetatea Albă a căzut ca urmare a unui atac amfibiu sovietic, Antonescu s-a întâlnit cu generalul Friessner la Slănic. Conducătorul l-a convins pe general că ajungerea la linia FNB înaintea forțelor sovietice era mai importantă decât încercarea de a salva Armata a 6-a germană și a obținut permisiunea de a le cere Armatelor a 4-a și a 3-a să se retragă.[3] După ce Antonescu s-a întors la București, Avramescu a demisionat în semn de protest, deoarece Corpul LVII german a refuzat să se retragă împreună cu Armata a 4-a, potrivit orarului stabilit, astfel că Șteflea a preluat comanda. Totuși, șansele ca Armata a 4-a să ajungă la Linia FNB și Armata a 3-a să scape în direcția Dunării pentru a stabili o linie de apărare destul de puternică erau aproape inexistente.

„Al doilea Stalingrad"

În pofida catastrofei din fața Stalingradului, armata română continuase să aibă o contribuție importantă la efortul de război german de pe Frontul de Est, luptând la capul de pod din Kuban și în Crimeea. Motivația soldaților români a rămas fermă, chiar dacă moralul a scăzut. În timpul lungii retrageri din Rusia și din Caucaz, ideologia a rămas la fel de importantă ca și în etapele anterioare. Armata română s-a bazat tot mai mult pe propagandă

[1] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, pp. 169–170, 174.
[2] Schönherr, *Luptele Wehrmachtului în România*, pp. 156, 169–170.
[3] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 171.

și pe disciplina strictă pentru a menține motivația, însă moralul scăzut și, în mod deosebit, lipsa armamentului greu i-au afectat eficiența în luptă. Amalgamarea unităților românești și germane a permis armatei române să continue să lupte alături de armata germană împotriva Armatei Roșii pentru a evita înfrângerea. A existat o legătură directă între luptele de pe front și tratamentul pe care regimul Antonescu l-a aplicat evreilor din România și Transnistria, care a devenit mai puțin dur. Totuși, soldații demoralizați încă se mai puteau dezlănțui împotriva civililor, a prizonierilor de război și a partizanilor. În cele din urmă, Stavka a reușit să realizeze o replică a Stalingradului în România, învingând Armatele a 4-a și a 3-a, pentru a încercui Armata a 6-a germană în Basarabia și sfâșiind armata română pentru a doua oară în mai puțin de doi ani.

Capitolul 7

Propaganda și disciplina

Regimul Antonescu era îngrijorat în legătură cu motivația soldaților, astfel că MStM a intensificat efortul de propagandă și a întărit disciplina strictă. Ca urmare a credințelor ideologice românești, cei mai mulți soldați au acceptat mesajele propagandei militare cu referire la Războiul Sfânt, apărarea civilizației europene, camaraderia româno-germană și amenințarea iudeo-bolșevică. Totuși, soldații erau tot mai puțin convinși de promisiunile propagandei militare în victoria finală, mai ales după Stalingrad. Armata română menținea disciplina strictă prin diferite mijloace, cel mai notoriu fiind pedeapsa corporală, dar folosea și sancțiunea penală, capitală și financiară. Marele Stat Major a transformat o practică veche, reabilitarea ofițerilor prin bravură în luptă, într-un nou sistem folosit pe scară largă, inclusiv în cazul soldaților și subofițerilor, ceea ce a oferit armatei române efectivele de care avea o nevoie disperată. Dar comandanții administrau selectiv disciplina, pedepsind cu asprime lașitatea și indisciplina pe front, în vreme ce ignorau crimele de război din spatele frontului, mai ales pe acelea comise împotriva evreilor și partizanilor – care erau văzuți, cel mai adesea, ca fiind unii și aceiași. Propaganda și disciplina strictă

din armata română au întărit motivația soldaților români în ducerea Războiului Sfânt împotriva iudeo-bolșevismului.

Propaganda

În perioada interbelică, România și-a concentrat resursele limitate pe propaganda care susținea revendicările sale cu privire la Basarabia și la Transilvania.[1] În pofida cererilor SSI de a se înființa un minister al propagandei, propaganda a rămas subsecretariat de stat în cadrul Ministerului Afacerilor Externe. Guvernele interbelice au folosit tot mai mult cenzura pentru a manipula opinia publică. Guvernul Goga-Cuza, care a avut o viață foarte scurtă, a susținut că un sfert dintre jurnaliști erau evrei și a închis gura presei de stânga.[2] Când regele Carol al II-lea a instaurat dictatura regală, el a desființat presa de partid, lăsând să funcționeze doar agențiile de știri autorizate de stat. Pe 3 octombrie 1939, Carol al II-lea a creat un minister al propagandei, dar, pe 20 septembrie 1940, generalul Antonescu l-a desființat. Antonescu a continuat să practice cenzura în perioada dictaturii sale militare, astfel încât criticarea regimului său se făcea în mod disimulat, prin circulația textelor din mână în mână.[3] Pe 30 aprilie 1941, viceprim-ministrul Mihai Antonescu a reînființat Ministerul Propagandei Naționale, după modelul Ministerului Educației Populare și Propagandei înființat de Joseph Goebbels în Germania nazistă, astfel încât „toate jurnalele atacă, în același timp, aceeași problemă."[4] Alexandru

---

[1] Nicolae Ureche, *Propaganda externă a României Mari, 1918–1940*, Editura Enciclopedică, București, 2015, p. 215.

[2] Filderman, *Memoirs and Diaries*, vol. 1, p. 494; Bilitho, *Romania under King Carol*, p. 42.

[3] Hollingworth, *There´s a German Just Behind Me*, p. 188.

[4] Anton, *Propagandă și război*, p. 69.

Marcu, un intelectual cu contacte în Italia fascistă, a fost ministru al propagandei, dar Mihai Antonescu s-a implicat personal în mod constant în încercarea de a îmbunătăți organizarea, de a ridica standardele și de a mări finanțarea pentru propagandă.[1] Serviciul de Propagandă al Marelui Stat Major se coordona cu Ministerul Propagandei. Inițial, Serviciul de Propagandă era subordonat Secției II Informații, dar la 1 decembrie 1941 a devenit independent. Ceea ce se numea acum Secția de Propagandă era împărțită în șapte birouri: educație, propagandă și contra-propagandă în armată; presă și cenzură; educație, propagandă și contra-propagandă prin fotografie, cinema și megafoane; studii și documentare; colaborare cu serviciile de propagandă aliate; propagandă și contra-propagandă adresată inamicului; și propagandă și contra-propagandă în întreprinderi industriale, în rândul populației civile și organizarea serviciilor de propagandă prin misionari.[2] În perioada de maximă dimensiune a Secției de Propagandă, la jumătatea lui 1942, aceasta avea 161 de angajați în munca de birou și pe teren.[3] Printre aceștia se aflau echipe de doi-trei fotografi/jurnaliști, echipe de filmare, cinematografe mobile, difuzoare, grupuri de teatru și Corul Armatei.[4] Resursele Secției de Propagandă au fost limitate, astfel că ea depindea de comandanții germani care o ajutau cu materiale suplimentare, conținut și fonduri, în special în Crimeea, unde propagandiștii germani și români colaborau strâns.[5] În pofida dimensiunilor sale reduse, Secția de Propagandă lucra neobosit și a influențat foarte mult soldații de pe front, prin mijloace variate.

[1] Anton, *Propagandă și război*, pp. 10, 72.

[2] Ibid., p. 199.

[3] Ibid., p. 201.

[4] AMNR, Fond Secția Propagandă, dosar 51, f. 21–22; AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 1173, f. 16.

[5] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 914, f. 15.

Radioul oferea posibilitatea de a ajunge la fiecare soldat, dar armata română suferea de o penurie de aparate de radio. În mai 1941, existau doar 116 aparate de radio. În consecință, pe 7 iunie 1941, Marele Stat Major a echipat subunitățile până la nivel de batalion folosind nouă sute de aparate de radio confiscate de la evrei.[1] Multe nu erau alimentate cu baterii, astfel că nu au fost de niciun folos pe front, când a început războiul. Mulți soldați compensau folosind transmițătoarele radio de luptă pentru a prinde posturile de radio, dar și acelea erau în număr insuficient. Armata a 3-a a cerut în repetate rânduri aparate de radio cu baterii, astfel că, în decembrie 1941, Secția de Propagandă a cumpărat aparate de radio de oriunde a putut, motivând că erau „necesare [la] menținerea moralului ostașilor, la care se observă manifestări de dor pentru familie și casă."[2] Propaganda curgea în valuri pe unde: *Ora ostașului, Ora ostășească germano-română, Ora ostășească italo-română, Ora răniților* și *Poșta Radio*. Urmau programele muzicale.[3] Radiourile prindeau greu semnalul din România în URSS, astfel că, începând din februarie 1942, Armata a 11-a germană a început un program de radio în limba română difuzat de la Simferopol, din Crimeea, care cuprindea știrile zilei și spectacole de varietăți de două ori pe săptămână, care s-au transmis vreme de peste doi ani.[4] Aparatele de radio au rămas rare, dar, dacă soldații aveau un aparat, se găsea mereu ceva de ascultat la el.

Filmul era un instrument de propagandă puternic. România avea puține cinematografe, iar soldații se aflau deseori în zone îndepărtate, astfel că Marele Stat Major a creat cinematografe mobile, care proiectau filmele în aer liber. După retragerea

[1] AMNR, Fond Secția Propagandă, dosar 33, ff. 153-154, 270-271.

[2] Ibid., f. 54.

[3] Anton, *Propagandă și război*, p. 94.

[4] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 921, f. 1.

din nordul Bucovinei și din Basarabia, în 1940, acestea au fost folosite pentru a ridica moralul.[1] Cinematografele mobile au călătorit constant în 1941, mai întâi în estul României, proiectând filme pentru 10 830 de soldați, 9 300 de civili și 13 422 de răniți, apoi în Transnistria, unde alți 52 000 de soldați și 22 600 de civili au vizionat filme.[2] Secția de Propagandă a pus cât mai repede posibil în circulație jurnale de actualități care sărbătoreau victorii: „Ostași, treceți Prutul!", „Desrobirea Bucovinei", „Desrobirea Basarabiei" și „Trupele române dincolo de Nistru: Străpungerea Liniei Stalin". Un lung documentar, *Războiul nostru Sfânt*, acoperea întreaga campanie militară.[3] Secția de Propagandă oferea și divertisment, precum și filme germane ca *Femeile vesele*, *Paradisul Burlacilor, Pat și Pataşon* și *Truxa*.[4] Cinematografele mobile nu au traversat Bugul. În orașele ocupate de germani, cinematografele rulau filme în germană și română, astfel că soldații români vizionau multe jurnale de actualități și filme germane.[5] Soldații de pe front erau consumatori constanți de comedii ușoare, dar și de propagandă.

Spectacolul era distracție și propagandă. Inițial, Secția de Propagandă folosea grupurile de artiști existente; de exemplu, în iulie 1941, șase membri ai grupului de teatru Luptă și Lumină au fost scutiți de serviciul militar cu scopul de a organiza spectacole „pentru muncitorii din întreprinderile militarizate, cât și pentru ostașii răniți din spitale."[6] În iunie 1942, Secția de Propagandă a creat echipe de teatru pentru a-i distra pe soldații din Transnistria și Crimeea. Acestea au avut

[1] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 277, ff. 343-344.
[2] AMNR, Fond Secția Propagandă, dosar 32, f. 13, 37–38.
[3] Anton, *Propagandă și război*, pp. 202–203
[4] AMNR, Fond Secția Propagandă, dosar 170, f. 34–35.
[5] Ionescu, *Însemnări de război*, p. 64.
[6] AMNR; Fond Secția Propagandă, dosar 14, f. 86–88.

un succes atât de mare, încât în octombrie 1942 au fost recrutate grupuri de teatru „mixte", formate din 22 de bărbați și 11 femei, pentru un turneu de 55 de zile cu spectacole destinate trupelor din Ucraina și din sudul Rusiei.[1] Corul Armatei, format din 60 de persoane, li s-a alăturat. La sfârșitul lui ianuarie 1943, cele patru grupuri ținuseră 145 de spectacole, majoritatea în Transnistria și în Crimeea, dar și în sudul Rusiei și chiar în Caucaz.[2] Spectacolele constau în imnuri patriotice, cântece populare, dansuri de salon, dansuri populare, poezii, recitări, scenete, glume și acrobații. Spectacolele aduceau o bucățică din România la soldații aflați departe de casă, pentru a le aminti de ce luptau.

Ziarele erau cea mai comună formă de propagandă. *Sentinela* a apărut săptămânal între decembrie 1939 și septembrie 1944. *Soldatul* apărea de trei ori pe săptămână din iunie 1941 până în august 1944. *Armata*, care apărea de două ori pe lună, era disponibilă pentru a fi cumpărată de ofițeri din mai 1942 până în aprilie 1944. În fine, *Ecoul Crimeei* le era distribuit săptămânal soldaților din Crimeea din martie 1942 până în martie 1944. Numărul de ziare disponibile pe front era întotdeauna insuficient, date fiind distanța, drumurile proaste și transportul deficitar. Deja în iulie 1941, Armata a 3-a se plângea că nu primea decât 800 de exemplare din *Sentinela* și *Soldatul*, când ar fi fost necesare cel puțin 14 000. Când drumurile se umpleau de noroi toamna și de gheață iarna, livrările se opreau; nici măcar avioanele nu puteau transporta presa pe vreme rea. În februarie 1942, comandantul Diviziei 10 Infanterie s-a oferit să plătească transportul pentru 500 de exemplare din

[1] Ibid., dosar 82, ff. 25–27, 70–71.
[2] ANIC, Fond Președinția Consiliului de Miniștri. Cabinetul Militar, dosar 124/1943, f. 166.

Sentinela destinate ofițerilor săi.[1] Primăvara, când condițiile logistice se îmbunătățeau, însemna că soseau mai multe ziare. De asemenea, s-a început tipărirea *Ecoului Crimeei* la Simferopol. Armata a 11-a germană a oferit o tipografie capturată de la sovietici, iar Corpul de Munte a asigurat editorii și hârtia pentru tipar.[2] Deși numărul de ziare livrate nu a scăzut niciodată atât de jos ca în iarna lui 1942, ziarele se găseau greu pe front. În martie 1943, Secția de Propagandă tipărea 117 500 de exemplare din *Sentinela*, doar jumătate fiind pentru front; 49 600 de exemplare din *Soldatul*, doar jumătate pentru front; 12 000 de exemplare din *Armata*, doar o treime pentru front și 4 000 de exemplare din *Ecoul Crimeei*, toate pentru front.[3] O treime dintre soldați erau analfabeți, ceea ce micșora cererea de ziare, iar cele două treimi care știau carte își treceau exemplarele de la unul la altul și le citeau cu voce tare celor care nu știau să citească.

Cea mai populară formă de propagandă militară era probabil banda desenată *Pățaniile soldatului Neață*, din *Sentinela*. Marele Stat Major l-a angajat pe Neagu Rădulescu, un scriitor, dramaturg și caricaturist din perioada interbelică, pentru a crea banda desenată de la „Pagina veselă". La început, Rădulescu a desenat imagini ale unei armate pe timp de pace: un doctor militar consultând un recrut cu spatele îndoit și cu platfus; un soldat pe care un ofițer îl surprinde giugiulindu-se cu bucătăreasa; și un sergent care îl întreabă pe un recrut țigan: „Cine mi-a furat pâinea, mă, țigane?" „Trăiț', don serjent [sic!], ce serie

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 438, f. 25; AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 947, f. 502.

[2] ANIC, Fond Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul Militar, dosar 137/1942, ff. 109-158; AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 921, ff. 1–2, 9.

[3] USHMM, RG-25.003M, Fond Ministerul de Război, Cabinet, dosar 273, ff. 59-60.

avea?"[1] Apoi Rădulescu a creat o bandă desenată cu patru ilustrații al cărei personaj central era soldatul Neață, aceasta apărând din ianuarie 1940 până în septembrie 1944. În consecință, Neață a trecut prin toate peisajele politice schimbătoare, sub Carol al II-lea, statul național-legionar, regimul Antonescu și regele Mihai I. Poantele veselului țăran-soldat au devenit extrem de populare, atât printre soldați, cât și printre civili – două volume din pățaniile lui Neață au fost publicate în 1942 și 1943, având o vânzare de 20 000 de exemplare – și au inspirat alte imitații, inclusiv cărți pentru copii și o bandă desenată numită *Viața soldatului Stan*, publicată în *Soldatul*.[2] Banda desenată a lui Rădulescu oferă o perspectivă interesantă asupra culturii militare și a temelor propagandei în perioada Războiului Sfânt al României.

Inițial, banda desenată se ocupă de micile întâmplări comice din viața militară, dar apoi, tot mai mult, începe să transmită mesaje de propagandă. Replicile îl ironizau pe Neață, stângăcia, ghinioanele și prostia lui. După ce un șofer de taxi îi spune cât costă să-l ducă în oraș cu bagajele unui ofițer, Neață întreabă cât ar costa dacă duce numai bagajele.[3] Când un ofițer le cere soldaților să-i spună unui colonel venit în inspecție că sunt din Muntenia, fiindcă de acolo era colonelul, Neață face asta, dar apoi, întrebat din ce localitate, dă numele localității sale natale din Moldova.[4] După pierderile teritoriale din 1940, banda desenată se concentrează pe nevoia de a reface România

[1] Neagu Rădulescu, „Pagina Veselă", *Sentinela*, 30 iunie 1940, p. 7.

[2] Dodo Niță și Alexandru Ciubotariu, *Istoria benzii desenate românești, 1891–2010*, Editura Vellant, București, 2010, p. 48; „Viața soldatului Stan", *Soldatul*, 18 octombrie 1941, p. 3.

[3] Rădulescu, „Pățaniile soldatului Neață", *Sentinela*, 6 octombrie 1940, p. 7.

[4] Ibid., 10 noiembrie 1940, p. 7.

Mare. Soția lui Neață, Mariţica, își ia rămas-bun de la el în 1941: „Dragă Neață, fiindcă ți s-a terminat concediul de sărbători și pleci la cazarmă, uite, îți sau un busuioc. Să-l pui de Bobotează sub pernă și o să visezi tot ce-ți dorești tu pe noul an." El visează la „România Mare! De la Nistru pân' la Tisa!"[1] Într-un alt episod, un ofițer îl găsește plângând lângă o roată de căruță ruptă și îl întreabă: „Ce e cu tine, mă, Neață, de plângi? Te doare vreo măsea sau te-au pus la prea multă corvoadă?" El îi răspunde că plânge fiindcă roata îi amintește de România Mare: „Că și ei îi lipsesc câteva spițe… Bucovina, Ardealul și Basarabia." Promite că va sta pe roata stricată până când va putea „să pună iar la loc spițele țării."[2] Acest tip de patriotism siropos e ceva obișnuit în multe dintre episoadele benzii desenate.

După ce a început războiul, Neață a suferit o transformare. Deși încă mai era bufon din când în când, era și viclean. În contrast, Rădulescu îi descrie pe soldații Armatei Roșii ca fiind lași, demoralizați, murdari și bețivi – uneori având trăsături rasiale asiatice. Neață îi învinge pe „ciolovecii" sovietici cu un amestec de istețime țărănească și de bravură. Câteva imagini se repetă pe parcursul benzii desenate: Neață care trebuie să găsească soluția de a ieși dintr-o încurcătură după ce a fost surprins neînarmat; Neață care găsește o cale de a-i lua prin surprindere pe soldații sovietici și de a-i face prizonieri; Neață în vizită acasă; Neață interacționând cu aliați germani și italieni etc. Într-una dintre benzile desenate, Neață se deghizează în femeie și iese pe străzile Stalingradului pentru a-i ademeni pe soldații sovietici dornici de sex și a-i lua în captivitate.[3] Într-un alt episod, Neață se întâlnește cu omologul lui

[1] Ibid., 5 ianuarie 1941, p. 7.
[2] Ibid., 19 ianuarie 1941, p. 7.
[3] Ibid., 15 noiembrie 1942, p. 7.

german, Fritz, cu care își împarte mâncarea și țigările înainte de a pleca să lupte cu bolșevicii.[1] Se întâlnește și cu Giovanni, un soldat italian, și chiar îi învață pe el și pe Fritz un dans românesc (deloc surprinzător, nu apare niciun soldat maghiar).[2] Rădulescu prezenta o viziune idealizată și desensibilizată a frontului. Omorul, mutilarea și moartea nu se văd aproape niciodată. Neață primește regulat permisii și merge acasă. Chiar și așa, soldații români se bucură de această evadare din realitatea frontului, pe care o știau prea bine.

Cu timpul, propaganda a devenit tot mai vizibilă în banda desenată, mai ales cu referire la evoluția războiului. Rădulescu descrie întotdeauna războiul ca mergând bine. Pe 22 iunie 1943, la a doua aniversare a Operațiunii Barbarossa, banda desenată îl arată pe Neață provocând la luptă un uriaș sovietic, apoi dându-i un șut peste Nistru, în 1941, adunându-i pe soldații sovietici care se predau în 1942 și, în fine, stând deasupra Goliatului sovietic în 1943.[3] Această versiune a fost, probabil, luată în râs de soldați. Pe 1 decembrie 1943, Neață se întâlnește cu Horia, un soldat din Transilvania, pentru a sărbători 25 de ani de la crearea României Mari și îi spune: „Îți jur că n-o dau jos până când nu se va face dreptate pentru noi și pentru pământul nostru!"[4] Neață a fost înfățișat ca fiind rănit pentru prima dată în mai 1944. După ce își îndeasă casca pe capul înfășurat în bandaje, el refuză o permisie de două săptămâni și pleacă pe front zicând: „Mi-o fi mie dor de Mariţica, dar mai întâi de toate trebuie să curăț pământul țării de dușmani."[5]

[1] Ibid., 6 iulie 1941, p. 7.
[2] Ibid., 24 ianuarie 1943, p. 7.
[3] Ibid., 20 iunie 1943, p. 7.
[4] Ibid., 5 decembrie 1943, p. 3.
[5] Ibid., 7 mai 1944, p. 3.

Când Rădulescu publica primele episoade ale benzii desenate, Neață era comic și actual, dar, pe măsură ce războiul evolua în defavoarea Axei, acesta a devenit pedant și desprins de realitate.

Secția de Propagandă a întărit credințele ideologice susținând motivația soldaților de a lupta și de a comite atrocități. Ofițerii erau mai expuși la propagandă, deoarece aveau mai multe studii și era mai probabil să primească ziare sau să aibă acces la radio, dar subofițerii și soldații nu duceau nici ei lipsă de propagandă militară. Ofițerii răspândeau propaganda prin discuții personale, educație morală și cuvântări. Preoții militari ajutau și ei la diseminarea propagandei. Episcopul Ciopron a crescut numărul de preoți militari de la 30 în 1937, la 108 în 1943, astfel că fiecare regiment avea câte unul.[1] Ei făceau să circule ziare, cărți de rugăciuni, cruciulițe și integrau mesajele propagandei în predicile pe care le țineau. În fine, Secția de propagandă a început să recruteze propagandiști care erau trimiși pe front pentru a întreține moralul. Nu toată lumea era mișcată de retorica Războiului Sfânt, dar cei mai mulți români simțeau că războiul era justificat. Mircea Ionescu-Quintus își amintea: „Adevărul este că n-a fost un război creștin împotriva necredincioșilor. Nu. Eu n-am simțit niciodată că sunt… un cruciat… Am simțit că fac parte din trupe românești care își fac o datorie întâi să-și elibereze o parte din țara ocupată și apoi să meargă, așa cum era angajamentul, alături de aliații germani până unde s-a mai putut… ne gândeam să scăpăm și să ne întoarcem acasă."[2] Propaganda nu a putut ridica moralul convingându-i pe soldați să creadă în victoria finală după

[1] Alesandru Duțu, Florica Dobre și Leonida Loghin, *Armata română în Al Doilea Război Mondial, 1941–1945. Dicționar enciclopedic,* Editura Enciclopedică, București, 1999, p. 89.

[2] Interviu cu Ionescu-Quintus.

Stalingrad; totuși, ea a ajutat la alimentarea urii și fricii de iudeo-bolșevism pentru a-i motiva pe soldați să continue să lupte pentru o cauză pierdută.

Disciplina

Germanii și sovieticii îi disprețuiau pe ofițerii români pentru că erau abuzivi fizic; totuși, disciplina strictă din armata română trebuie plasată în context. Codul de justiție militară al Armatei Roșii includea închisoarea, internarea în lagăre de muncă și executarea cu confiscarea proprietății. După ce a început războiul, Stavka a înființat detașamente de baraj, care îi opreau pe cei care fugeau [înapoi, în timpul unui atac] și a ordonat ca lașitatea, automutilarea, dezertarea și chiar și atacurile eșuate să fie pedepsite cu execuția, ceea ce a dus la împușcarea a zeci de mii de soldați. Ulterior, Stavka a înființat batalioane disciplinare pentru a le oferi soldaților șansa de a se reabilita, mai degrabă decât să fie executați.[1] Naziștii au modificat codul german de justiție militară astfel încât lașitatea, automutilarea și dezertarea să fie echivalate cu trădarea. Între 13 000 și 15 000 de soldați au fost executați, potrivit cifrelor oficiale ale OKH, deși totalul era probabil mai mare.[2] Prin comparație, codul de justiție militară al armatei române prevedea închisoarea, reabilitarea în cazul ofițerilor și execuția. După invadarea URSS, Marele Stat Major a reintrodus bătaia, a extins reabilitarea la toate gradele și a autorizat periodic funcționarea detașamentelor de baraj și execuțiile pentru lașitate, automutilare și dezertare. Totuși, numărul total al execuțiilor a fost,

[1] Reese, *Stalin´s Reluctant Soldiers*, pp. 18, 61–62; Reese, *Why Stalin´s Soldiers Fought*, pp. 162–169.

[2] Bartov, *Hitler´s Army*, pp. 95–96.

probabil, de mai multe sute. În contextul epocii, disciplina armatei române era strictă, dar nu la fel de mortală ca aceea din armata germană și din Armata Roșie.

Pedeapsa corporală

Ofițerii băteau, pălmuiau și le trăgeau șuturi subofițerilor și soldaților încă din prima zi a invaziei. Pe 21 iulie 1941, ministrul apărării naționale, generalul Iacobici, se plângea că, în pofida faptului că pedeapsa corporală a fost „total interzisă", ea rămânea un obicei comun și cita cazul unui căpitan care îi rupsese falca unui soldat, cel din urmă având nevoie de spitalizare. Avertiza că ofițerii care se făceau vinovați de astfel de abuzuri fizice vor fi sancționați.[1] Și unii au fost, într-adevăr, sancționați, dar cei mai mulți ofițeri abuzivi nu erau reclamați și, în consecință, rămâneau nepedepsiți. Subofițerii și soldații se temeau de represalii, astfel că, de obicei, făceau denunțuri anonime atunci când raportau un ofițer abuziv. Aceste reclamații includeau adesea și denunțuri pentru corupție și acuzații că ofițerul avea o amantă evreică. Pretorii militari credeau, de obicei, cuvântul ofițerilor în fața cuvântului subofițerilor sau soldaților. Epidemia de jafuri din nordul Bucovinei și din Basarabia a dus la un maxim de reclamații împotriva ofițerilor. Pe 24 iulie 1941, Iacobici susținea că multe dintre aceste acuzații erau „calomnioase" și era supărat că ofițerii nu se străduiau mai mult să-și spele numele.[2] Armata a 3-a dădea vina pe soldații „influențați de elementele rele" pentru redactarea, în martie 1942, a unei scrisori adresate Consiliului de Miniștri, în care erau denunțați ofițeri ai Diviziei 10 Infanterie.[3]

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 306, f. 188.
[2] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 766, f. 91.
[3] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 1119, f. 7.

Pentru a evita să lase răni sau să rupă oase – dovezi pe care pretorii militari nu le puteau ignora – ofițerii preferau să-și pălmuiască subordonații. Pe 7 iulie 1942, sergentul Ionescu a supraîncărcat cu mitraliere și alte echipamente chesoanele și bucătăriile de campanie, trase de cai, destinate doar transportului de proiectile pentru artilerie și transportului rațiilor de hrană, ceea ce era împotriva regulamentelor, deoarece suprasolicita și uza caii, și de aceea a atras furia unuia dintre superiorii săi. „Azi am fost lovit cu 4–5 palme de căpitanul Dobrinoiu din Divizionul I, care este doctor de cai."[1] Pe 28 septembrie 1942, Ionescu rezuma situația disciplinei stricte din armata română: „În timpul marșului am fost insultat de superior și ascultat de inferior, aceasta conform gradelor militare și indisciplinei [sic!], [dacă] ordinele nu se execută de către soldat întocmai, [duc la] insulte [și] la caz de lovire."[2] Dacă soldații acceptau câteva palme și șuturi când și când, ca parte a vieții de soldat, orice ofițer care devenea prea abuziv își punea viața în pericol. Corpul de Munte raporta în iunie 1943 că, în Crimeea, când un ofițer a pălmuit un soldat, un grup de soldați aflați în apropiere s-a revoltat: „De ce nu vine dl. locotenent să lupte pe front, decât să bată oameni nevinovați aici. Ei, mulți ofițeri care au fost obișnuiți să bată, au fost împușcați pe front de soldații lor proprii."[3] Abuzul fizic era mai des practicat în spatele frontului decât pe front. Marin Ștefănescu își amintește că viața pe linia frontului crea solidaritate între ofițeri și soldați: „N-au mai bătut… S-a schimbat atitudinea ofițerilor față de soldați pe front. Că și ei dormeau tot în șanț cu noi."[4] Obiceiurile vechi dispăreau greu, totuși.

[1] Ionescu, *Însemnări de război*, p. 106.
[2] Ibid., p. 139.
[3] Moraru, *Armata lui Stalin văzută de români*, p. 126.
[4] Inteviu cu Ștefănescu.

V. Aurel Ciornei numea reintroducerea bătăii după invazia în URSS „greșeala lui Antonescu", dar comandanții de pe front au inițiat de fapt procesul.[1] Există puține dovezi că s-a practicat bătaia înainte ca Armata a 3-a să treacă Nistrul. În timpul recuceririi Bucovinei și Basarabiei, comandanții au tolerat un grad extraordinar de indisciplină, pe timpul când soldații și jandarmii îndeplineau ordinele de „curățare a terenului" de evrei, dar, odată ajunși în Ucraina, au recurs la bătaie pentru a restabili disciplina. Unii ofițeri au decis că practica normală de folosire a unei centuri nu era suficientă pentru anumite infracțiuni. Pe 8 august 1941, trei oameni din compania de cercetași a batalionului de munte al maiorului Scârneci au violat o fată ucraineancă. „Au fost aspru sancționați – câte 25 de lopeți la spate în fața întregului batalion. Mama și fetița au început să plângă și m-au rugat să-i iert, dar n-am dat ascultare, ticăloșii și-au primit pedeapsa completă."[2]

Generalul Dumitrescu era un adept al disciplinei de modă veche, pentru care bătaia era pedeapsa preferată nu doar pentru viol, furt și dezertare, dar și pentru încăierări, beție, ținută neglijentă și comportament inadecvat.[3] Generalul Antonescu a susținut reintroducerea acestei practici, dar generalul Iacobici se temea că ar fi putut duce la abuzuri. Pe 14 august 1941, articolul 135 din *Regulamentul de serviciu interior pentru trupe și toate armele* autoriza folosirea pedepsei corporale, dar articolul 140b cerea ca bătaia să fie ordonată de comandantul de batalion, sub supravegherea unui medic, administrată cu centura pe spate și restricționată la maximum 25 de lovituri.

[1] V. Aurel Ciornei, interviu dat autorului, Iași, 2010.

[2] Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi*, p. 129.

[3] ANIC, Fond Ministerul de Război. Inspectoratul general al Armatei, dosar 75, f. 73.

Iacobici insista că bătaia necesita o „procedură lungă" și era doar pentru „lipsa de cinste și greșeli grave".[1] După ce a ajuns ministru al apărării naționale, generalul Pantazi a continuat efortul de a preveni transformarea bătăii în abuz.

Pe 15 aprilie 1942, nemulțumit de ritmul înghețat cu care Serviciul Pretoral al Armatei a 3-a procesa cauzele celor rătăciți și ale dezertorilor, Dumitrescu a ordonat ca soldații găsiți fără documente de permisie să fie bătuți imediat și trimiși la cea mai apropiată unitate de luptă.[2] Pantazi a contramandat acest ordin, dar a cerut curților marțiale să se pronunțe asupra cazurilor de dezertare în nu mai mult de trei zile. Pe 24 mai 1942, șeful de stat-major al Armatei a 3-a, generalul Arbore, declara iritat: „Ei vor urma calea Justiției – cu procedură rapidă."[3] Spre sfârșitul războiului, comandanții recurgeau în mod regulat la bătaie. Sergentul Ezechil își amintea că, atunci când Regimentul 2 Călărași a ajuns în Stepa Calmucă, în noiembrie 1942, un soldat a primit 25 de lovituri de bici pentru că furase trei găini. „Sătenii, clătinând din cap, au spus că sergentul putea să fi mâncat toate găinile din sat și tot nu ar fi meritat această rușine."[4] Soldații români erau obișnuiți cu spectacolul. Dumitru Burciu, care a fost martor la biciuirea unui soldat, declara: „Eu nu-l condamn pe Antonescu pentru că a dat 25 la spate, pentru că a împuținat…cazurile acestea incorecte."[5] Comandanții pedepseau cu mai puține lovituri alte infracțiuni mai mărunte. În decembrie 1943, doi caporali care păzeau o închisoare

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 306, f. 186.

[2] ANIC, Fond Ministerul de Război. Cabinetul Ministrului, dosar 210, vol. 3, f. 190; ibid., dosar 210, vol. 2, f. 60.

[3] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 306, f. 186.

[4] Ezechil, *La porțile infernului*, p. 44.

[5] Inteviu cu Burciu.

din Tiraspol au fost condamnați la 15 lovituri „pentru ținuta destrăbălată și nesupravegherea prizonierilor pe c[ar]e-i escortau."[1] Comandanții se bazau mai mult pe bătaie pentru a menține disciplina în spatele frontului.

Pedeapsa penală

Închisoarea era o consecință obișnuită în caz de indisciplină. Soldații primeau „arest" sau „arest sever", consemnare în cazarmă sau închisoare cu reducerea rației, de la câteva zile la câteva săptămâni, în funcție de infracțiune. Mai multe infracțiuni severe puteau fi pedepsite cu încarcerarea câteva luni, câțiva ani sau chiar pe viață și muncă silnică. Există destul de multe cazuri în care soldații au fost condamnați la închisoare pentru că au protejat evrei. După căderea Odesei, sergentul Nicolae Tănase a început o relație cu Vera Sepel, ducându-i mâncare, haine și benzină în ghetoul Slobodka. În ianuarie 1942, el a încercat s-o ajute să scape de deportare luând-o într-un tren spre Moldova, însă au fost prinși de angajații căilor ferate. Tănase a primit o condamnare de trei ani pentru falsificare de documente în beneficiul unui evreu și alți cinci ani pentru că a încercat să scoată un evreu din ghetou. Sepel a primit o condamnare de cinci ani.[2]

Hoții, jefuitorii și contrabandiștii primeau adesea pedepse cu închisoarea. În februarie 1943, soldatul Mihai Lubescu, care dezertase cu un an mai înainte, a pretins că era un sergent care îi aduna pe răzleții de după înfrângerea de la Stalingrad. El le

[1] ANIC, Fond Ministerul de Război. Inspectoratul General al Armatei, dosar 75, ff. 116-117.

[2] Charles King, *Odessa. Genius and Death in a City of Dreams*, W.W. Norton, New York, 2011, pp. 215–216.

prezenta ofițerilor germani ordine false spre a obține rații pentru soldați români imaginari, uneori recrutând răzleți pentru o mai mare credibilitate. Un corespondent de război italian își amintea: „Oriunde apărea era privit ca un binefăcător… Toate ușile îi erau deschise și rareori îl refuza cineva."[1] Un polițist cazac neîncrezător a dat la iveală șiretlicul, dar la percheziția dinainte de trimiterea sa în fața Curții Marțiale a Armatei a 3-a din Mariupol, pentru uzurparea calității de subofițer, nu i-au găsit decât frumoasa iubită ucraineancă. Și dezertorii primeau lungi pedepse cu închisoarea, dar mulți nu le-au executat niciodată fiindcă era nevoie de ei pe front.

Reabilitarea

Marele Stat Major a extins o regulă pre-existentă de reabilitare care permitea ca soldații, în special dezertorii, să fie pedepsiți fără ca armata să piardă oamenii de care avea atâta nevoie pe front. Articolul 415 din Codul de Justiție Militară stipula că un ofițer condamnat la o pedeapsă între o lună și 12 ani de „încarcerare corecțională" pe timp de război, putea fi degradat, iar pedeapsa cu închisoare să-i fie suspendată, fiind trimis să lupte ca simplu soldat până când se reabilita prin faptele sale de eroism. După ce era reabilitat, i se reacorda și gradul. La început, reabilitarea era voluntară și adesea nu se respecta cu strictețe Articolul 415. Primele cereri de reabilitare au venit din închisorile din România, care erau pline până la refuz cu peste 9 000 de legionari.[2] Gardiștii i-au scris generalului Antonescu, declarându-și patriotismul, ura față de bolșevism și loialitatea

[1] Giorgio Geddes, *Nichivó. Life, Love, and Death on the Russian Front*, trad. de Natalie Lowe, Cassell, Londra, 2001, pp. 128–130.

[2] Heinen, *Legiunea „Arhanghelul Mihail"*, p. 491.

față de regimul lui și cerând să fie trimiși pe front.[1] Unele dintre aceste petiții legionare aveau sute de semnături. Pe 26 iunie 1941, Ministerul Apărării Naționale a dispus ca legionarii eliberați care aveau grade de ofițeri să rămână simpli soldați vreme de cinci ani, deoarece, dată fiind „incapacitatea morală", nu erau potriviți pentru comandă. Nevoia de ofițeri era atât de mare însă, încât mulți comandanți au ignorat acest ordin, iar unii chiar i-au repartizat pe gardiști în poziții de comandă sau de stat major, spre profunda nemulțumire a Ministerului Apărării Naționale.[2]

Ofițerii acuzați de lașitate sau de incompetență, în general ca urmare a unei retrageri în dezordine, solicitau deseori șansa de a-și restabili onoarea (și pensia) chiar înainte de formularea sentinței. Pe 1 septembrie 1941, doi locotenenți din Regimentul 5 Grăniceri, care își așteptau sentința în fața curții marțiale din Chișinău, sub acuzația de lașitate, au cerut să fie trimiși pe front. Antonescu a aprobat cererea fără ca măcar să-i degradeze, dar a avertizat că orice altă viitoare dovadă de slăbiciune va duce la împușcarea lor în fața propriilor soldați.[3]

Închisorile erau pline de dezertori, jefuitori și alte tipuri de infractori, iar armata română avea nevoie de oameni, ceea ce a determinat Ministerul Apărării Naționale să extindă sistemul reabilitărilor. Pe 2 martie 1942, Ministerul Apărării Naționale a promulgat Ordinul General Nr. 240, aplicând prevederile Articolului 415 și subofițerilor și soldaților. După curtea marțială, sentințele lor urmau a fi suspendate și urmau să fie repartizați la regimente de infanterie sau de cavalerie de pe linia frontului. După ce comandantul unei armate sau al unui corp de armate îl menționa pe soldat într-un ordin de zi pentru curajul său, acesta devenea

[1] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 748, f. 105; ibid., dosar 793, f. 972, 981.
[2] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 306, f. 41, 277;
[3] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 773, f. 85.

eligibil pentru reabilitarea prin decret; dacă era ucis înainte de terminarea procesului, familia soldatului putea cere o reabilitare postumă.[1] Soldații deținuți la est de Nistru erau escortați până la cea mai apropiată curte marțială a Armatei a 3-a (sau a Corpului de Munte). Grupurile de soldați în reabilitare erau, de obicei, primite de colonelul regimentului, iar preotul regimentului le putea ține o cuvântare ca aceea a preotului militar Nicolae Petrache despre „gestul înalt de părintească indulgență al Mareșalului Conducător, care vrea îndreptarea lor și datoria ce au de a se distinge prin fapte de arme, care vor spăla greșelile făptuite."[2] Unii soldați care puteau fi reabilitați preferau închisoarea frontului. Sergentul Ionescu povestește un zvon potrivit căruia un dezertor condamnat la 10–12 ani de închisoare, care fusese voluntar pentru reabilitare, „s-a înapoiat la închisoare pentru a executa pedeapsa, [pentru că] nu voiește să lupte."[3]

Unii dintre cei aflați în proces de reabilitare luptau cu hotărâre, mai ales ofițerii degradați. Maiorul Scârneci pune pe seama unui soldat aflat la reabilitare, fost ofițer și legionar, și a altora doi încetinirea contraatacului sovietic de la Sevastopol din iunie 1942 cu ajutorul grenadelor, al baionetelor, cu pumnii și chiar cu dinții pentru a le permite camarazilor să se salveze.[4] Majoritatea soldaților aflați în proces de reabilitare erau mai puțin motivați. Sergentul Ezechil își amintește de un soldat aflat la reabilitare în plutonul lui. Un ofițer l-a pălmuit pe fostul student la drept în timpul instruirii, iar omul a ripostat dându-i un pumn ofițerului, astfel că a fost trimis în fața curții marțiale și în Crimeea. După ce a luptat la Kerci, acest individ a dezertat, deoarece a considerat că ar fi trebuit să fie reabilitat

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 358, f. 132.
[2] SIA, Fond Inspectoratul Clerului Militar, F.II.41579, dosar 301, c. 638.
[3] Ionescu, *Însemnări din război*, p. 93.
[4] Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi*, p. 364.

pentru bravură. A trăit în peninsulă alături de o familie rusească până când a fost prins și retrimis la unitatea sa din Stepa Calmucă.[1] Comandanții de pe front îi dispersau pe soldații aflați în reabilitare pe la unități, ca înlocuitori individuali.

Marele Stat Major a creat și subunități formate complet din soldați în proces de reabilitare. În aprilie 1942, MStM a decis să înființeze un centru de instrucție special pentru soldații încarcerați, pentru deținuții politici și chiar pentru condamnații de drept comun ținuți în închisorile de la vest de Nistru. Marele Stat Major a ales un loc din sudul Basarabiei. Prima alegere a fost orașul parțial părăsit Arciz (cea mai mare parte a etnicilor germani plecaseră în 1940, când fuseseră recolonizați de naziști în Polonia, iar majoritatea evreilor fuseseră evacuați de sovietici sau împușcați de români în 1941), dar îngrijorarea că dezertorii recent eliberați ar fi putut dezerta cu ușurință, luând trenul, a făcut să fie ales orașul Sărata, mai izolat și la fel de golit de locuitori.[2] Pe 8 mai 1942, generalul Alexandru Poenaru a preluat comanda Centrului de Instrucție Nr. 5 Sărata. Ofițeri și subofițeri fără condamnări au fost aleși pentru a-i reinstrui și, ulterior, a-i comanda pe soldații aflați în reabilitare. Primul val de soldați condamnați, prizonieri politici și infractori, a sosit curând, apoi au urmat și mai mulți.

La Centrul de Instruire de la Sărata domnea o atmosferă mohorâtă. Generalul Poenaru raporta că majoritatea ofițerilor instructori erau nemulțumiți că fuseseră repartizați acolo, deținuții politici nu se simțeau confortabil înghesuiți alături de cei de drept comun, iar infractorii de drept comun „nu par hotărâți să renunțe la relele obiceiuri."[3] Fiecare soldat aflat

[1] Ezechil, *La porțile infernului*, pp. 48–49.
[2] AMNR, Fond Centrul de Instrucție Nr. 5 Sărata, dosar 108, f. 1–2.
[3] Ibid., dosar 69, f. 41.

în reabilitare era eliberat din închisoare pe răspundere proprie și primea zece zile de permisie înainte de a se prezenta la Sărata. Poenaru insista pe lângă Marele Stat Major pentru menținerea acestei practici, argumentând că revederea cu familiile ar putea îmbunătăți moralul soldaților în reabilitare și că, oricum, cei înclinați să dezerteze o puteau face cu ușurință și de la Sărata.[1] Dezertarea sau lipsa la apel a soldaților fără permisie era o preocupare constantă la Centrul de Instruire Nr. 5. Căpitanul Păsat, care instruia o companie de soldați aflați în reabilitare, își amintea: „Săptămânal, mi se aduceau 2-3 dintre cei care dezertaseră și, tot săptămânal, mai plecau câte 2-3, parcă făceau cu schimbul."[2] Și totuși, 97% dintre cei eliberați din închisoare s-au prezentat la Sărata, alți 87% au rămas după două luni de instruire și 80% au ajuns pe front.[3] Poenaru a organizat Batalioanele 991, 992, 993 și 994 Independente de Infanterie în iunie, iulie, august și septembrie. Cei mai mulți soldați în reabilitare de la Sărata fuseseră condamnați pentru dezertare. Din 1 009 oameni ai Batalionului 992 Independent de Infanterie, 486 erau dezertori, 123 hoți, 88 legionari, iar restul erau vinovați de lovirea ofițerilor, bătaia soldaților, falsificare de documente, omor, viol și alte infracțiuni.[4] Poenaru considera că 80% dintre soldații în reabilitare puteau fi recuperați, dar Păsat credea că 70% dintre ei erau niște „brute, fără lege, fără Dumnezeu."[5] Oricare ar fi fost temperamentul lor, armata română avea nevoie de oameni pentru a-i înlocui pe cei de pe front.

[1] Ibid., f. 40.
[2] Păsat, *Memoriile căpitanului Dumitru Păsat*, p. 54.
[3] AMNR, Fond Centrul de Instrucție Sărata Nr. 5, dosar 40, f. 247–48.
[4] Ibid., dosar 73, f. 124.
[5] Ibid., dosar 72, f. 107; Păsat, *Memoriile căpitanului Dumitru Păsat*, pp. 55.

Aceste batalioane de reabilitare erau nesupuse în spatele frontului, dar, când erau aduse alături de unitățile regulate și puse în situația de a omorî sau a fi omorâte, luptau cu îndârjire. Cei mai de încredere dintre soldații aflați în reabilitare erau legionarii, deoarece erau cei mai motivați ideologic.

După trei luni de reinstruire, Batalioanele 991, 992 și 993 Independente de Infanterie au plecat la Don în septembrie, octombrie și noiembrie – Batalionul 994 a plecat în Caucaz în decembrie. După plecare, fiecare a devenit „independent" de Centrul de Instruire Nr. 5 Sărata, de aici și denumirea lor. Batalionul 991 a fost încercuit împreună cu grupul Lascăr, iar 992 a fost lovit greu pe Chir. Gardiștii au declarat mai târziu că batalioanele de reabilitare erau adevărate „batalioane de sacrificiu", concepute să-i omoare pentru convingerile lor ideologice, dar și batalioanele obișnuite au avut pierderi similare.[1] Batalioanele 991 și 992 Independente de Infanterie au fost desființate, iar 993 a devenit parte a Diviziei 24 Infanterie, care păzea coasta Mării Azov. Marele Stat Major a refuzat cererea Centrului de Instrucție de la Sărata de a-i reabilita pe toți supraviețuitorii bătăliilor de pe Don și Chir.[2]

Subordonat unei divizii germane de munte, Batalionul 994 Independent de Infanterie a luptat cu vitejie în Caucaz (peste o sută dintre membrii lui au primit Crucea de Fier), dar s-a dovedit indisciplinat în spatele frontului. Generalul Simion Coman, noul comandant al Centrului de Instrucție de la Sărata, raporta că 30% dintre soldați au fost „foarte buni", 35% au arătat „mai multe oscilațiuni" și între 20 și 30% „s-au comportat *animalic*; fără gând de reabilitare, fără disciplină,

[1] Clark, *Holy Legionary Youth*, p. 234.

[2] AMNR, Fond Centrul de Instrucție Nr. 5 Sărata, dosar 30, f. 47.

alergând numai după jaf."[1] Rata dezertărilor a crescut după ce ofițerii și subofițerii care îi reinstruiseră pe soldații aflați în reabilitare au fost uciși sau răniți. Performanța satisfăcătoare a batalioanelor de reabilitare a făcut ca ele să fie folosite în continuare.

Marele Cartier General a extins misiunea Centrului de Instrucție de la Sărata. Generalul Coman a adus înlocuitori pentru Batalioanele Independente de Infanterie 993 și 994 și a format Batalionul 995, care s-a alăturat și el Diviziei 24 Infanterie. În plus, Centrul de Instrucție Nr. 5 a început să formeze batalioane de muncă, subunități care au lucrat în România și în Transnistria. Totuși, Sărata a început să aibă dificultăți în a găsi fie și oameni de relativă încredere, deoarece închisorile se goliseră. Lagărul de internare de la Târgu Jiu a trimis la Sărata mai mulți gardiști, inclusiv unii „legionari semnalați", dar aceștia erau printre ultimii. Închisorile au început să trimită minoritari. În octombrie 1943, Centrul de Instrucție de la Sărata organizase Batalioanele de muncă de la 1001 la 1017, fiecare având în jur de 500 de membri, cu un total de 8 189 de soldați, inclusiv 1 338 de etnici maghiari, 1 634 de etnici ruși și 961 de evrei (repartizați separat, în Batalioanele Evreiești de Muncă 1016 și 1017).[2] Nu era suficient spațiu la Sărata pentru toți acești bărbați și au fost constituite centre de instruire auxiliare în satele învecinate.

Performanța tot mai slabă în luptă a batalioanelor de reabilitare a dus la dizolvarea lor. Grupurile inițiale formate în timpul reinstruirii de la Centrul de Instrucție Sărata plecaseră, cei care le-au luat locul erau drojdia închisorilor, iar

[1] Ibid., dosar 40, f. 102, ff. 192-194. Subliniere în original.

[2] Ibid., dosar 24, f. 90, 173.

supraviețuitorii de la Stalingrad se temeau să mai fie încercuiți în luptă, așadar moralul era foarte slab. De aceea, Batalioanele Independente de Infanterie 993 și 995 s-au dezintegrat atunci când Divizia 24 Infanterie a fost atacată la Mariupol. Ambele batalioane de reabilitare au fost destructurate în noiembrie 1943, iar soldații supraviețuitori au fost împrăștiați în Regimentele 111 și 112, create ad-hoc și subordonate Diviziei 4/24 Infanterie.[1] Numai Batalionul 994 Independent Infanterie, subordonat acum Diviziei 19 Infanterie din Crimeea, a continuat să lupte.

După Stalingrad, Armata a 3-a s-a confruntat cu un aflux de răzleți și de dezertori, dintre care mulți au deveniți soldați în curs de reabilitare. Armata a 3-a a înființat Centrul de Instrucție Nr. 3 Tiraspol, astfel încât soldații condamnați la est de Nistru pentru dezertare sau pentru alte infracțiuni să poată fi reinstruiți înainte de a pleca înapoi pe front. Pe 14 iunie 1943, un raport al SSI consemna ce vorbeau soldații, că trimiterea legionarilor la reabilitare se transformase din „câmp de onoare" în „câmp de exil".[2] Comandanții unităților de elită, de munte și de cavalerie, erau cei mai nefericiți. Pe 24 august 1943, maiorul Scârneci se plângea că batalionul lui de munte era plin de cavaleriști, jandarmi, grăniceri, chiar și de marinari, iar acum de soldați aflați la reabilitare. „[Dacă] se spune că linia de luptă este «Altarul Patriei»", scrie el ironic, „ce fel de altar [e acesta], cu asemenea îngeri?"[3] Locotenent-colonelul Isăceanu își amintește că, atunci când i-a primit pe soldații aflați în proces de reabilitare trimiși la Regimentul 13 Călărași din Crimeea, „singura întrebare pe care le-o puneam era aceea de a ști la

[1] Ibid., dosar 30, f. 66.

[2] Citat în Moraru, *Armata lui Stalin văzută de români*, p. 125.

[3] Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi*, p. 443.

câți ani fuseseră condamnați. Mă jenam să-i întreb și despre motivul faptei pentru care fuseseră condamnați."[1]

Soldații din unitățile de munte și de cavalerie aveau un puternic spirit de corp și mulți dintre ei luptaseră împreună pentru doi ani sau mai mult, astfel că veteranii îi priveau cu scepticism pe înlocuitori, mai ales pe soldații trimiși pentru reabilitare. Când doi subofițeri reabilitați au dezertat imediat, Scârneci nota: „Bănuiesc că au fost prizonieri în URSS. De acolo, după ce au urmat un curs de spionaj, au fost lansați din avioane pe frontul nostru. Sergentul vorbea bine rusește. S-a tras după ei cu tot armamentul [în timp ce fugeau spre inamic]."[2] Alți soldați îi supravegheau cu ostilitate pe soldații reabilitați, care nu prezentau încredere.

Reabilitarea a încetinit pe măsură ce frontul ajungea în România. Pe 1 aprilie 1944, Armata a 3-a încă mai avea 3 899 de soldați reabilitați.[3] După căderea Crimeii, Batalionul Independent 994 Infanterie a fost, în sfârșit, desființat. În același timp, Centrul de Instrucție nr. 3 Tiraspol și Centrul de Instrucție nr. 5 Sărata au fost evacuate cu barja pe Dunăre, la Tirol, la granița sârbească. Centrul de Instrucție de la Tirol a format Batalioanele 996 și 997 Independente de Infanterie în iunie, dar din cauza lipsei de echipament, acestea nu au ajuns să lupte pe frontul de la Iași. Unii soldați din batalioanele de muncă au cerut să fie trimiși pe front pentru a avea șansa de a se reabilita, deoarece cei blocați la construirea de drumuri sau la lucrul în fermele agricole din România sau din Transnistria nu-și puteau dovedi bravura necesară pentru a fi citați și a începe astfel procesul de reabilitare.[4]

[1] BMMN, Fond Manuscrise, MSS 676, f. 42.

[2] Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi*, p. 443.

[3] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 2968, f. 6.

[4] Ibid., dosar 2873, f. 91.

Tabelul 3. Centrul de Instrucție Nr. 5 Sărata, 1942–1944

Soldați trimiși la Sărata	
Reîntorși în închisoare sau considerați nepotriviți pentru reabilitare	2 356
Trimiși pe front pentru reabilitare	7 770
Trimiși la batalioanele de muncă de la est de Nistru în zona operațională	7 053
Trimiși la batalioanele de muncă de la vest de Nistru, în România	1 812
Organizați și pregătiți pentru a pleca imediat pe front	1 956
Rămași în centrul de instrucție	2 135
Total	23 082
Soldați trimiși pe front de la Sărata	
Propuși pentru reabilitare și reîntorși la unitățile lor de origine	1 544
Reabilitare specială pe baza Codului Justiției Militare	38
Care au renunțat la reabilitare și și-au executat sentințele după întoarcerea de pe front	87
Rămași pe front	1 822
Uciși pe front	775
Dispăruți pe front	3 269
Recuperați la centrul de instruire și cu situația clarificată	235
Total	7 700

Sursa: AMNR, Fond Centrul de Instrucție Nr. 5 Sărata, dosar 40, f. 100

Între mai 1942 și iunie 1944, 23 082 au trecut prin Centrul de Instrucție Nr. 5 Sărata, inclusiv cei 7 700 trimiși pe front în batalioanele de reabilitare (vezi tabelul nr. 3). Peste 11 000 de soldați reabilitați au servit în Armata a 3-a, individual sau în unități de reabilitare distincte. Reabilitarea a avut un succes

remarcabil în a oferi armatei române efectivele de luptă de care avea o disperată nevoie pe Frontul de Est.

Pedeapsa capitală

Amenințarea soldaților cu împușcarea devenise un clișeu în armata română. Inițial, comandanții s-au ferit să amenințe cu pedeapsa capitală în timpul luptelor din Bucovina și din Basarabia. Între timp, MCG a menținut o disciplină strictă în Moldova. Pe 3 iulie 1941, generalul Antonescu personal a cerut ca un soldat din Divizia de Grăniceri, acuzat că percheziționa magazinele evreiești din Galați în căutare de arme ca pretext pentru a fura, „să fie executat imediat dacă vina lui a fost stabilită".[1] Comandanții de pe front nu au mers atât de departe, în pofida atrocităților comise de soldați împotriva evreilor. Pe 12 iulie, generalul Dumitrescu a ordonat ca soldații prinși că jefuiau sau că rechiziționau ilegal mâncare să fie „sever" pedepsiți.[2] A mai durat o lună până când el și generalul Ciupercă să meargă mai departe și să amenințe soldații cu execuția pentru infracțiuni comise în spatele frontului. Dimpotrivă, comandanții formulau amenințări mai drastice pentru nerespectarea disciplinei pe front. Pe 20 iulie, după ce rapoartele au semnalat că unele trupe fugiseră la primul contact cu inamicul, în timpul cuceririi Liniei Stalin, Dumitrescu le-a ordonat ofițerilor să îi împuște pe soldații care le induceau panica celorlalți și să „tragă fără milă" cu mitralierele în soldații care fugeau.[3] Este puțin probabil ca mulți comandanți să fi dus la îndeplinire acest ordin, dat fiind că mitralierele erau necesare pe linia frontului, nu în spatele acestuia.

[1] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 758, f. 91.
[2] Trașcă, *„Chestiunea evreiască" în documente militare românești*, p. 161.
[3] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 325, f. 68.

Cererile germane ca românii să păstreze disciplina în spatele frontului și luptele disperate de pe front i-au determinat pe comandanții români să recurgă mai des la amenințările cu pedeapsa capitală. Pe 20 august, conducătorul afirma că civilii sovietici trebuiau să-i vadă pe soldații români „ca liberatori de sub jugul bolșevic, iar nu ca barbari care au venit să-i jefuiască, batjocorească și să-i omoare" și a ordonat ca soldații care comiteau atrocități *„să fie executați pe loc fără cruțare"*.[1] În ziua următoare, generalul Dumitrescu raporta că generalul von Schobert îi spusese mareșalului Antonescu că Armata a 11-a germană împușca soldații pentru furt, rechiziții ilegale și viol. De aceea, a ordonat și el Armatei a 3-a ca soldații prinși că jefuiau sau violau „vor fi pedepsiți cu moartea", ca ofițerii care permiteau astfel de crime să fie trimiși în fața curții marțiale „pentru complicitate cu cel vinovat" și ca jandarmii din Armata a 3-a să „exercite o foarte severă supraveghere" asupra trupelor de pe front. Dumitrescu sublinia totuși că soldații etnici germani trebuiau tratați cu delicatețe.[2]

Tot pe 20 august, generalul Ioanițiu declara că unele unități de la Odesa „au ezitat să atace sau au atacat fără elan", ba chiar s-au retras după contraatacul sovietic, astfel că a ordonat să se formeze subunități de mitraliere cu rolul de detașamente de baraj, pentru a opri soldații care fugeau.[3] Și de această dată e neclar dacă ordinul a fost dus la îndeplinire, iar în cazul în care a fost, aceste detașamente de baraj nu s-au permanentizat. Generalul Ciupercă și, mai târziu, generalul Tătăranu (care conducea operațiunile la Odesa, în vreme ce Iacobici își împărțea timpul între MCG și Armata a 4-a) se plângeau de „indulgența" curților

[1] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 639, f. 33. Subliniere în original.
[2] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 481, f. 88.
[3] Citat în Duțu, *Armata română în război*, p. 90.

marțiale deoarece, între iulie și septembrie, pronunțaseră doar 11 condamnări la moarte din 336 de procese, în pofida ordinului conducătorului de „a se aplica maximum de pedeapsă".[1] Armata a 4-a cerea mai multe pedepse cu moartea, inclusiv pentru civilii prinși cu arme, dar magistrații militari nu cooperau.[2] Câteva zeci de soldați au fost executați în vecinătatea Odesei, cei mai mulți pentru automutilare.

Amenințarea cu pedeapsa capitală era invocată în vremuri de criză și, pentru a se asigura că ea își păstra greutatea, au fost executați câțiva soldați. După formarea capului de pod din Kuban, generalul Dumitrescu le-a acordat temporar comandanților de divizii sau de grupuri ad-hoc autoritatea de a aproba execuții sumare, dat fiind că erau rupți de legăturile cu cea mai apropiată curte marțială de la Mariupol.[3]

Pe 8 februarie 1943, Marele Stat Major le-a ordonat ofițerilor să-și informeze soldații că toți cei 12 dezertori de la Stalingrad arestați lângă Kiev au fost condamnați la moarte.[4] Pe 13 aprilie 1944, pe când forțele sovietice amenințau România, mareșalul Antonescu a semnat Ordinul Nr. 10 523 care le permitea comandanților să execute soldați fără a mai recurge la curtea marțială, pentru dezertare, lașitate, jaf, automutilare, rebeliune, insubordonare sau lovirea unui ofițer. Magistrații militari au ripostat. Imediat, generalul Racoviță, care comanda Armata a 4-a, a precizat că doar comandanții de regimente și de detașamente „lucrând izolat" pot ordona execuții, și chiar și atunci trebuiau să obțină mai întâi aprobarea comandantului de divizie.[5]

[1] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 784, ff. 23, 37, 49, 81, 155, 162.
[2] Ibid., f. 120.
[3] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 992, ff. 96, 183-184.
[4] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 933, f. 31, 59.
[5] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 1533, f. 31, 59.

Pe 20 august, sublocotenentul Ion Lăzărescu își amintea că un maior i-a ordonat să îi mitralieze pe soldații care se retrăgeau în timpul celei de-a doua ofensive Iași-Chișinău, dar că a refuzat. Maiorul a strigat la telefon: „Tu îmi dai mie sfaturi? Eu am luptat pe Don!... Ia măsuri!"[1] Lăzărescu nu s-a supus. Pe 22 august, generalul Șteflea, comandantul interimar al Armatei a 4-a, a ordonat în scris ca soldații care se retrăgeau fără permisiune să fie împușcați, dar șeful său de stat-major, locotenent-colonelul Dragomir, a refuzat să contrasemneze ordinul.[2] Era ușor să amenințI soldații cu pedeapsa capitală, dar era dificil să duci efectiv la îndeplinire ordinul.

Nu se cunoaște numărul execuțiilor sumare, deoarece nu au rămas urme scrise, dar documentele oficiale indică faptul că relativ puțini soldați au fost împușcați și că numai cei vinovați de automutilare primeau cu regularitate pedeapsa cu moartea.[3] Multora dintre cei care încălcau ordinele li se comutau pedepsele sau erau trimiși pe front pentru reabilitare. Regimul Antonescu nu era în mod special însetat de sânge în relația cu proprii cetățeni – cu excepția evreilor. Siguranța, poliția politică responsabilă cu suprimarea disidenței, nu folosea violența pe aceeași scară cu Gestapo-ul sau NKVD-ul. Regimul Antonescu a băgat în închisoare 10 617 persoane pentru infracțiuni politice în timpul războiului: 4 830 de la un an la cincisprezece ani; 5 185 de la cincisprezece la douăzeci de ani; 277 pe viață și la muncă silnică; 313 condamnați la moarte (dar 72 de pedepse au fost comutate) și 22 uciși în timpul interogatoriilor – plus 5 463 de persoane internate din alte motive.[4] Comandanții, se

[1] Citat în Duțu, *Armata română în război*, pp. 296–298.

[2] Ibid., p. 305.

[3] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 629, f. 274; ibid., dosar 658, f. 145; ibid., dosar 860, f. 128.

[4] Giurescu, *Romania in the Second World War*, pp. 98–99.

pare, nu au executat mii de soldați. Probabil între cinci sute și o mie de soldați au fost executați ca urmare a sentințelor date de curtea marțială, sumar sau de către detașamentele de baraj în timpul campaniei din Uniunea Sovietică.

Pedeapsa financiară

Chestiunea pedepsei financiare nu poate fi examinată înainte de a o aborda pe aceea a stimulării financiare. Ocazia de a obține o decorație îi motiva pe soldați, mai ales pe ofițerii obsedați de onoare. Sublocotenentul Crișan își amintea: „Mulți dintre ofițerii activi erau nerăbdători să plece direct la luptă... dornici să fie promovați, să primească distincții militare și decorații și chiar un lot de pământ bun pentru agricultură, atunci când primeau decorații foarte importante."[1]

Ordinul Mihai Viteazul, care le era conferit numai ofițerilor, venea cu un lot de 25 de acri [10 ha – n. red.]. Și soldații apreciau decorațiile, care erau însoțite adeseori de o permisie. Pe 2 septembrie 1941, maiorul Scârneci a împărțit *Virtutea Militară*, *Bărbăție și Credință* și *Crucea Regina Maria* la lumina lunii, la adăpost de aviația inamică. „Țiganul Marșavela primește și el o decorație. Este foarte fudul. Mâine, desigur, va ciordi mai multe orătănii. A și cerut un concediu să-l vadă țiganca lui cu decorație."[2]

Virtutea Militară, care li se acorda subofițerilor și soldaților, era însoțită de acordarea unui lot de 10–15 acri [4-6 ha – n. red.] în nordul Bucovinei sau în Basarabia; soldații în reabilitare puneau mare preț pe Virtutea Militară, deoarece, dacă o obțineau, li se putea șterge sentința. Și comandanții germani acordau, în

[1] Crișan, *Amazing Life*, p. 129.

[2] Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi*, p. 139.

mod regulat, decorații soldaților români. Comandanții români adoptaseră practica germanilor de a acorda permisii și premii în bani soldaților pentru actele de bravură. Pe 27 aprilie 1944, ca răspuns la o cerere a germanilor, mareșalul Antonescu a promis 10 000 de lei pentru fiecare tanc sau avion distrus.[1] Însă, așa cum argumenta un istoric cu referire la recompensele bănești date de sovietici, „E greu să îți imaginezi că oamenii își asumau riscuri excesive doar pentru un fișic [de bani]."[2] Totuși, e ușor să-ți imaginezi că soldații își asumau riscuri pentru îmbunătățirea situației financiare a familiilor lor.

Marele Stat Major tăia pensiile și ajutoarele financiare acordate familiilor ca o formă de pedeapsă financiară. Atât ofițerii de carieră, cât și subofițerii reangajați erau foarte interesați de pensii, dar faptul de a fi condamnat pentru o infracțiune ducea la pierderea acestora. Reabilitarea oferea unica posibilitate de a-ți restabili buna reputație. Sergentul-major Ioan Meița a fost dat afară din armată pentru „incapacitate" în septembrie 1941 și condamnat la două luni de închisoare pentru „denunțarea calomnioasă" a căpitanului său. Într-o scrisoare din august 1942, după ce fusese repartizat într-un batalion de transmisiuni pentru reabilitare, el ruga ca reparația de fire pe care o executase să îi fie considerată drept luptă pe front, astfel încât să se califice pentru reabilitare și „pentru a nu rămâne îndepărtat din Armată și lipsit de pensie… și pentru a-mi putea îngriji familia."[3]

În septembrie 1939, statul a început să acorde ajutoare financiare familiilor soldaților care erau încorporați. În

[1] ANIC, Fond Președinția Consiliului de Miniștri. Cabinetul Militar, dosar 35/1944, f. 82, 84, 78.

[2] Reese, *Why Stalin´s Soldiers Fought*, pp. 206–207.

[3] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 840, f. 6–8.

iunie 1941, ajutoarele financiare au crescut pentru familiile celor mobilizați pe front. Marele Stat Major suspenda pensiile pentru familii și chiar le confisca proprietățile de familie ca pedeapsă pentru soldații condamnați ca infractori de curțile marțiale.[1] În august 1942, soldatul Ioan Bortică a fost condamnat la un an de închisoare pentru că a bătut un civil și s-a oferit voluntar pentru reabilitare, dar și el a fost repartizat la o unitate de sprijin. În iunie 1943, a scris o petiție în care arăta că soția lui trăiește cu părinții la Cernăuți, în mizerie, și cerea să fie transferat la o unitate de pe linia frontului „pentru a avea posibilitatea chiar cu sacrificiul vieții să o pot scoate din mizerie."[2] Soldații știau că puteau fi reabilitați chiar și post mortem; deci, riscându-și viața, își puteau ajuta în continuare familiile.

Unii soldați au găsit modalități de a profita de Războiul Sfânt. Armata română avea o problemă similară cu aceea a armatei germane, statul dorind să confiște proprietățile evreiești, dar soldații fiind primii la fața locului.[3] Când soldații împușcau evrei, se foloseau de ocazie pentru a-și însuși bunurile de valoare. Țăranii îi mituiau adesea pe jandarmi pentru a-i împușca pe evreii deportați în Transnistria, astfel încât să îi poată jefui de haine și de bunurile de valoare.[4] La început, soldații puteau transporta cu ușurință peste Prut ceea ce jefuiseră. Soldații români au continuat să jefuiască și dincolo de Nistru, dar ofițerii români, jandarmii români și jandarmii germani i-au înfrânat, în cele din urmă. Einsatzgruppe D ridica

[1] Ibid., dosar 1299, f. 211.

[2] Ibid., dosar 2152, f. 89.

[3] Bartov, *Hitler´s Army*, pp. 75–76.

[4] Ioanid, *Holocaust in Romania*, pp. 147–148.

pretenții asupra bunurilor evreiești din Reichskommissariat Ukraine, dar Guvernământul Transnistriei acapara bunurile de la evrei în Transnistria, iar Oficiul Central de Românizare expropria casele și afacerile evreiești din România. Ofițerii se plângeau că ei erau excluși de le beneficii, deși își riscau viața luptând pe front.[1] Pe 11 iulie 1942, generalul Pantazi declara că 25% din proprietatea evreiască expropriată era rezervat pentru „eroii noștri de pe front."[2] Soldații din Crimeea au descoperit că rămăsese prea puțin de jefuit. Mai mult, Marele Stat Major a restricționat coletele pe care le puteau trimite prin poștă soldații români, în vreme ce OKH le permitea soldaților germani să trimită pachete de mari dimensiuni fără să plătească.[3] Pe 28 mai 1942, sergentul Ionescu se plângea că subofițerii și soldații erau limitați la trei cărți poștale pe lună, în vreme ce ofițerii trimiteau acasă vagoane întregi de bunuri prădate.[4] Soldații care ocupau Transnistria aveau o șansă să facă rapid rost de bani gheață prin contrabandă și vânzări pe piața neagră. Odesa a cunoscut o explozie economică, facilitată de corupție, deoarece orașul a devenit un centru al comerțului ilegal.[5] Au apărut tensiuni între cei de pe front și cei din spatele frontului. Un informator al SSI turna, în 1943, un soldat care afirmase că „toți ofițerii și întreg personalul de la spitalele de campanie, centrele de îndrumare și cantinele «Crucii Roșii» ar trebui să fie împușcați, fiindcă se țin numai de afaceri [pe piața neagră] și de lucruri murdare pe spatele soldaților și al răniților."[6]

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 312, f. 211, 868; ibid., dosar 1131, f. 248.

[2] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 1246, f. 2.

[3] Aly, *Hitler´s Beneficiaries*, pp. 104–105.

[4] Ionescu, *Însemnări din război*, p. 93.

[5] Dallin, *Odessa*, pp. 87, 119.

[6] Citat în Moraru, *Armata lui Stalin văzută de români*, pp. 125–126.

Lăcomia era o motivație importantă pentru mulți soldați, mai ales când era vorba de uciderea evreilor.

Moralul

Istoricii au fost remarcabil de expeditivi în a conchide că moralul soldaților români a fost slab, că s-a prăbușit rapid la est de Nistru și că a fost ușor de influențat de contra-propaganda sovietică.[1] Mitul soldaților români care sufereau cronic de un moral slab după traversarea Nistrului se bazează pe surse germane neobiective și pe relatări românești apologetice care minimalizau importanța ideologiei ca factor major de motivare a soldaților români. În plus, mulți istorici au exagerat importanța pe care a avut-o bătălia Odesei asupra moralului armatei române și au pretins că „victoria à la Pyrrhus" i-a convins pe majoritatea românilor că „își plătiseră deja din plin datoria de sânge față de Axă."[2] Aceste argumente nu țin cont de abilitatea soldaților români de a vedea dincolo de o singură bătălie sau de a înțelege că victoria finală a Germaniei era necesară pentru ca Războiul Sfânt al României să fie un succes. Mai mult, aceste argumente ignoră eforturile Secției de Propagandă de a ridica moralul, reamintindu-le permanent soldaților de ce luptau în adâncimea teritoriului inamic. Corpul ofițerilor români a rămas loial până la sfârșitul campaniei împotriva URSS și a menținut o disciplină strictă, pentru a-și ține soldații în dispozitiv, chiar și atunci când moralul era slab. Capitolele anterioare au arătat cum a folosit armata română propaganda și

[1] Beevor, *Stalingrad*, p. 181; Anton, *Propagandă și război*, pp. 13, 69, 206, 215.

[2] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, pp. 57–58, 71–72.

disciplina pentru a-și motiva soldații. Ele au arătat, de asemenea, cum a fluctuat în timp moralul armatei române. Când a început invazia în URSS, moralul soldaților români era foarte bun. Moralul Armatei a 4-a a scăzut în timpul bătăliei pentru Odesa, dar căderea orașului și demobilizarea ulterioară a Armatei a 4-a a calmat spiritele și le-a dat soldaților o ocazie să se refacă. Moralul Armatei a 3-a a rămas ridicat atâta vreme cât a luat parte la încercuiri germane victorioase, dar a scăzut în timpul crizei de iarnă care a început în decembrie 1941. Moralul armatei române se refăcuse până în primăvară. În iulie 1942, diviziile Eșalonului I dobândiseră o atitudine încrezătoare că erau cele mai dârze trupe. Diviziile Eșalonului II au plecat pe front într-o stare de spirit bună, încrezătoare în victorie. În noiembrie 1942, când a apărut prima zăpadă și Stalingradul rezista, moralul de pe front s-a diminuat. Desigur, înfrângerea de la Stalingrad a scăzut mult moralul, dar acesta se recuperase până în martie 1943. Doar când nu a mai avut loc nicio nouă ofensivă germană de vară, alături de faptul că Germania nazistă a fost înfrântă la Kursk, în iulie și august 1943, iar Italia a încheiat un armistițiu cu inamicul în septembrie 1943, a dispărut încrederea în victoria finală. În pofida faptului că Armata Roșie a fost oprită în nord-estul României în martie 1944, cu ajutorul armatei germane, armata română înfrunta acum un inamic a cărui superioritate era evidentă. Consecințele asupra moralului au fost inevitabile.

Capitolul 8

Femeile și minoritățile

În timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, Crucea Roșie română a recrutat zeci de mii de voluntare, iar armata română a înrolat zeci de mii de persoane aparținând minorităților etnice, religioase și rasiale; totuși, atât femeile, cât și minoritățile sunt trecute cu vederea în istoriile militare românești. Femeile și minoritățile au asigurat armatei române forțe indispensabile, pe front și acasă, astfel că și motivația lor trebuie analizată. Ideologiile care îi motivau pe bărbați să își facă datoria de soldați le motivau pe femei să se ofere voluntare ca infirmiere și asistente medicale. Voluntariatul femeilor a constituit o dovadă puternică a sprijinului popular pe care l-a avut Războiul Sfânt al României. Deși minoritățile etnice nu erau atrase de naționalismul românesc, cele religioase și rasiale erau adeseori animate de un patriotism devotat. Religia, antisemitismul și anticomunismul depășeau granițele etnice, religioase și rasiale. Cu toate acestea, Marele Stat Major nu avea încredere în minoritari și i-a repartizat pe cei mai mulți în detașamentele de muncă. Regimul Antonescu a restricționat participarea evreilor la serviciul militar, dar depindea tot mai mult de munca evreiască în atelierele armatei și în proiectele care erau legate de armată. Etnicii germani și romii au luptat în număr mare în

armata română, pe front; cu toate acestea, recrutările făcute de SS și deportarea anumitor romi de către regimul Antonescu au subminat motivația și moralul acestor soldați.

Femeile

Apartenența de gen și de clasă a circumscris cu strictețe modul în care femeile puteau sprijini Războiul Sfânt al României. La o adunare legionară din 28 septembrie 1940, generalul Antonescu le spunea femeilor gardiste: „Acasă, [bărbații] trebuie să găsească bună înțelegere, căldură și ordine. E datoria voastră să faceți asta… Apoi vă vom cere să îndepliniți trei mari misiuni: creșterea copiilor, bunăstarea socială și apărarea granițelor noastre."[1] Pe 9 aprilie 1941, pentru a centraliza eforturile sociale, el a înființat Consiliul de Patronaj al Operelor Sociale și și-a numit soția, Maria Antonescu, președintă. Consiliul de Patronaj și-a luat drept simbol Crucea Albastră. El se afla la concurență cu Crucea Roșie, înființată în 1876, a cărei președintă de onoare era regina-mamă Elena. În timpul Primului Război Mondial, acest rol fusese îndeplinit de regina Maria, numită „mama răniților", care purta o uniformă de infirmieră și avea grijă de soldații și civilii aflați în nevoie. Între 1916 și 1919, zeci de mii de femei i-au urmat exemplul, alăturându-se Crucii Roșii pentru a lucra în spitalele civile și militare și în cantine.[2] Aceasta a creat contextul unei competiții inegale între regina-mamă Elena și Maria Antonescu, care dintre ele avea să fie regina Maria a celui de-Al Doilea Război Mondial – deși niciuna nu a ajuns la același statut de sfințenie feminină.

[1] Citat în Clark, *Holly Legionary Youth*, p. 227.

[2] Alin Ciupală, *Bătălia lor. Femeile din România în primul Război Mondial*, Polirom, București, 2017, pp. 194–223.

Crucea Roșie a atras mult mai multe voluntare decât Crucea Albastră, dat fiind prestigiul ei mai mare. Pe 14 mai 1941, Decretul-Lege pentru Organizarea Muncii Naționale permitea înrolarea cetățenilor fără slujbă, inclusiv a femeilor, pentru muncă.[1] Regimul Antonescu se temea să nu-și înstrăineze marii proprietari agricoli și familiile din clasa de mijloc înrolându-le fiicele la muncă și avea nevoie de munca țărăncilor pe ogoare, așadar a înrolat doar câteva muncitoare. Cu toate acestea, statul încuraja femeile din aristocrație și din clasa de mijloc să facă parte fie din Crucea Roșie, fie din Consiliul de Patronaj.

Surorile de caritate

Voluntarele gravitau în jurul Crucii Roșii grație unei reputații bine stabilite a instituției și asocierii sale cu armata română. Anticipând nevoia de personal medical, Crucea Roșie a oferit cursuri gratuite la București și în alte orașe, deși acestea au avut puțini cursanți înainte de iunie 1941.[2] Munca de infirmiere (denumite în epocă fie surori de caritate, fie auxiliare sanitare) era încă, în aceeași măsură, o muncă făcută de voluntari neinstruiți sau un tratament medical aplicat de profesioniști calificați.[3]

La început, femeile s-au înghesuit să facă voluntariat. Asociația Surorilor de Caritate de Război, care număra opt sute de veterane din Primul Război Mondial, și-a oferit imediat

[1] Ana Bărbulescu et al., *Munca obligatorie a evreilor din România. Documente*, Polirom, București, 2017, pp. 194–223.

[2] AMNR, Fond Asociația Surorilor de Caritate de Război, dosar 27, f. 38.

[3] La fel ca infirmierele ruse din Primul Război Mondial; vezi Laurie S. Stoff, *Russia´s Sisters of Mercy and the Great War. More Than Binding Men´s Wounds*, University Press of Kansas, Lawrence, 2015, pp. 18-19, 45-46.

serviciile pe front atunci când s-a declarat Războiul Sfânt. Marele Stat Major nu a acceptat. Aceste femei au fost perseverente și au început să strângă fonduri și să adune materiale pentru efortul de război.[1] Serviciul Sanitar al armatei române s-a grăbit să creeze spitale cu ajutorul Crucii Roșii. Emil Dorian a supravegheat transformarea unei școli de agricultură din Găești în spital. Infirmierele în vârstă și cele tinere din oraș pregăteau paturi, adunau provizii și dezinfectau suprafețele. Dorian nota ironic: „Își făceau apariția îmbrăcate în uniforma curată de Crucea Roșie, exprimându-și regretul că nu existau răniți."[2] Curând, situația s-a schimbat. La București, Alice Voinescu era voluntară la schimbat pansamente. Stând de vorbă cu soldații răniți, s-a atașat de „oamenii aceștia simpli, dar foarte inteligenți și buni", însă era oripilată de faptul că aminteau mereu de „jidani" în conversații care „concentrează tot ce e în ei negativ".[3] Cele mai multe voluntare ale Crucii Roșii au rămas în România, dar unele au urmat trupele pe front. Maria Moruzi-Brăescu a colindat prin Basarabia, inspectând facilitățile medicale și sfătuind MCG să permită Crucii Roșii să înființeze spitale și cantine[4].

Armata română prefera personalul medical auxiliar feminin mai în vârstă pentru front. Crucea Roșie era de acord că surorile de caritate trebuiau să aibă o moralitate ireproșabilă, dar le dorea tinere, necăsătorite, ca să poată face față mental și fizic solicitărilor. Pe 23 august 1941, pe când lucra într-un spital din Bălți plin de răniți de la Odesa, Eliza George relata:

[1] AMNR, Fond Asociația Surorile de Caritate de Război dosar 27, f. 2; ibid., dosar 29, f. 8.

[2] Dorian, *Quality of Witness*, pp. 163, 165.

[3] Voinescu, *Jurnal*, vol. 1, pp. 318, 322, 326.

[4] ASNCRR, Fond organizare, dosar 14/1941, f. 22-23, 38.

„Fiecare avem un pavilion unde încercăm să facem tot ce [este] omenește posibil pentru a alina atâta mizerie, care e teribilă. Pentru moment, ne ținem bine, dar nu cred că Dina va putea suporta mult acest infern… Nu trebuie trimis aici *pe nimeni* care n-are o voință de fier și o putere de muncă și *fizică* excepțională."[1] Femeile voluntare care nu puteau face față frontului erau libere să plece oricând.

Personalul Crucii Roșii a traversat și Nistrul. Tradiționalista armată română, spre deosebire de multe alte armate în timpul conflictului, nu a înrolat și femei ca auxiliare, astfel că acestea au servit doar ca infirmiere ale Crucii Roșii în spitalele de pe front, fără a purta uniforme militare, fără grade și fără a fi plătite. (Aeronautica română progresistă a constituit Escadrila 108 Transport Ușor, faimoasa „Escadrilă albă", din femei pilot instruite să piloteze ambulanțe aeriene, iar acestea au primit uniforme militare, grade și au fost plătite.) Soldații considerau că o femeie în uniformă nu era ceva natural; în *Pățaniile soldatului Neață*, femeile sovietice erau înfățișate ca fiind niște monștri grași, urâți, ușor de capturat.[2]

Alături de medicii militari și de auxiliarii sanitari, spitalele de campanie aveau o infirmieră-șefă, o responsabilă de secție și câte o infirmieră la fiecare douăzeci de soldați (spitalele de campanie aveau de obicei trei sute de paturi).[3] Pe 10 octombrie 1941, după ce inspectase Spitalul de campanie nr. 22 din Selz, lângă Odesa, generalul Iacobici îi lăuda pe medicii de acolo pentru că transformaseră o biserică și două școli în ruină într-un spital-model cu șase sute de paturi (care trata

[1] Ibid., dosar 14/1941, f. 66. Subliniere în original.

[2] Rădulescu, „Pățaniile soldatului Neață", *Sentinela*, 27 iulie 1941, p. 7.

[3] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 1236, f. 11.

adesea o mie de soldați), baie, bucătărie, încălzire și chiar și electricitate. El sublinia eforturile surorilor de caritate conduse de Georgeta Ghica și de Maria Moruzi-Brăescu, care, când nu îngrijeau răniții, spălau geamurile.[1] Cele mai multe voluntare ale Crucii Roșii au plecat împreună cu Armata a 4-a înapoi în România în noiembrie 1941. Unele au rămas în Transnistria cu Armata a 3-a. Două infirmiere ale Crucii Roșii, dintre care una era soția unui ofițer din armata de ocupație a orașului, au înființat o cantină la Odesa în ianuarie 1942, care servea zilnic între șase sute și o mie de cești de ceai sau cafea, două sute de porții de supă și o sută de bucăți de pâine. Ele îi serveau cu mândrie pe „soldații noștri înghețați" care „nu au gustat nimic cald de 5-6 zile".[2] MStM a fost nevoit să se bazeze mai mult pe femeile voluntare de pe front atunci când s-a adeverit că războiul nu se va sfârși rapid.

Inițial, doar un mic personal al Crucii Roșii a traversat Bugul, dar numărul a crescut ca urmare a remobilizării din primăvara lui 1942. Pe 17 februarie, la o ședință a Consiliului de Patronaj la care participa și regina-mamă Elena, vicepremier-ministrul Mihai Antonescu a promis că, dacă femeile contribuiau și ele la Războiul Sfânt, faptul ar fi putut „deschide porți noi femeii române de mâine."[3] Din nou, multe femei și-au oferit serviciile.

Crucea Roșie a angajat și femei sovietice pentru a lucra în spitale. Armata a 3-a credea că ele ar fi putut răspândi defetismul, spiona sau chiar otrăvi trupele. Generalul Dumitrescu a dat instrucțiuni Crucii Roșii să nu mai angajeze alte localnice

[1] Ibid., dosar 629, f. 287.

[2] ASNCRR, Fond Organizare, dosar 14/1941, f. 285.

[3] Mihai Antonescu, „Contribuția femeii române la războiul sfânt", *Soldatul*, 3 martie 1942, p. 2.

și a cerut liste cu cele deja angajate.[1] Pe 27 iunie, *Instrucțiunile generale privitoare la munca obligatorie a evreilor* includeau și permisiunea pentru corpurile teritoriale românești să folosească evreice cu vârste între 18 și 40 de ani pentru a lucra ca spălătorese sau cusătorese; într-un final, câteva mii de evreice au lucrat pentru armată.[2] La acea dată, Serviciul Sanitar, Crucea Roșie și Crucea Albastră înființaseră o rețea largă de cantine la București, Brașov, Predeal, Sinaia, Ploiești, Buzău, Mărășești, Tecuci, Galați, Brăila, Bârlad, Roman, Iași, Ungheni, Fălciu, Cernăuți, Chișinău, Românești, Cetatea Albă și Tiraspol; Crucea Roșie avea cantine la Birzula, Rozdilna, Njecajanoje, Golta, Odesa, Nikolaev și Lemberg (Lvov); iar Crucea Albastră avea cantine la Giurgiu, Timișoara și Tighina.[3]

În plus, personalul Crucii Roșii ajuta în spitalele de campanie din Crimeea. Pe 7–8 iulie 1942, Maria Antonescu a vizitat un spital de campanie german și două spitale românești din peninsulă.[4] Crucea Roșie avea provizii din belșug pentru a le oferi soldaților mâncare, daruri și medicamente. Pe 12 iulie, încasările de la un meci de fotbal din Simferopol au fost donate către Crucea Roșie.[5] Înainte de a fi arestat, un escroc îmbrăcat în locotenent a adunat o mică avere strângând bani pentru Crucea Roșie în trenurile din România.[6]

Entuziasmul infirmierelor față de Războiul Sfânt a scăzut după Stalingrad, deși armata avea nevoie de tot mai mult ajutor. Pe 3 aprilie 1943, Marele Stat Major arăta că Crucea Roșie

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 1126, ff. 132-136.

[2] Bărbulescu et al., Munca obligatorie a evreilor din România, pp. 255, 498.

[3] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 1732, f. 73–74.

[4] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 831, f. 220, 227.

[5] Ibid., dosar 914, f. 382.

[6] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 3447, f. 662.

avea nevoie de o disciplină „exemplară" și introducea reguli stricte pentru transferurile între spitale sau cantine. Din acel moment, repartizările erau anunțate în fiecare lună, astfel ca infirmierele să nu mai poată decide să plece acasă (sau la alt spital sau cantină care le convenea mai mult) oricând doreau.[1]

După ce ofițerii au organizat o cantină pentru liceenii săraci și orfani din județul Prahova, generalul Pantazi a ordonat comandanților din părțile sedentare să facă la fel pe tot cuprinsul României, cu ajutorul Crucii Albastre. El le mustra pe soțiile și fiicele ofițerilor care nu făceau destul voluntariat la Crucea Albastră: „Soțiile ofițerilor trebuie să activeze în frontul intern spre a fi la înălțimea ostașilor țării care luptă pe front."[2] Crucea Roșie a lansat un alt apel la voluntariat, femeile urmând a fi instruite într-o școală de infirmiere din Sinaia.[3] La acel moment, cantine ale Crucii Roșii fuseseră înființate și în Herson, Djankoi, Simferopol, Kerci și Taman, unde surorile de caritate le împărțeau soldaților mâncare caldă și câte o vorbă bună.[4]

În vreme ce propaganda de război punea în evidență virtutea infirmierelor, existau multe glume și zvonuri care le descriau ca pe niște mondene inutile sau târfe imorale.[5] Infirmierele se asociau în general cu ofițerii, deoarece proveneau din același mediu social, iar ofițerii erau liberi să viziteze

[1] Ibid., dosar 2158, f. 18.

[2] AMNR, Fond Corpul Grănicerilor, dosar 3513, f. 26; USHMM, RG-25.003M, rola 15, cadrul 205.

[3] „Mila creștină", *Soldatul*, 10 aprilie 1943, p. 3.

[4] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 2158, f. 8.

[5] La fel ca în cazul soldaților ruși din Primul Război Mondial, vezi Stoff, *Russia´s Sisters of Mercy*, pp. 143, 267–268.

cantinele Crucii Roșii. Maiorul Scârneci și ofițerii săi s-au împrietenit cu două „foarte drăguțe și amabile" infirmiere ale Crucii Roșii pe când staționau în Feodosia. Se vizitau des unii pe alții și chiar au luat parte la ceremonii islamice locale. „Împreună cu ele, cununăm pe capete perechi-perechi de tătari. Suntem *Kum* (naș) și *Kuma* (nășică). Va fi mai greu la botezul noilor născuți, căci va trebui să asistăm la tăierea împrejur și asta nu ne place."[1] Astfel de relații alimentau zvonurile despre aventuri ilicite. Pe 4 august, Armata a 3-a se plângea că ofițerii și subofițerii nu dădeau dovadă de „atitudine cuviincioasă" față de infirmiere: foloseau un limbaj lipsit de respect, răspândeau zvonuri răutăcioase și încercau să le convingă pe infirmiere să ia masa cu ei, dar le numeau târfe pe cele care acceptau. „[Surorile de caritate] au făcut sacrificiul de a-și lăsa familia pentru a servi armata departe de țară… zi și noapte, fără a ține seama de oboseală… Pentru aceasta, personalul feminin de C[ruce] R[oșie] nu numai că nu trebuie să fie supus jignirilor și insultelor, dar i se va da tot respectul cerut de buna cuviință."[2]

Soldații s-au îndreptat către bordelurile ilegale din Transnistria sau către bordelurile armatei germane din Ucraina și Crimeea (doar în Simferopol erau șase „case de toleranță").[3] Unele dintre prostituatele locale și-au găsit slujbe de zi la cantinele Crucii Roșii, întărind tendința soldaților de a le asocia pe surorile de caritate cu lucrătoarele sexuale. Când, în 1943, armata română s-a retras, personalul Crucii Roșii a fost evacuat.

[1] Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi*, p. 396.

[2] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 1414, f. 26.

[3] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 1130, f. 401; AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 933, f. 91.

În ultimă instanță, 2 754 de surori de caritate și 2 430 de auxiliare sanitare au activat la est de Nistru.[1]

Voluntarele au continuat să dețină un rol important atunci când frontul a ajuns în România. Propaganda militară tipărea liste de voluntari, de obicei o sută de bărbați și câteva zeci de femei, pentru a demonstra sprijinul continuu pentru Războiul Sfânt al României. Pe 23 martie 1944, în ziarul *Soldatul* se putea citi: „Alături de bărbați, femeile dau și ele un impresionant număr de voluntare de război [...] Fapta nouilor voluntari cari au cerut să plece pe front dovedește încă o dată spiritul de sacrificiu de care e animat poporul nostru."[2] Preotul militar Gheorghe Bejgu le compara pe femeile române cu mironosițele, femeile prezente la crucificarea lui Hristos și le cerea să nu-și piardă credința în Războiul Sfânt.[3] Crucea Roșie a ajutat la îngrijirea soldaților de pe frontul de la Iași, în vreme ce Crucea Albastră a oferit îngrijiri invalizilor, orfanilor, văduvelor și familiilor de soldați din spatele frontului. Consiliul de Patronaj nu a reușit niciodată să detroneze Crucea Roșie din poziția de organizație preferată de femeile voluntare.

Artistele

Câteva zeci de femei au lucrat ca artiste pe front. Secția de Propagandă a angajat cântărețe, dansatoare și actrițe pentru echipele „mixte" de teatru care au călătorit prin Ucraina, Crimeea și sudul Rusiei în perioada septembrie 1942–ianuarie 1943.

[1] Crucea Roșie Română, „Istoria Crucii Roșii Române, 1940–1945", Crucearosie.ro, https://crucearosie.ro/cine-suntem/istoria-crucii-rosii-romane/istoria-crucii-rosii-romane-1940-1945/.

[2] Ion Munteanu, „Alți voluntari pe front", *Soldatul*, 23 martie 1944, p. 1.

[3] Gh. I. Bejgu, „Femeile mironosițe", *Soldatul*, 29 aprilie 1944, p. 1.

Motivația femeilor mergea dincolo de bani. Deși semnaseră pentru 45 de zile, multe au rămas un număr dublu de zile, iar unele nici nu și-au luat vacanță. Any Lupașcu, spre exemplu, a rămas pe front mai bine de o sută de zile și s-a întors acasă după ce s-a îmbolnăvit.[1] Echipele de teatru au pus în scenă peste o sută de spectacole, fiecare dintre acestea pentru un public de o mie de soldați sau mai mult, la care se adăugau civilii sovietici. Un program din toamna lui 1942 ilustrează un spectacol tipic: Imnul Regal (cântat de o orchestră); Rugăciune pentru România (recitată de un subofițer); „La fântână cu găleata" (o cântăreață); „Neață la concentrare" (scenetă comică); „Doina" și „Ciocârlia" (solo de nai); „Cine mă ia?" (cuplet cântat de o femeie); „Japonezii" (jonglerii și acrobație interpretate de un duet soț-soție); „Măi, frate, care stai de veghe!" (duet); balet tirolez (dansatori bărbați și femei); snoave; scamatorii; imitații; „Mi-a fost Fatal" (cuplet comic); acrobații comice; „Nu se poate să ne bată!" (cuplet comic); „Mi-a zis badea"; dansuri românești; „A plecat la vânătoare Agarici"; „Am dreptate? Am!"; defilarea întregi echipei de teatru; recitare patriotică; cuvânt de închidere și corul de final.[2] Artistele au ajutat la păstrarea moralului soldaților de pe front, cărora le era dor de acasă.

Caporal Constanța Moisescu

În timpul unei vizite în Crimeea, în mai 1943, privirea unui corespondent de război a fost atrasă de un soldat de la vânătorii de munte. „Am văzut cum de sub basca de vânător de munte izvorau femeiește pletele, care-i ajungeau până aproape

[1] AMNR, Fond Secția Propagandă, dosar 115, f. 13, 20.

[2] Ibid., dosar 82, ff. 6–7.

de umeri. Ostaşul firav din faţa mea era o femeie."[1] O femeie soldat nu era un caz fără precedent. În timpul Primului Război Mondial, Ecaterina Teodoroiu a fost mai întâi infirmieră voluntară în 1916, dar, după ce oraşul ei natal, Târgu Jiu, a fost cucerit, iar fratele ei a fost ucis, a luptat ca soldat şi a murit în luptă în 1917. Ulterior, a fost celebrată în toată ţara ca un exemplu de sacrificiu feminin.[2] Constanţa Moisescu era din Buşteni, o localitate de pe Valea Prahovei. Ea i-a trimis o petiţie mareşalului Antonescu în iulie 1942, cerându-i să fie trimisă pe front ca soldat, apoi a fost selectată pentru o audienţă cu conducătorul la Predeal, unde „i-am povestit că nu e la mijloc nicio cauză, în afară de dragostea de ţară. Nici deziluzie sentimentală, nici dorul de celebritate. Am vrut să duc şi eu aceeaşi viaţă cu soldaţii noştri, să trăiesc cu ei aceleaşi emoţii înalte şi să înfrunt laolaltă cu ei moartea." El a fost de acord. După o instruire de bază, soldatul Moisescu a cerut să se alăture „dracilor verzi" (se pare că aceasta era porecla pe care le-o dăduseră sovieticii trupelor româneşti de vânători de munte) şi s-a antrenat la baza Corpului de Munte până când a fost trimisă în Crimeea, în noiembrie 1942. „Aici am făcut serviciul exact ca un ostaş: sentinelă, marşuri, trageri, teme de luptă. Nu fac nicio excepţie de la programul camarazilor mei. Astă-iarnă am stat pe poziţie 23 de zile neschimbaţi."[3] Ca urmare a serviciului ei plin de bravură, a fost promovată curând la gradul de caporal. *Soldatul* afirma că femeile trebuiau să susţină efortul de război luându-le locul bărbaţilor la plug şi dând asistenţă ca infirmiere, dar sublinia şi că România îşi avea „eroina sa" în acest nou război împotriva

[1] Ion Postolache, „O voluntară a Cruciadei din Răsărit: caporal Moisescu Constanţa", *Gazeta Odesei*, 9 mai 1943, p. 3.

[2] Bucur, *Heroes and Victims*, pp. 129–130.

[3] Postolache, „O voluntară a Cruciadei din Răsărit", p. 3.

unui inamic mai mare: „Sufletul său a căutat să învingă slăbiciunea trupului şi, îngenunchind legea firii, a prins arma alături de bărbaţi."[1] De aceea, nu mai era nevoie şi de alte femei cărora să le vină ideea de a participa la lupte. Din nefericire, soarta caporalului Moisescu a rămas necunoscută. Un lucru e sigur: nu a devenit un simbol naţional, ca sublocotenentul Teodoroiu.

Minorităţile

Marele Stat Major era suspicios în privinţa minorităţilor, dar avea nevoie de contribuţia lor. De cea mai puţină încredere se bucurau, bineînţeles, evreii. MStM conducea politicile de muncă forţată care îi vizau pe evreii din România. În mod ironic, şi etnicii germani dădeau bătăi de cap Marelui Stat Major, din cauza răspândirii nazismului în interiorul acestui grup înainte de aderarea la Axă; şi chiar şi după aceea, etnicii germani creau probleme, deoarece führerul îl presa pe conducător să le acorde o semi-autonomie etnicilor germani locali şi să permită Waffen-SS să facă recrutări în rândul celor din sudul Transilvaniei. Cu toate acestea, etnicii germani au servit în armata română de pe front într-un număr mai mare decât oricare altă minoritate etnică, poate doar cu excepţia romilor. Marele Stat Major considera că minorităţile nu erau de încredere şi le trimitea la muncă sau activităţi de instruire, dar câţiva au luptat totuşi pe front. Marele Stat Major considera că minorităţile religioase erau subversive, mai ales sectele neo-protestante şi ereticii sau schismaticii Ortodoxiei răsăritene; totuşi, nu îi persecuta atâta vreme cât îşi îndeplineau obligaţiile militare fără să protesteze. În pofida faptului că au servit cu curaj pe linia frontului, romii nu au putut scăpa de discriminarea rasială din armata

[1] Ion Munteanu, „Femei în luptă", *Soldatul*, 25 februarie 1943, p. 1.

română, iar mulți au fost chiar dați afară deoarece făceau parte din categoria nepotrivită de romi.

Evreii

După mobilizarea generală, armata română nu a fost fericită să-i primească pe evrei în rândurile sale. Pe 9 ianuarie 1940, după ce s-a prezentat la concentrare, Mihail Sebastian și-a vizitat un prieten de la adjutantura regimentului, iar acesta i-a spus că următoarea concentrare va fi făcută special numai pentru evrei. „Nu înțeleg de ce… În timp de război mai merge. Faci trupe speciale de evrei ca să le trimiți în prima linie și să le decimezi. Dar acuma, ce rost are?"[1] Marele Stat Major a interzis formarea de unități separate pentru evrei, dar unii comandanți le-au organizat pe ascuns. În regiunile de graniță, corpurile teritoriale îi repartizau adesea pe evrei și pe alți minoritari la batalioanele de muncă pentru a construi fortificații. După ce a pierdut teritorii, România a pierdut și jumătate din populația evreiască. Mitul trădării evreiești cu ocazia retragerii din nordul Bucovinei și din Basarabia și încercarea regelui Carol al II-lea de a se alătura Axei au condus la acțiuni de expulzare a evreilor din armata română. Pe 8 august, un decret regal care modifica statutul evreilor prevedea că evreii care primiseră cetățenia după 1918 nu mai puteau fi ofițeri și că evreii vor fi încorporați pentru muncă în locul serviciului militar. O săptămână mai târziu, Marele Stat Major a ordonat ca toți evreii, cu excepția medicilor ofițeri sau a subofițerilor din Serviciul Sanitar și a soldaților din detașamentele de muncă, să fie demobilizați.[2]

Regimul Antonescu a finalizat epurarea evreilor din armată. Pe 4 decembrie, conducătorul a semnat Decretul-lege

[1] Sebastian, *Journal*, p. 266.

[2] AMNR, Fond Comandamentul Militar al Capitalei, dosar 84, f. 119.

relativ la Statutul Militar al Evreilor, care îi excludea pe evrei de la serviciul militar, obligându-i să plătească taxe pentru armată și să presteze muncă în folos obștesc.[1] Mulți comandanți s-au plâns că mai aveau nevoie de ofițerii și de subofițerii evrei cu instrucție de profesioniști. Pe 27 ianuarie 1941, generalul Antonescu le-a permis comandanților să-i păstreze pe medici, farmaciști, veterinari, ingineri și arhitecți până la sosirea înlocuitorilor lor creștini.

Evreii erau plătiți și purtau uniformă, dar nu aveau grade și purtau însemne cu Steaua lui David.[2] Pe 24 martie, MStM a declarat armata română liberă de evrei. Totuși, pentru că ofițerii în rezervă nu puteau fi mobilizați mai mult de 30 de zile pe timp de pace, Serviciul Sanitar se confrunta cu o criză de medici.[3] În consecință, pe 28 mai, Marele Stat Major a permis ca medicii evrei să fie remobilizați.[4] Pe 21 iunie, Emil Dorian nota: „Azi am primit prin telegraf ordinul de a mă prezenta la serviciul militar […] Zvonurile și agitația din capitală par să indice că vom merge curând la război… Ai mei sunt consternați și înspăimântați de ce i se poate întâmpla astăzi unui evreu mobilizat."[5] Și Ministerul Afacerilor Interne avea în această perioadă câteva mii de evrei care lucrau în lagărele de muncă și de concentrare.

După ce a început Războiul Sfânt, Ministerul Apărării i-a eliminat din nou pe evrei din armată, dar apoi a preluat controlul asupra muncii evreilor. După ce a fost detașat la Găești pentru a organiza un spital, superiorul lui Emil Dorian evita să le spună oamenilor că el era evreu (nu purta Steaua lui David), dar, după

[1] Bărbulescu et al., *Munca obligatorie a evreilor din România*, pp. 62–64.

[2] Ibid., pp. 70–71.

[3] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 177, ff. 17, 22, 678

[4] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 377, f. 52.

[5] Dorian, *Quality of Witness*, p. 162.

două săptămâni, a fost dat afară, atunci când Marele Stat Major a ordonat ca medicii evrei să fie din nou demobilizați. Acum era război, iar ofițerii în rezervă puteau fi mobilizați pe timp nedeterminat, așa că Serviciul Sanitar avea înlocuitori creștini. „Înalta societate din Găești a aflat că adăpostise «o bestie, un trădător, un subversiv etc. etc»", scrie Dorian. „Pe tren, medici evrei de peste tot, pe drum spre casă, cu războiul în spatele lor."[1]

Serviciul militar se încheiase, acum începea munca obligatorie. Regimul Antonescu a dat o nouă lege pe 14 iulie. Bărbații evrei cu vârste între 18 și 50 de ani puteau fi concentrați individual, în grupuri mici sau în detașamente mai mari de la 60 până la 120 de zile (în funcție de grupa de vârstă) în fiecare an.[2] Detașamentele de muncă erau fie „interne" (locale, formate din persoane care își asigurau pe cont propriu masa și cazarea), fie „externe" (în altă localitate, cu masa și cazarea asigurate de armată). Evreii erau scutiți în caz de boală, infirmitate sau din alte motive. Pe 2 august, MCG a ordonat concentrarea bărbaților evrei eligibili. Ministerul Afacerilor Interne era inițial responsabil cu mobilizarea evreilor, dar, în câteva zile, incompetența și corupția au transformat întregul proces într-un haos. Centrele de recrutare erau neglijente la ținerea evidenței evreilor, lumea afacerilor încerca să-și păstreze mâna de lucru calificată reprezentată de muncitorii evrei, iar evreii bogați dădeau mită pentru a fi scutiți. De aceea, conducerea operațiunii a fost preluată de Ministerul Apărării Naționale. Pe 8 august, MCG a emis noi reglementări pentru a clarifica modul de recrutare și de repartizare a evreilor, a creat un „ordin de urgență" pentru detașamentele de muncă evreiești și a stabilit responsabilitățile centrelor de recrutare, ale corpurilor teritoriale și ale MCG în legătură cu mobilizarea și organizarea

[1] Ibid., pp. 165–166.

[2] Trașcă, *„Chestiunea evreiască" în documente militare române*, p. 42.

muncii evreilor.[1] Armata, în coordonare cu autoritățile civile, a repartizat cele mai multe detașamente de evrei să lucreze la căile ferate, la drumuri sau în agricultură. Munca grea era epuizantă și adesea periculoasă. Pe 15 octombrie, Dorian notează: „un tânăr întors de la munca obligatorie, cu mâna însângerată, pe care doctorii drept-credincioși au refuzat să o trateze – mai rău, i-au desfăcut chiar bandajul, doar ca să-l trimită înapoi, cu rana expusă, cu sângele țâșnind."[2] Pe 3 noiembrie, din 84 042 evrei înregistrați pentru muncă, 47 345 erau la muncă, 11 933 erau disponibili, 9 365 erau scutiți, iar 15 399 aveau o situație neclară.[3] Mareșalul Antonescu nu era mulțumit de aceste rezultate. El credea că fuseseră scutiți prea mulți evrei din cauza corupției și prea mulți evrei care erau profesioniști calificați fuseseră repartizați la munci grele necalificate din incompetența autorităților. Pentru a justifica slaba productivitate a detașamentelor de muncă evrețești, MCG dădea vina pe evreii cărora nu le plăcea munca, pe haosul inițial creat de Ministerul Afacerilor Interne și pe lipsa de preocupare pentru disciplină a comandanților.[4] Marele Stat Major credea că putea să raționalizeze și să extindă sistemul muncii evreiești în folosul obștesc.

Efortul Marelui Stat Major de a crește productivitatea detașamentelor evreiești de muncă a dat greș înainte chiar de a începe. În timp ce făcea planuri noi, Marele Stat Major a ordonat ca bărbații evrei eligibili să dea zăpada de pe străzi și de pe calea ferată cu lopețile, o muncă utilă, dar umilitoare. În București, o doamnă dintr-o veche familie boierească a refuzat să-i fie

[1] Dallas Michelbacher, *Jewish Forced labor in Romania, 1940–1941*, Indiana University Press, Bloomington, 2020, pp. 32–36.

[2] Dorian, *Quality of Witness*, p. 169.

[3] Bărbulescu et al., *Munca obligatorie a evreilor din România*, pp. 171–172.

[4] Michelbacher, *Jewish Forced labour in Romania*, pp. 47–50.

curățată partea sa de stradă. „Acest fel de muncă e făcut de servitori, nu de intelectuali."[1] Cu toate acestea, majoritatea românilor credeau că evreilor le mergea prea bine. Pe 19 februarie, Marele Stat Major raporta că soldații veniți de pe front au fost demoralizați când au văzut în România evrei „obraznici" și „sfidători", care erau scutiți de front.[2] MStM a cerut revizuirea evreilor scutiți în prima etapă de muncă forțată, identificarea celor care mituiseră funcționarii pentru a se sustrage de la munca în folosul comunității – ceea ce făcuseră, într-adevăr, unii evrei - astfel încât a doua etapă de muncă forțată să aibă mai mult succes. Radu Lecca l-a convins pe mareșalul Antonescu să-l numească la conducerea procesului de revizuire, care a început la 4 martie și pe care el l-a transformat într-un sistem corupt în care evreii plăteau comisioane pentru avocați și „onorarii" pentru comisiile de revizuire în schimbul obținerii de scutiri.[3] La momentul la care comisa de revizie își încheia activitatea, fuseseră scutiți 38 123 de evrei din 87 591, rămânând apți pentru muncă doar 39 212.[4] Aceasta a obligat MStM să-și reducă planurile.

Marele Stat Major a introdus o nouă organizare și o disciplină mai strictă, încercând să crească pe cât de mult posibil productivitatea muncii evreiești. Pe 27 iunie 1942, MStM a introdus munca obligatorie, în mod special pentru evrei. El dorea ca evreii cu vârste între 20 și 40 de ani să lucreze în detașamente de muncă externe, evreii cu vârste mai mici sau mai mari de atât, în detașamente de muncă interne, iar meseriașii evrei, indiferent de vârstă, să lucreze în atelierele armatei. Marele Stat Major

[1] Dorian, *Quality of Witness*, p. 194.
[2] Traşcă, *„Chestiunea evreiască" în documente militare române*, p. 459.
[3] Michelbacher, *Jewish Forced Labour in Romania*, pp. 62–65.
[4] Ibid., p. 83.

își dorea niște detașamente de muncă mai mari și mai bine organizate, cu 500 de evrei și trei ofițeri în rezervă, trei subofițeri, un ofițer sau subofițer evreu ca administrator, un doctor evreu, 10 soldați în rezervă și doi rezerviști care să se ocupe de aprovizionare. Arăta că evreii trebuiau să primească plată, adăpost și alimente în cantitate suficientă și chiar ajutoare financiare pentru familiile lor.[1] Marele Stat Major a autorizat, de asemenea, menținerea unei discipline stricte, inclusiv bătaia evreilor, chiar și pentru încălcări minore ale regulamentelor, și deportarea în Transnistria, împreună cu familia, a celor care evadau sau dezertau de la munca obligatorie.[2] Detașamentele de muncă evreiești continuau să se confrunte cu tot felul de dificultăți de aprovizionare, în pofida instrucțiunilor Marelui Stat Major. Familiile evreiești care aveau mijloace trimiteau bani, mâncare și haine. Pe 16 iulie, un locotenent a fost prins în timp ce transporta 30 de kilograme de haine, mâncare, medicamente și scrisori de la un cuplu de evrei din Botoșani, la care stătuse, pentru fiul lor aflat într-un detașament de muncă lângă Hotin. El a mărturisit că „a fost înduioșat de suferințele unei mame", dar a negat acuzațiile de „nepatriotism".[3] Marele Stat Major a repartizat 93 de medici evrei în uniformă pentru a oferi servicii medicale diviziilor din Transnistria, nemulțumindu-i, chipurile, pe soldați, care inițial îi salutau pe evrei crezând că sunt ofițeri.[4] Divizia 3 Pază raporta că doctorii evrei „intră nestingheriți și singuri" în ghetouri și în lagăre pentru a observa condițiile, a împărtăși informații și a duce mesaje în România.[5]

[1] Bărbulescu et al., *Munca obligatorie a evreilor din România*, pp. 245, 249, 251.
[2] Michelbacher, *Jewish Forced Labour in Romania*, pp. 71–72.
[3] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 779, f. 24–25.
[4] Ibid., dosar 1236, f. 999.
[5] Ibid., dosar 779, f. 28.

Marele Stat Major crease deja echipe de câte 20 de meseriași evrei, supravegheați de un subofițer, în atelierele armatei din Transnistria.[1] Pe 16 septembrie, Mihai Antonescu a suspendat deportarea evreilor și a romilor în Transnistria. Doar 306 (plus 249 de membri de familie) din 12 086 de „delincvenți" evrei fuseseră deportați până la acel moment.[2] Generalul Șteflea a încercat în zadar să-l convingă pe mareșalul Antonescu să-l îndepărteze pe Radu Lecca și să pună capăt derogărilor pe care acesta le aprobase pentru evrei. Lecca încasase mită, dar canalizase și enorme sume de bani de la Centrala Evreilor (responsabilă cu colectarea taxelor de scutire plătite de evrei) către membri ai regimului Antonescu, care îl protejau.[3] Schimbările făcute de MStM și insistența pe disciplina strictă nu au făcut ca detașamentele evreiești de muncă să fie cu mult mai productive.

Marele Stat Major a reușit să crească numărul evreilor supuși muncii obligatorii în cea de-a treia etapă a acesteia, dar a continuat să se confrunte cu dificultăți de aprovizionare, cu proasta calitate a conducerii și lipsa motivației. Unii dintre ofițerii și subofițerii rezerviști care comandau detașamentele de muncă evreiești erau corupți și abuzivi, îi băteau pe evrei, furau coletele, extorcau bani sau vindeau proviziile. Pe 10 ianuarie 1943, Dorian nota: „Evrei din lagărul de muncă de la Cotroceni, printre care se numără mulți intelectuali, au fost bătuți ieri de soldații de la regiment pe motiv de «producție insuficientă» – după părerea colonelului și la ordinele lui."[4] Un astfel de comportament al ofițerilor nu era neobișnuit nici în detașamentele

[1] USHMM, RG-25.003M, rola 20, cadrul 91.
[2] Bărbulescu et al., *Munca obligatorie a evreilor din România*, pp. 303–304.
[3] Michelbacher, *Jewish Forced Labour in Romania*, pp. 84–85.
[4] Dorian, *Quality of Witness*, p. 256.

de muncă obișnuite, formate din români sau alte minorități. Marele Stat Major a luat în considerare ca munca obligatorie, confiscarea proprietății și execuția să ia locul, ca pedepse, deportării în Transnistria, dar nu a implementat niciodată aceste măsuri.[1] În acea primăvară, Marele Stat Major a cerut repartizarea la detașamentele de muncă externe a tuturor evreilor cu vârste între 20 și 40 de ani, cu excepția celor indispensabili, anularea scutirilor evreilor care lucrau pentru instituțiile publice sau aveau o diplomă universitară, mobilizarea femeilor evreice și pedepsirea mai riguroasă a evreilor care încercau să se sustragă de la munca obligatorie. La 30 iunie, 50 246 de evrei din 102 139, erau la muncă.[2] Radu Lecca a continuat să deturneze fonduri de la Centrala Evreilor; în particular, Consiliul de Patronaj al Mariei Antonescu primea milioane de lei.[3] MStM a dat prioritate construirii de fortificații, inclusiv linia FNB, repartizând mulți evrei din detașamentele de muncă în proiectele de inginerie și fortificații.[4]

A patra etapă a muncii obligatorii a fost întreruptă de forțele sovietice care au intrat în nord-estul României. Marele Stat Major a început înregistrarea și mobilizarea evreilor pentru munca obligatorie în februarie 1944, cu mult mai aproape de începutul anului decât o făcuse anterior, și a constituit chiar detașamente evreiești de muncă din evrei care fuseseră recent repatriați din Transnistria.[5] După ce forțele Axei au oprit inamicul, Marele Stat Major a trimis muncitorii evrei să construiască fortificații în Moldova și în Basarabia. De asemenea, evreii

[1] Bărbulescu et al., *Munca obligatorie a evreilor din România*, pp. 332–333.
[2] Michelbacher, *Jewish Forced Labour in Romania*, p. 106.
[3] Ioanid, *Holocaust in Romania*, p. 243.
[4] Michelbacher, *Jewish Forced Labour in Romania*, pp. 120–121.
[5] Ibid., p. 136.

erau folosiți în batalioanele de apărare civilă din orașe, care reacționau la pagubele provocate de bombardierele americane și britanice. Centrala Evreilor continua să adune taxe. Pe 23 august, 31 463 de evrei lucrau în detașamentele de muncă externe și interne.[1] În pofida eforturilor făcute încă de timpuriu de regimul Antonescu de a elimina evreii din armata română, acesta s-a bazat tot mai mult pe munca forțată a evreilor, pe măsură ce Războiul Sfânt se prelungea.

Etnicii germani

Multor etnici germani, mai ales sașilor și șvabilor din Transilvania, nu le făcea plăcere să trăiască sub administrația românească. Sigmund Landau se plângea că trăia ca un „străin tolerat" pe pământul său natal, cu oameni care strigau la el „Vorbește românește!" și ciocniri care se produceau între studenții români și cei de etnie germană.[2] Dezvoltarea unei mișcări pro-naziste a exacerbat tensiunile dintre etnicii germani și români. Pe 26 octombrie 1939, un raport arăta că mulți ofițeri de carieră îi tratau pe ofițerii în rezervă de etnie germană ca fiind suspecți, dar alții „se poartă ireproșabil... arătându-le chiar simpatie."[3] După pierderile teritoriale din 1940, populația de etnie germană din România a scăzut de la 745 000 la 542 000, fiind concentrată în sudul Transilvaniei. Regimul Antonescu a temperat ostilitatea românilor față de etnicii germani după Al Doilea Arbitraj de la Viena. Germania nazistă a obținut de la generalul Antonescu o concesie importantă: constituirea Grupului Etnic German din România, care

[1] Ibid., p. 146.
[2] Landau, *Goodbye, Transylvania*, pp. VII, 5, 7.
[3] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 16, f. 10.

le oferea etnicilor germani o mai mare autonomie și creștea influența nazismului în rândurile lor. Așadar, etnicii germani puteau avea de ales dacă serveau în armata română sau în Waffen-SS.

Regimul Antonescu a încercat să limiteze recrutările făcute de SS, dar etnicii germani au votat cu picioarele. Naziștii au organizat imediat 1000-Mann-Aktion pentru a recruta peste iarnă voluntari în Waffen-SS.[1] Deși armata română le-a oferit etnicilor germani privilegii ce le erau acum interzise altor minorități (citirea de ziare germane, scrierea de scrisori în germană și vorbitul limbii germane), mulți etnici germani au preferat să se înroleze în armata germană, unde mâncarea, uniformele și soldele erau mai bune, iar ofițerii nu îi abuzau fizic pe soldați.[2] Sigmund Landau era încântat de recenta sosire a trupelor germane în Brașov. „În comparație cu trupele noastre românești, care se scobesc în nas, scuipă și le miros picioarele, acești flăcăi erau incredibil de disciplinați când se aflau la datorie, frumoși și prietenoși în afara serviciului. Uniformele lor erau elegante și întotdeauna fără pată și, spre încântarea negustorilor noștri, se scăldau efectiv în bani."[3] Mii de etnici germani s-au oferit voluntari în Waffen-SS, au intrat în Grupul Etnic German sau și-au găsit slujbe pe lângă unitățile germane. În ianuarie 1941, Landau a devenit translatorul unei unități de aviație a Luftwaffe, la Ploiești. Când a început războiul, el a însoțit Armata a 11-a germană la Tighina, Nikolaev, Herson și Simferopol, dar în decembrie a fost obligat să se întoarcă în România, deoarece mareșalul Antonescu

[1] Scafeș et al., *Armata română*, p. 206.
[2] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 225, f. 108; AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 246, f. 124; AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 639, f. 165.
[3] Landau, *Goodbye, Transylvania*, p. 12.

protestase la Hitler că armata germană îi ajuta pe etnicii germani să se sustragă de la încorporare în România. „Eram bolnav de îngrijorare", a reacționat Landau. „Nu mă voi supune niciodată românilor!"[1] El și un prieten al lui au făcut ceea ce făceau alte sute de tineri etnici germani: treceau pe furiș granița în Transilvania de Nord, ocupată de maghiari (cazul lor), sau în Serbia ocupată de germani, pentru a intra în Waffen-SS. Totuși, nu toți etnicii germani erau atât de puțin dornici să activeze în armata română.

Alți etnici germani s-au prezentat la încorporare. Vasilache Mătușa își amintea că în unitatea lui existau mulți sași, pe care el îi numea „țiganii nemților", pentru că soldații germani îi tratau adeseori cu superioritate.[2] Unii soldați etnici germani au decis să dezerteze după ce s-au prezentat la încorporare. Petre Morțun și-a făcut serviciul militar la o baterie antiaeriană alături de români, germani, unguri, ucraineni și ruși, „toate limbile ce ne trebuiau", cum remarca el în glumă. Totuși, sașii începeau să dezerteze în timpul instruirii și încă și mai mulți pe front, în apropierea unităților germane.[3] Ofițerii etnici germani, inclusiv generalii Schwab și Carol Schmidt, nu au dezertat. Generalul Artur Phleps a primit permisiunea generalului Antonescu de a demisiona din armata română, în 1940, pentru a prelua conducerea unei divizii a Waffen-SS în 1942, apoi a unui corp de armată în 1944. Regimul Antonescu a revocat cetățenia etnicilor germani care s-au sustras de la încorporare sau au dezertat. În pofida unui anume număr de dezertări, aproape 5 000 de soldați etnici germani activau în diviziile Eșalonului I în mai 1942 (vezi tabelul nr. 4). Acest

[1] Ibidem, p. 23.

[2] Vasilache Mătușa, interviu acordat autorului, Pitești, 2010.

[3] Petre Morțun, interviu cu autorul Târgoviște, 2012.

număr probabil că s-a dublat odată cu mobilizarea diviziilor Eșalonului II pentru Operațiunea Albastru. Deși erau puțini comparativ cu numărul total de soldați din armata română, etnicii germani aveau o importanță foarte mare grație numărului de foști ofițeri austro-ungari, a subofițerilor cu calificare tehnică și a translatorilor.

La început, Grupul Etnic German a reprezentat o cale de a evita serviciul militar, dar ulterior a devenit cea mai sigură cale de a ajunge pe front. Grupul Etnic German și-a constituit grupări paramilitare de tineri și de adulți, înrolând 31 000 de tineri și 36 640 de bărbați, pe care etnicii germani din armata română îi antipatizau. Pe 23 iunie 1942, într-un raport se nota că soldații sași se plângeau: „Noi suntem milițieni cu greutăți familiale și facem serviciul cu plăcere pe front; dar de ce sașii tineri se plimbă cu automobilul pe străzile Brașovului și iau lefuri mari de la Grupul Etnic Săsesc? Tinerii sași mobilizabili să vie pe front și să arate patriotismul lor și dragostea pentru Germania!"[1] Deși OKW era tot mai disperat să facă rost de soldați, SS era cel care le oferea slujbe sașilor. Pe 13 aprilie 1943, mareșalul Antonescu a fost solicitat să semneze un acord prin care i se permitea SS să recruteze încă și mai mult în România, iar o lună mai târziu, acesta a fost de acord și să nu îi mai lipsească de cetățenie pe etnicii germani care plecau din România. A reușit să obțină o asigurare că ofițerii, subofițerii sau specialiștii (artileriști, cei care mânuiau morterele, operatorii de telefon și telegraf, aviatorii și marinarii) de etnie germană, care se aflau deja în armata română, nu puteau fi recrutați în SS.[2]

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 1044, f. 355.

[2] Scafeș et al., *Armata română*, p. 207.

Tabelul 4. Minoritățile din Armata a 3-a, mai 1942

Grupul minoritar	Ofițeri	Subofițeri/soldați
Germani	679	4 080
Maghiari	8	386
Iugoslavi	35	99
Slovaci	14	58
Bulgari	3	27
Ruși	0	6
Ucraineni	0	2
Alții	16	87

Sursa: AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 1118, f. 1.

Oficial, etnicii germani trebuiau să se ofere voluntari, dar rapoartele arătau că sașii erau supuși unei intense presiuni din partea SS și din partea acoliților lor locali. Unii sași s-au dus la comandantul garnizoanei Diviziei 2 Munte cerând ca fiii lor să fie luați în armata română pentru a evita „voluntariatul" în SS. Poliția din Brașov raporta, în timpul înrolărilor în SS din 17–18 aprilie: „cu entuziasm [...] [n-]au primit operațiunile de recrutare decât un număr relativ mic de sași. Restul, cu indiferență, iar o bună parte dintre ei, cu neliniște."[1] Aproape 60 000 de etnici germani au intrat, în ultimă instanță, în rândurile SS. Deși cei mai mulți au luptat în Waffen-SS, mulți au sfârșit în unitățile Totenkopf ale SS, cele care administrau lagărele de concentrare și de exterminare, inclusiv pe cel de la Auschwitz. Alți 15 000 de etnici germani au făcut parte din armata germană sau au lucrat pentru Organizația Todt. În cele din urmă, 40 000 de etnici germani au luptat în armata română.[2]

[1] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 1393, f. 170, 177.
[2] Scafeș et al., *Armata română*, p. 207.

Etnicii maghiari

Etnicii maghiari, 1 425 507 persoane, adică 7,9% din populație, reprezentau cea mai numeroasă minoritate din România Mare, astfel că armata română avea cea mai puțină încredere în ei – după evrei. Mulți preoți reformați (calviniști), dintre care majoritatea erau etnici maghiari, erau împotriva războiului și au sprijinit politica de neutralitate armată a lui Carol al II-lea după septembrie 1939, crezând că aceasta va ține România departe de conflictul general și îi va proteja pe etnicii maghiari din Transilvania, contribuind, de asemenea, și la rata scăzută de evaziune de la încorporare înregistrată printre etnicii maghiari după declararea mobilizării generale.[1] Regimul carlist avea nevoie de susținerea minorităților, mai ales aceea a etnicilor maghiari, pentru a face față amenințărilor sovietică și nazistă, astfel că Marele Stat Major i-a tratat bine pe soldații minoritari, permițându-le să scrie scrisori, să citească ziare și să urmărească emisiuni de divertisment în maghiară, germană, idiș, rusă și ucraineană. Cu toate acestea, armata română cenzura riguros toate materialele de acest fel, sigură că ele musteau de sentimente antiromânești. Serviciul de informații militare era convins că ofițerii în rezervă de origine maghiară spionau pentru armata ungară.[2] Pe 20 iunie 1940, ofițerul de serviciu de la comandamentul Armatei a 4-a avertiza asupra plasării unei santinele maghiare la intrare: „dacă ține în seamă că șoferii sunt de aceeași origine, la o nevoie, ne putem aștepta la surprize."[3] După Al Doilea Arbitraj de la Viena, doar 363 206 etnici maghiari au mai rămas în sudul Transilvaniei. Regimul Antonescu a adoptat o poziție mai dură

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 93, f. 41.
[2] Ibid., dosar 39, ff. 310-311; ibid., dosar 225, f. 17.
[3] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 201, f. 319.

față de minoritarii din armată, astfel că armata română a interzis ziarele în limbi străine, a cerut ca scrisorile să fie scrise în limba română și a plasat soldații aparținând minorităților sub o supraveghere mai mare. Au ținut totuși în frâu sentimentele antimaghiare din armata română.

Temându-se de o reacție „dinte pentru dinte", regimul Antonescu s-a abținut să le aplice un tratament prea aspru etnicilor maghiari în timpul războiului. Pe 24 iunie 1941, generalul Ioanițiu le-a ordonat ofițerilor să îi disciplineze pe soldații de etnie maghiară care erau prinși comițând infracțiuni cu „mult tact", deoarece se temea că românii din armata maghiară aveau să fie tratați la fel. El argumenta că erau mai mulți români în nordul Transilvaniei decât maghiari în sudul Transilvaniei și „consecințele vor fi în defavoarea noastră."[1] După invadarea URSS, etnicii maghiari au început să fugă în număr mai mare de încorporare și cei care au trecut granița au fost destui pentru ca armata maghiară să creeze un batalion de pază la Cluj, format din dezertori din sudul Transilvaniei.[2] Totuși, mulți etnici maghiari nu au mers până la astfel de reacții extreme. Petre Morțun avea o părere bună despre etnicii maghiari din unitatea sa de pe front: „M-am înțeles mai bine cu ungurul decât cu românul [...] Mai încăpățânat era românul. [Ungurul] era mai supus, vorbea mai rar, dar era mai supus."[3] Etnicii maghiari erau deseori repartizați la unitățile de sprijin de pe front, ca bucătari, căruțași și servanți de artilerie. Armata română a avut dificultăți în a-și echilibra nevoia de soldați instruiți în raport cu suspiciunea față de etnicii maghiari, care a dus, totuși, la politici contraproductive.

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 306, f. 13.
[2] Case, *Between States*, p. 84.
[3] Interviu cu Morțun.

În perioada mobilizării pentru Operațiunea Albastru, Ministerul Apărării Naționale a cerut lista subofițerilor de etnie maghiară care fuseseră instruiți în armata austro-ungară sau în cea română, pentru a-i folosi cât mai bine pe front, în școlile militare și la detașamentele de muncă.[1] Erau doar 400 de etnici maghiari în diviziile Eșalonului I din mai 1942 (vezi tabelul 4), dar alte sute au plecat spre est cu diviziile Eșalonului II. Informațiile militare credeau că agenții maghiari îi sfătuiau pe soldații maghiari să dezerteze după ce ajungeau pe front, pentru a lipsi armata română și de un soldat, și de echipamentul acestuia.[2] Pe 21 septembrie, MStM a ordonat „severe măsuri ca toți ostașii de origine etnică ungară să fie supravegheați de aproape tot timpul transportului și să nu fie lăsați să ia contact cu soldații unguri și personalul căilor ferate, în nicio împrejurare."[3] A doua zi, mareșalul Antonescu a suspendat permisiile pentru soldații maghiari, chiar și în România, deoarece se raporta că dezertaseră de pe front câțiva etnici maghiari. Aproximativ 700 de soldați etnici maghiari lucrau în școlile militare, iar alte 20 000 în detașamentele de muncă (vezi Tabelul 5). Pe 11 decembrie, Marele Stat Major a transmis o solicitare a școlii de ofițeri de artilerie, care cerea să fie ridicată interdicția acordării de permisii, deoarece majoritatea etnicilor maghiari „s-au dovedit însă a fi buni soldați" și ar fi putut oricum să dezerteze cu ușurință, așa că interdicția îi ostiliza în mod inutil[4]. În pofida temerilor regimului Antonescu față de acțiunile subversive ale ungurilor, cei mai mulți etnici maghiari au făcut ceea ce li s-a cerut să facă în Războiul Sfânt al României.

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 1486, f. 7.
[2] ANIC, Fond Ministerul de Război. Cabinetul Ministrului, dosar 243, f. 17.
[3] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 1486, f. 6.
[4] USHMM, RG-25.003M, Fond Ministerul de Război. Cabinet, dosar 273, f. 69–70.

Tabelul 5. Situația detașamentelor de muncă, decembrie 1943

Categorie	Unități	Efective	Data înființării	Localizare	Minoritate
Agricultură	30	15 930	Aprilie-iunie 1943*	Corpul teritorial	Mixte
Silvicultură	58	43 502	Oct. 1941	Districte forestiere	Mixte
Fabrici	5	1 950	Apr-iulie 1942	Transilvania	
Petrol	4	810	Aug. 1943	Valea Prahovei	
Drumuri	13	25 412	Apr. 1942	Transilvania, România	Mixte
Căi ferate	28	57 337	Apr. 1942	Transilvania, Moldova	42 320 de minoritari
Gări	6	1 200	Apr. 1942	Transnistria	
Special	5	1 500	Mai 1943	Școli militare	700 de maghiari
Sărata	17	14 516	Mai/sept. 1943	Transnistria, România	Mixte
Fortificații	10	3 722	Aug./dec. 1943	Dobrogea, Transilvania	
Total	176	165 930			
Căi ferate	4	1 056	Apr. 1942	Corpul Teritorial	Evrei
Drumuri	8	6 000	Apr. 1942	Basarabia	Evrei
Inginerie	5	6 709	Apr. 1943	Moldova	Evrei
Civil	32	8 414	Sept. 1942	Diverse orașe	Evrei
Sărata	2	1 994		Linia FNB	Evrei
Total	49	24 197			
Total general	225	190 127			

*Aceste detașamente de munci agricole au fost demobilizate pe perioada iernii.

Sursa: ANIC, Fond Președinția Consiliului de Miniștri: Cabinetul Militar, dosar 35/1944, f. 7.

Minoritățile slave

România Mare avea și un număr substanțial de locuitori de etnie slavă. Minoritățile slave erau predominante în Bucovina, Basarabia și Dobrogea și cuprindeau 595 000 de etnici ucraineni, 409 000 de etnici ruși și 366 000 de bulgari.[1] România a pierdut cea mai mare parte a minorităților slave după ce sovieticii au ocupat nordul Bucovinei și Basarabia, iar bulgarii, sudul Dobrogei. Schimbul de populație româno-bulgar din Dobrogea a ridicat problema despre ce era de făcut cu etnicii bulgari care au rămas după revizuirea frontierei. În septembrie 1940, Marele Stat Major a dispus ca ofițerii etnici bulgari să-și predea uniformele și să se întoarcă acasă pentru a fi redislocați. În luna următoare, Ministerul Apărării Naționale a precizat că ofițerii etnici bulgari ale căror familii trăiseră în nordul Dobrogei dinainte de Războiul Ruso-Turc din 1877–1878 „vor fi considerați ca români, ca unii care au fost crescuți în școlile românești" și că își puteau păstra pozițiile în armata română.[2] MStM a repartizat majoritatea soldaților de origine slavă rămași în detașamentele de muncă; totuși, unii încă mai activau în unitățile militare de sprijin.

Dacă armata română îi privea pe evrei mai ales prin prisma amenințării coloanei a cincea comuniste, și slavii au fost ținta preocupărilor ei în timpul Operațiunii Barbarossa. În special lipovenii (ortodocși ruși de rit vechi) erau acuzați că insultaseră armata în 1940 și că erau agenți sovietici în 1941. Absurditatea ideii că acești nonconformiști religioși ar fi putut sprijini URSS doar fiindcă erau etnici ruși nu era evidentă pentru comandanții români. MCG a ordonat oprirea tuturor

[1] Livezeanu, *Cultural Politics in Interwar Romania*, p. 10.

[2] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 157, f. 86; ibid., dosar 225, f. 247.

trecerilor pe Dunăre și pe brațele fluviului, confiscarea tuturor bărcilor particulare din Delta Dunării, poliția să acorde sprijin soldaților pentru a întări paza în zonă, iar bărbații lipoveni să fie mutați din Deltă în lagăre de concentrare din Muntenia. Pe 6 iulie, 165 de lipoveni ajungeau de la Tulcea la Călărași, în aceeași zi cu unul dintre „trenurile morții" de la Iași.[1] Pe 14 iulie, odată cu avansul Grupului de Armate Antonescu, Corpul XI raporta că locurile din sudul Basarabiei erau pline de pescari lipoveni care ar fi putut fi recrutați ca agenți sovietici lăsați în urmă ca să facă semnale artileriei inamice și să raporteze mișcarea trupelor Axei. Generalul Ghineraru, la acel moment comandantul Brigăzii 1 Fortificații, a propus ca lipovenilor să le fie interzis pescuitul.[2] Între timp, în nordul Bucovinei și în Basarabia, naționaliștii ucraineni, încurajați de comandanții germani, au început constituirea de miliții, ridicând steagul ucrainean în orașe și sate. În unele locuri au avut loc ciocniri între soldații români și milițienii ucraineni. Mihai Antonescu a pledat pentru deportarea etnicilor ucraineni – alături de evrei – dincolo de Nistru, dar eforturile lui nu au dus la niciun rezultat.[3] În schimb, MCG a ordonat ca jandarmii și grănicerii să avanseze și să blocheze întoarcerea minoritarilor slavi care fugiseră dincolo de Nistru. În plus, pe 24 iulie, 8 000 de polonezi și 6 000 de ucraineni, așezați de autoritățile sovietice în Basarabia în timpul ocupației, au fost expulzați dincolo de Nistru.[4] Localnicii care serveau în Armata Roșie au dezertat în timpul retragerii acesteia. Pe 10 august, Armata a 4-a raporta că un ofițer etnic bulgar, care făcuse anterior parte din armata

[1] USHMM, RG-25.003M, rola 2, cadrul 202; USHMM, RG_25.004M, rola 65, cadrul 480.

[2] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 781, f. 127.

[3] Solonari, *Purifying the Nation*, pp. 183–184, 318–322.

[4] USHMM, RG-25.004M, rola 16, cadrele 243–53.

română, apăruse la Ismail pretinzând că, deși fusese obligat să intre în Armata Roșie, își adusese prea puțin contribuția și dezertase de cum fusese cu putință.[1] România avea din nou o populație numeroasă de ucraineni, ruși și bulgari, după ce armata română a recucerit nordul Bucovinei și Basarabia; totuși, Armata Roșie în retragere luase cu ea majoritatea bărbaților care aveau vârsta serviciului militar.

Ocuparea Transnistriei a adus și mai mulți etnici ucraineni, ruși și bulgari. Din 82 057 prizonieri sovietici aflați în România, Marele Stat Major a eliberat condiționat 13 682, care erau din nordul Bucovinei, Basarabia și Transnistria.[2] Regimul Antonescu și-a făcut calculul că acești bărbați contribuiau mai mult lucrând pe pământurile lor de acasă, iar cetățenii sovietici reîntorși în Transnistria nu erau prea dornici să se alăture mișcării de partizani, dat fiind că în 1942 URSS încă părea aproape învinsă (situația s-a schimbat în 1944). Guvernământul Transnistriei conducea efectiv provincia în numele Marelui Stat Major, mobilizând populația la muncă în agricultură și în industrie în beneficiul efortului de război românesc, astfel că MStM nu a înrolat oameni din Transnistria în detașamentele de muncă. În România, majoritatea etnicilor ucraineni, ruși și bulgari erau repartizați în batalioane de muncă de pe tot cuprinsul țării. Marele Stat Major a conceput un raport despre crearea unor unități separate de ucraineni, dar planul nu a fost adoptat niciodată.[3] Doar doi etnici ucraineni, șase etnici ruși și 30 de bulgari luptau cu Armata a 3-a la est de Nistru în mai 1942 (vezi tabelul 4), în comparație cu zecile de mii care lucrau

[1] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 793, f. 455.

[2] Duțu, *Armata română în război*, p. 10.

[3] USHMM, RG-25.003M, Fond Ministerul de Război. Cabinet, dosar 272, f. 25.

în detașamentele de muncă din România în decembrie 1943 (vezi tabelul 5). Nu există indicii că minoritățile slave încercau să evite încorporarea sau că dezertau în număr mare, probabil la aceasta contribuia și faptul că erau repartizați la muncă în România mai degrabă, decât în unități combatante pe front.

Minoritățile religioase

În România Mare existau secte neoprotestante și ortodoxe, mici, dar pe cale să se extindă. Aproximativ 100 000 de cetățeni aparțineau minorităților religioase, cu o varietate de origini etnice, concentrate în Transilvania și în Basarabia. Marele Stat Major privea cu suspiciune sectele religioase creștine deoarece multe nu recunoșteau autoritatea de stat și predicau pacifismul.[1] Prin contrast, 150 000 de musulmani, în majoritate etnici turci concentrați în Dobrogea, nu aveau nicio reținere să se pună în slujba statului sau să lupte. După 1939, neoprotestanții, ereticii sau schismaticii ortodocși și musulmanii au intrat în armata română în număr mai mare ca niciodată. Pe 20 iunie 1940, Episcopia Militară considera prozelitismul adventist ca fiind „nespus de periculos".[2] „Adventist" era termenul generic cu care erau numite toate sectele neoprotestante, deoarece acest grup producea cele mai multe probleme pentru armata română. MStM le-a ordonat preoților militari să-i abordeze pe soldații neoprotestanți, „arătându-le rătăcirea lor."[3] Soldații baptiști, adventiști, Martori ai lui Iehova și schismaticii sau ereticii ortodocși erau urmăriți și supravegheați la slujba

[1] Viorel Achim, ed., *Politica regimului Antonescu față de cultele neoprotestante. Documente,* Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel", București, p. 12.

[2] SIA, Fond Inspectoratul Clerului Militar, F.II.4.1568, dosar 260. C, 79.

[3] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 225, f. 60.

religioasă. Prin contrast, Marele Stat Major a sprijinit cererea episcopului Ciopron de a recruta imami musulmani pentru a fi integrați în serviciul religios, spre a-i satisface pe soldații musulmani.[1] România a pierdut cea mai mare parte a populației musulmane odată cu sudul Dobrogei, în 1940. De asemenea, după cedarea Transilvaniei de Nord și a Basarabiei, mai rămăseseră doar în jur de 25 000 de baptiști și 50 000 de adventiști. Cu toate acestea, regimul Antonescu le-a făcut viața grea minorităților religioase rămase în România.

Cei mai mulți români care aparțineau minorităților religioase au găsit o cale de a se acomoda în interiorul regimului Antonescu, însă nu și câteva grupuri. La numai trei zile după preluarea puterii, pe 9 septembrie 1940, generalul Antonescu i-a scos în afara legii pe neoprotestanții și pe ereticii sau schismaticii din sectele românești ortodoxe, inclusiv pe adventiști, baptiști, evanghelişti, Martorii lui Iehova, penticostali, inochentiști și stiliști (credincioșii ortodocși după vechiul calendar). Când armata română i-a încorporat pe minoritarii religioși, cele mai multe probleme le-a avut cu obiecțiile de conștiință ale adventiștilor și inochentiștilor. De obicei, adventiștii îmbrăcau uniforma fără să protesteze prea mult; dificultățile începeau atunci când li se cerea să ia pușca în mână sau să depună jurământul. Armata română nu a făcut concesii. Pe 5 aprilie 1941, Marele Stat Major a mers până la a ordona ca toți soldații, indiferent de religie, să ia parte la ceremonia jurământului, ce avea să fie transmisă la radio, a primului contingent de soldați care jurau credință lui Antonescu în calitate de conducător.[2]

[1] SIA, Fond Inspectoratul Clerului Militar, F.II.4.1568, dosar 260, c. 91, 97.

[2] ANIC, Fond Ministerul de Război. Inspectoratul General al Armatei, dosar 131, f. 7; ibid., dosar 133, f. 44; AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 888, f. 2; AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 789, f. 2.

Când, în iunie 1941, a început Războiul Sfânt al României, cei mai mulți neoprotestanți l-au susținut. Sublocotenentul Crișan, baptist, credea că Basarabia era parte din România Mare, iar mai târziu a recunoscut: „Și eu, la fel ca majoritatea românilor, eram neîncrezător față de orice individ care vorbea o limbă străină."[1] Și neoprotestanții credeau că iudeo-bolșevismul era o amenințare la adresa civilizației creștine. Cei mai mulți neoprotestanți voiau să lupte, dar adventiștii convinși încercau să obțină poziții care nu implicau participarea la luptă, precum bucătar, șofer sau ordonanțe. Pe 18 iulie, Armata a 3-a raporta: „În cazul când nu reușesc a căpăta un serviciu ce îi scutește de a trage, ei dezertează."[2] Inochentiștii, adepții unei secte ortodoxe românești milenariste și carismatice, refuzau și ei să recunoască autoritatea statului sau să poarte armă. Regimul Antonescu a tratat cu asprime aceste grupuri care refuzau să lupte.

Adventiștii și inochentiștii au continuat să fie un spin în coasta armatei române pe tot parcursul Războiului Sfânt. Unii dintre cei închiși pentru obiecții de conștiință ce țineau de credințele lor religioase au acceptat reabilitarea și au fost trimiși la Centrul de Instrucție Nr. 5 Sărata începând din mai 1942. Căpitanul Păsat a repartizat un adventist în grupa de comandă a al companiei sale: „Îl ținem pe acest soldat numai pentru a supraveghea și trage cu urechea la discuțiile și, eventual, la planurile [celorlalți soldați] de jefuire a populației."[3] În august, regimul Antonescu a deportat două mii de inochentiști în Transnistria drept pedeapsă pentru „revolta generală" împotriva serviciului militar.[4] Pe 28 decembrie, mareșalul Antonescu a reiterat

[1] Crișan, *Amazing Life*, pp. 114, 122.
[2] AMNR, Fond Corpul de Cavalerie, dosar 308, f. 398.
[3] Păsat, *Memoriile căpitanului Dumitru Păsat*, p. 67.
[4] Deletant, *Hitler's Forgotten Ally*, p. 73.

interdicția sectelor neprotestante și ortodoxe eretice sau schismatice, dar cei care și-au abandonat credința au fost puțini. Pe 2 iunie 1943, soldatul Corneliu Florescu, membru al echipei de la sol a Flotei 3 Bombardiere, în pofida discuției pe care o avusese cu un căpitan și cu un preot militar, a semnat următoarea declarație: „Sunt pătruns de sentimentele mele adventiste, nu le accept pe niciuna dintre celelalte religii care sunt legale în Statul Român [...] Ultima mea hotărâre este: rămân adventist, nu recunosc crucea, nu mă închin și nu accept să depun jurământul pe Drapel fiindcă nu le recunosc ca valabile aceste forme."[1] Grelele pedepse cu închisoarea au convins câțiva credincioși să renunțe la credința lor, cel puțin oficial. Pe 18 noiembrie, preotul militar Pantelimon Birău susținea că 44 de „sectanți religioși" condamnați la pedepse între un an și 25 de ani de muncă silnică la Cernăuți se reconvertiseră în schimbul iertării.[2] Toate minoritățile religioase se confruntau cu discriminarea, dar numai cele care refuzau să lupte aveau de înfruntat și persecuția.

Și totuși, chiar și neoprotestanții care susținuseră cruciada împotriva comunismului au început să pună la îndoială justețea cauzei românești. După luptele de la Odesa, sublocotenentul Crișan a fost demobilizat și repartizat la un batalion de garnizoană din Timișoara. Având un picior slăbit de o infecție din tinerețe, el a fost mai întâi instructor pentru soldații înlocuitori, iar apoi a condus o fabrică militarizată, fără să se mai întoarcă pe front. „Erau multe baluri și petreceri, iar evenimentele sociale ne umpleau timpul liber... Unii

[1] ANIC, Fond Ministerul de Război; Inspectoratul General al Armatei, dosar 134, f. 73.
[2] SIA, Fond Inspectoratul Clerului Militar, F.II.41579, dosar 301, f. 678–79.

dintre prietenii mei baptiști, mai modești ca statut social și oameni de la țară, discutau între ei și, din când în când, câte unul mă întreba: «E ăsta sfârșitul lumii? Trăim ca în Sodoma și Gomora!»"[1] Minoritățile religioase așteptau un miracol care să salveze România de la apocalipsa iudeo-bolșevică, aflată tot mai aproape.

Romii

Romii erau minoritatea cea mai asimilată, dar se confruntau cu puternice prejudecăți rasiale. Moștenirea oribilă a cinci secole de robire a romilor, de la 1385 la 1856, a avut ca efect sărăcia și marginalizarea lor din România.[2] Statutul romilor s-a îmbunătățit întrucâtva în perioada interbelică, atunci când tot mai mulți au plecat de pe moșiile boierești către orașe pentru a deveni muncitori, integrându-se în clasa de mijloc. Romii nomazi aveau o viață liberă, deși mizeră, la marginea societății, migrând dintr-un loc în altul cu căruțele. Romii erau răspândiți pe tot teritoriul României Mari, dar cei mai mulți locuiau în sud, vorbeau română, erau ortodocși și chiar se identificau ca fiind români. Românii îi apreciau pe romi ca muzicanți și meșteșugari, dar îi considerau leneși și hoți. Eugeniștii au mers și mai departe, pretinzând că romii le erau inferiori rasial românilor și criticau procentul mare de căsătorii între români și romi, mai ales în Transilvania, considerând că stricau rasa.[3] Potrivit recensământului, în România erau 208 700 de romi

[1] Crișan, *Amazing Life*, p. 142.

[2] David Crowe, *A History of the Gypsies of Eastern Europe*, St. Martin's Griffin, New York, 1996, pp. 107–121.

[3] M. Benjamin Thorne, „Assimilation, Invisibility, and the Eugenic Turn in the «Gipsy Question», in Romanian Society, 1938–1942", *Romani Studies*, 21, nr. 2 (Iarna 2011), p. 182.

după pierderile teritoriale din 1940, dar se poate presupune că erau mai mulți, deoarece mulți nu se identificau ca fiind romi, fie din cauză că erau asimilați, fie de teama stigmatizării.[1]

Cei mai mulți romi au sprijinit cu patriotism Războiul Sfânt, din aceleași motive ca și compatrioții lor, dar cei mai mulți români au înțeles cu greu acest fapt. Românii credeau că romii erau lași. Ofițerii îi alegeau adeseori pe romi să le fie ordonanțe, mai ales dacă aveau talent muzical, ceea ce a întărit stereotipul că romii voiau să se sustragă de la a lupta. Cei care nu erau nomazi, așa-numiții sedentari, erau ușor de încorporat, dar comisiile de încorporare aveau dificultăți în a-i localiza pe romii nomazi, contribuind la convingerea că romii fugeau de încorporare. Pe 5 decembrie 1941, maiorul Scârneci stătea la masă cu soldatul Tobă, pe care îl descrie ca fiind „un țigan negru și urât" și vorbeau despre viața lui de acasă. „Luptă și el aici, în Crimeea, în fața cetății Sevastopol. Pentru ce, oare? Pentru sărăcia lui? Iau o carte poștală și, după spusele lui – căci nu știe carte – le scriu la ai lui de acasă și regret din tot sufletul că nu pot face mai mult pentru el... Țara nu se gândește la ei, ba mai e vorba... să-i colonizeze în Transnistria."[2] Romii au luptat cu vitejie și au câștigat decorații de care erau foarte mândri. Petre Costea își amintea: „Erau la fel ca noi [...] ascultau de ordinele noastre."[3] Cu toate acestea, românii au rămas convinși că romii erau lași. Mircea Ionescu-Quintus admitea că „țiganii nu au fugit" de la luptă, dar declara că „ei erau mai fricoși" decât românii.[4] Acest comentariu ar putea reflecta efectul pe care

[1] Viorel Achim, ed., *Documente privind deportarea țiganilor în Transnistria*, vol. 1, Editura Enciclopedică, București, 2004, pp. 163-164.

[2] Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi*, p. 212.

[3] Interviu cu Costea.

[4] Interviu cu Ionescu-Quintus.

discriminarea l-a avut asupra moralului soldaților romi, mai ales după ce romii nomazi și „infractori" au fost deportați în Transnistria.

Deportarea romilor din România n-ar fi trebuit să-i afecteze pe soldații romi de pe front, dar adeseori i-a afectat. Pe 1 mai 1942, Ministerul Afacerilor Interne a început să facă planul pentru deportarea romilor nomazi, la care i-a adăugat curând și pe romii „infractori", inclusiv cei vagabonzi, cei care nu aveau slujbă și cei refugiați. Ministerul Apărării Naționale nu a formulat niciun protest față de deportarea a 9 188 de romi nomazi, deoarece a presupus că aceștia nu făcuseră nimic până atunci pentru a sprijini efortul de război; totuși, a intervenit pentru reducerea numărului de romi sedentari ce urmau a fi deportați, de la 31 438 la 12 497. Pe 1 iunie, jandarmii au început să-i adune pe romii nomazi. Căruțele au avut nevoie de săptămâni întregi pentru a se târî către est, dar romii nomazi au făcut acest drum cu puține pierderi de vieți, iar unii chiar au crezut în promisiunea că vor primi pământ în Transnistria.[1] Toate iluziile s-au spulberat la Nistru, unde jandarmii au furat bunurile de valoare, agenții Băncii Naționale a României i-au obligat pe romi să schimbe leii în moneda lipsită de valoare a ocupației, iar agenții Guvernământului Transnistriei au confiscat animalele și căruțele.[2] Adunarea și transportul romilor „infractori" nu a decurs la fel de ușor. Acești deportați au fost duși cu trenurile și mulți au murit, inclusiv copii, din cauza incompetenței și a indiferenței. Pe 4 august, Divizia 3 Pază raporta că existau soldați printre acești romi, unii dintre ei fiind demobilizați după ce luptaseră la Odesa sau aflați în permisie de pe

[1] Luminița Mihai Cioabă, ed., *Lacrimi rome/Romane asva,* Ro Media, București, 2006, p. 7.

[2] Ibid., pp. 8–9.

front. „Toți au fost evacuați la întâmplare, fără a fi triați, ci trimiși la grămadă. Aceștia reclamă drepturile câștigate prin legi și serviciul militar."[1] Pe 2 septembrie, generalul Vasiliu îi îndemna pe jandarmi să deporteze cât mai mulți romi cu putință, fără a mai ține seama de criterii. Două săptămâni mai târziu, Mihai Antonescu a oprit temporar deportările, după ce 11 474 de romi nomazi și 13 245 de romi sedentari fuseseră trimiși spre Transnistria.[2] Pe 30 septembrie, Ministerul Apărării se plângea că Ministerul Afacerilor Interne deportase romi sedentari care ar fi trebuit să fie exceptați, inclusiv veterani din Primul Război Mondial, proprietari de pământ, familiile soldaților și chiar „țigani îmbrăcați în echipament militar."[3] Armata română nu s-a străduit prea mult să îndrepte situația. Pe 3 octombrie, Marele Stat Major explica evenimentele recente, arăta că romii nomazi încă mobilizați trebuiau trimiși în Transnistria, declara că familiile soldaților romi sedentari fuseseră deportate din greșeală și ordona ca alți soldați romi să rămână la unitățile lor. Marele Stat Major arăta că, dacă familiile soldaților romi fuseseră deportate, aceasta se întâmplase deoarece au cerut să însoțească alte rude. Comandanții trebuiau să întocmească liste cu soldații romi care susțineau că le-au fost deportate în mod eronat familiile.[4] O săptămână mai târziu, Ministerul Apărării Naționale anunța că a intervenit pentru a opri definitiv deportările, amintind ultima etapă a acestora și indisciplina jandarmilor de la Ministerul Afacerilor Interne. El cerea Marelui Stat Major să acționeze „pentru îndreptarea acestor

[1] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 779, f. 28.

[2] Solonari, *Purifying the Nation*, pp. 273–278.

[3] Achim, *Documente privind deportarea țiganilor în Transnistria*, vol. 1, pp. 245–246.

[4] USHMM, RG-25.003M, rola 148, cadrul 9.

greşeli" dându-le soldaţilor romi documente de călătorie, astfel încât aceştia să îşi poată regăsi familiile şi, fie să rămână cu ele în Transnistria, fie să se repatrieze în România.[1] Pe 13 octombrie, Mihai Antonescu a suspendat definitiv deportările în Transnistria. Corpul de Munte raporta că soldaţii romi ale căror familii fuseseră deportate erau furioşi, „mai ales cei ce s-au purtat bine pe front."[2] Serviciul patriotic s-a dovedit un scut prea subţire împotriva rasismului.

Şi soldaţii romi de la Centrul de Instrucţie Sărata erau demoralizaţi. Curţile marţiale îi condamnau pe romi într-o proporţie mai mare decât pe români, astfel că o parte importantă a soldaţilor în reabilitare trimişi la Sărata să fie reinstruiţi erau romi. Generalul Poenaru punea numărul mare al dezertărilor de la Sărata pe seama soldaţilor romi şi infractori. El declara: „Majoritatea dintre aceştia sunt ţigani ori cu o conformaţie fizică respingătoare, care inspiră mila la primul contact [...] Hoţii de buzunare şi dezertorii de meserie sunt cei mai răi ostaşi."[3] Poenaru a citit raportul Marelui Stat Major despre deportarea romilor în faţa tuturor soldaţilor reabilitaţi, dar a adăugat că romii nomazi şi „infractori" din Centrul de Instrucţie de la Sărata nu aveau să fie deportaţi în Transnistria. În schimb, aveau să fie trimişi pe front.[4] Aceşti soldaţi romi „agitaţi" spuneau că nu înţeleg de ce trebuie să lupte ca să-şi apere familiile de comunism dacă familiile lor tocmai fuseseră deportate în Transnistria. Colonelul Iancu Ghenescu, adjunctul comandantului de la Sărata, i-a întrebat pe soldaţii romi dacă ar fi preferat să se întoarcă la închisoare. Ei „ne-au răspuns unanim că

[1] Ibid., cadrul 10.
[2] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 951, f. 170.
[3] AMNR, Fond Centrul de Instrucţie Nr. 5 Sărata, dosar 72, f. 32.
[4] Ibid., dosar 110, f. 362.

nu vor «nici morţi»". Şi adăuga ca pe o glumă: „se cunoaşte dorul de libertate al ţiganului."[1] Mulţi dintre aceşti bărbaţi demoralizaţi au dezertat pe drumul spre front sau de pe front.

Soldaţii romi nu au prea reuşit să-şi salveze familiile. Pe 18 decembrie, Ministerul Apărării Naţionale îl informa pe caporalul Gheorghe Bălteanu că familia sa era bine, cu excepţia soţiei sale, Gica, ce „a cerut singură" să fie deportată, deoarece părinţii şi fraţii ei fuseseră luaţi de jandarmi şi nu se îndurase să-i abandoneze. Nu i s-a oferit nicio soluţie pentru a-şi repatria soţia.[2] Au apărut zvonuri despre noi deportări, care au subminat moralul soldaţilor romi. Pe 14 ianuarie 1943, Marele Stat Major comunica Armatei a 3-a să calmeze temerile a opt soldaţi romi deoarece „familiile lor nu au fost deportate în Transnistria şi sunt rămase la domiciliile lor."[3] Condiţiile din coloniile de muncă erau îngrozitoare, mulţi romi murind de foame, de boală şi de expunerea la condiţiile iernii; supravieţuitorii romi au numit Transnistria „Valea Plângerii".[4] Soldaţii romi au continuat să scrie petiţii pentru a cere repatrierea familiilor lor. Pe 12 martie, Marele Stat Major recunoştea că soţii ale soldaţilor romi se aflau în coloniile de muncă din Transnistria, dar pretindea că femeile îşi ascunseseră identitatea pentru a-şi însoţi membrii de familie deportaţi sau în speranţa că vor primi pământ; mai mult, susţinea că multe dintre ele erau „concubine", nu soţii. Multe căsătorii ale romilor nu erau legalizate de stat (din cauza unei tradiţii a căsătoriilor între copii), astfel că ele nu erau, tehnic, exceptate de la deportare ca soţii legale ale soldaţilor.

[1] Ibid., dosar 72, f. 170, 176.
[2] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 992, f. 20.
[3] Ibid., f. 85–86.
[4] Cioabă, *Lacrimi rome/Romane asva*, p. 10.

Mai mult, Ministerul Afacerilor Interne pretindea că pericolul răspândirii tifosului împiedica repatrierea familiilor de soldați romi din Transnistria. Marele Stat Major a ordonat ca soldaților romi care mergeau în Transnistria să li se spună că familiile lor vor fi repatriate când va fi posibil și să se întoarcă imediat la datorie, altfel riscând să fie și ei internați în colonia de muncă.[1] Unii ofițeri români au încercat să-i ajute pe soldații romi. Soldatul Gheorghe Zăilă a primit permisie după doi ani petrecuți pe front doar pentru a descoperi că soția, cei trei copii, mama și sora sa fuseseră deportați. Batalionul lui de pionieri era în refacere în Transnistria după ce supraviețuise Stalingradului, astfel că a putut să-și caute familia, dar nu și-a mai găsit în viață decât unul dintre copii și sora. Pe 24 iulie, maiorul lui Zăilă scria în numele acestuia: „Unitatea noastră urmând a părăsi Transnistria pentru a merge în Țară, vă rugăm să binevoiți a accelera formele de repatriere, pentru ca familia lui să meargă odată cu Batalionul, ținând seama de situația pecuniară și meritul acestui soldat."[2] Nu se cunoaște răspunsul, dar dacă petiția a primit răspuns favorabil, atunci a fost una dintre jalnic de puținele.

Regimul Antonescu a amânat repatrierea romilor din Transnistria cât de mult s-a putut. Pe 13 ianuarie 1944, Marele Stat Major le-a ordonat comandanților să nu le mai permită soldaților să-și recupereze familiile din Transnistria deoarece doar Inspectoratul General al Jandarmeriei avea această autoritate.[3] Ministerul Afacerilor Interne a dirijat o evacuare grăbită

[1] AMNR, Fond Comandamentul Militar al Capitalei, dosar 810, f. 243.
[2] USHMM, RG-31.004M, rola 13, cadrul 245.
[3] AMNR, Fond Armata a 4-a, dosar 1481, f. 137.

și dezordonată a coloniilor de muncă din Transnistria, complicată de ocuparea teritoriului de către sovietici, astfel că, în mai 1944, mai puțin de 6 000 de romi fuseseră repatriați în România.[1] Probabil că alții s-au întors acasă pe cont propriu.

Soldații romi au fost, probabil, minoritatea cea mai motivată din armata română, în pofida discriminării cu care se confruntau – cel puțin până când regimul Antonescu i-a deportat pe romii nomazi și „infractori", subminând astfel moralul soldaților romi. Așa cum scria ulterior locotenentul Ezechil, aducându-le un omagiu, „romii și-au dat din greu tributul de sânge în cele două războaie mondiale, doar pentru simplul fapt că au fost cetățeni români."[2] Armata română nu a făcut prea multe pentru a recompensa serviciul patriotic al acestor oameni.

Cei uitați

Experiențele femeilor și ale minorităților oferă perspective noi și importante asupra armatei române. Infirmierele Crucii Roșii au reprezentat o mână de lucru valoroasă în spitale și cantine, artistele le-au arătat soldaților că nu erau uitați pe front, iar femeile evreice din România au fost mobilizate ca forță de muncă pentru armată. În pofida îngrijorării exagerate a Marelui Stat Major, soldații minoritari și-au făcut, în general, corect datoria. După ce au fost excluși din armată, evreii au devenit o sursă esențială de mână de lucru calificată și necalificată pentru armata română. Etnicii germani au avut o contribuție importantă la operațiunile de pe linia frontului. Minoritățile religioase s-au dovedit dornice să lupte, cu

[1] Ioanid, *Holocaust in Romania*, p. 236.
[2] Ezechil, *La porțile infernului*, p. 124.

excepția notabilă a adventiștilor și inochentiștilor. Romii au avut o soartă tragică deoarece, în pofida bravurii demonstrate în luptă, au fost acuzați de lașitate și mulți dintre cei dragi lor au fost deportați în Transnistria. Armata română nu ar fi putut lupta pentru atât de multă vreme fără contribuția femeilor și a minorităților.

Epilog

În timp ce frontul de la Iași se dezintegra, mareșalul Antonescu a zburat înapoi la București, plănuind să organizeze o redută națională în sudul Transilvaniei. Liderii Partidului Național-Țărănesc și ai celui Liberal, soția lui și Mihai Antonescu l-au convins că trebuia să meargă să se întâlnească cu regele a doua zi, pe 23 august. Mihai Antonescu a sosit punctual la 3 după-amiaza, i-a salutat pe regele Mihai și pe generalul Sănătescu, șeful Casei Militare Regale, dar mareșalul Antonescu a întârziat. După ce a primit raportul conducătorului, regele l-a întrebat dacă nu era momentul să încheie un armistițiu. Antonescu a răspuns că ar fi căutat să încheie un armistițiu doar dacă germanii erau de acord și chiar și atunci ar fi acceptat doar cu condiția ca anglo-americanii să promită că sovieticii nu vor ocupa România și să amâne modificările de frontieră până la conferința de pace. Regele și Sănătescu i-au cerut lui Antonescu să demisioneze. Acesta a refuzat, declarând că forțele Axei puteau menține linia FNB sau să se retragă în Munții Carpați. Regele s-a ridicat în picioare: „Dacă așa stau lucrurile, atunci nu ne mai rămâne nimic de făcut." La acest semnal, un căpitan și trei subofițeri au intrat și i-au arestat pe conducător și pe vicepremier. Antonescu le-a strigat:

„Mâine veți fi toți executați!"[1] Apoi, conspiratorii regali au decapitat rapid regimul Antonescu, chemându-i și arestându-i pe ministrul apărării naționale, ministrul de interne, șeful Jandarmeriei și pe prefectul de București. Doar șeful SSI a bănuit ceva și a alertat Misiunea Militară Germană. Generalul Iosif Teodorescu, șeful Comandamentului Militar al Capitalei, a fost convins să închidă accesul în București. La 10.30 seara, într-o proclamație transmisă la Radio, regele Mihai declara că „singura cale pentru salvarea Țării de la o catastrofă totală" era abandonarea Germaniei naziste. El anunța formarea unui guvern de uniune națională și încheierea unui armistițiu cu Uniunea Sovietică.[2]

Divorțul militar germano-român a fost inițial cordial. Generalul Heinz Guderian declara mai târziu: „Românii au dezertat în număr mare la inamic și au întors armele împotriva aliatului de ieri."[3] Această caracterizare greșită, menită să salveze obrazul germanilor, ascunde o realitate mult mai complexă. Corpul ofițerilor a fost luat complet pe nepregătite de lovitura de stat regală, deși generalul Racoviță a pretins mai târziu că el știa despre conspirație, în scopul de a-și justifica absența prelungită de la postul său de comandă.[4] Comandanții au acceptat acțiunea lui Mihai I deoarece regele era, tehnic vorbind, capul armatei, iar ei erau dezamăgiți de armata germană. Generalul Dumitrescu îl informa pe generalul Friessner: „Nu pot să am altă atitudine decât aceea pe care M.S. Regele și noul său guvern au luat-o."[5] Rezistența românească în fața forțelor sovietice s-a dezintegrat în vreme ce unitățile se decideau între continuarea

[1] Citat în Ivor Porter, *Michael of Romania. The King and the Country*, Sutton, Gloucestershire UK, 2005, pp. 105–110.

[2] Citat în ibid., pp. 112, 115.

[3] Guderian, *Panzer Leader*, p. 367.

[4] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, pp. 177, 180.

[5] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 3065, f. 284–87.

luptei, capitulare sau fugă, după ce le-a parvenit știrea despre noul armistițiu. Pe 24 august, batalionul sublocotenentului Ion Suța a scăpat dintr-o încercuire sovietică. „Căpitanul german, comandantul batalionului, mi-a comunicat pe un ton foarte sobru, dar respectuos: «Camarade, România a trădat și de la 23 August luptă împotriva noastră» și că, dacă doresc să merg cu ei, pot să merg în coloana lor care deja se formase. Am rămas stupefiați, eu și toți ostașii și ofițerii români grupați sub comanda mea. Nu puteam să înțeleg de ce comandanții mei superiori ne-au părăsit."[1]

Subunitatea lui Suța a mers separat, dar a fost capturată în scurtă vreme. Trupele sovietice i-au prins în ambuscadă pe generalul Schwab și pe șoferul acestuia în timpul retragerii Corpului VII. Generalul s-a sinucis pentru a nu cădea prizonier, unul dintre puținii ofițeri români care au făcut asta, probabil fiindcă se temea de tratamentul îngrozitor pe care i l-ar fi rezervat sovieticii în captivitate unui general de etnie germană.[2] La Focșani, colonelul Panaite a văzut trupe germane și române care au trecut zile în șir. S-a mulțumit să-i lase pe soldații germani care „se tem și de umbra lor" să treacă nemolestați, chiar și după vestea că Luftwaffe bombardase Bucureștiul.[3] Raidurile aeriene germane au făcut șapte morți, 22 de răniți și au avariat o sută de clădiri, o nimica toată comparativ cu bombardamentele anterioare ale americanilor și britanicilor, dar noul guvern a folosit aceste „atacuri teroriste" pentru a încerca să stârnească furia opiniei publice împotriva noului dușman.[4] Acum, că Germania nazistă atacase deschis România, pe

[1] Citat în Bărboi et al., *Armata română în vâltoarea războiului*, p. 200.

[2] Duțu, *Armata română în război*, p. 347.

[3] BMMN, Fond manuscrise, MSS 625, ff. 24–31.

[4] Armă, *București sub bombardamente*, p. 202.

25 august, Ministerul Afacerilor Interne a dat ordin soldaților și jandarmilor să-i interneze pe soldații germani.[1] Panaite a început să dezarmeze soldații germani, dar nu a reținut niciunul până când patrulele sovietice nu au ajuns în Focșani, patru zile mai târziu. Acest armistițiu cavaleresc de pe front nu s-a prelungit și în spatele frontului.

Trupele germane au fost primele care și-au atacat fostul aliat român. În loc să accepte oferta regelui Mihai de a li se asigura trecerea trupelor germane în retragere, Hitler a ordonat Misiunii Militare Germane să atace și să îl elibereze pe mareșalul Antonescu.[2] Dar, dintre cei 35 000 de soldați germani aflați în apropiere de București și Ploiești, doar 2–3 000 aveau experiență de luptă, astfel că trupele românești au blocat rapid încercarea germanilor de a cuceri capitala.[3] Apoi unitățile românești au trecut la internarea soldaților, piloților și marinarilor germani de la Constanța până la Brașov.[4] Caporalul Cârlan a fost mobilizat la apărarea Liniei FNB, dar, când a ajuns la regimentul său din Brăila, era deja în situația de a păzi prizonieri germani. „Mulți dintre ostașii noștri se uitau cu tristețe la acești prizonieri cu care până ieri am fost camarazi de arme, iar acum îi tratam ca inamici. Au fost însă și ostași români care, în cursul nopții, i-au jefuit de verighete, ceasuri, stilouri etc."[5] Între timp, armatele sovietice continuau să avanseze, finalizând încercuirea Armatei a 6-a germane. Armata a 3-a a încercat să-și croiască drum în afara încercuirii peste Dunăre, dar infanteriștii marini sovietici au debarcat și au prins în capcană

[1] AMNR, Fond Corpul de Munte, dosar 1814, f. 418.
[2] Frieser et al., *Germany and the Second World War*, vol. 8, p. 775.
[3] Schönherr, *Luptele Wehrmachtului în România*, pp. 231–232.
[4] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, pp. 188–193.
[5] Cârlan, *Păstrați-mi amintirile!*, pp. 196–201.

Divizia 9 Infanterie germană lângă Sărata. Armata a 4-a a luat-o înaintea forțelor sovietice doar lăsând în urmă, capturați de inamic, mulți soldați și mult echipament. Cea mai mare parte a Armatei a 8-a germane a ajuns la Carpați, dar un corp de armată german a fost încercuit pe Prut pe 29 august.

În ziua următoare, primele mari unități sovietice (inclusiv Divizia „Tudor Vladimirescu", formată din foști prizonieri de război români), își făceau intrarea în București. Unității sergentului Ezechil, aflată în afara Bucureștiului, i s-a spus că „[soldații sovietici] nu ne vor uita pentru conflictul avut cu ei. Ei vor încerca să ne provoace la scandal."[1] Mihail Sebastian nota reacțiile amestecate ale civililor români față de soldații sovietici: „Lumea în stradă e încă buimăcită. Mari explozii de entuziasm, dar și anumită rezervă. Mulți trecători care se uită cruciș la «jidanii care aplaudă»."[2] Nimeni nu știa sigur ce va aduce viitorul, deoarece nu se semnase încă niciun armistițiu între România și Uniunea Sovietică. Soldații sovietici făceau pe eliberatorii, dar trupele române îi vedeau ca pe niște ocupanți. Colonelul Panaite a fost obligat să participe la mese festive cu generalul sovietic de la Focșani. „Din nou masă și vin bun și voie bună pentru el; căci nouă ne e inima tristă, tristă tare. Îmi place optimismul Lt. Col. Brătoiu (Crede că rușii vor fi distruși de englezi)."[3] La acel moment, unele dintre trupele românești se alăturaseră atacurilor sovietice din nordul Transilvaniei. Maiorul Răşcănescu, care activa acum în Regimentul 3 Vânători Motorizat, a fost prins și, „în urma amenințărilor, chiar cu pistolul", dezarmat, dar Divizia 1 Blindată i-a convins pe sovieticii care îl capturaseră că ar fi

[1] Ezechil, *La porțile infernului*, p. 84.
[2] Sebastian, *Journal*, p. 610.
[3] BMMN, Fond Manuscrise, MSS, 625, f. 34, 39.

fost de mai mare folos dacă lupta împotriva inamicului german decât dacă era trimis în prizonierat.[1] Rezistența Armatei a 6-a germane a cedat în ziua următoare. Aproape 200 000 de soldați ai Grupului de Armate Ucraina de Sud german nu au mai plecat niciodată din România.[2] Armatele a 3-a și a 4-a au pierdut 8 305 soldați morți, 24 989 răniți și 153 884 dispăruți înainte de semnarea armistițiului, la 12 septembrie.[3] Războiul Sfânt al României luase sfârșit, dar acum țara era obligată să se alăture cruciadei antifasciste a URSS.

Armistițiul

România amânase negocierea unui armistițiu cât mai mult timp cu putință, în parte din cauza temerilor regimului Antonescu că, dacă încerca, Germania nazistă ar fi ocupat țara și ar fi înlocuit guvernul cu un regim legionar marionetă, dar mai ales pentru că majoritatea românilor detesta ideea că URSS va prelua controlul asupra patriei lor. În ianuarie 1943, conducătorul i-a menționat führerului ideea unei păci de compromis cu SUA și Marea Britanie, astfel încât Germania nazistă să poată distruge URSS.[4] Hitler a respins varianta. În septembrie 1943, după debarcarea Aliaților în Sicilia, regimul Antonescu a stabilit pe cont propriu contacte cu SUA și Marea Britanie. Mareșalul Antonescu i-a dat instrucțiuni unui diplomat aflat la post în Elveția să îi informeze pe reprezentanții Aliaților că s-a alăturat Axei doar pentru a elibera nordul Bucovinei și Basarabia (și pentru a-și susține revendicarea Transilvaniei

[1] Răşcănescu, *Erou la Cotul Donului*, pp. 191–193.
[2] Citino, *Wehrmacht's Last Stand*, pp. 311–312.
[3] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 185.
[4] Ibid., pp. 119–120.

de Nord), că a fost forțat să avanseze spre Don, că nu i-a persecutat pe evrei, că nu a putut evacua capul de pod din Kuban deoarece generalii săi ar fi fost împușcați și că l-a împiedicat pe Hitler să instaleze un regim-marionetă legionar.[1] Regimul Antonescu începea deja să construiască mitul potrivit căruia România fusese reticentă față de alianța cu Germania nazistă. Mihai Antonescu și chiar și Iuliu Maniu deveniseră obsedați să-i convingă pe anglo-americani să debarce în Balcani și să preîntâmpine ocupația sovietică în România.[2] Nu doar politicienii sperau că SUA va contrabalansa URSS în România. Sublocotenentul Crișan își amintea: „Presimțeam că războiul se va sfârși curând și că americanii nu-i vor lăsa pe ruși să ocupe România. De ce nu? Nimeni nu putea spune sigur de ce nu."[3] Agenții americani și britanici au refuzat să negocieze cu diplomații regimului Antonescu în Turcia sau cu reprezentanții lui Maniu în Egipt. Doar când armatele sovietice păreau pe punctul de a învinge apărarea Axei, în martie 1944, România a contactat și URSS, dar negocierile din Suedia nu au dus la niciun rezultat.[4] Dacă regele nu ar fi acționat, probabil că Antonescu nu ar fi fost de acord cu niciun armistițiu.

Înainte de Stalingrad, Mihai I era un lider formal și aprobator. În 1941, el a vizitat frontul de la Țiganca și Odesa, l-a promovat pe conducător la gradul de mareșal, a primit Ordinul Mihai Viteazul de la mareșalul Antonescu la parada victoriei de la București și s-a întâlnit cu Hitler. Spre meritul lor, regele și regina-mamă Elena au împiedicat deportarea unor evrei români în Transnistria și au protestat în particular

[1] Bossy, *Recollections of a Romanian Diplomat*, pp. 455–456.
[2] Giurescu, *Romania in the Second World War*, pp. 286–288, 300–301.
[3] Crișan, *Amazing Life*, p. 143.
[4] Giurescu, *Romania in the Second World War*, pp. 326–328.

împotriva represiunii de masă a evreilor sovietici din Odesa. În 1942, Mihai a vizitat frontul din Crimeea; de asemenea, s-a opus și deportării evreilor în Polonia.[1] În februarie 1943, el a invitat membri ai fostelor partide Național-Țărănesc și Național Liberal la o vânătoare regală, semn al opoziției sale tot mai fățișe la regimul Antonescu.[2] În martie 1943, Antonescu l-a ales pe generalul Sănătescu să fie șef al Casei Militare Regale. Conducătorul avea încredere în el că îl va informa pe rege despre evenimentele militare, așa cum cerea acesta acum, dar că îl va ține departe de intrigile politice. Sănătescu a fost comandantul Armatei a 4-a între 11 februarie 1943 și 24 ianuarie 1944, așadar avea acces la informații la zi. La început, a mediat între Antonescu și Mihai I, dar curând l-a pus pe rege în contact cu ofițeri carliști care fuseseră epurați și care vedeau în tânărul monarh un mod de a reveni la putere. Între timp, în 1943 și 1944, regele și-a exprimat public speranțele de pace, dar a continuat să sprijine Războiul Sfânt.

Mihai a dat lovitura de stat după un an de pregătiri și, în cele din urmă, a făcut ceea ce nimeni nu dorise să facă: a făcut o înțelegere cu Stalin. În primul rând, din conspirația regală făceau parte generalul Aurel Aldea, generalul Gheorghe Mihail, fostul șef de MStM, și colonelul Dumitru Dămăceanu, șef de stat-major al Comandamentului Militar al Capitalei.[3] În iunie 1944, partidele scoase în afara legii, inclusiv Partidul Comunist din România, au creat un Bloc Național Democratic clandestin pentru a da o fațetă democratică loviturii de stat monarhice.[4] Regele nu avea încredere în armata română și văzuse cât de

[1] Ibid., pp. 308–309; Porter, *Michael of Romania*, pp. 75–76.
[2] Ibid., p. 83.
[3] Ibid., p. 100.
[4] Giurescu, *Romania in the Second World War*, p. 320.

repede ocupase armata germană Italia și Ungaria după ce țările respective încercaseră să iasă din Axă. De aceea a așteptat până când Armata Roșie a spart frontul pentru a da lovitura de stat. Prevederile armistițiului româno-sovietic erau atât de dure pe cât era de așteptat pentru un inamic care se alăturase invaziei germane încă din prima zi (Ungaria și Finlanda așteptaseră amândouă să aibă loc atacuri sovietice înainte de a declara război), comisese atrocități pe teritoriul URSS și ocupase Transnistria. După ce văzuse actualitățile sovietice, Mihai Sebastian nota: „Soldații ăștia ruși care trec pe străzile Bucureștiului, cu zâmbetul lor de copil și cu bădărănia lor cordială, sunt niște îngeri. De unde iau puterea să nu pună foc peste tot, să nu ucidă, să nu prade, să nu prefacă în scrum orașul ăsta în care locuiesc mamele, nevestele, surorile, amantele celor care au asasinat, incendiat și nimicit propria lor țară?"[1] Cele douăsprezece articole ale armistițiului cereau, printre altele, libertatea de mișcare pentru Armata Roșie, reîntoarcerea prizonierilor de război sovietici, plata cheltuielilor ocupației sovietice, reparații în valoare de 300 de milioane de dolari, pedepsirea criminalilor de război și dizolvarea grupărilor „de tip fascist".[2] În capul listei, la articolul 1, România trebuia să participe cu douăsprezece divizii la efortul de luptă al Armatei Roșii împotriva armatei germane.

Cruciada antifascistă

Alianța României cu URSS împotriva Germaniei naziste s-a dovedit a fi impopulară. Noul Mare Stat Major se confrunta cu provocări semnificative după dezastrul de pe frontul de la Iași:

[1] Sebastian, *Journal*, p. 614.
[2] „The Armistice Agreement with Romania. September 12, 1944", Avalon Project, http://avalon.law.yale.edu/wwii/rumania.asp.

mulți soldați care scăpaseră din prizonierat se întorseseră pur și simplu acasă; se pierduse echipament de o importanță vitală; iar nazismul, împotriva căruia trebuia să lupte acum, nu era văzut ca o amenințare. Prim-ministrul, generalul Sănătescu, nu putea invoca antisemitismul sau anticomunismul, dar s-a folosit de naționalism și religie pentru a-i motiva pe soldați să salveze o parte din România Mare. Articolul 19 al Armistițiului promitea revenirea „Transilvaniei (sau cea mai mare parte a ei)" la România; însă articolul 4 confirma pierderea nordului Bucovinei și a Basarabiei. În consecință, acei bucovineni și basarabeni care încă se mai aflau în armata română erau prea puțin motivați să lupte. Armata a 3-a raporta că basarabenii ceruseră să fie demobilizați sau cel puțin să primească permisie pentru a-și regăsi familiile și a decide dacă se stabileau în România sau în Uniunea Sovietică.[1] În antepenultimul număr din *Sentinela*, soldatul Neață salută proclamația regelui și se alătură trupelor sovieto-române atacând un soldat maghiar din nordul Transilvaniei. „Înainte, camarazi, pentru noi a răsărit soarele!"[2] În viața reală, soldații erau mai puțin entuziaști. Colonelul Panaite și-a petrecut ziua de 14 septembrie citind articolele Convenției de Armistițiu, „unul mai greu decât altul". Două zile mai târziu, la București, batalionul lui jura credință regelui Mihai. „S-a chinuit prostul din [Comandament] să explice jurământul și alierea a URSS."[3] Soldații erau obligați să respecte ordinele, fie că înțelegeau de ce luptă, fie că nu.

O ofensivă germano-ungară a solidificat sprijinul pentru rege și pentru armistițiu. Ce mai rămăsese din Armatele a 3-a

[1] AMNR, Fond Armata a 3-a, dosar 3047, f. 5.

[2] Rădulescu, „Pățaniile soldatului Neață", *Sentinela*, 10 septembrie 1944, p. 3.

[3] BMMN, Fond Manuscrise, MSS 625, f. 49–50.

și a 4-a a ajutat Frontul 2 Ucrainean sovietic (echivalentul unui grup de armate) la frontiera transilvană. Sergentul Ezechil își amintea de sângeroasele atacuri frontale, spre înălțimi, împotriva unei apărări bine pregătite. „De multe ori se întâmpla ca tirul artileriei noastre să nu se sincronizeze cu înaintarea trupelor. Din această cauză, proiectilele cădeau adesea tot pe trupele noastre."[1] Marele Stat Major a remobilizat Armata 1 pentru a para atacurile Axei la granița de Vest. Centrul de Instrucție de la Tirol a trimis la luptă Batalioanele 988, 989, 990, 998 și 999 Independente de Infanterie. Sublocotenentul Crișan a fugit din postul lui de la Arad, evitând patrulele Axei până când s-a întâlnit cu forțele sovietice. „Curând, veneau în roiuri din toate direcțiile, se pare. A fost cel mai uluitor lucru pe care l-am văzut. Un ocean de oameni în marș!"[2] Forțele sovietice s-au concentrat în spatele Armatei 1 și, începând cu 18 septembrie, au împins forțele Axei înapoi. Concomitent, forțele româno-sovietice au ajuns pe râul Mureș, în nordul Transilvaniei, iar trupele de munte au luat cu asalt Târgu Mureș pe 28 septembrie. Unii artileriștii și-au scris pe tunuri „La Tisa!", pe măsură ce renășteau speranțele că România și-ar fi putut obține granița sa „naturală" măcar la vest, dacă nu la est.

Propaganda românească a Războiului Sfânt a fost înlocuită de propaganda sovietică a cruciadei antifasciste. Articolul 15 cerea să se pună capăt propagandei „ostile", iar articolul 16 garanta atribuțiile de cenzură ale Comisiei Aliate (Sovietice) de Control. *Ecoul Crimeei* și *Armata* își încetaseră deja apariția, urmate de *Soldatul* și *Sentinela*. Propaganda sovietică se concentra pe zdrobirea fascismului și eliberarea muncitorilor, dar aceste țeluri nu își găseau ecouri printre soldații români – cu

[1] Ezechil, *La porțile infernului*, pp. 93–94.

[2] Crișan, *Amazing Life*, pp. 143–146.

excepția celor din Divizia „Tudor Vladimirescu". Promisiunea de a primi rații adecvate convinsese, în octombrie 1943, 9 800 de prizonieri români să se ofere „voluntari" pentru a lupta în Armata Roșie.[1] Cu o lună mai înainte, Stalin relaxase politica antireligioasă sovietică, astfel că steagul Diviziei „Tudor Vladimirescu" a fost binecuvântat de preoți atunci când soldații au jurat credință prieteniei sovieto-române.[2] Totuși, pentru majoritatea soldaților români, propaganda sovietică era neconvingătoare, mai ales pe fondul știrilor despre crimele sovietice comise în România. Sublocotenentul Teodorescu primea scrisori de acasă în care i se spunea: „Trei ruși, pe la orele 11 noaptea, au amenințat cu pistoalele și ne-au obligat să deschidem poarta. Au intrat și au circulat peste tot, amenințând mereu cu pistoalele. [...] Ei umblau după furat."[3] Soldații sovietici din România jefuiau, violau și ucideau într-o măsură mult mai mare decât au făcut-o vreodată trupele germane, subminând moralul soldaților români de pe front.

Disciplina a rămas strictă, dar pedeapsa corporală a fost din nou interzisă. Pe 28 septembrie, generalul Racoviță, acum ministru al apărării, a abrogat regulamentul de bătaie, declarând că „bătaia a fost considerată dintotdeauna ca o pedeapsă degradantă" și că, de la 13 octombrie, „interzic cu desăvârșire acest mod brutal de a pedepsi."[4] Deși bătaia a încetat, nu la fel au stat lucrurile și cu șuturile și palmele care nu erau sancționate. Reabilitarea a continuat. Centrul de Instrucție de la Tirol trimisese 5 000 de soldați pe front, toate batalioanele suferiseră

[1] Florin Șperlea, *De la armata regală la armata populară. Sovietizarea armatei române, 1948–1955*, Editura Ziua, București, 2003, p. 48.

[2] Ibid., pp. 48, 257n106.

[3] Teodorescu, *Mândria vânătorului de munte*, p. 185.

[4] AMNR, Fond Corpul de Cavalerie, dosar 266, f. 105, 121.

pierderi grele, iar ca urmare, Batalionul 999 Independent de Infanterie a fost dizolvat.[1] La Tirol mai rămăseseră doar 1300 de oameni, cei mai mulți etnici maghiari din batalioanele de muncă, deoarece fuseseră eliberați evreii și minoritarii slavi.[2] Generalul Sănătescu a pus capăt muncii forțate a evreilor. Marele Stat Major a dizolvat detașamentele evreiești de muncă, dar se temea că evreii și alte minorități ar fi putut pătrunde în număr mare în corpul ofițerilor și al subofițerilor. Noul șef al MStM, generalul Mihail, a sugerat să se plafoneze numărul minoritarilor cadeți în corpul de rezervă al ofițerilor și în cel al subofițerilor la 25% în fiecare clasă.[3] Vechile prejudecăți nu dispăruseră doar pentru că România trecuse dintr-o tabără în alta.

Armata a 4-a a ajutat la spargerea apărării maghiare în Transilvania, iar forțele româno-sovietice au ocupat Clujul în drumul lor spre Tisa. Armata 1 a urmat trupele sovietice dincolo de Tisa, spre sud-vest. Pe 20 octombrie, contraatacul Axei, cu panzere germane, a înconjurat capul de pod de la Mindszent, capturând Divizia 4 Infanterie, iar cinci zile mai târziu, un alt contraatac al Axei a împins Divizia 2 Infanterie, cuprinsă de panică, înapoi, dincolo de râu. Trupele sovieto-române au recuperat teren și au atacat în direcția Budapestei. Pe 25 octombrie, Armata a 4-a a contribuit la finalizarea eliberării Transilvaniei de Nord.[4] Aceasta nu a fost redată administrației civile românești, ci a rămas sub administrație militară sovietică,

[1] AMNR, Fond Centrul de Instrucție Nr. 5 Sărata, dosar 376, f. 116, 139–141.

[2] Ibid., f. 65.

[3] Trașcă, *„Chestiunea evreiască" în documente militare române*, pp. 880–882.

[4] Awxworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, pp. 200–202.

ca element de presiune asupra guvernului de la București.[1] Disciplina i-a menținut pe soldați în luptă, chiar dacă aveau dubii cu privire la înțelepciunea deciziei de a continua cruciada antifascistă dincolo de Tisa.

Generalul Sănătescu a încercat să folosească armistițiul în avantajul României. El a trimis pe teren 24 de divizii, sperând că România ar fi putut fi recunoscută ca membră a Alianței și ar fi putut obține condiții mai bune în tratatul de pace. Stavka dorea să limiteze pretențiile României că ar fi un aliat important, să creeze mai multe divizii de luptă românești și să îndepărteze toate obstacolele din calea ocupației sovietice în România. Pe 26 octombrie, Comisia Aliată (Sovietică) de Control a înjumătățit armata română și a dizolvat Armata a 3-a, împreună cu Corpurile I, III și V, de Cavalerie, de Munte și Mecanizat.[2] Generalul Sănătescu a protestat că 12 divizii reprezentau un minim, nu un maxim de contribuție, potrivit armistițiului. Generalul Rodion Malinovski, comandantul Frontului 2 Ucrainean, a permis ca încă două divizii să fie trimise pe front, iar Divizia de Gardă să rămână mobilizată la București. La ordinele lui Stalin, Malinovski a dat instrucțiuni Partidului Comunist din România să înarmeze „gărzile patriotice" și să înființeze un Front Național Democratic, din care să nu facă parte și partidele Liberal și Național-Țărănesc. Multe persoane din anturajul lui Mihai I se simțeau trădate de anglo-americani, de la care se așteptau să le ofere protecție împotriva sovietizării.[3] Marele Stat Major întocmea rapoarte despre

[1] Csaba Békés et al., ed., *Soviet Occupation of Romania, Hungary and Austria, 1944/45–1948/49,* Central European University Press, Budapesta, 2015, pp. 15–17.

[2] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 203.

[3] Porter, *Michael of Romania*, pp. 123-127, 129.

atrocitățile sovietice, sperând să obțină sprijinul anglo-americanilor. Majoritatea infracțiunilor sovietice erau furturi – numărul de violuri și de crime nu s-a apropiat niciodată de cele comise ulterior în Ungaria și Germania.[1] Comisia Aliată (Sovietică) de Control a început să rechiziționeze bunuri, materiale, infrastructură industrială și alte mărfuri ca reparații de război. Românii se plânseseră că germanii se purtau ca niște ocupanți, dar sovieticii erau niște adevărați ocupanți.

Soldații români au îndurat o iarnă dificilă. Pe 1 noiembrie, Armata a 4-a a ajuns la Tisa. Armata 1 a pierdut controlul operațional asupra forțelor sale, iar Corpul VII a fost conectat la o armată sovietică aflată în luptă, pe 7 noiembrie, la periferia de est a Budapestei. Artileriștii români scriau acum cu regret pe tunuri „Am trecut Tisa", căci 210 006 soldați români luptau în Ungaria.[2] Pe 23 noiembrie, Armata a 4-a a început un efort ce avea să dureze o lună în direcția Slovaciei, deși confiscarea trenurilor românești de către sovietici îngreuna aprovizionarea. Pe 5 decembrie, Partidul Comunist din România l-a forțat pe generalul Sănătescu să demisioneze. El a făcut schimb de posturi cu generalul Nicolae Rădescu, devenind șef al MStM în locul acestuia, care a fost numit prim-ministru.[3] Regimul Antonescu îl închisese pe Rădescu la Târgu Jiu vreme de un an fiindcă făcuse comentarii antigermane, așadar nu putea fi acuzat de fascism. Rădescu a crescut capacitatea de apărare a armatei române la granță la 248 430 de soldați.[4] Cu o lună mai înainte, Divizia 2 Munte fusese demobilizată, dar acum a fost din nou mobilizată. Sublocotenentul Teodorescu își

[1] Békés et al., *Soviet Occupation of Romania, Hungary and Austria,* pp. 31–38.

[2] Scafeș et al., *Armata română*, pp. 92, 127.

[3] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, Third Axis, Fourth Ally, p. 206.

[4] Ibid., p. 214.

amintea că au plecat pe front într-o stare de spirit și în condiții mai proaste decât la începutul Operațiunii Barbarossa, a Operațiunii Albastru sau la recucerirea Transilvaniei de Nord. „Ni se schimbase «stăpânirea». Nu mai conta pentru ei că peste două zile era Ajunul Crăciunului, care pentru unele familii ar fi putut fi și ultimul în care ar fi fost împreună. Prezența pe front nu era presantă. Apoi, în plină iarnă pentru noua noastră «stăpânire», probabil nu mai contau condițiile în care călătoreau luptătorii."[1] Luptele din Slovacia au fost sângeroase. Trupele române atacau spre vârfuri împotriva unor trupe germane ascunse în adăposturi subterane și, când ajungeau pe o înălțime, se regăseau în fața unei noi linii de apărare. Armata a 4-a a înaintat încet în zona muntoasă.

Începând de la Anul Nou, Corpul VII participa la asaltul sovietic asupra Budapestei. Pe 16 ianuarie 1945, la doi kilometri de Dunăre, Frontul 2 Ucrainean a scos Corpul VII de pe linia frontului și l-a trimis să lupte în Slovacia, astfel ca trupele române să nu participe la victorie atunci când orașul a fost cucerit, câteva săptămâni mai târziu.[2] Pe 8 februarie, Marele Stat Major raporta că moralul Armatei a 4-a era „aproape zero" și că unii soldați s-au expus în mod incredibil focului inamic strigând: „Să se termine odată, oricum ar fi, mort sau schilod! Țara ne-a uitat! Numai noi avem datoria să murim pentru ea!"[3] Centrul de Instrucție de la Tirol (rebotezat pe 14 februarie Tabăra de Reeducare a Militarilor Condamnați) continua să trimită pe front soldați reabilitați, inclusiv câțiva legionari.[4] Motivația soldaților români era probabil la cel mai scăzut punct din întregul război.

[1] Teodorescu, *Mândria vânătorului de munte*, pp. 197–198.
[2] Duțu, *Armata română în război*, p. 446.
[3] Citat în ibid., p. 511.
[4] AMNR, Fond Centrul de Instrucție Nr. 5 Sărata, dosar 378, f. 42, 43, 83–84.

Unii dintre soldații români capturați de armata germană au fost de acord să lupte împotriva Armatei Roșii. Recrutorii germani au abordat sute de ofițeri și subofițeri români care se aflau la instrucție în Germania nazistă la momentul la care România ieșise din Axă. Căpitanul „Hatman" Tobă a profitat de ocazie. Mulți soldați români luați prizonieri în Ungaria, inclusiv Platon Chirnoagă, comandantul Diviziei 4 Infanterie, au acceptat și ei. Câțiva soldați români chiar au dezertat pentru a se alătura inamicului german, așa cum a făcut căpitanul Ilie Sturdza. Acesta era translator la Armata a 4-a, comandată de socrul său, generalul Avramescu, și a dezertat împreună cu câțiva gardiști pentru a se alătura „guvernului românesc din exil", în care tatăl lui, prințul Mihail Sturdza, era ministru de externe. Germania nazistă înființase acest regim-marionetă condus de Horia Sima la Viena.[1] Chirnoagă a devenit ministru al apărării al acestui guvern. „Armata națională" a ajuns la 6 000 de soldați români, care erau folosiți la muncă. Waffen-SS a decis să recruteze o divizie de luptă din prizonieri români, organizând, în cele din urmă, trei regimente de grenadieri, dar numai unul a ajuns să lupte (fiind învins și distrus în Pomerania).[2] Acești trădători și fasciști convinși erau, dacă mai era nevoie, o reamintire pentru comandanții sovietici că armata română le-a fost unul dintre cel mai înverșunat inamic după aceea germană.

NKVD a mers suficient de departe încât să aresteze – și probabil să execute – un general român. Articolul 14 al armistițiului cerea României să îi rețină și să îi urmărească penal pe criminalii de război. Mareșalul Antonescu și ceilalți arestați în timpul loviturii de stat au fost predați NKVD și trimiși la Moscova. Au urmat alte arestări, inclusiv ale generalilor Șteflea, Trestioreanu,

[1] Heinen, *Legiunea „Arhanghelul Mihail"*, pp. 432–434.
[2] Scafeș et al., *Armata Română*, pp. 208–210.

Korne și Cialâk, dar aceștia au fost încarcerați la București. Pe 12 februarie 1945, Tribunalul Poporului din București l-a arestat pe generalul Macici, în acel moment comandant al Armatei 1; locul lui a fost luat de generalul Vasile Anastasiu. Frontul 2 Sovietic Ucrainean împărțise comanda Armatei a 4-a între generalii Avramescu și Dăscălescu.[1] Pe 2 martie, în timpul celui de-al doilea stagiu al său la comanda Armatei a 4-a, Avramescu și șeful său de stat-major, generalul Dragomir, au fost arestați de NKVD. Deoarece ginerele său dezertase și intrase în guvernul legionar de la Viena, iar soția și fiica sa se aflau cu el pe front, NKVD credea că Avramescu sabota atacurile Armatei a 4-a și se pregătea să dezerteze. În ziua următoare i-au arestat și familia. Fiica lui s-a sinucis, dar soția a supraviețuit unsprezece ani în Siberia. Un raport oficial sovietic anunța că Avramescu fusese ucis într-un raid al aviației germane pe 3 martie, dar un glonț sovietic pare o versiune mai probabilă.[2] Dispariția lui a fost învăluită în mister la acea vreme, înspăimântând un grup de ofițeri deja demoralizat.

Fiind sigur de înfrângerea Germaniei naziste, Stalin a trecut la următoarea mișcare, instalarea unui guvern pro-comunist în România. Pe 6 martie, Petru Groza, președintele formațiunii socialiste Frontul Plugarilor, care se aliase cu Partidul Comunist din România, a devenit prim-ministru. Generalul Sănătescu a rămas șef al MStM; însă ministru al apărării a fost numit generalul Vasiliu-Rășcanu, care înclina tot mai mult către comuniști. Pe 13 martie, generalul Malinovski i-a transferat lui Groza controlul asupra nordului Transilvaniei, pentru a-i îmbunătăți

[1] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, p. 208.

[2] Alesandru Duțu și Florica Dobre, *Drama generalilor români. 1944–1964*, Editura Enciclopedică, București, 1997, pp. 50–54; „General Gheorghe Avramescu", WorldWar2.ro, http://worldwar2.ro/generali/?language+en&article=97.

popularitatea.[1] Pe 19 martie, Groza a adoptat o lege care permitea trecerea în rezervă a ofițerilor și subofițerilor dacă erau „în surplus față de nevoile armatei." Au fost epurați rapid 70 de generali, 1 878 de ofițeri, 4 081 de subofițeri și 1 139 de specialiști.[2] În același timp, Malinovski a adus Divizia „Tudor Vladimirescu" din Slovacia la București. În luna următoare, Armata Roșie a organizat Divizia „Horia, Cloșca și Crișan" (numită după cei trei români care au condus o revoltă în Transilvania, în 1784), formată din prizonieri de război, comandată de generalul Lascăr, aceasta fiind adusă și ea în capitală.

Capacitatea de luptă a armatelor 1 și a 4-a a scăzut vertiginos, pe măsură ce nu au mai reușit să înlocuiască oamenii și echipamentele pierdute în luptele din Slovacia. Caporalul Cârlan a devenit operator de telefon, deoarece toate radiourile erau stricate, apoi pușcaș, dată fiind nevoia disperată de soldați. Pe 18 aprilie, după ce un contraatac german a fost respins, colonelul său i-a spus: „Uite, Cârlan, pentru felul cum ți-ai făcut datoria până acum, țara îți dăruiește un ceas de mână. Să-l porți cu noroc!"[3] Frontul 2 Ucrainean a trimis Regimentul 2 Tancuri peste Dunăre, în Austria, iar apoi în Protectoratul Ceh.[4] Armatele 1 și a 4-a, reduse la 172 081 de oameni, au traversat în sfârșit granița cehă în jur de 1 mai.[5] Pe 9 mai, la ora 4 după-amiaza, pe când coloana sa se afla lângă Brno, Cârlan a văzut un foc de proiectil antiaerian, reflectoare și rachete. Apoi strigătele de „Krieg Kaput!" i-au dat de veste că se terminase războiul. „Nu pot descrie bucuria pe care am simțit-o când am aflat această veste. Inima îmi bătea atât de tare, încât mă țineam cu

[1] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, pp. 212–214.

[2] Giurescu, *Romania in the Second World War*, p. 395.

[3] Cârlan, *Păstrați-mi amintirile!*, pp. 211, 243, 247–248.

[4] Axworthy, Scafeș și Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally*, pp. 212–214.

[5] Giurescu, *Romania in the Second World War*, p. 395.

mâna de piept de frică, parcă, să nu mi-l spargă. Dar lacrimile!"[1] Unitatea lui nu a avut timp să sărbătorească, deoarece i s-a cerut să ajute la capturarea auxiliarilor ruși care luptaseră pentru armata germană și care erau ascunși în munți. În fine, pe 12 mai, armatele 1 și a 4-a s-au oprit la o sută de kilometri de Praga. Participarea României la cruciada antifascistă luase sfârșit.

Urmările

Nota de plată de pe Frontul de Est a fost foarte mare pentru România. Armata română a înregistrat 71 585 de morți, 243 622 de răniți sau bolnavi și 309 533 de dispăruți (inclusiv peste 120 000 de soldați luați prizonieri de sovietici după lovitura de stat monarhică și înainte de semnarea armistițiului) pe durata Războiului Sfânt, între 22 iunie 1941 și 23 august 1944.[2] Armata Roșie a trecut în registrele sale 187 367 de prizonieri români, dintre care 132 000 au fost repatriați până în 1956 – cu o rată a mortalității de 29% pe perioada captivității.[3] Cei 120 000 rămași reprezintă, în majoritate, morți neidentificați. Regimul Antonescu a fost răspunzător de moartea a 300 000 de evrei români și sovietici în Bucovina, Basarabia și Transnistria. (Regimul Horthy a trimis la moarte, la Auschwitz, alți 132 000 de evrei români din nordul Transilvaniei). Soldații români au contribuit și ei la reținerea și uciderea a zeci de mii de evrei sovietici de la est de Bug, în mod special în Crimeea. Doar 50 000 dintre cei între 125 000 și 145 000 de evrei români deportați în Transnistria în 1941 s-au întors în 1944.[4] Numărul evreilor

[1] Cârlan, *Păstrați-mi amintirile!*, pp. 258–259.

[2] Duțu, *Armata română în război*, p. 9.

[3] Vitalie Văratic, coord., *Prizonieri de război români în Uniunea Sovietică. Documente, 1941–1956*, Editura Monitorului Oficial, București, 2013, pp. XX-XXI.

[4] Ioanid, *Holocaust in Romania*, p. 224.

sovietici care au supraviețuit în Transnistria este probabil comparabil. Dintre cei 25 000 de romi deportați de regimul Antonescu în 1942, istoricii estimează că jumătate muriseră până în 1944.[1] Armata română a mai pierdut 21 035 de soldați morți, 90 344 răniți sau bolnavi și 58 443 dispăruți în timpul cruciadei antifasciste, între 23 august 1944 și 9 mai 1945.[2] La sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial, doar 300 000 de evrei mai supraviețuiseră, mai puțin de jumătate din populația evreiască a României Mari de dinainte de război.[3]

Tribunalele Poporului din București și Cluj au oferit o justiție simbolică populației evreiești. Au fost identificate 2 700 de cazuri, dintre care doar jumătate au fost judecate. Mai mult, doar 187 de persoane au fost condamnate de Tribunalul Poporului din București, care s-a concentrat pe crime de război comise de români, comparativ cu 481 de persoane condamnate de Tribunalul Poporului din Cluj, care s-a ocupat de crimele comise de maghiari.[4] În mai, iunie și iulie 1945, Tribunalul Poporului din București a judecat soldați, jandarmi, prefecți și civili, printre care s-a aflat și generalul Topor, care a ordonat poliției militare să „curețe terenul" în nordul Bucovinei și în Basarabia; generalul Calotescu, pentru crime comise în calitate de guvernator al Basarabiei; generalul Trestioreanu, pentru masacrul de la Odesa; generalul Macici, tot pentru masacrul de la Odesa; și locotenent-colonelul Isopescu, pentru execuțiile în masă din județul Golta, în Transnistria. Cei mai mulți au fost condamnați la ani grei de închisoare; regele a comutat pedeapsa cu moartea

[1] Ibid., p. 236.

[2] Duțu, *Armata română în război*, p. 12.

[3] Ibid., p. 242.

[4] Minority Rights Information System, *Final Report of the International Commission on the Holocaust in Romania*, 248–49, http://miris.eurac.edu/mugs2/do/blob.pdf?type=pdf&serial=1117716572750.

primită de Macici. Unii ofițeri au fost arestați, dar eliberați din lipsă de probe, precum generalii Iacobici, Dumitrescu și Dăscălescu, deși cu toții ordonaseră represalii împotriva evreilor, partizanilor și a prizonierilor de război. În aprilie 1946, Antonescu și alți 23 dintre oficialii de rang înalt ai regimului său și ai Mișcării Legionare au fost aduși în fața tribunalului. Procurorii l-au acuzat pe conducător pentru declanșarea războiului și au pus în evidență crimele împotriva evreilor, romilor și membrilor sectelor religioase. Însă procesul a cunoscut o întorsătură. Cei mai mulți români au considerat apărarea lui Antonescu drept demnă și onorabilă. Iuliu Maniu a depus chiar mărturie la proces în favoarea lui. Pe 17 mai, curtea i-a condamnat la moarte pe 13 dintre inculpați (inclusiv șase lideri legionari, în absență). Regele Mihai a încercat să comute toate pedepsele cu moartea în închisoare pe viață, dar a reușit numai în cazul generalului Pantazi și a altor doi.[1]

Pe 1 iunie, un pluton de execuție i-a împușcat pe mareșalul Antonescu, Mihai Antonescu, generalul Vasiliu și pe Gheorghe Alexianu. Conducătorul a devenit imediat un martir anticomunist.[2] Cu aceasta, activitatea Tribunalelor Poporului s-a încheiat.

Tribunalele comuniste au condamnat, în anii următori, și alți criminali de război. Pe 30 decembrie 1947, prim-ministrul Groza l-a obligat pe rege să abdice și să plece în exil, iar apoi a proclamat Republica Populară Română. Partidul Comunist Român a preluat puterea imediat după aceea. Între 1948 și 1956 au avut loc noi procese pentru crime de război, împotriva generalilor Racoviță, Ciupercă, Constantinescu-Claps și Korne, care se aflau în închisoare. Constantinescu-Claps a primit o sentință de 15 ani de muncă silnică deoarece ordonase spânzurarea

[1] Porter, *Michael of Romania*, pp. 158–159.

[2] Deletant, *Hitler´s Forgotten Ally*, p. 259.

unui grup de partizani, sentință redusă ca urmare a mărturiei unui grup de evrei din Bacău că îi protejase pe evreii din Moldova împotriva persecuțiilor, atunci când frontul se retrăsese din nou spre România, în 1944.[1] Alții, precum generalul Iacobici, au fost arestați și închiși din nou, iar ulterior au murit în închisoare. Câțiva au murit înaintea procesului, așa cum a fost cazul generalului Dumitrescu, sau au reușit să scape de pedeapsă, ca generalul Dăscălescu, care a trăit tot restul vieții într-o casă modestă la țară. Partidul Comunist Român a folosit procesele criminalilor de război în scopuri politice, dar acești oameni erau cu adevărat vinovați. De fapt, au fost mai mulți soldați care ar fi trebuit făcuți responsabili pentru multitudinea de crime de război comise de armata română pe Frontul de Est.

Războiul Sfânt al României

Războiul Sfânt al României s-a acomodat foarte bine cu cruciada europeană a Germaniei naziste împotriva bolșevismului. Naționalismul, religia, antisemitismul și anticomunismul au format baza strânsei colaborări de pe câmpul de luptă dintre armata română și armata germană împotriva Armatei Roșii. Ideologia explică și ea de ce soldații și jandarmii români au dat curs ordinelor de „curățare a terenului" în nordul Bucovinei și în Basarabia și de ce au cooperat cu trupele SS la implementarea Soluției Finale în Uniunea Sovietică. Ocupația sovietică din nordul Bucovinei și Basarabia a fost mult mai traumatizantă pentru România decât ocuparea nordului Transilvaniei de către Ungaria și a sudului Dobrogei de către Bulgaria. Aceasta a cristalizat susținerea românilor pentru regimul Antonescu și

[1] ACNSAS, Fond personal, dosar 8434, vol. 1, ff. 114, 148-150; ACNSAS, Fond Informativ, dosar 138870, f. 8.

pentru decizia acestuia de a se alătura Axei. Soldații români erau foarte motivați să lupte și să comită atrocități atunci când a început invazia în URSS. Ei au rămas motivați și după eliberarea Bucovinei de Nord și a Basarabiei, apoi la trecerea în Ucraina, deoarece propaganda militară le reamintea pentru ce luptau, iar ofițerii au folosit disciplina severă pentru a menține coeziunea după ce grupurile primare au fost distruse în luptă. Deși slaba instruire, lipsa armamentului greu și insuficiența echipamentelor au limitat eficiența în luptă a armatei române, aceasta a fost cel mai valoros aliat al armatei germane pe Frontul de Est și a adus o contribuție vitală la campaniile din Ucraina, Crimeea, Caucaz și din sudul Rusiei. Trupele române au comis atrocități împotriva prizonierilor de război, a partizanilor și a civililor sovietici pe toată durata luptelor. Moralul armatei române a variat în timp și în funcție de unități, influențându-le motivația, dar a rămas puternic până după victoria sovietică de la Stalingrad și înfrângerea Germaniei la Kursk. Abia după aceea, moralul scăzut a început să submineze în mod semnificativ motivația. Amalgamarea unităților române și germane a permis forțelor Axei să apere capul de pod din Kuban și peninsula Crimeea. Armata română a făcut un ultim efort de a apăra România de Armata Roșie, dar armata germană devenise prea slabă pentru a-și ajuta aliatul, iar întregul castel din cărți de joc s-a prăbușit în scurtă vreme. România s-a alăturat cruciadei antifasciste a URSS constrânsă de împrejurări, iar moralul a scăzut încă și mai mult, pe măsură ce armata română avansa în nordul Transilvaniei, în Ungaria și în Slovacia. După Al Doilea Război Mondial, scenariul a fost scris invers, creându-se mitul unei Românii ca membră reticentă a Axei și al trecerii entuziaste de partea Aliaților, mit care a rezistat vreme de aproape opt decenii. Să sperăm că această carte îl va risipi, în sfârșit!

Mulțumiri

Deși documentarea și scrierea acestei cărți a fost o muncă solitară, nu am făcut-o de unul singur. Nu mi-aș fi putut atinge ținta fără ajutorul neprețuit al altora, care m-au asistat pe acest drum. De la bun început, trebuie să îi mulțumesc mentorului meu, Roger Reese, care mi-a transmis cu promptitudine opiniile lui despre capitole și mi-a oferit răspunsuri competente la întrebări. El m-a determinat să îmi plasez munca la un standard înalt și știu că abilitățile mele de istoric s-au îmbunătățit semnificativ datorită lui. Le sunt, de asemenea, îndatorat lui Adam Seipp, Brian Rouleau și Stjepan Meštrović. Fiecare dintre ei a exprimat puncte de vedere care au contribuit la conceperea cărții. Trebuie să le mulțumesc colegilor de la Departamentul de Istorie al Universității A&M din Texas, care m-au ajutat individual, la organizarea capitolelor, iar la nivel instituțional acordându-mi cu generozitate multiple granturi de cercetare. Acestea au finanțat o mare parte a activității mele în arhivele și bibliotecile din România, precum și o vizită, în 2018, la locurile în care s-au desfășurat bătăliile și evenimentele legate de Holocaust din România, Moldova și Ucraina. Vreau să-i mulțumesc lui Michelle Kelso pentru organizarea părții ucrainene a acestui tur, pentru că mi-a oferit feedback pe

extrase din capitolele aflate în manuscris și pentru că îmi este o prietenă bună. În plus, am mai primit și o bursă Fulbright, finanțată de Departamentul de Stat al Statelor Unite și de Ministerul român al Afacerilor Externe. Fără ea, nu aș fi putut finaliza cea mai importantă parte a cercetării mele. Aș dori să-i mulțumesc în mod special directorului de programe americane al Comisiei Fulbright România – SUA, Mihai Moroiu. Eu și soția mea i-am apreciat ajutorul care ne-a facilitat acomodarea cu viața din România și susținerea acordată în timpul operației de urgență la care am fost supus în această țară. Am mai primit și un grant de la Norman Raab Foundation, din partea Centrului Jack, Joseph and Morton Mandel de studii avansate al Muzeului Memorial al Holocaustului din Statele Unite, care mi-a permis să finalizez și să redactez manuscrisul. Multe mulțumiri lui Steve Feldman pentru asistența oferită în stadiul de propunere a cărții și English Scholar Programe de la Centrul Mandel pentru ajutorul generos oferit la publicarea ei. Le sunt recunoscător tuturor arhiviștilor, bibliotecarilor, curatorilor și întregului personal din diferitele arhive și biblioteci, care m-au ajutat de-a lungul timpului. Aș dori să exprim mulțumiri speciale pentru Sorin Bobârlă și Luminița Dumitru, care mi-au adus pe masa de studiu de la Arhivele Militare Naționale Române teancuri întregi de documente; pentru Carla Duță, care m-a ajutat să descifrez scrisul de mână din jurnale și memorii la biblioteca Muzeului Militar Național; lui Mirel Berechet, care m-a ajutat să obțin permisiunea de a folosi ilustrația din Biblioteca Academiei Române, în ediția în lb. engleză, în pofida faptului că aceasta era închisă în perioada pandemiei de COVID-19. Datorez o recunoștință specială Asociației Naționale a Veteranilor de Război pentru ajutorul pe care mi l-au dat la găsirea și intervievarea veteranilor din Al Doilea Război Mondial și mi-au oferit adeseori un spațiu în care să iau interviurile. Îi sunt recunoscător fiecăruia dintre veteranii care și-au făcut timp pentru a discuta cu mine despre experiențele lor din război. Trebuie să o amintesc pe regretata Victoria Gorzo. Această septuagenară sprintenă mi-a oferit casă, masă și ore întregi de conversații amuzante în timpul primelor mele călătorii de studii în România, în perioada când realizam primele interviuri cu veterani. Sunt bucuros că l-am cunoscut pe Greg Kelley, un bibliotecar pensionar foarte interesat de România din perioada celui de-Al Doilea Război Mondial și deținătorul unei colecții speciale cuprinzând câteva sute de volume pe acest subiect. Mi-a oferit cu amabilitate o bibliografie adnotată în care să identific noi surse, mi-a făcut cadou mai multe cutii cu materiale documentare și mi-a împrumutat o carte rară. Dacă nu se specifică altfel, toate sursele românești citate în ediția în lb. engleză au fost traduse de mine, dar am avut nevoie de ajutor la unele pasaje mai dificile. Îi mulțumesc în mod special lui Ștefan Vizante pentru bunăvoința de a-mi verifica traducerile. Nu pot să nu-l menționez pe Stephan Lofgren, cel care mi-a supervizat activitatea la US Army Center of Military History și care mi-a atras atenția asupra gramaticii și stilului în care scriu. Am (re)învățat multe de la el despre munca de editor, ceea ce mi-a prins bine la scrierea acestei cărți. Le datorez, de asemenea, recunoștință lui Răzvan Bolba, Mirel Eugen, Daniel Obreja și Ioan Dărăbănț, care mi-au pus la dispoziție manuale de război, documente și fotografii, răspunzând solicitărilor mele de informații despre armata română. Apreciez în cel mai înalt grad feedback-ul pe manuscris primit de la lectorii externi, precum și de la comitetul preliminar al Cornell University Press și de la comitetul facultății, ale căror comentarii m-au ajutat să îmbunătățesc

în mod semnificativ versiunea finală. Le mulțumesc editorilor Emily Andrew, David Silbey și Allegra Martschenko, care m-au ghidat prin complexul proces de publicare, și redactorilor, care au identificat greșelile de stil, ajutându-mă la șlefuirea acestuia. Mulți alți prieteni și colegi m-au ajutat în diverse moduri și aș vrea să-i menționez pe câțiva, fără o ordine anume: Dallas Michelbacher, Ștefan Ionescu, Roland Clark, Lorien Foote, Vladimir Solonari, Dennis Deletant, Ionuț Biliuță, Radu Ioanid, Adrian Cioflâncă și Mioara Anton. În fine, nu aș fi putut termina această carte fără ajutorul familiei, în special al soției mele. Lisa și eu ne-am căsătorit chiar înainte de începerea acestui proiect, așa că mi-a fost alături la fiecare etapă a drumului. A contribuit la plata facturilor, s-a mutat în diverse locuri din Statele Unite, a venit cu mine în România, iar între timp a dat naștere la doi copii. Sunt binecuvântat să fiu iubit de o persoană atât de minunată cum este Lisa. Desigur, orice greșeală din această carte îmi aparține. La fel, controversele și opiniile exprimate în ea sunt ale mele și nu reprezintă punctul de vedere al Comisiei Fulbright România-SUA, nici pe ale Muzeului Memorial al Holocaustului din Statele Unite.

Bibliografie

Arhive

Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (ACNSAS), București
Arhiva Societății Naționale de Cruce Roșie (ASNCRR), București
Arhivele Militare Naționale Române (AMNR), Pitești
Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), București
Biblioteca Muzeului Militar Național (BMMN), București
Serviciul Istoric al Armatei (SIA), București
United States Holocaust Memorial Museum (USHMM), Washington, DC

Interviuri orale

Burciu, Dumitru, interviu cu autorul, Iași, 2010
Buzea, Bartu, interviu cu autorul, Brăila, 2012
Ciornei, V. Aurel, interviu cu autorul, Iași, 2010
Costea, Petre, interviu cu autorul, Buzău, 2012
Halic, Teodor; Dobrin, Iuliu, interviu cu autorul, București, 2009
Ionescu-Quintus, Mircea, interviu cu autorul, Ploiești, 2012
Mancaș, Constantin, interviu cu autorul, Cluj, 2012
Mătușa, Vasilache, interviu cu autorul, Pitești, 2010
Mihalcea, Constantin, interviu cu autorul, Brăila, 2012
Mihai, Filip, interviu cu autorul, Suceava, 2011
Morar, Geratimusz, interviu cu autorul, Sibiu, 2012
Morțun, Petre, interviu cu autorul, Târgoviște, 2012
Staicu, Nicolae, interviu cu autorul, Constanța, 2012
Ștefănescu, Marin, interviu cu autorul, Târgu Mureș, 2012

Periodice

Arma Cuvântului. Organ oficial al episcopiei militare, 1940–1944, București

Armata. Revista oficială a marelui stat major, 1942–1944, București

Cuvinte către ostași, 1940–1944, București

Ecoul Crimeei. Ziar săptămânal de informații pentru ostași, 1942–1944, Simferopol

România militară. Revistă generală lunară, 1921–1946, București

Sentinela. Gazeta ostășească a națiunii, 1939–1945, București

Soldatul. Foaie de lămuriri și informații pentru ostași, 1941–1944, București

Surse primare

Achim, Viorel, ed. *Documente privind deportarea țiganilor în Transnistria*, vol. 1 și 2, Editura Enciclopedică, București, 2004.

– *Politica regimului Antonescu față de cultele neoprotestante. Documente*, Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel", București, 2013.

Alexandru, J., L. Benjamin, D. Brumfeld, A. Florea, P. Litma și S. Stanciu, eds., *Martiriul evreilor din România, 1940–1944. Documente și mărturii*, Editura Hasefer, București, 1991.

Ancel, Jean, ed, *Documents concerning the fate of Romanian Jewry during the Holocaust*, Beate Klarsfeld Foundation, New York, 1986.

Arad, Yitzhak, Shmuel Krakowski și Shmuel Spector, eds., *The Einsatzgruppen Reports. Selections from the Dispatches of the Nazi Death Squads´ Campaign against the Jews, July 1941–January 1943*, Holocaust Library, New York, 1989.

Arimia, Vasile, Ion Ardeleanu, Ștefan Lache și Florin Constantiniu, eds., *Antonescu-Hitler. Corespondență și întâlniri inedite (1940–1944)*, vol. 1 și 2, Cozia, București, 1991.

Athanasescu, Gheorghe, *Jurnal, 1926–1940*, Editura Vremea, București, 2018.

Bacalbașa, Anton, *Moș Teacă – Din viața militară*, Editura Junimea, Iași, 1989.

Bălaj, Mihai, *Jurnal de front (1942–1943)*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1999.

Bărboi, Vasile, Gheorghe Ioniță, Victor Atanasiu și Alesandru Duțu, eds., *Armata română în vâltoarea războiului*, Editura „Vasile Cârlova", București, 2002.

Bărbulescu, Ana, Alexandru Florian, Alexandru Climescu și Laura Degeratu, eds., *Munca obligatorie a evreilor din România. Documente*, Polirom, București, 2013.

Békés, Csaba, Làszló Borhi, Peter Ruggenthaler și Ottmar Trașcă, eds., *Soviet Occupation of Romania, Hungary and Austria, 1944/45–1948/49*, Central European University Press, Budapesta, 2015.

Bichir, Florian, ed., *Cruciada Diviziei de cremene cu tricolorul în Caucaz. Viața și memoriile generalului Ion Dumitrache, cavaler al „crucii de fier"*, Editura Militară, București, 2018.

Bolitho, Hector, *Romania under King Carol*, Longmans, Green, New York, 1940.

Bossy, Raul, *Recollections of a Romanian Diplomat, 1918–1969. Diaries and Memoirs of Raoul V Bossy*, editate și traduse de G.H. Bossy și M-a. Bossy, Hoover Institution, Tanford, CA, 2003.

Cârlan, Ștefan, *Păstrați-mi amintirile! Jurnal de război (1942–1945)*, Editura Militară, București, 2007.

Carp, Matatias, *Holocaust in Rumania. Facts and Documents on the Anihilation of Romania´s Jews – 1940–1944*. Traducere de Seaon Murphy, Primor, Budapesta, 1994.

Chrinoagă, Platon, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei sovietice, 22 iunie 1941–23 august 1944*, ediția a 2-a, Editura Carpații, Madrid, 1986.

Cioabă, Luminița Mihai, ed, *Lacrimi rome/Romane asva*, Ro Media, București, 2006.

Ciucă, Marcel-Dumitru, Aurelian Teodorescu și Bogdan Florin Popovici, eds., *Stenogramele ședințelor consiliului de miniștri, guvernarea Ion Antonescu*, vol. 1–9, Arhivele Naționale ale României, București, 1997.

Codreanu, Corneliu Zelea, *For My Legionaries*, Sc. Liberty Bell, York, 1990.

Cretzianu Alexandru, *Relapse into Bondage. Political Memories of a Romanian Diplomat*, Center for Romanian Studies, Iași, 1998.

Crișan, George, *An Amazing Life. Escape from Romania*, Vantage, New York, 1990.

Dobre, Florica, Vasilica Manea și Lenuța Nicolescu, eds., *Anul 1940. Armata română de la ultimatum la dictat. Documente*, vol. 1–3, Editura Europa Nova, București, 2000.

Dorian, Emil, *The Quality of Witness. A Romanian Diary, 1937–1944*. Editat de Marguerite Dorian, traducere de Mara Soceanu Vamos, Jewish Publications Society of America, Philadelphia, 1982.

Easterman, A.L., *King Carol, Hitler and Lupescu*, Victor Gollancz, Londra, 1942.

Emrich, Rebecca A., *In Search of the Lost Ones. The German Soldiers of Transylvania in the Second World War and Their Stories*, For the Love of Books, Vancouver, 2011.

Ezechil, Emilian, *La porțile infernului. 1941–1945*, Tritonic, București, 2008.

Filderman Wilhelm, *Memoirs and Diaries*, vol. 1 și 2, editate de Jean Ancel, Yad Vashem, Ierusalim, 2004, 2015.

Fontaine, Marcel, *Jurnal de război. Misiune în România, noiembrie 1916 - aprilie 1918*, traducere de Micaela Ghițescu, Humanitas, București, 2016.

Friessner, Johannes, *Verratene Schlachten. Die Tragödie der Deutschen Wehrmacht in Rumänien und Ungarn*, Holsten-Verlag, Hamburg, 1956.

Geddes, Giorgio, *Nichivó. Life, Love and Death on the Russian Front*, traducere de Natalia Lowe, Cassell, Londra, 2001.

Gheorghe, Stan V., *Din cercul de la Stalingrad în lagărele sovietice. Memorii, 1942–1948*, Editura Militară, București, 2018.

Grossjohann, Georg, *Five Years, Four Fronts. A German Officer's World War II Combat Memoir*, traducere de Ulrich Abele, Ballantine Books, New York, 1999.

Grosu, Ion, *Memoriile unui ofițer de informații*, Editura Militară, București, 2009.

Guderian, Heinz, *Panzer Leader*, traducere de Constantin Fitzgibbon, Da Capo, Cambridge, MA, 1996.

Hall, Donald, *Romanian Furrow*, Bene Factum, Londra, 2007.

Hollingworth, Clare, *There's a German Just Behind Me*, Right Book Club, Londra, 1943.

Iancu, Constantin, *Să te împaci cu...tine*, editat de Alexandru Birou, Editura „Nelinişti metafizice", Constanța, 2009.

Ionescu, Evsevie M., *Însemnări din război. Jurnalul unui sergent (1941–1944)*, Editura Militară, București, 2005.

Knittel, Marjorie, *The Last Bridge. Her Own True Story, Elvera Ziebart Reuer*, Midstates Printing, Aberdeen, SD, 1984.

Landau, Sigmund Heinz, *Goodbye Transylvania. A Romanian Waffen-SS Soldier in WWII*, Stackpole Books, Mechanicsburg, PA, 1985.

League of Nations, *Armaments Year-Book. First Fifteenth Year*, League of Nations, Geneva, 1924–1939.

Lungu, Ioan T., *De la Stalingrad la Gherla. Roman document*, Editura de Vest, Timişoara, 1993.

Manolescu, John, *Permitted to Land. An Autobiography*, Staples, Londra, 1950.

Manstein Erich, *Lost Victories*, editat şi tradus de Anthony G. Powell, Zenith, St. Paul, MN, 2004.

Mărdărescu, Gheorghe, *Campania pentru dezrobirea Ardealului şi ocuparea Budapestei, 1919*, Editura Marist, Baia Mare, 2009.

Mușețeanu, Crișan V., *Strigătul. Ediție definitivă*, Editura „Jurnalul literar", București, 2003.

Netejoru, Gheorghe, *Şi eu am luptat în est. Spovedania unui fost prizonier de război*, Editura Militară, București, 2010.

Nicolescu, Gheorghe, Gheorghe Dobrescu şi Andrei Nicolescu, eds., *Preoți în tranşee. 1941–1945*, Fundația General Ştefan Guşă, București, 1999.

Nimigeanu, Dumitru, *Însemnările unui țăran deportat din Bucovina*, Editura Vestala, București, 2015.

Pantazi, Constantin, *Cu mareşalul până la moarte. Memorii*, Editura Publiferom, București, 1999.

Scârneci, Vasile, *Viața şi moartea în linia întâi. Jurnal şi însemnări de război, 1916–1920*, 1941–1943, Editura Militară, București, 2013.

Scurtu, Ioan, ed., *Pe marginea prăpastiei. 21–23 ianuarie 1941*, vol. 1 şi 2, Editura Scripta, București, 1992.

Sebastian, Mihail, *Journal, 1935–1944. The Fascist Years*, traducere de Patrick Camiller, Ivan R. Dee, Chicago, 2000.

Stivelman, Michael, *The Death March*, Editura Nova Frontiera, Rio de Janeiro, 1997.

Sturdza, Michael, *The Suicide of Europe. Memoirs of Prince Michel Sturdza, Former Foreign Minister of Romania*, Western Islands, Belmont, MA, 1968.

Tănăsescu, Gheorghe, *Prizonier la Cotul Donului. Jurnal de Război (27.08–23.11.1942) şi şi prizonierat (24.11.1942–20.11.1946)*, editat de Nicolae Strâmbeanu şi Marius Tănăsescu, Editura Militară, București, 2017.

Teodorescu, Dumitru, *Mândria vânătorului de munte*, Editura Marist, Baia Mare, 2013.

Teodorescu-Schei, Alexandru, *Învins şi învingător. 1941–1949. Campania din est şi prizonieratul*, Editura Allfa, București, 1998.

Trașcă, Ottmar, ed., *„Chestiunea evreiască" în documente militare românești, 1941–1944*, Institutul European, Iaşi, 2010.

Văratic, Vitalie, coord., *Prizonieri de război români în Uniunea Sovietică. Documente, 1941–1956*, Editura Monitorului Oficial, București, 2013.

Waldeck, R.G., *Athénée Palace. Hitler's „New Order" Comes to Romania*, University of Chicago Press, Chicago, 2013.

Wieland, George F., *Bessarabian Knight. A Peasant Caught between the Red Star and the Svastika; Immanuel Weiss's True Story*, American Historical Society of Germans from Russia, Lincoln, NE, 1991.

Surse secundare

Aly, Götz, *Hitler's* Beneficiaries. *Plunder, Racial War, and the Nazi Welfare State*, Holt Paperback, New York, 2006.

Ancel, Jean, *The History of the Holocaust in Romania*, University of Nebraska Press, Lincoln, 2011.

– *Prelude to Mass Murder. The Pogrome in Iași, Romania, June 29, 1941 and Thereafter*, traducere de Fern Seckbach, Yad Vashem, Ierusalim, 2013.

– *Transnistria*, vol. 1–3, Editura Atlas, București, 1998.

Anderson, Benedict, *Imagined Communities. Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*, Ediție revizuită, Verso, Londra, 2006.

Anton, Mioara, *Propagandă şi război, 1941–1944*, Tritonic, București, 2007.

Arad, Yitzhak, *The Holocaust in the Soviet Union*, University of Nebraska Press, Lincoln, 2009.

Armă, Alexandru, *București sub bombardamente (1941–1944)*, Editura Militară, București, 2015.

Axworthy, Mark, „Peasant Scapegoat to Industrial Slaughter. The Romanian Soldier at the Siege of Odesa", în *Time to Kill. The Soldier's Experience of War in the West, 1939–1945*, editat de Paul Addison şi Angus Calder, 221–32, Pimlico, Londra, 1997.

– *The Romanian Army of World War II*, Osprey, Oxford, 1991.

Axworthy, Mark, Cornel Scafeş şi Cristian Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally. Romanian Armed Forces in the European War, 1941–1945*, Hailer, St. Petersburg, FL, 1995.

Bărbulescu, Constantin, *România medicilor. Medici, țărani și igienă rurală în România de la 1860 la 1910*, Humanitas, București, 2015.

Bartov, Omer, *Hitler´s Army. Soldiers, Nazis, and War in the Third Reich*, Oxford University Press, New York, 1992.

Beevor, Anthony, *Stalingrad, the Fateful Siege. 1942–1943*, Penguin Books, New York, 1998.

Beldiman Dana, *Armata și mișcarea legionară, 1927–1947*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2002.

Bell, David, *The First Total War. Napoleon´s Europe ant the Birth of Warfare as We Know It*, Houghton, Mifflin, New York, 2007.

Bellamy, Chris, *Absolute War. Soviet Russia in the Second World War*, Vintage Books, New York, 2008.

Beorn, Waitman Wade, *The Wehrmacht and the Holocaust in Belarus*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 2014.

Berkhoff, Karel C., *Motherland in Danger. Soviet Propaganda During World War II*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 2012.

Bernád, Dénes, *Rumanian Aces of World War 2*, Osprey, Oxford, 2003.

Boog, Horst, Jürgen Förster, Joachim Hoffmann, Ernst Klink, Rolf-Dieter Müller și Gerd R. Ueberschär, *Germany and the Second World War*, vol. 4, *The Attack on the Soviet Union*, traducere de Dean S. Mc Murry, Ewald Osers și Louise Willmot, Clarendon, Oxford, 1996.

Boog, Horst, Werner Rahn, Reinhard Stumpf și Berd Wegner, *Germany and the Sceond World War*, vol. 6, *The Global War. Widening of the Conflict into a World War and the Shift of the Initiative, 1941–1943*, traducere de Ewald Osers, John Brownjohn, Patricia Crampton și Louise Willmot, Clarendon, Oxford, 2001.

Bowd, Gavin, *Memoria războiului, 1941–1945*, Editura Pro Historia, București, 2006.

Bozdoghină, Horia, *Antisemitismul lui A.C. Cuza în politica românească*, Curtea Veche, București, 2012.

Browning Christopher, *Ordinary Men. Reserve Polie Battalion 101 and the Final Solution in Poland*, Harper Perennial, New York, 1998.

– *The Origins of the Final Solution. The Evolution of the Nazi jewish Policy, September 1939–March 1942*, University of Nebraska Press, Lincoln, 2004.

Bucur, Bogdan, „Budgetary Austerity Measures Taken by Romania during the Great Recession of 1929–1933 and Reflected in the Specialized Press of the Time", *Revista română de jurnalism și comunicare*, 6, nr. 3 (2011), pp. 34–41.

Bucur, Maria, *Eugenics and Modernization in Interwar Romania*, University of Pittsburg Press, Pittsburgh, 2002.

– *Heroes and Victims. Remembering War in Twentieth-Century Romania*, Indiana University Press, Bloomington, 2009.

Case, Holly, *Between States. The Transylvanian Question and the European Idea during World War II*, Stanford University Press, Stanford, CA, 2009.

Cesarani, David, *Becoming Eichmann. Rethinking the Life, Crimes, and Trial of a „Desk Murderer"*, Da Capo, New York, 2004.

Chiper, Mihail *Pe câmpul de onoare. O istorie a duelului la români*, Humanitas, București, 2016.

Citino, Robert M., *Death of the Wehrmacht. The German Campaigns of 1942*, University Press of Kansas, Lawrence, 2007.

– *The Wehrmacht´s Retreats. Fighting a Lost War, 1943*, University Press of Kansas, Lawrence, 2012.

– *The Wehrmacht´s Last Stand. The German Campaigns of 1944–1945*, University Press of Kansas, Lawrence, 2007.

Ciupală, Alin, *Bătălia lor. Femeile din România în Primul Război Mondial*, Polirom, București, 2017.

Clark, Charles Upson, *Greater Romania*, Dodd, Mead, New York, 1922.

Clark, Roland, „Fascists and Soldiers. Ambivalent Loyalties and Genocidal Violence in Wartime Romania", *Holocaust and Genocide Studies*, 31, nr. 3 (iarna 2017), pp. 408–412.

– *Holy Legionary Youth. Fascist Activism in Interwar Romania*, Cornell University Press, Ithaca, NY, 2015.

– „Nationalism, Ethnotheology, and Mysticism in Interwar Romania", *Carl Beck Papers*, no. 2002 (septembrie 2009), pp. 1–47.

Corneliu, Deborah S., *Hungary in World War II. Caught in the Cauldron*, Fordham University Press, New York, 2011.

Crîșmaru, Dumitru-Dan, *Elita militară românească în timpul lui Carol I (1866–1914)*, Editura Militară, București, 2017.

Crowe, David, *A History of the Gipsies of Eastern Europe*, St. Martin´s Griffin, New York, 1996.

Dallin, Alexander, *Odessa, 1941–1944. A Case Study of Soviet Territory under Foreign Rule*, Center for Romanian Studies, Iași, 1998.

Dăscălescu, Nicolae, *General Nicolae Dăscălescu. Sacrificiu, glorie și supliciu*, Editura Militară, București, 2014.

Deletant, Dennis, *Hitler's Forgotten Ally. Ion Antonescu and His Regime*, Romania 1940–1944, Palgrave Macmillan, New York, 2006.

– *Romania under Communist Rule*, Center for Romanian Studies, Iași, 1999.

DiNardo, Richard L., *Germany and the Axis Powers. From Coalition to Collapse*, University Press of Kansas, Lawrence, 2005.

Doughty, Robert A., *Pyrrhic Victory. French Strategy and Operations in the Great War*, Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, MA, 2005.

Drace-Francis, Alex, *The Making of Modern Romanian Culture. Literacy and Development of National Identity*, Tauris Academic Studies, Londra, 2006.

Dumitru, Diana, *The State, Antisemitism, and Collaboration in the Holocaust. The Borderlands of Romania and the Soviet Union*, Cambridge University Press, New York, 2016.

Duțu, Alesandru, *Armata română în război, 1941–1945*, Editura Enciclopedică, București, 2016.

Duțu, Alesandru, Florica Dobre și Leonida Loghin, *Armata română în Al Doilea Război Mondial, 1941–1945. Dicționar enciclopedic*, Editura Enciclopedică, București, 1999.

Dwork, Debórah și Robert Jan van Pelt, *Holocaust. A History*, W.W. Norton, New York, 2002.

Eaton, Henry, *The Origins and Onset of the Romanian Holocaust*, Wayne State University Press, Detroit, 2013.

Engelstein, Laura, *Russia in Flames. War, Revolution, and Civil War, 1914–1921*, Oxford University Press, New York, 2013.

Feverman, Kiril, *The Holocaust in the Crimeea and the North Caucasus*, Yad Vashem, Ierusalim, 2016.

Fink, Carole, *Defending the Rights of Others. The Great Powers, the Jews, and International Minority Protection, 1878–1938*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

Florescu, Radu R., *General Ioan Emanoil Florescu. Organizer of the Romanian Army*, East European Monographs, Boulder, CO, 2007.

– *The Struggle against Russia in the Romanian Principalities, 1821–1854*, Center for Romanian Studies, Iași, 1997.

Forczyk, Robert, *Where the Iron Crosses Grow. The Crimea, 1941–1944*, Osprey, New York, 2014.

Frieser, Karl-Heinz, Klaus Schimider, Klaus Schönherr, Gerhard Schreiber, Krisztián Ungváry și Bernd Wegner, *Germany and the Second World War*, vol. 8, *The Eastern Front 1943–1944. The War in the East on the Neighbouring Fronts*, traducere de Barry Smerin și Barbara Wilson, Clarendon, Oxford, 2007.

Geissbühler, Simon, *Iulie însângerat. România și holocaustul din vara lui 1941*, traducere de Ioana Rostoș, Curtea Veche, Oxford, 2015.

Giurescu, Dinu C., *Romania in the Second World War (1939–1945)*, traducere de Eugenia Elena Popescu, Columbia University Press, New York, 2000.

Glantz, David M., *Red Storm Over the Balkans. The Failed Soviet Invasion of Romania, Spring 1944*, University Press of Kansas, Lawrence, 2007.

Glenny, Misha, *The Balkans. Nationalism, War, and the great powers, 1804–1999*, Penguin, New York, 1999.

Goerlitz, Walter, *Paulus and Stalingrad. A Life of FIeld-Marshal Friedrich Paulus, with Notes, Correspondence, and Documents from His Papers*, traducere de R.H. Stevens, Methuen, Londra, 1963.

Gusti, Dimitrie, ed., *Enciclopedia României*, vol. 1, Impreimeria Națională, București, 1938.

Hanebrink, Paul, *A Specter Haunting Europe. The Myth of Judeo-Bolshevism*, Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, MA, 2018.

Harward, Grant, „First among Un-equals. Challenging German Stereotypes of the Romanian Army during the Second World War", *Journal of Slavic Military Studies* 24, nr. 3 (iulie 2011), pp. 439–480.

– „Purifying the Ranks. Ethnic and Minority Policy in the Romanian Armed Foces during the Second World War", *Studies in Ethnicity&Nationalism* 13, nr. 2 (octombrie 2013), pp. 158–178.

Haynes, Rebecca, „Germany and the Establishment of the Romanian National Legionary State, September 1940", *Slavonic and East European Review*, 77, nr. 4, (octombrie 2013), pp. 700–725.

– „Reluctant Allies? Maniu and Corneliu Zelea Codreanu against King Carol II of Romania", *Slavonic and East European Review* 85, nr. 1 (ianuarie 2007), pp. 105–134.

– *Romanian Policy towards Germany, 1936–1940*, St. Martin´s, New York, 2000.

Hehn, Paul N., *A Low Dishonest Decade. The Great Powers, Eastern Europe, and the Economic Origins of World War II*, 1930–1940, Continuum, New York, 2002.

Heinen, Armin, *Legiunea „Arhanghelul Mihail". Mișcare socială și organizare politică*, traducere de Cornelia Eșianu și Delia Eșianu, Humanitas, București, 2006.

Hentea, Călin, *Brief Romanian Military History*, traducere de Cristina Bordianu, Scarecrow, Lanham, MD, 2007.

Hillgruber, Andreas, *Hitler, regele Carol și mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române (1938–1944)*, ediția a 2-a, traducere de Maria Alexe, Humanitas, București, 2007.

Hitchins, Keith, *The Romanians, 1774–1866*, Clarendon, Oxford, 1996.

- *Rumania, 1866–1947*, Clarendon, Oxford, 1994.

Horne, John și Alan Kramer, *German Atrocities. A History of Denial*, Yale University Press, New Haven, CT, 2001.

Hull, Isabel, *Absolute Destruction. Military Culture and the Practices of War in Imperial Germany*, Cornell University Press, Ithaca, NY, 2005.

Iancu, Carol, *Evreii din România. De la excludere la emancipare*, Hasefer, București, 2009.

Ilie, Mihaela Camelia, „Processing the Political Image of a King. An Overview of the Interwar and Communist Discourse about Carol II of Romania", *Revista de Științe Politice* 47 (2015), pp. 206–215.

Ioanid, Radu, *The Holocaust in Romania. The Destruction of Jews and Gypsies under the Antonescu Regime, 1940–1944*, Ivan R. Dee, Chicago, 2000.

Ionescu, Ștefan Cristian, *Jewish Resistance to „Romanization", 1940–1944*, Palgrave Macmillan, New York, 2015.

Jeican, Ionuț Isaia, Florin Ovidiu Botiș și Dan Gheban, „Typhus Exanthematicus in Romania during the Second World War (1940–1945) Reflected by Romanian Medical Journals of the Time", *Clujul Medical* 88, nr. 1 (2015), pp. 83–90.

Kaplan, Robert D., *Balkan Ghosts. A Journey through History*, ediție nouă, Picador, New York, 2005.

Karamanou, M., I. Liappas, Ch, Antoniou, G. Androutsos și E. Lykouras, „Julius Wagner-Jauregg (1857–1940). Introducing Fever Therapy in the Treatement of Neurosyphillis", *Psychiatriki* 24, nr. 3 (iulie-septembrie 2013), pp. 208–212.

Karetki, Aurel și Maria Covaci, *Zile însângerate la Iași (28–30 iunie 1941)*, Editura Politică, București, 1978.

King, Charles, *The Moldovans. Romania, Russia, and the Politics of Culture*, Hoover Institution, Stanford, CA, 1999.

- *Odessa. Genius and Death in a City of Dreams*, W.W. Norton, New York, 2011.

Klier, John Doyle, *Russian, Jews, and the Pogroms of 1881–1882*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.

Kochanski, Halik, *The Eagle Unbowed. Poland and the Poles in the Second World War*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 2012.

Leuștean, Lucian, „«For the Glory of Romanians». Orthodoxy and Nationalism in Greater Romania, 1918–1945", *Journal of Nationalism and Ethnicity* 35, nr. 4 (august 2007), pp. 717–742.

– *Orthodoxy and the Cold War. Religion and Political Power in Romania, 1947–65*, Palgrave Macmillan, New York, 2009.

Levin, Don, *The Lesser of Two Evils. Eastern European Jewry under Soviet Rule, 1939–1941*, traducere de Naftali Greewood, Jewish Publication Society, Philadelphia, 1995.

Livezeanu, Irina, *Cultural Politics in Greater Romania. Regionalism, Nation Buildıng, and Ethnic Struggle, 1918–1930*, Cornell University Press, Ithaca, NY, 1995.

Luca, Victor, Mihai V. Zodian și Cătălin Radu, eds., *Războiul ofițerilor de rezervă (194101944, fragmente)*, Societatea Scriitorilor Militari, București, 2003.

Lynn, John, *Bayonets of the Republic. Motivation and Tactics in the Army of Revolutionary France, 1791–1794*, Westview, Boulder, CO, 1996.

Manole, Ilie, ed., *Armata și biserica*, Colecția „Revista de Istorie Militară", București, 1996.

Megargee, Geoffrey P., *War of Anihilation. Combat and Genocide on the Eastern Front, 1941*, Rowman&Littlefield, Plymouth, UK, 2006.

Mendelsohn, Ezra, *The Jews of East Central Europe between the World Wars*, Indiana University Press, Bloomington, 1983.

Messenger, Charles, *The Last Prussian. A Biography of Filed Marshal Gerd von Rundstedt, 1875–1953*, Brassey´s, Londra, 1991.

Michelbacher, Dallas, *Jewish Forced Labour in Romania, 1940–1944*, Indiana University Press, Bloomington, 2020.

Midan, Christophe, *Carol al II-lea și teroarea istoriei, 1930–1940*, traducere de Daniela Codruța Midan, Editura Militară, București, 2008.

Millett, Allan și Williamson Murray, eds., *Military Effectivness*, ediția a 2-a, vol. 1, *The First World War*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

Miron, Ovidiu Marius, *Jandarmeria română în perioada interbelică, 1919–1941. Mit și realitate*, Editura Dacia Europa Nova, Lugoj, 2003.

Mironov, Alexandru-Murad, „And Quiet Flows the Dniester. Life and Death on the Romanian-Soviet Border, 1918–1940", *Arhivele Totalitarismului* 19, nr. 3 (2011), pp. 32–58.

Mishkova, Diana, Balász Trencsényi și Marja Jalava, eds., *„Regimes of Historicity" in Southeastern and Northern Europe, 1890–1945. Discourses of Identity and Temporality*, Palgrave Macmillan, New York, 2014.

Moraru, Pavel, *Armata lui Stalin văzută de români*, Editura Militară, București, 2006.

– *La hotarul românesc al Europei. Din istoria siguranței generale din Basarabia, 1918–1940*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2008.

Moșneagu, Marin, Petrișor Florea și Dan Prisăcaru, coord., *Armata română și cultele*, Editura Istros, Brăila, 2014.

Nagy-Talavera, Nicholas M., *The Green Shirts and the Others*, Center for Romanian Studies, Iași, 2001.

Nasatsă-Kovacs, Lucian, ed., *Pogromul itinerant sau decembrie antisemit. Oradea, 1927*, Curtea Veche, București, 2014.

Niță, Dodo și Alexandru Ciubotaru, *Istoria benzii desenate românești, 1891–2010*, Editura Vellant, București, 2014.

Oișteanu, Andrei, *Inventing the Jew. Antisemitic Stereotypes in Romanian and Other Centra-East European Cultures*, University of Nebraska Press, Lincoln, 2009.

Otu, Petre, *Mareșalul Alexandru Averescu. Militarul, omul politic, legenda*, Editura Militară, București, 2009.

– *Mareșalul Constantin Prezan. Vocația datoriei*, Editura Militară, București, 2008.

Paxton, Robert O., *The Anatomy of Fascism*, Knopf, New York, 2004.

Pelin, Mihai, *Săptămâna patimilor (23–28 iunie 1940). Cedarea Basarabiei și a nordului Bucovinei*, Compania, București, 2008.

Petrescu, Nicolae, *Regina Maria și vânătorii de munte în războiul pentru întregirea neamului*, Editura Oscar Print, București, 2008.

Pleshoyano, Dan V., *Colonel Nicolae Pleșoianu and the National Regeneration Movement in Wallachia*, traducere de Kathe Lieber, East European Monographs, Boulder, CO, 1991.

Popa, Ion, *The Romanian Orthodox Church and the Holocaust*, Indiana University Press, Bloomington, 2017.

Porter, Ivor, *Michael of Romania. the King and the Country*, Sutton, Gloucestershire, UK, 2005.

Prisăcaru, Dan, *În avanpostul luptei pentru supraviețuire. Apărarea națională a României și frontul secret în vâltoarea anilor 1938–1940*, Editura Militară, București, 2014.

Quinlan, Paul D., *The Playboy King. Carol II of Romania*, Greenwood, Westport, CT, 1995

Ralston, David B., *The Army of the Republic. The Place of the Military in the Political Evolution of France, 1871–1914*, MIT Press, Cambridge MA, 1967.

Răşcănescu, Gheorghe, *Erou la Cotul Donului, Însemnări din război, 1941–1944*, Editura Militară, București, 2017.

Reese, Roger R., *Red Commanders. A Social History of the Soviet Army Officer Corps, 1918–1991*, University Press of Kansan, Lawrence, 2005.

- *Stalin´s* Reluctant Soldiers. *A Social History of the Red Army, 1925–1941*, University Press of Kansas, Lawrence, 1996.

Roberts, Henry L., *Rumania. Political Problems of an Agrarian State*, Yale University Press, New Haven, CT; Geoffrey Cumberlege, Oxford University Press, Londra, 1951.

Savu, Gh. Al., *The Army and the Romanian Society*, Military Publishing House, București, 1980.

Scafeș, Cornel, Horia Vladimir Șerbănescu, Ioan I. Scafeș, Cornel Andronie, Ioan Dănilă și Romeo Avram, *Armata română, 1941–1945*, Editura RAI, București, 1996.

Schönherr, Klaus, *Luptele Wehrmachtului în România, 1944*, ediția a 2-a, traducere de Elena Matei, Editura Militară, București, 2015.

Scurtu, Ioan, *Istoria românilor în timpul celor patru regi*, vol. 1–4, Editura Enciclopedică, București, 2011.

Șerbănescu, Horia Vladimir, „Caricatura militară în presa umoristică românească de la unire până la războiul cel mare", *Studii și cercetări de istoria artei, Arta Plastică* 47, nr. 3 (2013), pp. 9–48.

Shapiro, Paul A., „Faith, Murder, Resurrection. The Iron Guard and the Romanian Orthodox Church", în *Antisemitism, Christian Ambivalence, and the Holocaust*, editat de Kevin P. Spicer, 136–70, Indiana University Press, Bloomington, 2007.

– *The Kishinev Ghetto, 1941–1942. A Documentary History of the Holocaust in Romania´s Contested Borderland*, University of Alabama Press, Tuscaloosa, 2015.

Sheffield, Gary, *Command and Morale. The British Army on the Western Front, 1914–1918*, Praetorian, South Yorkshire, UK, 2014.

Shepherd, Ben, *Hitler´s* Soldiers. *The German Army in the Third Reich*, Yale University Press, New Haven, CT, 2016.

Showalter, Dennis, „Army and Society in Imperial Germany. The Pains of Modernization", *Journal of Contemporary History* 18, nr. 4 (octombrie 1983), pp. 583–618.

Smith, Helmut Walser, *The Butcher´s Tale. Murder and Anti-Semitism in a German Town*, W.W. Norton, New York, 2002.

Snyder, Timothy, *Bloodlands. Europe between Hitler and Stalin*, Basic Books, New York, 2010.

Solonari, Vladimir, *Purifying the Nation. Population Exchange and Ethnic Cleansing in Nazi-Allied Romania*, Woodrow Wilson Center, Washington, DC, 2010.

– *A Satellite Empire. Romanian Rule in Southwestern Ukraine, 1941–1944*, Cornell University Press, Ithaca, NY, 2019.

Șperlea, Florin, *De la armata regală la armata republicii populare. Sovietizarea armatei române, 1948–1955*, Editura Ziua, București, 2003.

Stahel, David, *Kiev, 1941. Hitler´s Battle for Supremacy in the East*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012.

– *Operation Barbarossa and Germany´s Defeat in the East*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.

– *Operation Typhoon. Hitler´s March on Moscow, October 1941*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013.

Stănescu, Marin C., *Armata română și unirea Basarabiei și Bucovinei cu România 1917–1919*, Ex Ponto, Constanța, 1999.

Statiev, Alexander, „The Ugly Duckling of the Armed Forces. Romanian Armor, 1919–1941", *Journal of Slavic Military Studies* 12, nr. 2 (1999), pp. 220–244.

– „When an Army Becomes «Merely Burden». Romanian Defense Policy and Strategy (1918–1941)", *Journal of Slavic Military Studies* 13, nr. 2 (2000), pp. 667–685.

Steiner, Zara, *The Triumph of the Dark. European International History, 1933–1939*, Oxford University Press, Oxford, 2015.

Steinhart, Eric C., *The Holocaust and the Germanization of the Ukraine*, Cambridge University Press, New York, 2015.

Stoenescu, Alex Mihai, *Armata, mareșalul și evreii*, Editura RAO, București, 2010.

Stoff, Laurie S., *Russia´s Sisters of Mercy and the Great War. More Than Binding Men´s Wounds*, University Press of Kansas, Lawrence, 2015.

Thomas, Martin, „To Arm an Ally. French Arms Sales to Romania, 1926–1940", *Journal of Strategic Studies* 19, nr. 2 (1996), pp. 231–259.

Thorne, Benjamin M., „Assimilation, Invisibility, and Eugenic Turn in «Gipsy Question» in Romanian Society, 1938–1942", *Romani Studies* 21, nr.2 (Iarna 2011), pp. 177–205

Torrey, Glenn E., ed., *Romania and World War I*, Center for Romanian Studies, iași, 1999.

– *The Romanian Battlefront in World War I*, University Press of Kansas, Lawrence, 2011.

Truxal, Luke, „Bombing the Romanian Rail Network", *Air Power History* 65 nr. 1 (primăvara 2018), pp. 15–22.

Ureche, Nicolae, *Propaganda externă a României Mari, 1918–1940*, Editura Enciclopedică, București, 2015.

Voinescu, Alice, *Jurnal*, vol 1–2, Polirom, București, 2013.

Watson, Alexander, *Enduring the Great War. Combat, Morale and the Collapse in the German and British Armies, 1914–1918*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.

Watts, Larry L., *Romanian Cassandra. Ion Antonescu and the Struggle for Reform, 1916–1941*, East European Monographs, Boulder, CO, 1993.

Weinberg, Gerhard, „Hitler and the Beginning of the Holocaust", în *Lessons and Legacies*, vol. 10, *Back to the Sources. Reexamining Perpetrators, Victims, and Bystanders*, editat de Sara R. Horowitz, 5–12, Northwestern University Press, Evanston, IL, 2012.

Westermann, Edward B., *Hitler's* Police Battalions. *Enforcing Racial War int he East*, University Press of Kansas, Leavenworth, 2005.

Zagoroff, S.D., Jenö Végh și Alexander D. Bilimovich, *The Agricultural Economy of the Danubian Countries, 1935–1945*, Stanford University Press, Stanford, CA, 1955.

Internet

Avalon Project, „The Armistice Agreement with Romania, September 12, 1944". Accesat pe 4 mai 2018, http://avalon.law.yale.edu/wwii/rumania.asp.

Crucea Roșie Română, „Istoria Crucii Roșii Române, 1940–1945". Accesat pe 2 februarie 2018, https://crucearosie.ro/cine-suntem-istoria-crucii-rosii-romane/istoria-crucii-rosii-romane-1940-1945/

Minority Rights Information System, Final Report of the International Commission on the Holocaust in Romania. Accesat pe 9 aprilie 2016, http://miris.eurac.edu/mugs2/do/blob/pdf?type=pdf&serial=1117716572750

WorldWar2.ro, „General Gheorghe Avramescu". Accesat pe 29 martie 2016, http://worldwar2.ro/generali/?language=en&article-97

Index

Acmecetca 270, 275, 280
Acordul de la Tighina 241, 270
Adâncata 213
Africa de Nord 300, 306, 323
Aksai (râu) 309, 336
Albița 218
Aldea, Aurel 480
Al Doilea Arbitraj de la Viena 169, 171, 174, 188, 239, 352, 448, 453
al doilea război balcanic 63, 92, 173
Al Doilea Război Mondial 28, 38, 43, 52, 56, 102, 124, 141, 427, 428, 493, 497, 501
Alexianu, Gheorghe 271, 272, 274, 301, 345, 366, 494
Aluşta 263
amalgamare 346, 374
Anapa 310
Ancel, Jean 31, 33
Angelescu, Paul 126
anticarlism 122, 131, 133, 170
anticomunism 26, 34, 48, 49, 50, 56, 57, 87, 89, 130, 427, 482, 495
antisemitism 26, 34, 48, 49, 56, 57, 58, 73, 75, 78, 87, 89, 312, 344, 427, 482, 495
antislavism 26
Antonescu, Ion
  arestarea sa 473
  arest la domiciliu 169
  ca ministru al apărării 131
  ca șef de Stat major 123
  conflictul cu regele Carol al II-lea 125
  credința că Germania va învinge Marea Britanie 176
  devine conducător 171
  devine prim-ministru 170
  executarea lui 494
  înlocuirea legionarilor 183
  întâlnirile cu Hitler 189, 235, 338, 385
  reputația de incoruptibil 125
  și decizia alăturării Axei 188
  și legionarii 174, 178, 181, 182
  și ordinul de represalii 197
  și ura față de Ungaria 144
Antonescu, Maria 124, 428, 433
Antonescu, Mihai 183, 195, 213, 220, 226, 284, 312, 318, 391, 392, 432, 446, 458, 467, 468, 473, 479, 494
Anton, Mioara 49
Arad 141, 177, 483
Arbore, Ioan 309, 405

Arciz 151, 410
ardeleni 64, 65, 69, 134, 171
Armata 1 196, 295, 483, 485, 487
Armata a 3-a 148, 149, 186, 195, 198, 212, 213, 216, 220, 224, 225, 227, 231, 232, 233, 236, 239, 242, 245, 248, 249, 261, 263, 266, 281, 283, 285, 287, 289, 301, 304, 316, 319, 320, 322, 330, 332, 337, 342, 347, 357, 363, 366, 371, 373, 387, 388, 393, 395, 402, 404, 414, 415, 416, 418, 432, 435, 452, 459, 462, 476, 482, 486
armata bulgară 118, 136, 139
armata franceză 102, 127
armata germană 25, 27, 29, 44, 53, 111, 180, 188, 193, 196, 198, 225, 239, 245, 257, 258, 275, 284, 286, 326, 341, 345, 389, 402, 449, 452, 474, 481, 489, 492, 495
Armata Germaniei
  Divizia 22 Blindată 292, 293
  Grupul de Armate B 307, 309, 310, 312, 314, 316, 317, 321, 324, 332
  Grupul de Armate Centru 221, 383
  Grupul de Armate Don 340
  Grupul de Armate Nord 221
  Grupul de Armate Sud 195, 213, 221, 231, 275, 283, 302, 306, 307, 345, 346, 349, 355, 362, 368
  Grupul de Armate Sud Ucraina 372, 378, 379, 383, 387, 478
  armata italiană 342
Armata a 8-a 315, 337, 341
Armata Roşie 28, 48, 83, 118, 120, 136, 193, 226, 239, 245, 250, 257, 258, 285, 292, 341, 345, 351, 382, 402, 426, 458, 481, 484, 491, 492, 496
armata rusă 58
armata ungară 118, 136, 139, 171
Astrahan 314
Athanasescu, Gheorghe 104, 121, 150, 156
atrocităţi 25, 27, 30, 33, 34, 37, 39, 40, 46, 54, 56, 157, 161, 173, 193, 194, 197, 201, 213, 215, 223, 228, 247, 254, 259, 285, 324, 327, 343, 364, 400, 418, 481, 487, 496
Aurelian, Petre S. 74
Auschwitz 452, 492
Austro-Ungaria 41, 75
Averescu, Alexandru 115, 116, 117, 119, 123
Avramescu, Gheorghe 216, 236, 245, 263, 264, 273, 279, 287, 288, 289, 306, 314, 348, 356, 384, 387, 388, 489, 490
Axworthy, Mark 31, 49

Bacalbaşa, Anton 93, 108, 109, 111
Bahcisara 267
Balta 237, 269, 281, 345
basarabeni 64, 65, 134, 153, 154, 157, 195, 215, 243, 371, 373, 382, 482
Basarabia 25, 27, 33, 35, 46, 63, 65, 66, 69, 71, 76, 78, 80, 81, 82, 83, 86, 106, 108, 119, 136, 137, 138, 142, 143, 144, 145, 147, 148, 150, 152, 157, 162, 164, 166, 167, 171, 175, 190, 192, 194, 197, 203, 204, 212, 215, 218, 220, 223, 224, 226, 228, 230, 231, 236, 242, 243, 253, 260, 270, 285, 292, 296, 305, 311, 365, 367, 369, 370, 372, 374, 377, 389, 391, 394, 398, 402, 417, 421, 430, 440, 447, 456, 457, 458, 459, 460, 462, 478, 492, 493, 496, 513
Băgulescu, Gheorghe 182
Bălţi 149, 154, 219, 222, 296, 370, 430
Bârlad 433
Bârzotescu, Emanoil 281, 284
Berlin 88, 319
Berşad 281

Bielorusia 383, 385
Biserica Ortodoxă Română 67, 68, 69, 70, 71, 100
Blocul Naţional Democratic 480
Bock, Fedor von 292, 295
Bogdanovca 270, 275
boieri 58, 59, 60, 62, 87, 91, 93, 95, 96, 108
Bolgrad 150, 154, 156
bolşevici 69, 81, 82, 83, 177, 200, 247, 349, 399
Bolşoi 328, 330
bombardamente strategice 199
Botoşani 197, 198, 445
Braşov 41, 116, 170, 357, 433, 438, 449, 452, 476
Brăila 41, 93, 385, 433, 476, 503
Brătianu, Constantin I.C. 312
Brătianu, Gheorghe I. 119, 168, 173, 174, 226
Brătianu, Ion 73
Brătianu, Ion I.C. 115, 117
Brătianu, Vintilă I.C. 119
Brno 491
Bucovina 25, 34, 46, 64, 69, 76, 78, 86, 135, 138, 142, 148, 159, 163, 164, 166, 171, 175, 193, 194, 196, 199, 204, 211, 215, 217, 224, 229, 236, 242, 253, 260, 365, 367, 370, 398, 417, 421, 457, 492, 493, 506
bucovineni 64, 65, 215, 382, 482
Bucureşti 32, 33, 40, 41, 42, 48, 59, 70, 75, 95, 99, 122, 129, 136, 139, 140, 170, 171, 177, 181, 192, 198, 209, 213, 244, 261, 264, 268, 275, 300, 337, 352, 354, 372, 382, 388, 429, 430, 433, 443, 473, 474, 476, 477, 479, 482, 486, 490, 491, 493
Bug (râu) 233, 237, 241, 257, 259, 266, 269, 270, 271, 274, 290, 292, 351, 362, 366, 367, 493
Bulgaria 46, 69, 92, 127, 128, 143, 169, 172, 186, 496
Buşteni 438
Buzău 225, 433

Cahul 218
Calafat 211
Cantacuzino, Gheorghe 129
capitalism 81, 84, 381
Captaru, Dumitru 202, 203, 207
Caracal 211
Carlaonţ, Dumitru 211, 224
carlism 119, 122, 130, 132, 176
Carol I 61, 92, 96, 101
Carol al II-lea
  conflictul cu Antonescu 125
  decizia de a nu lupta 147
  dictatura regală şi 71, 88, 131, 142
  ordonarea mobilizării generale 135
  plecarea în exil 171, 174
  şi acceptarea celui de-Al Doilea Arbitraj de la Viena 169
  urcarea pe tron 104
Case, Holly 46
Caucaz 33, 302, 307, 309, 310, 311, 312, 314, 321, 322, 327, 337, 338, 342, 345, 346, 389, 395, 412, 496
Călăraşi 211, 458
Călinescu, Armand 133, 135, 136
Cehoslovacia 126, 127, 129, 133, 134
Cernavodă 195
Cernăuţi 122, 147, 148, 150, 212, 217, 229, 253, 301, 344, 370, 423, 433, 463
Cetatea Albă 147, 149, 212, 230, 234, 388, 433
Chilia Nouă 235
Chirilovici, Constantin 202
Chirnoagă, Platon 30, 489
Chir (râu) 331, 332, 335, 336, 412
Chişinău 86, 133, 143, 147, 150, 225, 228, 229, 234, 253, 298, 344, 372, 374, 379, 408, 420, 433

Cialâk, Gheorghe 338, 356, 367, 490
Ciopron, Partenie 71, 400, 461
Ciudei 162
Ciupercă, Nicolae 147, 150, 151, 155, 156, 157, 158, 164, 194, 222, 233, 234, 235, 240, 244, 417, 418, 495
Cluj 170, 454, 493, 503
Codreanu, Corneliu Zelea 55, 78, 87, 88, 129, 131, 132, 133, 134, 178, 179
Coman, Simion 413
comunism 26, 28, 31, 41, 42, 48, 49, 81, 85, 89, 118, 165, 167, 185, 232, 243, 320, 343, 344, 349, 381, 463, 468
comunism evreiesc 26, 48, 85
Consiliul de Patronaj al Operelor Sociale 428, 429, 436, 447
Constantinescu-Claps, Constantin 323, 332, 336, 337, 342, 495
Constanța 195, 199, 210, 289, 376, 476
Coroamă, Dumitru 170
Corpul de Cavalerie 164, 224, 227, 233, 307, 308, 310, 313, 322, 346, 361, 367
Corpul I 332, 337, 350
Corpul II 198, 212, 228, 229, 291, 328, 330, 362
Corpul III 133, 147, 152, 240, 356, 362
Corpul IV 212, 320, 328, 330, 368
Corpul V 322, 330, 384
Corpul VI 266, 283, 292, 295, 301, 302, 305, 307, 309, 310, 314, 316, 317, 319, 321, 329, 331
Corpul VII 292, 293, 300, 302, 312, 314, 321, 323, 475, 487
Corpul XI 458
Craiova 93, 94, 123, 211
Cretzianu, Alexandru 29, 136, 181
crime de război 28, 42, 197, 257, 390, 493, 495
Cristea, Miron 68
Crucea Roșie 427, 428, 429, 430, 432, 433, 434, 436, 516
curte marțială 211, 269, 288, 348, 353, 408, 409, 419, 421
Cuza, Alexandru C. 78, 131, 132, 391
Cuza, Alexandru Ioan 59, 60, 68, 91, 96

Dalnik 245, 247, 255, 256
Davidescu, Gheorghe 145, 146, 155
Dămăceanu, Dumitru 480
Dăscălescu, Nicolae 94, 97, 277, 319, 490, 494, 495
deportări 261, 280, 291, 297, 312, 318, 366, 467, 468, 469
Deva 306
dezertări 152, 382, 450, 468
DiNardo, Richard 45
disciplină 37, 51, 113, 176, 211, 213, 258, 288, 325, 340, 348, 351, 377, 413, 417, 425, 434, 443, 444
Divizia de Gardă 99, 486
Divizia „Tudor Vladimirescu" 477, 484, 491
Dnipropetrovsk 277, 280, 348
Dobrogea 76, 134, 149, 172, 198, 212, 456, 457, 460
Domanovca 270, 275, 280, 281
Donеț (râu) 301, 341, 349
Don (râu) 307, 309, 310, 311, 315, 316, 320, 321, 323, 327, 330, 331, 332, 334, 335, 336, 337, 339, 340, 356, 412, 420, 479
Dorohoi 156, 159, 163, 165, 198, 362
Dragalina, Corneliu 266, 281, 295
Dragomir, Nicolae 337, 342, 420
Dubăsari 230, 235
Duca, Ion 123
Dumitrache, Ioan 233, 248, 339, 346, 505
Dumitrescu, Petre 196, 231, 232, 239, 262, 283, 284, 288, 290, 291, 302, 308, 309, 311, 316, 319, 320, 323, 335, 336, 342, 348, 361, 362, 371, 379, 404, 405, 417, 418, 419, 432, 474, 494, 495
Dumitru, Diana 33
Dunărea 150, 201, 229
Duțu, Alesandru 33
Dzhankoy 278, 434

Edineț 218
educație morală 113, 233, 381, 400
Einsatzgruppe D 221, 223, 229, 234, 256, 259, 262, 267, 278, 298, 304, 423
Elena, regină-mamă 176, 428, 432, 479
Eltigen 359, 360
Eminescu, Mihai 60
Eupatoria 258, 267, 272, 281
evrei
  arendași 62
  comuniști 48, 151, 154, 156, 158, 190, 199, 202, 212, 214, 247
  deportarea lor 190, 203, 211, 224, 230, 243, 253, 272, 300, 344, 446
  muncitori 80
  negustori 73
  refugiați 77
  soldați 76, 134, 159, 160, 161, 165
  sovietici 253, 269, 298, 304, 493
  și creștini 79

fascism 56, 87, 89, 142, 487
Fălciu 218, 222, 433
Fălticeni 220
Fântâna Albă 215
femei voluntare 427, 429, 430, 431, 432, 436
Feodosia 263, 267, 271, 273, 277, 347, 349, 435
Ferdinand I 63, 71, 104, 117
Filderman, Wilhelm 261, 344, 368
Finlanda 136, 250, 481
Franța 102, 111, 114, 116, 127, 133, 135, 141, 184, 382
Fretter-Pico, Maximilian 387, 388
Friessner, Johannes 29, 383, 387, 388, 474, 505
Frontul Național Democratic 486
Frontul Plugarilor 490

Galați 73, 122, 124, 150, 156, 157, 164, 198, 220, 417, 433
Garda de Fier, vezi și Legiunea Arhanghelul Mihail 87, 88, 89, 123, 129, 130, 185
Găești 430, 441
Germania
  alianța cu România 190
  anexarea Austriei 132
  atacul asupra României 475
  bătălia finală cu URSS 262
  invadarea Poloniei 135
  înfrângerea la Kursk 426
  venirea la puterea a naziștilor 125
Ghineraru, Nicolae 255, 283, 284, 458
Gigurtu, Ion 168, 169
Giurgiu 433
Glogojanu, Ionel 251, 253, 254, 256
Goga, Octavian 131, 132, 391
Golovski 331, 333
Golta 270, 274, 280, 281, 433, 493
grăniceri 99, 139, 160, 230, 414, 458
Grecia 69, 129, 135, 185, 188
Grodeck, Karl von 294
Groza, Petru 490, 491, 495
Groznîi 322
Grupul de Armate Antonescu 195, 197, 198, 212, 213, 221, 231, 309, 314, 458
Grupul de Armate Dumitrescu 370
Grupul de Armate nr. 1 135, 136, 140, 149, 166
Grupul Etnic German 449, 451

Grupul Lascăr 332
Gudarevici, I.I. 150, 156
Guderian, Heinz 29, 474

Hansen, Erik 180, 184, 187, 189, 241
Harkov 295, 299, 320, 344
Hauffe, Arthur 241, 244, 275
Herson 264, 266, 357, 434, 449
Herţa 150, 159
Himmler, Heinrich 221, 270
Hitler, Adolf 27, 132, 145, 169, 179, 180, 185, 187, 189, 192, 195, 220, 225, 233, 235, 239, 240, 241, 257, 268, 275, 285, 298, 309, 314, 319, 325, 333, 338, 339, 341, 342, 351, 352, 354, 360, 366, 367, 369, 370, 373, 378, 379, 383, 385, 388, 450, 476, 478, 479, 504, 505, 507, 508, 509, 511, 515, 516
Holocaust
  din Crimeea 266, 278
  din România 25, 29, 30, 32, 33, 312, 362, 504
  din Transnistria 32, 261
Horthy, Miklós 83
Hotin 81, 148, 212, 217, 370, 445
Huber, Hans 185
Hull, Isabel 38

Iacobici, Iosif 148, 188, 244, 246, 250, 251, 254, 255, 275, 276, 402, 404, 405, 418, 431, 494, 495
Ialta 263
Iampol 149
Iaşi 32, 75, 77, 93, 122, 156, 162, 165, 166, 198, 201, 205, 208, 209, 210, 224, 369, 372, 374, 377, 380, 382, 383, 387, 415, 420, 433, 436, 458, 473, 481, 503, 507, 512, 513
ideologie 27, 48, 51, 84, 100, 384
Ilcuş, Ioan 146
infirmiere 304, 427, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 438, 471
Inhul (râu) 351
instruire premilitară 118, 119, 126
Ioaniţiu, Alexandru 187, 210, 214, 240, 244, 245, 246, 418, 454
Ionescu, Nae 70
Iorga, Nicolae 179
Ismail 147, 153, 201, 229, 459
Isopescu, Modest 270, 494
Italia 87, 342, 354, 382, 392, 426, 481
Iugoslavia 127, 128, 129, 185, 188
Izium 275, 280, 283, 284, 292, 295, 296, 305
înfometare 27, 110, 188, 237, 289, 335

Jaenecke, Erwin 354, 356, 358, 363, 367, 373, 378
jafuri 204, 223, 234, 402
jandarmi 42, 135, 139, 158, 161, 165, 194, 196, 204, 205, 207, 208, 220, 223, 224, 229, 230, 231, 234, 235, 236, 253, 266, 269, 270, 271, 273, 280, 288, 290, 297, 340, 347, 348, 353, 357, 362, 366, 404, 414, 418, 423, 458, 466, 467, 469, 493, 496
Jilava 133, 178

Karasubazar 263, 278, 298
Karpovka (râu) 334
Keitel, Wilhelm 179, 286
Kerci
  oraşul 268, 293, 320
  peninsula 258, 272, 278, 282, 283, 287, 293, 297, 300
strâmtoarea 308
Kiev 146, 148, 164, 179, 245, 419, 515
Kirovograd 266, 277, 283, 364
Kiseleff, Pavel 58, 91
Kitzinger, Karl 266
Kleist, Paul von 367
Kleţkaia 315, 328
Korne, Radu 294, 384, 385, 490, 495
Kotelnikovo 321, 329, 332

Krasnodar 339, 345
Kuban
  cap de pod 345, 346, 347, 348, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 388, 479
  râu 308, 310, 339
Kursk 349, 351, 426, 496

Lascăr, Mihail 214, 264, 267, 279, 331, 332, 333, 334, 335, 342, 412, 491
Lecca, Radu 300, 312, 444, 446, 447
Legiunea Arhanghelul Mihail, vezi şi Garda de Fier 55, 87
Leningrad 260
Lenin, Vladimir 81
Liga Naţiunilor 80, 84, 88, 89, 121, 128, 168
Linia Albastră 350
Linia Dacia 385
Linia Decebal 385
linia FNB 385, 388, 447, 473
Linia Stalin 227, 394, 417
Linia Traian 385, 387
lipoveni 200, 212, 336, 458
Luftwaffe 195, 449, 475
Lugoj 211
Lupescu, Elena 117, 119, 120, 121, 126, 171, 176, 505
Lupu, Constantin 202, 203, 204, 205, 207, 210, 211
Lynn, John 35, 36, 37, 39

Macici, Nicolae 254, 255, 256, 490, 494
Madgearu, Virgil 178
Maikop 309
Malinovski, Rodion 486, 491
Maniu, Iuliu 115, 119, 120, 131, 168, 173, 174, 226, 479, 494, 511
Manoliu, Gheorghe 273, 303
Manstein, Erich von 29, 246, 248, 260, 261, 262, 263, 265, 267, 268, 282, 289, 292, 293, 294, 298, 299, 302, 303, 336, 337, 342, 345, 506
Marcu, Alexandru 392
Marea Britanie 133, 135, 141, 176, 478
Marea Caspică 314
Marea Neagră 149, 198, 238, 311, 362, 386
Marea Sivaş 263, 358, 359, 361, 365, 368, 373
Marele Stat Major (MStM) 52, 347, 348, 353, 361, 367, 368, 369, 377, 378, 379, 381, 385, 387, 390, 393, 396, 407, 410, 411, 422, 424, 427, 430, 432, 433, 439, 440, 441, 443, 444, 446, 447, 453, 455, 457, 459, 460, 461, 469, 470, 483, 485, 486, 488
Maria (regina României) 421, 428, 514
Mariupol 264, 266, 280, 302, 348, 350, 407, 414, 419
masacre 35, 193, 200, 266, 267, 274, 278, 281
Matieş, Emil 200, 201, 219
Mazarini, Nicolae 275, 276, 331, 332, 333, 334
Mărăşeşti 433
Mărculeşti 219
Mânecuţă, Ioan 229
MCG (Marele Cartier General) 53, 189, 192, 194, 196, 197, 200, 210, 211, 212, 220, 223, 224, 225, 226, 234, 238, 239, 240, 241, 244, 246, 247, 251, 253, 259, 260, 261, 308, 311, 313, 318, 319, 320, 321, 332, 341, 346, 347, 417, 418, 430, 442, 443, 457, 458
Meculescu, Teodor 229
Melitopol 248, 264, 266, 348, 355
Mihai I 117, 144, 171, 176, 192, 241, 312, 338, 397, 473, 474, 479, 486
Mihail, Gheorghe 480, 485
Mihai Viteazul 68
Millett, Allan 51
Ministerul Aerului şi Marinei 127

Ministerul Afacerilor Externe 174, 181
Ministerul Afacerilor Interne 174, 181, 196, 220, 224
Ministerul Apărării 123, 139, 174, 296, 297, 408, 441, 455, 457, 466, 469
Ministerul de Interne 139, 441, 442, 466, 470, 476
Ministerul de Război 40
Ministerul Propagandei 391
minorități etnice
  bulgari 105, 138, 457
  cehi 138
  evrei 105, 138
  germani 105, 106, 449, 450
  iugoslavi 138
  maghiari 85, 105, 138, 453, 454
  polonezi 138
  ruși 105, 138, 457
  turci 138
  ucraineni 105, 138, 457
minorități religioase
  adventiști 71, 460, 461, 462, 463, 472
  baptiști 269, 460, 461, 464
  calviniști 453
  catolici 70, 72
  evanghelişti 461
  greco-catolici 69
  inochentiști 461, 462, 472
  Martorii lui Iehova 461
  penticostali 461
Misiunea Militară Germană 181, 184, 186, 187, 238, 241, 251, 474
Mius (râu) 349
Moghilev 148, 212, 217, 227, 230, 235, 290, 369
Moldova 42, 58, 62, 63, 67, 68, 73, 74, 75, 78, 81, 86, 91, 92, 136, 149, 153, 156, 157, 162, 163, 164, 177, 186, 187, 189, 196, 198, 199, 211, 270, 305, 367, 369, 370, 372, 377, 378, 380, 382, 397, 406, 417, 447, 456, 495, 499
Molotov, Viaceslav 137
Moscova 66, 85, 260, 338, 357, 490
motivație 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 44, 46, 54, 56, 57, 189, 193, 259, 319, 321, 327, 384, 389, 390, 391, 400, 425, 427, 428, 496
munții Carpați 374, 385, 473, 477
Mureș (râu) 483
Murray, Williamson 51

Nalcik 322
naționalism 26, 34, 46, 49, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 66, 67, 68, 70, 87, 89, 427, 482, 495
Nămoloasa 385
Nikolaev 245, 262, 283, 433, 449
Nikopol 362, 367
Nistru (râu) 69, 81, 83, 84, 224, 226, 227, 233, 242, 250, 369, 370, 374, 404, 425, 431
NKVD 229, 253, 262, 290, 420, 489
Novorossiisk 311, 312, 322, 345, 354

Odesa
  bătălia de la 243
  deportări din 275, 280
  Districtul Militar sovietic 198, 230
  evreii din 254, 270, 271, 272
  fabrici din 237
  masacrul de la 256, 257, 494
  români refugiați la 81, 256
OKH (Oberkommando des Heeres), Înaltul Comandament de Armată 179, 180, 232, 238, 239, 246, 249, 277, 289, 292, 293, 295, 302, 307, 310, 311, 314, 319, 321, 322, 332, 341, 345, 346, 351, 352, 353, 355, 360, 369, 370, 383, 385, 386, 387, 401, 424
OKW (Oberkommando der Wehrmacht), Marele Comandament al Forțelor Armate 179, 180, 187, 225, 261, 275, 291, 292, 296, 451

Operațiunea Albastru 285, 293, 296, 298, 302, 305, 306, 451, 455
Operațiunea Barbarossa 195, 197, 221, 286, 302
Operațiunea Citadela 351
Operațiunea Furtună de Iarnă 336
Operațiunea Uranus 327
Oradea 55, 79, 170, 172, 513
Ordinul Mihai Viteazul 100, 479
Organizația Todt 180, 203, 206, 452
Otaci 81

Panaite, Mitică 382, 475, 476, 477, 482
Pantazi, Constantin 154, 174, 176, 246, 276, 284, 308, 323, 340, 343, 348, 351, 357, 405, 424, 434, 494, 506
Partidul Comunist din România 29, 30, 47, 85, 86, 487, 490, 495
Partidul Conservator 74, 115
Partidul Național Agrar 131
Partidul Național Creștin 131
Partidul Național Liberal 74, 115, 116, 117, 130, 480
Partidul Național-Țărănesc 117, 118, 119, 123, 131, 480
Partidul Poporului 115, 117
Partidul Social-Democrat 85
Partidul Totul pentru Țară 132
partizani 28, 34, 40, 42, 58, 151, 251, 252, 253, 254, 257, 259, 262, 263, 264, 269, 277, 281, 289, 290, 291, 297, 298, 301, 314, 318, 322, 324, 325, 327, 357, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 371, 372, 375, 389, 390, 459, 494, 495, 496
Paulescu, Nicolae 78, 79
Paulus, Friedrich 311, 314, 339, 340, 341, 511
Pântea, Gherman 255
Perekop (istm) 247, 248, 261, 263, 358, 359, 361, 365, 373
petrol 52, 128, 275, 338, 353, 386
Petrovicescu, Constantin 174, 181
Piatra neamț 189
Pitești 40, 123
Ploiești 41, 122, 195, 199, 225, 353, 433, 449, 476, 503
Poenaru, Alexandru 410, 411, 468
pogromuri 32, 62, 73, 75, 162, 210, 215, 232, 378
Polonia 69, 133, 135, 212, 300, 312, 344, 410, 480
Popescu, Dumitru 123
Popescu, Dumitru I. 297
Potopeanu, Gheorghe 367
Praga 492
Predeal 433, 438
prefecți 174, 183, 188, 276, 351, 493
preoți 48, 50, 59, 68, 70, 176
preoți militari 70, 100, 279, 296, 320, 346, 349, 353, 381, 409, 436, 460, 463
Prezan, Constantin 82, 104, 119, 124, 513
Primul Război Mondial 41, 55, 62, 66, 68, 75, 89, 95, 98, 102, 111, 115, 173, 429, 467
propagandă
  antisemită 232
  militară 396, 400
  naționalistă 63
Protectoratul Ceh 491
Protopopescu, Virgil M. 244
Prut (râu) 26, 136, 147, 149, 153, 154, 156, 157, 162, 163, 164, 167, 192, 195, 197, 198, 200, 213, 216, 217, 222, 370, 374, 387, 394, 423, 477

Racoviță, Mihai 155, 224, 227, 308, 309, 313, 338, 369, 371, 373, 376, 377, 384, 419, 474, 484, 495
raid aerian 199, 207, 208, 376, 475
Rădăuți 149, 156

Rădescu, Nicolae 487
război antihitlerist 29, 32
războiul civil din Rusia 49, 66, 77, 83, 84, 106
războiul ruso-turc din 1877–1878 60, 68, 92, 98
refugiați 75, 77, 81, 83, 84, 142, 148, 151, 157, 159, 162, 164, 166, 173, 223, 228, 237, 256, 320, 368, 370, 379, 380, 466
regimente de artilerie 139, 299
Regimentul 2 Călărași 405
Regimentul 2 Dorobanți 156
Regimentul 2 Grăniceri 230, 234
Regimentul 2 Tancuri 491
Regimentul 3 Artilerie Călare 287
Regimentul 3 Călărași 152, 199
Regimentul 3 Grăniceri 159, 163, 165
Regimentul 3 Roșiori 367
Regimentul 4 Roșiori 277
Regimentul 5 Grăniceri 408
Regimentul 5 Vânători 280
Regimentul 6 Dorobanți 238
Regimentul 6 Roșiori 153, 155, 261
Regimentul 6 Vânători 200, 203, 219
Regimentul 7 Artilerie 315
Regimentul 7 Roșiori 197, 217, 311, 313
Regimentul 8 Artilerie 140, 159
Regimentul 10 Motorizat Roșiori 346
Regimentul 10 Vânători 377
Regimentul 11 Călărași 154
Regimentul 11 Dorobanți 222
Regimentul 13 Călărași 356, 359, 365, 367, 414
Regimentul 13 Dorobanți 203, 204
Regimentul 13 Infanterie 244
Regimentul 14 Infanterie 161
Regimentul 15 Dorobanți 249
Regimentul 16 Artilerie 150
Regimentul 16 Infanterie 162, 216
Regimentul 24 Artilerie 204
Regimentul 29 Infanterie 159, 160
Regimentul 38 Infanterie 41, 258, 373
Regimentul 53 Artilerie 41
Regimentul 56 Infanterie 140
regimul Antonescu 27, 32, 52, 106, 145, 188, 190, 193, 194, 229, 258, 297, 300, 318, 327, 345, 351, 361, 369, 372, 389, 397, 428, 448, 454, 461, 462, 471, 474, 478, 480, 493, 496
regimul Horthy 369, 492
Reichskommissariat Ukraine 57, 266, 345, 347, 366, 424
religie 56, 69, 73, 89, 461, 482
Reni 158
Richter, Gustav 300, 312
Riga 344
Roman 220
românizare 65, 178, 184
romi 44, 58, 104, 224, 297, 312, 318, 428, 440, 464, 465, 466, 468, 469, 471, 493
Rosenberg, Alfred 131
Rostov 307, 318, 323, 339, 341, 343, 348
Rundstedt, Gerd von 226, 513

Sănătescu, Constantin 165, 166, 473, 480, 482, 485, 486, 487, 490
Sărata 292, 315, 348, 352, 355, 410, 412, 413, 415, 416, 456, 462, 468, 477
Schobert, Eugen von 189, 195, 222, 224, 235, 239, 418
Schörner, Ferdinand 374, 377, 379, 383
Schwab, Hugo 356, 358, 359, 361, 363, 373, 450, 475
Sculeni 149, 200, 213
Secția de Propagandă 392, 393, 394, 396, 400, 425, 436
Secureni 218
Seletzki, Bruno 122, 123
Serafimovici 315, 328

Serbia 69, 450
Serviciul Pretoral 139
Serviciul Sanitar 430, 433, 440, 441, 442
Sevastopol 248, 263, 272, 282, 292, 298, 300, 303, 304, 326, 344, 368, 373, 409
Severnaia (golf) 299, 303, 373
Sheffield, Gary 39
Sibiu 99, 135
Sicilia 352, 478
Sighișoara 170
Sima, Horia 168, 174, 178, 179, 180, 182, 489
Simferopol 267, 277, 278, 298, 359, 393, 396, 433, 434, 435, 449, 504
Sinaia 433, 434
Sion, Ioan 331, 332, 333, 334, 335
Siret
  oraș 199
  râu 157
Slănic 383, 388
Slovacia 134, 488, 491, 497
Smochină, Nichita 84
Smolensk 296, 344
Soroca 148, 151, 224, 243
SSI 195, 202, 221, 234, 249, 256, 289, 362, 391, 414, 424, 474
SS (Schutzstaffel) 27, 217, 221, 222, 230, 234, 264, 266, 267, 270, 274, 275, 278, 280, 282, 298, 300, 344, 428, 439, 449, 450, 451, 452, 489, 496, 506
Stalingrad
  bătălia de la 326
  punga de la 334, 336, 337, 339, 340
  supraviețuitorii de la 344, 347, 355, 414
Stalin, Iosif 118, 136, 198, 226, 268, 300, 344, 480, 484, 486, 490, 513, 514, 515
Statele Unite 42, 85, 500
Stavka, Statul Major al Marelui Comandament Suprem (sovietic) 238, 248, 262, 292, 295, 303, 314, 321, 323, 327, 329, 337, 339, 345, 352, 354, 360, 365, 368, 372, 378, 379, 383, 385, 386, 389, 401, 486
Stavrescu, Gheorghe 206, 207, 208
Stănescu, Traian 334, 335
Stânca Roznovanu 201
Stepa Calmucă 310, 314, 317, 318, 319, 320, 321, 329, 330, 332, 339, 405, 410
Stere, Constantin 115, 119
Storojineț 162
Sturdza, Mihail 30, 489
Sudak 263, 274, 278
Șteflea, Ilie 276, 283, 284, 286, 298, 304, 308, 311, 323, 335, 336, 340, 369, 377, 387, 388, 420, 446, 490

Taganrog 262, 266
Taman 310, 346, 350, 351, 434
Tatarbunar 83
tătari 289, 357, 376, 435
Tătăranu, Nicolae 241, 275, 276, 340, 341, 418
Tătărăști 236
Târgu Frumos 209, 378, 387
Târgu Jiu 196, 211, 212, 375, 413, 438, 487
Târgu Mureș 483
Târgu-Neamț 73
Tecuci 184, 433
Teodorescu, Iosif 474
Tighina 212, 228, 234, 241, 244, 259, 268, 286, 357, 374, 433, 449
Timișoara 122, 433, 463
Tiraspol 262, 348, 377, 380, 387, 388, 406, 414, 415, 433
Tirol 415, 483, 484, 488
Tisa (râu) 66, 82, 398, 483, 485, 486, 487

Topor, Ioan 220, 224, 228, 243, 493
Transcarpatia 134
Transilvania 41, 45, 46, 59, 63, 64, 66, 68, 69, 71, 76, 79, 82, 86, 99, 100, 102, 105, 115, 129, 134, 135, 138, 143, 144, 162, 169, 175, 177, 242, 257, 307, 391, 398, 399, 448, 450, 453, 456, 460, 464, 485, 491
transnistreni 66, 226, 257
Transnistria 28, 32, 33, 35, 57, 241, 243, 252, 257, 259, 261, 268, 269, 271, 273, 274, 277, 280, 282, 286, 290, 296, 297, 298, 301, 305, 312, 318, 324, 342, 344, 347, 348, 356, 362, 364, 365, 368, 370, 389, 394, 413, 415, 423, 432, 435, 445, 447, 456, 459, 462, 465, 466, 468, 469, 470, 472, 479, 481, 492, 494, 504, 507
Tratatul de la Berlin 74
Tratatul de la București 64
Tratatul de la Trianon 83
Trestioreanu, Constantin 254, 291, 490, 494
Tudose, Dumitru 234
Tulcea 198, 458
Turcia 129, 479
Turnu Severin 211
Țenescu, Florea 146, 163, 164
Țiganca 222, 231, 479

Uman 231, 233, 236, 368
Ungaria 19, 34, 46, 66, 82, 87, 93, 105, 118, 127, 128, 129, 133, 134, 144, 169, 171, 310, 338, 342, 369, 375, 384, 481, 487, 489, 496
Ungheni 162, 433
URSS 26, 29, 30, 34, 39, 45, 46, 49, 54, 56, 66, 83, 86, 88, 89, 118, 127, 128, 135, 136, 141, 143, 144, 145, 155, 156, 163, 168, 175, 179, 184, 187, 190, 226, 239, 257, 265, 267, 275, 302, 313, 327, 344, 377, 382, 393, 401, 404, 415, 425, 454, 457, 459, 478, 481, 496

Vaida-Voevod, Alexandru 120, 122
Valahia 58, 62, 63, 67, 68, 72, 76, 86, 91, 169, 190, 196, 211, 224, 397, 458
Vasiliu, Constantin 220, 229, 297, 362, 368, 467, 494
Vasiliu-Răşcanu, Constantin 286, 491
Vatra Dornei 165
violuri 27, 37, 39, 43, 51, 376, 487
Vladimirescu, Tudor 58
Voiculescu, Constantin 183, 228
Volga (râu) 307, 309, 310, 335
Voznesensk 237

Watson, Alexander 38
Weichs, Maximilian von 316, 319, 342
Wöhler, Otto 387, 388

Zahareşti 165
Zaporojie 348, 355
Zeitzler, Kurt 369

Cuprins

Prefață 5
Abrevieri 15
Notă asupra termenilor 17
Nota editorului 19
Cuvânt-înainte la ediția în limba română 21
Introducere 25
Capitolul 1 – *Ideologia Războiului Sfânt* 55
Capitolul 2 – *Cultura militară, politica interbelică și neutralitatea* 90
Capitolul 3 – *1940–1941: de la neutralitate la Axă* 143
Capitolul 4 – *1941: Război Sfânt și Holocaust* 192
Capitolul 5 – *Războiul Sfânt își dublează miza* 258
Capitolul 6 – *1942–1944: Războiul Sfânt de apărare* 326
Capitolul 7 – *Propaganda și disciplina* 390
Capitolul 8 – *Femeile și minoritățile* 427
Epilog 473
Mulțumiri 497
Bibliografie 501
Index 515

Pentru comenzi și informații, contactați:
GRUPUL EDITORIAL CORINT
Departamentul de Vânzări
Str. Mihai Eminescu nr. 54A, sector 1, București, cod poștal 010517
Tel./Fax: 021.319.47.97; 021.319.48.20
Depozit
Str. Gării nr. 11, Mogoșoaia, jud. Ilfov
Tel.: 0758.053.416
E-mail: vanzari@edituracorint.ro
Magazin virtual: www.edituracorint.ro

ISBN: 978-606-088-474-3

Tiparul executat la:
artprint®
start printing smart

Dr. GRANT T. HARWARD
(n. 1986) este istoric american care în prezent lucrează la US Army Center of Military History. Primul contact cu România l-a avut în perioada 2005–2007, când a locuit la București, în calitate de misionar al Bisericii Lui Isus Hristos a Sfinților din Zilele din Urmă. A obținut licența în istorie la Brigham Young University (2009) și diploma de master la University of Edinburgh (2010). Cartea de față reprezintă teza sa de doctorat, susținută în 2018 la Texas A&M University. A fost lector în cadrul Auschwitz Jewish Center, bursier Fulbright în România și lector Mandel Center din cadrul US Holocaust Memorial Museum.

BESTSELLER

GRANT T. HARWARD

Războiul Sfânt al României

Militarii, motivația și Holocaustul

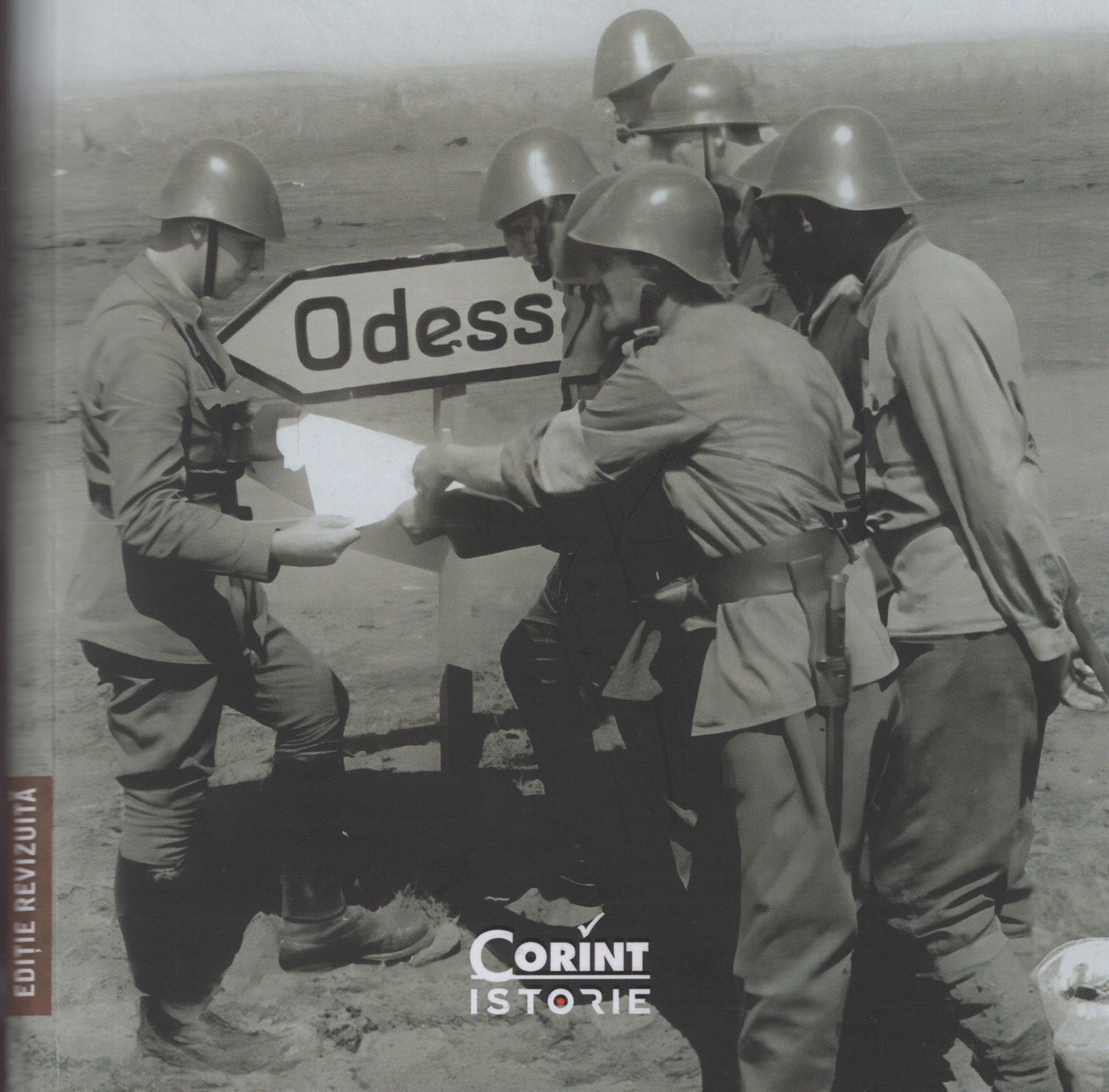

EDIȚIE REVIZUITĂ

CORINT ISTORIE

Între 22 iunie 1941 și 23 august 1944, România a luat parte la războiul purtat de Germania împotriva Uniunii Sovietice. Armata română a eliberat nordul Bucovinei și Basarabia, a cucerit o parte din vestul Ucrainei, inclusiv Odesa, apoi a luptat în Crimeea, în Caucaz și la Stalingrad. Sub motivația purtării unui război sfânt, atât în linia întâi, cât și în spatele frontului, o parte dintre militarii români au comis crime de război. Un număr foarte mare de civili (în special evrei), dar și partizani sau prizonieri de război au fost asasinați, ostașii români fiind puternic animați de o ideologie alcătuită din convingeri naționaliste, religioase, antisemite și anticomuniste.

„Lucrarea istoricului american Grant T. Harward – *Războiul Sfânt al României. Militarii, motivația și Holocaustul* – propune o reevaluare a rolului pe care România l-a jucat în războiul declanșat de Germania nazistă împotriva Uniunii Sovietice la 22 iunie 1941, dintr-o perspectivă mai puțin abordată de istoriografia românească: aceea a motivațiilor rasiale și naționaliste care au stat la baza violențelor comise de trupele românești în teritoriile eliberate din Basarabia și nordul Bucovinei. […] Pornind de la o cunoaștere limitată a documentelor, după 1989 au existat numeroase încercări de reabilitare a guvernării lui Ion Antonescu – proces care începuse încă de la mijlocul anilor ’80. În acest context, antisemitismul său a fost minimalizat sau trecut sub tăcere, iar legislația antisemită şi măsurile de deportare și exterminare a evreilor și a romilor au fost explicate atât prin raţiuni care ţineau de natura războiului, cât şi ca urmare a alinierii la directivele germane. […] Fără îndoială că astfel de teze nu rezistă unei analize a documentelor din perioada războiului, care, dimpotrivă, probează implicarea autorităților române în elaborarea planurilor de purificare și omogenizare etnică.”

MIOARA ANTON

CATEGORIA A
ISTORIE ȘI STUDII CULTURALE
EVALUARE CNCS
2020–2024

Carte recomandată de
Historia

Parteneri media:
Radio România Cultural
OBSERVATOR CULTURAL

ISBN: 978-606-088-474-3
9 786060 884743
www.edituracorint.ro